

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSABÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ara 1 kor. 50 fill.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TULAJDONA.

1900.

TARTALOM.

	Lap
<i>Munkácsi Bernát.</i> A vogul nép ősi hitvilága. (IV.) --- --- ---	1
<i>Szilasi Móricz.</i> Cseremisiz szótár. (V.) --- --- ---	37
<i>Ásbóth Oszkár.</i> A magyar nyelvbe került szláv szók átvételének helye és kora. (I.) - --- --- ---	74
<i>Margalits Ede.</i> A magyar közmondások és szólások rostája. (V.)--	90
<i>Hellebrant Árpád.</i> Könyvészet 1899. --- --- ---	102

Ismertetések és bírálatok.

<i>Sütterlin, L.</i> Die deutsche Sprache der Gegenwart. — <i>Ism. PETZ GEDÉON</i> --- --- ---	117
<i>La parole.</i> (Revue Internationale de Rhinologie, Otologie, Laryngologie et Phonétique expérimentale.) — <i>Rousselot</i> , Principes de phonétique expérimentale. — <i>Jespersen</i> , Fonetik. — <i>Victor</i> , Kleine Phonetik. — <i>Ism. BALASSA JÓZSEF</i> --- --- ---	121
<i>Schuchardt, H.</i> Romanische Etymologien. II. — <i>Ism. MELICH JÁNOS</i>	125

Kisebb közlések.

<i>Melich János.</i> Dana, danna --- --- ---	127
Beküldött művek --- --- ---	89

Folyóiratunk negyedévenként jelenik meg, még pedig márczius, június, szeptember és december elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s ára 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó-hivatalához címezendő.

Kérelem: Kérjük a nyelvészeti munkák s különösen program-értekezések szerzőit, szíveskedjenek ismertetés végett munkájuknak egy-egy példányát beküldeni a szerkesztőnek: Budapest, VIII. József-körút 17.

A vogul nép ősi hitvilága.

(Negyedik közlemény.)

D) Lélekhit és halottak tisztelete.

Áttérve a történeti tudósítások teréről a vogul nép ősi hitvilágának rendszeres tárgyalásához, vizsgálódásunkat legokszertűbben a *szellemhiten* kezdhetjük, vagyis ama képzeteken, melyek a *lélek testi és testen kívüli életéhez* fűződnek, minthogy ezek képezik éppen alapját és kiinduló pontját a vallási gondolkozásnak általában s mindenütt. Kitetszik már az eddigiekből is, hogy ezt az elemi fokát a vallási eszmék történeti alakulásának, melyet különben a maga egyszerűségében nem találhatnánk meg sehol már a föld kerekiségén, messze túlhaladta a vogul nép is; sőt hogy az igen kezdetleges és alacsony színvonalú fogalmak sorából kiemelkednek itt egyes fenséges képzetek is, melyek óriási hegycsúcsokként egészen a philosophiai vallásos gondolkodás sphaerájába nyúlnak a nélkül, hogy ezekkel származati kapcsolatot föltehetnénk. A képen nem ábrázolható *Numi-Tqrem*, az istenek istene s minden élőnek jószágos mennyei atyja, ki mindenható hatalmával a világot teremtette, ki igazságot akar e földön, megjutalmazza a jámbort s bünteti a gonoszt, mindenesetre olyan alak, mely nagyon megközelíti a bibliai próféták istenideálját s ha mellette egész sereg kisebb hatalmú istenség népesíti világát, ezek mint tőle függő másodrangú s részben az emberiség üdvéért közbenjáró, részben ellentőrekvő szellemi hatalmak nem lényegesen különböznek a monotheistikus vallások angyalaitól, szentjeitől s dæmonaitól, legfeljebb alakításuk æsthetikája s tiszteletük módja mondható némileg durvábbnak. Tulajdonkép nem is annyira az eszmék természete az, mi a pogányságnak itt tárgyalt fajtát a művelt vallási gondolkozástól élesen elválasztja; hanem inkább ezen eszmék különböző értékének és társadalmi jelentőségének tudatossága, tehát az elmél-

kedő becslés. A művelt vallási gondolkozás a tisztultabb s kiváló fontosságuk szerint kellőkép méltatott eszmék magaslatáról ellenséggé fordúl ama gyarló alapok ellen, melyekből fejlődött; a próféta lángoló gyűlölettel ostromozza a bálványimádást s a vele összefüggő erkölcsi és szertartásbeli képzeteket; a kereszténység és izlám kiméletlen irtóháborúval igyekszik megsemmisíteni mindazt, a mi az előbbi vallási életre hacsak ártatlan czélzással is emlékeztet. Az új nézet itt a réginek összeférhetetlen ellentéte, tagadása; ragyogó nap, mely mellett az előbbi felfogás igazsága nem is halványabb fény, hanem merő sötétség. Másképp áll a dolog a pogányság ama haladottabb fokán, melylyel itt foglalkozunk. Mint láttuk, a tisztább belátás nem hiányzik itt sem, kifejlődött az emberi psychologia általános törvényei szerint ugyanazon alapokon, melyeken a műveltség légkörében; de nincs meg értékének világos tudata, a fejlettebb eszme itt nem hadakozik a régi fejletlen ellen, hanem az ellentét sejtelve nélkül megegyezik vele, egymás mellé sorakozik s érvényre jut mindakettő gondolkozásban és gyakorlatban egyaránt. *Numi-Tārēm* a független nomád törzsfők vezérének, egy Attilának, vagy Árpádnak képe után alakúl; nem az a minden egyéb hatalmat eltipró s megalázó keleti egyeduralkodó, kit a sémi népek monotheistikus istenképe mintáz. Ő nem követeli, hogy «ne legyenek neked más isteneid én előttem»; sőt emez isteneket, melyeknek tisztelete régibb s a nép szívében mélyebben gyökerező az övénel, szeretettel a maga családjául fogadja, atyailag kiszabja határaikat, uralmukat, elrendeli imádásukat, általuk s velük kormányozza mindenségét. A néphit emelkedettebb rétege itt csak ráhelyezkedik az alatta levőre, de nem dülja föl ezt; a tisztultabb eszmék fényes palotája körül ott maradnak a régibb, lassanként maguktól romba dülő lakok is. Lehet ez eljárás czél-szerűtlen és hibás a gyakorlati szempontokat követő sociologus szemében; de az ethnologus, kit az emberi gondolkozás történetének vizsgálata gyakran oktat türelemre s a köznapinál méltánysabb ítéletre, meleg érdeklődéssel fordul feléje; mert itt nyílik módja világosan szemlélni, amaz avatag képződményeket, melyeket a kultúra hódító útjában elsöpört s melyek mégis fenszóval hirdetik azt a — sok művelt népnek is nem fölöslegesen szóló — nagy tanulságot, hogy nincs joga és oka az egyik emberi felekezeten lenézni a másikat; mert lényegileg *egyek* vagyunk. Valamint

testünk törvényei egyneműek; úgy működnek egyazon szabás szerint lelkünk törvényei s e törvények folyományai is.

Ezen egyneműségnek legfényesebb bizonyossága a *lélekben való hit* közössége az egész emberiségben. A vallási gondolkozás ezen ősmagvának érdekes alakzatait figyelhetjük meg a vogulok pogányságában is. A léleknek, mint a fő életelvnek neve itt: *lili*, KV., PV. *lélé*,*) melynek melléknévi származéka: *liliñ*, KV., TV. *léléñ* «eleven», vagyis «lélekkel, étellel bíró», átvive élettelen tárgyakra is ezen kifejezésekben: ÉV. *liliñ vit*, TV. *léléñ ut* «friss, üde víz» (ellentétben az állott vízzel; v. ö. «holt víz»), *liliñ nqweł* «friss hús», *liliñ sgrni* «ragyogó arany», KLV. *liliñ kēr* «aczel» (tekintettel «élénk» fényükre). Ugyancsak az «élet» alapfogalma tükröződik ezen képzésekben: ÉV. *lilijępt-* «lélekkel, étellel ellátni, életre hozni» (pl. *lilijąptēm rayt-élēm-žqlásēt* «elevenné, lelkessé tett agyag-emberek»; I: 131.) | ÉV., LV. *lilit-*, KV. *lélit-* «föléleszteti, új életre hozni» (pl. *täu ōn üfél nukh-lilitētstä* «ő engem vízzel fölélesztett az ájulásból; оживилъ»; *žql-pēmlem élēm-khōlsme nōñkhā lélitilau* «a megfagyott embert életre hozzuk») | ÉV. *lilil-*, KLV. *lilil-* «föleledni, életre jönni» (pl. *sorēmñel lililes*, KLV. *pār-lilils* «a halálból föleledt; ожилъ») | KV. *léléj-*, PV. *léle-*, ALV. *lile-* id. (pl. *tqtęz töręmt soxo nōñkhā léléjiwē* «a másik világban mindnyájan életre kelünk»; ALV. *nukh-lileis*, PV. *nuñk-léleis oqšél-poql* «a halálból új életre támadt»). Kiderül azonban a *lili* szónak s egytövű képzéscsaládjának egyéb alkalmazásaiból, hogy az a láthatatlan valami, melyet «lélek»-nek nevezünk, bizonyos jobban érzékelhető fogalomtól nyerte a vogulban szavát, s ez a lélek, vagy élet jelenlétének legföltűnőbb ismertető jele: a l e h e l e t, vagy p á r a. Ily irányban tanúskodnak pl. a következő nyelvi adatok: *tārwiñiś lili tārtēli* «nehezen lélezkzik, híz lehelletet (тяжело дышетъ)», KLV. *lilem at joyti khaitux* «a lélekzetem nem bírja a futást» | ÉV. *lili-āp*, KV. *lélé-āp*, KLV. *lil-āt* «lehellet,

*) Ujabb keletű s ke résbé használt szó e fogalomra a perzsata-tár *šan* «lélek, élet» szó jövevénymása: ÉV. *šan*, KLV. *šōn* = *lili*, pl. e párhuzamosságban: *liliñ nē lilimñē ti jojtāsēm, šāñēñ nē šāñemñē ti jojtāsēm*, melynek értelme: «(kesergő) nő lélekjelenlétemet visszanyertem, fölocsúdtam (keservemből)»; III: 425; IV: 89.). Van *šan-jiw* összetétel is, mely annak az ágas karónak a neve, melyre szüléskor a nő támaszkodik (tehát: «lélekfa»).

lélekzet, pára» (pl. *jüi-qil lil-ätem tit-té* «itt ér utolsó lehelletem», IV : 90; *äp, äp* «pára, kigözlögés», *ät*, ÉV. *at* «szag; íz») | ÉV. *lilt-*, KV. *lëlt-* «lehelleni, fűni», TV. *lëltänt-*, *lëltäjäl-* «lélekzeni» (pl. *ä khqlqs in-pel, qs lëltäjäl-* «nem halt még meg, lélekzik még»); a medvére alkalmazva fejlettebb értelemmel: «ordítani» (pl. *uj-äns liltimē ti sūlintāli* «az állatöreg im ordítva ugrándoz»; III : 380.), épúgy mint a bagolyra alkalmazva: «huhogni» (ALV. *īpi lilti*) | ÉV., KLV. *liläs-* «lélekzeni» (pl. *liläsamä-mūs nol-sam-asänēl sūltmēl pajāls* «a mint a táltosló lélekzett, orrlíkából szikra tódult»; I. 6.) | ÉV., KLV. *lilej-* «lehell, párát ereszt» (pl. *äserēm jūw-lileji* «a hideg levegő látható párákép özönlik a meleg szobába ajtónyitáskor», KLV. *kūšnēs-nūpēl lilejis* «az ablakra lehelt»). Ezen «lehellet» értelemben előkerül a déli nyelvjárásokban a *lili* képzőtlen alaprésze is, így: KLV. *lil*, KV. *lël* (pl. *lil tärtelēm* «lehellek, lehelletet veszek; сдышу»; *lō lël soqmweis* «a ló lélekzete megszorúlt, fuldogni kezd; задыхался»), melynek megfelelnek a rokon nyelvekben: ÉO. *līl*, *lil* «leben, geist» és «atem, geruch» (AHLQV.), IO. *tūt* «geist» és «atem» (CASTR.), KO. *lil* «seele» (*kassi-lil* «menschenseele»; ΠΑΡΑΙ) | zürjén *lol* «seele, geist, leben» és «atem, hauch» (*lol šedōdñi* «sich erholen, zu atem kommen»; *lolal-* «atmen, hauchen»; WIED.) | votják *lul* «seele, geist, gemüt, herz (als quelle der empfindungen), leben» és «hauch, atem, atemzug» (*lultišk-*, *lulkkī-* «aufatmen, seufzen»; *lulž-*, *lulž-* «atem schöpfen, aufatmen; eins schnauben od. schnaufen; sich ausblasen») | észt *leil* (gen. *leili*) «dunst, dampf (bes. in der badstube); atem, leben» = finn *löyly* «dunst, dampf», lapp: Fm. *lievl* id. (I. BUDENZ: MUGSz. 693.). Egész közönséges az ilyen értelemvitel a nyelvekben: v. ö. gör. *φωχή* és *φύχω* «flo, spiro»; latin *spiritus* és *spiro*; lat. *animus* és gör. *ἄνεμος* «wind»; szláv *duša* «seele» és *dušno* «dunstig, schwül»; *duch* «seele, geist» és «atem, geruch»; héber *rūach* «geist» és «wind» stb.

Igen természetes és világos lehet az egyszerű ember szemében, hogy a mi az ember lelkét alkotja s életének főfeltétele: a lehellet; mégis marad a dologban tömördek rejtelmes és bizonytalanság. Hiszen kibocsátjuk folytonosan lehelletünket, hideg időben látjuk is sűrű páragomolyagban kiomlani szájunkból a nélkül, hogy a halál állna be következményül; sőt azt tudjuk, hogy ha valakiben benn reked a lélekzete, annak meg kell halnia. Mi tehát

az a lélek, vagy lehellet, mely midőn a haldoklót elhagyja, oly rettenetes rombolásában? Ez mindenesetre hasonló természetű az egészséges ember lehelletével, de mégis ettől lényegesen különbözö. Legföltünőbb a haldokló beteg lélekzetének eltérésében, hogy az egyre gyöngülö, végre alig észrevehető, vékony akár egy hajszál, vagy a selyem, ez a «hajszál-lélek», a «selyem-lélek», mely mint a sorvadó beteg arczszíne «sárga», mint a lázasé «vörös». «A leánylélek összezsugorodik, a fiúlélek összezsugorodik; inséges leányod, inséges fiad fürtszál-lelkét, hajszál-lelkét (*sa'i-lilitä, ät-lilitä*) emeld föl, bocsásd további életre!» imádkozzák a felső-szoszvai *Xal-paul*-ban (II : 364-5.) s bánatosan adja elő a lozvai ember sorsénekében (IV : 135.), hogy mint esett kórágypba három testvére s mint «vonszolták», azaz lehellték ki lassan lelküket, mely egész olyan volt, mint a sárga selyem, vörös selyem (*käsm jäpëx, wūr jäpëx taiñ lälän tan khartiän*). Szintígy mondja magáról a kondai nótafa (IV : 116.): «Nehéz ágyba (t. i. betegségbe) jutottam én férfi; mint sárga selyem (t. i. oly könnyenszakadó, vékony) drága lelkem (*käsm jäpëx tiniñ lilim*) férfit kiadom (eloltom)». Ezen képek az elváló lélek, a végleges elalvást jelző utolsó lehellet rendkívüli gyöngeségén alapúlnak; de van olyan is, mely a hirtelen elröppenést domborítja ki, mely szerint a lélek a testhez kötve afféle, mint valami lábánál fogva gyöngeszállal visszatartott madár, egy veréb, vagy vércse. Midőn a múnkeszi hadisten-hős a *Läpëx*-városi fejedelemleányt fürdés közben a vízben alányomja, ennek «veréb-lelke, vércse-lelke elszakadni törekszik (*säñsi-lilitä, vörös-lilitä tälipañkwé voräti*»; II : 187—8.) s ugyanily képpel adja elő kívánságát a Paszët-bálvány hívója: «Zsenge kezű kis magzatkám, zsenge lábú kis kedveském (gyermekem) m a d á r k a - l e l k é t h a fölemelnéd (megmentenéd; *säñsi-lilitä nāñ-älmilälénülén*), akkor neveznélek én téged igazán bálványkának, igazán istenkének» (II : 426.). Ugyane kép változata: «Im a leánylelke elszakad, a fiú lelke kioltódik (mint a tűz elalszik): *āyi-lili ti tälipi, pī lili ti žariti* II : 425.; *lilitä tälipém* «lelke elvált» III : 461.). Az elröppenő léleknek szárnyas állatként való fölfogásáról igen érdekes példákat olvashatunk KLEINPAUL RUDOLF «Die Lebendigen u. die Toten in Volksglauben, Religion u. Sage» (Lipce, 1898.) című könyvében (28—31. ll.).

Ezek szerint a lélek valami különálló lény a testben, ettől el

is szakadhat s független életet élhet, lényegileg úgy mint a modern vallások tanítják. De hol van e titokzatos lény székhelye az emberi testben? A mi emberünk habozás nélkül felelné, hogy a főben, vagy az agyban; hiszen zsenge korunktól fogva megtanúltuk, hogy Ádámnak Isten «orrába lehelte az eleven lelket s így lett az ember élő lénynyé». Uralvidéki rokonainknak e felfogás idegen. Midőn tavadamelléki tolmácsomtól a «lélek» szó kifejezését akartam kitudni s azt kérdeztem tőle hogy mikép van vogulúl «*моя душа*», ő azt felelte: *äm šampérkhēm*, vagy más tájejtés szerint: *šampor-khēm* («egész lelkéből sír, lélekszakadva ordít»: *šamē-por-khēnēl nqšant*); de ugyane szóval magyarázta a «szívet», meg a «gyomrot» (*tqšam šamporo*) is. E szónak éjszaki mása: *sim-por* «szív» = *sim* «szív» + *por* = tatár *baur, bawēr* «máj». Ennek megfelelőleg védi a medve a maga igazát a következőképpen: «Szívbe nem fogadható bűnhődés-hozó beszédet (*simēn rqutal nariñ lātiñ*) mivelhogy mondottál, májba nem fogadható durva (szögletes) beszédet (*majtēn rqutal uriñ lātiñ*) mivelhogy mondottál, azért nőnek megnézni érdemes karomsebet vajjon ne ejtsek rajtad?» (III : 511.), azt akarva mondani ezzel: «mivel oly mélyen megsértettél, hogy *lelkem* el nem tűrheti, ne bántsalak-e érte?» GONDATTI elbeszéli (Слѣд. Язычест. 36.), hogy az ember korabeli világ előtt élt vogul hősök legyőzött ellenségeiknek mindenkor megették a *szívét* és *máját*, hogy ezeknek ereje az ő testükbe szálljon s az ellenfél többé föl ne támadhasson. Világosan mutatja ez, hogy a szívben és májban képzelték a lélek székhelyét, melyeket magukba vevén hitük szerint a megölt egyén összes kiválóságait sajátjukká tették. PATKANOV is említ ilyen hagyományt az irtisi osztjások között. E szerint ezek meg akarván bosszulni Szengep, nagy-atlímbeli hős gyakori rabló-betöréseit, egy ízben együttes erővel ellene vonultak; midőn pedig a hős lakóhelyére értek s arról értesültek, hogy ez nem régiben meghalt s már el van temetve, feldúlták sírját s *kivágván teteméből kőkemény szívét, ezt darabokra szeldelték és megették* (Тигъ Ост. Борат. 66.; 1. még: Иртыш-Остjaken I : 149—150.). Ugyanezt említi REGINO a magyarokról: «*Corda hominum, quos capiunt, particulatim dividente veluti pro remedio devorant*» (a 889. év alatt). — Megértjük ezek nyomán, hogy a közönséges beszédben is, midőn a lélekről, mint az indulatok fészkeről van szó, a szívet és májat emlegetik: ÉV.

simiñ, LV. *šimiñ* «dühös, haragos; bátor»; *sim-társém* «szivecském, kedvesem», tkp. «szívem gyökere», *sim-porkwé* id., tkp. «szív-májacska», *vāps-porkwé*, *vāpsém-por* «kedves vöcske», *porēñ pī'* «szeretett, kedves fiú» (II : 343.) úgy mint a kirgizben: *baurum* «drágám, kedvesem», tkp. «májam» e mellett: *baurum bastim* «elnyomtam *haragom*», az altaj-tatárban *puursaq* «kegyes szívű», a zürjénben: *musa* «lieb, geliebt», a votjákban: *muso* id. ettől: *mus* «máj» (I. Ethnogr. 8 : 138. és Vog. Népk. Gy. I : 285.).

Más efféle édesgető megszólítás: ÉV. *posyém* «drágám, kedvesem», *poszukwét* «kedveskék» (II : 429.), melynek *poséx* alaprésze tulajdonkép «v é r»-t jelent (II : 14.). Tényleg a vér nagyon lényeges föltétele az életnek; ha elfolyik, halál következik be; a halott halvány, az árny vér nélküli, fehér: az ember lelke az ő eleven vérében van; kihez lelkem vonz, mondhatom «vérem»-nek. Valamint a szív és máj befogadása a benne honolt lélekkel s minden erejével gyarapítja e lélek új otthonát, úgy származik át a lélek az egyik testből a másikba a vér megivása következtében is. «Magam fölött ha lábas isten, szárnyas bálvány jelentkezik» — így dicsekszik a lopmúsi istenke — «mint tő vizét úgy iszom meg (*tür-vit aje'im*); II : 278.). Ez a felfogás alapja a véráldozatnak. Midőn az osztják ember házi bálványának száját bőségesen megkeni a leölt áldozat vérével, lelket lélekkel táplál s lényegileg azonegy, ha a vallási eszmék fejlődésével eltűnvn az isteni szellemnek látható képe a fecskendezett vér ez utóbbinak oltárfalaira kerül, vagy midőn megfordítva az istenség vérért jelképező más itallal fogadja a hívő az istenséget magába s lép vele lelki közösségbe.

Míg az ember lélekzetre képes, míg ereiben a vér lüktet, addig mondhatni róla, hogy él, hogy benne van az a titokzatos, lehellétszerű, röppenő madárféle valami, mit léleknek nevezünk. De van bőségesen eset reá, hogy ez a lélek az élet folyama alatt is ott hagyja legalább ideiglenesen testi rejtekhelyét, mondhatnók a madárkép után kalitkáját s egy ideig elkalandozva ismét visszatér. Ilyen állapot első sorban az á l o m (*ülém*), a halál mindennapos előképe, a midőn élettelen lénymódjára mozdulatlanul fekszünk, szemünkkel nem látunk, fülünkkel nem hallunk s melyben a vogul hősöknél, az istenkéknél, valamint a medvénél oly erős az érzéketlenség akár «valami vastag gyökér, vagy faág» (*osiñ tärpä*

tāriñ ūlēm, osiñ tqwā tawīñ ūlēm ; II : 131.), sőt tovább menve : «el lehetne vágni az alvónak fejét, nyakát, törzsökét a nélkül, hogy eszméletre jönné» (*sipā jāktēnē sari ūlēm, porzā jāktēnē nānirā ūlēm*, II : 161 ; *puñkā jāktim, porzā jāktim sari ūlēm* II : 281, 274.). Mi van ilyenkor a lélekkel? A lélek lát és megtud ilyenkor olyan dolgokat, a minőket a szem sehogysem volna képes észrevenni. Az álmodó jávorbika megtudja, hogy vadász van közelben, hogy ennek ijjától tehene el fog esni s maga is nagy veszedelemben kerül (IV : 304.). Mikép történhetett ez? A léleknek künn kellett járnia, csak így láthatta meg a még jó messze levő vadászt. A lélek legjobban közlekedhetik a maga fajtájú lelkekkel; álombeli szabadsága idején megjelennek előtte a holtak szellemei s ezektől hirt szerezhet újabb halálesetekről (GONDATTI 58.). Van más alkalm is kiszabadulnia a léleknek hüvelyéből, így különösen midőn az ember elájul. Ez már csakugyan olyan, mint a halál ; még lélekzete is eláll az embernek s színe változik. A vogul felfogás szerint ilyenkor tényleg útban van a lélek a halottak világa felé, *Kul-ātēr*, a halál ura, hajtja is már a többi lelkekkel előre ; de *Numi-Tqrem* elég jókor észrevevén, hogy ennek a léleknek még nem érkezett el a kiszabott ideje, megparancsolja a démonnak, hogy bocsássa vissza testéhez (u. o. 41.). Élénkebb rajzát találjuk e felfogásnak PATKANOV «Emder-városi hős» című kondai osztják hősenek-közleményének ama részében, mely előadván, hogy összetűzés közben valahogy erős csapással sujtott az ellenfél kardmarkolatja a hős fejére, a továbbiakat emez magáról szólva így folytatja : «Világom (eszméletem) elhomályosult. Egy levéllel, füvel borított keskeny ösvényen haladtam el erre, majd egy háromszáz fokú fokos hágcsót kezdettem megmászni ; a mint így egyre másztam, az éghez már csak három fok hiányzott, midőn három vörös csipőjű evet jön elém. „Bátyánk, hova méssz te?” — „Hozzátok jövök”. — „A mi beszédünk ez : Mi ennivalónkat embervérrel esszük, innivalónkat embervérrel isszuk. Térj vissza!” Én visszatértem, alászállottam, a földre érkeztem ; a levéllel, füvel borított keskeny ösvényen visszahaladtam ; fölültem szánomra s fölébredtem. Unokaöcsém sírva állottak a szán két oldalánál» (II : 32—34.). Itt el van mondva, hogy a hős lelke eszméletlensége alatt már útban volt az ég felé, de mielőtt oda ért volna, elébe jöttek megölt öcsesei s visszatérítették a földre. Büntetésképp is juthat valaki eszméletlen

állapotba; a mennyiben *Numi-Tārēm*, ki hótalp-botját állandóan az «élet vizé»-ben (*lilin vit*) tartja, midőn vétkes embert vesz észre, elkezdi kavarni a bottal a vizet s rápillantva arra az emberre, rövid időre lelkét veszi. Ily esetre mondják, hogy *numel patwēs* «felülről baj érte» (u. o. 54.). Jelentős szerepe van a lélek ideiglenes különválásának az istenidézés esetében, a midőn a megjelenő bálványszellem a réülésbe jutott s testében érzéketlen samán lelkével a bűvölő téren érintkezik, tárgyal, alkudozik, gyakran veszekedik, sőt verekedik. Az ily lélekkiválást a samán a légyölő galócza élvezetével s bódító cselekedetekkel mesterségesen is előkészítheti (l. bővebben alább). A bódulás vogul műneve: *kēlp-sēñw*, azaz «vér-köd» (*kēlp-sēñwnē tēlēs* «vér-mámorba keveredett», vagy egyszerűen: *tēlēs* «összezavarodott» = «eszét vesztette, dühében örvong»); ilyenkor az ember lelkét mintegy «ködfátyol» takarja el, se lát, se hall. Az ily vérdüh isteneknek is megeshet: a kisobi istenség (*Ajās-tārēm*) ettől elragadtatva megöl mindenkit, a kit csak előkap; csak lábát kezét lefogó testvérei s bácsija képesek őt nagy nehezen észre téríteni (II : 24.). Hasonló esetet beszél el az ének a *Xul-qār*-leány legidősebb fiáról, ki ily dühében összerágja saját pánczélsruháját, kardját, nyilas tegzét s végül medvévé változik (I : 98, 125.). A *Tēk*-isten harczi mámorában már hét sógora közül az utolsót készül agyonütni, s csak feleségének keze tartja vissza kardját e tettétől (II : 43; l. még: IV : 174.). Az e fajta romboló mámor az isteneknek a *pupi'-sēñw*, *zul'-sēñw* («bálvány-mámor, ördög-mámor»; II : 43.). Az alsólozvai medvéének a holt medvére alkalmazza e szót: *sēnghwejēm* «ámulatba jött», azaz «lelke ködbe borult» (III : 207.). A közönséges (pl. részegségből eredő) emberi mámor szava: ÉV. *pāñx* (KLIV. *poñkhli* «részegszik», *poñkhlem* «részeg»; ÉV. *pāñxiñ* id.), mely egyszersmind a «légyölő galóczá»-nak a neve, jeléül annak, hogy régebben ez pótolta a szeszes ital helyét (l. alább).

Ez a testhez kötött lélek vogul biológiája. Új és másnemű élete kezdődik a léleknek akkor, midőn a testtől teljesen függetlenné lesz, vagyis a halál beálltával. A monotheistikus vallások amaz optimista fölfogásának, mely a jámbor embernek a túlvilági életben a földi gyönyöröket hatványozottabb mértékben helyezi kilátásba, a vogulok és osztjakok hitében semmi nyoma. Az alvilág itt sokkal komorabb, mint a görögök Hádese is. Legjobb esetben is csak ten-

gödés a szabad lélek sorsa, mely elsősorban a hátramaradt élők kegyeletétől függ. Ha az ember csak küzdelemmel szerezhette meg kenyerét e földön, még nagyobb küzdelemmel juthat élete föltételeihez lelke a halál után; igaz hogy e küzdelmekhez — a minők főképen a földiek folytonos zaklatása és zsarolása — ereje és módja is tetemesen nagyobb. Mit is tesz tulajdonkép «meghalni»? E fogalom kifejezései a vogulban: 1. *χālī* (KLV., TV. *khq̄li*, KLV. *khālī*, KV. *khōlī*), *jol χālī* (KV. *jql-khōlī*), mely igének megfelelői a rokon nyelvekben a halálnak legsajátosabb jelzései, így: ÉO. *χal-* «umkommen, sterben» (*χala* «todd, verstorben»), IO. *χad-*, SO. *χal-*, magy. *hal-*, zürjén-votj. *kul-*, cseremisiz *kol-*, mordvin *kulī-*, *kulo-*, finn *kuole-*, észt *kōle-* «sterben»; a vogulban azonban még világosan kitetszik a szónak eredetibb «elpusztítani, elmúlni, kifogygni, elveszni» értelme pl. e használatokban: *ta kanšēm : ṛqulā χālēm*, *luwā χālēm* «im elsorvadt, húsa lefogyott, csontja lefogyott» (I : 23.), *kāsā χālēs* «kedve elmúlt» (I : 145.), *vāṛā χālēm* «kifogyott az ereje», *sun-jiwā χālēs* «szánfája elkopott» (II : 211.) | *χāltal jūni' jēmēn* «(sörből) ki nem fogyó nagy katlan». A *χālt-*, *χōlt-* (KV. *khōlt-*) causativum már éppenséggel nem alkalmazódik a halál okozásának, vagy előidézésének kifejezésére (melynek sajátos szava: ÉV. *al-*, déli *āl-* = ÉO. *vel-*, IO. *ved-*, SO. *vel-* «erschlagen, tödten, fangen» = magy. *öl-* id.); hanem csakis ezekére: «tönkre tenni, elpusztítani, vminek elmúlását eszközölni, elfogyasztani, (időt) eltölteni», pl. *χotāl ālnē sāt lamtēm pusēn ti χōltlilēm* «bármerre levő hét földrészem, im mind tönkre teszem» (II : 149.), *tāl χōlti*, *tūw χōlti* «egy telet tölt el, egy nyarat tölt el», *ēt χāltlē*, *χātēl χāltlē* «egy éj multával, egy nap multával» (II : 429.). — 2. ÉV. *ūsi*, *jol-ūsi* «meghal» (pl. *χālnē pasēn patēm χum*, *ūsnē pasēn joxtēm χum* «haló korig ért férfi, kimúló korig jutott férfi» I : 147; *ūsēm mā* «haló föld» I : 46; *ūsnāt-mqs* «haláláig»), melynél az alapértelem, épúgy mint a *χāl-* igénél: «elveszni, elmúlni», a mint kitűnik az *ūst-* causativum «elvesztetni» jelentéséből (pl. *ālnānēm χot-ūstāsēm* «elvesztettem a pénzem») s a rokon nyelvek megfelelőiből: ÉO. *uš-* «untergehen, sterben» e mellett *ušta-* «verlieren» (AHLQU.); zürjén *voš-* «umkommen, verderben, zu grunde gehen; sich verlieren», *vošt-* «verderben; verlieren»; magy. *vész-* «umkommen, verlorengehen», *veszt-* «verlieren». — 3. ÉV. *pōsēli*, *jol-pōsēli* közönséges kifejezés a halálra, mely megvan az éjszak

osztjában is: *posala-*, obdorszki *pasāl-*, *pasāla-* «sterben», *pasālim* «tod» (AHLQV.). Eredeti értelmét ekkép magyarázta egyik közlő: *ēlēm-χālēs jol-pōseli, la'īlāγ-ä-kātāγ-ä tū pōsei', kārtei'* «az ember meghal, keze-lába meggémbereedik, elhűlve megmered (ОКОЛБИОТЬ)». — 4. ÉV. *sorēm* «halál», *sorēmnē pati* «meghal», mely kifejezés megvan az osztjában is: *sorēm* «tod», *χalta sorēm* «untergang», *sor-mēñ* «todt, leblo» (AHLQV.); IO. *sāram* «tod» (CASTR.). Összefüggő: *sorimāli*: *āri-lili, pī'-lili saw sōrimālēm* «leány-lélek, fiú-lélek sok szenvedett ki» (= «*pōselañkwē, sorēmnē pātuñkwē jēmtēs*»). CASTRÉN és AHLQVIST e szóban a finn *surma* «halál» (*surmaa-* «megölni») mását látják, melynek alapja: ész *sure-* «sterben, absterben, ohnmächtig werden» (*surnud* «todt, ohnmächtig»), ez pedig BUDENZ szerint (MUGSz. 348.) a magy. *sorvad*-hoz tartozik. — 5. FKV. *jāl-šōkōrli*, AKV. *jāl-šūkērlī* ember halálára alkalmazott szó ezzel szemben: *jāl-khōli*, mely kevésbé gyöngéd s inkább állatra illik. Alapértelme előttem homályos. — 6. ÉV. *māñχati* sajnáló kifejezés (pl. *jāmēs ēlēm-χālēs māñχatēs!* I. III : 401.), mely tulajdonképp ezt mondja: «összegöngyölödik» (*māñ-* «bonyolítani», *māñimt-* «göngyölíteni»). — 7. KV., PV. *oqšēl*, TV. *āčāl* «halál» = tatár *āžāl*, arab *āžāl* «die todesstunde, das ende, der tod». — 8. ÉV. *lilitā minēs*, KV. *lélētē mēnēs* (II : 241.) «elment a lelke», ÉV. *lilitā tālīpēm* «elvált a lelke» (III : 461.). — 9. ÉV. *sawnē pats* szó szerint: «inségbe jutott» (GOND. 40.). — 10. ÉV. *jelpiñ mānē pats* = *pōsālēs*, tkp. «szent helyre jutott»; a Szigva mellékén használt kifejezés (*ārim-pīγēm jelpiñ mānē patsēt* mondotta egy anya). — 11. ÉV. *pup jēmts* = *jol-χāls*: titkos kifejezés (*tūjtnē lātiñ*) oly végből alkalmazva, hogy a halál rémséges szavát oktalannúl ki ne ejtsék; mert baj kerekedhetnék belőle. A *pup* szó értelme előttem homályos. — Az énekek nyelvében használt szólások: 12. *Xul-nājērnē sāt pīm ta totimē, sāt šiskēm ta vojimē* «az Ördögfejedelem ime hét fiam elvitte, hét magzatot elvette» (IV : 22.); *Khul-najer vossi oqinē kēpēl-khal, täl-khal näkeñēl khuñ kwoqltēmi* «(két gyermekem) az Ördögfejedelem legifjabb leánya ruhaalja, ruhaöle izelt közével valahogyan elvitte» (IV : 103—4.). — 13. *sqwiñ mā sāt χalēn ta ujttilēn* «(ha imádságunkat, *Polēm*-isten meg nem hallgatod) a kerges föld hét közébe nyomsz alá» (II : 411.) = «halálba viszel»; ugyanezt a közlő más szavakkal így magyarázza: *ānēm mā-kiwērnē ūnttilēn-ke*: *ta ūnttilēn* «ha engem a földbe helyezel:

hát oda helyezel». — 14. *saw kojín xín xajtné năriñ vāñxān patī-läset* «sok magzatod járványvész futkosó átkos gödörbe esett» (II : 402.) = «sírba jutott». Hasonló képekkel fejezik ki a halál, illetve a sír gondolatát: *xum patné vāñxēñ mā joltxatēs* «férfi-eső gödrös föld támadott» (t. i. «beleesésre férfit váró sír»; II : 331.) | *ānēm pattēñ šaxlēñ mā, vāñxēñ mā ul voss xāntxati!* «engem megejtő halmos föld, gödrös föld bár ne találkoznék!» (II : 367.) = «bár ne kellene sírba jutnom!» | *kāt patné šaxliñ mā, la'il ojmatné vāñxin mā ul voss xāntnum; āxi jāmne, pī' jāmne sastēm lāñx sastēmāi' voss jāmnuñlēm!* «kéz-lehulló halmos földet, láb-bicsakló gödrös földet óh bár ne találtnék; leánynak, fiúnak járnivaló egyenletes földet járhatnék bár egyengetetté!» (II : 386.) = «bár ne kerülnék sírba; hanem járhatnám tovább akadály s baj nélkül földi utam!» | *nē patné šaxlēñ mā ālēs-ke, xum patné xasliñ mā ālēs-ke, jāmēs lūw tññxpāñēl tot sastēltuñkwā!* «hova nőnek kellene (holtan) beleesnie, ha oly halmos föld volna; hova férfinak kellene (holtan) beleesnie, ha oly mohos föld volna» (t. i. az istenségtől rendelve), egyengetné bár azt ott simára (ez áldozati) jeles ló patásával (t. i. lábával); II : 357.) = «ez áldozat szabadítson meg a sirtól!» A sír említése nélkül való egyszerűbb kép ugyane fajtából: *akw' xumitēn patnāi', akw' nētēn patnāi' tārēm nañ ta āle'in* «míg az egyetlen férfi, az egyetlen nő (a sírba) nem esik, isten leszel te» (I : 17.) = «míg az utolsó ember meg nem hal», vagyis «míg a világ áll» | *ti luntā-vāsā xqnal akw' xumitēn patné-mos, akw' nētēn patné-mos vōss tēwē!* «ezt a ludat, réczét, a jövőben az egyetlen (értsd: utolsó) férfi, az egyetlen nő (sírba) estéig hadd egyék!» (I : 30.). Álljon itt befejezésül még egy igen érdekes költői képe a halál beálltának, melyet PATKANOV irtisi osztyák szövegeiben találunk (Irtysch-Ostj. II : 86.): «Auch der starke heldengreis Soñ-xuš-zoi lag auf einem hohen kissen im hitzigen fieber; nachdem er eine ganze (gezählfte) woche lang da gelegen, vermischte er sich unter den zahlreichen toden mit verschimmelten gewändern (it xatēm xacimañ šaxape ār xatai kuteda te tādājōt)». Nagyon emlékeztet ez a patriarkhák halálánál előforduló bibliai kifejezésre: «Bevonatott (begyűjtetett) az ő népe közé» (pl. Móz. I : 25, 8.).

Mutatják már a halálnak ezen kifejezései is, hogy a vogul bitfelfogás szerint a léleknek vele kezdődő állapota vigasztalan nyomorúság. Minő más a nyugati ember beszédmódja e dologról,

ki szerint a halott csak «elhúnyt», «jobb létre szenderült», «elköltözött a siralom völgyéből az örök fény honába»! A túlvilági boldogság fogalmainak hiánya mindamellett nem szül pogány emberünkél nyugtalanságot. A jó embernek elég jutalma az, hogy földi szenvedései valamikor véget érnek, a rossz embernek pedig van a pogányságban is mitől rettegnie; mert az ő túlvilágában, ha jutalom és öröm nincs is, de van büntetés és szenvedés ép úgy, mint a keresztény pokolban. Megnyugtató az is, hogy a halál mindenkinek közös sorsa, elkerülhetetlen végzete; *Kaltés*-asszony a szülés istennője határozza meg az ember végét is, mely: *Kaltés laum sorém* «K. rendelte halál» (II : 261.). Nem is más az «ember», mint *khqls* (KLV.; ALV. *khals*, TV. *khqls*), vagyis «halandó», szorosabb meghatározással: ÉV. *ëlēm-χqls* (KV. *ëlēm-khōls*) «az ég, vagy a levegő halandója»; ez az ő legsajátosabb s legillőbb nevezete, úgy a mint a zürjén *mort*, votják *murt* «ember» is = szkr. *márta-*, av. *marēta-*, pahl. *mart* «mensch», tkp. «halandó» (a *mar-* «halni» töből). De bár így van a dolog, az ember még sem áll teljesen védtelenül és mentő eszközök nélkül ama romlás ellenében, melyre őt élete, élő voltának ténye kárhóztatja. A vogulok pogánysága sincs annyira híján az erkölcsi tartalomnak, hogy ne ismerné a jövő életre való előkészülődés eszméjét s ne nyújtana módot a jámbornak, hogy lelke jövődöbeli üdvösségének elérhető fokát, t. i. a békét és nyugalmat, már földi életében biztosítsa. A szertartásos köteleességek teljesítése megszerezheti, hogy úgy mondjuk, az «égi» jóindulatát; a szeretet és becsületesség gyakorlása pedig a földieknek azt a kegyeletét, mely nem hagyja könnyen kiveszni emlékét a szívekből s a hátramaradottakat mindannak buzgó teljesítésére ösztönzi, mire az elköltözött léleknek szüksége van. Mert hacsak az ember nem vonta magára bűneivel és mulasztásaival az istenek haragját, minden attól függ a jövő élet alakulásában, hogy részesül-e a testből eltávozott lélek a megfelelő ápolásban és gondozásban övéinél s hogy kellőleg fölszerelték-e ezek nagy útjára. Az alapfelfogás pedig ezek tekintetében az, hogy a lélek, valameddig más testhez nem csatlakozik — s az ily fajta lélekvándorlás, melyről alább szólunk, nem föltétlen, hanem csak esetleges alakulat — előbbi testi életét folytatja, más szóval foglalkozásai és szükségletei tel-

jesen egyneműek az eddigiekkel. A temetkezési szokásoknak legtöbb részlete ezen eszmét fejezi ki, illetőleg azon törekvés szolgálatában áll, hogy a halottnak meg legyen mindene, a mit életében kedvelt; meg ne szorúljon semmiben, a mi az előtte álló feladatokhoz kívánatos. Ezen törekvéssel nyer nyugtot mindkét fél, az elvált lélek úgy mint a hátramaradottak, mely utóbbiak t. i. csak a halott illő ellátásával kerülhetik el azt a veszedelmet, hogy az elköltözött fenyegető megjelenésekkel és csapásokkal ne figyelmeztesse őket mulasztásaikra. Ennek lehetősége természetesen nem csekély aggodalmat okoz s kiinduló pontját alkotja a halottas szokások ama másik csoportjának, melynek célja a léleknek lehető távol tartása, az eddigi környezettől való elszoktatása, esetleg elijesztése. Lássuk itt közelebbről, mikép érvényesülnek gyakorlatban ez eszmék.

Miután a halál bekövetkezett, a holttestet (ÉV. *ḫālā*, TV. *khālā*; ÉO. *ḡala*) kiterítik; az éjszakiaknál meg nem mosdatják ugyan, de gondosan megfésülik (Finsch: 548.). Ezután legjobb ruháiba öltöztetik (GOND. 44.), a midőn a kondai osztjások annál több inget adnak a halottra, mennél gazdagabb s mindezek fölé néha még egy subát is raknak. A nőkre ugyanitt gyöngyhímzésű ünnepi ingüket adják föl (PARK. I: 142.). Ez a halottnak ruhakésztsége: a sok ing nyilván arra való, hogy legyen a másvilágon mit váltani. — Most az éjszakiak a halottat visszateszik arra a helyre, a hol lelkét kiadta, s mint mindjárt a halál beálltával fejét ismét betakarják a halotti szemfedővel, melynek sajátos neve: ÉV. *nasmäp-tār* (III: 421.), vagy *löpil-tār*, KLV. *näsmép-tör* (u. i. *näsēm* «arcz» = *nal-tus* id.; REG. szerint: LV. *näsme* «gesicht der leiche»), KV. *näsēmēḫ-tör*, PV. *naššép-tör*, TV. *kīpēn* (саванъ). E műveletek közben rendesen egy szót sem szólnak (GOND. 44.). — Ezután következik az éjszakiaknál a siratás. Az asszonyok kibontják hajukat és kesergő hangon sorolják elő a halott érdemeit: hogy mily jó vadász volt, mint szerette családját stb. (GOND. u. o.). NOVICZKIJ szerint (МАКОВ kiad. 45.) siratás alkalmával a rokonok «igaz szívből való sajnálkozásuk jeléül hajukat czibálják s a mennyire csak lehet véresre karczolják arczukat körmeikkel; ezután a bevérzödött hajszálakat a halottra dobják, mivel balgahitőségükben azt vélik, hogy a halott lelke néhány nap mulva előjön megszemlelni a fájdalom jeleit s ekkor észrevevén rokonainak

iránta tanusított igaz szeretetét, a másvilágban sem szűnik meg sohasem hálásnak lenni érte». FINSCH ugyan saját gyér tapasztalataira hivatkozva kétségbe vonja e tudósítás helyességét (549.), ebben még sincs semmi okunk kételkedni; mert a leírt eljárás igen híven megfelel a vogul-osztják lélekhitnek. A véres hajszaál, melyet a halottra dobnak, jelképes önfeláldozás: a hátramaradott saját vérét, testét adja a holttest körül lebegő léleknek. Nem lehet becsesebb s keresettebb tápláléka az emberi léleknek, mint éppen az embervér s az ember teste; láttuk e gondolat nyilvánulásait fentebb is. Természetes, hogy ez az embervér-áldozás nagyban nem gyakorolható s hogy helyette be kell érnie a halott szellemének a bőségesebben nyújtható állatvérrel, melylyel az alább leírt halotti tor szertartása látja el.

Minden leplezés nélkül fejezi ki azt az eszmét, hogy a halott lelkét étellel kell ellátni, a kondai vogulok és osztjákok búcsúvendégsége. Mindenfelé elterjedt s a kondai népnél is szokásban levő a temetést követő halotti tor; de egészen saját-szerű, hogy a halottat otthon, még mielőtt a házból kivitték volna, tartásuk jól mindenféle étellel s ezt közvetlenül teteme mellé helyezték. Ime miként írja le INFANTJEV a felső-kondai vogulok ide vonatkozó szokását (Vjestn. Jevr. 1894; IV : 254.): «A mint a halottat a koporsóba helyezték, az asszonyok különböző ételeket kezdenek készíteni s mindegyiket *közvetlenül a halott mellé állítják*. Így pl. legelőbb *sült fajdot* hoznak s ráteszik az asztalra az ugyanott fekvő koporsó mellé. Rövid idő múlva *főtt rénszarvas-húst* hoznak elő, s miután *az előbbi tálból egy darabkát a koporsóba tettek*, e tálat elviszik s az új fogást teszik helyébe. Ezután *tehén-húst* hoznak s így sorban mindenféle ételeket, a minőket csak a vogul konyha ismer, mindegyikből egy-egy darabkát a koporsóba rakva. Végül még *dohányt, pipát* s ha az elhunyt tubákos volt, *burnótszelenczét* raknak a koporsóba, a hová egy kis *pálinkát* is öntenek, továbbá néhány *pénzdarabot* tesznek». Mi volna ez egyéb, mint a halottnak ellátása útravaló eleséggel s pénzzel?! PATKANOV hasonlót ír az irtisi osztjákokról (II : 142.); e szerint: «A meddig az elhunyt az asztalon fekszik, egy *burnótszelenczét* helyeznek melléje s néha *ételt* is. Minden ember, a ki csak a szobába lép, ezen szelenczéből egy szippanat burnótot vesz, fölszíja s ugyancsak egy szippanatnyit tesz a maga szelenczéből

a halottéba, oly felfogással, hogy ezzel a halottnak kedveskedik». Itt tehát az élő ember a holtat egészen élőnek tekinti; vele úgy nyájaskodik, mint mikor egészséges korában meglátogatta.

A túlvilági életre való fölszerelés lényeges szer-tartása a vogulok és osztjákok temetkezésének mindenütt, még ott is, a hol a kereszténység egyébként az egész pogány életmódot kiszorította. SZOROKIN (Putješ. 48.) még a lozvai voguloknál is tapasztalta, hogy a sirba *íjjat, nyilat, pálinkát, burnót* tesznek azon meggyőződéssel, hogy az illető okvetetlenül vadászik, burnót szi, pálinkát szi a túlvilágon is, mint földi életében. BRAND a XVII. sz. végén írja a Csuszovaja-melléki vogulokról: «Quand quelqu'un d'entr'eux meurt, ils l'enterrent, paré de ses plus beaux habits: ils mettent dans la fosse une *somme d'argent*, proportionnée aux facultés du defunt, *afin, disent ils, qu'il ait de quoi se nourir, après sa resurrection*» (l. fentebb). GONDATTI szerint (42—43.) az éjszakai vogulok oda adják a halott mellé mindenféle apró holmiját a sirba; nagyobb holmijait pedig, különösen *szánját, rénhajtó rúdját, hótalpait, evezőjét*, néha a *ladikját* is a sir fölé vetik, mindent felfordítva. Hogy a halotthoz adott eleséget később friss készlettel kiegészíthessék, a sir fölé épített alkotmányon *kis ablakot hagynak*, melyen át *ételeket, pálinkát, dohányt* bocsátanak a tetemhez. Ugyanide bizonyos apró *falapátocskákat* is helyeznek, melyek a kanalat helyettesítik úgy mint az isteneknek nyújtott áldozatoknál. A samán sirjába beleteszik azon tárgyakat is, melyekkel hivatását gyakorolta, *istenkéik ábrázolásait, talizmánokat, állatfogakat, állkapocs-csontokat* stb. (u. o. 44—45.) INFANTJEV meglátogatván egy kondai vogul temetőt, minden férfi sirja mellett egy *evezőt* s minden nőé mellett egy *teknőcskét* talált (IV : 253.). Bővebb részletekkel van kifejlődve e szokás az osztjákoknál, a mint erről már a régiek tudósítanak. NOVITZKIJ szerint az osztjákok «az elhunyttal együtt sirjába helyezik részben holmijait is, különösen azokat, melyek az élethez szükségesek, minők: a *ruházat, íj, nyilak, fejsze, üst* s más egyebek. Ezt a szokást azon balgahitűségük folytán gyakorolják, mely szerint az embernek halála után is *szüksége volna élelemre*, miért is az élelemhez szükséges tárgyakat a halottnak melléje helyezik» (46. l.). PALLAS is írja, hogy «a halottnak *legjobb ruháit* adják föl, melyeknek megválasztásában tekintettel vannak az évszakokra», nyilván hogy a halott télen ne fázzék s

nyáron ne izzadjon túlvilági életében. Ugyancsak szerinte «a halott mellé helyezik minden szerszámát, melyet földi életében használt, pl. *kését, fejszéjét, burnótszelenczéjét* stb.; kivételt csupán a *kova és aczél* tesz, melyeket csak fából faragott másukban adnak át a halottnak» (l. fentebb). Az utóbbi kivételes eljárásnak nyilván az az oka, hogy a sötétség birodalmában nem szabad az árnyak az isteni rendelés ellen föllázadnia s esetleg világot gyűjtania. Az újabb utazók közül különösen FINSCH értesít tárgyunkról tüzetesebben, ki sok éjszaki osztják sirt fölbolygatott. Ezekben ő a halottakat a legjobb ruhába takarva találta, *mohára és rénszörre fektetve*, rénbőrrel befedve, *tehát ugyanazon készséggel ellátva, melyet a világra jövő csecsemőnek adnak* (545.). Ez utóbbiban bizonyára azon gondolat nyer kifejezést, hogy a halál is születés, belépés egy új világba, afféle mint a gyermeké. A halott mellett heverték FINSCH tapasztalatai szerint az ő kedvelt szerszámait, jelesen: *fejsze, kés, szaru, burnótszelence, pipa, üst* stb. A mi belül nem férhetett el, kívül kapott helyet. Ilyenek voltak a fő táján a *rénhajtó rúd*, a lábnál egy *ladik* levágott hegye, oldalt egy *hótalp*; felaggatva: *réncsengetyű, rénhám*; mellette: *fölfordított szán*, a legtöbbje összetörött állapotban. Voltak még a sírok körül: *vadász- és halász-szerszámok, íjjak, nyilak, hálósülyesztők, parafák* stb. egyszóval mindenféle, a mivel a halott leginkább foglalatostkodott (u. o.). Hasonló tárgyak voltak láthatók keresztény osztjások sírjain is, melyeknél természetesen a kereszt sem hiányzik. Jellemző körülmény a lőtartó délibb osztjásokra nézve, hogy ezeknél a rénhámot *lóiga* váltja föl a sírnál (549.). Ott a hol gyermek van eltemetve, *felfordított bölcső* jelzi a halott földi foglalkozását. Ide vonatkozó eltérő változatról tudósít INFANTJEV, ki szerint a felső kondai vogulok, «ha gyermek meghal, *nyírhéj-bölcsőjét felakasztják az erdőben egy bizonyos meghatározott fára*, kidobván előbb a fa alá a gyermek ágyául szolgált mohát. Néha ilyen fán igen sok e fajta halottbölcső halmozódik egybe» (IV : 256.). PATKANOV szerint a kondai osztják nő temetésénél vele adják egy nyírhéj-kosárban *varrószerszámait*, leánynál még ezeken felül *szalagjait* (I : 143.). Ugyane szerző arról szerzett meggyőződést, hogy a régi osztjások sok olyan holmit is adtak a halott úti készségehez, minőket a mai félig eloroszosodott osztjások nagyobb értéküknél fogva már megtartanak maguknak; gyakran találhatók pl. régi sírokban *rész-*

fazekak, nyíl- és dárdahegyek, kések, ezüst- és bronz-ékszerek is (I : 144.). Igen érdekes és jellemző a halottak postaintézmenye, melynek révén valaki egy új halottal pénzt küldhet régebben elhalálozott másvilágon lakó rokonainak, kik álomjelenésekben szokták tudtul adni, hogy szükségét szenvednek (u. o.). Hasonló eljárásról értesít az éjszaki osztjásokot illetőleg POLJAKOV, ki szerint néha fölös ruhát adnak a halotthoz oly rendeltetéssel, hogy ez adja át a más világban valamely előbb elhunyt halottnak, a minő módon szokásos a pénzküldés is (Putješ. 64.). Az ételkésztség utólagos kiegészítése a kondai osztjásoknál oly módon lehetséges, hogy a sírban egy kis lyukat hagynak, mely egész a koporsóig vezet. Ezen át bármikor lehet ételt juttatni a halotthoz, sőt vele beszélni is (PATKANOV : Irtysch-Ostj. I : 144.).

A halotti készség kiszolgáltatása s az élelemmel való ellátás oly lényeges föltétele a lélek boldogulásának, hogy ennek meg kell történnie az éjszaki voguloknál oly esetekben is, midőn a holttest hozzáférhetetlen, pl. ha az elhalálozás messze földön, az obvidéki halászat idején történt. Ilyenkor a szigvamellékiek otthonn jelképes temetést rendeznek: megássák a sírt, beleteszik az üres ladikot, elhelyezik benne a halott holmijait, temetési tort tartanak, a megfőzött ételt a sír mellé öntik, végül beütvén az üst fenekét, azt is a sírba dobják (GOND. 43.). A kondai osztjások a távoli földön történt elhalálozás esetében oly módon elégítik ki halottjukat, hogy előveszik valamely holmiját s ezt kezükben tartva, nézegetve siránkoznak (PATK. I : 144.).

De térjünk vissza a halottas házhoz s figyeljük meg, mikép érvényesülnek a hiteszmék ezúttal a koporsó készítésénél s a végső kíséretnél. A koporsónak vogul neve: *jiw* (PV. *jū*), mi tulajdonkép «fát» jelent; tehát e szó «koporsó» értelmében nyilván amolyan *tüjtné lätin*, azaz «titkos beszéd», minőket már fentebb is említettünk. Közelebbi meghatározással mondják így is: ÉV. *žälä-jiw*, ALV. *kholëm khar jiw* «halott fája», PV. *khämél-jū*, TV. *khämél-jiw* «sírbeli fa»; ugyanígy az osztjákban: ÉO. *žala-juž*, *žala-žom* «sarg» (*juž* «baum», *žom* «ausgehöhlter baumstamm»; AHLQV.); KO. *žom* «ausgehöhlter baumstamm» és «sarg» (PATK.). A koporsó rendszeren ladik formára kivájt fatörzsből áll, melyet alul laposra ácsolnak, két hegyén pedig tompára faragnak. Már használatban volt, kész ladik is szolgálhat koporsó gyanánt; esetleg

(pl. gyermek számára) hosszúkás, ladik alakú szekrény is megfelel a célnak (GOND. 42; PALLAS III: 54.). Tudva azt, hogy az éjszaki vogulok fűrészt ma sem használnak — még pedig, mint nekem mondták, az ősi hagyományokhoz való ragaszkodásból, vagy saját kifejezésükkel, mivel: *mañsi sirä ti* «ez a vogul szer, ill. szokásgyakorlat» — természetesen fáradságos is volna a sír alakjának jobban megfelelő négyszögletes deszkakoporsó készítése (melyhez t. i. a deszkákat csak úgy nyerhetnék, ha annyi fát, a hány deszkára szükség van, két felől addig ácsolnának, míg deszka nem lesz a megmaradó középrészből): mindamellett hihető, hogy a *ladik alaknak* a lélek túlvilági életéről való hitben rejlik igazi magyarázata. Látjuk ugyanis alább, hogy a léleknek, míg végső célpontjához, a halottak honához eljut, sokszor kell átkelni folyókon, sőt maga a halotti ország is óriási víz szigetén van; nagyon kapóra jöhet tehát a léleknek, ha teste — s tudvalevőleg ez az élő előtt a holt lélek főképviseelője — mindjárt ladikban is van. A vogul-osztják embernek e szerint nincs szüksége Cháronra s megtakaríthatja magának vele adott obulusait. Elkészülvén a koporsó, a halottat beleteszik, még pedig férfit férfiak, nőt nők (GOND. 44.). Ezután következik a készséggel való ellátás a fent leírt módokon. A kondai osztjákoknál ezen kívül még szokásban van, hogy a halottat *vörös gyapjúfonállal* bonyolítják teste hosszában körül, mely rajta marad, míg csak a házban van. Ez a fonál, úgy látszik, a *halott ruháját* van hivatva jelképezni; mert mielőtt a halottat kivinnék, leszedik róla e fonalat s darabokra tépve szétosztják a rokonoknak, kik ezt mintegy *az elhunyttól emlékül kapott ruhadarabként*, láb- és kézcuklóikra kötve addig viselik a gyász jeléül, míg magától le nem esik (PATK. I: 144.). A koporsót kivitele előtt nyírhéjjal fűdik be, melyre az éjszaki vogulok szénnel erdei vad, madár, vagy halalakokat rajzolnak (GOND. 44.), a kondai vogulok pedig krétával jelképes köröket s egyéb jegyeket (INFANTJEV IV: 254.). Ezek a jegyek bizonyára a *koporsófeliratot* helyettesítik; talán nem is voltak mások eredetileg, mint az elhunytnek tamgái, azaz aláírásképp használt kézvonásai.

A temetés az éjszaki voguloknál rendesen *még az nap történi*, melyen a halott elhunyt (GOND. 42.); de a kondai nép ma már orosz módra bevárja a harmadik napot (PATK. I: 143.). Mielőtt a halottat kivinnék a házból, az éjszaki voguloknál a család leg-

idősebb asszonytagja, a halott nagymama, vagy anyja, megemeli a koporsót s ha neheznek találja, fogadalmat tesz a Világügyelő-férfiúnak, az Istenanyának, vagy *Kul-ätér*-nek, a Halál-fejedelemnek. Ugyanezt teszik a többi jelenlevők is, még pedig *előbb a nők, aztán a férfiak* koruk rendjében (v. ö. Vog. Népk. Gy. I: 176—7.). E szokásnak (GOND. 44.) alapgondolata valószínűleg az, hogy a halottnak nehezére esik elválni a háztól, miért is aggodalmait áldozatok följajlásával el kell oszlatni. INFANTJEVNél is találunk közlést a halottnak a háztól való elbúcsúztatására vonatkozólag (IV: 254.), ki szerint t. i. a kondai vogulok a halott kivitele alkalmával a *jurta minden küszöbénél fölemelik a koporsót egész a tetőig*, a midőn tehát a halott a háznak küszöbét és tetőjét ily módon még egyszer s utóljára érinti. Az éjszaki osztjások oly módon búcsúznak a halottól, hogy *szemfedőjét fölemelvén rendre csókolják* (FINSCH 548.); ez a csók természetesen az elhunynak szól.

Ezen pontig a halott szívesen marasztalt, búcsúzásában fájdalmasan megsiratott tagja családjának; midőn azonban elkövetkezett az indulás percze, a marasztalás helyét amaz ellenkező törekvés váltja föl, hogy a halott, illetőleg lelke vissza ne térjen; ha akarna is, *vissza ne találjon*, jelentkezni többé *ne merjen*. A koporsót az éjszaki vogulok nem az ajtón, hanem az ablakon, vagy valamely egyenesen e célból készített falnyíláson keresztül viszik ki, ép úgy mint a bálványbábút s a medvét (GOND. 42.). Ez eljárás megokolása, hogy a halottat sértené a küszöbön keresztül való vezetés, mivel arra hőszámos, tisztátlan nők járnak (*«äwi-tärä tül' äkwät jäle'it»*). Ez az okadás mindenesetre helyén való a «szentséges» (*jelpiñ*) lényekkel szemben, melyekkel — mint alább bővebben lesz róla szó — összeférhetetlen a női tisztátalanság. Ámde a bűnös ember s lelke nem *«jelpiñ»*; itt tehát alighanem az igazi ok szépítésével van dolgunk, minek föltevésére annál inkább van jogunk, minthogy idegen analógiákból tudjuk, hogy a halottat azért viszik az ablakon át, hogy megtéveszszék a ház valódi bejárata felől (I. Jul. LIPPERT: Kulturgeschichte III: 84.). A halott kimenvén az ablakon, esetleg azon akarna vissza is jutni; de midőn megint jön, az ablakot már zárva találja s más bejárásról nincs tudomása. Világosabban feltárja ezt az okot a kondai osztjásoknak az az

eljárása, mely szerint a halotti kíséret elvonulása alkalmával az ajtókat (ép úgy mint hazánkban a zsidók teszik) gondosan bezárják, hogy a halál oda be ne térhessen. Az, hogy ugyanakkor a küszöb alá fejszét vagy kést tesznek, nyilván azon gondolattal történik, hogy ezek a halált, ha mégis behatolna, megvérezzék, elpusztítsák, valamint a ház elé tett nagy fadarab is arra való, hogy ez ütő számtól megijedjen (PATK. I : 143.). Mint INFANTJEVNél olvassuk, (IV : 254.), a kondai vogulok is tesznek fejszéket és késeket élükkel fölfelé fordítva a küszöb alá; de ezen kívül még erősebb védelmi eszközökhöz is nyúlnak, jelesen közvetlenül a halott kivitele után a halottas házban nagy zajt csapnak, kiabálnak; csöngettyűvel kolompolnak, minden szögletben éktelenül kalapálnak, minden holmit kiráznak oly végből, hogy a halott lelke, ha esetleg benn maradt volna, a nagy zajtól megijedve okvetetlenül kitakarodjék. De még mindez nem elég: a házat meggyújtott fenyőkéreg illatával kifüstölik, ezzel akarván kiűzni a már tisztátatlannak tekintett lelket; visszatérve pedig a temetőből, maguk akkép tisztálkodnak s szakítanak meg minden összeköttetést a tisztátlan szellemmel, hogy mindenki átugrik a tűzön s egy kutyát háromszor keresztül dob a fején (nyilván ezt ajánlva föl a halottnak megrontásra maguk helyett); végül a halottas ház padlójára gabonaszemeket, pl. árpát szórnak (talán a föld szellemének kiengesztelésére, vagy azon óhaj jelképes kifejezésére, hogy a halál helyét váltsa föl a jólét s termékenység?).

Az éjszakiaknál férfinak tetemét férfiak, nőket nők viszik a temetőbe (PALLAS III : 54.), melynek vogul neve: ÉV. *χḗläši*, vagy képes kifejezéssel: *sawin kan* «inséges tér, szenvedés tere»; TV. *khqläs*; KLV. *ratt*, ALV. *rat* (v. ö. ÉO. *lät*, *löt* «grube, grab»); KV. *mösér* (= tatár *mazar*, arab *mezār* «grab, friedhof»); v. ö. ÉO. *χalaś*, *χaliś* «gottesacker» (AHLQU.). A temető rendszeren valamely szép fekvésű magaslaton (PALLAS 54; PATK. I : 143.), vagy ligetben fekszik, FINCH szerint (544.) mivel az ily helyekről kellemes kilátás nyílik ama térségekre, melyeken az elhunyt életét eltöltötte. Ha a falu közelében nem akad ily hely, az éjszakiak nem helyeznek súlyt a nagyobb távolságra s szívesen elviszik halottjaikat, ha a hely megfelelő, messzebbre is szánon, vagy ladikon, a mint az évszak kívánja. A sír — melynek nevei: ÉV. *vāñχä*, KLV. *vāñkhä*, TV. *khqlä-voñχ* (tkp. «gödör»); KV., PV. *khmel*; ÉO. *χala-lät*,

չ.-löt (AHLQV.) — GONDATTI leírása szerint (42—43.) az éjszaki voguloknál és osztjákoknál nem mélyebb, mint $\frac{3}{4}$ —1 arsin (rőf), mivel a fagyos földet bajos nyáron is mélyebbre ásni. E kicsiny sírba, melynek oldalai nyírhéjjal, vagy fával vannak bélelve. beleeresztvén a koporsót, ennek teteje egy színvonalú a föld felületével. Nem is földelik be, hanem sűrűn egymás mellé rakott vékony gerendákkal befödik, gondosan ellátván e tetőt alul is, felül is nyírhéj-rétegekkel. E dúsan alkalmazott illatos nyírhéjrétegeknek köszönhető, hogy a halotti bűz a temetőben nem érzik. Az így berendezett sír fölé jön a tetős dúczalkotmány (ÉV. *sqpām* és *χqriñ jiw* «árny-fa») mintegy fél arsin magasságban, ablakkal az oldalán, melynek czélját fentebb láttuk. A kondai voguloknál az ily sírdúczok fölé, melyek gyakran bemetszésekkel vannak ékesítve, kereszt is kerül (INFANTJEV IV: 542.). Hasonló éjszaki osztják sirokról tudósít FINSCH is (545.). PATKANOV szerint a kondai osztjákok már eltértek ez ősi temetkezési szokástól, a mennyiben rőfnyi mélységben elföldelik halottjaikat s a dúcz helyett puszta keresztet alkalmaznak. Megmaradt azonban a lényeg, a koporsóhoz vezető lyuk, mely lehetővé teszi a halottal való beszélgetést s hogy hozzája ételt, italt juttassanak (l. fentebb).

A halottat sírjában úgy helyezik el, hogy lába éjszakra, feje délre essék. Így közli a dolgot FINSCH (546.) s ez megfelel is ama felfogásnak, hogy a halottak országa, messze éjszakra a Jeges Óceánban van, tehát lábával a halottnak arra felé kell tartania. Különös azonban, hogy PALLAS éppen az ellenkezőről tudósít, vagyis hogy a fej esik éjszakfelé (III: 54.) s szintigy tapasztalta a dolgot GEORGI a Csuszovaja-melléki voguloknál (Russl. 68.).

Megtörténvén a temetés, melynek műszavai: ÉV. *jol-ramti* «elás», *jol-suxti*, TV. *rämenti*; LV. *jel-sēpti*, KV. *jəl-sāpti* «elsülleszt», *pātērti* «eltüntet» — ezután mindenütt halotti tor következik. Az éjszaki voguloknak ide vonatkozó szokásait GONDATTI (42.) ekkép adja elő: Ama réneket, melyek a halottas szánt húzták, a friss sírnál megölik olyképpen, hogy hurkot vetnek a nyakába, a kötél másik végét pedig egy fához kötik, majd ütésekkel ide-oda futni kényszerítik az állatot, míg végre ez maga fojtja meg magát a hurokkal. Ekkor egy *hegyes karóval* az áldozat szívébe döfnek s miután az állat bőrét lenyúzták, ezt a halott mellett elássák;

a húst ott helyben föllakmározzák, a csontokat pedig a halotthoz helyezik. Jelentős körülmények ez eljárásban, hogy az állat maga öli meg magát, tehát mintegy önként megy a halálba ura után; a farkaró is arra való, hogy az erőszakos halál színét elkerüljék, a mennyiben így nem a rendes ölé szerszám, a fejsze, vagy nyíl vett véget az állat életének, hanem afféle ártatlan faág, a minőbe a rén legelése közben is beleütközhetik. *) Az állat mindjárt rendelkezésre is bocsátja bőrét, valamint csontjai alakjában húsát elhúnyt gazdájának; tehát úgy szolgál neki, mint e földön tette. Csak változata e szertartás a keleti népek lovas temetkezésének, melyről más helyen (Ethnogr. 7 : 297—323.) bővebben értekeztem. PALLAS szerint (III : 54.) az éjszaki osztjások férfi halott után teljes felszereléssel szánhoz kötve vele viszik három legszebb és legkedveltebb rénszarvasát, melyeket, mielőtt a halottat eltemették, hátsó lábaiknak szíjjal való megkötözése után négy ember hegyes farkarókkal addig bökdös, míg az állatok kiadják párájukat. Gazdag ember temetésénél még több rénszarvast is ölnek hurkot téve nyakukra és lábaikra s addig verve hosszában hátukat, míg végre holtan összerogynak. Az elhunytak áldozatúl hozott állatok a sír helyén maradnak, szerszámaikat a sírdúcra aggatják s oda támasztják a felfordított szánt is. Ezek mellett a sír közelében halotti tort is tartanak, melyből a maradék ételt haza viszik s kiosztják a halott emlékezetére a szomszédok között. FINSCH gyakran talált osztják sírok közelében széttört üvegeket annak jeléül, hogy az ily halotti toroknál a pálinka sem szokott hiányozni (548.). Hogy a kondai voguloknál is szokásos a halotti tor, tudjuk egy hősi ének nyomán, mely szerint: *pöwi togtätén jalé šäptéstén; soqtén taulep tēnē voqrlest, soqtén taulep äjnē voqrlest; äjoz, tēxw pömtsēt* «a fiúk eltemették atyjukat; hétig tartó torevést, hétig tartó torivást rendeztek; enni, inni kezdettek» (IV : 241.). WITSEN szerint (670.) a déli osztjá-

*) Különös, hogy az áldozati állat megölésének ily módját, melyet pedig sok utazó emleget, FINSCH hamis híresztelésnek tartja: «Der grausamen tödtungsart der rentiere beim begräbniss (durchbohren mittelst spitzer hölzer: Pallas-Sujew; verstopfen von nasenlöchern, mund, ohren u. s. w. mittelst holzkeilen: Hofm.) liegen keine eigenen beobachtungen, sondern nur aufschneiderische berichte von syrjänen etc. zu grunde (wie ich auf das bestimmteste versichern darf» (549.).

kok lovat szoktak ölteni halotti torok alkalmával, melynek bőrét és fejét az áldozat színhelyén fára akasztják.

Nyíltan kitűnik a halotti tor lefolyásából, hogy annak célja nem egyéb, mint a halottal való közös vendégeskedés; nem pusztig vigalom tehát, melyen a hátramaradottak bánatukat akarják elűzni, hanem gondoskodás arról, hogy a halott bőségesen el legyen látva túlvilági életében étellel, itallal. Ezen felfogásból kifolyólag természetesen sűrűn meg kell újulniok a halotti lakomáknak később is; mert a halott éhe, szomszaga avval az egy temetési torral koránt sincsen örökre kielégítve. Bőségesen tudósítanak forrásaink az ily későbbi torokról is, melyek az elsőől abban különböznek, hogy sokkal egyszerűbbek s nem föltételük a véres áldozat (*jir*). Az éjszakai vogulokat illetőleg SZOTYINOVA tudósítása a következő: «A megholt ember részére gyakran helyeznek (ültetnek) ételáldozatot (*űsem ėlēm-χqlēsne vāfi χal «űnttėlaxtaue»*). A meddig a halott a házban fekszik, naponként helyeznek eléje ételáldozatot» (tehát úgy, mint ezt fentebb a kondai voguloknál és osztjákoknál leírtuk). «Miután eltemették (*jol-űnttēnāt jui-pālt*, szó szerint titkos nyelven: «lehelyezték») harmadik napon, azután pedig szent hetének (*jelpiñ sātā*) elmúltá után helyeznek eléje ételáldozatot; azután egy év eltelté alatt mintegy háromszor, négyszer. Az áldozó megérkezik a temetőbe, tüzet rak, üstjébe vizet önt, főzni való eleséget bocsát bele, megfőzi. Midőn elkészül, fölmeri, a sír mellé egy csészékébe oda helyezi (*jiw-pāχān sān-kiwert tū űnttītā*; tehát innen a műszó: *űnttėlaxtnē vārmēl*). „Rossz gondolattal ne gondolkozzál rólunk!” így imádkoznak» (IV: 407.). Ez eljárás megmagyarázza az alsólozvai műszót is: *tas uttalux* «halotti lakomát tartani», tkp. «csészét helyezni, ültetni». INFANTJEV részt vevén a kondai voguloknál egy ilyen halotti emléktörön, azt tapasztalta, hogy midőn a temetőben megfőtt az üstbe vetett rénhús, a résztvevők egyike elővette a magával hozott üveg pálinkát, abból mindenkinek juttatott egy-egy pohárkával, a maradékot pedig beleöntötte a sírnak ama fentebb említett üregébe, mely a halotthoz vezet, tehát megvendégelte pálinkával a halottat is. Azután mindegyik érdekelt sírnak ilyen üregébe bele vetett egy-egy darabka húst, kenyeret, sőt, behintett pár szippanat tubákot, kénese gyufát helyezett mindegyikhez, ezek után pedig leült a társaság s maga is

evett (IV : 254.). A szertartás célja itt teljes világossággal látható.

Az ilyen temetőbeli vendégeskedésen kívül az osztjások otthon is tartanak emléktorokat. FINSCH szerint az éjszakiak ilyenkor is rént ölnek, melynek koponyáját kiviszik a sírhoz (548.). Igen tanulságos a kondai osztjásoknak erre vonatkozó gyakorlata. A torok meghatározott ideje itt nagyjában az oroszok поминикторai beosztásához alkalmazkodik s mint ПАТКАНОВ írja (I : 147—8.) a halál napján, az ettől számított kilencedik, tizenhatodik és harminczhatodik napokon, továbbá a fél s egész év leteltével történik. Hogy e megszabott napokat el ne mulasztják, a halottnak vánkosa alatt egy rováspálczát tartanak, melyre minden elmúlt napot egyenként rárónak. Elérkezvén az emléktor napja korán reggel asztalt terítenek ama szobában, melyben a halott lelkét kiadta; a rokonok pedig mindennemű ételt hoznak a házhoz, melyet az asztalra fölraknak. Ugyanekkor előszedik az elhunytak vánkosát, ruhaneműit s mindezt az ágy közepére helyezik; a tálakon levő kanalakat pedig nyelvükkel ezen ruhakésztség felé irányítják ekkép kínálva a halottnak ruhái mellett képzelt szellemét, hogy egyék. Este felé, midőn, az osztjások nézete szerint, a szellem már jóllakott, maga a rokonság helyezkedik az asztalhoz a lakoma elköltésére.

Lényeges eleme e szertartásnak, hogy a halott vánkosával és ruháival magát ezeknek birtokosát, az elhunytat jelenítik a képzelet elé, akinek tiszteletére a vendégséget rendezik s ki abban falatjait kanalazva részt is vesz, együtt mulat az élőkkel. Még szembeötlőbb módon juttatták kifejezésre az e szertartásban érvényesülő törekvést és alapeszmét a régi osztjások, kik nem elégedtek meg a ruha jelképével, hanem a halottnak bálványát, faragott képmását is elkészítették, felöltöztették ezt ugyanolyan ruhákkal, a minőket a halott viselt s ugyanazon tiszteletben és bánásmódban részesítették, mint életében magát a személyt, melynek képviselője volt. Különösen a családfő, a ház gazdája részesült eme tisztességben. Így írja NOVITZKIJ (46. l.), hogy «a nő előrevén megholt férjének valamely ruháját s fából magának emberi alakra bálványt faragván, erre ráadja azt a ruhát, a halott hasonlatosságára ékességeket földiszíti, arra a helyre állítja, a hol férje szokott ülni s ezen lelketlen fának csupa olyan ételeket főzöget buzgalommal, melyeket az elhunyt, míg élt, kedvelt. Ezután a fő ülőhelyen, a hol az

asztalhoz szoktak volt ülni, magához veszi az ételt s a bábút maga mellé helyezvén, átöleli, csókolgatja, mint élő férjét. Azt hiszi t. i., hogy a halott mindezt látja s hogy lelke néha beleszáll a készített bálványba. Miután egy évig s tovább gyakorolta ez eljárást az aszszony, végül a bálványt ruházatával együtt nagy sírás és sajnálkozás között a földbe ássa.» Ugyanígy tudósítanak BERNHARD MÜLLER és PALLAS is (l. fentebb); BELJAVSZKIJNÁL pedig azt olvassuk, hogy nemcsak a gazda, hanem *«minden elhunyt családtag tiszteletére is faragnak fából bálványokat. Ezeket nők készítik, kik az ilyen bálványt három éven át házi istenségüknek tartják s minden olyan tisztetségben részesítik, a milyen csak bálványt megillet. Minden ebéd és vacsora után elébe tesznek az elkészített ételekből s ezek addig maradnak előttük, míg az étel élvezhető; ezután elveszik előlük s vagy maguk eszik meg, vagy szétosztják a szegényeknek. Három év elteltével az ily bálványt eltemetik.»* CASTRÉN szerint (Reisen: 343.) e három évnek az a nézet az alapja, hogy *«ezen idő alatt a halott teste elporlad s evvel a halhatatlanságnak is vége»*. Megemlékszik e szokásról GONDATTI is (43.); de azt állítja, hogy az özvegy nő csak *egy fél évig* gyakorolja a gyásznap itt leírt szertartását.

A halottaknak faragott képekben való ábrázolása s tisztelete rendkívül fontos eleme az ősi vogul-osztják vallásgyakorlatnak; mert ezen alapszik jóformán az egész bálványimádás. Mindama nagy tiszteletben álló tartományi, illetőleg egyes folyó-vidékek fölött uralkodó bálványistenségek, melyekről a hősi énekek szólnak, voltakép nem egyebek, mint kiváló fejedelmeknek halotti bálványai. Ezeknek tisztelete már kezdetben kiterjedhetett alattvalóinak egész körére, utóbb pedig midőn már kiveszett a tudatból, hogy a bálvány melyik fejedelmi személynek képviselője s a határozatlan emlékezet hozzá fűzte a később élt fejedelmi személyeknek is jellemző vonásait, valamint eseményeit, — más szóval, midőn a bálvány egyénisége tipussá fejlődött, alakjában és mondáiban az egész dinasztia képe, híre és története nyerte megörökítését: tisztelete is messze túlterjedt eredeti területének határain, sőt feledésbe ment, hogy valaha amolyan magunkféle közönséges ember volt. A halott bálványa istenirangra emelkedett s meglevén már egyszer a képzet, hogy istenek bálványokban ábrázolhatók, könnyű volt az eszméknek olyan

fejlődése, hogy bálványokat készítsenek olyan magasabb rendű szellemi lényeknek ábrázolására is, melyek tényleg sohasem voltak emberek, sohasem halottak. Így jutottak bálványképekhez egyes alacsonyabb rendű természeti istenségek (pl. a *mēñkw*, vagy a *vízisten*); de jellemző, hogy nincs bálványképe a magasabb rendű természeti istenségeknek, pl. az Égatyának s a Földanyának, kiknek tisztelete nem a halotti kultuszban gyökerezik. Hogy ez a bálványistenségek keletkezésének története, világosan mutatja, hogy ilyen módon napjainkban is juthatnak egyes halotti bálványok nagyobb arányú s szélesebb körre kiterjedő tisztelethez. BELJAVSZKIJ ugyanis azt írja, hogy «ha az elhunyt *samán* volt, nemcsak családjának *nőtagjai*, hanem az ismerős *férfiak* is készítenek emlékezetére bálványt, melyet istenség gyanánt nemzedékről nemzedékre imádnak» (l. fentebb). Nagyon tanulságos, a mit e tárgyról ERMAN ír, ki szerint «midőn egy *samán* meghal, nála a halottak tiszteletének rendes szertartása a legtisztább és leghatározottabb kanonizációba megy át; mert az ő emlékezetére készített s felöltöztetett bálványnál nem érik be az egyszerű halottaknál szokásos tisztelettel, hanem az utódok gondoskodnak arról is, hogy ez a tisztelet nemzedékről nemzedékre éppen fennmaradjon, sőt ügyes orakulumokkal áldozatokat is követelhetnek ilyen nemzeti istenségeknek, ép úgy, mint az általánosan elismert tekintélyű bálványképeknek». «Nem vélem kétségbevonhatónak» — írja már ERMAN — «hogy az utóbbi fajta bálványképeknek is ugyanez a keletkezésük története, vagyis eredetileg ezek szintén csak kiváló emberek emlékei voltak, melyekhez csak idővel csatlakozott a tisztelet további fennmaradása s a *samánok* érdekében némi önkényes allegorikus magyarázat» (l. fentebb). FINSCH művében (547.) is megtaláljuk annak igazolását, hogy nem minden halotti bálvány jut rövid idő múlva az eltemetetés sorsára. A töle föl kutatott temetkező helyeken ugyanis ő mindenütt talált egy vagy két bálványházikót. Ez az osztják téli jurtának volt kicsinyített utánzata körülbelül egy kutyaól nagyságában; felülről nyírhéjjal volt fedve s hogy a szél meg ne bontsa, egy fatönkővel megnehezítve; az ajtó nekitámasztott fadarabbal volt bezárva. Minden ily bálványházikóban osztják módra öltöztetett bábú volt, mellette házi holmik: kanál, csészék, kés stb. A közelben talált tűzhely s rénkoponya azt mutatta, hogy itt áldozatot tartottak». FINSCH azt véli, hogy ez a bálvány s a

bálványházikó az elhunytnek halotti adományaihoz tartozik; de csak nem gondolható, hogy a család a házörző istenséget kirekeszse a házból s mint a halott saját holmiját számára kiszolgáltassa. Inkább hihető, hogy a temetői bálvány az eltemetett halottnak képmása s a neki bemutatott áldozatok voltakép a halottnak szólanak. Így az osztják eljárás egybevethető a szibériai török emlékszobrokkal, melyek szintén ábrázolják a halottat s részesülnek áldozatokban.

Kiegészítésül a halottas szokásokhoz meg kell még emlékeznünk a gyász viseletbeli jeleiről. Az éjszaki vogulok bánatuk kifejezésére *hajukat szétbontják* s így hordják férfiéért öt, nőért *négy* napig; ezután a szokásos két hajfonatot nem hátul, hanem elől viselik, még pedig szintén férfiéért öt, nőért *négy* hónapig. A nők ezenkívül *kendőjüket fonájával kifelé fordítják*; a férfiak pedig valami zsinórra egy, vagy két gyöngyöt fűzve, ezt addig viselik nyakukon, vagy kezükön, míg a zsinór el nem szakad (GOND. 44.). A kondai vogul nők gyászuk jeléül *jobb lábukra fekete szalagot kötnek*, melyet addig viselnek, míg magától le nem esik. Önkénytelen csak akkor veszik le a gyászjelt, ha férjhez mennek. A lábra kötött fekete szalag nyilván a nemi viszonyra czéloz. — A kondai osztjások egyik gyászjeléről, a *vörös fonálról* már fentebb szólottunk. A nők ezenkívül napos időben fekete szegélyű tarka *gyászkendőt* (*pégden oxčám*) viselnek, melyet borús időben a halott vánkosa alatt, a többi halotti ruhák között tartanak. Eltelvén a gyászév, a *kendőnek fekete szegélyét levágják s a sírba ássák*, magát a kendőt pedig egy szegénynek adják. Gyászjelül hordanak külsőben egyszerű kendőt is *fonájával kifelé fordítva*. Régebben a déli osztjásoknál az a szokás dívott, hogy a nő a temetést követő öt éjjelen meglátogatta minden nap elhunyt férje sírját s ugyanezt tette az özvegy férj is nejével szemben, de csupán *négy* éjjelen át (PATK. I : 144.). Megjegyzendő, hogy ez a számbeli megkülönböztetés megvan az éjszaki vogulok *medveünnepeiben* is: a hím medve tora öt, a nöstényé *négy* napig tart.

Bármennyire is igyekszik a vallásos gyakorlat a halottat, illetőleg lelkét minden irányban kielégíteni s új otthonát kényelmessé tenni: az kezdetben sehogysem találja nyugtát; úgy van állapotával, mint a világra jövő gyermek, ki sírással adja tudtúl, hogy kellemtelennek érzi helyzetét. A lényeges különbség a születés és

halál között mégis az, hogy emitt a lélek tapasztaltabb, az élet mindenféle ravasz fogásában kitanúlt; azonkívül szabadabb is, mint a gyermeké; tetszés szerint ott hagyhatja mindinkább szétfosló s enyésző testét s ha kívánja, vissza is térhet hozzá. Az ilyen nyugtalanul szállongó, kóbor lélek vogul neve: ÉV. *jis*, *is*, vagy *jis-χuri*, szigvai *is-χar*, KLV. *is-khwqr* (*χuri*, *khwqr* «alak, kép»), ALV. *isä-kwqr* (1. sz. *isä-kwqrēm*), KV. *es-khwqr*, TV. *jisü-khoro* (1. sz. *jisēm-khorkhom*), ATV. *jisi-khoro*, vagy *arkhāχ* (v. ö. kirgiz *aruak*, arab *روح* «die seelen der verstorbenen, gespenst» RADLOFF I: 282.). Ugyane *jis* szó jelent egyszersmind 1. «árnyékot» (pl. KLV. *jiv-is* «a fa árnyéka», *kwäl-is* «a ház árnyéka»); 2. «régit, őst» (pl. KV. *jēs kwäl* «régii ház», ÉV. *jis-tq̄rēm* «régii, ősi világ», *jis χum* «ősi ember», *jist* «régien»); 3. «kort» általában (pl. ÉV. *ti jist* «ezen korban», *ēlēm-χqlēs jisiñ tq̄rēm* «az ember korabeli világ», *ērī'-jis χum* «az ének korabeli férfi»). Rokoni nyelvekbeli megfelelőik: ÉO. *is*, *jis* «alt; alter zeit», *is-χōr* «schatten; trugbild, gesicht» (*is oi* «altes gut; schatz», *is pōtar* «altes gerede; märchen, sage»; AHLQU.); KO. *is* «schatten», *is-χor* «schattenbild» (PARK. I: 145.), magy. *ős* stb. (l. BUDENZ: MUGSz. 857.); az alapértelem nyilván: «régii, ősi», szorosabban «a régiek, ősök = az elhaltak», a vogul-osztjákban még szorosabb alkalmazással: «az elhaltak lelkei, szellemei», melyeknek testnélküli, de mégis látható megjelenése hasonlít az «árnyék»-éhoz, úgy hogy magára az «árnyék»-ra is használható a «régiek lelkének» *jis* szava. — Mi az tulajdonképpen, a mi az ily lelket nyugtalanítja, midőn megvan minden holmija s van bőségben étele? A népképzelet e kérdésére a válasz, hogy első sorban mindenesetre az, a mi az élő embert is legjobban bántaná, ha a sírba tennék, t. i. a *hideg* s a *sűrű sötétség*. A léleknek *melegre s világosságra* van szüksége, e kettőből pedig nem adtak sírjába. Hol találja meg ezeket a lélek? Legalkalmasabban régi otthonának *barátságos tűzhelye* mellett s ide jutni bizonyára leghöbbs vágya. Azon az úton, melyen a halottat a temetőbe kivitték, lelke haza is talál s ha be is van zárva az ablak, melyen keresztül vitték s ha a küszöböt félelmesnek, vagy tisztátalannak találja is ahhoz, hogy rajta bemenjen, van a háznak egy harmadik nyílása, mely nyitva is van, számára nem is félelmes, s nem tisztátalan, ezenkívül magasban lebegő lényének könnyen is észrevehető s ez a *füstnyílás*: ezen behatolva éppen odajut, a hova kívánczik, a *tűzhelyhez*. Mi

volna, ha a tűz nem égne? A szellem bizonyára szigorúan megbosszúlná magát annak tapasztalatára, hogy őt ily rútúl elhanyagolják. *Mañsi sorémné-ke pati, tawän xultné ulü-sultmä xqsü ürawe* «ha a vogul ember meghal, hátrahagyott tüze szikráját soká őrzik, el nem oltják» hangzik az éjszaki vogul közlés (IV : 417.). «A meghalt ember árnyéka (*isä*) negyven napon át egyre jár az ő háza tájékára, hogy az ő tüze szikráját, a háza helyét nézdegélje. Hogyha tüzét eloltják, sír : „Im el van oltva az a tűzszikrá, melyet én ügyeltem, bizonyára nem szeretnek engemet!” mondja» (u. o.). Egy vogul hadi énekben (IV : 175.) a harcza vonult hős oly sokáig marad távol, hogy anyja már jogosan hihette halálát. A fiú meg akarván győződni róla, hogy anyja miképpen érez iránta, jelesen ápolná-e lelkét halála után, hazaérkeztekor mielőtt a házba bement volna, fölmászik a tetőre s a kéményen át vizet önt a tűzhelyre. Erre az anya kimegy s nem ismervén föl fiát, kéri : «Valahonnan jött úr-asszonytól, úrtól való fiúcskám, nézd, tüzem szikráját ne oltsd el!» Meggyőződött tehát a hős, hogy anyja aggódik holtnak vélt fia tüzeért s belépve a házba fölismerteti magát. Ugyanilyen részletet találunk PATKANOV egyik déli osztják regéjében (II : 136.). Itt a hős visszatérve házához látja, hogy ennek három sarka összeomlott, a negyedik ép s gyöngé füst emelkedik e sarok felől. Fölmászik a tetőnyíláshoz, lefelé néz s látja, hogy atyja s anyja egy tüzes paraszson vitatkoznak. A hősfi, «ha télen jött, egy ostornyéllal havat szórt rája, ha nyáron jött, egy evezővéggel vizet öntött rája. Az öreg ember s öreg asszony morogni kezd : „Ez a tűz a mi funktól maradt reánk. Micsoda ember oltotta el? Fogják meg s akasztják föl egy karjánál s egy lábszárájánál fogva!” A fiú felel : „A férfiú, kit szüleim elátkoznak, ne menjen ki a házából!” A mint e hangot meghallották az öregek kiszaladtak fujok ölelésére.» A tűz ily jelentősége magyarázza FINSCHNEK azon közlését is (548.), mely szerint a halált követő első éjszakán a jurtában nem szabad eloltani a tüzet. E pontban utazónk bizonyára félreértette a közlést; mert ha az éjszaki voguloknál a halott tüzenek ápolása negyven napra van előszabva, az éjszaki osztjákoknál sem szorítkozhatik egy éjszakának rövid idejére.

Azonban a hideg és sötétség a sír lakójának nem egyedüli bajai. Van ezenkívül még sok más ok is, mi nyugodni nem hagyja. Többek közt hiányzik a régi társasága, visszakivánczik tehát csa-

ládjához, mely pedig őt mindenkép távol tartani igyekszik: Hogy valamikép emlegetését hívásnak ne vegye, a halálról s a vele kapcsolatos dolgokról, mint már több ízben láttuk, képes nyelven, titkos kifejezésekkel (*tūjtnē lātīn*) beszélnek. A léleknek természetesen nem szabad világosan értésére adni, hogy nem szívesen látott vendég; mert abból lenne csak igazi baj. Legcélszerűbb kerülni az alkalmakat a vele való találkozásra. Ez okból a kondai vogul ember meg nem hál egy elhagyott, lakatlan jurtában, félve, hogy itt kísértettel találkozik (INFANT. IV : 273.). De nem mindenkor lehetséges őt kerülni, vagy tőle könnyen szabadulni. Midőn a felsőlozvai vogulok átutaznak a Szoszva mellékén fekvő *Jāni'-paul*-ba, a holtak árnyai utánuk futnak, mint anyjuk után a kis gyerekek; pedig kísértük egy cseppet sem kellemes. Hogy embereink valamikép visszaűzzék a hozzájuk tartozó árnyakat (kik talán attól félnek, hogy családjuk az elutazással végleg elhagyja őket), az út egy pontján a *Sarma jānkelmä nār*-nál (10 versztnyire *Jāni'-paul* előtt) fából egy ijesztő állatalakot faragnak (*uj vārawē*). Ezen állatalak igen kezdetleges kivitelű, de egy földbe szúrt karónak fölül behasított résébe szorítva alkalmas arra, hogy az utazókat esetleg követő *īs*-eket megijesztsze s lozvamelléki hazájukba visszaűzze. Hasonló alakokat készítenek a szoszvaiak, ha a Lozva felé utaznak, úgy hogy a nagy mennyiségre fölszaporodott «állatocskák» (*ujkwēt*) a jelzett ponton egész nagy térséget töltenek be.

Esetleg a lélek *megéhezik* s e végből jelenik meg egész váratlanul családja körében. Érdekes példáját mutatja elénk ez esetben PATKANOV népköltési gyűjteményében a *Soñ-χuš* város hőseiről szóló ének, mely a déli osztiák lélekhitre nézve egyéb tekintetben is igen tanulságos. Álljon itt a tárgyunkra vonatkozó rész (II: 86-88.): «*Soñ-χuš-χoi* az erős fejedelmi öreg forró lázban feküdt magas párnáján. Miután egy számított (teljes) héten át így feküdt, elvegyült a penészes ruhájú számtalan halott közé (= meghalt). A város számtalan férfia az előrészes város előrészében rejtekkincs gyanánt temette el testét. Tőle született, ijjas kezű fia még növekedett s a porczogós (zsenge) kezű fiúcska szintén elvegyült a penészes ruhájú számtalan halott közé. A város számtalan férfia, az előrészes város előrészében rejtekkincs gyanánt temette el testét. *Egyszer ez a gyermek éhes lett. Soñ-χuš-χoj* az erős fejedelmi öreg szóla: Eredj te a tőlem lakott boldogságos házba, menj ott a ház-

ban dolgozó szolgálnőhöz, ő föl fog téged ismerni a *bálványszellem járta világos fa hét részében* (toñx jāñzem sankā jux tābet xul tune vodajen). Midőn ez az ijjas kezű hős ifjú a favárosba belépett, a sok mocskos szájú eb véres csont gyanánt kapott bele lábikrájának vastag inába. Midőn a házba bement, az ott dolgozó szolgálnő száját nagy ásitás fogta el. A szolgálnő szóla: „Iszapszemű réntartó szamojédasszony, jó étellel teli csészét helyezz oda, ijját fogó ijjas kezű férfiú jeles árnyéka (jem iset) lépett(?) be (jux sēgeröt)”. Midőn [anyja] a jó étellel teli csészét odahelyezte, három szavú szavas siralmat kezdett. Ijját fogott ijjas kezű fia a mint egy ujj-hegynyi falatot vett, *érdes falatként rekedt meg az torka közepén* s ő torka szakadtából fölkiáltott. Látjuk ez elbeszélésből, hogy az *árny éhségének csillapítására haza jár*, hogy jelenlétét legelsőben az élesebb érzésű *kutyák* veszik észre, hogy *ásítás* kényszerével ismerteti föl magát az emberrel, hogy elfogadja a neki nyújtott ételt; de ez neki nem kellemes, midőn szomorúságot tapasztal környezetében.

Az ily rémes látomások alkalmával mondják az éjszaki vogulok, hogy *pintēxlahti* (= чудится), vagy *ēlēm-xələs isä* jelenti «ember árnya járkál». Megtörténik, hogy *élők egymás közt megállapítják bekövetkezhető haláluk esetére árnyaik megjelenését*. Ilyen eljárást említ PATKANOVNAK az emder-városi hősokról szóló éneke, melyben két fiatal hős megölt atyjuknak vérbosszújára indulván ekkép vesz búcsút egyetlen életbenmaradt nagybátyjától (II : 34.): «Ha a fák levelei egy hód fülének nagyságára jutottak (= tavaszkor): akkor várj bennünket! Ha nem jövünk: midőn a fák levelei rothadt hal homályos színéhez jutottak (= ősszel), akkorra várj bennünket! Ha [ekkor sem] jöttünk meg: midőn a halva haló bőrös föld, szőrös föld felületére hullanak a falevelek, akkorra várd kezes férfi, lábas férfi árnyainkat (*kēdañ xoi, kurañ xoi istemen*)!»

Midőn a lélek megszokván új viszonyait, kéve-kételen bele-törődik sorsába, megkezdődik túlvilági életének második korszak a. Ha leplezik is az élők, elvégre mégis csak rájön a földi élet fogásaival eléggé ismerős lélek, hogy az érette való fájdalom s a szükségleteiről való gondoskodás igyekezete annál inkább veszít élénkségéből, mennél előbbre halad az idő. Az emberek felednek s ő «regei alakká» válik, mintha egykori létezésének tudata is vesztett volna biztosságából; övéi is így beszélnek róla: *āsēm mōj-*

tiñ «az én regebeli atyám», *zumim mōjtiñ* «az én regebeli férjem», vagy így: *ēri'-jis zum* «ének korabeli ember». S a test, az ő egykori drága laka, melyben annyi tűzzel forrott, mely annyi gyönyörének és fájalmának volt eszköze és részese: az meg egészen oda lesz, porrá oszlik; vérnek, húsnak lassanként teljesen nyoma vész rajta. El kell tehát hagyni övéit is és saját testét is. De most hova? Két út áll előtte: vagy megkezdi útját amaz ismeretlen, messze eső hazába, hova utóvégre is el kell jutnia minden közönséges halandó lelkének s hol egybetalálkozik őseivel; vagy — s erre nem minden lélek vállalkozik — megkísérli, hogy nem szerezhetne-e új testet s nem ismételhethé-e meg valaminő alakban földi életét. A voguloknál és osztjákoknál megvan a *lélek vándorlása* hite is. GONDATTI azt írja, hogy az éjszaki vogulok meggyőződése szerint *a halott lelke beleszállhat valamely nemzetségéhez tartozó újszülött gyermek testébe* (s talán ez is egyik oka, hogy nem esik az alma messze fájától) s ha a nemzetség egészen kihalt, még más nemzetségbeliek gyermekeibe is (39.). PATKANOV a kondai osztjákoknak abbéli nézetéről szerzett tudomást, hogy *az új testet kereső lélek önkényt, vagy isteni parancsra belejuthat állatokba s növényekbe is* (I : 149.). Remek példáját nyújtja e felfogásnak a fent említett *Soñ-χuš*-beli ifjúnak további története (II : 88.). Ez t. i. kimenvén kesergő anyjának házából «a téres város terére, itt Arany-világosság atyjához (*Sorñi-sanka jigeda* = az ég istenéhez) fohászkodott föl. *Ār-mīg-χoi, kale-χoi* (a Világügyelő-férfi), az ő fia állott előtte. Ez [a könyörgőhöz így] szóla: „Nyárfa íves battyútartódba (*pōi-juχ sitañ nép* = koporsódba) te ne menj; hanem haladj az elöterés város elöterének levéllel, fűvel fedett keskeny ösvénye mentében! Midőn a rénnelv járta gyér fűvű láphoz érkezel, változzál ott át vörösféjű bogáncsá! Azután, Száz-magzat-ellő, kopasz-hasú-nő-anya' (= egy réntehén) téged, vörös féjű fejes bogáncsot, gabona-mag módjára fog gyomra fenekére helyezni (= meg fog enni)». Mindez megtörténvén, a hősének így folytatja az elbeszélést: «Azután a réntehénben aranyos selyem drága gombolyagként gombolyodott [a bogáncs] fejékké. Nők viselte tíz véres holdhónapon át visel erre [méhében] bennünket. Miután kiviselt, három hős, három testvér megszülettünk erre az osztják népü fényes világra (*χanda-jagēñ sanka tūrum*)». Az itt emlegetett három hős, három testvér, tulajdonképpen három *rénborjú*, melyek-

nek további története az, hogy egyszer az «istentől alábocsátott deres oldalú vaskarkas» kezdte üldözni a réncsaládot. Hosszú hajsza után a réntehen s két borja elesnek a jégkéreggel bevont hóban, csak egy rénborjúnak sikerül menekülnie. Már ezt is közel éri a farkas, midőn a rén kéréssel fordul feléje, hogy engedje még egy nap futkosni. Megrázkódik ekkor a farkas s kiderül, hogy nem más ő, mint maga a Világügyelő férfi. A rén kegyelmet nyer, de meghagyja neki az isteni küldött, hogy menjen a Tokfolyó partjára, a hol két vadász fog jelentkezni s ezeknek adja meg magát. Mindez saját érdekében történik; mert a Világügyelő férfi azt akarja, hogy az árnyékvilágból visszakerült s eddigelé bogáncs és rénborjút testben élt *Soñ-χus*-ifjú végre ismét emberbe juthasson. A rénborjú csakugyan elment a kijelölt helyre, ott a vadászok elejtik s ladikon viszik éppen *Soñ-χus* városába. Ekkor ugyanazon szolgáló nő, kinek árnyék korábban jelentkezett, lemegy a folyóparthoz s ellopja a ladikban heverő «szívvel való állat *szívét*, nyelvvel való állat *nyelvét*». Otthon az asszonyok a rénszívet s rénnyelvet megfőzik, megeszik; de ez az étel «aranyos selyem gombolyaga gyanánt gombolyodik gyomruk kicsiny szögletében». Tíz holdhónap múlva világra jön három fiú, három hős s így jut az árnyékifjú ismét emberi élethez (II : 92.).

Ilyen szerencsés alakulatok természetesen csak az istenek kegyeltjeinek juthatnak osztályrészül; de ha már egyszer megvan az ily lélekvándorlás képze, a népies gondolkodás korántsem állapodik meg e pontnál, hanem eszméit még tovább fűzi. Ha lehetséges a léleknek testváltozása a halál után, így vélekedik, miért volna ez lehetetlen az életben; hiszen a bálványistenkéek történeteiben is gyakran hallható, hogy szükség szerint bármely pillanatban levethetik rendes emberi alakjukat s evet, menyét, egér, farkas, medve, holló, szarka, bagoly, hattyú, lúd, bűvarmadár, kígyó, csuka, bogár, fa, kő stb. képében végzik műveleteiket. Tényleg tud a monda egyes földi kiváltságosokról, kiket isteni pártfogás felruházott ilyen csodás hatalommal. Ilyen volt *Pārāp-ārsēx* uralinnyi fejedelem, ki ellenségein avval fogott ki, hogy a mint tőlük menekülni akart, holló, nyúl, egér és csuka képére változhatott el (I : 12.). PATKANOV egyik énekközleményének számojéd hősei nem változnak ugyan el, hanem a mi lényegileg egyre megy, avval a bűvös erővel vannak felruházva, hogy akármennyit

vagdalták húsokat, csontjukat, a levagdalt részek visszailleszke-
nek előbbi helyeikre, tehát testük elpusztíthatatlan. Földi ember
ilyenek ellenében hiába használja élő szerszámain; mert a test
megrontásával még korántsem győzte le a lelket, sőt ez új testben
még hatalmasabb lesz, mint előbb volt. Itt egyedül a tetem tel-
jes elégetése segít, de még ez esetben is nagyon kell ügyelni
arra, hogy a lélek valahogy *szikra alakjában* meg ne szabadúlhas-
son, a mint megszabadult egyszer, a fent említett *Paräp-ärsëx*-é,
noha ellenfele a Világügyelő-férfi testét az elégetés előtt «mint
homokszem, mint fönényszem, oly apróra vagdalta» (I: 13.) s mint
megmenekült a reá gyújtott házból egy részen keresztül pattant
szikra alakjában a Vörösfenyő-városbeli fejedelemlős, noha két
társa ugyanott beleégett (II: 95—96.). Az eljárás ily esetekben az,
hogy minden fölfelé menő szikrát lefelé, s minden
lefelé menő szikrát fölfelé kell csapni, hogy az ilyen
sokalakú lénynek magasban élő (pl. madárféle) változatait is meg-
semmisítsék s alant élő (pl. egér, halféle) változatait is. Ha csak
egy szikra illant el le-, vagy fölcsapás nélkül, az eredmény nem
biztos, az ellenfél lelke még élhet s harczát folytatni visszatérhet.
Jellemző e felfogásra nézve, hogy midőn a hittérítők a mult szá-
zad elején az Obi-öreg bálványát elégették, a hivek azt hirdették,
hogy az elégetés az istenségnek mit sem ártott; mert ez *hattyrü*
alakjában emelkedett ki a lángok közül (NOVITZKI 71.). A lélek teljes
megsemmisítésének törekvése magyarázza, hogy a hőskorban a
veszedelmes ellenfeleket *nem temették el, hanem elégették*. Ez tör-
tént az imént említett szamojéd hősökkel, kiknek hamvait «ha
alszél támad, dél felé, ha felszél támad, éjszak felé emeli el a szél»
(PATKANOV II: 81.). Ugyanily sorsra jutott az osztják mese hétfejű
ördöge, kinek hamvait szintén szélnek bocsátották (u. o. 150.).
Talán még ma is szokásban van olyan medve tetemének
elégetése, mely vadászát széttepte s ennél fogva gonosz
szellem állatbőrbe bújt alakjának tekinthető. Erről szól t. i. a
pelimi eredetű *Khais*-ének, melyben a medve megölvén vadászát,
ennek fiai úgy bosszúlják meg atyjuk halálát, hogy a később meg-
ejtett medvét tüzre rakva megégetik, a fölszálló szikrákat pedig
ugyanakkor a földhöz csapdossák. «Az atyánkat fölfalt, nagyszemű
ugatót, nagyszájú ugatót» (= kutyaállatot) vigyük haza» — mond-
ják — «mutassuk meg a népnek; hét unokáját (= lelkének test-

ujulásait) *tűzbe rakva, fölégetjük, megsütjük; egy szikra, ha jelentkezik, hogy két szikrává válik, úgy csapom le*» (III : 525.).

Sajátságos alakulata a testtől szabad, szállongó léleknek az *urt*, melyről SZORYINOVA a következőket közli: «Az *urt* az erdőben él; ha az embernek meg kell halnia, az ő saját *urt*-ja kiáltoz. Ha kis gyermek hal meg: kis gyermek hangjával szól; ha nagy ember hal meg: nagy hanggal szól. Alakja tarkaféle; szárnyai a denevér szárnyához hasonlók. A varázsló ember közelről látja. Ha valaki hallja, így kéri: „Ha az én rokonom hal meg, gyere közelembe!“ Akkor, ha az ő rokona: közel jön; ha más valaki: elkerüli» (IV : 409.). Látnivaló e leírásból, hogy az *urt* nem egyéb, mint saját élő lelkünknek másodképe, vagyis ennek oly viszonylása, mint a testnél a «doppelgänger». Mi felénk is hiszik, hogy minden embernek van külön «örangyala», sorsát részvétellel kísérő szelleme. Ha tudjuk, hogy saját lelkünk is megjelenítheti álmunkban a jövő képeit, még természetesebben képzelhető ez a testtől független másától. — Megvan az *urt* szó s a hozzáfűzött képzet a rokon népeknél is, így: zürjén *ort* «schatten von verstorbenen; schutzgeist, erscheinung, vision, trugbild, gespenst» (*bur ort* «guter geist»), mely adatokhoz megjegyzi WIEDEMANN: «Die syrjänen glauben, dass jeder mensch von der geburt an seinen eigenen *ort* habe, der in der luft wohne, und den tod seines schutzbefohlenen vorher sage, meist den nächsten angehörigen und freunden, selten ihm selbst, dadurch dass er sich in sichtbarer gestalt zeige». E szóból: *ortal*-, *ordal*- «erscheinen, vorkommen, vorschweben, flimmern (vor den augen»; WIKD.) | votják *urt* «seele, geist von verstorbenen; gespenst, wision» (WIED.), Kaz. *urt* «geistesgegenwart, mut» (pl. *urtsē potām* «sie verloren den mut») | cseremisiz *ört* «geist, gespenst»; *surt-ört* «hausgeist» (TROJICZKI 13.). A vogul *urt* szónak összetétele: *utši*, *uši*, *ujtci* = ÉO. *ortci*, *utši* «erdei és hegyi szellem» (l. erről alább); összefüggőnek látszik a magy. *ördög* is (l. «Árja és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben» cz. munkámat).

MUNKÁCSI BERNÁT.

Cseremis szótár.

(Ötödik közlemény.)

O, Ö

- obá* (m.) ip; schwiegervater (der frau) Bd. Tr. *ová* NyK. 6 : 212. — t. *aba*.
obartás szénát megforgat; heu wenden; *ворочать сѣно* Tr.
obédatlomo (r.) ebédelés; das mittagsessen Ocs. 21.
obédná (r.) déli mise; mittagsmesse Bk. 58.
obizajtle (r.) bántalmaz; kränken Gn. megcsal; betrügen Ist. 246. *obizatlem* beleidigen Ocs. 16. *obizajem* (m.) id. Bd.
oboca (r.) szokás; sitte Bd.
obrok (r.) földadó; grundsteuer Gn. (m.) adó; steuer Bd.
oc (interjection bedeutend: gieb acht, mach platz) Tr.
öcртом (m.) csikorgat; knarren lassen *püm öcért porlaš* fogát csikorgatja; mit den zähnen knirschen Bd. — cf. t. *irčait* die zähne fletschen Radl.
očone hiuság, gond; eitelkeit, sorgen; *cyeta* Tb. 248. *očoné-ija* teufel der eitelkeit ibid. 27. — cf. t. *ačonu* mitleid Radl.
očoneš hiába; vergebens, unnötigerweise, hazugúl; lügnerisch Ist. 71. *očeneš* id. Ks. 51. *očinieš* (m.) Tr. Bd. *očneš* Ocs. 50. *očnešak* Ocs. 51. *očenneš-ak* Gn.
očnareš Uf. 44. j. *očnareš*, -ak Gn. v. *očoneš* id.
odár (cs.) méhes kert; bienengarten; *пчельникъ* Tr.
odarlandár (cs.) kiszélesít; breit machen Pu. 19. — cf. cser.
uto cs. *otto* *прочие*, *oday* *очень*, *весьма*.
ódo-wáto votják asszony; votjakin Pn. 29.
odnáka (r.) azonban, hanem; aber *atnaka* (m.) Bd.
odódok rágalmazás, bevádolás; verläumdung, anklage, anzeige; *поклепъ*, *извѣтъ* Tr.
odokok v. *odódok* id. Tr.
odoklás elnéz (hibát); nachsehen (ein vergehen); *потакать* Tr.
odolam (m.) imád; anbeten Bd.
odor (m.) (eine art schwämme); *свиноройка* (грибы) Tr.
odore (t.) vakar, gerebél, evez; kratzen, harken, rudern,

odoralam mom. *odorkalem* fr. Bd. *oderás* id. Tr. — t. *uder*-reiben Radl.

öçilälân ? Km. 34.

og-, *o-* präsensstamm des verneinungswortes: *om*, *ot*, *ogés* (*ō*), *oná*, *odá*, *ogot* (passim) *ok*, *ak* (m.) *ogum*, *om*, *am* (m.); *ogud*, *ogés*; *ágam* (m.), *ágat* (m.), *áges* (m.) Bd. *ogom*, *om*; *ogot*, *ogés*, *oná* (*ogoná*), *odá* (*ogoda*), *ogot* Tr.

ogatak (r.) nagyon; sehr Gn. 2. *ogata* id. Ocs. 42. — cf. *oxata*, *oxotán*.

ogol (r.) szén; kohle M. 25. Tr.

ógol nincs, nem; nicht, es ist nicht P. Gn. *ogol* Ocs. Tr. *ogol* (passim) *agal* (m.). — Össz. *jandar-o*. unrein Tb. 82. *kuatán-o*. erötlen; kraftlos Bk. 66. (acc.) *potošáslok-ogolom inaném* ich glaube die unvergänglichkeit Bk. 86. Ks. 5. Km. 5. — *kūšten o*. megtiltotta; hat verboten (eig.: hat nicht befohlen) Ocs. 6. *šūden-o*. id. Ist. 8.

ogollá nem szívesen; ungern; нехотя Tr. *oglá*: *kombét olmés tagám nalát oglá* statt deiner gans nimmst du wohl den ham-mel? P. 5.

ogorčán nyereg; sattel Tr. — cf. cser. *énerčak* rückenpolster am pferdeggeschirr t. *ijirčak* [cs. *jonerček* Tr.] kummetpolster Bál.

ox-ox oh, oh! Gn.

oxata (r.) élvezet; lust; *oxota* Km. 83. *okata* id. Ks. 60. *oxotán* szívesen; gerne (adv.) Bd.

oxor üres, puszta; leer, öde Tr. (m.) üres; leer Bd.

oxoremás pusztává lesz; öde, wüste werden; пустѣть, *oxo-remdém* caus.

oxorá hiába, hasztalanul; vergeblich; тщетно, напрасно Tr.

oxotás (r.) vadász; jagen *oxotás kasé* vadász; jäger M. 90.

oxrá (t. m.) hagyma; zwiebel; лукъ *püan-oxrá* fokhagyma; knoblauch Tr. — cf. *oxor*.

oxreštemás pusztulás; verödung; запустѣние Tr.

oxréc (r.) ugorka; gurke; огурецъ Tr.

oj ó; ach, oh! Máté 15. 28. Gn.

1. *oj* mellekfonal; aufzug (eines gewebes): *ojan*: *kande o*. (z. b. ein gurt), mit blauem aufzug, *nol*, *šom*, *kandaš*, *latkok o*. mit vier-, sieben-, acht-, zwölfädigem aufzug Gn. — cf. t. *oja* fransen Radl.

2. *oj* beszéd; rede Gn. Bd. Tr. W. 24. *aj* Bd. tanács; rath P. 9. Uf. 47. *ójom oštá* igazat tesz; lässt recht walten Pm. 25. — Össz. *oj-sawortos* közmondás; sprichwort Tr. — cf. cs. *χοή* слово Zol.

őj-pāsü csselfogás, ravaszság; list, verschlagenheit; хитрость Tr. — *őj-dono-kiás* színlel; sich verstellen Tr.

ojem (cs.) megijed; erschrecken, *ojuktarem* megijeszt; schre-

cken machen Bd. *ojdartém* id. Tr. *ojdartén pudratás* zavarba hoz; verwirren Tr. — cf. *zój, zójás*.

ojá vad; wild; *дикий* Tr. — cf. *ojém*.

ojan vajas; mit butter bestrichen, butterig Gn. 61.

ojar (t.) tiszta, derű; klar, klares wetter Gn. derű, hőség;

klares wetter, hitze Bd. Tr. *ajár* (m.) Bd. száraz idő; trockenes wetter P. 57. [(m.) Bd.

ojarém kiderül; es wird klares wetter Bd. *ojaredem* fr. *ajarem*

ojártošo rágalmazó; verläumder Tr.

ojdoréo (cs.) gombolyító, motola; haspel Tr. *ojdoréa* id. Zol.

ajdorco (m.) Tr. *alderca* (m.) Zol. — cs. *zolderé*.

ojgo (cs.) szomorúság; trauer Gn. *oigo* Pn. 35. *ojgo* szomorúság, bánat, aggodalom; trauer, kummer, sorge Bd. Tr. Zol. *ojxo* (m.) Bd. *ojza* (m.) Bd. Zol. *ojxé* kummer M. 68. — *ojgán* szomorú; traurig Bd.

ojgorem szomorkodik, bánkódik, aggódik; trauern, sich bekümmern Ist. 47. *ojgrém* Ocs. 34. Bk. 39. Tr. *ojgurem, ojgorem* id. Bd. *ojzorem* (m.) Bd. *ojzrem* (m.) Bd. Km. 51. *ojxalan* id. Tr. *ojzraktem* (m.) caus. szomorít; traurig machen Bd. *oigerém* klagen P. 11. — *ojgrás polsém* kondolieren; соболѣзновать Tr.

ojgörmaš szomorúság; trauer Bd.

ojop: *tul ojop* szikra; funke Tr. — cf. *ip*.

ojoš: *möyész-ojoš* hátul s elöl; hinten u. vorn W. 36. v. *oioš* id. O. 38.

ojlem beszél; reden Gn. 8. Tr. *oilem* id. Pn. 17. *ojlem* szándékszik; gedenken, beabsichtigen Bk. 38. — javít; verbessern; исправляю, ächzen, seufzen; охаю Tr. — cf. *zój* gespräch.

ojmo: *pegedo-o*. mittwoch u. samstag der charwoche, wo nach dem aberglauben der čer. man leicht erkranken kann Tr.

ojnaš (t.) házasságtörés; ehebruch Ocs. 51.

ojorém v. *ojrém*.

ojortemes külön; besonders, abgesondert Tr. — cf. *ojrém*.

ojortoš különbség; unterschied; различіе, разность Tr. — cf. *ojrém*.

oipan képes; mit bildniss Pn. 35.

ojrém (est.) elválaszt; trennen, scheiden (passim) *ojorém* id. Tr. *orkalem* fr. Bd. *ajerem* (m.) *ajirem* (m.) *ajrem* (m.) Bd. — *ikton-ikton ojren jodot* külön-külön kikerdezik; sie fragen sie einzeln aus Zag. 22. *kockaš ok-ojro* enni nem szabad; es ist unerlaubt zu essen Ist. 75. — *ojorlem* elválk; sich trennen Gn. *ojrlem* id. Ocs. 74. Ist. 105. *ojrlen kajen* entfernte sich ibid. *ojrlode košton* trennte sich nicht Ocs. 49. Ist. 69. *oirlodemo* unzertrennlich Bk. 84. *ojraldam, orlem, ajirlem* (m.) szétválk, eloszlik; sich trennen, scheiden Bd. *ojoralt-* oszlik; sich theilen Uf. Car. 5. *ojorlalt-* meghasonlik; sich entzweien Máté 12. 25.

oirai- tisztít; klären (bier) P. 51. — cf. *ojarem* Bd.

ojšo ijedős; schreckhaft (auch von pferd) Tr. — cf. *ojém*.

ojza (cs.) gazda; hausherr Gn. Ocs. 34. — cf. *ozá*.

őjza ravasz; hinterlistig Tr. — cf. *őj*.

ojzo beszédes; redseelig Tr.

ok (bekräftigende partikel an's ende des wortes gesetzt) [passim.

ok-ok oh, oh! Gn.

ok v. *og* — *okli* es ist unmöglich; нельзя, *ok kül* es ist unnöthig; не нужно Tr.

okém (t.) olvas; lesen Ocs. 119. Step. 5.

oka érczabrincs; metallreifen G. 60. — ? cf. t. *uka*.

oká (t.) sujtás; galone P. 54. Gn. violett (? sic!) Gn. *oka jolwa* paszomány; posamenttressen Pn. 39. — t. *uka*.

okomaš olvasás; das lesen Step. 5.

ökomaš (t.) bűnét megbánni, bűnbocsánatért esdeni; die sünde bereuen, um vergebung bitten (= *jazok werčon ojgoraš, jazok ošto mom kudaltoš sörwalaš*) Uf. Car. 15. j. *ökonmém* id. *ulo čonem-deno jazokem werčon ökonmem* von ganzer seele bitte ich vergebung meiner sünde Zag. 11. *ökonokt-* megbüntet; bestrafen Uf. Car. 15. — t. *ökün-* Radl.

okmák (cs.) ostoba; dumm Tr.

okná (r.) ablak; fenster. — Össz. *o.-komdoš* ablaktábla; fensterladen, *o.-wajá* наличникъ у окна, *o.-koškár*, *o.-aratá* ablak-ráma; fensterrahmen Tr.

oksá (est.) pénz; geld Gn. Ocs. 33. *oksá* id. halbe kopeke Bd.

oksáluk töke; kapital, *oksalokés puráš* выручать свой деньги Tr.

okšák (est.) sánta; hinkend Gn. Bd. Tr. *akšak* (m.) Bd.

okšakláš sántit; hinken Car. 39. Tr. Ocs. 91. Ist. 128.

oktem: *muno o.* tojás sárgája; eidotter Bd. Gn.

oktoš tör, hurok; schlinge, dohne Gn. 42.

ölem beszél; reden Bd. P. Uf. 25. Car. 33. *olédem* (fr.) Bd.

1. *olá* (cs.) város; stadt Gn. Bd. *ula* Bd. *alá* (m.) Bd. — *alánoš* (m.) id. városi kerület; stadtbezirk (? sic) Bd.

2. *olá* (est.) tarka; bunt P. 56. Gn. Bd. Tr. — *o.-warákš* тетереваытникъ Tr.

olá (m.) hús; fleisch Bd. Tr. *olá* id. Bd. marhahús; rindfleisch Tr.

olača szép; schön P. 49. — cf. *olá* 2.

olák (cs.) magányos, puszta hely; einsamer, öder ort Tr. — cf. *ulák*.

olán (cs.) lassan; still, langsam (adv.) Gn. 65. Bd. Tr. *olén* (m.) Bd. Tr.

● *olänge* (cs.) sügér; barsch (perca fluviatilis) Gn. Bd. окунь Tr. *alanga* (m.) Bd.

- olaša* (t.) herélt ló; wallach, *alašá* (m.) Bd.
olase városi (ember); städter Bd.
oldalčik csalás; betrug Bd. — cf. *oltalém*.
oldalmo csalás; betrug Bd. — cf. *oltalém*.
oldorčo v. *ojdorčo* id. Tr.
olemaš beszéd; rede Bd. *olomas* Zag. 12.
olicá (m. r.) utca; gasse Tr.
olok (cs.) rét; wiese P. 21. *olok* Zol. *olug* Bd. *alak* (m.) Bd.
aluk (m.) Zol.
olom (cs.) szalma; stroh Gn. 47. *olom* Bd. Zol. *ålom* Bd.
olém M. 37.
olombál lócza (a szobafal hosszában); bank (längs der wand)
Gn. 27. Tr. *olom-bal* Bd.
olon (cs.) menyasszonyi díj; brautpreis Gn. — cs. *zolom*,
kalom.
olká fülbevaló; ohrgelänge Tr.
olmá (cs.) alma; apfel P. 39. Bd. Tr. *ålmá* Bd. — Össz.
olma-pu apfelbaum P. 39. *o-pušéne* id. Tr. *rok-o*. krumpli; erd-
apfel Tr.
olmá-kut längenmaass von 5 arschinen Tr.
olmalai pakča almás kert; äpfelgarten P. 39.
olmáya lócza; bank (längs der wand) Tr. M. 27. *olmanga*
(m.) Bd.
olmedaltam (pass.) helyet foglal, leül, lefekszik; platz neh-
men, sich setzen od. legen Gn.
olmés v. sub *olmo*.
olmo hely; stätte Gn. мѣсто Tr. ülő v. fekvő hely; platz zum
sitzen od. liegen Bd. *olmes* gyanánt, helyett; statt, anstatt Gn. 60.
Bd. Tr. — Össz. *tul-o*. tűzhely; heerd, *veher-o*. szövőszék; weber-
stuhl, *olm-anga* Bd.
olmóktém kijavít, megigazít; repariren Gn. *olmuktém* Bd.
olmóktém diszit; verzieren Ist. 172. Tr. gyógyít; heilen Tr. cultivie-
ren; воздѣлывать Tr. *olmuktaldam* pass.; *olmaktem* (m.) id. éke-
sít; schmücken Bd.
olmudás vlmibe állít, illeszt, alkalmaz; anstellen an etwas,
anpassen; приставить, приноровить, *olmutuštás* (m.) id. Tr. —
cf. *olmudmaš* Bd.
olmudmaš (m.) ékesség; schmuck, zierde, *olmedmaš* (m.) id.
(< *olmud-*, *olmed-*) Bd.
olno menyasszonyi ajándék; brautpreis Bd. Tr. Ocs. 76. —
cf. *olon*.
oltém füt; heizen Gn. Ocs. 92. Tr. *oldem*, *oltem* (m.) Bd.
tulom o. feuer machen Gn. *tulom* o. id. einheizen Bd. *oltokt-* be-
füttet; einheizen lassen G. 28. — *oltomo tul* tűzvész; feuersbrunst
G. 56.

oltalém (cs.) csal, megcsal; betrügen Gn. 3. 27. Tr. *oldalem*, *altalem* (m.) Bd. *oldalaldam* pass. *általaltam* (m.) pass. Bd. — *altánzak lias* (m.) megbotránkozni; ein ärgerniss haben, sich ärgern Bd.

oltalmaš kísértés; versuchung Bk. 66.

öltalém megölel; umarmen Gn. — cf. *eltalém*.

oltar (r.) altar Bd.

öltö öl (fa); ein armvoll (z. b. holz) Gn. — cf. *eltém*.

ölwâl pincze; keller, raum unter der diehle; подполье

M. 25.

om v. sub *og*; *omo*.

omala, *omla* (m. est.) komló; hopfen Bd.

omartá (t.) kívájt fatörzs (méhek, madarak számára); ausgehöhlter baumstamm (für bienen od. vögel) Gn. fatöke; baumklotz Bd. — méhkas; bienenkorb; улей Tr. *omartpá* id. Pu. 16. *műkš* *omartá* id. Bd. *šogorčok-o*. staarnest Tr.

omás sátor, gunyhó; zelt, hütte Gn. W. 27. ház; haus Uf. 29. *omáks* hütte Bd. шалашъ изъ вѣтвей и сѣна Tr. *omás* (m.) id. Tr. *amás* (m.) id. Bd.

omeštám álmában beszél; in traume reden Bd. — ásitoz; gähnen Tr. *omeštám* (m.) id. Bd.

omoša, *omása*, *omša* ajtó; thür Gn. *omoša* G. 24. *omasá* Bd. Tr. *amasa* (m.) Bd. — Össz. *omasá-joldém* küszöb; schwelle Tr.

omon álomlátás, álmoság; traum, schláfrigkeit Tr. *omon* traum Bd. *oman* (m.) id. Bd.

omošnás elsorvad; auszehren; чахнуть Tr.

omotá (r. cs.) nyakló; kummet Gn. Tr. — Össz. *omot-šupšul-toš* kummetriemen Tr. *omut* lóiga; pferdejoch Bd.

omož (est.) nád; schilf Gn. 58. Tr. *omuz*, *amoš* (m.) Bd. — Össz. *omož-šuliš* poszméh; hummel Tr.

ömne ló; pferd, *imni* (m.) id. Bd. — *ömnen* lóhátan; reitend (auf dem rücken des pferdes), *imnin* (m.) id. Bd.

1. *omo* alvás, álom; schlaf, traum Gn. — álom; traum Bd. Ocs. 29. *uma*, *om* (m.) id. Bd. — *om-puš-dono-kiñilša* holdkóros; lunatiker, *ompušišta popás* im traume reden Tr.

2. *omo* hullám; welle Tr. — *omo-šor* finne Tr. cf. cs. *hom* id.

omodemás álmatlanság; schlaflosigkeit Tr.

ömölka hanfen; töpel Gn.

omontém álmában beszél; im traume reden Tr.

ompo urin-, fisch-blase; пузырь мочево́й, рыбій. — Össz. *šowor-o*. das blaserohr am dudelsack; пузырь у волынки Tr.

omtá (sing. 3. pers.) az emlő megtelik tejjel; das euter füllt sich mit milch Tr.

on (t.) fürst; als bezeichnung der heidnischen götter: *keče on* napisten; sonnengott Tr.

1. *oy* mell; bryst Gn. Tr. *ong* Bd. *vüt o.* hullám; welle Bd. *wüt-oygo* id. P. 32. *opsa oyošto* az ajtó előtt; vor der thüre Ist. 312. *kuruk onges* (m.) a hegyen; auf dem berge Bd. *on-uke* szűkmellűség, rövid lélekzet; engbrüstigkeit, kurzer athem; одышка Tr. *oydemo* schwachbrüstig Tr.

2. *oy* fény (a napnak, holdnak); glanz, schein (der sonne, des mondes) *keče, tolože oy* nap-, hold-fény; sonnen-, mondschein Gn. 58.

3. *oy* hólyag; blase Gn. — cf. *ḡay, ay* id.

oném gyűr; kneten Gn. Tr.

oná v. sub *og*.

oná (sing. 3. pers.) vermehrt sich; размножиться Tr.

oná (est.) ágak, vesszők; gezweige Bd. — cf. *ḡaná*.

oyá (est.) deszka; brett Gn. Bd. Tr. *anga* (m.) *ḡánga* (m.) Bd. *o-pal* wandbrett; полка Tr.

oyada kopja; spiess, fulánkja a rovaroknak; stachel der insekten Tr.

oyajem esendes lesz; ruhig werden Ringw. *šülem umor ke-čošto tüređas oyai* den hafer kann man an einem warmen tag mähen P. 50.

onáka ángy; schwägerin Tr. (m.) Bd. anyós; schwiegermutter M. 8.

onala sűrű bokrok; dickicht Bd. — cf. *ona*.

oyarem (cs.) hangol (hangszert); stimmen (ein instrument) Gn. Bd. Tr. ingerel; reizen Gn. Tr. *tudon osal sulokšošamočom colaštomat ošten oyaren-oyaren onžoktat* dessen sünden alle zusammenstellen d(?) zeigen sie auf Zag. 41.

onator-pu onator-baum Gn. 74.

oyazá-pü zápfog; backenzahn — cf. *oyor-pü* Tr.

ondak korán; früh Bd. *ondák, ondakák* id. Tr. korábban; früher Gn. *ondakrák* id. Bd.

ondál- (est.) megcsal; betrugén P. 8. Tr. *ondáltom* pass. Tr. — cf. *oltalem*.

önde (est.) most, már; jetzt, schon *indé* id. *öndé* (m.) id. Bd.

önglém (t.) ért; verstehen, *öngöldarém* magyarul; erklären, *unglem* (m.) *unguldarem* (m.) *unglandarem* (m.) Bd.

oygo (cs.) bűgel (am schneeschuh, für den fuss) Gn. edény fűle; henkel (an geschirren) Bd. Gn. петля Tr. — Össz. *towar o.* das loch für den axstiel — cf. cs. *oya* кольцо.

oygor (cs.) kis harang; kleine glocke Gn. 1. Tr. csengetyű; schelle Gn. *oygr* id. Gn. — Össz. *o.-pü* zápfog; backenzahn Gn.

onáška sógor; schwager (der ältere bruder der frau) *oneškä* (m.) Bd.

oyo v. *ompo* id. Tr. — cf. *oy* 3.

oyorkalaš (m.) sántít, inog; hinken, wanken Tr.

oňoš előre, el; vorwärts, weg; *jomak oňoš, moň teňoš a mese* el van, én itt (vagyok); das märchen ist fort, ich bin hier Gn. 1. *moňeš-oňoš* hátra-előre; rückwärts-vorwärts Ocs. 23. *aň*: *aňeš*, *mingeš aňeš* (m.) id. Bd.

oňláš áll; kinn Gn. Tr. *oňoláš* Pu. 43. *oňlaš* Bd. — **Össz.** *oňlaš-lu* (m.) állcsont; kinnbacken M. 4. Bd. *tovar-o.* fejszenyak; nacken der axt Bd.

oňo ip; schwiegervater Gn. Bd. *oňo* id. Tr.

oňšeka (m.) após; schwiegervater M. 8.

oňská sógor; schwager Tr.

oňžém tekint, megnéz, utána néz; blicken, nachsehen Gn. felnevel; erziehen P. 57. *oňžém* felügyel, felnevel; beaufsichtigen, erziehen Bd. — *oňčem* felügyel; beaufsichtigen Ocs. 28. Ist. 37. *смотрею, разсматриваю* Tr. — *pakšam oňčošo* gärtner Ist. 292. *kapšem oňčen šogen* testét őrizte; er war sein leibwächter Ist. 125. *šonen oňčen kalaso* jól meggondolva mondd; sage gut bedacht Bk. 47. — *oňžoldam* körülnéz; umsichtig sein, *oňžalam* tekint, pillant; blicken, *oňžaledem* fr. — *oňžem* (m.) *oňžalam* (m.) Bd. — cf. *oňžoktem* caus.

oňža különösen; besonders Gn.

oňžaka v. *oňžoko* id. Ks. 50. *oňžakala lišaškok* a jövendő; das zukünftige Ks. 16. *oňžakla li* id. Km. 21.

oňžalal šogemo előkelő; vornehmer Pu. 42.

oňžamo intés, parancs; mahnung, befehl Tb. 24.

oňžoktém mutat; zeigen P. *oňžuktem* id. Bd. *oňžaktem* id. Ks. 4. *oňčoktem* Ocs. Ist. Tr. jövendőt mondat; sich wahrsagen lassen P. 12. *oňžuktolam* fr. *oňčokt-* megbüntet; bestrafen Ocs. 56. *oňžektem* (m.) Bd. *oňžaktem* (m.) Bd. Km. 15. *oňžaluktem* megpillantat; erblicken lassen Bd. *oňžuktiuktem* megmutattat; zeigen lassen Bd.

oňžoko (lat.) előre, elé; vorwärts, vor (passim) *oňžok* Bd. *oňžaka* (m.) Bd. *totleč o.* ezentúl; von nun an Ocs. 80. *kožot-gočen o.* mostantól fogva; von nun an Ist. 182. *k.-g. oňžokožo* id. Bk. 90. *todo-gočen o.* id. Ist. 15.

oňčokolok (recte: *oňžokolok*) jövendő; zukunft Ist. 152. Ocs. 107. — *oňžakalák.*

oňžol Gn. *oňžol*, *oňžul* Bd. *oňčol* Tr. Ocs. Ist. Tb. *oňčal* Bk. *oňžul* (m.) Bd. *oňčal* Km. elülvaló, eleje; der vordere, der erste, das vordere — *o. iğšuwu* der erstgeborene Ocs. 45. *o. pü* előfog; vorderzahn, *o. keče* vorgestern Bd. — *oňčolkoč kaém* иду на перепѣз Tr.

oňžolan előtt; vor G. 77. Tr. *jumo o.* vor gott Ist. 113. — *oňžalan* (m.) Km. 70.

oňžolke v. *oňžoko* id.: *pört oňžolket* házad elé (az udvarba); vor dein haus (in den hof) G. 79. *oňžolku* Bd.

oňžolno (loc.) elül, előtt; vorn, vor (passim) — *oňžalna* (m.).

onžolt koštaš sétál; spazieren Ocs. 81. Ist. 114.

ončomaš (recte: *onžomaš*) ország; reich Bk. 62. Tb. 8. *ončomaš* Ks. 34. *ančamaš* Km. 46.

onžüč (abl.) elülről, elől; von vorne, von Bd. *ončoč* Ocs. 44. *ončaćan* Ks. 22. *ončaćen* Bk. 72. *ončöčön* Ocs. 85. *ončöčon* Ist. 62. *ančac* Km. 30. *ánzac* (m.). *anzacem* (m.) Bd. — *ončoč-koššo* сватуњъ, сватуњья Tr.

onžukeš jövőre; künftig, *onžukšom* ezentúl; von nun an, *ánzak keča* (m.) következő nap; der andere tag Bd.

onžuš fölügyelés, igazgatás; aufsicht, regierung Bd. bezirk, gebiet Tr. *kugožan* o. birodalom; reich, *ola* o. kormányzóság; regierungskreis Bd.

öpkelém (t.) bosszankodik, zugolódik; mürrisch sein Gn. Bd. dörmög; murren Bd. Tr. Ocs. 48. Ist. 67. *öpkälem* (m.) Bd. Tr. *öpkäl*- M. 68. *öpkölem* Bk. 51. — *it öpkälä minim* (m.) ne panaszkodj reám; beklage dich nicht über mich Bd.

öpkälēmāš szemrehányás; rüge, *škēmžēm öp.* megbánás; reue M. 68.

opša ajtó; thüre Bk. 118. Pu. 43. *opša* G. 31. Ocs. 45. *opša* Pu. 28. *ofša* G. 47.

1. *optém* rak, rárak; legen, laden; складывать Bd. Gn. Tr. önt; giessen; наливать Bk. 14. Tr. *wüt o.* giessen Bd. *pu-üm o.* baumöhl giessen Ist. 103. merit; schöpfen (wasser) Ocs. 40. Ist. 55. rávet; auflegen, aufwerfen Bd. szór; streuen, fészket rak; ein nest bauen Gn. — *optalam mom.* *optaledem* fr. Bd. — *optén-postarén* beisteuer (in geld) leisten *optalaš* лить изъ металла что нибудь M. 86.

2. *optem* ugat; bellen Gn. Bd. Tr. *optaltem* G. 32. *optaldem* mom. Bd. *optaital*- fr. G. 32. *opteštam* fr. Bd.

optoš tör, háló; schlinge Bd. Tb. 139. *optoš* (m.) Bd. Tr. *optošla* сѣтъ, тенета Tr.

1. (cs.) józan; nüchtern *ar* (m.) Bd. *ara* (m.) id. Bd. Zol. — *or-vuján* józanfejű, józan; mit nüchternen kopf, nüchtern Bd.

2. *or* (m. t.) sáncz, palánk, árok; schanze, pallisade, graben Bd. — t. *or* graben Radl.

or: *ör-jöŋ* fiatal asszony, menyecske; neuvermählte frau P. 2. *or-jöŋ-wato* id. ibid. *or-jöŋ-wate* id. Tr. *or-jöŋ-wato* Tb. 104. *or-jöŋ-marí* fiatal férj; neuvermählter ehemann Tb. 104. Tr. *or-jölmö* gaumenzapfen P. 30. маленький язычекъ у чловѣка Tr. — cf. t. *orai* klein, unerwachsen Radl.

or: *or-ludo* telelő récze, kriechente (anas querquedula) NyK. 6 : 197.

orem (cs.) megörül; rasend werden Bd. Gn. Tr. *oredem* fr. *arem* (m.) Bd. — *oršo pi* veszett kutya; toller hund Bd. *örošo* bold, örült; wahnsinnig Krest. 13. *oreše* id. Zol. *orošo* id. Tr. *oršo*

Zag. 9. — Össz. o.-šudo gyógyító fű a veszettség, veszett kutya harapása ellen; heilkraut gegen hundewuth Tr.

őram csudálkozik; megijed; sich wundern, erschrecken Bd. Tr. Ist. 295. Ocs. 63. Ist. 89. — *ören koltomo paša csuda*; wunder Ist. 215. *örmo paša* id. Ist. 212. Zag. 70. *örmö, örmaš paša* id. Bd. — *örektem* ámulásba hoz; in staunen versetzen Bd. *öröktaraš* id. Tr. — *örmö* csudálatos; wunderbar Bd.

orá rakás, halmaz, csoport, sor; haufe reihe Bd. — *kopná-orá* kéverakás; ein kreuz garben P. 13. alom; unterlage, streu; под-стилка Tr. *orańék* nagyban; en gros, im grossen; гуртомъ Tr. — cf. *ará*.

orá-senga légy; fliege Bd. cf. *ara-sengü* (m.) id. Bd. a. *šöjä* M. 60.

oráde (r.) bolond, esztelen; dumm, unverständlich Bd. Tr. *oródo* (m.) id. Bd. Tr. *oródo* M. 11. *orido* (m.) NyK. 3 : 155. *oroděš keäš* (m.) одурѣть отъ вина M. 86.

oralém fölhalmaz; aufhäufen, aufthürmen Bd. Tr. *oraltém* id. Tr.

oralde épület; gebäude Gn. 56. *oralde* Tb. 17. *oralte* Bd. — *orálto* gebäude, thurm Tr. *kū oralto* id. Ist. 17.

orawá (est.) kerék; koci; rad; wagen Gn. Bd. Tr. *aravá* (m.) *arabá* (m.) Bd. — Össz. o. ter szekér; fuhrwerk Bd. o.-kewék kerék-agy; nabe, o.-puč id. o.-paškár tengelyszeg; achsennagel; чека Tr.

orawí (r.) veréb; spatz M. 36. *orabí* Tr. — r. воробей.

öréás elszaporodik; sich vermehren Ocs. 4. Ist. 53. Uf. 12. *öröcktem* szaporít; vermehren Ocs. 57. — *peš öröcmöngö* sok idő multán; nach langer zeit Ocs. 38.

ördém hízik; fett werden Gn. 47. *erdám* id. Tr. *ördöcktem* hizlal; fett machen, mästen Gn. 22. — *erde* kövér; fett Tr.

orden (pro: ord-jen) menyecske; neuvermählte frau Gn. *orđing* id. Bd. — cf. t. *ärdän* jungfrau Radl.

ördő oldal; seite; сторона, *ördöšto koštám* wandern, reisen; странствовать Tr. — cf. *ördož, érde*.

ördož oldal; félreeső, idegen; seite; fern, fremd Ist. M. Tb. Gn. *örtöž, ördüž* Bd. — бокъ, сторона Tr. *érdőž* id. Tr. *ördež* (m.) *ördož* (m.) id. Bd. *erdež* (m.) NyK. 6 : 193. — Össz. ö. lu oldal-borda; seitenrippe Tb. 83. M. 5. Bd. Tr. *ö.-jen* jövevény; fremder Ist. 278. Ist. 266. *ö.-aul* távoli, ismeretlen falu; ein entferntes unbekanntes dorf Bd. — *örtösö* abseits gelegen; loc. *örtöstö, ördeštä* (m.); lat. *örtöžes, örtöškä, ördeškä* (m.) abl. *örtöžgeč, ördešgeč* abseits Bd. *ördeškorák* ein wenig abseits P. 9.

orém (est.) uteza; gasse Bd. Tr. — *orém-luk* keresztút, mellék-uteza; kreuzstrasse, seitengasse Tr.

ören (cs.) iró; buttermilch Bd. Tr. кислое молоко Tr.

örgém (t.) elképed; erstarren, ausser fassung kommen; тер-

я́ться, столбе́нью Tr. — t. *ürkü*- erschrecken, erschreckt, zurückfahren Radl.

örg- öklel; stossen (mit den hörnen) *űsköz tagám örgén pűstön* der ochs stieß den hammel todt P. 5. *örgeđál*- egymást öklelni; sich gegenseitig stossen P. 33.

organ (r.) hegedű, harmonika; geige, harmonika M. 44.

orgaže sövény; dickicht W. 32.

örönzák alsó párna; rückenpolster Pu. 28.

orkamak (t.) nagyon jó ló; sehr gutes ross Gn. 59. — t. *argamak* Radl.

örkaném (cs.) lustálkodik; faulzen Gn. Bd. Bk. 47. *cérkoško kajás örkaném* ich versäume in die kirche zu gehen Bk. 59. *örkaném* id. Tr. (m.) Bd. *erkanem* (m.) NyK. 6 : 193. *örkanedem* fr. *örkanal-dem* Bd.

orlém elválík; sich trennen P. 10. 32. Tr. szétválík, eloszlik; sich trennen, auseinandergehen Bd. — *orlemaš* oszlás; das auseinandergehen Bd. — cf. *ojrém*.

orlém (t.) szid, gyaláz; káromol; lästern, schimpfen Gn. Bd. Tr.

orlaj v. *orlaye*.

orlaném (t.) megsértődik; sich beleidigt fühlen Tr. Ist. 10. kínlódik; sich abquälen P. 56. *orlandarém* beleidigen Tr. — cf. *orlém*.

orlan vörös berkenye; vogelbeere; *рыбина* Tr.

1. *orlaye* gerezd. fűrt (gyümölcs); traube Tr. *orlango* szőlőfűrt; weintraube Bk. 39. *orlaj*: *winograd mör o.* id. Ocs. 28. Uf. 45. *orlaya* Ist. 38.

2. *orlaye* (cs.) vakondok; maulwurf Tr. — v. *arlán*.

orlanmo: *kien orlanmo* (fekvő) betegség; bettlägerige krankheit Sdr. 4. — cf. *orlaném*.

orlök (t.) nyomorúság; elend (subst.) Gn. Bk. 51. sértés, szenvedés; beleidigung, pein, qual Tr. Bk. 86. *orluk* elend Bd. *orlukán* adj. Bd.

orlomaš szidás; das schimpfen Bd. *orlmás* (m.) Bd. Tr.

örmö v. sub *öram*.

orodo v. *oráde* id.

oról (cs.) ör; wächter Gn. Bd. Tr. Ist. 312. *uroul* Bd. — **Össz.** *oróla-waštaltoš* örváltás; wache ablösung Bd.

orolém (cs.) őrt áll, őriz; wache halten, hüten Bd. Tr. *jumo orola* hilf gott Ocs. 23. cf. *aralém*.

örš bajusz; schnurbart Gn. M. 4. *örös* Bd. Tr. *erš* (m.) NyK. 6 : 193.

oršá sörény; mähne, *aržá* (m.) id. Bd. Tr.

oršaká szigony; fischgabel, harpune Tr.

oršmá ör, örző; hüter, aufbewahrer; хранитель Tr.
ort sarló háta; rücken der sense Gn. kakas-sarkantyú; hah-
 nensporn Bd. — cf. *t* art hintertheil.

ört lélek, bátorság; seele, muth Gn. духъ, чутье Tr. ö. uke
 félek; ich fürchte G. 68. *nuno örtošt lekton ulmaš* sie waren ausser
 sich Ist. 291. *joy-šamočen örtošt lekton kolšo gaje lin ulut* die män-
 ner waren erstarrt gleich todten Ist. 319. *ört lekšašlek nare kugu*
jükon mügoraš tügaloč bis ihnen der athem ausgieng. so laut fingen
 sie an zu brüllen Zag. 19.

örtner nyereg; sattel Gn. Bd. *örtner* Pu. 44. *örtüel* Bd. —
örtüi id. M. 32.

örtüertém nyergel; satteln Gn. 2. *örtertalém* id. Pu. 44.

örtüi v. *örtüer*.

örtöz v. *ördož*.

orugem varr; nähén *oruguštam*, *ruguštam* fr. *orgem* (m.) *urgem*
 (m.) Bd.

orugoš varrás; nath Bd.

orwálde a ruha alsó része, szegése; saum des kleides, o. jer
 hímzés az ing alján; stickerei am saume des hemdes Bd.

örza (cst.) hársból font kosár; kasten aus (linden-) baumrinde
 Gn. Tr. *örza* hársból font nagy lisztes kosár; grosser mehlkorb aus
 lindenbast Bd. *örza* truhe P. 25.

örza, *erza* kék; blau Bd. *erzá* голубой, лазуревый Tr.

örzangam kékül; blau werden *örzangedem* fr. id. — *örzangdem*
kékit; bläuen, *örzangedem* fr. id. Bd.

örza sörény; mähne Gn. — *tépež-örza* landzunge des meeres
 P. 7. — cf. *orša*. [6 : 194.]

oržá (r.) rozs; roggen, *ruža*, *rža* (m.) id. Bd. *urža* (m.) NyK.

os darab; stück P. 47.

osai (cst.) rosz, csunya; schlecht, böse, hässlich (passim),
 leid P. 13.

osalemam romlik; sich verschlechtern, *osalemdem* rosszabbt,
 megront; verschlechthen Bd.

osawa platz, wo dem Keremet geopfert wird Gn.

oška bruder des mannes, älter als dieser Gn.

osla (r.) szamár; esel Ocs. 32. Ist. 86.

oslám (cst.) nyereség, kamat; gewinn, procent, *oslámšök* üzso-
 rás; wucherer Tr.

ošól (r. m.) szamár; esel Bd.

ospod (r.) úr; herr *ospodstva* (m.) birodalom; reich Bd.

ostátka (r. m.) maradék, utolsó; überbleibsel, der letzte Bd.

ostruk (r.) sziget; insel; островъ Tr. *ostrok* (m.) Bd.

oš (m) ész, emlékezet; verstand, gedächtniss Bd.

oš (attr.) fehér; weiss Gn. *oš jumo* dicsó isten; hehrer gott
oš kugoža hehrer könig G. 65. — cf. *ošo*.

oşalge fehéres; weisslich Bd. *oşálga* id. Tr.
oşemám fehéredik; weiss werden Bd. G. 44. elhalványúl;
 erblassen G. 68. *oşemdem* fehérít; wissen Bd. meszel; einkalken
 G. 72.

oşkedém v. *oşkolám*.

oşim-súlis poszméh; hummel Tr.

oşkol lépés; tritt Gn.

oşkolám lép, jár; gehen, schreiten G. 60. *oşkedem*, *aşkedám*
 (m.) *aşkedektem* (m.) *oşkedaldem* id. Bd. *oşkalám*, *oşkedám* Tr. *oşko-*
lám marschieren Ist. 31. Tb. 242. *oşkolal-* lépked; schreiten Pn.
 34. sétál; spazieren Pu. 43. — *aşked-tolás*, *-miáš* (m.) hozzálép,
 odalép; hintreten Bd.

oşko nyárfa; pappel; осокорь *oşko pu* id. P. 58. weisspappel
 Gn. *oşko-tuğur* pappelrinde Tr. — cf. t. *os* pappel Radl.

oşkok barnásszürke; schwarzgrau; сивый Tr.

oşkóž lépés; schritt; шагъ Tr.

oşla fehér; weiss P. 58.

oşmá homok; sand Gn. 75. Ocs. 23. Ist. 31. Bd. Tr. *uşma* Bd.
oşman adj. Bd. — Össz. *o.-kol* пескарь (рыба) Tr.

oşno v. *ožno*.

oşo fehér; weiss (passim), *oşa* (m.) *oş* (m.) Bd. *oşö* M. 7. —
oşo-kož weisstanne Tr. *o.-wuján-şudo* kamilla; kamille Tr.

oşšo előbbi; früheres Ocs. 29.

oşpö ezüst válldisz, melyet asszonyok viselnek; silberner
 schmuck von den frauen an der schulter getragen Tr.

1. *otá* sérv; bruchschaden; кила Tr. — ? cf. t. *kotak* schweif,
 männliches glied Radl.

2. *ota* (cs.) sziget; insel Bd. Tr. liget; wäldchen Tr. *oto* wäld-
 chen Gn. *oto* id. Pu. 18. gebüsch P. 56.

oterlá (m.) bozót; gesträuch, strauchwerk Tr. — t. *otar* weide-
 platz Radl.

otika (m.) hinta; schaukel Bd. *otik* id. Tr.

ótol tarló; stoppel P. 8. 56. Gn. — cf. t. *ot* gras.

otero (r.) sziget; insel G. 59. *otro* id. Gn.

otoża hólyagocska; bläschen Gn. *otozá* schote, hülse; кры-
 чежъ Tr. *pursa-otoza* borsó-héj; erbsenschote P. 51. *vüt-otoza* hó-
 lyag (a kézen); pustel (an der hand) Bd. мозоль Tr.

otkazem (r. m.) elenged, visszautasít; nachlassen, zurück-
 weisen Bd.

otná (r. m.) mindenképen, teljességgel; auf jede weise, allen-
 falls Bd.

otwet (r.) felelet; antwort G. 73. Bd.

owarém (cs.) felforr, feldagad, felfuvódik, forr, pezseg; auf-
 kochen (intr.), bauschen, schwellen, gähren Gn. Bd. Tr. kifut (a
 fővő étel); überlaufen (kochendes wasser) Bd. fett werden Uf. 46.

locker werden; дѣлаться рыхлымъ Tr. *obarem* Zol. *owarném* földagad; anschwellen P. 31. *owarlaném* (a tészta) megkel; (der teig) geht auf Tt. *owaral-*: *mizo punet owaraleš* die federn des haselhuhnes sträuben sich P. 46. — *owartém* fölfű; aufblasen Bd. надубаю (пузырь) Tr. — *owarme šürgö* földuzzadt kép; gedunsenes gesicht Bd. — cf. t. *kabar-* sich aufblähen, anschwellen Bd.

owárce fánk; pfannkuchen; лепешка *nošmő-o.* suppe aus hanfsamen Tr.

owarcók tollból készült földisz; eine aus flaum gemachter ohrenzierrath G. 49.

owdā (cs.) majom; affe Tr. *obada* id. Zol. *owāda* id. Gn. eule (?) G. 79.

oweda (r.) ebéd; mittagsmahl Gn. *obedā* Tr. *ovada* Bd. *owōd* P. 20.

őwertem (cs.) örül; sich freuen, *őwertelem, őwertedem* fr. *übürttem, ibortem* (m.), *ibortaktem* (m.), *ibortektem* (m.) örvendeztet; erfreuen Bd.

owíca (r.) szokás, erkölcs; sitte Gn.

owo (t.) após (a feleség apja); schwiegervater (vater der mutter) M. 8.

owoškā (cs.) özvegy ember; wittwer Tr. *ovāškā* (m.) nős, férj; verheiratet, gatte Bd.

owśa ajtó; thüre Gn.

owžór (r.) falánk; fresser, gefräßig Tr.

ozā (cs.) gazda, kereskedő; hausvater, kaufmann — *őza* älterer bruder M. 8. — *ozawate* házi asszony; hausfrau Bd.

óza, ožo — cf. *ozák*.

ozák nőtlen; ledig, ungeheiratet Tr.

Ozán (m.) Kazán.

ozān (r.) gazda; hausvater Bd.

ozom (r.) téli rozs; winterrogen Pu. 44. *ożom* saatkeim am getreide Gn. *ozim*; *azom* (m.) sommergetreide; яровые хлѣба, *rža-o.* wintergetreide, *kopšta o.* setzlinge; разсада (капусты) Tr. *ozüm* vetés, gabona; saat, getreide Bd.

ozorkan ? Zag. 21. j.

ožo mén; hengst Gn. Bd. Tr. *ożö* id. M. 33. *ożö kesö* bakkecske; ziegenbock, *ożö sasna* kandisznó; eber M. 33. — cf. *oza, ozak*.

ożgenoktém (r.) kinez; quälen, peinigen Tr.

ożno ezelőtt, előbb; früher, vormals, erst Gn. Ist. 290. Ocs. 44. (m.) Bd. *ożno* Pn. 9. *ośno* Bd. Tr. — *ożnak* zuvor Ks. 11. *ośnók* régen, lange vorher Bd. — *ośnosen* régóta; seit lange Bd. — *ośnoso* előbbi; früheres Bd. *ożnašo* id. Bk. 54. *ożnošožo* gajak sowie früher Ist. 120. *ożnosö* Car. 43.

ożsö (< *ożnosö, ożnosö*) előbbi; früheres Ocs. 122. *ożsö* id.

Ocs. 112. *ożso* Uf. 45. *śkenżen ożsö godsö pašašt* seine vorjährigen thaten Ocs. 122.

P

pa . . . v. *po* . . .

pābā' glücklich; благополучный Tr.

1. *pač* folt; flecken Gn. 75. — cf. r. пачкаты.

2. *pač* v. *poč*.

pača (cs.) bárány; lamm *pača* (m.) Bd. NyK. 6, 196. — *pačam eštaš* bárányoz; lammen Bd.

pačakidárma mángorló; wäschrolle (eistrutschbahn); ка-токъ Tr.

1. *pačas* (cs.) das männliche gewächs des hanfs Gn. посконь Tr. Zol. — cf. cs. *poza t. basa*.

2. *pačas réteg*, emelet; schicht, stockwerk Gn. рядъ, этажъ, слой Tr. zehntel, ein maass für felder, десятина Tr. *ik p. egy-szerü*; einfach Bd. Gn. *kok p. kettös*; doppelt Bd. Gn. kétemeletes; zweistöckig Gn. — *pažaz* (m.) id. Bd. — *kum pačasán három* emeletü; dreistöckig Bd.

pacemše darázs; wespe Gn. Tr. Bd.

pačer kvártély; quartier P. 13. herberge Ist. 237. — t. *patir* r. квартира.

pačkaš csépel; dreschen M. 22.

pačkatá száлка; splitterchen P. 26. — cf. *pečkém*.

pačőstem apróra vág; zerkleinern Gn. *padeštem* id. Bd. *pa-deštam* Tr. *pardeštam* (m.) Tr. — *padeštelam* fr. *padeštaldam* pass. Bd.

padján (t.) facsésze; holzschale Tr. — t. *badjan* id. Bál.

padrá (m.) törékeny; zerbrechlich Tr.

padras egy darab; ein einzelnes stück (z. b. eine beere, ein strohhalm, ein gras, ein haar, ein getreide körnchen) Gn. — *pu padras* fadarab; ein stück holz Uf. 64. кусо́къ мяса Tr.

padreštás (m.) apróra vág; zerkleinern; крошить Tr. M. 87. cf. *pačőštem*, *pardestam*.

pagalem (cs.) tisztel; ehren Gn. Bd. Tr. — cs. *pagala*.

pagár (cs.) bögy; kropf Gn. Tr. *zúza*; magen der vögel Bd. golyva; kropf (als krankheit) Tr. — Össz. *šenyél-p.* zúza; magen der vögel; — mühlenstein; жерновъ Tr. *kočmo p.* bögy; kropf — cs. *pagar* leber, *pagardő* пупо́къ у птицъ Zol.

pāgārštās böffög; rülpsen; рыгать Tr. *pāgreštās* id. ibid.

pagoš v. *pagot* id. Tr.

pagot (t.) idő; zeit Ocs. 62. *bagot* Uf. 5. — t. *bagit*.

pagór (r.) esáklya; bootshaken Gn. Tr. r. багоръ.

pagrás gyomor; magen Tr. — cf. *pagar*.

- payrá* (t.) konkoly; lolch Tr. — t. *bakra*.
1. *paj* hús; fleisch Km. 32. говядина, мясо Tr. — *šoltom p.* gekochtes rindfleisch, *sasna p.* schweinefleisch, *čewě p.* hühnerfleisch *šark p.* lämmernes (fleisch) M. 18.
2. *paj* (t.) rész, osztályrész; theil, antheil Gn. Bd. Tr. Ist. 135. Km. 6. tag, testrész; körperglied Bd. — t. *paj* Bál.
- pajárin, bajárin* (m. r.) úr; herr Bd.
- pajdá* (t.) haszon; nutzen Gn. Tr. siker; gelingen Tr. *pajdalok* id. Tb. 98. — t. *pajda* Bál.
- pajdarás* meggazdagít; bereichern Tr.
- pajol* (est.) áldás; segen G. 56. — t. *baxel* cs. *pajol*.
- pajlém* oszt; theilen Bd. Tr. M. 87. *pajledem* fr. *pajlaldam* pass. *pajlaltam* (m.) pass. Bd.
- pajón, pajún* (m.) dicsekvő, hetvenkedő; prahler, prahlhans; хвастунъ Tr.
- pajram* (est.) ünnep; das fest Pn. 35. Gn. *pajrém* id. Tr.
- pak*: *pak-pak-kűzo* (est.) beretva; rasiermesser Tr. — t. *päke* messer Bál. cs. *pek* taschenmesser Zol.
- päk* (m.) mindig; fortwährend, immer Bd. *päk* всегда *päkäs-tälša* всегдашний, непрерывный Tr. *p. ištaš* megigazít, rendbe hoz; ausbessern, in ordnung bringen Bd. — cf. r. вѣкъ.
- pakča* (est.) konyhakert; gemüsegarten Gn. *pakčá* id. garten Bd. Tr. — Össz. *p.-tar* mák; mohn, *p.-tar-wuj* маковица Tr. — *winograd pakča* szőlő; weingarten Ist. 255.
- pakčazo* kertész; gärtner Ist. 255.
- pake* (est.) zsebkés; einlegemesser Gn. — cf. *pak*.
- pakel* (est.) áldás; segen Step. 8. 6. — cf. *pajol*.
- pakila* (r.) parasztesizma; bauernstiefel Gn. r. бахила.
- pakma* rest, lusta; träge Gn. Bd. lassú; langsam Gn. Uf. 25. (besonders vom pferd Bd. Tr.)
- pakmangam* elrestül; träge werden Bd.
- paksič* (t.) steg über einen fluss; palló folyón keresztül Tr. — t. *baskič* treppe.
- pal* (m.): loc. *palna* másutt; anderswo, lat. *pak* (*vak*) másuvá; anderswohin, abl. *pac* (*vac*) másunnan; anderswoher Bd.
- palém* (cs.) megtud, megismer; erkennen, erfahren Bd. Bk. 49. отличать, признать, помнить, знать Tr. *pallem* merken, bemerken Gn. — *pälem* (m.) Bd. *palem* ny. W. 22. — *pälemlem* megismerszik; es ist erkennbar Km. 19. *palokt-* erklären Ist. 229. дѣлать знакъ, мѣтку Tr. *palakt-* id. Bk. 40. *palattás, päláltás* (m.) bekannt werden Tr. *palekalás, pälükälás* (m.) понемногу узнавать Tr. *paldorás* jelent; bedeuten; значить Tr. *päldorém* (m.) mutatkozik; sich zeigen, *päldortás* mutat; zeigen; обозначать, замѣчать Tr. *palnandarás* ausfragen; дознаваться Tr.

pālāk (cs.) jel; zeichen Km. 60. *palók* id. Tr.

palán (est.) kánya bangita; viburnum opulus Bd. калина Tr.
cs. *palan* v. *polán*.

palaš (cs.) jel; zeichen Ist. 185.

palašem 1. köszöntik egymást; einander begrüßen Gn. 57.

pälásem (m.) kölcsönösen megismerkedik; bekannt werden mit einander Bd. — 2. *pälásás* gágog; gackern die gänse Tr. — cf. *palem*.

päldēmő tapasztalatlan; unerfahren M. 75. *paledeme* ismeretlen; unbekannt Bd.

paldorn- fényeskedik; glänzen Zag. 54. *päldör-* (m.): *žora* *päldorma* godom virradatkor; bei tagesanbruch Bd.

pale, palo, palo v. *palle*.

palitláš összeforraszt; löthen; паять Tr.

paloktašašlok megismerés, megtudás; erkennen Bk. 36.

palolok jel; zeichen Ist. 178.

palomé ismerős; bekannt Tb. 173. *paleme* id. Bd.

palosašlok ismertető jel; zeichen Ocs. 68.

palle (cs.) jegy, cél, folt; kennzeichen, ziel, fleck Gn. Ocs. 59. *pale* jegy, jel; kennzeichen, merkmal Bd. *päle* (m.), *pälä* (m.) id. Bd. *palo, pälé* (m.) знакъ, мѣта Tr. *pale* zeichen Ist. 200. — *palle* wer ismert hely; bekannter ort G. 76. *palle lieš* es wird sich kund thun Ocs. 59. *palla* bekannt Gn. *pale lües* czélt lö; das ziel treffen (beim schiessen), *palem eštaš* jegyet csinál, megjegyvez; ein zeichen machen, bezeichnen Bd. — *palan* jegyzett; bezeichnet Bd. cs. *pallá*.

palmasomáš ismeretség; bekanntschaft; знакомство Tr.

palnák helyesen; richtig; право, вѣрно Tr.

palšalandarém v. sub *polšém*.

[eis Pn. 36.

pamáš forrás; quelle Gn. Bd. Tr. lék a jégben; wuhne im *pāṇāš* hamis hírnek v. oknak örül, korai öröme van; sich freuen in folge einer falschen nachricht o. ursache, sich zu früh freuen, *pāṇdāš* caus. Tr.

pandaštor szakáll; bart Tr. — cf. *pandaš, pondaš*.

pandö (cs.) 1. fogó nyél; stiel, heft M. 28. *panda* палка Tr.

Össz. *selmā p.* der pfannenstiel *koršok p.* krughacken *töl p.* ofenkrücke, коцера M. 28. — 2. bokor; strauch. — Össz. *onyož p.* himbeerstrauch *šaptör p.* johannisbeerstrauch *šaršö p.* maassholderstrauch M. 46. — cs. *panda*.

pañe kanál; löffel Tr. *pañö* Sdru. 6.

pañežaš éget, pörköl; sengen, brennen; палить, *pāṇdém* el-éget; verbrennen; сжигать Tr.

panket (r.) lakoma; gastmahl Bd.

pantasá: *töl töl p.* (bei P. 24. ohne bedeutung) cf. *töl pandö* ofenkrücke M. 28. v. sub *pandö*.

- pap* kenyérbél; brotkrume; мякиш Tr. NyK. 6, 202.
papá (r.) nagyanya, őszanya; grossmutter, urmutter; ба-
 бушка, праматер Tr. Bd.
papaleš alszik; schlafen P. 46.
papká gomba; pilz, schwamm; грибъ Tr. NyK. 6 : 202.
papke (r.) madár mellestája; brustbein der vögel (? sic). —
 cf. *kapke* r. бабки Gn.
par (r.) pár; paar Gn. 73.
par- (*part-*? sic m.) kinyit; öffnen (die thüre) Bd. *parte*
 non aperuit Bd. — cf. *praš* hinausgehen; входить M. 86. cs. *pír-*
 alt. *par-* t. *bar* id.
parem üt; schlagen Gn. 36. — cf. *perem* cs. *peř-* id.
parak női szeméremtest; das weibliche glied Bd. Gn.
paran (t.) bárány, lamm Gn. 57. zieckelchen Gn. ziegenbock
 G. 24.
parbaláš elszegényedik; verarmen; обнищать, *parbalokalém*
 id. *parbaloktém* caus. Tr. *ilen ciúc parbalena* bujdosunk; wir sind
 heimatlos, streichen herum; скитаемся BK. I. 4. 11. (Bd.)
parcá (cs.) kalász; ähre P. 19. ágacska; zweiglein; вѣтка
 Tr. — cf. *pérce*.
paréa brustschmuck aus kleinen münzen, fransen Gn.
pārdā bimbó a fán; baumknospe Tr.
pardaš (cs.) cyprinus rutilus Bd.
parém (est.) ünnep; festtag Bd.
paremám gyógyul; heilen (intr.) *paremám* (m.) id. Bd. *pare-*
mām id. Tr. *paremdém* meggyógyít; heilen (trans.) Bk. 78. Bd.
paremtém Tr.
paréne (est.) krumpli; kartoffel Tr. *parenge* id. Bd.
pargá (m.) félénk, gyáva; feig, furchtsam Bd. sietős, ijedős;
 eilig, schreckhaft (von pferden); торопливый, поспѣшный Tr.
parem (cs.) adósság; schuld Car. 89. Tr. *parom* Bd. *parem*
 Bd. — cs. *parom*.
paron (r.) uraság; herr, herrschaft; баринъ Tr.
paroš (r.) nyereség; handelsgewinn Gn. Tr. *pariš* Bd. —
 r. барышъ.
parlemdem (? *porlemdem*) meghatároz; bestimmen Ringw.
parmē lócsimbe, pferdefliege, хурубосса, слѣпень M. 60.
pārmā Tr. — cf. *purmo*, *pormo*.
parña (cs.) újj; finger (passim), *jol p.* lábujj; zehe, *kazá p.*
kis újj; kleiner finger, *kožár p.* zeigefinger; *poksél p.* mittelfinger,
lündeme p. (*lündemo p.* Tr.) der vierte finger, *kugo vuj p.* daumen-
 finger, *kugo p.* id. Tr. — *p. kokla* fitty; feige (als geste); кукишъ
 Tr. *p-pež* kesztyű; handschuh Tr.
parnáš gyüszü; fingerhut Bd. Tr. *parnáš* id. M. 28.
partoš darócz; filz M. 16. *partoš* Tr.

pärtna bimbó : knospe M. 46. *pärtni* (m.) id. Tr.

parus (r.) vitorla ; segel Bd.

pasás (cs.) legyőz, bír ; überwinden Tr. — cs. *pos-* cf. *pastorém*.

pasaná (cs.) sógor ; schwager ; своякъ Tr. — cs. *požana*.

pase (t.) legelő ; weide Gn. 62. *pasú* id. Bd. Tr. — *pase* (*pasa*) *kapka* hinterpforte G. 65. — t. *basu*.

pase meredek, lejtős ; abschüssig, steil ; отлогий, покатый Tr.

pasemdás lejtőssé tesz ; abschüssig machen Tr.

pasza (r.) húsvét ; ostern Bd.

pašiuo (r.) köszönöm ; ich danke Gn.

paskeč (cs.) lépcső ; treppe Bd.

paslók (t.) fék ; halfter (aus lindenbast) Bd. — t. *bašlik*.

pasma (t.) kis híd ; kleine brücke Gn. 23. — t. *basma*.

2. *pasma* vászon, gyöles ; leinwand Ocs. 54.

pasnanošan besonders, verschieden, mannigfaltig ; особенный, раздѣльный, разный Tr. *pasnanoš lanin* seiner person nach Wied. §. 97.

pastorem (cst.) hajt, kerget, üldöz ; treiben, jagen, nachjagen, verfolgen Gn. 45. 44. Úf. 62. j. elküld ; wegschicken G. 23. *bántalmaz* ; beleidigen Step. 10. *pastorkalem* vertreiben G. 56. — t. *bastır*-cs. *pos-* alt. *pastır*-.

paša munka ; arbeit (passim) *pășă* (m.) *pășa* (m.) Bd. *pășă* (m.) M. 68. *pašaže* munkálkodó, serény ; emsig G. 59. *p. jej* szolga ; diener G. 43. *pašáče*, *pašasteše*, *paša-ešteše* arbeiter Bd. *pašam eštaš* dolgozik ; arbeiten Bd. passim.

pašás szaporodik ; sich vermehren ; родиться, плодиться Tr.

pašarnás v. *pošarém* id.

paškár szegek, melyekre a húrokat fölcsavarják Bd. schraube (?) oder unterlage, stall (?) für die saiten eines musikinstrumente Gn. — cf. *pütremo p.* колокъ у гуслей, скрипки Tr. *paškár* чижъ (игрушка) Tr. — *toboz* ; zapfen am nadelholz Tr. *gyujtóskatulya* ; schachtel für schwefelhölzchen ; коробка спичекъ Tr. — Össz. *peške-p.* hordócsap ; zapfen einer tonne P. 27. *orawá-p.* tengelyszeg ; achsennagel, *omasá-p.* завертка у двери Tr.

paškoč (t.) lépcső ; treppe Tr. Car. 36. — v. *paskeč*.

pašma P. 51. v. *pasma* id.

pašmak (t.) bőrczipő ; lederner schuh Gn.

pašport (r.) útlevel ; pass Gn.

pašténge, *paštengese* utolsó ; letzter *pašténgeš* utoljára ; zuletzt Bd. — cf. *poč*.

paťa (cs.) bárány ; lamm M. 33.

pătár (m.) nagyon, igen, leg- ; sehr, (auch superlativ suffix) *p.-kugo* sehr gross *p. jažo* der beste Bd. ? cf. *pator*.

pătár schwergläubig ; невѣрющій слухамъ Tr.

patarak olló; *scheere* Bd. *patrák* id. Tr.
patiján (r.) veder; eimer; бадья Tr.
patöl tejszín; *sahne*, сливки, *tarék* p. tejfel, *dieker milch-rahm*, сметана M. 18. *pátal* (m.) fecstej, gulászta; die erste muttermilch Bd.

pator (est.) erős; stark Gn. 13. Ist. 80. erő; kraft Gn. 43.
patká csepp; tropfen; капля Tr.
patk- csepeg; tröpfeln Ist. 272. *patkaltás* id. Tr. *patkaltarás* fecskendez; spritzen Tr.

patkaltoš v. *patká* id. Tr.
pätnica (m. r.) péntek; freitag Bd.
pazár (est.) vásár; markt, markttag Gn. Tr.
pe . . . v. pi . . . po . . .
pečem bekerit; umzáunen G. 57. Bd. *pičem* (m.) Bd. *pečedem* fr. Bd.

pečat (r.) pecsét; siegel Gn. Ist. 162. Bd.
peče sövény, kerítés; zaun (aus stangen) Gn. Bd. Tr. *piča* (m.) Bd. — *Össz. kudo pečo* palota; palast Ist. 274. cf. *kudowéce* udvar, hof Tr. — *pečan* adj. mit zaun versehen Ocs. 57.

pečkém (t.) vág; schneiden G. 48. einschneiden, ritzen Gn. — cf. t. *peč-* kaszál, herél Bud. Bál.

pečke (cs.) hordó; tonne, fass Gn. 27. Pn. 11. *pečké*; *pečká* (m.) Tr. *pečke* NyK. 6, 202. — cs. *päcke* r. бочка.

pečke köszörűkő; (runder) schleifstein Gn. Bd. P. 24. *p. kü* id. Tr. *pečkes kučas* schleifen Bd. — cf. cs. *pičik* t. *pički* säge (пѣзакъ, пила Bud.).

pečkemeš sötét; finster, *pečkémoš*, *pečkedä* (m.) Bd. — *pečkemöš* id. M. 47.

pečkemeš (m.) besötétedik; es wird finster Bd. *pečkemdem* elsötétít; finster machen Bd.

pekała fél; theil; часть Tr. — v. *pel*.

peke, *pekälä* v. *pel*.

pel oldal; seite, richtung (passim) fél; theil Bd. — *pelén* mellett, rajta; nebenan, an Bd. Gn. P. 7. Tr. *pele* id. Gn. loc. *pelešte* félén abl. *peleč* felől lat. *peleške*, *peleš* felé, in der —, von der —, in die richtung, seite Bd. — lat. *pelke*: *p. list* távol legyenek; sie seien weit entfernt Ocs. 59. *peke*: *kok peke ojren* in zwei theile getheilt Ocs. 65. (cf. *belko* id. Ist. 91.) *wolgodom ik peke*, *pičkemšom weš peke ojren* auf die eine seite hat er das licht, auf die andere seite die finsterniss vertheilt Ocs. 3. — *pekälä* gegen *keča lüldomas p.* gegen sonnenaufgang zu Km. 61. — *pelño*, *peloko* in der, in die ferne; вдали, вдаль Tr. — cf. *bel*, *wel*.

peläk (est.) ajándék; geschenk Bd. *pelä'k* Tr. — cs. *pülüx* t. *büläk*.

peläks özvegy ember; wittwer Tr.

pelaška tűzkő; feuerstahl Gn. 46.

pele, *pel* fél; hälft; das eine von zweien; Gn. Bd. Tr. *pélo* P. 26. *пеля* Tb. 101. *pel-weš* egyik-másik; einer oder der andere G. 7. *p.-jut* mitternacht Bd. *judpel* (m.) id. *ibid.* *jéd pel* id. M. 49. *p. ture* halb u. halb, lässig Km. 79. *iktat pele* anderthalb *iktäk peläk* (m.) id. *i-ák pele* anderthalb jahre, *kum kečak p.* vierthalb tage Bd. — *pel-om* félálom; schlummer, *pel-pop* diakon, *pel-wol-godo* morgen- o. abendröthe; *заря*, *pel-kodán* félkezü; einhändig Tr. *pel-sinzán* einäugig Bd.

pældécan fürj; wachtel M. 41.

peldrá (m.) könnyelmű, pajkos, ostoba; leichtsinnig, muthwillig, dumм; верченый, шалунъ Tr.

peledam virágzik; blühen Gn. 56. *peledam*, *peledaldam*, *peled* (m.) id. Bd.

pelédész virág; blume M. 21, *pelédes* id. Bd. Tr. — Össz. *peledész* wurgő virágszár; stengel *p. ološtaš* levél; blatt M. 21. — *peledošan*: *šom* túrlő *p. conar pel* hét különböző színű szivárvány; ein siebenfach verschieden farbiger regenbogen Ocs. 12. 1st. 15.

pelek, *pölek* (est.) ajándék; gabe Gn. — cf. *peläk*.

pelérme poszméh; hummel Bd. — cf. cs. *pil* honig.

peleštém beszél, szól; reden, sagen Gn. Bd. (m.) süg, flüstern Bd. *jumolan pelešten* gott anrufend G. 58. áldoz; opfern Pu. 37. ein opfer widmen Gn. *peleštám* возражаю Tr. — *peleštede* (m.) elhallgatott; er hörte auf zu sprechen Bd.

pelöl ismerős; bekannt(?): *una gane užot ulmaš pelöl* (пеллы) *kalokom* vendég gyanánt tekintették az ismerős embereket Step. 10. cf. *palolok*.

pelké fontos; wichtig; важный, *pelkén* adv. Tr.

pelkemäm fontoskodik; grossstun; важничать Tr.

peltem olvaszt; schmelzen (trans.) Gn. *peldem* Bd. *peltém* wachs, talg schmelzen Tr. *peldemo ü* geschmolzene butter P. 51. — *pelés* umgekocht werden; переваривается Tr.

peltohortin (m.) v. *pužadán* id. Tr.

pempe pinto; finke; зяблик Tr. *pembe* NyK. 6, 202.

penčá (cs.) iszap; schlamm; иль Tr. — cs. *pilčik* грязь.

pengođe erős; fest P. 7. *pengođe* stark, fest angezogen, gespannt, knauserig, geizig Gn. *pengede* erős, erősen tartó, fösvény Bd. *penědö* жесткий, крепкий, скупой Tr. *pingođe* M. 46. — *pingada* Bd. *pingädä* (m.) geizig Bd. — *penědö arniá* nagyhét; charwoche *p. ojmo* v. *sub ojém* Tr.

pengedemam erősödik; stark werden *pingedemam* (m.) id. Bd. *pengedemon-wian lin* er wurde sehr stark Ist. 183. *pengedemdem* erősít; stärken Bd. *pingedemdem* (m.) Bd. Km. 19.

perem (est.) megüt; schlagen Bd. Tr. *perném* ütődik; geschlagen werden Tr. P. 11. — cs. *per-* t. bär-.

perce, pörce (cs.) ein einzelnes stück z. b. ein getreidekörnchen, ein strohhalm, eine feder, ein haar, ein faden Gn. szem; getreidekorn Bd. *porce* G. 52. *pirca* Bk. 40. *pirca* (m.) Bd. Tr. Zol. *pirc* (m.) Bd. *porco* Tr. *porca* Zol. — Össz. *olom-p.* szalmaszál; strohhalm, *üp-p.* hajszál; ein haar Bd. Ocs. 113. *porcat soč kološt* du hast es gar nicht angehört Zag. 40. — cs. *pürék*.

peregém (r.) őriz. véd, oltalmaz; bewahren, behüten Ocs. 124. Km. 8. Bd. Tr. *peregáltás* sich hüten Km. 9. *peregitlem* bewahren, sparen Gn.

peregdémő gondatlan; nachlässig, sorglos M. 75.

pereméc (t.) sajtos lepény; käsekuchen: ватрушка Tr. — t. *pirömác* Bál.

perestém aufgreifen, auffangen; перехватывать Tr.

perzalt: *perzaltén-koltén* váratlanul előrohant; stürzte unvermuthet hervor; нахлынуть Tr.

perkalás áttör; durchbrechen; пробивать Tr. — cf. *perém*.

perke (est.) áldás, gyarapodás, nyereség, haszon; segen, zuwachs, wohl, gewinn Gn. Bd. Tr. *perge* Zol. *pereket* id. Bd. *perkéle* id. Tr. *perkejan* (m.) *perkeán* (m.) áldásos, termékeny; segensreich, fruchtbar Bd. — *perikán* áldott; gesegnet Tr. (v. sub *kočkám*) *perke-kugo-jumo*; p. *kugo-pujrošo*; p. *awá* gottheiten des segens Tr.

perña gerenda; balken, *praña* (m.) id. Tr. — *porná* P. 49. G. 46. *pørña* Gn. *pørña* Bd. *porná* Máté 7. 3. *brevnä* (m.) *prevnä* (m.) Bd. — t. *büränä* r. бревно.

pəro (est.) fűrő; bohrer Gn. *pro* M. 66.

pertari (m.) először, eleinte; zuerst, anfangs Bd. Tr. *pertäri* Km. 4. Bd. *pertariša*, *pertäriše* (m.) id. Bd.

pertärlisa az első; das erste Km. 24.

perwoj (r.) első; először; der erste; zuerst Gn. zuerst Bd. *perwej* id. Bd. *perwí* (m.) előbb; früher Bd. Tr. M. 12. *perwé* id. Bd. — *perwoswjaščennik* oberpriester Ocs. 54. Ist. 54.

perwojso első; das erste, *perwíša* (m.), *perwíš* (m.) előbbi, első; das frühere, erste Bd. *perwíša* прежний Tr.

pesán (ismeretlen szó; unbekanntes wort) P. 31.

pesér (r.) font; pfund G. 43. zehn pfund Gn.

peste fal; mauer Car. 67. umzäunter platz G. 23. hofraum, hof Gn.

peš (cs.) nagyon; sehr (passim) *piš* (m.) id. Bd. Tr. — *p.* er korán reggel; früh morgens Bk. 118. — cs. *piš*.

peščere (r.) barlang; höhle Ocs. 90. Ist. 127.

peška (r.) betű; buchstabe Gn. — r. пѣшка.

peškaltás körülvezet; herumführen (ein pferd) Tr. (r. итти пѣшкомъ).

peškedelanem fösvénykedik; geizen Bd.

peškođe erős; stark, fest Pu. 16. Gn. kemény (fa); fest (holz)

Pu. 41. fösvény; geizig Gn. — *peškodo* v. *peyodo* Tr. — *pešgodemo* hárte, gefühllosigkeit Bk. 66.

petenők (t.) teljesen, végig; völlig, gänzlich Tr. — t. *bötönnek*.
petarém (cs.) zár; schliessen Gn. *peterem* id. Bd. *petrém* id.
 Tr. Zol. *pitrem* (m.) Bd. Zol. *šinžazom petren kolten ulut szemét* betakarták; sie haben ihm die augen verhüllt Ist. 277. *pitrektem* (m.) caus. Bd. *petroktem*; *türmaške petrokten* liess ihn in's gefängniss schliessen Ocs. 28. *petraldam*, *peternem* bezárul; sich schliessen Bd. *petralt-*, *petraltal-* id. G. 29. *petralám* id. Tr. — cs. *pider-*.
petertes fődél; deckel Bd.

petr-šewoš v. *pož* id. Tr.

petréd (m.) habaró; quirl; мѣтовка Tr.

pézelme (ny.) vörös berkenyefa; vogelbeerbaum Weske 26.
 cf. *pozlo*, *pizle*.

pezmén (r.) kézi mérleg; schnellwage, handwage P. 25. Zag. 24. Bd. Gn.

pezotmén, *bezotmén* (r.) szükségképpen; nothwendig (adv.) Bd.

pi v. *pe* *po*

pi kutya; hund (passim) *pí* Bd. — Össz. *pi-jelme* brustlatz an frauenkleid aus münzen u. knöpfen, *pi-lombo* rhamnus frangula, *pi-pursá* eine art erbsen, *pi-kol* menyhal, вьюнь Tr. *pi-šolo*, *pi-piliš* повилица заборная, convulvus arvensis, hedera Tr. *pi-jal* курица на строении, крюкъ Tr.

piál szerencse; glück Bd. Tr. *piäl* (m.) *pijäl* (m.) *pijal* (m.) Bd. *pialán* glücklich Bd. Tr. *piälän* (m.) Bd. Km. 12. *pijalán*, *pijälän* (m.) Bd. *pijáltoma* (m.) szerencsétlen; unglücklich Bd.

pialam hunyorít; blinzeln, *pialedem* fr. Bd.

piambar (t.) próféta, szent; prophet, heiliger Gn. P. 53. — t. *pagambár*.

pianća (r.) részeges; trunkenbold Gn. *pijanicá* id. Bd.

pić hegyes; spitzig G. 70.

pić szeget, beszegett; brodüre, brodiert Gn.

pic (m.) sűrűség, pusztaság; dickicht, öder ort; глушь Tr.

picák furkós; knüttel M. 63.

picāl (r.) puska, fegyver; flinte, gewehr M. 62. cf. *počal*.

picandém bekerít; umzäunen, *picay-* intr. — *keća picanén* солнце въ кругу Tr.

piće iramszarvas; rennthier *puća* (m.), *puše* (m.) Bd. *püčö* hirsch NyK. 6, 195.

pićik (cs.) kicsi, piczike; klein Tr. *pićikse* id. Zol. — cs. *picik*.
pićkáltás schösslinge treiben; пускать отростки Tr.

pičö (m.) v. *peče* id. — Össz. *kudé p.* udvar; hof M. 30.
kapšta p. gemüsegarten M. 10. *skal p.* istálló; stall M. 31. — *petrēm p.* sövény, fonott kerítés; geflochtener zaun; плетень M. 30.

- pickatajemdem* (m.) elsötétít; finster machen Bd.
pickejáš (m.) fullad; ersticken, *pickektáš* caus. Tr.
pickemše sötét, sötétség; finster, finsterniss Gn. Ocs. 3. 44.
pickémes (m.) Bd. *kece pic pickemše lin síncon* a nap teljesen elsöté-
tedett; die sonne verfinsterte sich gänzlich Ocs. 44. cf. *picak picke-
moš* Ist. 62.
pickemšaltam (m.) elsötétül; sich verfinstern Bd. Bk. 66.
pickik (m.) levágott darab; abgehauenes stück; отръзокъ,
обрубокъ Tr. — cf. *pečém*.
pickiž (cs.) fűrés; ságe Tr.
piculá egymás mögött, csapatosan; hintereinander, schaaren-
weise; гусемъ, пугомъ Tr.
pidam köt, kötöz; binden, schnüren Gn. Bd. *pidám* вяжу,
плету (чулки, сѣтки), опутываю Tr. *pideštam* fr. *pidaldam*
pass. Bd.
pidaš: *šma pidaš* szájpaddás; gaumen M. 4. *wuj p.* fejtető;
scheitel M. 3.
piđoš békó, kötelék; fessel G. 22. — Össz. *peče p.* vessző,
melylyel a kerítést kötözik; zaun-ruthe G. 45. *veňokon piđoš* a
fürdőseprő kötője; das band der badequaste G. 45.
piğambar (t.) próféta; prophet Pu. 36.
piğán (m. r.) ruta; raute Bd.
piğär (m.) hordó, tál; fass, schüssel Bd.
pik v. *pikš* Tr.
pika (cs.) rugó; feder (von mittlerer grösse) Gn. *kalop-p.*
leistenfeder (? sic) G. 16. — cf. cs. *pukki* гвоздь.
pikan (r.) ruta; raute (ein essbares gewächs) Gn. 47.
pikš (t.) nyíl; pfeil Gn. Bd. Tr. *piğošom* acc. Pn. 38. *pikša*
(m.) Bd. *pik* Tr. id. *pik* (m.) *pik* (m.) lándzsa; lanze Bd. — cf. t.
pik pfeil Bud.
piktém fojt, megfojt; würgen, erwürgen Gn. Bd. Tr. Ocs. 76.
póktém id. Tr. *piktoš-* fr. Ist. 239. *piktedém* fr. Bd. *püktem* (m.) Bd.
piktaldam pass. Bd. *piktaltám* pass. Tr. *piktanaltam* (m.) sich
henken, *püktanaltam* (m.) id. Bd.
piktezaldam hebeg; stottern Bd.
pijë: *wěd pijë piócza*; blutigel M. 62. — cf. r. *пиявка* id.
pil felhő; wolke Bd. *pil* Sr. *pilän* (m.) felhős: bewölkt Bd. —
pilkom ég; himmel Bd. NyK. 6, 202. *pilpóm* id. Tr.
pilém (r.) fűrészel; sägen M. 66. Bd.
pilá (r.) fűrés; ságe Gn. Bd.
pilandém befelköz; den himmel bewölken, *pilay-* beborúl;
sich umwölken Tr.
pilikš fül; ohr Bd. Bd. Tr. *pilikše*, *piliš* Bd. *peleš* (m.) *pilš*
(m.) Bd. — Össz. *piliš-tuy* halánték; schläfe Tr.

piñ magnak hagyott fenyő; zum pflanzen gelassene fichte;
сосна-сѣмянникъ — *piñ-šol* вязель; coronilla 'Gr.

piña pinty; finke v. *pempe* Tr.

pingödö fukar; geizig M. 77.

piñzam miákol; miauen Ringw.

piom piom nachahmung des lautes der maultrommel Gn.

pirca v. *perce*.

pir (m. cs.) metél; schneiden Bd. *pirsás* (m. cs.) metsz, vág;
schneiden Tr. *jir piršašluk* körülmetélés; circumcisio Bd. — cs.
puras-: *pura puras-* срубы рубить Zol. cf. t. *bura-* Bál.

pire, pire (t.) farkas; wolf Gn. *pirö* M. 39. *pire* Bd. Tr. *pir*
(m.) *pire* (m.) Bd. *pira* Bk. 37. — Össz. *pire-wondo* волчье лыко
Tr. — t. *büre*.

piryáš (m. t.) befecskendez; spritzen; сырыскивать Tr. —
t. *börök-* id.

pirxaltás ellenérvést kelt; abneigung erregen; возбуждать
отвращение Tr.

pirkém mogyoróbokor; haselbusch; орѣшникъ Tr.

pirt (m.) percz; minute Tr. egy keveset, nem sokat; ein we-
nig, nicht viel Bd. *pirt koleš* schwer hören Bd.

pirtarxalás (m. cst.) illeszt; anpassen; сноровлять Tr. — cf.
cs. *perleş-* соглашаться Zol. t. *berdej* gleichförmig Bál.

piša férfi szemérem; das männliche glied Gn.

pisân (t.) bogács; distel; оcotъ; hundsblume, löwenzahn,
обуванчикъ Tr. — t. *pečän*.

pise éles, gyors; scharf, flink Bd. Tr. *piso* Ist. Ocs. *püšö* Ocs.
64. *řěšö* M. 66. *piši* Máté 26, 41. *pišä* (m.) id. gonosz; bös Bd. —
wian püšö erős ép; kräftig gesund Ocs. 64. *piso wian* id. Ist. 90.
čon piso, kap wian-ogol der geist ist stark, der körper kraftlos Ist.
272. (Márk 14, 38.) Máté 26, 41. *pišin* gyorsan; schnell (adv.) Bd.
pēsēn kašö, jagošö gyorsan járó; ragadósan folyó; schnell gehend;
reissend fließend M. 73. [schärfen Bd.

pisemam élesedik; sich schärfen *pisemdem, pisemdarem* élesít;

piske (cst.) fűresz; säge Bk. 16. — cs. *pečok* t. *pičkí*.

pisma (r.) levél; brief Ist. 318. Tr. *pěsmá* Tr.

pismän (m.) határszél; gränze Bd. *pišmā* id. Tr. — *pisman* =
püšman ? Gn.

piste hársfa; linde Bd. Tr. *pisto* Bk. 28. *pista* Bk. 32. *pište*
Gn. *pišter* Gn. 47. id.

pister hársfaerdő; lindenwald Pu. 37. Tr. *pisterlá* id. Bd.

pistol v. *postol*.

piškás (m.) dörzsöl, ledörzsöl; reiben, abreiben Tr.

pištém tartani vlminek; halten für etwas *pureš pišten* er hielt
es für gut Wied. 20. letesz; legen Km. 22. Bd. — cf. *poštém*,
poštém.

pište, pišter v. *piste*.

pištik osawa waldgeist Gn.

pitém (est.) végződik, elfogy; aufhören, zu ende gehen Bd.

pitež- (m.) ein ende nehmen Bd. *pitarem* (est.) eszik, fogyaszt; essen, verzehren Bk. 39. Bd. (Préd. 148.) *pitärem* (m.) végez; endigen, ein ende machen Bd. Km. 17. — cf. *potém, potem*.

pitem reményel, bizik; hoffen, vertrauen NyK. 6, 202. *pito-maš* remény; hoffnung ibid.

pitatlem kísért, megpróbál; versuchen, prüfen Gn.

pitörg-: *pitörgén-senzás* sich einschliessen; заключаться, запира́ться Tr. — cf. *peterem*.

pitorok libelle; стрекота Tr.

pize spitze; *пиль* (?) — *sakomo pize* schinke; ветчина Tr.

pizilme v. *pisilmä*, *pizle* id. p. *kož* пихта Tr.

pizirém (est.) nyom, sajtol; drücken, pressen Bd. *pizorém* Bk.

39. *pizorém* Gn. *pizrém* Tr. *pizralám* Tr. *pizirtem* (m.) Bd. id. *pizérnem* придавляю, прижимаю Tr. *piziralt költén* agyonnyomódott; wurde todt gedrückt Ocs. 67. *pizrén purenot* benyomultak; sie drangen hinein (in die stadt) Ocs. 65. — cf. *pozarem*.

pizle, *pizle* körisfa; eberesche Gn. 46. — *pizle* fojtós berkenye; vogelkirschbaum Bd. Tr. p. *kaik* рябиновка (птица) Tr. *pisilmä* (m.) id. Bd. *pézelmé* id. *pozlo*, *pozle* id. W. 26. — cf. cs. *piles* t. *miläs*.

piž kesztyű; handschuh P. 26. 58. *pež* id. Bd. рукавицы Tr. *pižgom* (m.) Bd. M. 15. *pizkóm* (m.) id. Bd. *pižgam* id. Tr. *piž-gérge* варьги Tr. *parna-pež* handschuh; перчатки Tr.

1. *pižám* hozzáragad; anhaften Bd. Gn. Tr. ragaszzkodik osallan a rosszhoz; dem bösen anhängend Ist. 15. Ocs. 12; felakad; hängen bleiben (der fisch an der angel) Ist. 207. stecken bleiben, вязнуть Tr. — birkózik; ringen Bd. Tr. Gn. ergreifen Gn. — *pižedal*-ringen Ocs. 25. Ist. 33. *pižedelam* id. Bd. *pižoktem* zum ringen bringen Gn. *pižiktem* ragaszt; kleben Bd. *pižoktém* id. Tr. *požoktem* befestigen Gn. 1.

2. *pižám* meggyúlad; sich entzünd-n Bd. Gn. *tul pižás* id. Tr. *pižektém* gyújt; anzünden Bd. *požoktem* id. Gn. *tulum požoktém* id. Ist. 96. *tulom pižoktém* id. Tr.

pižaltás izzad; schwitzen Tr.

pižás (m.) fészek; ne-t Tr. Bd. *pižűž* (m.), *pežűž* (m.) Bd.

pižgém (t. m.) sugdos; flüstern Bd. *pižigaš* id. *pižgultás* id. rágalmaz; verläumdnen Tr. *pižgen šaištaš* (m.) verläumdnen Bd. — t. *piškilda*-flüstern.

pižgiš suttogás; geflüster, *pižgaltomáš* id. Tr.

pižkorgo kesztyű; handschuh; варилка M. 15.

pižmaš harc; schlacht O. 71. j.

po . . . v. pi . . . pe . . . pü . . .

- poč-poč* hunyorgatás; das blinzeln Tr.
poč-počoštá (sing. 3.) hunyorgat; blinzeln Tr.
poč-koltém v. *píktém* id. Tr.
počá (sing. 3.) fogy; abnehmen Tb. 206.
počál (r. cs.) puska; flinte Gn. 48. *pőčál* Bd. — Össz. *p.-kürtnö* flintenlauf, *p.-pu* flintenschaft *p.-pále* czélirányzó; zieler
p.-sarawočoš flintenschloss Bd.
počáložo vadász; jäger P. 7.
poče szarvas; hirsch, *šordo p.* elenthier Tr. — cf. *piče*.
počik női szemérem; weibliches schamglied Tr. — cf. *potík*
t. bāták.
počka (est.) fűrés; säge Zol. — cf. *pečke*.
počkemoš sötétség; finsterniss Ist. 66. Tr.
počkemošald- elsötétül; finster werden P. 10. *počkemoštém*
elsötétít; finster machen Tr.
podalém megment; erretten Zag. 41. sajnál; schonen Tr. —
? cs. *podar-*.
poj harapófogó; zange; клещь Tr.
pějělmě darázs; wespe M. 60.
pojra barátságos; freundlich Km. 82.
pokše alig; kaum Ist. 328. P. 10. Gn. *pokšé-pokšé* едва-едва,
чуть-чуть Tr.
pol felhő; wolke Gn. 58. P. 1. *pol* (ny.) *pěl* (k.) W. 26. *pol-*
potmoš ég; himmel Gn. Bk. 20. Zag. 54. *pol-bómeš* id. P. 18. *pōlgom*
id. M. 47. *pjöl wilnsa kugižanoš* az égi birodalom; das himmlische
reich BM. 3, 2. *polgomaštalsā* himmlisch Km. 38.
pölé v. *pulé* id. Tr.
pōlelāš elgömbül; verbogen werden; перекосяться Tr.
pološ fül; ohr Bk. 48. Gn. P. 1. *pōlēš* M. 7. *pōlēš* levél; blatt
nuž p. nesselblatt Gn. 1. *wedrá-polš* a vödör füle; die öhre des
zubers Pu. 28. — *pōlēš tēy* agy; schläfe M. 3.
pōlēštēmě süket; taub M. 73.
poñem: *üp-p.* hajfonat; haarflechte Gn.
ponége, *pogéne* kölök kutya; junger hund Tr.
poram (ny.) rág; beissen, kauen Weske 23. *pōrēlaš* csíp;
beissen M. 61. — cf. *puram*, *purlem*.
porčik v. *perče*, *porčo* id. Tr.
porcok (r.) hólyag, pörsenés; blase, finne Tr. — r. пры-
щик Tr.
pordož fal; wand Ist. 66. Pu. 29. *portoš* Ocs. 47. *pordoš* Tr.
pordáš rés; ritze; щель Tr.
pordoge (t.) reggeli; imbiss; закуса Tr.
poréze borjú; kalb P. 32. = *préze* P. 23. Tr. *prejze* Bd. *prezä*
(m.) *pirezä* (m.) Bd. *preže* G. 48. *porejze* Ocs. 52. *prezo* Ist. 72.
prejzem eštaš megborjazik; kalben Bd. — cs. *priu* + t. *bizau*, *bzau*.

poros macska; katze Gn. *poros* P. 1. *pers* P. 22. *prs* Bk. 32. *prës* Tr. *proš* kandúr; kater NyK. 6, 203. — cf. cs. *poroš* dachs Zol.

porkém (m.) mogyorófabokor; haselnusstrauch Tr.

perlá (cs.) együtt; zusammen, gemeinsam Zag. 19. Uf. Car.

8. P. *parla* Gn. *prla* Tr. — cs. *perlé*.

porrák (r.) por; staub Tr. — r. прахъ.

porsa (est.): *tarakan porsa* bab; erbsen M. 23. — 23. *pursa*

portém bevisz; hineinführen, bringen Ksm. 3. cf. *purtém*.

posmola (t.) áldd meg; segne Gn. 58. *wosmola* id.

pësma sövény, kerítés; umzäunung, zaun Tr.

posmoltem ízlik; schmecken (indem man «*posmola*» sagt) Gn.

postol rövid toll; kurze feder Gn. 38. *pistol*, *pëstol* крупное птичье перо Tr.

poškém csomó, köteg; knoten, bündel; узелъ Tr.

poškemaltam dadog; stammeln Gn. *poškemalteš moñon jolmóm* meine zunge stammelt Uf. 58.

poškemdém csomóba köt; in einen knoten binden Gn. 52.

poškermo mogyorófa; haselnusstrauch P. 53. *poškéromo* id. P. 6. *poškérme* id. Tr.

poškođe kevés, gögös; stolz, hochmüthig (? sic) Gn.

poštém letesz; legen, setzen P. 9. Gn. Ocs. 81. класть Tr. választ; wählén (? sic) P. 50. laden (eine flinte) Gn. *salatom poš-trém* malátát készít; malz bereiten P. 50. *poltom p.* id. Gn. *wujm p.* fejet hajt; sich bücken Ocs. 25. *wujem p.* id. Gn. *kidom poštém* kezét emel rája; die hand gegen jemanden erheben Ocs. 79. *kodém p.* unterschreiben; подписываюсь Tr. — *poštókt-* caus. Ocs. 32. — ? cf. cs. *pos-* t. *bas-* Zol.

potém (est.) végződik, vége van, elfogy; enden, ein ende nehmen, zu ende gehen Gn. 28. тратить, изнашиваться Tr. elvész; zu grunde gehen, vernichtet werden Ocs. 59. *kolat-da čonoštat pota* sie sterben u. auch ihre seele geht zu grunde Bk. 50. — *potarém* bevégez; endigen, ein ende machen Gn. тратить, уничтожать, оканчивать Tr. elveszt; zu grunde richten Ocs. 71. vernichten Ocs. 16. költ; ausgeben Ist. 238. (Luc. 10, 35.) — *wúrom puškét potárošom* ich habe blut gesprengt Pu. 29. — *ptäráš* kiirt; ausrotten M. 61.

potartoš utolsó; letzter Ocs. 45. *potartošozlan utoljára*; zuletzt Zag. 36.

potomas vég; ende Máté 24 : 6. Ocs. 62. *potameš* id. Ist. 15.

potik (t.) női szemérem; weibliches schamglied Tr.

potrák (t.) nagyon, kiválóan : sehr, ausserordentlich (adv.) Tr.

pëtü böjt; das fasten Ist. 143.

pozém belekapaszkodik; sich anklammern; вливаюсь Tr.

pezo hús; fleisch Tr.

pozoktás tutajt összekapcsol; flosse zusammenbinden; сплачивать плоты Tr. — cf. *požorém*.

pözölmő berkenye; vogelbeere M. 22.

požorem (est.) nyom, sajtol; drücken, pressen Gn. *požrém* id. Tr. *požorás* давить, гнест, уминать, принуждать Tr. *požoren kolten* megfojtotta; hat ihn erstickt Ist. 225. *požorn-* nyomódik; sich drücken, gedrückt sein P. 22. *požornen šogalen ulut* összeszorulva álltak; sie standen gedrückt Ist. 206. — *požort-* pressen Ist. 38. стѣснять Tr. — cf. *pizirém* cs. *požor-* t. *basar-* id.

požas fészek; nest P. 8. Gn. Ist. 75. *pužas* Ocs. 53. *pūžas* Tr. — **Össz.** *kutko-p.* hangyaboly; ameisenest Pu. 27.

pľem падаю нравственно Tr.

plejémdás meggörbit; krümmen *plejemon* ferdén, hamis; schief, falsch, bandzsán; schielend (adv.); криво, косо Tr.

plotník (r.) ács; zimmermann Bd. Gn.

po . . . v. po . . . pu . . .

poboramas (r.) adófizetés; steuerabgabe Bd.

poč fark; schweif Gn. Bd. Gr. *pač* (m.) *paž* (m.) id. Bd. *pač* rest, ende, schweif Tr. *pač gocenža* ezután; hernach Km. 59. *poč gocenža wara* das letzte Ks. 34. *paž* (m.) *pačic* (m.) későn; spät Bd. — *počeš* után; hinter, nach Bd. Gn. *сади* Tr. hátul; hinten Bd. végre; endlich Bd. *pačeš* (m.) id. Bd. *pi čela* egymásután; nach einander Bd. Tr. *ikte počeš weš* einer nach dem andern Ocs. 65. Ist. 92. — **Össz.** *puš-p.* hajókormány; schiffs-steuer Bd. hinterstevén Gn. *poč-rūdo* keresztesont; kreuzbein; крестецъ Tr.

počám kinyit; öffnen Gn. 24. Tr. *pačam* (m.) *pažam* (m.) id. Bd. — *počeldam* kinyilik; sich öffnen P. 27. *počuldam* Bd. *počeltam* Tr. G. 29. *počeltai-* G. 28. *pačeltam* (m.) Bd. *pačaltam* Ks. 13. Km. 17. id. — *počeltár-* kinyit; öffnen Bk. 64. *počeltar-* id. G. 55.

počanam hever; herumliegen Gn. *валяться* (про животныхъ) Tr.

pöčelgám sich an nessen brennen; sich wund kratzen Tr.

počo závár; riegel Tr.

pöčē: *kogo pöčē* moosbere; клюква M. 22. *izi pöčē* veres áfonya; preisselbeere; брусника ibid.

pöčōš veres áfonya; preisselbeere Bd. *pöčōž* id. Gr. *pöžež* (m.) id. Bd. *pöčōš* kransbeere Gn. — *turná pöčōž* moosbeere; клюква Tr.

pöčōštem hunyorít; blinzeln *pöčōštolam* fr. Bd.

počuž függő lakat kulcsa; schlüssel am vorlegeschloss Tr.

počkém megráz, kiráz; schütteln, hinausschütteln, *počkaldem*, *pačkaltem* (m.) id. Bd. — *počkám* abschütteln; отрясать, *počkaltám* отрясаться Tr.

počkám, *počkedém* fr. nyit, megnyit; öffnen Bd.

počka, *pečkä* hordó; fass M. 28. бочка t. *pičkä*.

- počkaltarém* megcsip a csalán; von nesseln gestochen sein Tr.
počkáltoš csalán; nessel Ist. 9. Tr. *počkátdeš* id. Bd.
počkama ezüst pénzekkel kirakott mellre való; brustlatze
mit silbernen münzen Bd. Tr. *p.-koptak* id. P. 52.
pod v. *pođ*.
podá (cs.) szeg; nagel Bd. — cs. *puda*.
podalém szegez; nageln, *podaledem* fr. *pudalem* (m.) Bd.
podaraš (r.) ajándékoz; schenken M. 29.
podark (r.) ajándék; geschenk Ist. 139. *podárka* (m.) id. Bd.
podeštám pattog; knistern, *podeštolám* fr. Bd.
podolam szörpönt, kanállal eszik; schlürfen, mit löffel essen
Gn. Tb. 95. Tr. schlürfen Pu. 44. *podolam* id. Bd. — *podalam* (m.)
id. Bd. kóstol; kosten Bd. *podolam* (m.) id. Bd. — *pođolt*- itat;
tränken Pu. 43. — *podol-onécém* eine flüssigkeit kosten Tr.
podoltoš korty; schluck; хлебо̀во Tr.
podoloktomo: *svjátój tajnétom melanna podoloktometlán wérčēn*
azért hogy a te szentségedet enni adják nekünk (t. i. az úrvacsorát);
damit man uns zu essen deine heiligkeit (d. i. das h. abendmahl)
Bk. 90.
podorgem, *podortem* v. *puđorgem*.
podpílka (r.) reszelő; feile Gn. 44.
podolásnáj (r.) alattvaló; unterthan Bd.
pogar = *kogar* (ubi?).
pogém (cs.) összeszed, gyűjt; sammeln Gn. P. (passim) *pogém*
Bd. Tr. *pokalem* fr. Bd. *pogém* beeren pflücken Gn. *pogoném* gyü-
lekszik; sich versammeln Tr. Ocs. 73. Ist. 22. *pogonem* Bd. *poga-*
nem (m.) id. Bd. Zol. *poganaltam* (m.) Bd. *poganaltam* Zol. id. *po-*
gonalt- id. Ist. 303. pass. Ist. 265. *pogokt*- caus. Ocs. 73. — *tiñem*
pogen optena téged eltemetünk; dich begraben wir G. 13. —
cs. *pož*-.
pogańá (cs.) baba; puppe M. 44. *p.-uate* id. Tr.
pogatěr (r.) óriás; riese; богатый Tr.
pogo holmi, vagyon; hab u. gut Gn. P. 7. 25. Máté 18, 25.
poga id. Ks. 60. *pogo*, *pogomo* Tr.
pogolom meghajlottan; gebogen, gekrümmt (adv.) Gn. 49.
pogolom id. Gn.
pogomo v. *pogo*.
pogunomaš gyűlés; versammlung Bd.
pojem (est.) gazdagszik; reich werden Gn. Bp. Tr. *pajem* (m.)
id. *pajdarem* (m.) caus. Bd. *pojktar*- bereichern, segnen Tb. 105.
pojondarem id. NyK. 6, 203.
pojan (est.) gazdag; reich (passim) gazdagság; reichthum Ist.
209. *paján* (m.) Bd. M. 75.
pojanlök gazdagság; reichthum G. 56. Tr. *pojanluk* Bd. *pajan-*
luk (m.) Bd.

poitlem (r.) összeforraszt; löthen Gn. — r. *паять*. — cf. *palitlás*. [Tr. — t. *bakra*.

1. *pokró* (t.) konkoly (? sic); kornrade (? sic) Bd. Gn. *куюль*

2. *pokró* (r.): *p. pajrém* das fest der fürbitte der heiligen jung-frau Tr. — r. *покрѡвъ*.

pokšėdek kölyök; der balg G. 13. *pokšėdėk* böses kind Gn.

pokšel közepe valaminek; die mitte Gn. Bd. Tr. *pokšal* (m.) Bd. — *pokšelne* középen, in der mitte Bd. *pokšelno* id. Tr. *pokšálne* (m.) id. Bd. *pokšelneše* középső; das mittlere Bd. — *pokšeka* középhe; in die mitte Ist. 10. *pokšeke* id. Ist. 66. *pokšėks* id. Tr. *pokšėlan* id. Ocs. 26. Ist. 35. Bd. *pokšėlan* (m.) *pokšėka* (m.) *pokšak* (m.) id. Bd. — *pokšėc* középből; aus der mitte Máté 24, 51. Bd.

pokšum der, reif B. *pokšėm* id. Pu. 40. Tr. fagy; frost G. 58. Tr. — *p.-kuguzáj*, *p. kubáj* götter des frostes Tr.

poktėm hajt; treiben Gn. Bd. Tr. vadász (m.); jagen Bd. *poktalam* (m.) id. Bd. *poktolám* id. Tr. — *poktokt*- Ist. 113. *poktolokt*- Ist. 113. Acs. 80. kergettet, üldöztet; lässt verfolgen — *poktėn luktám* изгоняю Tr.

pokten = *wokten* mellett, hosszában; neben, längs, vorbei Gn. *возлѣ* Tr.

pőken (cs.) szék; sessel Bd. Tr. *pokön* id. Zol. *pūken* id. G. 44. — Össz. *moklak p. ülő* töke; klotz zum sitzen Bd. — t. *bükän* cs. *pogan*.

pöl v. pel: *koktote pölen šogalten két részre osztotta; theilte es in zwei theile* Ocs. 25.

polán (cs.) fűrtös bodza; hirschholunder G. 28. schneeballstrauch Gn. *калина* Zol. NyK. 6, 194. — cf. *palan* Tr.

polát (r.) palota Pu. 34. Tr. *poláta* templom B. — Össz. *pu-p. fa-ház*; blockhaus Pu. 28.

poldoš gomb; knopf Gn. *poldoš* Tr. *poldoš* M. 16. *poldoš* Bd. *poltoš* NyK. 6, 196. — Össz. *p.-šudo* székfű; *matricaria chamomilla*; ромашка, *p.-oňo* zsinór; schnur; петлица Tr.

poldoštaš begombolni; zuknöpfen M. 17. *poldoštám* id. Tr. *poldoštem* id. Bd. *poldošom koltaš* kigombolni; aufknöpfen M. 17.

poldran (cs.) baldrian (? sic), ein essbares röhrengewächs Gn. *acanthus*. борщовикъ Tr. *boldoran*, *baltran* (m.) id. Zol. *poldorán* *heracleum sphondilium* Bd. — cs. *poldran* t. *baltirgan*.

pőlek (cs.) ajándék; geschenk G. 66. *pőlok* id. Ist. 25. *pőlek* id. Ocs. 19. *pőlök* id. Ist. 33. ajándék. rész; geschenk, antheil Tr. *ik-weš pőlkaže* die eine u. andere hälfte Ocs. 25. — cs. *pőlüž*, t. *bőlek*, *bőläk*.

polena (r.) hasábfa; holzscheit M. 46.

polgán bálvány; idol Krest. 8. Tr. statue Ocs. 72. Tr. csunya, gyalázatos, gyalázat; hässlich, schändlich, schande Tr. *p. satú* allerlei waaren Pn. 11. — cf. r. *болванъ* cs. *pogaňa*.

- polica* (r.) fali deszka; wandbrett M. 27. — r. полка.
polko (r.) ezred, csapat; regiment, schaar Gn. Ist. 96. *polka* (m.) legion Bd.
pölma (t.) szoba; zimmer Uf. 50. — kammer, gastzimmer Gn.
pölma id. Gn. — t. bülmä.
polman könnyű orawan *polmanžem kočkem olo* könnyű kocsit fogtam volna be; ich hätte einen leichten wagen angespannt P. 52.
polmeže dühös; wüthend G. 75. arg, böse, zornig, bissig; quecksilbersublimat Gn. *polméze* gonosz, veszett, vad; böse, wüthend, wild Bd. Tr. — *p. pi* harapós kutya; bissiger hund Bd.
polmezemam gonosz lenni; wild, böse sein Bd.
poloń (m. r.) hadi fogság; kriegsgefangenschaft Bd. — fogság Step. 3. Gn. — *planeš nalen kajme üder* rabságba vitt leány; ein in gefangenschaft geführtes mädchen Ocs. 97.
polšem (est.) segít; helfen Gn. Bd. Tr. *polšokt-* id. Ist. 155.
palšem (m.) Bd. *palšalandarém* — t. buliš- cs. polš-
polšokwarém (m.) v. pošarém id.
polt (acc. *poltom*) maláta; malz G. 75. *polto* id. Tr.
poltálgo göres a fában; knoten an der baumrinde; свилеватый слой дерева Tr.
poltillek (r.) félrubeles, félrubel érő; ein halbes rubelstück Pu. 39. — r. полтинникъ.
polto maláta; malz NyK. 6, 203.
poluška oksa (r.) drachma, groschen Ist. 232.
pomeščik (r.) földbirtokos; grundbesitzer Bd.
pomola (r.) pemet; ofenbesen G. 4. *pomlá* id. P. 26.
pomoš kebel; busen Gn. 36. 27. öl; schooss P. 31. *pomuž* busen Bd. *pomož* id. Tr. *pomošeš* vele, mit (? sic) Gn. — *ušma p.* szájjoreg; mundhöhle Bd.
pomoško illat; geruch G. 58.
pomožalt- fölébred; erwachen Gn. 57. Ocs. 23. Tr. *pomžaldam*, *pomžadolam* id. B. *pomžalt-* id. Uf. 36.
pomniem (r.) emlékszik; sich erinnern Bd.
ponar (r.) gyertyatartó, lámpa; leuchte, laterne Gn. 73.
pondaš szakáll; bart Gn. 2. Bd. Tr. *pandaš* (m.) id. M. 4. Bd.
pandakš (m.) Bd.
pondérbe cobitis; голецъ-рыба Tr.
ponggo gomba; pilz Gn. Tr. *pongč* (m.) id. M. 59. — *šurno-p.* spergula; торица Tr.
pongčš kebel; busen M. 5. *pongčš* id. Tr.
ponomar (r.) egyházfi; sacristan Bd.
pongrás rág; kauen; жевать Tr.
poňž-: *lužem tuleš poňžon* a csontját a tűzbe vetve; die beine ins feuer werfend Ocs. 45. *poňžon* id. Ist. 63.

ponžaltaraš álmát félbeszakítja; den schlaf unterbrechen; сонъ прервать Tr. — cf. *pomžaltam*.

pap (r.) pap; priester Bd. Gn.

popem (m.) beszél, szól; reden, sagen Bd. Tr. Km. 2. Zol. — cf. cs. *pople*.

popazaš beletalál; hineintreffen M. 63. *vhová* jut; irgend-
wohin gerathen Bd.

popka (r.) : *jol-p.* talp; sohle Ist. 306. — r. пупокъ.

por (t.) kréta; kreide, weisse schminke; бѣлила Tr. *p.-kü*,
oš-p. id. Gn. — *porkū* извѣсть Tr. — t. *bur* cs. *por*.

pör férfi; mann *pör-jing* id. Bd. *pör-jen* Gn. *pörjēn* Tr. *pörjen*
jen férfi ember; mannsbild Ocs. 4. *pör-jen* *orwesō* knabe Uf. 54.

pör- (?) forog, fordúl; sich wenden Bd. *pöršō* *mardež* forgó
szél; wirbelwind Bd. *pöršō* m. (?) statt *pöršō* von *pörtam*) id. Gn.
pöröktem (m.) fordít, térít; werden, umwenden Bd. *выворачивать*
Tr. *pörekaš* herstellen, zurückbringen, wenden; *возвращать*,
обращать Tr. *pöreltáš* *возвращать* Tr. *pöreltén* *puáš* сдачи зда-
вать Tr.

pora (r.) idő; zeit, *üdaš* p. zeit zum säen Bd.

poran (est.) hóvihar, schneegestöber G. 48. M. 48. *zivatar*,
záporosō Bd.

pördam gördül, fordúl; sich rollen, wenden; *вращаться* Bd.
Tr. *pördedem* fr. *pördüktem* gördít; rollen *pördéktém* верчу, сучу,
катаю Tr. — *pörtalam* hengeredik; sich winden Bd. *pördäläm*
sich wälzen; *валяются* Tr. — cf. t. *bötör-* winden, drehen (oder
pör-?).

pördöšō esztergályos; drechsler Bd. [*pördem* esztergályoz;
drechslen] Bd.

pörem szegély; saum Bd. Tr.

pörém seb; wunde *pöremän* sebes; verwundet Tr.

poremaš egészségessé válik, gyógyúl; genesen G. 4. *poremd-*
gyógyít; heilen G. 4.

pöremáltáš beheged; vernarben; *запoeтaть* Tr.

pöremdém beszegni; einsäumen Tr. *pörömdem* id. Bd. *pöröm-*
dalam fr. Bd.

pörgō jōn férfi; mann Ist. 5. *püerge* (m.) *püérga* (m.) id. Bd.
pörgén id. Tr. *püergō* M. 9.

pörömcē gömbölyű kalács; runder kuchen P. 26. *pörömcē*
quarkkuchen Pu. 29.

pörök (est.) egyszer; einmal Gn. 69. *pörök* Ocs. 105. *pörk* :
i goč ien idalukošte pörk von jahr zu jahr, jährlich Ocs. 46. *iktat*
pörökat mindenki; ein jeder Step. 12. — cs. *por*, t. *bergä*.

porkó, *pürkő* : *ket p.* kéz szára, alkar; unterarm, *jol p.* láb-
szár; (fuss) bein, *üpoñem p.* hajfonat; zopf, *šörmüē* *pürkő* kantár-
szűj; halfterriemen Bd. — cf. *wurgo*.

- porlatla* (bedeutung unbekannt) P. 57.
pormo lócsimbó, bögöly; bremse Ocs. 43. Ist. 60. Gn. Tr.
poro jó; gut Gn. Tr. Ist. 24. *poro* P. 15. Uf. Car. 3. — *p. pujr-*
maš kegyelem; gnade Ist. 24. *p. kumul* id. Ocs. 18. Bk. 70. *p. pi-*
lan boldog; selig Bk. 80. *porom pumo* jótetemény; wolthat Bk. 70.
porom šonomo jóság; gute Bk. 71. *poreš užes* megáld; segnen Car.
 35. *porom kalasaš* id. Ocs. 12. Ist. 16. *porom užaš tolanomo* áldás;
 segen Ocs. 21. *porom užaš šudomo* id. Ist. 28. *poreš püjrmo* ulat
 áldott vagy; du bist gesegnet Ist. 180. — cf. *puro*.
porolok, porlok jóság, jőszág; das gute, eigenthum Gn.
pöröš zúzmara; reif (an den bäumen) Bd. Tr. *pörš* id. Gn.
pors v. *parom* Tr.
poršon (cs.) selyem; seide P. 19. Bd. Gn. Tr. *parsan* (m.) Bd.
 Zol. — *pükš-p.* diófa-virág; nussblüthe Tr.
pört (cs.) szoba; stube Gn. P. 7. 25. изба, домъ Bd. Td. *pör-*
tošto belül, bent; drinnen P. 25. — **Össz.** *p.-onžol* lépcső; treppe,
p.-si neue wohnung; новоселье Tr. *šem p.* ein haus ohne rauch-
 fang, von rauch geschwärzt; *oš-p.* weisses haus, d. i. mit rauch-
 fang Bd.
pörtem megfordit, kanyarit; umdrehen, herumschwenken
 Gn. *ola jör pörten košton ulut* sie gingen um die stadt herum Ocs.
 65. *pörtam* fordúl, körüljár; sich drehen, herumgehen Gn. 68. —
pörtšo mardež wirbelwind Ist. 135. *pörtšo m.* sturm M. 48. — cf.
pördam, pör-.
pörta (m.) esztergályos; drechsler Tr.
pörtol- visszatér; zurückkehren Uf. Car. 17. *mönesak pörtol*
 mien er kam zurück Ist. 102. *pörtölam* id. Bd. — *pörtolt-* vissza-
 térít, hazatérít; zurück-, nach hause bringen Ocs. 23. Ist. 31. *pör-*
tölüktem id. Bd.
portoš szőnyeg; teppich G. 67. takaró; decke Pu. 44. 51. filz
 Pu. 34. Gn. — *portš, portož* воилокъ, копита Tr. *partaš* (m.) id.
 Bd. *portoš* NyK. 6, 203.
portoštal- kiterít; ausbreiten Pu. 44.
poruka (r.) kezesség; bürgschaft Gn. bürge Bd.
porualá (r.) távozz a szemem elől; geh fort aus meinen augen;
 провались Tr.
pöržö sógor (a feleség öccse); schwager (der jüngere bruder
 der gemahlin) Bd. *pöreš* (m.) Bd. *pöröz* Tr. *pörž* schwager: jüngerer
 bruder der frau oder des mannes Gn.
posem elcsendesedik, elbújik; schweigen, sich verstecken,
pusem (m.) sich verstecken Bd.
pošana (cs.) sógor; schwager: schwestermann der frau, oder
 der mann einer anderen verwandten der frau Gn. *posana* Bd. Tr.
pasana Zol. — cs. *požana*.
pošlem (cs.) kikezd (az egészet); von dem vollen zum

erstenmal nehmen, «angänzen» Gn. 63. *poslem* id. P. 21. — cs. *posla-*.

poslok (t.) retesz, nyomórúd; riegel, heubaum Tr. — t. *bastrík*.

pošnia (cs.) külön; abgesondert, getrennt (adj. adv.), *leč* p. nélkül, kívül; ohne, ausser Gn. Ocs. 50. *posna* Bk. 53. Tr. Bd. *měj gočem p.* ausser mir Bk. 13. — *posnan* különösen, besonders Ks. 6. *posnanak* id. Ks. 11. — *pasná* (m.) Bd. *pasnanoš* személy, egyén; individuum Bd.

pospejem (m. r.) megérik; reifen Bd. *pospejšě* (r.) érett; reif M. 24. — *pospejektem* (m.) caus. Bd.

post (r.) böjt; das fasten Km. 31.

postaš (r.) böjtölni; fasten.

postarem (cs.) szed, összeszed; zusammenlesen Bd. Tr.

posto posztó; tuch (gewebe) Ocs. 54. Gn. Tr. *postou* P. 51. *postoder* kante am gewebe Tr. — cf. cs. *postaw*, t. *postau*.

postéke után, mögött; nach, hinter Tr.

postól (m.): p. *olša* hasonló; ähnlich Bd.

poš fuvó; blasbalg; *мѣхъ* Tr. — *pož* id. Bd.

pošem elszaporodik; sich vermehren Uf. 74. reichlich wachsen Gn. *pošalam* id. Gn. aufblühen G. 73.

pošarém (t.) összenyom; zusammendrücken; *нагнетать* Tr. 2. éja *pošará* a lidércz nyom; alpendrücken haben ibid. — *megbabonáz*; behexen *aide me pošáro me* behexen des menschen P. 30. *pošarén ketěš* er kann ihn behexen P. 32. — *pošartem* a szénát nyomórúddal leköttni; das fuder mittels einer draufgelegten starken stange (*pošartoš*) u. einem seil festbinden Gn. — t. *bas-*, *bastir*.

pošaral- malzen (? sic) P. 51.

pošartoš gerenda, lécz; balken Tr. nyomórúd; fuderbaum Gn. *megbabonázás*; das behexen P. 30.

pöšer (t.) sérv; bruch Tr. — t. *büser*.

poškoďo (cs.) szomszéd; Nachbar Gn. 59. Ist. 232. *poškudo* Bd. Tr. *páškuda* (m.) Bd.

pošlok v. *poslok* id.

pošmá (t.) palló; steg Tr. — t. *basma*.

pöštem letesz; legen, hinsetzen *pöštölam* fr. Bd. *pištem* (m.) Bd. Km. 22.

poštek vég; ende, schluss Gn. mögött, után; hinter nach Gn. 41. Bd. — *paštek* (m.) id. Bd. Km. 17. *poštekse* utáni; der folgende Bd. — cf. *poč*.

pöštor (t.) hárshéjedény; gefäss aus lindenbast Tr. — cf. r. *пестеря*. — t. *pištor* Tr.

poštoš nemez; filz Bd. NyK. 6, 203. *poštoš* Tr. — p.-kem filzschuhe Tr.

pöštür ingelön való hímzés; stickerei am vorderhemd Bd.

pot katlan; kessel Bd. Gn. *pat* (m.) Bd. *pad* (m.) Bd. M. 28. id. *pódom* (acc.) P. 15. *pod kotelъ, чугунь* Tr. — Össz. *rage* *pot* kagyló Bd. *pot-kogol'* fleischklösschen G. 2.

potem (est.) végződik, elfogy; endigen, aufhören — *potedem* fr. id. — *potarem* végez; beenden, *potaredem*, *potarkalem* fr. id. Bd. — cf. *pitem*, *potem*.

potá (t.) öv; gürtel Pu. 28. Tr. — t. *pota*, *puta*.

potak gyeplő; zügel; поводъ Tr.

potakajém (r.) részrehajlik; einem zu viel nachsehen Bd.

potana (est.) fürj; wachtel Tr. — cs. *pođene* t. *büdene*.

potártes vég, elvégzés; ende, beendigung Bd.

potás v. *pačás* 1. id. Tr.

potemas vég, végződés; ende, beendigung Bd. — *pöttemeske*: *šülüks* p. lélek szakadtáig; bis ihm der athem ausgegangen (ist er gelaufen) NyK. 3, 135. (780.)

potémes v. *pačémse* id. Tr.

potiká (m.) csuda, nevetség; wunder, lächerliches, *oj potíka* ach das ist lächerlich Bd.

potolok *äwä* mestergerenda; tragbalken M. 25. — r. по-толокъ.

pöten: p. *nalem* vesz; kaufen Gn. *pötnö* n. id. Bd. *pütma* n. (m.) id. Bd.

potoská poduška (r.) az ablak alsó félfája, az első tengely talpfája; unterer fensterpfosten, lageholz der vorderachse Tr.

potsa (imper.) jöjjetek; kommt G. 24.

potus (r.) подуза (рыба) Tr.

powoska (r.) földött szekér v. szán; verdeckter schlitten oder wagen Gn. Tr. *povozka* (m.) Bd.

pozalosta (r.) légy oly jó; sei so gut Gn. 23. 44.

pož fúvó; blasebalg Bd. Tr. *požom šowos* id. Tr.

požem (m.) elemel; wegtragen Bd.

požaldám felébred; erwachen P. 13, *požaltám* id. Uf. 36. Tr.

pražém (est.) elhagy; verlassen Km. 58. 36. 64. покидать, оставлять Tr. — cs. *pray-* t. *brak-*.

praňá v. *perňá* id. Tr.

pranok (r.) mézes kalács; lebkuchen P. 49.

pravednik (r.) igazságos; gerecht Bd.

pravedno (r.) jámbor; fromm Ocs. 10.

pravda (r.) igazság; wahrheit Bk. 45. jámbor; fromm Ist. 13. gerecht Bd. — *pravdajem* javít; bessern Bd.

prazdnik (r.) ünnep; festtag Bd. — *prazdniklem* ünnepel; feiertag halten Bd.

práža (r.) csut; schnalle Bd. *prežá* id. Tr. — r. пряжка.

prejéktáš (m.) leforráz; abbrühen M. 19. *prejéktáš* парить, распаривать Tr.

premon: *tode čerlo joŋ premon* a beteg fölkelt; der kranke ist aufgestanden Ist. 216.

preña (r.) gerenda, balken M. 24. cf. *prańá*.

prestol (r.) trón; thron Ist. 139. Bd. altar Ocs. 51. Bd.

pretnók (r.) húzó háló; zugnetz Gn. *pretnók* id. M. 43.

preže v. *poréze*.

pribajem (r. m.) hozzáad; hinzufügen Bd.

príčaga (r.) eskü; eid Gn.

príčaš (r.) urvaesora; das h. abendmahl Tb. 12. Bk. 90. *príčaš* id. Ks. 23. *príčašlók* id. Km. 31. — *príčašajaš*, *príčašajektaš* das h. abendmahl nehmen Km. 31. Ks. 24.

prikaššik (r.) kereskedősegéd; handelsbedienter Gn. *prikáščik* (m.) administrator Bd.

primajem (r. m.) fogad, elfogad; nehmen, annehmen Bd.

prísaka (r.) eskü; eid Ks. 31. *prísaka* Km. 70.

pristoń (r.) kikötő; hafen Bd.

prtkä makkrécze; kriechente Tr.

prwikńěšš (r.) szokásos; gewohnt, herkömmlich M. 74. —

r. привычный.

prokašók (r.) frohnvogt Pu. 30. — r. *прикащикъ*.

promatlem (r.) elfogad; annehmen, genehmigen Gn.

prės (m.) v. *poroš* id. Tr.

prkem mogyoróbokor; haselstrauch M. 46. — cf. *porkém*.

pro (cst. m.) furó; bohrer Tr. Zol. *prou* Zol. — cs. *pura* t. *borau*.

proc (m.) erösen, nagyon, teljességgel, tökéletesen; sehr, gänzlich, gemeiniglich Bd. *весьма, очень* Tr. *procók* id. Bd. — *proc jamdaš* elveszít; verlieren Bd.

proklat (*lišť*) (r.) átkozott; verflucht Ist. 113. Ocs. 80. *prok-latoj* Bd. Gn.

proklinajaš (r.) megátkozni, verfluchen Bk. 51. Bd.

proročestvovajem (r. m.) prófétáskodik; prophezeien Bd.

prorok (r. m.) próféta; prophet Bk. 53. Bd. *proročica* próféta-nő; prophetin Rd.

prostá (r. m.) egyszerű; einfach Bd. *prostoj* Gn.

prostem (r.) megbocsátani; verzeihen Km. 22. *prostektaš* verzeihung bitten, busse thun Km. 32. *sulukam prostektemä* bűnbánat, reue, busse Km. 24.

prostitlem (r.) elbúcsúzik; abschied nehmen Ist. 90. meg-bocsát; vergeben Gn.

provolok (r.) vasdrót; eisendrat Gn. 49.

psa-olombul szuszék a kályhával szemben; ein niedriger kasten dem ofen gegenüber Tr.

Genetz Arvid gyűjtésének felhasználásával szerkesztette

SZILASI MÓRICZ.

A magyar nyelvbe került szláv szók

átvételének helye és kora.

I.

A szláv szók a magyar nyelvben című értekezésemben arra az eredményre jutottam, hogy «az egymást támogató adatok összesége kétségtelenné teszi, hogy a szláv szók javarésze egy az ószlovén nyelvvel a legszorosabb rokonságban levő nyelvből került a nyelvünkbe, még pedig valószínűleg a honfoglalásra következő legelső századokban».*) MUNKÁCSI BERNÁT *A magyar-szláv ethnikai érintkezés kezdetei* című dolgozatában (Ethnographia VIII. 1897, 1—30. l.) ezt az állításomat tévesnek tűntette föl.

E dolgozatban, a melyre különféle okoknál fogva csak most válaszolhatok, M. elfogadja azt a tételt, hogy a magyar nyelvben található szláv szók többsége egy az úgynevezett ószlovénnal legszorosabb rokonságban álló nyelvből került, sőt értekezésének legelején azt mondja, hogy ezt «teljes bizonyossággal elfogadhatjuk», míg bizony később csaknem észrevétlenül elhagyja ezt az alapot is és valami titokzatos «oláh-szlovén» nyelv ködképét csalja szemünk elé. Ellenben már itt is a leghatározottabban állást foglal az ellen a fölfogás ellen, mintha a szláv szók e többsége mai hazánkban került volna a nyelvünkbe:

«Nyelvtudomány, — azt mondja, — néprajz és történet, az ősi ethnikai alakulások vizsgálatának eme legfőbb forrásai egyaránt szolgáltatnak bőséggel ellene bizonyságokat s azon fölvételre utalnak, hogy a magyar-szláv ethnikai, illetőleg nyelvi érintkezés kezdeteit a honfoglalásnál valamivel régibb korban s következésképen színterüket is nem Pannoniában, hanem a magyarok előbbi lakóhelyein keressük.» (1. l.)

A szerző bizonyítása két főrészből áll: először inkább általános-ságban fejtegeti, hogy a magyarok hazánkban nem vehették föl a szláv szóknak oly nagy sokaságát, azután pedig határozottan rámutat egyes

*) M. T. Ak. Ért. a nyelv- és szépt. köréből 1892. XVI. k. 3. sz. 42. l.

szókra, a melyekben olyan keleti típust vél fölfedezhetni, a mely a későbbi fölvételt kizárja. Mi egyelőre az első kérdéssel fogunk foglalkozni.

A szláv szók pannoniai eredete ellen szól M. szerint mindenek előtt a «szláv jövevényszavaink következetes alaki egyenmősége». (1. s k. l.). Ha a szláv szók csak itt kerültek volna a magyar nyelvbe, egy pár föltünőbb hangváltozás, mint pl. *medve* (ószl. *medvēdъ*), *kormány* (*крѣма*), *udvar* (*dvorъ*) nem vonult volna végig az egész országon, legalább itt-ott akadnánk eltérő alakulásra is. Én nem akarok a nem mindig szerencsésen választott példák taglalásába bocsátkozni, csak egyet ragadok ki, a mely csattanósan bizonyítja, hogy M. milyen kevésé válogatja meg példáit.

«A szláv *činiti* magyar mása, — azt mondja M. — általában: *csinál* (s ebből: *csénál*, *csidl*, *cséal*, *csál*), de sehol sem hallható s a régiségből sem kimutatható: **csiněl*, noha ez utóbbi hangzás jobban megfelel a magyar nyelv természetének.» (2. l.)

Én azt hiszem, nincs magyar nyelvész, a ki a *csinál* alakot egy *činiti* igéből meg tudja magyarázni; ebből csak is **csinel* vagy **csinol* lehetett volna. A **csiněl* tehát nem csak «jobban» felel meg «a magyar nyelv természetének», hanem a mélyhangú **csinol* párjával az egyetlen alak, a mely *činiti*-ből egyáltalában lehetett volna. Ha mégis a szláv *činiti* alakkal szoktuk a *csinál* igénket kapcsolatba hozni, ezt mindig csak úgy szabad érteni, hogy a magyar ige kétségtelenül szláv eredetű, ha nem is sikerült eddig sajátságos alakját megmagyarázni. Én nem látok más lehetőséget, mint hogy a *csinál* szót a gyakorító *činjati* alakból magyarázzuk, a mely két szláv nyelvből (v. ö. a régi lengyelben a *czyniac* igét és a horv.-szerb *čínati* alakot, a melyet STULLI szótárában találunk) kimutatható egymaga is, míg igekötőkkel összekapcsolva épen-séggel nem ritka más szláv nyelvekben sem (v. ö. ószl. *učiniti-učinjati* «facere», or. *učiniti-učinjati* «machen, thun»).

Én nem vizsgálom a többi példákat és áttérek ahhoz az általános kérdéshez, vajjon abból, hogy egy-egy szláv szó föltünőbb alakban mutatkozik a magyar nyelvben, valóban az következik-e, «hogy a szláv hatás a magyar nyelvben régibb ennek nyelvjárásokra való oszlásánál», illetőleg a mai hazában való letelepedésünkénél. Minthogy M. a következő fejezetben maga a németből vett szókra hivatkozik, állításának helyességét e szókön akarjuk próbára tenni. Hát a német szók valóban azt a nagy tarkaságot tüntetik-e föl, a melyet a szerző szerint olyan szóktól várnunk kell, a melyek csak a mai hazában kerültek nyelvünkbe? Én megengedem, hogy bajos e kérdés vizsgálásánál egyoldalúan csak az alakot szemmel tartani és a jelentést egészen mellőzni, mert igaz, a mit M. a következő fejezetben mond, hogy egy-egy szó épen jelentésénél

fogva terjedhet el könnyebben vagy nehezebben egy nagyobb területen, De e helyt nyilván ő maga sem törődik ezzel a szemponttal és merően a szók hangtani oldalát tekinti, mert különben méltán kérdezhetnők, vajjon az *udvar*, *palota*, *kormány*, *taliga*, *lapát*, *szent*, *hála* s talán még egy-két szlávból került szó, a melyet főlemlít, nem terjedhettek-e el épen jelentésüknél fogva akár egy középpontból is az egész országba? A jelentéssel tehát mi sem fogunk törődni és azt kérdjük M.-tól, vajjon a németből vett *bakter*, *bognár*, *kalmár*, *csűr*, *harcz*, *czél*, *czégér* szók semmikép sem ölthettek volna más alakot is? Nehezebb-e az említett szláv szók-nak az egész országban való egyenlő elterjedését megmagyarázni, mint az itt felsorolt németekét? Ha szókezdő *str-*, a *strimfli*, *strumpándli*-ban változatlanul megmaradt, az *istráng*-ban *i* lépett elébe, az *ostrom*-ban megint más hangzó, hát miért bizonyítana csak a szláv szókezdő mássalhangzócsoporthoz különféle tükrözése a magyarországi eredet ellen? Csak egy részletes és igen gondos kimutatás, a mely azt tüntetné föl, hogy a német és olasz szók nagyon tarka képet mutatnak az ország különféle részében, és hogy rendszerint csakis szláv szók mutatnak az egész országban egyöntetű alakot, hogy különösen föltűnőbben átalakult idegen szó csakis akkor lehet közkincs, ha szláv eredetű, szóval az idegen hatások széles alapon való összehasonlítása szolgáltatathatna talán némi támasztópontot olyan merész állításhoz, a milyent M. könnyedén odavet és egy pár találmányra kiragadt példával, a melyek csak is az egyik körből, a szlávból, valók, be vél bizonyíthatni. M. állítása tehát pusztá állítás, a melyet a többi idegen szókra vetett futó pillantás is megingat már, de a melyet akár a szláv szók történeti időben észlelhető változások is alkalmasak megezáfolni. M. nem tagadhatja, hogy a *barát*, *malaszt* és más szláv eredetű szók is még régebbi alakban voltak meg, mikor a magyar nép már jó ideig eiséledt a mai hazában, még is ma országszerte azt mondják, hogy *barát*, pedig a HB.-beli *brat* a *drága* tanúsága szerint könnyen meg is maradhatott volna legalább egyes vidékeken; még nevezetesebb, hogy mindenfelé azt mondják, hogy *malaszt*, pedig ebben csak az *o*-nak *a*-vá való változása mondható általánosan mutatkozó hangfejlődésnek, az *i*-nek ilyenén hasonlása épenséggel nem tartozik a gyakori jelenségekhez: a mint ószlovén *pritvor*-nak *pitvar* felel meg, úgy a HB.-beli *miloszt*-tal szemben **milaszt*-ot vártunk volna, a *malaszt* mindenképen föltűnő alak, de azért végig vonult az egész országon. Hasonló dolgot tapasztalunk más szláv eredetű szókban is.

A következő pontban M. főlemlíti, hogy „szláv jövevényszavaink rendkívül nagy számának tetemes része közkincsét alkotja az egész magyar nyelvnek, ismeretes ennek összes területén, minden nyelvjárásban, még pedig a nélkül, hogy ez általános elterjedtségét

a fogalom természete tenné önként érthetővé». Német szónál ezt állítólag ritkán tapasztaljuk, ez M. állítása szerint nagyobbára csak akkor terjedt el az egész országban, ha «a felsőbb társadalmi körök, a kormány, hivatalok, egyház, kereskedelem és ipar révén, tehát úgyszólván mesterségesen terjedtek el». Először ez pusztá állítás, mert a szerző mindössze 11 német szót hoz föl, a melyek elterjedését ilyen okoknak tulajdonít, ellenben 7-ről maga is azt mondja, hogy nem tekinti ilyen mesterséges úton elterjedteknek; másodszor nincs jogunk ebből, még ha igaz is, azt a következtetést levonni, a melyet M. levon, ha meg is engedjük, hogy a Dunán túl németek már a magyarok hejővetele előtt is laktak. Hogy a szlávok a magyarok új hazájában igen mélyre ható befolyást gyakoroltak nyelvünkre, azt nem lehet elvitatni, hogy itt Magyarországon, még pedig, a mint látszik, az ország szívében nagyobb tömegekben érintkeztek a magyarokkal, azt megdönthetetlenül bizonyítja a magyar keresztény terminologia szláv része, a mint majd lejjebb látni fogjuk. Egy az ország szélén található német lakosság épen nem akadályozhatott meg egy hatalmas szláv befolyást, a mely az ország közepén támadta meg nyelvünket, és a szláv hatás nagyobb és más természetű voltát meg lehet egészen jól magyarázni az eltérő földrajzi elhelyezésből és részben talán a szlávok nagyobb számából is. Ha végre M. még arra is hivatkozik, hogy a városok is nagyobbára német ajkúak voltak, akkor ez ugyan érthetővé teszi, hogy bizonyos német szók, pl. az iparra vonatkozók, könnyebben terjedhettek el, de nem szabad elfelejtenünk, hogy a városok csak lassanként keletkeztek és soha sem lepték el nagyon sűrűn Magyarország területét.

Áttérünk egy igen érdekes pontra. A magyar nyelvben nem ritkán használunk olyan dolgok kifejezésére is szláv szót, a melyek a magyarok előtt már őshazájukban ismeretesek voltak és a melyekre bizonyosan már a szlávokkal való érintkezésük előtt is volt szavuk. M. csak egy pár ilyen kifejezést említ a természet köréből: *medve, veréb, récze, galamb, csuka, bolha, rozs, zab*.

«E rejtelmes ténynek is — mondja — legalkalmasabban az adhatja megfjtését, hogy az említett szláv szók átvételét és meghonosodását a honfoglalásnál régibb korba helyezzük, melynek távolából . . . az eredeti fogalomjelölés kiszorulása és végleges elveszte könnyebben érthető.» (4. l.)

Én ennek a bizonyítéknak kényszerítő erejét sehogy sem tudom kiérezni. Az eredeti kifejezéseknek idegenek által való kiszorítása különféle okokon alapulhat, ha azonban olyan nagy mértékben és olyan módon történik, a mint ezt a magyar nyelvbe jutott szláv szók vizsgálásánál észleljük, nagyon közel fekszik a föltevés, hogy az erősebb nemzet

fölszította a gyöngébbet és hogy ennek a processusnak a nyelvben megmaradt a nyoma. Hogy miért történhetett volna ez könnyebben a régi hazában mint az újban, azt nem látom át. A felsorolt szók egyikére azonkívül tisztán nyelvészeti szempontból is azt kell mondanunk, hogy régibb időben való átvétele nem nagyon valószínű. M. el nem képzelheti, hogy a magyarok nem ismerték volna «a vadon is termő zabot». Már pedig egészen bizonyos, hogy a szláv *zobъ* eredetileg nem jelenthetett zabot, hanem «eledelt, takarmányt» általában, a belőle származott *zobati* «*ѣσθιεν*, edere» igének a mása a mi *zabál* szavunk. A «zab» jelentést csak a horvát szerb és a szlovén nyelv ismeri. A bolgár nyelvben jelenthet ugyan a *zobъ* szó zabot is, de mindig csak mint lótakarmány, a mint pl. a magyar *abrakon*, a mely eredetileg porciót (ószl. *obrokъ*) és azután általában véve lótakarmányt jelent, igenis egyenesen zabot értünk; de a mint a magyar soha sem nevezi a növényt magát *abrak*-nak, úgy a bolgár sem hívja azt *zobъ*-nak. Igen valószínű tehát, hogy a «zab» jelentés csak egy szűk összefüggő területen fejlődött ki, a horvát-szerbeknél a szlovéneknél és a közbeeső magyarországi szlávoknál. A bolgárok a zabot *ovesъ*-nek nevezik, csak úgy mint az oroszok, *овѣс*-nek hívják az oláhok is, a kik pedig szláv szavaikat régi időben a bolgár nyelvből merítették.

M., fájdalom, nem szól arról, hogy milyen hosszúnak gondolja a magyarok tartózkodását egyrészt Lebediában, a hol oroszokkal érintkezhetek, másrészt Etelközben, a hol a bolgárokhoz is közelebb jutottak, pedig alig lehet egy állításáról, a melyre most bukanunk, nyilatkozni, ha erről véleményét nem ismerjük. Hogy mégis félig-meddig legyen, mire támaszkodnunk, lássuk, mikép képzelik a dolgot azok a történészek, a kikre M. többször hivatkozik. PAULER fölteszi, hogy a magyarok Etelközben nem időztek tovább mint 6 évig, 889—895-ig (*A magyar nemzet története* 2. kiad. 1899. 1. l., *Századok* 1880. évf. 97. és 98. l.); hogy Lebediában milyen sokáig tartózkodhattak, arról nem szól. GROT azt tartja, hogy a magyarok semmi esetre sem mentek később őshazájukból Lebediába, mint a IX. sz. elején, de sokkal előbb sem (*Moravija i Madžary s poloviny IX do načala X veka* 1881. 204. és 206. l.); Etelközbe a IX. század 80-as éveiben jöttek volna (u. o. 250. l.). Magában áll MARCZALI, a ki jóval hosszabbra teszi a magyarok tartózkodását mind Lebediában, mind Etelközben: ő szerinte a magyarok már 700 körül jöttek Lebediába, ott egy századnál tovább maradtak, Etelközben is hosszabb ideig tartózkodtak (l. a SZILÁGYI-féle *A magyar nemzet története* cz. nagy gyűjteményes munkájának I. k. 20. és 23. l.). Tegyük föl, hogy M. leginkább MARCZALI fölfogásához szít, mert a szláv hatásról föllállított elméletére legkedvezőbb, akkor a magyaroknak Lebediában való

tartózkodása valamivel több mint száz évre, legjobb esetben 140 évre tehető, minthogy MARCZALI DÜMLER-rel együtt 839-ben a magyarokat már a Dunánál keresi; Etelközben a legeslegjobb esetben 80—90 évig időzhettek, ha t. i. a Lebediában való tartózkodást megfelelően rövidebbre teszsük. Milyen különösnek tetszik, ha M., a ki ebben a hosszabb vagy rövidebb időközökben a jóformán le sem telepedett magyarok nyelvére egy kettős, előbb gyengébb, azután igen erős hatást gyakoroltat a szlávokkal (előbb az oroszokkal, azután a bolgárokkal), azon csodálkozik, hogy hosszabb időközben, kerek 160 évben, a magyarok végleges letelepedése után és az előbbi kóbor élettől lassanként való leszokása alatt a magyarországi szlávok nyelve maradandó mély nyomot hagyott nyelvünkön. Ez olyan calculus, a melyet én sehogy sem tudok megérteni. Az 1055-ben kelt tihanyi alapítólevélben t. i. 58 magyar szó között 4 (M. szerint 5) szláv eredetű szót találunk.

«Ha a szláv hatás — mondja M. — a magyarban pusztán a panonniai együttélés eredménye volna, igen felőtlné annak ily korai s aránylag nagy terjedelemben (58 közül 5 szóban) való jelentkezése». (4. l.)

Valóban beható fejtegetést érdemelt volna az a kérdés, hogy miért kellett az új hazában az idegen hatásnak annyival lassúbbnak lennie, mint a régiben, annál is inkább, mivel PAULER nyomós okokat hoz föl a mellett, hogy a magyarok lakóhelyeit sem Lebediában, sem Etelközben nem szabad valami szűk határok közé szorultaknak képzelnünk és mivel másrészt a megváltozott, mindinkább állandó lakóhelyekhez kötött életmód is a földművelő szlávokkal való érintkezést sűrűbbé tette az új hazában.

De hiába minden okoskodás, ha «a honfoglalás idején az ószlovénal rokon nyelven beszélő szlávok ama nagy tömege, melynek külső érintkezéséből vagy beolvadásából az előbbieken vázolt rendkívül nagy s a magyar nyelv egész területén szerfölötti gyorsasággal érvényesült szláv nyelvi hatás magyarázható volna, hazánk területén sehol sem található». (5. l.). «Nem is tudnak — folytatja M. — a magyarság legfőbb települő helyén, az Alföldön, ilyen szlávagságról az egykorú külföldi feljegyzések.» . . . «Erdély, valamint az északkeleti Kárpátok vidéke jóformán lakatlan erdőség volt azon időben.»

Vajjon a nagymorva birodalom lakói ószlovénféle nyelven beszéltek-e, azt nem tudjuk, mondja M. egészen helyesen, de különben is véleménye szerint úgy elpusztultak, hogy nagyobb hatást semmikép sem gyakorolhattak volna. Ugyanaz áll a balatonmelléki szlávokra nézve is. Szóval, M. széles e hazában legföljebb írmagnak talál még itt-ott egy pár szláv embert. És mégis! Forgathatjuk a történeti adatokat, a hogy akarjuk, van egy mozzanat, a melyet lehetetlen megmagyaráznunk, ha

föl nem teszszük, hogy a bejövő magyarok az új hazában sűrű szláv lakosságot találtak: értem a magyar keresztény terminologia szláv elemeit.

M. erről más helyen szól, de én czélszerűnek találom ezt a kérdést itt tárgyalni, mert ezek az elemek ékesen szólanak arról a nagy hatásról, a melyet a szlávok mostani hazánkban gyakoroltak a nyelvünkre. A mit M. ez ellen fölhoz, csak azt mutatja, hogy nem ismeri az itt tekintetbe jövő viszonyokat. Ő t. i. a 13. l. azt mondja:

«Ugyanaz áll, ha kisebb mértékben is, az aldunai, valamint az északabbra lakó szlávokra is, kik mint évszázadok óta határosai a görög birodalomnak, különösen a magyarokhoz képest, magasabb műveltségi fokon állottak s a IX. század második felében már általában keresztények voltak, úgy hogy számos egyéb jövevényszavaik mellett a kereszténység külső, elemi ismeretét illető kifejezéseket is szolgáltathattak nyelvünknek.»

Értekezése végén pedig így szól:

«A magyar nyelv szláv elemeiből levonható műveltség- és őstörténeti következtetések tehát (pl. a házi életre, földművelésre, iparra és a kereszténységgel való első megismerkedésre vonatkozólag) szintén régiebb, a honfoglalást megelőző korban gondolandók.» (29. s k. l.)

Bármilyen különösnek tetszhetik is, hogy a magyarok több mint 100 évvel hivatalos megtérésük előtt messze vidéken olyan gondosan ellátták magukat a keresztény életre vonatkozó, gyakran a részletekre menő egyes kifejezésekkel, úgy hogy pl. nemcsak az isteni tiszteletet általában meg tudták nevezni (*szolozsma* < *služba*), hanem még az esti s a reggeli ájtatosságnak a nevét is elhozták magukkal (*vecsernye* < *večernja*, *veternye* < *utranja*), mondom, bár mily különösnek tetszhetik is ez, még sem ebben rejlik a főnehézség. M. azt állítja, hogy «az aldunai, valamint az északabbra lakó szlávok... a IX. század második felében már általában keresztények voltak».

Ám legyen! De mit nyerünk ezzel, mikor nem a keresztény hit alaptanaiba való bevezetésről van szó, hanem bizonyos keresztény kifejezések átvételéről? Nem az érdekel bennünket, vajjon a magyarok közelében élő szlávok keresztények voltak-e már, hanem az, hogy milyen keresztény terminológiájuk volt. Már pedig ahhoz ugyancsak nagy mérészség kellene, ha valaki azt akarná állítani, hogy ez a közös szláv keresztény terminologia volt, a mely kétségkívül a nagymorva birodalomban alakult meg. Hogy a szláv apostoloknak mennyi részük volt ennek végleges megállapításában, azt nem tudjuk, de abban nem kételkedhetünk, hogy ez a terminologia csak a szláv apostolok nagy tekintélye kö-

vetkeztében terjedt el a többi szláv országokba is, különösen METHODIUS halála után, mikor tanítványai szerteszéjjel szóródtak és első sorban Bulgáriában találtak barátságos fogadtatásra. Ha megfontoljuk, hogy a magyarok körülbelül 10 évvel ez esemény után már letelepedtek az új hazában, tehát olyan időben, mikor az új keresztény terminologia a Duna torkolatáig — hogy az északabbra lakó szlávokról ne is szóljak — legfőlőbb épen csak eljutott volt, akkor lehetetlen fölfogni, hogy a kifejezések egész sorozata, a melyet a szláv apostolok nagy művével együtt továbbterjedő terminológiához tartoznak, mikép kerülhettek már Etelközben a magyarok nyelvébe. Hogy nem csekélysegről van szó, hanem mélyre ható befolyásról, a melyet a szlávok ezen a téren is gyakoroltak a magyarokra, az jól ismert tény. VOLF kimutatta ugyan, hogy nem mind szlávoktól került, a mit én régebben szlávnak tekintettem; egészen más világításba is helyezte e szók átvételét, de így is elég nagyinak és igen jellemzőnek tűnik föl előttünk ez a hatás. A már megemlített *szolozsma*, *vecsernye*, *veternye* szókon kívül szláv a *kereszt* szó, a *keresztel* ige nem ebből való továbbképzés, hanem egy vele egyjelentésű szláv *krstiti* mása, csakúgy a mint a *keresztlevél*, *keresztiszülők*, *keresztatya*, *keresztanya*, *keresztnev* egytől-egyig szláv minták utánzatai. Szláv a *koma* is, a *bérmál*, *pap*, *barát*, *apácza*, *á szent*, *hála*, *malaszt*. A *jeszület* és a *vízkereszt* szláv szók fordításai. Ha MIKLOSSICH-nak igaza van, hogy a hét napjainak szláv nevei csakis ott alakulhattak meg, a hol a szláv apostolok működtek, és hogy továbbterjedésük szoros kapcsolatban áll azzal a nagy benyomással, a melyet e működésük az összes szlávásra tett, akkor a hét napjainak magyar elnevezéseit is szabad ezen a helyen fölemlíteni, a szláv eredetű *szerda*, *csütörtök*, *péntek* és *szombat* neveket.

En e föl sorolásomból készakarva elhagytam mindent, a mi bővebb bizonyítást kívánna vagy vitás, azt hiszem azonban, hogy a fölhozattak is már eléggé bizonyítják, hogy itt a szlávoknak nagy hatásával állunk szemben. Ha pedig ez a hatás a magyarokat sehogy sem érhetette más hol, mint csakis az új hazában, mert a szláv keresztény terminológiának a Duna torkolatáig való terjedését nem tehetjük olyan korai időbe, hogy a magyarok még Etelközben vehették volna föl, akkor nincs más hátra, mint a honfoglalás idejében igen erős szláv lakosságot föltenni Magyarországon, akár tudnak róla a történeti források, akár nem.

M., ha nem is talált a szóban levő időben szlávokat Magyarországon, de igenis talált bolgárokat, és minthogy bennünket épen azok a szlávok érdekelnek, a kik mindenütt az idegenfajú bolgárok kíséretében, mint számra nézve erősebb segédhad, mutatkoznak, beérhetjük ezekkel is. Hiszen *Pest* városának neve és e név német *Ofen* fordítása (a legrégibb *Pest* nevű telep tudvalevőleg a Duna jobb partján feküdt)

épen azért olyan jellemző, mert arra vall, hogy a magyarok az új haza szívében bolgáros szlávokat találtak, olyan szlávokat, a kiknek nyelvében az a jellemző *št, žd* hallatszott, a mely a magyar *mostoha, rozszda, mesgye* szókban is tükrözik. M., igaz, azt hiszi, hogy elűtheti a dolgot egy szellemes megjegyzéssel:

«Akkor — így okoskodik — bátran azt gondolhatnók, hogy az említett helységeket (t. i. Pestet és még más szláv nevű helységet) ma is szlávok népesítik» (7. l.).

A dolog talán még sem áll egészen így. ŠAFAŘÍK szerint (*Slawische Alterthümer* II. 1844.), a kire M. egyenesen hivatkozik, «a IX. század elején Magyarország keleti része Pestig a bolgárok uralma alá került» (201. l.) és «Magyarország keleti része Pesttől és a Mátrától fogva a Tisza forrásaiig később is a magyarok betöréseig középkben maradt». (U. o. 176. l.) M. maga azt tartja, hogy Pest «egyike lehetett ama gyér telepeknek, melyeket a IX. században a morva birodalomtól keletre terjeszkedő bolgárok alapítottak.» (8. l.), és valószínűnek tartja, hogy még 892-ben is nemcsak az erdélyi, hanem a máramarosi sóbányák is a bolgárok hatalmában vannak (u. o.). Ha most már ezek a félig elszlávosodott bolgárok, illetőleg a tőlük vezetett, számszerint minden esetre túlnyomó tiszta szlávok egy helységnek a szláv *Pest* nevet adták, és a magyarok ezt közvetlenül tőlük vették át, akkor mégis kicsit valószínűbbnek tetszik nekem, hogy a magyarok a szláv lakosságot, a mely a helynek egy pár évtizeddel előbb nevét adta, tényleg ott is találták még Pest környékén, mintha valaki 1000 évvel ez események után elég dőre volna és Pest nevéből e város mai lakosainak nemzetiségére nézve következtetést akarna vonni.

A mondottak után és tudva azt, hogy az úgynevezett ószlovén nyelv kétségtől kivül bolgár nyelvjárás, csak mosolyogni lehet M. kísérletén, hogy a *Pest* név nyomós tanúságát nyelvészeti okokkal is gyengítse:

«Nem nagyon építhetünk — azt mondja — a *Pest* helynév hangalkatából levont ama következtetésre, hogy a vidéken lakott honfoglaláskorabeli szlávok mindenestre ószlovén-féle volt; mert föltéve, hogy ezt a problematikus népfajt külön választhatjuk az óbolgártól — a mi tudvalevőleg, épen vita alatt levő, nehéz kérdés*) — a hangzásból kiindulva lehet a *Pest* bolgár szó is!!»

*) Én mint szakember nem tudok semmit sem arról, hogy ez a kérdés «épen vita alatt» van vagy volt, ha csak M. nem gondolt VOLF-nak egy pár évtizeddel a tudomány után elmaradt értekezésére (vö. *Ethnographia* X. 413. s k. l.)

Következik most egy annyira «föltétlenül bizonyos» és «kétségtelen» dolog, hogy M. jónak látta azt nyomban, miután értekezése német fordításban is megjelent, visszavonni (l. *Ethnographia* X. 332. l.) M. ugyanis bebizonyított ténynek vette azt, hogy a székelyek külön jöttek be az országba és minthogy nyelvükben ugyanazokat a szláv szókat találjuk, ebben további bizonyítékot látott, hogy a szláv szók átvétele «csak a déloroszországi haza vidékére tehető» (9. l.).

Ezután arab íróból vett idézetekkel bizonyítja a szerző, hogy a magyarok régi hazájukban érintkeztek a szlávokkal. Ezzel kapcsolatban legalább egy szláv szóra nézve véli kimutathatni, hogy már Lebediában került a magyar nyelvbe. Ő ugyanis abból, hogy a magyar *vajda* szó a szláv *vojevoda* mása és abból, hogy KONSZTANTINOSZ császár azt jegyzi fel, hogy a magyarok a törzsfőket *βοεβόδος*-oknak nevezik, azt következteti, hogy a magyarok már Lebediában használták ezt a szláv szót. (11. l.). Ez azonban épenséggel nem bizonyos, mert ha nem is tesszük föl MARCZALI-val, hogy a szláv szó akkor már behatolt a görög nyelvbe és hogy KONSZTANTINOSZ csak is azért használja (l. *A magyar honfoglalás kútjai* 98. l.), ki áll nekünk jót érte, hogy ez a hír és vele együtt a szóban levő kifejezés, ha mindjárt egykorú följegyzésen találna is alapulni, nem szláv forrásból származik-e? Minden esetre nagy okunk van ezt a hírt ép oly tartózkodással fogadnunk, mint pl. azt, hogy a norman oroszok fejedelmüket *chagan*-nak hitták volna! (l. THOMSEN, *Der Ursprung des russischen Staates* 26. 29. és 45. l.)

M. egészen helyesen teszi, hogy mikor a magyaroknak a szlávokkal való érintkezéséről beszél, a szláv rabszolgákról sem feledkezik meg, de a *szolga* szó mellett meg kellett volna okvetetlenül említenie a szintén szláv eredetű *rab* szót is, a *cseléd* szót ellenben, a mely csak később kapta a mai jelentést és eredetileg csak úgy mint a *család* a háznépet általában jelentette, bátran el is hagyhatta volna azon a helyen, a hol a régi szláv rabszolgákról szól.

Egy nagyon is fontos körülményre a következő fejezet van hivatva világot deríteni. Nem szabad ugyanis arról megfeledkeznünk, hogy a magyarok Etelközben is, azaz a Duna torkolatától északra, még mindig közelebb eshettek az orosz nyelvterülethez, mint azokhoz a szlávokhoz, a kiket modern terminussal bolgár szlávoknak akarunk nevezni. Nagyon is helyén való tehát az a kérdés, a melyet a szerző most fölvet:

«De vajjon igazolhatjuk-e — kérdi — hogy azok a szlávok, kik az oroszoktól nyugatra a Dnjeper és Duna közt, az úgynevezett «Etelköz»-ben laktak, ugyanolyan ószlovén-fajta nyelven beszéltek, minő a magyar nyelv szláv elemeiben mutatkozik?»

A feleletet erre azzal kezdi, hogy az ószlovén nyelv jellemzésére

három hangtani ismertető jelt állít föl (1. az orrhangzók, 2. *št*, *žd* bizonyos szókbán, 3. két irrationalis hangzó) és azután megemlíti, hogy ezek a jellemző sajátságok az oláh nyelvbe átment szláv szókbán is tükröződnek. A bizonyítás menete ellen nem akarok észrevételt tenni, de meg kell jegyezni, hogy minthogy az egyetlen döntő kritérium az *št* és *žd* hangcsoportok (l. *A szláv szók a magy. ny.-ben* cz. értékezésem 24. l.), e hangcsoportoknak az oláh nyelvben való tükrözését nagyobb gonddal kellett volna megvizsgálnia, hiszen a föl sorolt ismertető jelek közül ez az egyetlen, a mely kétségtelenül bolgárnak bélyegzi az oláh nyelvbe került szláv szokat. Ha ehhez hozzá vesszük, hogy a magyar nyelvbe került szláv szók történetének helyes megértésére is mennyire fontos a jellemző bolgár *št*, *žd* hangcsoportok mibenlétének pontos ismerete, a mint ezt a már említett *Pest*, *mostoha*, *rozszda*, *mesgye* szók mutatják, némileg csodálatosnak tűnetikh föl, hogy az, a ki el akarja dönteni, hogy a szláv szók honnan és mikor kerültek a magyar nyelvbe, még egy ilyen fontos hangtani törvényről sincs legalább félig-meddig tájékozva. Az a klasszikus összeállítás, a mely hivatva volna azt bizonyítani, hogy az oláh nyelvbe került szláv szók az említett hangtani sajátságot tüntetik föl, szóról szóra így hangzik:

«Az *št*, *žd* jellemző mássalhangzó-csoport mutatkozik pl. ezekben: ol. *pest* «kemence» = magy. *pest* | ol. *mašteħ* (olv. *mašteħ*) = magy. *mostoha* (l. szláv alakjaikat fentebb) | ol. *nadejda* (olv. *nědežda*) «remény» = ószlov. *nadežda* (de: újszlov. *nadejati se* «reményleni», kisorosz *naďija*, cseh *nádeje* «remény» | ol. *odejda* (olv. *odežda*) «ruha» = ószlov. *odežda*, bolg. *odežda* (de: kisorosz *od'ija*, *odeža*) stb.»

Ebben az összeállításban csak az oláh *mašteħ* «mostoha» cikkecske kifogástalan. A jellemző ószlovén-bolgár *žd*-nek az oroszban *ž* felel meg, a csehben *z*, mit akar tehát a szerző a kisorosz *naďija* és cseh *nádeje* szókkal bizonyítani, a melyek nem is felelhetnek meg az ószlovén *nadežda* szónak. Az újszlovénben igaz *j* felel meg az ószl. *žd*-nek, de M. megfordítja a dolgot és azt hiszi, hogy minden újszlovén *j*-nek viszont ószl. *žd* felel meg, a mi nagy tévedés. Azért az újszlovén *nadejati se* «reményleni» alakra való hivatkozás nem kisebb hiba, mint a kisorosz *naďija* és cseh *nádeje* főlemlítése, mert hiszen az ószlovénben is ugyancsak *nadejati* felel meg ennek az újszlovén *nadejati*-nak, itt soha nyoma sem volt egy *žd*-nek! Ebből az igéből származik a *nadejanie* «remény» szó, a mely egy régi ószl. forrásban található, de előfordul glagolita forrásokban a *nadeja* képzés is, a mely azután az említett kisorosz *naďija* és cseh *nádeje* alakoknak szakasztott mása; mind ezekben az összes szláv nyelvekben végig vonul a *j*, soha senki MUNKÁCSI-n kívül nem keresett eddig ez ártatlan *j*-k mögött *žd*-t. Hasonló botlás rejlik az ol. *odejda*-ról

szóló cikkekcskében is. Minthogy ószl. *žd*-nek az oroszban csakis *ž* felelhet meg, nyilván való, hogy ószl. *odežda*-nak csakis a kisor. *odeža* felelhet meg, *od'ija* nem, már a benne hangzó *i*-nél fogva sem. A kisor. *od'ija*-nak az ószlovénben *oděja* felel meg, a mely glogolita kéziratokban tényleg elő is fordul. Arról, hogy az ószl. *nadežda* és *oaežda* valószínűleg nem is ezen az úton és nem a Duna torkolatánál kerültek az oláh nyelvbe, hanem kapcsolatba hozhatók az oláhoknál a legújabb ideig uralkodó egyházi szláv nyelvvel, nem is akarok bővebben szólni, csak megemlítem, hogy az oroszban is *nadežda* a remény neve, épen mert az egyházi nyelvből vették át, és hogy az oláh *odăjdii* (mert ez a helyes alak nem **odejde*) nem közönséges «ruhát» jelent, hanem csakis «miseruhát» és hogy a szerb nyelvben is *odežda* a miseruha neve, pedig a szerbben *žd*-vel szemben különben *dj*-t találunk. Ezt a lehetőséget minden esetre szem előtt kellett volna M.-nak tartania, de egyébiránt is illett volna az oláh philologia terén kicsit körülnéznie, ha az oláh és a magyar nyelvben észlelhető szláv hatásban olyan föltűnő hasonlatosságot talált és erre olyan nagy súlyt fektetett.

Nem különös, hogy mindjárt az első példánál megesik vele, hogy Pest városának oláh nevéből, a mely *Pesta*, ritkábban *Pest*, egy teljesen ismeretlen *pešt* «kemencze» szót csinál, a melyet az oláhok a még Etelközben székelő magyarok tőszomszédságában vettek át a szlávoktól?! De még különösebb, ha tiszta oláh képzésű helyneveket, a melyek *-ești*-be végződnek, azok közé a szók közé számít, a melyekben a jellemző ószlovén *št* tükröződik, helyneveket mint *Mindrești*, *București*, *Bogdanești*, *Popești*, *Dragomirești*! Igaz, hogy ŠAFAŘÍK-ra hivatkozik (*Slawische Alterthümer* II. 200), de az említett munka német fordítása, a melyet M. használt, 1844-ben jelent meg, eredetije épenséggel 1837-ben. Hogy mennyire nem szabad oláh szók és képzések dolgában erre a forrásra hivatkozni, azt a szerző mindjárt a következő lapról tanulhatta volna, hol Š. egyebek közt az oláh *apă* «víz» szót, a mely a latin *aqua*-nak szakasztott úgy felel meg, mint ol. *ipă* «kancza» a lat *equa*-nak, egy bolgár *wap*(!)-ból származtatja! M. olyan vidékről való, a hol beszélnek oláhlul, el sem képzelhető, hogy ne hallotta volna soha sem azt a kérdést «*știți rumînește?*» «tudsz oláhlul?» Ez a *rumînește* a *rumînescu* (nőnemben *rumînească*) melléknévből képzett határozó; *rumînescu* többes alanyesete *rumînești*, a mint pl. az említett *Popești* helynév sem egyéb mint egy jól ismert oláh vezetéknevének, a *Popescu*-nak többese. Ha tehát ŠAFAŘÍK a jegyzetben azt mondja: «Diese Endung auf *ești*, *ești* entspricht der russischen auf *ič*, *iči*, der czechischen auf *ic*, *ici* (jetzt *ice*), der serbischen auf *ič*, *iti*», akkor ez legföljebb annyiban lehet igaz, hogy jelentésük ugyanaz, de nagy tévedés, mikor Š. az oláh *-ești* képzőben egy bolgár

képző mását látja. M. szerencsétlenségére közvetlenül ez oláh képzésű helynevek után ritkított betűvel ezt veti:

«melyekből kétségtelenül látnivaló, hogy az oláh nyelv szláv elemeinek forrását is ugyanolyan, ha nem épen ugyanaz az ószlovén-fajta nyelv alkotta, minőből a magyar nyelvé valók; pedig ennek területe nem lehetett más, mint az Alduna vidéke.»

Így elérkeztünk volna végre, egy gyakran ugyancsak göröngyös úton, «a Dnjeper és Duna közt» fekvő Etelközről arra a vidékre, a hol a (bolgár) szlávok az oláhok nyelvére gyakorolták volna első nagy befolyásukat, «az Alduna vidéké»-re. Hogy ezen az egész területen ószlovén-fajta nyelvet beszéltek volna, azt M. a bizanczi íróknál található! Ὁγγλος (ószl. *aglb*) és Ὀγγροι szóból következteti, nem törődve azzal, hogy az orrhangzók a IX. században valószínűleg az orosz nyelvben is megvoltak még és hogy a bizanczi följegyzések milyen forrásból származtak. Azután a hatodik századbeli JORDANES-t és PROKOPIOSZ-t kérdi meg, hogy a kilencedik században milyen szláv törzs lakhatott a Dnjeper és a Duna közt! A titokzatos *Ugličok* is szívesen segítenének M.-nak bebizonyítani azt, hogy a Dnjeper és a Duna közt ószlovén-fajta nyelvet beszéltek, de mit tehetnek szegények, mikor a tudósok azt hiszik róluk, hogy bizony oroszok voltak (l. GROT i. h. 276. s k. l.). Hogy az erdélyi bolgárokbavetett hite milyen csalfa volt, azt a szerző maga is átlátta és értekezésének német kiadásában a rájuk vonatkozó részt törölte. Szóval, mindenből, a mit fölhozott, csak egy dolog áll, ámbár zavaros és nagyobbára hibás előadásából ez korántsem tűnik ki valami tisztán, az t. i., hogy az oláh nyelvbe került szláv szók ép úgy bolgár nyelvjárásból valók, mint a magyar nyelvbe kerültek. Ha valakinek kedve és bátorsága van ebből azt következtetni, hogy a magyarokat Etelközben első sorban nem orosz szlávok, hanem a mai értelemben vett bolgár szlávok vették körül, ám legyen, de ez ellen azután nehéz tudományos okokkal küzdeni. A ki nem látja át, hogy a bolgár nyelv két egymástól jó távolra eső ponton hathatott egyrészt az oláhok, másrészt pedig a magyarok nyelvére, az mindenek előtt nem ismeri a bolgárok régi történetét vagy pedig nem veszi kellően tekintetbe, hogy az idegen «bolgár» elem milyen korán merül el a szláv tengerben és hogy ott, a hol hivatalosan «bolgárok» szerepelnek, a vezetők lehetnek ugyan még igazi bolgárok, a tömeg azonban mindenütt szláv, olyan szláv, a mely «ószlovén-fajta» nyelven beszél. Minthogy M., a mint látni fogjuk, egyebek közt MARCZALI-ra is hivatkozik véleményének támogatására, azzal végzem ezt a fejezetet, hogy azt az álláspontot tüntetem föl, a melyet MARCZALI ebben a kérdésben elfoglal. Nála ezeket olvassuk:

«A bolgárok 827-ben felhajóztak a Dráván és egy időre elfoglalták egész déli Pannoniát. De uralmuk nem volt tartós. Úgy látszik, Zimony vidékén kívül a többi ismét frank uralom alá tér vissza. De nincs semmi okunk kétségbe vonni, hogy Belgrád és Zimony felől kiterjedt uralmuk a keleti Magyarország déli részére is... Már 863-ban volt szó arról, hogy NÉMET LAJOS «a keletről jövő bolgárok segítségével» meg fogja támadni RASZTISZLÁV-ot. Midőn ARNULF király 892-ben hadra kel Szvatopluk ellen, követeket küld LAODOMIR bolgár királyhoz. «ajándékokkal, a régi béke megerősítése végett, és azt kívánta tőle, ne engedje meg a morváknak a só vételét birodalmából». Mind a két adat bizonyítja, hogy a bolgár uralom összeért a morvával, és azt is, hogy az, mint emettől keletre fekvő, átért az alföldre.» (*A magyar nemzet története* I. 90. s k.). ... «a IX. század vége felé a bolgár urak nyelvben és szokásban már majdnem beleolvadtak a szlávságba, és a külön bolgár nemzetiség a X. században a Balkán félszigeten egészen megszűnt». (U. o. 95. l.)

A mondottak után és a még később kifejtendők mellett, remény-lem, a szakemberek nem fognak annak különös súlyt tulajdonítani, hogy MUNKÁCSI előtt «érthetetlen az a könnyedség, melylyel hazai nyelvészeink a szláv-magyar jövevényszók honfoglalás előtti, illetőleg más, mint pannoniai eredetének még lehetőségét is elvetették» (15. l.). A mi pedig azt a leczkét illeti, hogy «Efféle kérdések megítélésében sohasem czélszerű pusztán ama szűk látókörrrel megelégednünk, melyet számunkra a nyelvi tények kizárólagosan egyoldalú s hozzá gyakran nem egészen beható vizsgálata nyújthat», könnyű volna tíz hasonló leczkével felelni, de az ügy azzal semmit sem nyerne és mondanivalóm amúgy is még elég van.

Mindjárt a következő pontra is van észrevételem, a hol M. azt mondja:

«Több mint fél százada, hogy tudtommal először SCHAFARIK ez irányban nyilatkozott. «A magyarok — mondja ő *Slawische Alterthümer* (1844) című nagybecsű művének II. kötetében (235. l.) — szláv szavak nagy tömegének jelentékeny részét már ősi hazájukban, nem pedig Pannoniában sajátították el.» ... «Ezen magyarba behatolt szavak — mondja még mindig! ŠAFARIK — részben a déli dunai szlávok, részben az északkeleti, nagy vagy-oroszlávok nyelvének bélyegét viseli magán.» (M.-nál 16. l.)

Hát az igaz, hogy 1837 óta, mert ekkor jelent meg Š. munkájának eredeti cseh kiadása, több mint fél század telt el és azóta sok minden-félét dolgoztak és írtak e téren, a miről M.-nak sejtelve sincs, de Š.-nak magának nem kellett annyi idő, hogy alaposan megváltoztassa említett nézetét, a mint ezt az 1858-ban megjelent *Über den Ursprung und die Heimath des Glagolitismus* című értekezésének 31. lapján olvashatjuk:

«Über die Sprache der Pannonier zu KOCEL's Zeit können wir uns theils aus den dürftigen Überbleibseln von Eigennamen, theils aus den

in die ungarische Sprache aufgenommenen Wörtern, theils aus der Analogie der Sprache der karantanischen Aufsätze eine Idee bilden . . .
 b) Dass ihr die bulgarische Verwandlung der postjotierten *d* und *t* nicht unbekannt war, vgl. *Pešť* Stadt Pest, d. i. wörtlich Ofen, welcher Name an der Schwesterstadt haften blieb, magy. *rozda*, wogegen *megye* und *vármegye* nur scheinbar stimmt, da auch *mesgye* vorkommt.»

Ezzel kapcsolatosan Š. a következő lapon ezt mondja:

«Denn wenn wir auch die nördliche und nordwestliche Gränze des bulgarischen Dialects für jene Zeit nicht ganz genau bestimmen können, so liegt es doch in der Natur der Sache, dass sie die Donau am Einflusse der Drau, dann bei Pesth und Waitzen erreichte.»

Az itt lakott szlávok nyelvéből magyarázza azután az *angyal*, *evangyeliom*, *gyeenna* szókban hangzó *gy*-t is:

«Unstreitig ist dies — mondja — eine Erbschaft nach den aus diesen Gebieten gewichenen Slawen.»

No de ezt csak melleleg akartam fölemlíteni, tény az, hogy Š. valamikor, anno 1837-ben, ott állt, a hol M. ma, nincs is kifogásom az ellen, hogy M. hivatkozik rá, csak teljesen idézte volna az illető helyet. Š. ugyanis minden magyar szó után oda teszi a szláv szót, M. azonban jónak látja ezt már az 5-ik szótól kezdve elhagyni, pedig csak a hozzátett szláv szó adhat útmutatást, hogy e szók közül melyeket tart Š. orosz eredetűeknek. Ha megnézzük a helyet Š. művében, hát az tűnik ki, hogy Š. a *kalász* és a *berek* szókat tartja oroszoknak. M. tudván, hogy a *kalász* szó csak is *klas* alakból magyarázható, a melyet az ószlovén, bolgár, horv.-szerb, szlovén, cseh nyelven találunk, de orosz *kolos*-ból nem, hogy továbbá a *berek* szó szláv eredete egyáltalában kétes, orosz volta meg épenséggel be nem bizonyítható, egyszerűen elhallgatja azt a nem egészen közömbös körülményt, hogy Š. ugyan beszél orosz hatásról, de nem tudja azt bebizonyítani.

ŠAFARIK után M. GROT-ra hivatkozik, de elhallgatja, hogy ez a tudós ebben a kérdésben nagyjában épen ellenkező véleményt vall, mint ő maga, hogy GROT azt tanítja, hogy a magyarokat az új hazában jóformán csak is szlávok vették körül.

«Ebből a felsorolásból — mondja GROT a 314. l. — látható, hogy kevés kivétellel a magyarok közvetlen szomszédjai minden oldalról szlávok voltak.»

Nem tudom tehát, mi joggal állíthatja M., hogy «GROT is többször hangoztatja e nézetet», már mint azt a nézetet, a melyet M. vall. GROT, igaz, a szláv hatás első kezdetét már a régi hazában keresi, de itt is mindig kizárólag orosz hatásról szól. Ez abból is kitűnik, a mit szerzőnk GROT-ból idéz, de még inkább egész munkájából.

«Itt, Oroszország déli mezőin, — mondja Grot — biborban-született KONSTANTIN Lebediájában ismerkedtek meg legelőször a magyarok azzal a népfajjal, melytől nekik később [értsd: mai hazánkban] az állami és házi élet, a szokások és nyelv terén annyi sajáttságot átvenni sorsul jutott. Egyik-másik ezen szláv vonásokból bizonyára már az orosz szlávokkal való érintkezés korszakában jutott hozzájuk a Don és Dnjeper között és később Etelközben. Ezen legelső szláv befolyás, ellentétben a kazarral, kizárólag a benső, a házi és családi élet s a mindennapos viszonyok körére vonatkozott, a mely úton hatással kellett lennie már akkor bizonyos fokban a nyelvre is» (l. MUNKÁCSI-nál 16. s k. l.).

Ebben az óvatos általánosságban nincs semmi kifogásom ez állítás ellen, hiszen magam is egy helyt arról, hogy a magyar nyelvbe a honfoglalás előtt kerülhettek orosz szók, úgy nyilatkoztam: «ki tagadná, hogy ez elég valószínűnek látszik», igaz, kénytelen voltam mindjárt hozzá tenni: «de eddig biztos, meg nem dönthető bizonyítékot nem találtak, a melynek segítségével oda jutottunk volna, hogy másról mint csupa általános valószínűségről beszélhetnénk.» (NyK. 26 : 329).

TAGÁNYI tanúságtételét mellőzöm, mert kapcsolatban áll a székely kérdéssel. Következik MARCZALI, a ki különben a magyarok bejövetele idejében nagyjában szlávnak képzei az ország lakosságát, de mégis lehetségesnek tart egy régibb szláv hatást is, ámbár erről elég szintelenül nyilatkozik. «Ott (azaz Etelközben), mondja, közvetlen közelükben voltak a kisoroszok, kiknek nyelve a magyarra szintén nem maradt hatás nélkül.» MARCZALI ezzel még jóval bonyolultabbá teszi a kérdést, mert vagy be kellene bizonyítani, hogy a kisorosz nyelv jellemző sajátosságai (pl. *h < g*, helyett *i < ê* helyett) mind később keletkeztek, vagy mind jobban elhalaványul utolsó reményünk is, hogy valaha az orosz nyelvnek csak némileg nevezetesebb hatását ki fogjuk mutathatni, annyira nem találjuk meg a magyar nyelvbe régebben fölvetett szláv szókban éppen a kisorosz nyelvnek egyetlen egy vonását sem,

Erre SOBOLÉVSKIJ-re történik hivatkozás, a ki azt tartja, hogy a magyarok az *st*, *zsd* (št, žd)-s szókat — *pest*, *mostoha*, *rozsa* (a *mesgye* szót kifejejtette) — «valószínűleg a bolgároktól vették át, a kik valaha jóval északibb helyen laktak mint most, t. i. a mai románok lakóhelyein». Én éppen SOBOLÉVSKIJ ellen hoztam föl *Pest* városának a nevét, a melyet a magyarok alig hoztak magukkal, hanem valószínűleg itt találtak, a mely föltevés a bolgár uralom kiterjedésével egészen jól összevág (l. *A szláv szók* 6. s k. l.).

Végre, a jegyzetben, JAGIĆ-ra hivatkozik M. (a német kiadásban*) ki is írja az illető helyet), a ki hasonló véleményt nyilvánított az *št*, *žd*-s

*) *Die Donauländer* I. évf. 1899. 338. i.

szók átvételéről, mint SOBOLEVSKIJ. Én már *A szláv szók a magyar nyelvben* című értekezésemben (13. l.) foglalkoztam ezzel a helylyel és, azt hiszem, kimutattam ott, hogy nincs semmi okunk a *lencse*, *szerecsse* szó és az olasz eredetű *láncsa* miatt olyan föltevéshez folyamodnunk, melyenhez JAGIĆ folyamodik.

Ezzel befejezi M. az első részt, a melyben csak általánosságban akarta kimutatni, hogy a magyarok az új hazában nem vehették föl a szláv szók nagy tömegét, mert hiányzott ehhez minden föltétel, hiányzott mindenek előtt az ő meggyőződése szerint a szláv lakosság, míg a régi hazában minden a legszebb rendben van, még az sem baj, hogy ott inkább orosz hatást várnánk és nem bolgárt, illetőleg ószlevénfélét, mert ha M. úgy akarja, az Uglicok nagy törzsére könnyű ráfogni, hogy bolgárul beszélt, hiszen oly édes keveset tudunk róla, mondom, minden a legszebb rendben van, és kíváncsian térhetünk át a második részre, a melyben M. a részletekbe bocsátkozik és egyenesen rámutat több olyan szóra, a melyben ő neki sikerült keleti typust fölfedezni.

ÁSBÓTH OSZKÁR.

Beküldött művek.

MIKKOLA, J. J. Betonung und Quantität in den westslavischen Sprachen. I. Heft, 99 l. Helsingfors.

PIPPING, HUGO. Zur Phonetik der finnischen Sprache. Helsingfors. (Société Finno-Ougrienne.)

THOMSEN, VILH. Études Lysiennes. I. (Extrait du Bulletin de l'Académie Royale des Sciences et des Lettres de Danemark, 1899.) Copenhague.

THOMSEN, VILH. Remarques sur la parenté de la langue étrusque. (Extrait du Bulletin de l'Académie Royale etc.) Copenhague. (Az etruszk nyelvet az északi kaukázusi nyelvek keleti csoportjával rokonítja.)

VELICS, ANTON V. Über die Urquelle aller Sprachen. Leipzig.

VRITTÄJÄ 1899. Helsingfors. (Megemlítendőek: SAXÉN, a finn személynevekről. — A. N., a finn ráolvasások eredetéről. — OJANSUU, a *Suomi*, *suomalainen*, *finne* és *Finland* nevekről. — E. A. E., a *Häme* név eredetéről. — GENETZ, a lapp *sabme* szónak finn megfelelőiről. — SETÄLÄ, *Sabme* — *Häme*.)

A magyar közmondások és szólások rostája.

(Ötödik közlemény.)

Szakács. Nem mind szakács, a ki nagy kést hordoz. KV. Non coquus semper, cui longus culter adhæret. Flor. — Legjobb szakács az éhség. KV. Fames est optimus coquus. Flor. — Szakácscsal nem jó haragot tartani. Sz. Nemo indemnis evadit læso coquo. Flor. — *Szamar.* A szamar csak szamar, ha Bécsbe viszik is. E. Parisios si quis stolidum transmittet asellum: non ibi fit equus, qui fuit hic asinus. Flor. — Elszenvedi szamar a verést, csak enni adjanak neki. KV. Elszenvedi szamar a verést, csak jóllakhassék. D. Asinus esuriens fustem negligit. Flor. — Lóról samarra. D. L.: ló. — Oroszlánbőrbe bujt szamar. D. Asinus in pelle leonis. Avian. 5. — Samarat nyir. M. Asinum tondes. Flor. — Samárfejet nem szoktak megszáppanyozni. B. Asini caput ne laves nitro. Flor. — *Szarv.* Szarvánál fogja az ökröt. M. Bovem cornu trahit. S. Aug. — Széna van a szarván. D. Öklelős bikának széna van a szarván. D. Fenum habet in cornu, longe fuge. S. Hieron. Serm. 1. 4. 34. — Szarvat visel. E. Cornua addere. Ov. — *Száj.* Záratlan kapu a gyermek szája. BSz. Ex ore parvulorum veritas. Flor. — Táltól a szájig is elcsorgathatni az ételt. E. Inter calicem et os multa cadunt. Gell. 13. 17. 5. — *Szegény.* Boldogok a szegények. Bbl. Beati pauperes. Bbl. Máté 5. 3. — Szegénynek senki nem barátja. KV. A szegényt mindenki kerüli. KV. Senki sem barátja a szegénynek. B. Divitiæ addunt amicos, a paupere autem et hi, quos habuit separantur. Bbl. Prov. 19. 4. — A kevély szegényt a mano is csudálva nézi. D. A szegényt, ha kevély, az ördög is neveti. D. Az ördög is neveti a szegény kevélyt. KV. Odivi pauperem superbum. Bbl. Eccl. 25. 3. 4. — Nincs kevélyebb, mint a szegényből lett gazdag. KV. L.: gazdag. — Jaj az olyan szegénynek, ki gazdag asszonyt vesz el. KV. Pauper et dives inimicum matrimonium. Calpurn. Flacc. decl. 29. — Szegény mindenütt láb alatt van. B. Pauper ubique jacet. Ov. fast. 1. 217. — Nehéz a szegény legénynek becsületet kapni. KV. Nehéz a szegénynek tisztre hágni. B. Quam raro egregios pauper sortitur honores. Paling. 2. 304. — *Szegénység.* Ki többet költ mint jövedelme, hamar szegénységre jut. E. Qui plus expendit, quam rerum summa rependit, is non miretur, si paupertate gravetur. Flor. — Mindent kigondol a szegénység. KU. Paupertas ingeniosa. Flor. Paupertas docet artes. Flor. Paupertas omnes artes perdocet. Plaut. Stich. — Nagy arczpirulás a szegénység. B. Szegénység gyaláz. KV. Paupertas infelix ridiculos homines facit. Juven. 3. 152. — Sok bűn oka a szegénység. S.

Sokra visz a szegénység. E. Paupertas magna meretrix. Flor. Paupertas impulit audax. Flor. — *Szekér.* Nem megy a szekér, ha nem kenik. B. Quod si non ungitur axis, tardius inceptum continuatur iter. Flor. — Ha szekered nincsen, talpad készen legyen. KV. Si rota defuerit, tu pede carpe iter. Ov. ars. am. 2. 230. — *Szem.* Hiszek a szememnek. E. Credo quod video. Flor. — Ki mit szeret, arra néz. M. Ki valakit szeret, arra sok szemet vet. KV. Est oculo gratum speculari semper amatum. Flor. Illic est oculus, qua res est, quam adamamus. Flor. — Mit a szem nem lát, azt a szív hamar felejt. KV. Procul ex oculis, procul ex mente. Flor. Qui procul est oculis, procul est a lumine cordis. Flor. Quisquis abest oculis, fructu privatur amoris. Flor. Szereti mint a szeme fényét. M. Amat tamquam oculos. Terent. Mil. glor. 894. — Szem a lélek tükre. E. Animus habitat in oculis. Flor. — Behunyt szemmel. M. Clausis oculis. Flor. — Sas szemű. D. Milvini oculi. Apul. Metam. 6. 27. — Bal szemmel nézi. E. Oculo obliquo aspicere. Ov. — Kinyílt a szeme. M. Kinyitották a szemét. M. Oculos tibi aperio. Fronto. — Szemes bizonyosság. D. Testis oculatus. Flor. — *Szent.* Legyen meg az isten szent akarat. S. Fiat volentes Domini. Bbl. — Nem mind szent, a ki a templomba jár. E. Nem mind szentek, kik templomba mentek. KV. Non omnes sancti, qui calcant limina templi. Flor. — Sok furcsa szentje van az úristennek. M. Mirabilis deus in sanctis suis. Bbl. Jöjj el Szentlélek úristen. M. Veni sancte Spiritus. Flor. — *Szerelem.* A szerelem vak. B. Amor cæcus. Flor. — Szerelem és uraság nem szenvednek társat. KV. Amor et potestas impatiens est consortis. Flor. Amor non patitur socios. Flor. — Szerelmet, hurtot nehéz eltávolítani. Sz. Amor tussisque non celatur. Flor. — Nem igen jut annak a szerelem eszébe, kinek sok a dolga. KV. Cedit amor rebus, res age tutus eris. Ov. rem. amor. Si non intendes animum studiis et rebus honestis, invidia vel amore vigil torquebere. Hor. ep. 1. 2. 35. — Csunya a vén szerelmes. S. Turpe senilis amor. Ov. — *Szerencse.* Bátor szívekkel társalkodik a szerencse. KV. Fortuna audaces juvat. Verg. Audentes fortuna juvat. Verg. Fortes fortuna adjuvat. Terent. Phorm. 203. Fortes fortuna juvat. Cic. Fortibus est fortuna viris data. Macrobi. 6. 1. 62. — A kit igen gyöngéltet a szerencse, végre elbolondítja. B. Fortuna quem nimium fovet, stultum facit. Publ. Syr. — A meddig tart szerencséd, addig barátaid is. Sz. Cum fortuna manet, vultum servatis amici, cum cecidit, turpi vertitis ora fuga. Petron. 80. Donec eris felix, multos numerabis amicos, tempora si nubila fuerint, solus eris. Ov. — A szerencse soha nincs ravaszság nélkül. KV. Fortuna semper gaudet illudere rebus humanis. Hor. sat. 2. 8. 61. — Bolondnak a szerencse. KV. Bolondnak a szerencséje is bolond. S. Minél nagyobb a bolond, annál szerencsésebb. KV. Fortuna nimium quem fovet stultum facit. Publ. Syr. Fortuna favet ignavos. Flor. Fortuna malis amica. Phædr. — Egy marék szerencse többet ér egy zsák észnél. M. Jobb egy marék szerencse mint egy köböl ész. B. Jobb egy marék szerencse, mint egy puttongy ész. D. Gutta fortunæ præ dolio sapientiæ. Flor. — Hová a szerencse esik, oda fordul az emberek jóakarata is. KV. Fortuna quo se, eodem et inclinatur favor. Publ. Syr. Quo se fortuna eodem etiam favor hominum inclinatur. Justin. Hist. Phil. 5. 1. 11. — Jól megragadd a szerencséd, igen csuszó. D. Lubrici sunt fortunæ gressus. Flor. — Kinek-kinek pillant néha a szerencse. B. Semel in omni vita cuique arripit

fortuna. Flor. — Koldus embernek koldus a szerencséje is. Ny. 5. Szegénynek a szerencséje is szegény. Mikes. Szegénynek még a szerencséje is szegény. KV. Tenuis fortunæ hominibus dii semper largiuntur tenua. Flor. — Könnyebb megtalálni, mintsem megtartani a szerencsét. B. Fortunam citius reperias, quam retineas. Flor. — Minél nagyobb a szerencse, annál kevesebbet higgy neki. B. Maximæ cuique fortunæ minimum credendum. Flor. — Szerencsével ha van frigyed, sok az irigyed. KV. Fortunæ comes invidia. Flor. Invidia gloriæ fortunæque comes. Flor. Assidua eminentis fortunæ comes est invidia. Val. Pat. 1. 9. 6. — A szerencse változó. KV. Fortuna amica varietati, constantiam respuit. Cic. de nat. deor. 2. 16. 43. — A szerencse vak. M. Fortuna cæca. Flor. — Szerencse fia. M. Filius fortunæ. Hor. sat. 2. 6. 49. — A szerencsével csinján kell bánni. M. Fortunam reverenter habe. Auson epigr. 8. 9. — Hamis a szerencse, hamar visszakéri, a mit adott. M. Levis est fortuna, cito reposcit, quod dedit. Publ. Syr. — Első szerencse. M. Fortuna prima nunquam fuit bona. Flor. — Szerencse kereke. M. Rota fortunæ. Amm. Marc. 26. 8. 13. — *Szerencsés.* Kurta az idő a szerencsés embernek, de a szerencsétlennek hosszú. D. Brevis ipsa vita est, sed malis fit longior. Publ. Syr. — Szerencsés ki más példáján tanul. D. Felix quem faciunt aliena pericula cautum. Flor. — *Szerencsétlenség.* A ki mellett gyakran elmén a szerencsétlenség, egyszer beleütközik. D. Casus, quem sæpe transit, aliquando invenit. Publ. Syr. — Nem jár a szerencsétlenség magányosan. KV. Cui advenit unum malum, non advenit solum. Flor. — Nem jár társ nélkül a szerencsétlenség. D. — *Szeret.* Ki a vesszőt kiméli, fiát nem szereti. KV. Pater quem amat, castigat. Bbl. Non amat hic filium, qui raro corripit illum. Flor. — Szeresd felebarátodat mint tenmagadat. Bbl. Ama proximum tuum. ut temetipsum. Bbl. — A ki szeret, az mindig fél. Ny. 2. Res est solliciti plena timoris amor. Ov. Her. 1. 12. — A kit minden szeret, nehéz megőrizni. D. Custoditur periculo, quod placet multis. Flor. A mit mindenki szeret, nehéz azt megőrizni. KV. — *Szeretet.* Az erőszakos szeretet nem állandó. KV. Non gaudebis amore coacto. Flor. — Igaz szeretet nem érzi a munkát. KP. Amor sine onere portat. Flor. — Kétféle szeretet nehezen fér össze. B. Amor non patitur corrivalem. Amor non patitur socium. Flor. Négyet nem lehet eltitkolni: tüzet, szeretetet, köhögést, szegénységet. Ny. 20. Amor tussisque non celatur. Flor. — Jobb a szeretőknek sebe, mint a gyűlölőknek csókja. KV. Meliora sunt vulnera diligentis, quam fraudula oscula odientis. Bbl. Prov. 276. — *Szerzek.* Ebül gyült szerzőknek, ebül kell elveszni. E. Male parta male dilabuntur. Næv. trag. v. 54. — *Szégyen.* Nem szégyen nem tudni, de tanulást futni. KV. Non pudor est nil scire, pudor nil discere velle. Flor. — *Szék.* Két szék között a földre esett. S. Két szék között a pad alá. E. Két szék között földön maradt. P. Ki sokfelé kap, két szék között a földön marad. KV. Inter scamna duo labitor anus humo. Flor. Duabus sellis sedere. Sen. contro. 3. 18. — *Szél.* Gyors mint a szél. MÁ. Ventis citius. Flor. — Ki szelet vet, vihart arat. S. Qui ventum seminat, turbinem metet. Bbl. Ventum seminabunt et turbinem metent. Bbl. — Nem él az ember széllal. E. De vento vivere. Flor. — Szélnek ereszti. S. Tradere ventis. Hor. carm. 1. 26. 2. — Széllel veszkezik. D. Cum ventis litigare. Petron. 83. — Jó szél fujja vitorláját. D. Secundis ventis navigat. Flor. — Szélnek beszél. E. Ventis verba profundere. Lucret 4. 980. — *Széna.* Széna van a szarván. (Dőfös). D. Fenum habet

in cornu. Hor. Fenum habet in cornu, longe fuge. Hor. Serm. 1. 4. 34. — *Szép*. A majom, ha a legszebb is, mégis rut. D. Simiarum pulcherrima deformis est. Flor. — Elég szép a leány, ha jó. D. Sat pulchra, si sat bona. Flor. — Szép, de mihaszna, ha rossz. D. Pulcher, malus. Flor. Szép és jó, nem kis csoda. (Ritkaság.) E. — *Szj*. Nehéz az ebet hájas szijról elszoktatni. KV. Canis a corio nunquam absterrebitur uncto. Flor. — Könnyű más bőréből szijat hasítani. L.: bőr. — *Sziv*. Hol a kinsed, ott a szived. KV. Ubi enim est thesaurus tuus, ibi et cor tuum est. Bbl. — Isten a szivet tekint. MK. Deus cor respicit. Bbl. — Kinek szive telve, megnyílik a nyelve. E. Ex ebundantia cordis os loquitur. Bbl. — Mit a szem nem lát, azt a szív hamar felejt. KV. Qui procul est oculis, procul est a lumine cordis. Flor. — *Szokás*. A szokás második természet. D. Szokás természetté válik. MÁ. Természetté válik a szokás. KV. Consuetudine quasi altera natura efficitur. Cic. de fin. 5. 25. 74. Consuetudo efficitur quasi altera natura. Flor. Consuetudo est altera natura. Cic. Consuetudo in alteram naturam vertitur. Flor. — Ha a régi szokást vasvillával kergeted is ki udvarodból, mégis visszatér. D. Naturam expellas furca, tamen usque recurret. Hor. ep. 1. 10. 24. — Nehéz a megrögzött szokást elhagyni. E. Difficile est deserere consuetudinem. Juv. 6. 87. Dura est antiqua cum consuetudine pugna. Flor. — Régi szokás törvénynyé válik. KP. Consuetudo constituit jus. Flor. — *Szolga*. A hány szolgánk, annyi ellenségünk. KV. Quot servos habemus, totidem habemus et hostes. Publ. Syr. Inimici hominis domestici ejus. Bbl. — A milyen az úr, olyan a szolgája. KV. Qualis est dominus, talis est servus. Petron. 58. Qualis herus, talis servus. Flor. — Csak evéskor izzad mint a pap szolgája. Czuczor. Izzad mint a pap szolgája az evésben. Ny. 10. Südat quando vorat, frigescit quando laborat. Flor. — Jó szolga sokat tudjon, halljon, de keveset szóljon. B. Szolga sokat halljon, tudjon, de keveset szóljon. KV. Plus oportet scire servum quam loqui. Plaut. Mil. gl. 756. Plus scire satius est, quam loqui servum hominem. Plaut. Epid. 1. 1. 5. — Ki szolgáját gyengélteti, fejére neveli. Sz. D. Familiaris dominus fatuum nutrit servum. Flor. — Nagy úrnak szolgája is kevély. E. Maxima quæque domus servis est plena superbis. Juv. 5. 66. — Nyomorult gazda az, a kit a szolga tanít. KV. Male agitur cum domino, quem villicus docet. Colum. 11. 1. 4. — Rossz szolgának legrosszabb tagja a nyelve. KV. Lingua mali pars pessima servi. Juv. — Tarts szolgát magadnak, ha parancsolni akarsz. KV. Emendus, cui imperes. Plaut. Trin. 1061. — Dolgozni tartják a szolgát. KV. Non est otium servis. Agricol. — *Szolgál*. Két úrnak szolgál. KV. Nehéz két úrnak szolgálni. D. Senki sem szolgálhat két úrnak egyformán. Bbl. L.: két. — *Szolgáló*. A milyen az asszony, olyan a szolgálója. KV. A milyen a szolgáló, olyan az asszony. Ny. 2. Qualis hera, talis pedissequa. Flor. — *Szomorú*. Ne adj a szomorúnak több ürmöt. D. Noli afflicto superaddere afflictionem. Bbl. — *Szomorúság*. Belül öröm, kívül szomorúság. KV. Intus tripudium, foris lamentum. Flor. — Nagy szomorúság kurvás vénet látni. D. Turpe senilis amor. Ov. — Néha egy szomorúság felér egy halállal. D. Præstat mori, quam male vivere. Flor. — *Szomszéd*. Bánja, hogy a szomszéd tehenének nagyobb a tölgye. D. Szomszéd tehenének nagyobb a tölgye. D. Vicini vacca distentius uber gerit. Hor. — Csak jó a jó szomszéd. KV. Cui bonus est vicinus, felix illuxit dies. Flor. — Egy jó szomszéd jobb

egy atyafinál. E. Jobb a jó szomszéd a rossz atyafinál. D. Melior est vicinus juxta, quam frater procul. Bbl. Prov. 27. 10. — Egy-két hibáért nem kell megvetni a szomszéd leányát. E. Jobb a szomszéd leányát egy-két hibával elvenni, mint az idegent egygyel sem. B. Uxorem ducturus in vicinos respicias. Flor. — Hitvány szomszédja van. E. Malum habet vicinum. Flor. — Ne örülj, ha szomszédod háza ég. D. Stultum est vicinum velle ulcisci incendio. Publ. Syr. — Irigy a szomszéd szeme. KV. Inimicus et invidus vicinorum oculus. Flor. — Jó szomszéd visszaadja a kölcsönt. S. Vicem pro vice reddo tibi bone vicine. Flor. — Kinek rossz a szomszédja, annak sok a gondja. B. Vicinum habere malum, magnum est malum. Flor. Rossz dolog a rossz szomszéd. KV. — Szomszéd vetése mindig gazdagabb. S. Fertilius seges est alienis semper in agris. Ov. art. am. 1. 349. Majorque videtur et melior vicina seges. Juv. 14. 142. — Szomszédokkal jó házat fedni. KV. Bonum est erigere domos cum vicinis. Bbl. — *Szorít.* Kiki legjobban tudja, hol szorít csizmája. E. Kiki legjobban tudja, hol szorítja bocskora. D. Nemo scit ubi calceus urat, nisi qui eum portat. Flor. — *Szó.* A szavak oktatnak, a példák vonzanak. E. Verba docent, exempla trahunt. Flor. — Az egyszer kimondott szót nem lehet zsebbe rejteni. B. Kimondott szót nem lehet visszanyelni. D. Kiejtett szót nem lehet többé visszahuzni. S. Kimondott szót nem lehet visszanyelni. E. Semel emissum volat irrevocabile verbum. Hor. ep. 1. 18. 71. Semel emissum volat irreparabile verbum. Flor. — Jákob szava, Ezsau keze. E. Vox quidem vox Jacob, sed manus sunt manus Esau. Bbl. — Kiáltó szó a pusztában. E. Vox clamantis in deserto. Bbl. — Milyen a szava, olyan ő maga. KV. Qualis homo, talis oratio. Flor. — Sok jámbor szava, Isten szava. MÁ. Vox populi, vox Dei. Flor. — *Szól.* A bor szól belőle. D. Vinum verba ministrat. Flor. — Akárki mit szóljon, csak te jámborul élj. SzD. Si tu recta facis, ne cures verba malorum. Columb. Monost. 90. — Ha békével akarsz élni, sokat ne szólj. D. Tace, si vis vivere in pace. Flor. — Ha nem szólott volna, okos maradt volna. D. Si tacuisses, philosophus mansisses. Boëtius. — Mást szól, mást gondol. KV. Aliud in ore, aliud in corde. Flor. — Nem kell ott bizonyosság, hol maga szól az igazság. KV. Non opus est verbis, ubi rerum testimonia adsunt. Flor. — *Szőlő.* Holdvilágnál meg nem érik a szőlő. D. Lunæ radiis non maturescit botrus. Plut. — Savanyú a szőlő. Sz. Uva acerba. Phædr. — *Szunyog.* Szunyogot megszűri a tevét lenyeli. KV. Culex in cribro deprehensus fuit camelo transmissio. Flor. — *Szurolk.* A ki szurkot forgat, megmocskolja kezét. P. L.: kéz. — Szurkos kezű. S. Manibus viscatis est. Flor. Visco manus tinctas habet. Flor. — *Szükség.* A szükség megtanítja a restet dolgozni. KV. Ignaviam quoque necessitatis acuit. Curt. 5. 16. — Mire szükséged nincs, egy pénz is sok érte. E. Quod non opus est, assecum est. Sen. ep. 94. 28. — Nagy dolog a szükség. E. Nagy úr a szükség. E. Durum telum necessitas. Flor. Ingens telum necessitas. Liv. Necessitas dura lex. Val. Max. Necessitas urget. Flor. — Szükség törvényt csinál. E. Szükség törvényt bont. M. Szükség törvényt ront. E. Szükség törvényt szeg. KV. Necessitas frangit legem. Necessitas caret lege. Flor. Necessitas dat legem, non ipsa accipit. Publ. Syr. Necessitas non habet legem. Necessitas tollit legem. Flor. — Szükség vasat tör. D. Necessitas ferrum frangit. Flor. — Szükségből erényt csinál. E. Ex necessitate facere virtutem. Flor. — Ugy könyörülj máson, hogy majd

szükségre ne juss. KV. Ita te aliorum miserescat, ne alios tui misereatur. Flor. — *Születik.* A ki született, meg is kell hálnia. E. Cui nasci contigit, restat mori. Flor. Nascimur hac omnes lege, ut moriamur. Paling. 5. 653. — Madár repülésre, ember munkára született. E. Homo ad laborem natus, et avis ad volatum. Flor. — Vajudik a hegy, egeret szül. E. Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus. Hor. ars. p. 139.

Takaró. Addig kell nyújtózkodni, a meddig a takaró ér. B. Pes sic tendatur, ne lodez prætereatur (vel: transgrediatur). — *Talál.* A ki keres, az talál. Bbl. Talál az, a ki keres. E. Qui quærit, invenit. Bbl. — Vak tyúk is talál néha magot. M. Invenit interdum cæca gallina granum. Flor. — A mit találtál, de vissza nem adtál, olyan mintha loptad volna. KV. Res inventa et non restituta est quasi furto ablata. Flor. — *Tanács.* Bölcsőbb a reggelre halasztott tanács. D. Consilium sub mane nascitur. Evigilata consilia optima. De mane consilium. Flor. — Bolondtól kér tanácsot. D. Cum fatuis consilium ne habeas. Bbl. Sirach. 8. 20. — Egészséges a betegnek könnyen adhat tanácsot. KV. Facile omnes cum valemus, recta consilia ægrotis damus. Ter. Andr. 309. — Harag és szerelem két rossz tanácsadó. KV. Cupido atque ira pessimi consultores. Flor. — Könnyű másnak tanácsot adni. KV. Facile est aliis consilium dare. Flor. — Nincs jobb az éjjeli tanácskozásnál. KV. Nocte consilium. Nocte urgenda consilia. Flor. — Öregek tanácsa, ifjak munkája. KV. In senibus consilium. Senum consilia, juvenum robur. Vota senum, consilia virorum et facta juvenum. Flor. — Rossz tanács a tanácsadónak legrosszabb. D. Consilium malum, consultori pessimum. Gell. Noct. Att. 4. 5. 6. — Segítséggel jár a tanács. KV. Consilium, auxilium. Qui spernit consilium, spernit auxilium. Flor. — Tanácsot ne adj, ha nem kérnek. D. Consilium ne adeas invocatus. Flor. — Hamar tanács, hamar bánás. KV. Consilii præcipitis assecula poenitentia. Flor. — *Tanít.* A ki tanít, tanul. E. Docendo discimus. Sen. ep. 7. 8. — A rákot egyenes járásra tanítja. D. Nunquam efficies, ut cancri recte incedant. Flor. — Az tanítson másokat, a ki maga is tanult. KV. Doceat, qui didicit. Flor. — Halat uszni tanít, D. Delphinum natare doces. Hor. — Késő az agg ebet tánczra tanítani. D. Non facile vetulus canis est in fune docendus. Flor. — Nyomorult gazda az, a kit a szolga tanít. KV. Male agitur cum domino, quem villicus docet. Colum. 11. 1. 4. — Sast tanít repülni. KV. Aquilam volare doces. — Jobb a példa a tanításnál. S. Exemplis discimus. Plus valent exempla, quam præcepta. Flor. — *Tanítvány.* Egyik nap a másiknak tanítványa. KV. Discipulus est prioris posterior dies. Publ. Syr. — Milyen a mester, olyan a tanítvány. D. Qualis est magister, talis est discipulus. Flor. — Nem feljebb való a tanítvány a mesternél. KV. Non est discipulus supra magistrum. Bbl. — *Tanu.* A jó lelkiismeret ezer tanu. B. Conscientia mille testes. Quint. 5. 11. 41. — *Tanul.* A ki sántával jár, sántulni megtanul. MÁ. Juxta claudum habitans claudicare discit. Flor. — Azért verik a kutyót, hogy a kutya tanuljon. D. Percutitur catulus, ut sentiat leo. Flor. — Boldog ki más kárán tanul. B. Legjobb az embernek másan tanulnia. KV. Szerencsés ki más példáján tanul. D. Feliciter sapit qui alieno periculo sapit. Plaut. Merc. 4. 7. 40. — Egyből többet is tanulj. D. Ex uno disce omnes. Flor. Jóból jót tanulni. D. A bonis bona discere. Flor. — Mester nélkül is megtanulják a rosszat. B. Vitia sine præceptore discuntur. Flor. — Tanulni szabad az ellenségtől is. S. Fas est et ab

hoste doceri. Ov. — Tele has nem örömet tanul. S. Plenus venter non studet libenter. Flor. — *Tanulás.* Hosszú a tanulás, de rövid az élet. KV. Ars longa, vita brevis est. Hippocr. — Nem szégyen nem tudni, de tanulást futni. KV. Non pudor est nil scire, pudor nil discere velle. Flor. — Tele hasnak nem sok kedve vagyon a tanuláshoz. KV. Plenus venter, non studet libenter. Flor. — *Tapogat.* A kinek hol fáj, ott tapogatja. MÁ. Nálunk is, kinek hol fáj, ott tapogatja, a hol viszket, ott vakarja. P. Ubi dolet, ibi manus adhibemus. Ubi quis dolet, ibidem manum habet. Est ibi nostra manus, qua nos in parte dolemus. Flor. — *Tartós.* Új cserépbe avult szag tartós szokott lenni. SzD. Quo semel est imbuta recens, servabit odorem testa diu. Her. Quod nova testa capit, inveterata sapit. Flor. — *Tavas.* Egy fecske tavaszt nem szerez. MÁ. Una hirundo non facit ver. Flor. — Egy virág nem hozza meg a tavaszt. KP. Egy virág nem tavasz. D. Unus flos non facit ver. Flor. — *Tál.* Táltól a szájig is elcsorgathatni az ételt. E. Inter calicem et os multa cadunt. Gell. 13. 17. 5. Inter os et offam multa cadunt. Gell. 13. 18. — *Támaszkodik.* Dőlő falhoz ne támaszkodjál. D. In caducum parietem inclinare. Ael. Ver. 6. — Két istáphoz jó támaszkodni. KV. Ancoris duabus niti bonum est. Duabus ancoris fultus. Flor. Duabus incoris innititur. Pind. — Ki emberben bízik, nádra támaszkodik. KP. Qui confidit in homine, innititur arundini. Flor. — *Táncz.* A táncz bolondnak való. MÁ. Nemo saltat sobrius. Cic. — Még a vén embert is tánczba viszi a bor. E. Vinum senem etiam vel nolentem saltare compellit. Flor. — *Társ.* Embert társáról. E. Ex socio cognoscitur vir. Flor. — Jobb magában, mint rossz társal lenni. D. Malo solari, quam perverso sociari. Flor. — *Távol.* Jobb távolról szeretni egymást. KV. Major e longinquo reverentia. Flor. — Könnyű kérkedni, ha távol az ellenség. KV. Cui procul est hostis, bene se munire potest is. Flor. — Távolról jó hazudni. KV. Peregrinantes per vim mentiuntur. Flor. — *Teher.* Sok kéz könnyebbíti a terhet. KV. Multorum manibus alleviatur onus. Flor. — *Természet.* A szokás természetté válik. MÁ. Altera natura est habitus. Consuetudo est altera natura. Flor. — A természet kevéssel beéri. A természet kevéssel megelégszik. KV. Natura paucis contenta. Cic. de fin. 2, 28, 91. — A szokás nagyobb a természetnél. E. Consuetudo natura potentior. Flor. — Nincs ugrás a természetben. E. Non est saltus in natura. Flor. — Mit a természet nem adott, megkinál vele a szerencse. K. Semel in omni vita cuique arridet fortuna. Flor. — Természet ellen nehéz rugódozni. MÁ. Durum est contra stimulum calcitrare. Bbl. Adversum stimulum calces. Terent. Phorm. 77. Adversum stimulum ne calcitres. Flor. Contra stimulum calcitrare. S. Ágost. — *Tervez.* Ember tervez, isten végez. B. Homo proponit, deus disponit. — *Test.* Bor és kenyér nélkül a test nem finczározik. E. Sine Baccho et Cerere friget Venus. — Egészséges testben egészséges a lélek. M. Ép testben ép lélek. S. (L. Lélek.) — *Tesz.* Mondani és tenni kettő. KV. Aliud est facere, aliud est dicere. Flor. — *Tetszik.* A mi soknak tetszik, nehéz megőrizni. D. Custoditur periculo, quod placet multis. Flor. — Bolondnak is tetszik az ő faszablya. D. Minden bolondnak a maga faszablya tetszik. KV. Cuilibet fatuo placet sua clava. Flor. — Mindenkinek tetszeni lehetetlen, akarni bolondság. E. Frustra laborat, qui omnibus placere studet. Flor. — Nehéz mindenkinek tetszeni. K. Impossibile est omnibus placere. Flor. — *Tető.* Minél

hitványabb a tetű, annál jobban csip. KV. Macilenti pediculi acrius mordent. Flor. — *Teve*. A szunyogot megszűri, a tevét lenyeli. KV. Culex in cribro deprehensus fuit, camelo transmissio. Flor. — *Tékozló*. Minden gyűjtőnek akad tékozlója. M. Bonus condus, bonus promus. Condus quærit promum. Flor. — Fösvénynek tékozló a fia. D. Quod parcus quæres, effundit prodigus heres. Prodigus est natus de parco patre creatus. Flor. — *Tél*. Ne szaggasd nyárban a téli subát. D. Nyárban szaggatja a téli subát. KV. Aestate pænulam deterit. Aestate lænam deterit. Flor. — Tél után tavasz lesz. M. Ver hiemem sequitur, sequitur post triste serenum. Flor. — A kutya nem ette meg a telet. Nyelvőr 24. Egy telet nem evett még meg a farkas. D. Meg nem eszi farkas a telet. Sz. Lupi nullum terminum comedunt. Flor. — *Téved*. Ki egyenes uton jár, nem téved el. S. Recta linea est brevissima, recta via tutissima. Flor. — Tévedni emberi dolog. M. Errare humanum est. S. Hieronymus. ep. 57, 12. — *Tilalmas*. Tilalmas alma jobbízú. B. Vetitis potiri dulcius est. Paling. 2, 393. Dulce pomum, quum abest custos. Flor. — *Tiltott*. A mi szabad, redves; a mi tiltott, kedves (vagy: mézes). KV. Quod licet ingratum est, quod non licet, acrius urit (vel: urget). Ov. am. 2, 19, 3. Quidquid licet, minus desideratur. Ov. — *Tisztel*. Kinek szárnya alatt nyugszol, azt tiszteljed. KV. Arbor honoretur, cujus nos umbra tuetur. Flor. — Magát tiszteli, a ki mást tisztel. M. Honor in honorantem. Flor. — *Tisztesen*. Ha nem tisztesen, legalább színesen (vagy: eszesen). E. Si non caste, tamen caute. Flor. — *Tisztesség*. Hol a félelem, ott a tisztesség. S. Ubi timor, ibi pudor. Flor. — Ruha tisztesség. KV. Vestis virum facit. Vestis virum reddit. Quint. 8, 5. Ex veste virum noscito. Hunc hominem honorant, quem vestimenta decorant. Flor. — Jobb a tisztességes háborúság, mint a színes barátság. Czuczor. Pace suspecta tutius bellum. Flor. — Tisztességes hazugság nem véték. E. Verum est, quod pro salute fit mendacium. Publ. Syr. — *Tiszttség* gonddal jár. KV. Ónus est honos. Varro. Honos habet onus. Fructus honoris: onus. Flor. — *Titkol*. Szerelmet, hurutot, szegénységet nehéz eltitkolni. D. Amor tussisque non celatur. Flor. — Orvos és gyóntató előtt káros a titkolás. D. Medico, patrono et confessario dic verum libere. Flor. — Egy tudja, titkos; kettő tudja, homályos; három tudja, világos. Nyelvőr. 9. Egy titok; kettő tanács; három, széles istenadta világ. E. Nem titok, a mit hárman tudnak. KV. Quod tribus est notum, non est a plebe remotum. Flor. — *Tojás*. Főtt tojásból nem sok csirke kel. E. Nem főtt tojásból kel ki a csirke. D. E cocto, pullus nunquam producitur ovo. Flor. — Két híg tojásnak közepe egy pohár bor. D. Omnibus est notum, post ovum sumere potum. Flor. — Tojás tojáshoz nem hasonlóbb. E. Ovum ovo simillimum. Cic. acad. 2, 17. Tam similis, quam ovo ovum. Sen. apoc. 11. — Rossz tyúk az, mely a szomszédban tojik. D. Mala gallina, quæ vicinis ova parit. Flor. — *Tolvaj*. Alkalom tesz tolvajjá. M. Occasio facit furem. Flor. — Bajos ott lopni, hol a gazda maga is tolvaj. S. Hospes ubi fur est, durum est subducere quidquam. Flor. — Hazug gyermekből tolvaj ember válik. S. Mendax etiam fur est. Mendax, furax. Flor. — Ki minek a mestere, annak a tolvaja. Nyelvőr 8. Unusquisque in suo officio fur. Flor. Mindenki tolvaj a maga mesterségében. KV. — Nagy tolvajok viszik tömlöczbe a kisebb lopókat. D. Parvus pendetur fur, magnus abire videtur. Flor. — Akár lopjon, akár a zsákot tartsa:

egy tolvajság D. Ultrique sunt fures: et qui furatur, et qui accipit. Flor. — *Tölgy*. Nem egy vágással esik le a tölgyfa. KV. Multis ictibus dejicitur quercus. Flor. — *Tölgu*. Szomszéd tehenének nagyobb a tölgye. E. Aliena capella gerit distentius uber. Hor. sat. 1, 1, 110. — *Törík*. Addig jár a korszó a kútra, míg el nem törík. D. Ollula tam fertur ad aquam, quod fracta retertur. Rossz édesény nehezen törík el. KV. Malum vas non frangitur. Flor. — *Törpe*. A törpe csak törpe, ha hegytetőn áll is. E. Magnus non est pumilio, licet in monte steterit. Sen. ep. 76, 31. — *Törvény*. A kocsis szekérrel, a bíró törvénytzel álmodozik. KV. Iudicibus lites, aurigæ somnia currus. Claudian. — A legjobb törvény a legrosszabb erkölcsökből származik. D. Bonæ leges ex malis moribus procreantur. Macrob. sat. — Arany kereken forog a törvény. Nyelvőr 2. Aurum lex sequitur. Prop. 3, 12, 51. Vincuntur nummis leges. Paling. 6, 706. — Gonosz a törvényt, jámbor a szerencsét féli. Sz. D. Legem nocens veretur, fortunam innocens. Publ. Syr. — Nincs a szükségnek szabott törvénye. E. Necessitas caret lege. Flor. — Régi szokás törvényt né válik. K. Consuetudo facit legem. Mos legem regit. Mos pro lege. Usus facit legem. Flor. — Törvényben tagadás jó. M. A. Si fecisti, nega. Flor. — Törvényt is győz a pénz. K. Vincuntur nummis leges. Paling. — Szükség törvényt bont. D. Necessitas frangit legem. Flor. — *Tör*. Tört csinált, maga akadt bele. D. In laqueos, quos posuere, cadant. Ov. art. am. 1, 646. Laqueo suo captus est. Suo ipsius laqueo capitur. Flor. — *Tud*. Azt is tudja, mit sugott Mátyás király felesége fülébe. D. Sciunt quod Juno fabulata est cum Jove. Plaut. Trin. 208. — Kiki jól tudja, hol nyomja saruja. D. Nemo scit ubi calceus urat, nisi qui eum portat. Flor. — Nem jó mindent tudni. E. Non expedit omnia scire. Flor. — Nem tudja ember, mire virrad. E. Incertum, quid vesper vehat. Verg. — Senki sem tudhat mindent. D. Nemo omnia potest scire. Varro r. r. 2, 1, 2. — *Tudomány*. Nincs a tudománynak röst ágyban fekvése. E. Non jacet in molli veneranda scientia lecto. Flor. — *Tülök*. Egyenetlen tulkok nem jók egy járomban. D. Quam male inæquales veniunt ad aratra juvenci. Ov. her. 9, 29. — *Tükör*. Nem vaknak való a tükör. KV. Vak nem veszi hasznát a tükörnek. E. Quid cæco cum speculo? Stobæus. — *Tűr*. A ki nem tűr, nem uralkodik. M. A. A ki nem tud tűrni, nem tud uralkodni. Sz. Qui nescit dissimulare, nescit regnare. Flor. — *Tűz*. A hol füst van, tűznek is kell lenni. D. Non est fumus absque igne. Flor. — A ki közelebb van a tűzhöz, jobban melegszik. Nyelvőr 16. Pro prior igni, citior calescit. Flor. — Égett gyermek fél a tűztől. S. Læsus ab igne puer timet illum postea semper. Ov. Igne semel tactus, timet ignem postmodo catus. Flor. — Hazának füstje is kedvesebb, mint idegen országnak tüze. K. Patriæ fumus igni alieno luculentior. Hom. — Tűzet nem jó tűzzel oltani. MÁ. Ignem igni addere. Flor. — Tűz, aszszony és tenger miatt vesz el sok ember. KV. Ignis, mare, mulier: tria mala. Flor. — *Tyúk*. Vak tyúk is talál néha buzaszemet. E. Invenit interdum cæca gallina granum. Flor.

Ugatás. Nem hajt jó paripa az eb ugatására. KV. Generosus equus non curat canum latratus. Flor. — *Ugrík*. A ki ugrik, az elbukik. M. Qui scandunt in altum lapsu graviore ruunt. Flor. — *Új*. Nem jó ó hordóba új bort tölteni. KV. Vinum novum in utres novos mittendum. Bbl. Nincs új a nap alatt. KV. Nihil novi sub sole. Nihil sub sole novum.

Bbl. Eccl. 1, 10. — Új barátért el ne hagyd a régít. E. Újért az ó bort el ne hagyd. B. Vinum novum, amicus novus. Bbl. Sirach. 9. 15. Ne derelinquas amicum antiquum: novus enim non erit similis illi. Bbl. Sirach. 9, 14. Non erit antiquo novus antefendus amicus. Columb. 61. Új cserépbe avult szag tartós szokott lenni. Sz. D. Quod testa nova capit, inveterata sapit. Flor. — Új gyermekek, új keresztek. KV. Novus fructus, novus luctus. Flor. — Új seprő jól seper. KV. Scopat scopa bene nova. Flor. — Új szita függ szögön, az ó hever földön. KV. Novum cribrum novo paxillo pendet. Varro. — Minden óság újság volt először. D. Vetera quæ nunc sunt, fuerunt olim nova. Flor. — *Újj*. Ha újat adsz, karod kéri a telhetetlen. D. Si digitum porrexeris, manum invadet. Flor. — *Út*. Legjobb a középút. E. Im medio tutissimus ibis. Flor. — Legjobb az egyenes út. E. Recta via tutissima. Flor. — Járt utat járatanért el ne hagyd. D. Via trita est tutissima. Flor. — *Üres*. Ha hordód üres, megvet minden rühes. M. Amici diffugiunt, cadis cum fæce siccatis. Flor. — Üres hordó jobban kong. D. Dolia vacua acutius resonant. Flor. — *Késő* a takarékoság, mikor üres az erszény. D. Sera in fundo parsimonia. Publ. Syr.

Vacsora. Későn jött vendégnek csont a vacsorája. S. Tarde venientibus ossa. Flor. — *Vak*. A szerelem vak. S. Amor cæcus est. Amator cæcus est. Horat. sat. 1, 3, 38. — Ha vak vakot vezet, mindkettő a verembe esik. E. Cæcus si cæco ducatum præstet, ambo in foveam cadunt. Bbl. Máté 15, 14. — Vak nevet kancsált. MÁ. Cæcus convitia jacit in luscum. Flor. — Vak vezet világtalant. D. Cæcus cæcum ducit. Bbl. — Vakok közt egymzémű a király. B. Inter cæcos regnat strabus. Inter cæcos luscus rex. Flor. — Vak mutat szemesnek utat. D. Si cæcus iter monstrare velit. Hor. ep. 1, 17, 3. — *Vas*. Addig verd a vasat, míg meleg. D. Dum ferrum candet, tundito. Ferrum, dum calet, tundendum est. Flor. — Arany fegyver néha többet győz a vasnál. D. Ferro nocentius aurum. Ov. — Meddig tüzes a vas, addig kopácsold. KV. Dum candet ferrum, velocius est tundendum. Flor. — Szükség vasat tör. D. Necessitas frangit ferrum. Flor. — Tűz próbálja meg a vasat. D. Ignis probat ferrum durum. Bbl. Eccles. 31, 31. — Idővel a vas is megvásik. D. Vasat is megeszi a rozsdá. D. Ferrum rubigo consumit. Flor. — *Vádol*. Az idéttlen magamentés, vádolás. B. Qui se excusat, accusat. Flor. — *Vendég*. Harmadnapos vendégnek coki a neve. KV. Harmadnapi vendégnek ajtó megett a helye. KV. Post tres sæpe dies vilescit piscis et hospes. Flor. — Hivatlan vendégnek ajtó megett helye. KV. Assideat portæ, non invitatus honeste. Stabit post valvam non invitatus ad aulam. Flor. — Későn jött vendégnek csont a vacsorája. S. (L. Vacsora.). — *Veszedelem*. Ki keresi a veszedelmet, elvesz benne. M. Qui quærit periculum, peribit in illo. Bbl. — Veszedelmes a hal harmadik vizében. E. Maledictus piscis in tertia aqua. Flor. — *Vesztés*. Első nyérés, cigány vesztés. Nyelvőr 2. Prima fortuna, nunquam fuit bona. Flor. — *Vet*. A ki mint vet, úgy arat. KV. Quale semen, talis est messis. Flor. — Ki szelet vet, vihart arat. M. Qui ventum seminat, turbinem metet. Flor. — Ki álnokságot vet, bút arat. Faludi. Qui seminat iniquitatem, metet mala. Bbl. Prov. 22, 8. — Ki szűken vet, szűken arat. M. Messis erit rara, quam dextra sparsit avara. Flor. — *Vég*. Gonosz eredetnek gonosz a vége. Faludi. Mali principii, malus finis. Ter. — Jó vég köti a munka

koszoruját. E. Finis coronat opus. Flor. — *Végez.* Ember gondol, isten végez. E. Homo proponit, deus disponit. Flor. — Ki sokba kap, keveset végez. D. Pluribus intentus, minor est ad singula sensus. Flor. — *Vén.* A sok szerencsétlenség időelőtt megvénheszti az embert. KV. Mala senium accelerant. Hom. — Csunya a vén parázna. Sz. Turpe senilis amor. Ov. — Vén ökör mélyebben hagdosza a sarat. D. Bos senex fortius figit pedem. Flor. — *Vénség.* Ki ifjanta gyűjt, vénségében fűjt. KV. Quod in juventute non congregasti, in senectute non invenies. Bbl. — Vénség kész betegség. M. Vénség szüntelen betegség. P. Senectus ipsa est morbus. Juv. 10. 219. Senectus insanabilis morbus. Sen. ep. 108, 28. — *Vét.* A ki részeg korában vét, józan korában bűnhődik. B. Qui peccat ebrius, luat sobrius. Flor. — *Vétek.* Minden vétek talál magának mentseget. E. Nullum crimen sine excusatione. Flor. — Nem vétek, a mi bemegy, hanem a mi kijő. E. Non coinquinat hominem quod intrat in os, sed quod ex ore exit. Bbl. — Sok a vétek, hol sok a törvény. K. Sok törvény, sok vétek. S. Corruptissima respublica, plurimæ leges. Flor. — *Vétkezik.* A ki ritkábban vétkezik, könnyebben bocsánatot nyer. KV. Impune peccat, cum quis peccat rarius. Flor. — Ember szokott vétkezni. E. Hominum est peccare. Flor. — Jámor is napjában hétszer vétkezik. E. Septies cadit in die etiam justus. Bbl. — *Világít.* Az okosság sötétben is világít. D. Sapientia et in tenebris lucet. Bbl. — *Virág.* Festett virágot nem szagolnak. D. Qui pingit florem, non pingit floris odorem. Flor. — Egy virág nem tavasz. D. Unus flos non facit ver. Flor. — *Vitézkedni.* Könnyű ott vitézkedni, hol nincs ellenség. B. Cui procul est hostis, bene se munire potest is. Flor. — *Víz.* Erdőre tőkét, tengerbe vizet hord. E. In silvas ligna, in mare aquas defert. Ov. — Esőt kerülte, vízbe halt. D. Concurrit quispiam ne pluvia madesceret et in foveam præfocatus est. Flor. Nem hal a vízbe, kinek fel kell akadni. D. Ki felől isten elvégezte, hogy felakaszszák, nem hal a vízbe. E. Quod corvis natum est, non submergitur aquis. Flor. — Veszteg álló víznek nem kell hinni. D. Tranquillas etiam naufragus horret aquas. Ov. ex Pont. 2, 7, 8. — Víz ellen nehéz az úszás. D. Contra torrentem niti difficile est. Flor. Quis contra torrentem? Ov.

Zsák. Hol malacgot ígérnek, zsákkal forgolódjál. Sz. Saccus adaptetur, porcellus cum tibi detur. Flor.

MARGALITS EDE.

Könyvészet 1899.

1. Magyar nyelv.

Akadémiai Értesítő. 1899. (Megemlítendők: BARTAL ANTAL: A magyarországi latinság szótára. — SIMONYI ZSIGMOND: Felelet Ballagi Aladárnak a «Nyelvtörténeti szótár»-ról felolvasott bírálatára. — P. THEWBEWK EMIL: A mondatból vált fő- és melléknév. — VARGA ELEMÉR: A gyulafejevári codex. — ZOLNAI GYULA: Az új Nagy Szótár föladatáról.)

Csűrös Ferencz. A magyar irodalmi és köznyelv. Ungvár, 1899. Székely és Illés. (8-r.)

Czimmermann János. Nyelvújítók és nyelvművelők Barczafalvi Szabó Dávid fellépéséig. Tatai algym. értes. 3—20. l.

Egyetemes Philologiai Közlöny. (Megemlítendők: HEINRICH GUSZTÁV: A tübingai pályakérdés. 1808. — HORGER ANTAL: A bánsági sváb nyelvjárás magyar szavai. — KOVÁCS GERGELY: Az accusativus cum infinitivo használata Cæsarnál, Sallustiusnál és Tacitusnál. — KRAUSS SAMUEL: Verseghy Ferencz mint héber nyelvtudós. — SCHMIDT HENRIK: A verbászi német nyelvjárás. — SCHMIDT JÓZSEF: A dualis kérdése az ó-persa declinációban. — SZEGEDY REZSŐ: Sylvester nyelvtana. — VERESS IGNÁCZ: Adalékok a magyar középkori latinsághoz.)

Frecskay János. Mesterségek szótára. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából. Budapest, 1899. Hornyánszky V. (8-r.) Egy füzet 10 kr. — 1. Ácsmesterség (24 l.) — 2. Fametszés, formametszés és rézmetszés (16 l.) — 3. Asztalosmesterség (20 l.) — 4. Fésűsmesterség (16 l.) — 5. Bodnár- vagy kádármesterség (15 l.) — 6. Könyvnyomtatás (30 l.) — 7. Bőrgyártás (29 l.) — 8. Bádigos mesterség (13 l.) — 9. Csizmadia-, cipész- és vargamesterség (19 l.) — 10. Aranyozó- és aranyverőművesség (10 l.) — 11. Fazekasmesterség (21 l.) — 12. Esztergályosmesterség (15 l.) — 13. Gyertyamártás és szappanosmesterség (22 l.)

Hajnal Dávid. Kármán József mint nyelvművelő. Budapest, 1899. Leitner M. L. (8-r.)

Hetyei E. Szende. Gyöngyösi István nyelve a nyelvújítás szempontjából. Győr, 1899. (8-r. 56 l.)

Hoffmann Mór. Ungarisch-deutsches und deutsch-ungarisches Taschenwörterbuch. Mit besond. Berücksichtigung der österr. Orthographie. Mit vielen Beispielen und Redensarten. 2 Tle. Berlin, 1899. Neufeld & Henius. (16-r. VIII, l. 740 u. 678 Sp.) 3 Mk.

Király Pál. A Simonyi-féle tüzetes magyar nyelvtan I. kötetének

birálata. Fölolvastatott a Budapesti Philologiai Társaság 1896. május 20-iki ülésén. Budapest, 1899. Dobrowsky és Franke (8-r. 48 l.) 40 kr.

Clemens, Albert. Ueber die Bildung und den Gebrauch der Tempora im Magyarischen. Besztercei ev. gym. értes. 3—40 l.

Magyar Nyelvőr. (Megemlítették: BARTHA JÓZSEF: Az új Nagy Szótár terjedelme és főladata. — CSÜRÖS FERENCZ: Gyöngyösi és a Nyelvtörténeti Szótár. — JOANNOVICS GYÖRGY: Orthologia. — KULCSÁR ENDRE: Magyar nyelv-művészek. — LÁSZLÓ GÉZA: A zilahvidéki nyelvjárás. — SIMONYI ZSIGMOND: Kombináló szóalkotás. — U. a.: Elévült hibák és látszólagos hibák. — TOLNAI VILMOS: Barczafalvi szógyártásának első birálata. — U. a.: Személynevek mint köznevek. — TRENCSENY KÁROLY: A német nyelvből meghonosult szólásmódok. — TURZÓ FERENCZ: Nyitravidéki palócz-nyelvjárás.

Simonyi Zsigmond és Balassa József. Német és magyar szótár. I. rész. Német-magyar rész. Budapest, 1899. Franklin társ. (8-r. VIII, 474 l.) 4 frt.

Szinyei József. Magyar tájszótár. A M. T. Akadémia megbízásából szerkesztette. — II. köt. 5. füz. Találmány-Tövískés. Budapest, 1899. Hornyánszky V. (4-r. 641—800 h.) 1 frt.

Zombory Daniel. Gyakorlati helyesírás, részletes helyesírási szótárral. A M. T. Akadémia által elfogadott elvek alapján iskolai és magánhasználatra. Nagy-Kőrös, 1899. Bazsó L. (8-r. 56 l.) 20 kr.

2. Finn-ugor és más urál-altáji nyelvek.

Bonelli Luigi. Elementi di grammatica Turca Osmanli con paradigmî, crestemazia e glossario. Milano. Hoepli 1899. (8-r. VIII, 199 l.) 3 lira. — Ism. Liter. Centr. Bl. 49. sz.

Pröhle Vilmos. Rendszeres oszmán-török nyelvtan. Pozsony, 1899. Stampfel K. (8-r. 96 l.) 30 kr.

Radloff, Dr. W. Die Sprachen der türkischen Stämme. I. Abtheilung. Proben der Volksliteratur. VIII. Theil. Mundarten der Osmanen. Gesammelt und übersetzt von Dr. IGNAZ KÚNOS. St. Petersburg, 1899. (8-r. XLII, 588 l.) 15 Mk.

Vámbéry, H. Noten zu den alttürkischen Inschriften der Mongolei und Sibiriens. (Mémoires de la société finno-ougrienne. XII.) Helsingfors. (8-r. 120 l.) 2 Mk 40 pf. — Ism. Sz. J. Nyelvt. Közlem. 470. l.

3. Szláv nyelvek.

Broch, Olaf. Weitere Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn. (Videnskabsselskabets Skrifter. Hist.-filos. Klasse Nr. 1.) (4-r. 104 l.)

Hoffmann, Louise. Die Sprache und Litteratur der Wenden. (Sammlung gemeinverständl. wissenschaftl. Vorträge. 318.) Hamburg, 1899. Verlagsanst. (8-r. 39 l.) 80 pf.

Jagić, Vrat. Beiträge zur slavischen Syntax. Zur Analyse des einfachen Satzes. 1. Hälfte. (Aus: Denkschr. d. k. Akad. d. Wiss.) Wien, C. Gerold & Sohn. (4-r. 88 l.)

Karadschitsch, Vuk Steph. Lexicon serbico-germanico-latinum.

Ed. III. (publica), emendata et aucta. Belgrad. (V. Valozic.) (Lex 8-r. XLII, 880 l.) 16 Mk.

Kulikovski, G. Slovar oblastnogo Olonetskago narječija. St. Petersburg. (4-r. 156 l.)

Loriš, Jan. Rozbor podřeči hornoostravského ve Slezsku. (Rozpravy české Akad. Cis. Frant. Josefa. Roč. VII. Třída III. číslo 1.) Praze. 1899. (8-r. 89 l.)

Margalits Ede dr. Horvát-magyar és magyar-horvát zsebszótár, tekintettel a két nyelv szólásaira. Budapest, 1899. Athenæum. (16-r. XI, 188 l.) 1 frt.

Morfill, W. R. A grammar of the bohemian or czech language. Oxford, 1899. Clarendon Press. (8-r. XVI, 120 l.) 6 sh.

Sergievič, V. Lektsii i izljudovanija po drevnej istorii russkago jazyka. St. Petersburg. Stasiulevič. (8-r. 486 l.)

Slovarj drevně slavjanskago jazika sostavlennij po Ostromirovii Evangelii. St. Petersburg, 1899. (8-r. II, 946 l.) 3 rub. 50 kop.

Soerensen, Asmus. Polnische Grammatik. 1. Hälfte. Leipzig, 1899. Haberland. (8-r. IV, 256 l.) 6 Mk.

Solonina, P. N. Zapiski po metodikie russkago jazyka. St. Petersburg, D. Palubojarinov. (8-r. 72, 79 l.)

4. Germán nyelvek.

Baesecke, Geo. Die Sprache der Opitzischen Gedichtssammlungen von 1624. u. 1625. Laute, Flexionen, Betonung. Braunschweig, 1899. (8-r. IV, 108 l.) (Diss.) 2 Mk.

Baumgarten, Dr. Bruno. Stilistische Untersuchungen zum deutschen Rolandsliede. Halle, 1899. M. Niemeyer. (8-r. V, 102 l.) 2 Mk 40 pf.

Beckmann, Natanael. Språkpsykologi och modersmålsundervisning. Akademisk afhandling. Lund, 1899. (8-r. 152 l.)

Behaghel, Dr. Otto. Der Gebrauch der Zeitformen im konjunktivischen Nebensatz des Deutschen. Mit Bemerkungen zur latein. Zeitfolge und zur griech. Modusverschiebung. Paderborn, 1899. F. Schöningh. (8-r. IX, 216 l.) 4 Mk 40 pf. — Ism. Weissenfels O. Berlin. Philol. Wochenschr. 30. sz.

Beiträge. Bonner, zur Anglistik. Herausg. v. M. TRAUTMANN. 2. u. 4. Heft. Old English musical Terms. Von T. M. Padelford. Bonn, 1899. (8-r. III, 192; XII, 112 l.) 6 Mk.

Böhme, O. Zur Geschichte der sächsischen Kanzleisprache von ihren Anfängen bis Luther. I. Th. 13. u. 14. Jahrhundert. Halle. E. Karras, 1899. (8-r. 58 l.)

Bremer, Otto. Zur Lautschrift. (Sammlung kurzer Grammatiken deutscher Mundarten. I. Anhg.) Leipzig, 1899. Breitkopf & Härtel. (8-r. 21 l.) 75 pf.

Brink, Bernh., ten. Chaucers Sprache und Verskunst. 2. Aufl. Herausg. v. Frdr. Kluge. Leipzig, 1899. Ch. H. Tauchnitz. (8-r. XV, 223 l.) 5 Mk.

Brynildsen, J. Deutsch-norwegisches (dänisches) Wörterbuch. 17—21. Heft. Christiania u. Kopenhagen, 1899. A. Cammermeyer. (8-r. 769—1008 l.) à 40 pf.

Chadwick, H. M. Studies in old English. (Transact. of the Cambridge. Philol. Soc. IV. 2.) London, Clay. (8-r.) 6 sh.

Dalheimer, Vikt. Die Sprache Alexander Barclay's in The Shyp of Fols of the Worlde (1509). Zürich. (Diss.) (8-r. VIII, 71 l.) 1 Mk 40 pf.

Dannheisser, Dr. Ernst. Die richtige Aussprache des Musterdeutschen. Gemeinverständlich dargestellt f. Gebildete aller Berufsarten. Heidelberg, 1899. J. Groos. (8-r. 32 l.) 50 pf.

Ebrard, Wilh. Alliterierende Wortverbindungen bei Goethe. I. Th. Nürnberg, 1899. Edelmann. (8-r. 42 l.) 2 Mk 40 pf.

Ewers, M. Deutsche Sprach- und Litteraturgeschichte im Abriss. Allgemeinverständlich dargestellt. I. Theil: Deutsche Sprach- und Stilgeschichte. Berlin, 1899. Reuther & Reichard. (8-r. XX, 284 l.) 3 Mk 60 pf. — Ism. Liter. Centr. Bl. 26. sz.

Falk, Hjalmar & Torp, Alf. Dansk-nordens Syntax i historisk fremstilling. 1. Heft. Kristiania, Aschehoug. 1899. (8-r.) 75 öre.

Farkas Lajos. Luther és az újfelnémet irodalmi nyelv. H. M. Vásárh. ref. főgym. értes. 15—25 l.

Finck, Franz Nic. Der deutsche Sprachbau als Ausdruck deutscher Weltanschauung. Acht Vorträge. Marburg, 1899. Elwert. (8-r. VIII, 123 l.)

Florschütz, Jos. Zur Entstehung des schwachen Präteritums im Germanischen. Graz, Styria. (8-r. II, 66 l.)

Gombert, Albert. Bemerkungen zum deutschen Wörterbuche. (Boroszlói gym. pr.) (4-r. 26 l.)

Grimm, Jacob u. Grimm, Wilh. Deutsches Wörterbuch. Fortgesetzt v. M. Heyne, R. Hildebrand u. A. Bd. IX. 15. Lfr. (Schwingeblock-Seele.) Leipzig, 1899. Hirzel. (8-r.) 2 Mk.

Günther, J. H. A. A manual of english pronunciation and grammar. Groningen, Wolters. (8-r.) 2 fl. 50 kr.

Haag, Carl. Die Mundarten des oberen Neckars und Donaulandes. (Schwäbisch-Allemannisches Grenzgebiet: Baarmundarten). Reutlingeni réalisk. értes. (8-r. 142 l.)

Hadady Géza. A german derivatio, különös tekintettel a gót és az újfelnémet nyelvre. S. A. Ujhelyi kegyr. főgym. értes. 9—37. l.

Hauschild, Dr. Osc. Die verstärkende Zusammensetzung bei Eigenschaftswörtern im Deutschen. Hamburg, 1899. Herold. (Progr.) (4-r. 29 l.) 1 Mk 50 pf.

Heilig, Ö. Grammatik d. ostfränk. Mundart d. Taubergrundes u. Nachbarmundarten. Leipzig, 1899. Breitkopf u. Härtel. (8-r.) 7 Mk 50 pf.

Heintze, Albert. Deutscher Sprachhort. Ein Stilwörterbuch. 1. Lfr. Leipzig, 1899. Reinzer. (8-r.) 2 Mk. (Teljes 6 füzetben.)

Hellwig, J. Die Stellung des attributiven Adjectivs im Deutschen. Ein Beitrag zur historischen Syntax. Giessen, 1899. Diss. (8-r. 176 l.)

Hirt, Hermann. Der indogermanische Ablaut vornehmlich in seinem Verhältnisse zur Betonung. Strassburg, 1899. Trübner. (8-r.) 5 Mk 50 pf.

Hodermann, Max. Unsere Armeesprache im Dienste der Cäsarübersetzung. Leipzig, 1899. Dürr. (8-r. 44 l.) 75 pf. — Ism. Oehler R. Berl. Phil. Wochenschr. 1. sz.

Höeßler, M. Deutsches Krankheitsnamen-Buch. München, 1899. Piloty & Hühle. (4-r. XI, 922 l.) 35 Mk. — *Ism. Kl. Liter. Centr. Bl.* 25. sz.

Holthausen, F. Altsächsisches Elementarbuch. Heidelberg, Winter, 1899. (8-r. XX, 234 l.) 5 Mk. — *Ism. Henry V. Rev. crit.* 43. sz.

Horn, Dr. Paul. Die deutsche Soldatensprache. Giessen, 1899. Ricker. (8-r. XII, 174 l.) — *Ism. Liter. Centr. Bl.* 13. sz.

Horn, Wilhelm. Beiträge zur deutschen Lautlehre. Giessen, 1899. Diss. (8-r. 37 l.)

Idiotikon, schweizerisches Wörterbuch der schweizerdeutschen Sprache. Herausg. m. Unterstützung des Bundes und der Kantone. Begonnen von FRDR. STAUB und LUDW. TOBLER. 38, 39. Heft. Bearb. von A. Bachmann, R. Schoch, H. Bruppacher und E. Hoffmann-Krayer. Frauenfeld, 1899. J. Huber. (IV. Bd.) 4 r. à 2 Mk.

Jahresbericht über die Erscheinungen auf dem Gebiete der germanischen Philologie. 20. Jahrg. 1898. 2. Abth. Dresden, 1899. Reissner. (8-r. VII, 161—458 l.)

Kalkar, O. Ordbog til det aeldre danske Sprog. (1300—1700). 28. Heft. Kjobenhavn, 1899. (8-r. 64 l.) 3 Mk.

Kehrein, Dr. Val. Mittelhochdeutsche Grammatik und Schulwörterbuch. Leipzig, 1899. O. Wigand. (8-r. VI, 234 l.) 4 Mk.

Kluge, Friedr. Nominale Stammbildungslehre der altgermanischen Dialekte. 2. Aufl. (Sammlung kurzer Grammatiken germanischer Dialekte. I.) Halle, 1899. M. Niemeyer. (8-r. X, 119 l.) 3 Mk.

Kluge, Friedr. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 6. Aufl. Strassburg, 1899. Trübner. (8-r. XXVI, 510 l.)

Köhler, Fr. u. Witter, C. Deutsches Aussprache-Wörterbuch für allgemeinen Gebrauch. Ein Taschen-Wörterbuch der deutschen und englischen Sprache. Mit Angabe der deutschen Aussprache in englischen Buchstaben. 2 Theile. 3. Ster.-Aufl. Neustadt a. d. H. 1899. Leipzig. Dr. Seele & Co. (12-r. XIV, 447 u. 366 l.) 2 Mk 50 pf.

Köhler, Fr. u. Witter, C. Neues Taschen-Wörterbuch der englischen und deutschen Sprache. Zum Gebrauch für den Verkehr u. f. Schulen. Mit Angabe der engl. Aussprache in deutschen Buchstaben. 2 Theile. 4. Ster.-Aufl. U. o. (12-r. IX, 444 és 386 l.) 2 Mk 50 pf.

Kötting, G. Etymologische Studien über deutsche Flussnamen. I. Th. (Kreuznachi gym. progr.) (4-r. 24 l.)

Kraus, Carl. Heinrich von Veldeke und die mittelhochdeutsche Dichtersprache. Mit einem Excurs von Edward Schröder. Halle a. S. 1899. Niemeyer. (8-r. XV, 191 l.) — *Ism. Liter. Centr. Bl.* 38. sz.

Lenz, Philipp. Vergleichendes Wörterbuch der neuhochdeutschen Sprache und des Handschuhseimer Dialects. Baden-Baden. (8-r.) 2 Mk.

Liebich, Dr. Bruno. Die Wortfamilien der lebenden hochdeutschen Sprache als Grundlage f. e. System der Bedeutungslehre. Nach Heines deutschem Wörterbuch bearb. I. Th. 5. Lfr. Breslau, 1899, Preuss & Jünger. (8-r.) 1 Mk 20 pf.

Lindmeyr, Bernhard. Der Wortschatz in Luther's, Emser's und Eck's Uebersetzung des «Neuen Testaments». Ein Beitrag zur Geschichte der neuhochdeutschen Schriftsprache. Strassburg, 1899. Trübner. (8-r. III, 106 l.) 2 Mk 50 pf.

Lloyd, Rich. J. Northern english phonetics, grammar, texts. London, 1899. Nutt. (8-r. 133 l.) 3 sh.

Loewe, Dr. Rich. Die ethnische und sprachliche Gliederung der Germanen. Halle, 1899. M. Niemeyer. (8-r. 60 l.) 1 Mk 60 pf. — *Ism.* H. V. Rev. crit. 17. sz. — *Jantzen H.* Arch. f. n. Spr. 151. l.

Martin, E. u. Lienhart, H. Wörterbuch der elsässischen Mundarten. Im Auftrage der Landesverwaltung von Elsass-Lothringen. 5. Lfr. Strassburg, 1899. K. J. Trübner. (8-r. I. Bd. S. 625—799.) 4 Mk.

Mayer János. A német szörend elemei. (Sepsi-sz.-györgyi ref. koll. értes. 3—35 l.) Önállóan is megjelent.

Melon, J. Etude comparée des langues vivantes d'origine germanique. I. partie: Lois des modifications de consonnes qu'éprouvent les mots envisagés du néerlandais à l'allemand et à l'anglais. I. fasc. Namur, A. Wesmael-Charlier. (8-r. X, 183 l.) 5 fr.

Michels, V. Mittelhochdeutsches Elementarbuch. Heidelberg, 1899. Winter. (8-r.) 5 Mk.

Mohr, F. A. u. Nissen, C. A. Tysk-Dansk Ordbog. 4. Heft. Kjøbenhavn. 1899. (8-r.) 50 öre. — *Ism.* L. A. Liter. Centr. Bl. 20. sz.

Murray, Dr. James A. H. A new english dictionary on historical principles; founded mainly on the materials collected by the Philological Society. Oxford, 1899. Clarendon Press. Vol. V. (Heel-Hywe). (4-r. 193—516.) I—In. (4-r. 1—128 l.) 17 sh. 6 d.

Ordbok öfver svenska språket utg. af Svenska Akademien. H. 10, 11. Lund, Gleerup. à 1 Kr. 50 öre.

Penner, Dr. Emil. Entwicklung der altenglischen Tonvokale. II. Th. Berlin, 1899. R. Gaertner. (4-r. 31—54 l.) 1 Mk.

Priese, Dr. Osk. Der Wortschatz des Heliand, e. deutsch-alt-niederdeutsches Wörterbuch. Saarbrücken, 1899. (Leipzig, R. Voigtländer.) (8-r. IV, 44 l.) 1 Mk 80 pf.

Püschel, Herm. Der syntaktische Gebrauch der Conjunctionen in den Adverbialsätzen bei Hans Sachs. Ein Beitrag zur deutschen Grammatik des XVI. Jahrh. Leipzig, 1899. (E. Gräfe.) (8-r. 120 l.) 2 Mk.

Ritters, Dr. Herm. Etymologische Streifzüge auf dem Gebiete des Niederdeutschen unter besond. Berücksichtigung der Dithmarscher Mundart. Progr. Hamburg, 1899. (Herold). (4-r. 24 l.) 1 Mk 50 pf.

Rittershaus, Adeline. Die Ausdrücke für Gesichtsempfindungen in den altgermanischen Dialekten. Ein Beitrag zur Bedeutungsgeschichte. I. Th. (Abhandl., herausg. v. d. Gesellschaft f. deutsche Sprache in Zürich, III.) Zürich, 1899, E. Speidel. (8-r. XIV. 81 l.) 2 Mk.

Schiepek, Jos. Der Satzbau der Egerländer Mundart. I. Th. Prag, 1899. Calvé. (8-r. XXVI, 206 l.)

Schmidt, Frz. Zur geschichte des wortes «gut». Ein beitrage zur wortgeschichte der sittl. begriffe im deutschen. Diss. Berlin, 1899. (C. Skopnik.) (8-r. VIII, 46 l.) 1 Mk 20 pf.

Skifter utgifna af K. Humanist. Vetensk.-Samfundet Upsala. VI. 8—9. (TAMM, FREDR. Om avledningsändelser hos svenska adjectiv, deras historia och nutida förekomst. — TAMM, FR. Om ändelser hos adverb och arkaiskt bildade prepositionsuttryck i svenskan.)

Soames, Laura. Introduction to english, french and german phonetics with reading lessons and exercises. New edition, revised and

edited by Wilhelm Viëtor. London, 1899. Sonnenschein & Co. (8-r.) 6 sh.

Sprichwörter und alte Volks- und Kinderlieder in kölnischer Mundart. Köln, 1899. K. A. Stauff. (12-r. IV, 65 l.) 50 pf.

Stöcklein, Joh. Untersuchungen zur Bedeutungslehre. Dillingen, 1899. (München, J. Lindauer). (8-r. 59 l.) 80 pf.

Sutermeister, Otto. Humor in der deutschen Grammatik. Bern, 1899. K. J. Wyss. (8-r. 36 l.) 70 pf.

Sweet, H. New english grammar, logical and historical. Part II: Syntax. London, 1899. Frowde. (8-r. 148 l.) 3 sh. 6 d.

Sykes, Fred. Henry. French elements in middle english. Chapters, illustrative of the origin and growth of Romance influence on the phrasal power of standard english in its formative period. Oxford, 1899. (8-r. 64 l.) — *Ism. Romania* 648. l.

Trebs, Emil. Beiträge zur osterländischen Mundart. Fürstenwaldi gym. progr. (4-r. 24 l.)

Urbach, Adolf. Über die Sprache in den deutschen Briefen der Herzogin Elisabeth Charlotte von Orléans. Greifswaldi Diss. 1899. (8-r. 89 l.)

Vercoullie, J. Beknopt etymologisch woordenboek der nederlandse taal. 2. uitgave. Haag, 1899. Nijhoff. (8-r. XX, 464 l.)

Viëtor. Elements of phonetics: English, french and german. Translated from Prof. —. W. «Kleine Phonetik» by Walter Rippmann. London, 1899. Dent. (8-r. 143 l.) 2 sh. 6 d.

Wagner, Ph. Die Sprachlaute des Englischen, nebst Anhang: Englische Eigennamen mit Aussprachebezeichnung. Ein Hilfsbuch für den Schul- und Privatgebrauch. 2. Aufl. Stuttgart, 1899. Neff. (8-r. XI, 156 l.) 2 Mk 50 pf.

Wasserzieher, Dr. Ernst. Aus dem Leben der deutschen Sprache. 2. Aufl. (Wissensch. Volksbibliothek. 14.) Leipzig, 1899. S. Schnurspiel. (16-r. 64 l.) 30 pf.

Wied, Karl. Dänische Conversations-Grammatik. Heidelberg, 1899. Groos. (8-r. VIII, 342 l.)

Wigand, Dr. Paul. Der menschliche Körper im Munde des deutschen Volkes. Eine Sammlung und Betrachtung der dem menschlichen Körper entlehnten sprichwörtl. Ausdrücke u. Redensarten. Frankfurt a. M., 1899. J. Alt. (8-r. III, 119 l.) 1 Mk 50 pf.

Wilmanns, W. Deutsche Grammatik. Gotisch, Alt-, Mittel- und Neuhochdeutsch. 2. Abth. Wortbildung. 2. Aufl. Strassburg, K. J. Trübner. (8-r. XVI, 671 l.) 12 Mk 50 pf.

5. Román nyelvek.

Andersson, Herm. Altération et chute de l'R en français. (Studier i modern språkvetenskap. I. 7.)

Behrenz, D. Zur Wortgeschichte des Französischen. (Beiträge zur rom. Philologie.)

Berger, Heinr. Die Lehnwörter in der französischen Sprache ältester Zeit. Leipzig, 1899. O. Reisland. (8-r. III, 347 l.) 8 Mk.

Boerner, Otto u. Lovera, Romeo. Lehrbuch der italienischen

Sprache. Mit einer Karte von Italien. Leipzig, 1899. Teubner. (8-r.) 2 Mk 60 pf.

Bruckner, W. Charakteristik d. german. Elemente im Italienisch. (Wissenschaftl. Beilage z. Ber. ü. d. Gymn. in Basel. Basel, 1899. (4-r. 33 l.) 1 Mk. — Ism. Pogatscher A. D. Ltr. Ztg. 40. sz. — Ism. Henry V. Rev. crit. 32. sz.

Cuers, Dr. H. Bildung und Bedeutungswandel französischer Infinitiv beim Übergang aus dem Lateinischen. Progr. Frankfurt a. M., 1899. (Leipzig, Renger.) (4-r. XXXXII l.) 1 Mk 50 pf.

Darmsteter, Arsène. A historical french grammar. Authorised english edition by Alphonse Hartog. London, 1899. (8-r. XLVIII, 936 l.) 12 sh. 6 d.

Decurtins, Dr. C. Rätoromanische Chrestomathie. V. Bd.: Oberengadinisch, Unterengadinisch. 1. Lfr. Das XVI. Jahrhundert. Erlangen. 1899. F. Junge. (8-r. 324 l.) 10 Mk.

Densusianu, O. Urme vechi de limba in toponimia romineasca. Bucuresci, Ivanescu. (8-r. 16 l.)

Dottin, G. Glossaire des parlers du Bas-Maine. (Département de la Mayenne.) Paris, Walter. (8-r.) 15 fr.

Elfrath, Henry. Die Entwicklung lateinischer und romanischer Dreiconsonanz im Altfranzösischen. Marburg, 1899. Diss. (8-r. 72 l.)

Fanfani, P. Novissimo vocabolario della lingua italiana scritta e parlata compilato sui vocabolari del Manuzzi, del Tommaseo, del De Stefano, del Fanfani. 14. ediz. Napoli, M. Morano. (8-r. VIII, 1299 l.) 10 lira.

Gade, Heinr. Ursprung und Bedeutung der üblicheren Handwerkzeugnamen im Französischen. Kiel, 1899. Diss. (8-r. 76 l.)

Gourmont, R. de. Esthétique de la langue française. Paris, 1899. Mercure de France. (8-r.) 3 fr. 50 c.

Grasserie (Raoul de la —). Études de grammaire comparée de la catégorie des voix. Paris. (8-r.) 1½ fr.

Guerlin, de Guer. Essai de la dialectologie normande. La palatalisation des groupes initiaux, gl, kl, fl, pl, bl, étudiée dans les parlers de trois cents communes du département du Calvados. Paris, Bouillon, 1899. (8-r. X, 155 l.) 10 fr.

Hanssen, Friedr. Über die altspanischen Präterita vom Typus ovē pude. Valparaiso. Helfmann. (8-r. 68 l.)

Hatzfeld, A. & Darmesteter, A. Dictionnaire général de la langue française. Fasc. 25. Paris, Delagrave. 1 fr.

Hofer, Karl. Die Stellung des attributiven Adjektivs im Französischen in ihrer geschichtlichen Entwicklung dargestellt. Zweibrücken, 1899. Progr. (8-r.) 1 Mk.

Könnye, Nándor. Egy kis összehasonlítás a francia és egyéb román nyelvek között. (Ungvári realisk. értes. 5—12 l.)

Lené, Gustaf. Les substantifs postverbaux dans la langue française. Upsala, 1899. (8-r. 146 l.) — Ism. Bourciez, E. Rev. crit. 37. sz.

Levy, Emil. Provenzalisches Supplement-Wörterbuch. Berichtigungen und Ergänzungen zu Raynouards Lexique roman. 9. Heft. Leipzig, 1899. O. R. Reisland. (8-r. III. Bd. 1—128 S.) 4 Mk.

Lovera, R. Grammatik der italienischen Umgangssprache. Leipzig, 1899. Teubner. (8-r.) 2 Mk.

Mann, Gustav. Die Sprache Froissart's auf Grund seiner Gedichte. Halle, 1899. Diss. (8-r. 46 l.)

Meder, F. Erläuterungen zur französischen Syntax. Leipzig, 1899. Renger. (8-r.) 2 Mk.

Menthel, E. R. Beiträge zur französischen Lexikographie. (Boroszlói reálisk. progr.) (8-r. 40 l.)

Nazari, Oreste. I dialetti italici grammatica iscrizioni, vero ione, lessico. Milano, 1899. Hoepli. (16-r.) 3 lira.

Nonnenmacher, E. Praktisches Lehrbuch der altfranzösischen Sprache. Wien, 1899. Hartleben. (8-r.) 1 frt.

Nyrop, Kr. Grammaire historique de la langue française. Tome I. Copenhague (8-r.) 10 fr.

Östberg, H. O. Les voyelles vélaines accentuées, la diphtongue *au* et la désinence *-avus* dans quelques noms de lieux de la France du Nord. Upsala, 1899. (8-r. 99 l.)

Ovidio, Francesco d'—. Note etimologiche. Napoli, 1899. (8-r. 84 l.) Ism. Romania 486. l.

Pallioppi, Emil. Wörterbuch der romanischen Mundarten des Ober- u. Unterengadins, des Münsterthals, v. Bergün u. Filisur mit besonderer Berücksichtigung der oberengadinischen Mundart. Deutsch-Romanisch. 1. Lfr. Basel, Geering. (1—140 l.) 5 Mk.

Petit de Julleville, L. Histoire de la langue et de la littérature française des origines à 1900. Tome VI. Paris, Colin & Cie. (8-r. 901 l.)

Quiehl, Dr. Karl. Französische Aussprache und Sprachfertigkeit. Phonetik, sowie mündliche und schriftliche Übungen im Klassenunterrichte. 3. Aufl. Marburg, 1899. Elwert. (8-r. VIII, 188 l.) 3 Mk 20 pf. — Ism. Tobler A. Arch. f. n. Spr. 249. l.

Romberg, H. B. L'idée de la durée par rapport aux verbes et aux substantifs verbaux en français moderne. Göteborg, 1899. Zachrisson. (8-r.) Diss.

Salvioni, Carlo. Dei nomi locali levantinesi in *-éngo* e d'altro ancora. Bellinzona, 1899. (8-r. 10 l.) — Ism. Romania 649 l.

Savelli, Fabrizio Giannuzzi. Arcaismi nelle Rime del Petrarca. Turin, 1899. Loescher. (8-r. 36 l.)

Schlesinger, Gustav. Die altfranzösischen Wörter im Machsor Vitry nach der Ausgabe des Vereins «Mekize Nirdamim». Mainz, 1899. Wirth. (8-r. 104 l.)

Schöningh, Dr. Thdr. Die Stellung des attributiven Adjektivs im Französischen. (Neuphilologische Studien. 7.) Paderborn, 1899. F. Schöningh. (8-r. IV, 64 l.) 1 Mk 60 pf.

Schwan, Ed. Grammatik der altfranzösischen Sprache. Neu bearb. von Dr. Dietr. Behrens. 4. Aufl. Leipzig, 1899. O. R. Reisland. (8-r. VIII, 266 l.) 5 Mk 40 pf.

Simits Ferencz. A franczia kiejtés szabályai. Szeged, Endrényi. I. 1899. (8-r. 19 l.) 10 kr.

Sörgel, Johannes. Über den Gebrauch des reinen und des präpositionalen Infinitivs im Altfranzösischen. Halle, 1899. Diss. (8-r. 34 l.)

Studi Glottologici italiani, diretti da G. de GREGORIO. Vol. I. To-

rino, 1899. Loescher. (10 lira.) *Ism. Vendryès, J. Rev. crit. 30. sz. (Tartalma: G. de Gregorio, Contributi alla etimologia e lessicografia romanza con ispeciale considerazione ai vernacoli siciliani. — SABBADINI, R. Saggio di toponomastica dell' isola dell' Elba. — M. LA VIA, Il vocalismo del dialetto gallo-italico di Nicosia in Sicilia.)*

Suback, Dr. Julius. Das Zeitwort in der Mundart von Tarent. Brünn. 1899. (8-r. 23 l.) Progr. *Ism. Romania 649. l.*

Sulte, Benjamin. La langue française au Canada. Lévis, P. G. Roy. (16-r. 107 l.)

This, C. Zur Lehre d. Tempora u. Modi im Französischen. (Beiträge z. roman. Philologie.)

Tiktin, H. Rumänisch-deutsches Wörterbuch. 5. Lfr. Bukarest u. Leipzig. 1899. (8-r. 257—320 l.) 1 Mk 60 pf.

Tobler, Adf. Vermischte Beiträge zur französischen Grammatik. Gesammelt, durchgesehen und vermehrt. 3. Reihe. Mit e. Anh.: Romanische Philologie an deutschen Universitäten. Leipzig, 1899. S. Hirzel. (8-r. XII, 203 l.) 5 Mk. — *Ism. Bourciez E. Rev. crit. 37. sz. — Kn. Lit. Centr. Bl. 51—52. sz.*

Ujváry Béla. Francia-magyar és magyar-francia zsebszótár, tekintettel a két nyelv szólásaira. Budapest, 1899. Athenæm. (16-r. VIII, 421, V. 329 l.) 2 frt.

Viciu, Alesiu. Glosariu de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român adunate și explicate. Blaj, 1899. (8-r. 56 l.) 1 Kor.

Villatte, Dr. Césaire. Parisismen. Alphabetisch geordnete Sammlung der eigenart. Ausdrucksweisen des Pariser Argot. Ein Supplement zu allen französisch-deutschen Wörterbüchern. 5. Aufl. Berlin, 1899. Langenscheidt. (8-r. XVI, 326 l.) 5 Mk.

6. Latin és görög nyelv.

Bally, Charles. Les langues classiques sont-elles des langues mortes? Bale et Genève, Georg & Co. 1899. (8-r. 35 l.)

Balsamo, A. Studi di filologia greca. Punt. I. Firenze, 1899. (8-r. 97 l.) 3 Mk 50 pf.

Barth, Willh. Unterrichtsbriefe für das Selbst-Studium der neu-griechischen Sprache. II. Kurs. (Schriftsprache). 15. u. 16. Briefe. Leipzig, 1899. C. Haberland. (8-r. S. 227—258 l.) à 50 pf.

Beckwith, E. G. A. Satura grammatica; or, Latin critical notes. London, Bell. (8-r. 128 l.) 2 sh. 6 d.

Bottek, Ed. Die ursprüngliche Bedeutung des Conjunctivs in lateinischen Nebensätzen. I. Thl. Ut-, Ne-, Quo-, Quominus-, Quin-, Relativ- u. Cum-Sätze. Wien, 1899. A. Hölder. (8-r. 94 l.) 1 Mk 50 pf. — *Ism. W. Liter. Centr. Bl. 33. sz. — Dittmar Armin. Berlin. Philol. Wochenschr. 33—34. sz.*

Civitelli, Giuseppe. Il suffisso del superlativo latino. Contributo alla morfologia latina. Napoli, 1899. (8-r. 51 l.)

Conway, R. S. Dialectorum italicarum exempla selecta in usum academicum latine reddita. Cambridge, Univ. Press. (8-r.) 2 sh. 50 d.

Corpus glossariorum latinorum. Vol. VI. fasc. 1. (Goetz, Georg

Thesaurus glossarum emendatarum. Pars I.) Lipsiæ, 1899. Teubner. (8-r. X, 368 l.) 18 Mk. — Ism. K. K. Lit. Centr. Bl. 44. l.

Diehl, Ernestus. De m finali epigraphica. Leipzig, 1899. Teubner. (8-r. 326 l.) 12 Mk. Ism. W. Lit. Centr. Bl. 43. sz.

Diels, Herm. Elementum. Eine Vorarbeit zum griech. u. latein. Thesaurus. Leipzig, 1899. B. G. Teubner. (8-r. XVI, 93 l.) 3 Mk.

Dieterich, Karl. Untersuchungen zur Geschichte der griechischen Sprache von der Hellenistischen Zeit bis zum X. Jahrh. n. Chr. Leipzig, 1899. Teubner. (8-r. XXIV, 326 l.)

Heine, Gerhard. Synonymik des neutestamentlichen Griechisch. Leipzig, 1899. Haberland. (8-r.) 4 Mk.

Heraeus, W. Die Sprache des Petronius und die Glossen. Leipzig, 1899. Teubner. (4-r. 50 l.) — Ism. Arch. f. Lat. Lexikogr. 445. l.

Hidén, C. I. De casuum syntaxi Lucretiana. II. Berlin, 1899. (8-r. VIII, 152 l.) Mayer & Müller. 2 Mk 50 pf. — Ism. Arch. f. lat. Lexikogr. 445. l.

Klahn, Wilh. Über die Entwicklung des lateinischen primären und sekundären *mn* im Französischen. Kiel, 1899. Diss. (8-r. 66 l.)

Kohlmann, G. De vel imperativo qvatenvs ab avt particvla differat. Marburg, 1899. Diss. (8-r. 98 l.)

Kostialik János. Az utóidejű határozó mondatok szerkezete a classicus latinságban nyelvbölcseleti alapon megfejtve. Kalocsai érs. főgym. értes. 3—34. l.

Lane, George M. A latin grammar for schools and colleges. New-York, 1899. Harper & Brothers. (8-r. XV, 572 l.) 6 sh. Ism. Skutsch F. D. Lit. Ztg. 12. sz. — Job. L. Rev. crit. 41. sz.

Márffy, Oszkár. Theokritos syntaxisa. Doktori értekezés. Budapest, 1899. (8-r. 70 l.)

Maurenbrecher Bertold. Forschungen zur lateinischen Sprachgeschichte und Metrik. 1. Heft. Hiatus und Verschleifung im alten Lateinischen. Leipzig, 1899. B. G. Teubner. (8-r. VIII, 269 l.) 7 Mk. — Ism. Sk. Liter. Centr. Bl. 28. sz.

Mohl, F. G. Introduction à la chronologie du latin vulgaire. (Étude de philologie historique.) Paris, Bouillon, 1899. (8-r. XII, 399 l.) 10 francs.

Mueller, Julius. De litteris I et V latinis. Qvomodo a Græcis in transcriptis Romanorum nominibus expressæ sint. Capita III. Marburg, 1899. Diss. (8-r. 59 l.)

Niedermann, M. Studien zur Geschichte der lateinischen Wortbildung. Strassburg, 1899. Trübner. (8-r. 38 l.) Diss. — Ism. Solmsen F. D. Lit. Ztg. 42. sz. — Planta R. Arch. f. lat. Lexikogr. 441. l.

Nolan, E. Two greek grammars of the thirteenth century. Edited by —. Cambridge University Press, 1899. (8-r.)

Otto, Gualterus. Nomina propria latina oriunda a participiis perfecti. Leipzig, 1899. Teubner. (8-r.) 5 Mk 60 pf.

Pascal, Carlo. Dizionario dell' uso Ciceroniano. Torino, 1899. (8-r. XV, 777 l.) Ism. Arch. f. lat. Lexikogr. 443. l.

Pokrowski, M. M. Materialji dlja istoričeskoj grammatiki latinskago jazika. Moskva. (8-r. VIII, 277 l.) — Ism. W. B. Liter. Centr. Bl. 18. sz. — Niedermann M. Arch. f. lat. Lexikogr. 439. l.

Riemann, O. et Gölzer, H. Grammaire comparée du Grec et du Latin. Syntaxe. Paris, 1899. (8-r. 893 l.) — Ism. Arch. f. lat. Lexikogr. 444 l.

Samuelsson, Johann. Studia in Valerium Flaccum. Commentatio academica. Upsaliæ, 1899. (8-r. 138 l.)

Schmidt, Johs. Die elischen Verba auf -εω und der urgriechische Declinationsablauf der Nomina auf -εός. (Aus: Sitzungsber. d. pr. Akad. d. Wiss.) Berlin, 1899. G. Reimer. (8-r. 14 l.) 50 pf.

Schüler, G. Die griechischen unregelmässigen Verba, in alphabet. Anordnung zusammengestellt. Stadl, A. Pockwitz. (8-r. 49 l.) 60 pf. — Ism. Sitzler J. Wochenbl. f. klass. Philol. 22. sz.

Schwab, Joannes. Nomina propria latina oriunda a participiis præsantis activi, futuri passivi, futuri activi quæ quando facta sint. Leipzig, 1899. Teubner. (8-r.) 3 Mk 20 pf.

Sexauer, Herm. Der Sprachgebrauch des Romanschriftstellers Achilles Tatius. Heidelberg, 1899. Diss. (8-r. 78 l.)

Sommer, Dr. Ferd. Die Comparationssuffixe im Lateinischen. Leipzig, 1899. (Strassburg, Trübner.) Diss. (8-r. 98 l.) — Ism. Solmsen F. D. Ltr. Ztg. 42. sz. — Henry V. Rev. crit. 43. sz.

Stolz, Friedr. u. Schmalz, J. H. Lateinische Grammatik. Laut- und Formenlehre. Syntax und Stilistik. Mit Anhang über lateinische Lexicographie v. Ferd. Heerdegen. 3. Aufl. München, 1899. Beck. (8-r.) 11 Mk.

Thulin, Carolus. De coniunctivo Plautino I. II. Commentatio academica. Lund. Gleerup. (8-r. X, 200 l.) 3 Kr. 50.

Uppgren, Anders. De verborum peculiaribus et propriis numeris ad antiquas linguas et sermones et poesin facta. I. Comment. akad. Lund. Gleerup. (8-r. VIII, 88 l.)

Vlachos, Dr. Angelos. Elementar-Grammatik der neugriechischen Sprache. 5. verb. Aufl. Leipzig, 1899. F. A. Brockhaus. (8-r. VII, 90 l.) 1 Mk 50 pf.

Wackernagel, Jakob. Vermischte Beiträge zur griechischen Sprachkunde. Basel, 1899. (4-r. 64 l.)

Weise, Dr. F. Osk. Charakteristik der lateinischen Sprache. 2. Aufl. Leipzig, 1899. B. G. Teubner. (8-r. VII, 172 l.) 2 Mk 40 pf. — Ism. Zielinski Th. D. Lit. Ztg. 49 sz.

Weissbrodt, E. De R et L consonantium latinarum mutua ratione præcipue e glossariis latinis illustranda. Jena, 1899. Diss. (8-r. 47 l.)

Wessner, P. Untersuchungen zur lateinischen Scholien-Litteratur. Bremerhaven. (8-r.)

Zacher, Konrad. Kritisch-grammatische Parerga zu Aristophanes. Leipzig, 1899. Dieterich. (8-r. 439—530 l.) 2 Mk 40 pf. — Ism. li. Lit. Centr. Bl. 41. sz.

Zimányi Dániel. A latin tulajdonnevek. Értekezés. Budapest, 1899. (8-r. V, 98 l.)

7. Más indogermán nyelvek. Indogermán nyelvhasonlítás.

Audouin, É. De la déclinaison dans les langues Indo-Européennes particulièrement en Sanscrit, Grec, Latin et Vieux Slave. (Thèse). Paris, Klincksieck. (8-r. XII, 469 l.)

Finck, Franz Nikolaus. Die araner Mundart. Ein Beitrag zur Erforschung des Westirischen. 2 Bde. Marburg, 1899. Elwert. (8-r.) 18 Mk.

Geiger, Wilh. u. Kuhn, Ernst. Grundriss der iranischen Philologie. I. Bd. 2. Abth. 3. Lfr. Strassburg, 1899. Trübner. (8-r.) 5 Mk 50 pf.

Holder, Alfr. Alt-celtischer Sprachschatz. 11. Lfr. Leipzig, 1899. B. G. Teubner. (8-r. 513—767 l.) 8 Mk.

Sprachwissenschaftliche Abhandlungen. Herausgeg. von Lukas v. PATRUBÁNY. I. Jahrg. 1—12. Nummer. (Megemlítő: PATRUBÁNY, L. Lautlehre der Mußer Mundart.—U. a.: Lautlehre der neuarmenischen Mundart von Tiflis. — HRAČEAY ADJARIAN: Armenische Etymologien.)

Stolz, Frdr. Über die Entwicklung der indogermanischen Sprachwissenschaft. Innsbruck, 1899. Wagner. (8-r. 24 l.) 80 pf.

Uhlenbeck, C. C. Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch der altindischen Sprache. II. Theil. Amsterdam, 1899. J. Müller. (8-r. 161—367 l.) 5 Mk. — Ism. Vendryès, J. Rev. crit. 43. sz.

8. Sémi nyelvek.

Bacher, W. Beiträge zur semitischen Sprachvergleichung bei Moses Maimûni. (Aus: «Recueil des travaux réd. en mémoire du jubilé scient. de M. D. Chwolson».) Berlin, S. Calvary & Co. (8-r. 28 l.) 1 Mk 20 pf.

Bacher, Wilhelm. Die älteste Terminologie der jüdischen Schriftauslegung. Leipzig, 1899. Hinrichs. (8-r.) 8 Mk 50 pf.

Brückelmann, Carl. Syrische Grammatik m. Litteratur, Chrestomathie und Glossar. Berlin, 1899. Beuther & Reichard. (8-r. XIII, 110 u. 190 l.) 7 Mk. — Ism. Daethgen Fr. D. Lit. Ztg. 43. sz. — D. R. Rev. crit. 31. sz.

Dillmann, August. Grammatik der äthiopischen Sprache. 2. verb. u. verm. Aufl. von Carl Bezold. Leipzig, 1899. Tauchnitz. (8-r.) 15 Mk.

Gesenius, Wilh. Hebräisches und aramäisches Handwörterbuch über das alte Testament. Bearbeitet von Dr. Frants Buhl. 13. Aufl. Leipzig, 1899. F. C. W. Vogel. (8-r. XII, 1030 l.) 18 Mk.

Goldziher, Ign. Abhandlungen zur arabischen Philologie. II. Th. Das Kitáb al-Mu'Ammarin des Abû Hâtim al-Sigistânî. Leiden, 1899. (8 r. CIX, 63 és 103 l.) 9 Mk.

Hava, Fr. J. G. Arabic-English dictionary. Beyrut. Catholic Press. (8-r. XIV, 909 l.) — Ism. Liter. Centr. Bl. 22. sz. — Hartmann M. D. Lit. Ztg. 23. sz. — Euringer S. Lit. Rundsch. f. Kath. Deutschl. 7. sz.

Krauss, Samuel. Griechische und lateinische Lehnwörter im Talmud, Midrasch und Targum. Mit Bemerkungen von IMMANUEL LÖW. II. Th. Berlin, 1899. Calvary. (8-r. X, 687 l.) 28 Mk. — Ism. Österr. Liter. Bl. 26. sz.

Lidzbaski, Mark. Handbuch der nordsemitischen Epigraphik.

I. Text. II. Tafeln. Weimar, 1899. Felber. (8-r. XIV, 508 l. + 4-r. XLVI.) 30 Mk. Ism. Str. H. Liter. Centr. Bl. 15. sz.

Manassewitsch, B. Die Kunst, die hebräische Sprache durch Selbstunterricht schnell und leicht zu erlernen. 2. neu bearb. Aufl. Wien, Pest, Leipzig. Hartleben. (8-r. XIV, 172 l.)

Mondon, C. Grammaire abyssine. (Langue amharique). Paris. (8-r.) 10 fr.

Muss-Arnolt, W. A concise dictionary of the assyrian language. (Assyrian-English-German.) Part VIII. Berlin, 1899. Reuther & Reichard. (8-r. 449—512 l.) 5 Mk.

Nöldeke, Th. Die semitischen Sprachen. Eine Skizze. 2. verb. Aufl. Leipzig, 1899. Ch. H. Tauchnitz. (8-r. III, 76 l.) 2 Mk. — Ism. Lit. Centr. Bl. 41. sz.

Reckendorff, H. Die syntaktischen Verhältnisse des Arabischen. II. Th. Leiden, Brill. (8-r. VIII, 265—831 l.)

Rosenak, Leop. Die Fortschritte der hebräischen Sprachwissenschaft von Jehuda Chajjüg bis David Kimchi (X. bis XIII. Jahrh.) I. Th. Frankfurt a. M. Kauffmann. (8-r. VIII, 47 l.) 2 Mk.

Schultze, Dr. Mart. Grammatik der aramäischen Muttersprache Jesu. Berlin, 1899. Calvary. (8-r. IV, 87 l.) 2 Mk 40 pf. — Ism. D. R. Rev. crit. 31. sz.

Sibawaihi's Buch über die Grammatik. Nach der Ausg. v. H. Denenbourg u. dem Commentar des Siráfi's übers. u. erklärt und mit Auszügen aus Siráfi und anderen Commentaren versehen v. Dr. G. John. 25. Lfr. Berlin, 1899. Reuther & Reichard. (II. Bd. S. 689—720 und 401—448.) 4 Mk.

Socin, Dr. A. Arabische Grammatik. Paradigmen, Litteratur, Übungsstücke u. Glossar. 4. verm. u. verb. Aufl. (Porta linguarum orientalium. IV.) Berlin, 1899. Reuther & Reichard. (8-r. XIII, 169 és 156 l.) 6 Mk. — Schlüssel dazu (12 S.) 1 Mk 50 pf. — Ism. C. S. F. Liter. Centr. Bl. 19. sz. — D. R. Rev. crit. 18. sz. — Fell. Liter. Rundsch. f. kath. Deutschl. 7. sz.

Socin, Dr. Alb. Die Siloahinschrift zum Gebrauch bei akademischen Vorlesungen. Neu gezeichnet u. herausg. (Freiburg i. Br., 1899. J. C. B. Mohr. (8-r. 4 l.) 60 Mk.

Vosen, Dr. C. H. Rudimenta linguæ hebraicæ scholis publicis et domesticæ disciplinæ brevissime accommodata. Retractavit, auxit, octavum emendatissima ed. Dr. Fr. Kaulen. Freiburg i. Br., 1899. Herder. (8-r. IV, 147 l.) 1 Mk 60 pf.

9. Általános nyelvészet. Különfélék.

Adjarian, M. H. Etude sur la langue Laze. Paris, Bouillon. (8-r.) 8 francs.

Davenport, H. J. and Emerson, A. M. The principles of grammar. Newyork. Macmillan & Co. (8-r. XIV, 268 l.)

Falkner's, Thom. Nachricht von der moluchischen Sprache. Separat und unverändert herausg. v. Jul. Platzmann. Leipzig, 1899. B. G. Teubner. (8-r. 21 l.) 3 Mk.

Geiger, L. Ursprung und Entwicklung der menschlichen Sprache und Vernunft. II. Th. 2. Aufl. Stuttgart, Cotta. 10 Mk.

Gonggrijp, J. R. P. F. Kitab amtsál. Maleisch-Hollandsch lees-en leerboek tot zelfonderricht voor Europeanen. Zwolle, 1899. (8-r. 16, 315, 4 l.) 7 Mk 50 pf.

Grierson, George A. Essays on Kāçmiri grammar. London, 1899. Luzac. (8-r. XVI, 257, XCVIII l.)

Jespersen, Otto. En systematisk Fremstilling af Laeren om Sproglyd. III. Hefte. Den specielle Dels Stutning. Kopenhagen, 1899. (8-r. 329—633 l.)

Krausz Jakab. A mai nyelvtudomány vezérelvei. Budapest, 1899. Hornyánszky V. (8-r. 39 l.)

Littmann, E. Das Verbum d. Tigre-Sprache in Abessinien. Halle, 1899. (8-r. 35 l.) Diss.

Lonsdale, A. W. Burmese grammar and grammatical analysis. London, 1899. Longmans. (8-r.) 10 sh. 6 d.

Mahler, Ede. Az egyiptomi nyelv alapelemei. Budapest, 1899. Hornyánszky V. (8-r. XXI, 90 l.) 2 frt.

Muller, F. M. Science of language. 2 vols. London, Longmans. (8-r.) 10 sh.

Pearson, Ernest. A study in philology polyglot comparative vocabularies of words from all the families of languages. London, 1899. P. Kegan. (8-r. XII, 115 l.) 3 sh. 6 d.

Robin, C. H. and Brooks, W. H. Hausa dictionary. Vol. I. Hausa-English. London, 1899. (8-r.) 14 Mk 40 pf.

Ruiz, Antonio. Der Sprachstoff der guaranischen Grammatik. Übersetzt u. hier u. da erläutert v. Jul. Platzmann. Leipzig, 1890. B. Teubner. (8-r. XX, 261 l.) 20 Mk.

Steinschneider, M. Über Sprachkenntniss u. Sprachkunde. (Samml. gemeinn. wiss. Vorträge. 322. Heft.) Hamburg. 75 pf.

Sweet, Henry. The practical study of languages. With tables and illustrative quotations. London, 1899. Dent & Co. (8-r. XIV, 280 l.)

Velics Antal dr. A khinai nyelv szerepe az ural-altáji, indo-európai és sémi nyelvekben. Budapest, 1899. Sz. István t. (8-r. 99 l.) 1 frt 20 kr.

Vinsor, J. Manuel de la langue hindoustani. Paris, Maisonneuve. (8-r.) 10 fr.

Összeállította: HELLEBRANT ÁRPÁD.

Ismertetések és bírálatok.

A mai német nyelv.

Die deutsche Sprache der Gegenwart. Ihre Laute, Wörter und Wortgruppen. Ein Handbuch für Lehrer, Studierende und Lehrerbildungsanstalten. Auf sprachwissenschaftlicher Grundlage zusammengestellt von LUDWIG SÜTTERLIN. Leipzig, Voigtländer, 1900. 381 l. Ára 6 márka.

E könyv, mely a mai német nyelvnek rendszeres és részletes grammatikáját tartalmazza, figyelmet érdemel nemcsak azért, minthogy a fellelt anyagot helyesen, a mai tudományos felfogásnak megfelelően tárgyalja — erről szerzőjének, a heidelbergi egyetem jónevű tanárának neve is kezeskedik —, hanem azért is, mivel amaz anyagot a szokásostól eltérő elrendezésben nyújtja s mivel a felosztás és csoportosítás szempontjainak megváltoztatásával a tárgy felfogásának is változását, még pedig gyakran helyes irányban való változását tünteti föl. SÜTTERLIN könyve előszavában előadja, hogy JOHN RIESnek most néhány éve feltűnést keltett fejtegetései (*Was ist Syntax?* 1894.; v. ö. *NyK.* 25: 79. s. k. l.) indították őt arra, hogy a német nyelv grammatikai anyagát a RIES-féle követelményeknek megfelelőleg feldolgozza. A RIES elmékedéseinek hatása SÜTTERLIN könyvében főleg két pontban szembetűnő: az egyik az, hogy a szók, szócsoportok és mondatok tárgyalásánál szorgosan megkülönbözteti az *alaki* és a *jelentésbeli* szempontokat; másik az, hogy a syntaxist nem a *mondat* tanával veszi egyértelműnek, hanem a *szócsoport* (Wortgruppe) tanával s a mondatot a szószerkezet csupán egyik fájának tartja.

SÜTTERLIN dicséretre méltó önállósággal szakított az iskolai grammatikának nem egy tarthatatlan hagyományával, nem egy helytelenül megrögzött tanával s gyakran ellentétbe helyezkedik a „landläufige Sprachlehre” szabályaival. Ez iskolai grammatikának éppen eme szabályozó hajlamával szemben gyakran rámutat arra a tényre, melyet újabban első sorban PAUL hangoztatott, hogy a nyelvi jelenségeket nem választják el éles határok, hogy itt mindenütt átmenetek vannak s azért a definitiókat és szabályokat nem lehet oly minden egyebet kizáró formában fogalmazni, mint más ismeretkörökben. Az egyes szók jelentése csak ritka

esetben határozható meg teljes kétségtelenséggel, rendszerint egy kis ingadozás forog fenn (69. l.); az összetételek fajai közt nem lehet éles határt vonni (71. 88. l.); a beszédrészek határai is el-elmosódnak (78. l.), a többesképzést lehet szóképzésnek is, szóragozásnak is felfogni (79. l.), az igemódok használatában átmenetek vannak (185. l.), a mondatrészek körében gyakran kételkedni lehet, vajjon kiegészítővel vagy határozóval van e dolgunk (335. l.) stb. Persze, hogy ezeket és az efféléket eddig is tudtuk, de a grammatikusok nagy része bizonyára pädagogiai bűnnek tartotta volna, hogy valaki nyíltan hirdessen ily 'ingadozó' tanokat a tanítás céljaira szánt könyvben. Pedig hiába, a nyelv nem matematika, — persze hogy nem is logika. SÜTTERLIN ismételve rámutat a logikai és nyelvtani kategóriák különbségeire, helytelennek mondja azt az eljárást, mely az iskolázott, a logikai gondolkodást veszi a nyelvi vizsgálatok kiinduló pontjául (6.10. l.), vagy a mely a mondatban mindig a logikai ítélet képét akarta látni s e felfogás alapján majd pleonasmusról, majd ellipsisről beszélt (7. 8. l.). Szerzőnk, igen helyesen, nem a logikai, hanem a pszichológiai viszonyokból indul ki magyarázataiban, főleg a mondatnyi kérdések tárgyalásában.

A könyv három főrésze oszlik, címeik: *Lautlehre*, *Wortlehre* és *Die Wortgruppe*. Mindegyik részben vannak lehető rövidre vont nyelvtörténeti magyarázatok is. A szótan a szóképzést és a szóragozást tárgyalja; minden egyes kisebb szakaszban először a képzések jelentéséről, azután formájáról van szó. A szóragozás részében kissé szemet szúrnak az eddigi szokástól eltérőleg egybeállított paradigmák: szerzőnk t. i. azt az eljárást követi, hogy ha egyazon alak több célra szolgál, azt lehetőleg csak egyszer írja hogy így az olvasó vagy tanuló már a külső elrendezésből is jelentésének többféleségét vegye észre; az esetek vagy személyek egymásutánja ekkép persze minduntalan változó, pl.:

Egy. 2. des Tisches	1.	die	Kenntnis	1. der Staat
1. der	} Tisch	4.		4. den Staat
4. den		2.		3. dem Staate
3. dem		3.		2. des Staates
1. singe	1. bin	1.	will	1.
2. sing(e)st	3. ist	3.		3.
3. sing(e)t	2. bist	2.		2. willst
5.	5. seid	5.		5. woll(e)t
4. singen	4. sind	4.		4.
6.	6.	6.		6. wollen

Legérdekesebb s a szokásos tárgyalástól leginkább eltérő a könyvnek harmadik része, a melynek tárgya a szócsoport vagy szószerkezet (*Wortgruppe*). Szerzőnk kétféle szerkezetet különböztet meg, az egyik a nyílt (offene Gruppe, pl. *ein Pfund Fleisch*, *die Kunst zu schreiben*, zu-

folge des Berichtes), a másik a zárt (*geschlossene Gruppe*), az utóbbi a mondat. A nyílt szerkezetek neve alatt tehát annak egy részét tárgyalja, a mit nyelvtanaink a 'mondatrészek' rovataiba szoktak sorolni. A nyílt szerkezetek sorában megkülönböztetendők azok, a melyeknek tagjai között az alárendelés viszonya van (*Bestimmungsgruppen*) és azok, a melyeknek tagjai egymás mellé vannak rendelve (*Erweiterungsgruppen*); az előbbieket között legnagyobb számmal a kéttagúak vannak. Ezeknek fajtái a következők: 1. Die Hauptwortsgruppe; itt fontos különbség, vajjon az első tag rászorúl-e a kiegészítésre (*ein Teil von Frankreich*) vagy nem (*die Blumen des Feldes*); a vezérszóhoz ('leitendes Wort') kapcsolódó szó lehet maga is főnév (*König Karl, die Farbe des Todes*), melléknév (*der junge Baum*), határozószó (*das Licht hinten*). 2. Die Gruppe des Beiworts; a melléknév bővítménye lehet főnév (*drei Fuss breit*), névmás (*mir lieb*), határozószó (*überall bekannt*), melléknév (*tief blau*). 3. Die Gruppe des Zeitworts (figyelemreméltó itt a jelentésről szóló fejezet); az igéhez járulhat főnév (*Hunger ist der beste Koch*), melléknév (*er dünkt sich klug*), határozószó (*mir wird wohl*). 4. Die Gruppe des Umstandsworts, főleg a prapositioniok 'vonzatának' tana.

Ezen egész szakasznak a mondatrészekről elkülönített tárgyalása tudvalevőleg RIES fejtegetésein alapszik. Azt lehetne mondani, hogy a grammatika e dolgok nagy részét eddig is tárgyalta (pl. a főnév csoportja alattiakat a 'jelző' rovatában) s itten csak más helyre jutottak. A főkérdés természetesen az, vajjon helyes és jogosult-e ezeknek a szerkezeteknek a tulajdonképi mondatban való 'kitelepitése' és a mondatban kívül való együttes tárgyalása? RIESnek nézetem szerint igaza van, mikor azt mondja, hogy az efféle szerkezetek, mint *Caesars Ermordung*, csak akkor és addig mondatrészek, a mikor igazán mondatképzők, a mikor igazi syntaktikus funkciójuk van, a mikor pl. alanyul vagy tárgyul szolgálnak a maguk egészében; de a mikor mintegy kiemeljük az ilyen szerkezetet a mondatból s rajta magán vizsgáljuk alakját, jelentését, képzése módját s azokat a törvényeket fejtegetjük, a melyek szerint az ilyen úgynevezett 'mondatrész'-en belül az egyes szók csoporttá alakúlnak, akkor már nincsen szó a mondatról, — ez tehát szorosan véve nem mondatnani kategória többé (l. RIES id. m. 53. l.). A mondatban megemlíthetjük, hogy pl. *auf dem Berge* mint mondatrész 'határozó', még pedig 'helyhatározó', de e szerkezetnek taglalása, annak a magyarázata, hogy itt az *auf* prapositio mellett dativus áll és miért áll dativus stb., mégsem mondatnani kérdés! Ismeretes, hogy ezeket a kérdéseket a legtöbb nyelvtan eddig is a tulajdonképi mondatban kívül (persze megint rossz helyen: az alakban) tárgyalta, — de vajjon ha pl. az *angesichts des Feindes* szer-

kezetnek mint szerkezetnek tárgyalása, taglalása nem a mondatban való, mért nem volna szabad akkor pl. a *das Angesicht der Jungfrau* szerkezetet is a 'mondattan'-on kívül tárgyalni? Igen ám, mondják, csakhogy ott a praepositio megkívánja, 'vonzza' azt az esetet! A mi ezt illeti, ma már tudjuk (SÜTTERLIN is fejtegeti, 297. l.), hogy a praepositio nem 'vonz' semmit, a viszonyt első sorban a casus fejezi ki s régebben ez magában fejezte ki, a praepositio későbbi járulék, a mely csak nyomatékosítja a viszony megjelölését. De még ha tisztán a mai nyelv szempontjából ilyen 'vonzást' teszünk is föl, vajjon pl. az ilyen kifejezésben: *ein Teil Frankreichs* a *Teil* főnév nem kíván-e épúgy valami kiegészítést, nem 'vonz'-e épúgy genitívust? Egy szóval, azt hiszem, a 'szószervezetek'-nek a mondatban való ama kiválasztása és együttes tárgyalása ellen, a mit RIES megkövetelt és SÜTTERLIN végrehajtott, elvi szempontból nem lehet nyomós kifogást emelni; a részletekre nézve persze a gyakorlatban talán egyik-másik módosítás fog szükségessé válni.

SÜTTERLIN könyvének hátralevő része, a mely a 'zárt szócsoporthoz' ról, a mondatról szól, az eddigi tárgyalásmódtól kevésbé lényegesen tér el. Az 'egytágú mondatok' kategóriáját (pl. *zu Befehl! Feuer! Ein schöner Tag!*) másokkal együtt már DELBRÜCK is (*Vergleichende Syntax der indogerm. Sprachen* I, 74) az iskolai grammatika 'kihagyásos' mondatai helyébe tette. A mondatrészek sorában SÜTTERLIN *Ergänzung* (*Objekt*) neve alá sorolja nemcsak azokat a mondatrészeket, melyeket a német grammatikák — a magyar nyelvtanoktól eltérőleg — máreddig is e rovatban tárgyaltak (pl. genitívusi, datívusi és praepositív szerkezeteket, melyek az állítmányi ige fogalmát szorosabban kiegészítik), hanem a tulajdonképeni határozókat is, a melyeket ama nyelvtanok *Umstand*, *Bestimmung*, *Adverbiale* néven neveztek; szerinte tehát *Ergänzung* van nemcsak ebben: *Dieser Brief geht nach Berlin* (a hol a *geht* csakugyan kiegészítőre szorúl), hanem ebben is: *Die Wolken ziehen nach Westen* (333. l.), azt persze kiemeli, hogy az utóbbi példában önállóbb a kiegészítőben kifejezett képzet (*freiere Ergänzung* 334.). Az ilyen mondatban megint: *Ich lasse ihn in guten Händen* a kiemelt mondatrészt attributum praedicativumnak veszi (335), minthogy ez nemcsak a *lassen*-ra, hanem az *ihn*-re is vonatkozik.

A könyvnek *Die Satzgruppe* cz. fejezete végül az 'összetett mondat' tanát tárgyalja; a *Satzgefüge*-ről szóló fejezetben megkülönböztet alanyi, állítmányi, jelzői és kiegészítői mondatokat; az utóbbi csoportban van tulajdonképi *Ergänzungssatz* (pl. *Lege das Buch hin, wo du es gefunden hast*) és *Umstandssatz* (*Die Wagen stiessen zuzammen, wo die Nebenstrasse abzweigt*). — Az 'összevont mondat'-nak természetesen nincsen helye könyvünkben, ezek vagy kettős alanyú (*Karl und Fritz spielen*) vagy kettős állítmányú mondatok (*Karl sitzt und spielt*, 329. l.).

SÜTTERLIN könyve, a mint az eddigiekből kitűnik, sok tekintetben új csapáson jár. Kétségtelen, hogy szerzőnk a minden újítással járó veszélyeket sem kerülhette el s hogy a hagyományos [formákkal szakítva gyakran túlzásba esik. Azt csak mellesleg említtem, hogy a nyelvtani terminológiában is újít s ezzel jórészt nemcsak felesleges dolgot művel, hanem néha zavart és homályosságot is okoz. Baj az is, hogy az anyag nagyon el van aprózva, együvé tartozó dolgok el vannak darabolva. De egészben véve mégis érdekes és figyelemreméltó kísérlettel van dolgunk, melynek bizonyára hatása lesz a grammatikai irodalomra. Azt hiszem, kíváncsian, hogy a mi nyelvtanirodalmunk se vonja ki magát egészen e hatás alól.

PETZ GEDEON.

Újabb phonetikai irodalom.

La Parole. (Revue Internationale de Rhinologie, Otologie, Laryngologie et Phonétique expérimentale.) Directeur: M. NATIER et l'abbé ROUSSELOT. Année 1899.

ROUSSELOT, *Principes de Phonétique Expérimentale.* I. partie. Paris 1897.

JESPERSEN, *Fonetik.* En systematisk fremmstilling af læren om sproglyd. 1897—1899.

VIETOR, *Kleine Phonetik.* Leipzig. Reisland. (Ugyanaz angolul: *Elements of Phonetics.* Translated and adapted by W. RIPPMAN. Dent & Co, London).

A phonetika irodalmának haladásáról a NyK. XXVII. kötetében adtam legutóbb számot, ismertetve néhány összefoglaló s a phonetika egész rendszerét tárgyaló könyvet. E tudomány fejlődésében azóta is folytonos haladást tapasztalhatunk. A rendszeres és összefoglaló munkák írásában némi szünet állott be, a mi természetes is, mert hisz a német közönséget kielégítik főleg SIEVERS és VIETOR munkái, melyek elég rövid időközökben jelennek meg új kiadásban; az angolokat SWEET és SOAMES munkái tájékoztatják; dán nyelven pedig nem rég fejeződött be JESPERSEN kitűnő munkája, melyről alább fogok szólni.

A phonetika tudományának igazi haladását az egyes részletkérdések vizsgálatában kell keresnünk. ROUSSELOT munkássága új irányt szabott a vizsgálódásnak, midőn arra utalt, hogy a füllel történő megfigyelés helyett, mely könnyen csal és csak nehezen ellenőrizhető, pontos készülékekre van szükség, melyek feljegyezzék beszélő szerveinknek működését. Első munkájában (I. NyK. 23 : 223.) Celfrouin község nyelvjáráását írta le az egyes hangok pontos, s a kiejtés minden részletét híven feltűntető megfigyeléssel és elemzéssel. Azóta ROUSSELOT ennek a feladatnak szenteli egész munkásságát. Beszélő szerveink minden egyes részé-

nek működését ellenőrző és feljegyző készülékeinek egész sorozatát állította össze, s mint a kísérletező phonetikai laboratorium igazgatója a Collège de France-ban, tanítványokat nevel, a kik az ő módszere szerint tanulmányozzák különböző nyelvek hangjainak képzését. Sa mult (1899) évben átvette M. NATIER társaságában a *La Parole* című folyóirat szerkesztését, melynek eddig megjelent 12 füzete igen sok, a nyelvtudomány szempontjából is kiválóan érdekes dolgozatot közöl.

Az első füzet bevezető cikke (*La Phonétique expérimentale ; son objet, appareils et perfectionnements nouveaux*) tájékoztatóul szolgál s e még mindig nem eléggé ismert tudomány céljával és eszközeivel ismer-teti meg e folyóirat olvasóit.

Minden tudomány arra törekszik, — írja ROUSSELOT e bevezető értekezésében — hogy új célokat és irányokat keressen s szaporítsa a kutatás eszközeit. Erre törekszik a phonetika is. A hangtannak kezdetben az volt a célja, hogy megmagyarázza az írott nyelvben felismerhető hangváltozásokat, tehát inkább csak a multba tekintett s csakis könyvtárra volt szüksége. Midőn a nyelvtudósok arra a meggyőződésre jutottak, hogy a mult jelenségeibe csakis a maiaknak tiszta megismerése deríthet fényt, az élő nyelv és a nyelvjárások vizsgálata lett a tudomány-nak egyik legfontosabb feladatává, s ez által a kutatásnak új módjai váltak szükségessékké. Kezdetben elég volt erre a célra a fül, majd segítségül vették a szemet is. Csakhogy minél pontosabban kezdték vizsgálni az emberi beszéd keletkezését, annál inkább kitűnt, hogy a természet beszélő szerveink működésében mennyi titkot rejt el előlünk. Az egyes szervek működésének felismerésében az orvostudomány nyújtott segítséget. Még nagyobb haladást tett a phonetika a graphikus módszerrel, melynek megalapítója MAREY. E módszerrel a kutatásnak egész új területei nyíltak meg a phonetikus előtt; most már kereshet feleletet oly kérdésekre is, melyekhez eddig alig mert hozzányúlni. Ilyenek pl. az egyes hangok időtartamának pontos mérése, a hangok zenei magassága, erőssége, a beszéd rhythmusa, a mennyiben összefügg a kifejezendő gondolattal, az egymással érintkező hangok kölcsönös hatása s az e közben jelentkező hangváltozások legfinomabb mozzanatainak megfigyelése. Ezek, s ezekhez hasonló kérdések tartoznak a kísérletező phonetika körébe. S a módszer, melyet ROUSSELOT követ, a kutatás minden egyes esetében az, hogy e célra alkalmasan összeállított készülék átveszi beszélő szervünk bármelyik részének működését vagy pedig a szájból kitérő levegő rezgését; s e működésnek vagy a rezgésnek minőségét láthatóvá teszi egy könnyen mozgatható tű segítségével. A feljegyző készülék pedig egy óraszerkezettel forgatott henger, melyre bekormozott papírlapot feszítünk s a mozgó tű erre jegyzi fel mozgásait. Az így keletkezett vonalakról leol-

vashatjuk az egyes hangok időtartamát, zenei magasságát, erősségét, az egyes szótagok nyomatékának különbözőségét, stb.

ROUSSELOT néhány példával meg is mutatja e cikkében, hogy mily haszonnal jár az efféle vizsgálat a nyelvtudományra nézve. Példái közül csak egyet idézek. A hangtanban azt tanuljuk, hogy a zöngés mássalhangzó, ha zöngétlen előtt áll, szintén zöngétlenül hangzik; tehát az *f* előtt álló *v*-t szintén *f*-nek ejtjük; pl. a franczia *ma pauvre femme* így hangzik *ma pauf femme*. A fül segítségével nem tudjuk eldönteni, vajjon egészen eltűnt-e a *v* az *f* előtt; de ha egy hangíró készülék segítségével feljegyezzük az egész kiejtett szót, a rezgés hullámvonalalaiból leolvashatjuk, hogy hol szűnik meg a hang rezgése; s az ajak működését is feljegyezve, még jobban láthatjuk, hogy egy igen rövid ideig tartó *v* előzi meg az *f* képzését.

E bevezető cikkben kívül még több dolgozat tárgyal általános phonetikai kérdéseket. A feljegyző készülékek használatáról ROUSSELOT és ZÜND-BOURGUET cikkei szólnak; DAUZAT a mássalhangzók képzését mutatja be a mesterséges szájpaddás segítségével, ZÜND-BOURGUET pedig külön tárgyalja a sziszegő hangok képzését; P. OLIVIER a susogó hangról értekezik; igen érdekes és tanulságos ROUDET dolgozata, melyben számot ad arról, hogy kell a hangsúlyt tanulmányozni a hangíró készülékek segítségével. ROUSSEY részletesen ismerteti, hogy tanulta meg fiacskája a franczia nyelvet; az eddig megjelent két cikk a gyermek életének 8-ik hónapjától a 21-ikig terjedő feljegyzéseket tartalmazza. Az általános phonetika körébe tartozó cikkek közül bennünket különösen érdekel LACLOTTE-é (*L'harmonie vocalique*), melyben a hangíró készülék segítségével tanulmányozza és mutatja ki, hogy milyen hatással van az *i* az előtte álló mássalhangzóra s az ezt megelőző magánhangzóra. Ily módon próbálja megmagyarázni a latin és franczia nyelvtörténetnek néhány jelenségét (pl. *tibi* h. *tibi*; *bone* h. *bene*; *illa* h. *elle*), melyek némileg hasonlítanak a mi magánhangzóink illeszkedéséhez. A hasonló irányú vizsgálatokkal a mi nyelvünk hangtörténetének egyes kérdéseire is bizonyosan világot deríthetnénk.

Számos dolgozat foglalkozik egy-egy nyelv hangtanával, illetőleg egyes hangtani kérdésekkel. GRÉGOIRE a franczia szótagok időtartamát vizsgálja; ROUSSELOT a párizsi dialektus hangjainak képzését tanulmányozza; ADJARIAN az örmény nyelv explosívairól, ROUSSELOT az írlandi nyelv kiejtéséről és az alnémet dialektusok hangváltozásairól, JOSSELYN az olasz nyelv néhány hangtani jelenségéről értekezik, DUSSOF pedig a saját orosz kiejtését vizsgálja a hangíró készülékek segítségével.

ROUSSELOT feldolgozza a kísérletező phonetika egész rendszerét is *Principes de Phonétique Expérimentale* cz. munkájában, melynek első

fele (320 l.) már 1897-ben megjelent. A kötet első fejezete a beszéd akusztikai elemeiről szól, majd pedig két fejezetben részletesen ismerteti a hangtani megfigyelésekre és kísérletekre szolgáló eszközöket és módszereket. Valóságos bámulattal tölt el bennünket az a leleményesség, melylyel R. alkalmas eszközöket és megfigyelésmódokat talál a hangképzés minden egyes részletének ellenőrzésére és feljegyzésére. E készülékek részletes ismertetése után a beszéd akusztikai elemzésére tér át, összefoglalva az ezen a téren eddigelé tett tanulmányok és kísérletek eredményeit. A könyv második fele a beszéd physiologiai elemzését fogja tartalmazni, ebből azonban az első kötetbe csakis a beszélő szerveknek anatómiai és physiologiai leírása jutott.

JESPERSEN phonetikája felhasználja már a kutatás legújabb módszereit, s mivel mindig történeti visszapillantást is nyújt s minden egyes kérdéssel részletesen és világos előadásban foglalkozik, a legjobb könyvek közé tartozik a phonetikában tájékozódni akaró kezdő számára; kár, hogy ebben akadályul szolgál a nyelv, melyen megjelent. Az általános rész megvilágítja a phonetikának, mint tudománynak tárgyát és fontosságát; azután igen tanulságos áttekintést nyújt a phonetika történetéről egész a legújabb időkig. A következő szakasz a kiejtés és az írás (hang és a betűk) viszonyáról szól, kimutatva, hogy miért van szüksége a tudománynak phonetikus szövegek közlésére, vagyis arra, hogy legalább tudományos munkákban közelebb hozzuk egymáshoz az élő és az írott nyelvet. Igen behatóan foglalkozik JESPERSEN az élő nyelvvel s avval a fontos kérdéssel, hogy lehet-e és hogyan lehet megállapítani egy nyelv legjobb kiejtismódját, az úgynevezett mintaszerű kiejtést. Először a dán nyelvet vizsgálja ebből a szempontból, s arra az eredményre jut, hogy azt a kiejtést kell mintaszerűnek tekinteni, a melyen nem érzik meg, hogy az illető Dániának melyik vidékéről való. Vagyis a míg valakinek a beszédére figyelve, nem ismerjük meg, hogy az ország melyik vidékén született vagy nőtt fel, addig helyesen beszél dánul; mihelyt azonban egy hang, vagy egy szó ejtismódja elárulja, hogy hová való, kiejtése ebben a tekintetben már nem mintaszerű. Ilyen szempontból vizsgálja ezután a svéd, angol, francia és német nyelv «mintaszerű» kiejtését is; majd pedig igen tanulságosan tárgyalja az ilyen módon a nyelvjárásokkal szembeállított irodalmi nyelvben feltűnő különbségeket és sajátosságokat. Az általános rész utolsó szakasza a hangok pontos jelöléséről, a phonetikus írásról szól, bemutatva a legfontosabb e fajta kísérleteket.

A könyv második része felöleli a phonetika egész körét. J. a hangok képzésére szolgáló egyes artikulációk elemzéséből indul ki, s az első szakaszban (*Analysis*) a hangok elemeit tárgyalja, még pedig a beszélő

szerveknek minden egyes mozdulatát külön-külön. A második szakasz (*Syntesis*) az egyes hangokat tárgyalja, a mint a beszélő szervek különböző működésének eredményeképp létre jönnek, s a mint a fül e hangokat, mint kész egységeket felfogja és megérti. Az egyes beszédhangot (*Sproglyd: sprachlaut*) így határozza meg J. «Egy hang a beszélőszerveknek az a működése, mely oly rezgést hoz létre a levegőben, hogy fülünk segítségével képesek vagyunk azt felfogni és megismerni, úgy hogy ezt a működést fel is használhatjuk a közlekedés eszközéül az emberek között». (401. l.) Az egyes hangok részletes fejtegetését a kapcsolatokról szóló rész követi, melyben azt tárgyalja a szerző, hogyan függenek össze az élő beszédben az egymást követő hangok. Itt szól az egyes hangok időtartamáról, nyomatékáról, a kettős hangokról, a szótagok alakulásáról s végül a hanghordozásról.

A könyv utolsó szakasza (*National systematik*) azokat a jellemző vonásokat emeli ki, melyek egy-egy nyelv kiejtését sajátosságossá, könnyen felismerhetővé teszik. S külön is összeállítja a dán, német, angol és francia kiejtésnek legjellemzőbb vonásait.

A phonetikát könnyen érthető formában ismertető munkák közül a legjobb VIETOR kis phonetikája, mely nemrég jelent meg németül és angolul, s csak annyit foglal magában az eddigi kutatások eredményeiből, a mennyire mindenkinek szüksége van, a ki valamely élő nyelvvel bármilyen szempontból foglalkozni akar.

BALASSA JÓZSEF.

SCHUCHARDT HUGO: *Romanische Etymologien*. II. Wien 1899. (Különlenyomat a bécsi tud. Akadémia Sitzungsberichte-iből, tört.-nyelv. osztály, CXLI. kötet).

SCHUCHARDT HUGO gráci egyetemi tanár azon kevésszámú külföldi nyelvtudósok közé tartozik, a kik a mi nyelvészeti irodalmunkat a legnagyobb figyelemmel kísérik. Etymologiai kutatásai körébe, valahányszor csak módjában áll, nyelvünk tanúvallomását is belevonja. Épen azért, mert ő a mi munkásságunkat jól ismeri, értekezései reánk nézve rendkívül érdekesek még akkor is, ha állításainak nem minden pontjával értünk egyet. Az előttem fekvő füzet egy kiváló finomsággal bonczolgatni tudói nyelvész munkája. Tere, tárgya román philologiai; s mindössze két szónak: a lat. *coclea*, *coclia*-nak és a lat. *turbare*-nak kiterjedt rokonságát, vándorlását vizsgálja. Sok pontja van az értekezésnek, a hova nem tudom kísérni a szerzőt; adatait, vizsgálódásait nem tudom a kritikus szemével vizsgálni. Általános megjegyzésképp azonban kiemelhetem azt, hogy a szerző a szavak rokonságának, vándorlásának a vizsgálatánál nem elégszik meg a szigorú hangtani, nyelvtörténeti, népnyelvi megfelelések-

kel. Bizonyító eszközei közé sorolja a leíró néprajzot is, s itt látható, mily fontos segédeszköz lehet e leíró tudomány etymologiai kutatásainkban. Sch. etymologiai fejtegetései közt az illető népies tárgyak rajzát is adja, s így igyekszik nyelvtörténetileg, hangtanilag megtámogatott igazának még nagyobb érvet szerezni (különösen a *turbuk* szónál). Nem mostani gondolatom, de ez ismertetés kapcsán ide írom, hogy szótári munkásságunk tökéletesítése érdekében elsőrangú fontossággal bíró dolognak tartom, hogy a szavakkal csak nehezen körülírható népies eszközök stb. az új nagyszótárba szemléltető úton is kis mellékelt rajzok alakjában közöltesse. Csakis rajzok segítségével fogjuk pontosan tudni teszem azt, hogy mi a különbség a vitézkötés, kúnkötés, farkasgúzs stb. között. — Sch. fejtegetéseiből azt is látjuk, hogy a tárgyalt népies eszközök alakját, rendeltetését az ethnographus szemével nézi, vizsgálja.

Említettem, hogy Sch. előttünk fekvő értekezése két szónak a rokonságával foglalkozik. Mindkét szó családjának sok tagja van, s ezeknek megint nagy a családok. Ott, a hol a szerző fejtegetéseit a kritikus szemével követhetem, több dologban nem értek vele egyet. A *coclea* czikknél hasztalan kerestem a magy. *golyó*, tót *gul'a* szavakat, pedig igen óhajtottam volna tudni a nagytudományú szerző idevágó nézetét. Ellenben itt találtam az or. КОМОКОЛЪ-t, óbolg. *kragъ*-t, a melyekre nézve viszont nekem vannak kétségeim. A *coclea* czikkben a magy. *kukori*, *kókonya*, *csukla* szavakról van szó. Fel lehetett volna még említeni a *koszos*-t, *csokor*-t is.

A másik szó, a melyet a szerző vizsgál, a latin *turbare* és hajtásai. Az értekezésnek e részéből a magyar vonatkozások a Nyelvőr februári számában jelentek meg. Ide utasítom az olvasót. Magam csak arra szorítkozom, hogy különös érdeméül tudom be a szerzőnek, hogy a leírt népies magyar tárgyakkal nálunk ismerkedett meg a népr. múzeumban. Egy pár megjegyzésem itt is van. Szerettem volna látni a lív. *dálba* és a magy. *dal* (evező) közti viszonyt. Másik megjegyzésem a szerzőnek következő mondatára vonatkozik: «Davon, dass die Ungarn vor der Landesergreifung sich an der Donaumündung aufgehalten haben, ist keine Rede». Én ezt nem tartom még teljesen kétségtelennek, s ha még eddig nem találtunk nyelvi bizonyítékot, az nem azt jelenti, hogy ilyen nincs is. De a szerzőnek ez a kijelentése is bizonyítja, hogy nyelvészeti munkásságunkat igen jól ismeri, annyira jól, hogy a legujabb idevágó felolvasás tartalmát is tudja.

MELICH JÁNOS.

Kisebb közlések.

Dana, danna. KRESZNERICS nyomán zalamegyeinek, a Nyr. gyűjtései alapján pedig göcsejinek mondja a MTsz. a *dana, danna* szót; jelentése 'rossz szellem, ördög', a mit nyilván a 'dana verje meg, dana vigye; danna vigye el, danna bujjék bele' szólásokból vontak el a közlők. A szó eredetét megvilágítva megkapjuk első jelentését is.

A MIKLOSICH-féle Lex. palæosl.-ban azt olvassuk, hogy a *dna*-nak következő jelentései vannak: 1. morbus quidam [тоужае д н о ю, egy XVI. századi szerb redactiójú egyh. szláv kódexben]; 2. uterus [днa станеть на своемъ мѣстѣ, egy XVII. századi orvoslőkönyvben]. MIKLOSICH mind a két adatot a VOSTOKOV-féle Словарь церковно-славянскаго языка műből vette s ezekhez egy 1592-ben megjelent MEGISER-féle szótárból a következő szlovén [illír] adatot csatolta: 'dna colica'.

VOSTOKOV a *dna* szót így értelmezi: 1. домъ въ костяхъ, podagra; 2. въ лечебникѣ XVII. в. значить матка [= uterus, gebärmutter].

A régiségből ezeken kívül közölhetünk még más adatot is. JAGIĆ a horvát akadémia Starine című kiadványának 10. kötetében ŠAFÁRIK hagyatékából egy XIV—XV. századi kódexet tesz közzé, a mely a különböző betegségek ellen különböző orvosló módokat tartalmaz (Sredovječni liekovi gatanja i vraćanja). E kódexben a 113-ik lapon a *dna* betegségre a következő recipe ajánlatos: «Отъ dne. Jegda kto bolitъ otъ dne, da grizetъ vľčije jabľke korenъ i izbudetъ.» A szöveget abban az átirásban adom, a melyben a horvát akadémia szótárában megjelent. A szótár ezen adat alapján azt írja, hogy a *dna*: morbus articularis, arthritis, kostobola, ulózi, azaz általános rheumatismus. Szerinte a szó meg van a cseh és a lengyel nyelvben ugyanezzel a jelentéssel (s onakovijem značením), de a szó eredetéről semmit se tud (riječ je praslóvanská nepoznata postáňa).

A lengyel nyelvben megvolt a szó (lengy. *dna*: gliederkrankheit, gliederreißen, gicht; LINDE szerint azonos jelentésű a dalm. *guta* szóval), ma azonban ismeretlen a nyelvben.

A szó ma is él a következő szláv nyelvekben: 1. cseh *dna*: gliederkrankheit, gliederweh, zipperlein; *dna v* nohách = podagra (KOTT, RANK); 2. kisor. *dna*: gebärmutter (ZELECHOWSKI); 3. nagyor. *dna*? taenca lata, giliszta, (DALJ, VOLF-féle kiadás). — Még egy élő tanúról kell megemlékeznem s ez a tót nyelv. A KOTT-féle cseh szótárban a *dna* szónál azt olvassuk, hogy nagy ritkán *dno*, többes *dna* is járatos («židka dno, genitiv. a, pl. dna»); ez a *dno*: *dna* adat, a mely szerintem a szláv szó etymológiájához segít bennünket, megvan a tótban. Ha valakiről az alföldi tót azt mondja, hogy «vomā dnā na nohách», az annyit jelent, hogy az illetőnek a lábán viszketeges bőrkeményedései vannak.

Mindebből már most a következőket állapíthatjuk meg:

1. Az egyházi szláv nyelv délszláv redactiójú nyelvemlékeiben van egy *dna* *a*-töví femininum (vö. дн о ю, отъ dne; ot *dny* GEBAUER Hist. ml. j. č. I: 169), a mely általános testi rheumatismust, szorosabban podagrát jelentett. Ez a jelentés ma, úgy látszik, csakis a cseh nyelvben van meg.

2. A fent említett nyelvemlékekben a *dna* jelent «uterus, matka»-t, s ez a jelentés, megvan ma a kisorosz nyelvben (matka annyi is mint gebärmutter, ŽELECHOWSKI, VOSTOKOV).

Az összes szláv nyelvekben van egy *dno* (óbolg. дѣно дѣно) szó, a mely «feneket» jelent. Ez a *dno* alak (o-töví, semleges főnév) összekeveredhetett a *dna*-val s én a *dna* «uterus, matka» jelentését tisztán csakis átviteles jelentésnek tartom a *dno*-ból (vö. pl. horv. iz dna svega srca stb., akad. szót.). A tót *dná* (csakis többesben, egyes alanyeset *dno*) csakis átvitelesen jelentheti a lábon, a talpon támadt bőrkeményedéseket, s itt a *dna* egyes számi fem. nem is él.

A *dno* és a *dna* viszonyáról az Archiv für slav. Phil. ban akarok értekezni; ott fogom tárgyalni, vajjon van-e valami viszony a *dna* és az orosz ruszálkák királynője *Dana* neve közt (v. ö. MACHAL H.: Nákras slov. bájesloví 119); itt csak a magy. *dana*, *danná*-t vizsgálom.

Kétségtelennek tartom, hogy a magy. *dana*, *danna* azonos a délszláv eredetű, ma már itt nem élő *dna* szóval. MEGISER még 1592-ben ismerte a *dna*-t a szlovén nyelvből (in lingua «illurica, quæ vulgo slavonica appellatur»), ma azonban a szó itt se él. Ez a *dna* egy eredetibb *dyna* (esetleg *dyna*, MIKLOSICH Etymwb., v. ö. дѣно, дѣно) alakra megy vissza. Már most két dolgot lehet állítani. Vagy azt mondjuk, hogy a magy. *dana*-beli első *a* ejteskönnyítő hang a *dna*-ból s akkor a XIV—XVI. századi osztrák-bajor forrásokból igazolt ném. *tana*-wással, *tana* wäs chel (name einer katarrhalischen seuche: influenza, grippe: de fluxu qui dicitur thanawással. Iste fluxus est rheumaticus et venit ex fluentia æris et ex reumatibus, SCHMELLER, Bair. Wb. I: 608) magyar eredetű. A másik lehetőség az, hogy a délszlávban élhetett egy *dana* mellékalak is. A *dna* eredetibb alakja ugyanis *dyna* (esetleg *dyna*) volt. A szerb-horvátban a *ѣ* és az *ѣ* egy hanggá lettek a mai nyelvben; itt az óbolg. сѣнѣ-ből *sân* (or. сонь, szlov. sên) és az óbolg. дѣнѣ-ből *dân* (or. день, szlov. den stb.) lett. Mind az *ѣ*, mind pedig az *ѣ* itt *a*-t ad. Élhetett tehát a szó a szerb-horvátban egy *dana* (szlovénben az *ѣ*, *ѣ*-ből *e* lett) alak is s ez ma megmaradt a magyarban. Ezt a lehetőséget azonban nem tartom valószínűnek.

A magy. *dana*, *danna* tehát délszláv, mégpedig szerb-horvát eredetű, s eredetileg a magyarban is általános testi rheumatismust vagy hasonlót jelentett (v. ö. guta üssön meg stb.). Az átvett alak vagy a *dna* vagy pedig egy *dana*.

E fejtegetéssel hitelét veszti az az etymologia, amely a Nyr. 17: 508-dik lapján volt közölve. («Stájerben volt valaha egy kísértet, úgy tetszik, a XVI. században, egy magas várbán, melyet Alba Dominának hívtak; ezek a muraközi horvátok pedig szomszédai a stájereknek és az ő nyelvükön talán Donna tesz Dominát s innen kellett az ördög jelentő *Danna* szónak származnia».)

MELICH JÁNOS.

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő

FOLYÓIRATOK:

Akadémiai Értesítő. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti *Szily Kálmán* főtthkár. Tizedik kötet. 1899. évfolyam.

A M. Tud. Akadémia üléseiről a tárgyalásokat jegyzőkönyvi alakban, az üléseken fölolvastott emlékbeszédeket, jelentéseket, bírálatokat, valamint az értekezések kivonatait (ha ugyan a kivonatozásra alkalmasak) külön czikkek során közli. Ismerteti az osztályértekezletek és állandó bizottságok tárgyalásait, kiegészítve belőlük azokat, a melyek szélesebb köröket is érdekelhetnek. Az Akadémia kiadásában vagy az ő támogatásával megjelent munkák- és folyóiratokról tárgyas ismertetéseket közöl vagy az illető szerzők és szerkesztők, vagy más megbízható szakférfiak tollából. Megjelenik minden hó 15-én. Évi előfizetési ára 6 kor. Az «Akadémiai Értesítő»-t díjtalanul és bérmentve kapják: az Akadémia minden rendű beltaggjai, alapítványtevői s a Könyvkiadó Vállalat pártoló tagjai. Az I—IX. kötet még néhány példányban rendelkezésre áll. Egy-egy kötet ára 6 kor.; a Könyvkiadó Vállalat új aláíróinak 4 kor. 50 fill.

Archaeologiai Értesítő. Új folyam. XIX. köt. A M. Tud. Akadémia arch. bizottságának és az orsz. régészeti s embertani társulatnak közlönye. Szerkeszti *Hampel József*.

Célja a hazai és külföldi archaeologiai és műtörténelmi mozzanatok a közönséggel megismertetni, és kisebb archaeologiai s műtörténelmi cikkeket közölni. Megjelenik évenként öt füzetben, mindenkor hat nagy ívnyi tartalommal és számos képpel, február, április, június, október és december hónapok 15-ik napján. Bolti ára 12 korona; egyes füzetek ára 2 kor. 40 fill.

Athenaeum. Philosophiai és államtudományi folyóirat. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti dr. *Pauer Imre* osztály-tthkár. Nyolczadik évfolyam.

Az «Athenaeum» a philosophia és államtudományok szakszerű művelését és tudományos irodalmi fejlesztését tűzi feladatául. Megjelen az Akadémia kiadásában évnegyedenként, évi 30—35 ívnyi tartalommal. Előfizetési ára 10 kor.

Irodalomtörténeti Közlemények. Kilenczedik évfolyam. Szerkeszti *Szilády Áron*, a bizottság előadója.

E negyedévenként megjelenő folyóirat a M. Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából bocsátatik közre s irodalomtörténeti tanulmányokat és adatokat közöl. Előfizetési ára egész évre 10 kor., egyes füzet ára 3 kor.

Mathematikai és Természettudományi Értesítő.
XVII. kötet. A M. Tud. Akadémia III. osztályának folyóirata. Szerkeszti *König Gyula* osztálytitkár.

A «Mathematikai és Természettudományi Értesítő» a M. Tud. Akadémia III. osztályának folyóirata, melyben az ülésein részletesen bemutatott vagy csak röviden bejelentett tudományos munkálatokat teszi közzé, föltéve, hogy a követelményeknek megfelelnek. Az Értesítőben csak oly közlemények foglalhatnak helyet, melyek az illető szaktudomány művelésében az elért eredmények vagy a használt módszerek tekintetében haladást jeleznek és irodalmi szempontból is kellő gonddal készültek. Terjedelem tekintetében az Akadémia rövid és szabatos fogalmazást kíván, melyben a dolgozat tudományos tartalmának megértésére szükséges részletek kellően kidomborodnak. Az Értesítő évi öt füzetben jelenik meg; a füzetek megjelenési határideje február, április, június, október és december hónapoknak mindenkor utolsó napja. Előfizetési ára egy-egy kötetnek 10 kor.

Nyelvtudományi Közlemények. Huszonkilenczedik kötet. A Magyar Tudományos Akadémia nyelvtudományi bizottságának megbízásából szerkeszti *Szinnyei József*.

A tágabb értelemben vett magyar nyelvtudományt öleli fel, melynek feladatai a magyarral hason alkotású altáji nyelveket behatóan tanulmányozni s tudományosan feldolgozni, kiváló tekintettel arra, hogy a magyar nyelv tényeinek földerítésére vagyis tudományos megfejtésére szolgáljanak. Más, bár nem hason alkotású nyelveknek, a melyek a magyarral történelmileg érintkeztek, reá gyakorolt hatását feltüntetni. Megjelenik negyedévenként, még pedig márczius, június, szeptember és december elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s előfizetési ára 6 kor.

Történelmi Tár. Évnegyedes folyóirat. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat közvetítése mellett a M. Tud. Akadémia történelmi bizottsága.

Megjelenik minden negyedévben 12 íves füzetben, félig feldolgozott forrástanulmányokat, magyar történelmi levelezéseket, kisebb naplókat és forrásmunkákat, művelődéstörténeti adatokat stb. tartalmaz. Egyes füzet ára 2 kor, 60 fill.

Megrendelhetők

a M. Tud. Akadémia könyvkiadó-hivatalában

Budapesten, V. kerület, Akadémia-utca 2. szám.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ára 1 kor. 50 fill.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TULAJDONA.

1900.

TARTALOM.

	Lap
<i>Munkácsi Bernát.</i> A vogul nép ősi hitvilága. (V.) --- --- ---	129
<i>Szilasi Móricz.</i> Cseremis szótár. (VI.) --- --- ---	172
<i>Ásbóth Oszkár.</i> A magyar nyelvbe került szláv szók átvételének helye és kora. (II.) --- --- ---	209

Ismertetések és bírálatok.

<i>Keleti Szemle.</i> (Szerk. KÚNOS I. és MUNKÁCSI B.) — Ism. Q. ---	231
<i>Indogermanische Forschungen.</i> (Szerk. BRUGMANN K. és STREITBERG V.). X. kötet. — Ism. PETZ GEDEON ---	232

Kisebb közlések.

Sz. J. Hám --- --- ---	171
— A -vel rag eredete --- --- ---	230
<i>Kiss Ernő.</i> A finn-ugor nyelvhasználat történetéhez --- ---	238
Új könyvek, füzetek --- --- ---	240

Folyóiratunk negyedévenként jelenik meg, még pedig márczius, június, szeptember és deczember elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s ára 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó-hivatalához címzendő.

Kérelem: Kérjük a nyelvészeti munkák s különösen programm-értekezések szerzőit, szíveskedjenek ismertetés végett munkájuknak egy-egy példányát beküldeni a szerkesztőnek: Budapest, VIII. József-körút 17.

A vogul nép ősi hitvilága.

(Ötödik közlemény.)

Bár az új testbe való jutás megakaszthatja egy ideig a lélek túlvilági élettörténetének szabályos menetét, elkerülhetetlen végszete minden közönséges emberi árnyaknak, hogy előbb-utóbb a halottak igazi honába kerüljön. Ha letelt a gyászidő s az élők bánatát hideg kegyelet vagy teljes feledés váltotta föl, nincs többé mit keresnie a léleknek földi otthona közelében s leghelyesebben jár el, ha magával vive sírjába tett úti készségét itt hagyja elporladt tetemét is s elindul oda, hol véglegesen berendezkedhetik. Nem könnyű az út a halottak országába! A néphit szerint a holtaknak *tüzes folyókon* kell áthaladniok s *magas hegyeket* kell megmászniok. Igen czélszerűnek bizonyúl e nehézségek leküzdésénél az az eljárás, hogy a vogul ember *nem dobálja el könnyelműen levágott, vagy leesett körmét és haját, hanem jó helyen félretéve tartogatja*. Midőn ugyanis a halált követő első tavasszal megérkezik a makkrecze, kitépik ennek két farktollát s a körömmel, hajjal együtt elégetik, ily módon juttatva ezeket (mintegy légi úton) a messze vándorló halotthoz, ki a *friss körömkészlettel megmászhatja a nagy hegyeket, a tollal-hajjal pedig átröpülhet a tüzes folyókon* (GOND. 41.). Jól jönnek ez út alkalmával ama *fahasábok* is, melyeket a vogul ember a szabadban való tűzrakása alkalmával mindig a *kiégett tűz helyén hagyogat*. Ezekkel van ugyanis módjában túlvilági útja alatt tüzet rakni, s ha megfázott, nála melegedni (u. o. 51.). Sokat pihenni és vesztegelni különben nem igen lehet halottunknak ez útja közben; mert ott van mögötte, mint valami orosz kozák a Halálfejedelem, *Kul'-ätér*, ki botalt úzi a lelkeket át a tundrákon (*Xul'-nājernē sāt pīm ta totimē* «a Halálfejedelem elvitte hét fiam»; IV : 22.), miközben a vizeken tüzes ladikokat használ kompok gyanánt (u. o. 41.). Az alvilág rémes tűzére czéloz a lozvai isten-

idéző ige e szavaival: *nājā sastēm nājiy sāmnel tērēn lapēs, xul lapēs* «a tüzet növesztett tüzes vidékről» (= alvilágból) kór kerekedett föl, betegség kerekedett föl» (II : 393.) s más helyütt: *nājā sastēy nājiy sām tērēn-kēpēl rēxtēy suj sujtēltēnāt lāwēltawē* «tüzet növesztő tüzes vidékről [jövő] kór ruhaszárnnya rázó suhogásának zaja hallatszik, úgy emlegetik» (II : 331.). A *Halálfejedelem* *ladik-járól* is tud a népköltés: *Pumä xölēm xarä šāris vitānēl Xīn-ūrt xum sajiy xān kēr toxtep toxtiy xāpēn tālsālēm : sawiñ sāxiy saw kuhārēn an kēr toxtep toxtiy xāpēn pusēn ti tāltilimēt* «a füve elenyészett tágas tenger vizéről Kórfejedelem-férfi (= Halál-fejedelem), a fürtös király a vas keresztpántú keresztpántos hajóra szállott: nyomorúságos subájú sok szegényed a vas keresztpántú keresztpántos hajóra mind fölszállitódik; semmiféle leányos falu, fias város nem marad meg» (II : 407.). Midőn a pelimi istent hívei arra kéri, hogy tartsa tőlük távol a halált, ezt ily szavakkal adják elő: *Voikēn sāxi tajtēn xūr, xān, ti pojkilawē : Xīn-ūrt xum, sajiy xān tūlēm kēr toxtep toxtiy xāpā pumä xarä nāriy šārisnē jūlē voss jānxtēnūlēn !* «Fehér ruhád ujjának széléhez könyörögnek ím, óh király: a melyre a Kórfejedelem-férfi, a fürtös király szállott, az ő vas keresztpántú keresztpántos hajóját a füve ritka átkos tengerbe, óh bár fordítanád vissza!» (II : 409.) s ugyanez imádság más helyén (II : 408.): *ti sawiñ māxum ūnlilēnē sawiñ mā-lqmtēnnēl sgrñi xqmši jqmēs qulēl an kēr toxtep toxtiy xāp nay mōnt jolā voss rottmēltāslēn !* «Ezen nyomorúságos nép lakta nyomorúságos földed vidékéről aranyostorod jó végével ama vas keresztpántú keresztpántos hajót, óh bár csillapítanád [pusztításában]!»

Látnivaló ez idézetekből is, hogy az éjszaki vogulok fölfogása szerint a halottak világa az éjszak Jeges-Oczeánjában van, illetőleg, mint nekem magyarázták, ennek valamely szigetén (I. II : 291.). Így hallotta a dolgot GONDATTI is (39.), kinél több más jellemző részletet is találunk, jelesen hogy a halottak országában *csupán a hold világít* (40.) s hogy itt az emberek *ugyanazon foglalkozást üzik, mint a földi életben*; ha itt réntenyésztő volt, ott is réntenyésztés a mestersége; ha itt vadász vagy halász volt, ott is vadat üz s halakat fog (39.). Most értjük hát igazán, hogy miért kellett a halottal vele adni sírjához minden főbb szármát is. Csupán a nagy bűnösök sorsa más. Kik az isteneket nem tisztelték, vagy sértegették, azoknak *bűnhődésül a túlvilágban*

*nehéz munkákat kell végezniök, ezen munkájuk pedig rosszul fog haladni s kevés jutalmat kapnak érte. Három út ágazik szét a halottak birodalmának bejáratánál, mindegyiknek fején útmutató oszlop, mely irányt ad, hogy kiki merre térjen. A középső úton haladnak az öngyilkosok, a jobboldalin a többi bűnösök, a baloldalin a jámborok. Különös büntetés sújtja az öngyilkosokat, mert Numi-Tārēm végzésének teljesültét hiúsították meg saját akaratukból eredt mesterséges halálukkal. Ezeket mindjárt az út elején megverik, később pedig többféle bajon kívül forró szurokban főzik (39.). Hasonlók POLJAKOV értesülései az éjszaki osztjások ide vonatkozó hitét illetőleg. Ezek szerint a halottak birodalma a föld alatt van, bejárata pedig messze túl az Ob torkolatán az óceánban. Itt örök sötétség uralkodik, különben minden úgy van berendezve, mint a föld fölött. Az osztjások falvakban laknak, járnak, kelnek földi mesterségüket űzve; de egymáshoz nem beszélhetnek, örökösen hallgatnak (63.). Igen jól megérthetjük, hogy az éjszaki vogulok és osztjások miért képzelik éppen a Jeges Óceánban a halottak világát s miért mondják, hogy itt nap helyett a hold világít. Az éjszaki sarkkör jól ismert természeti viszonyai egész természetes alapját nyújthatták e képzetnek; osztjások és szamojédek halászó bárkáikkal bemerészkedve a tengerbe eleget tapasztalhatták, hogy e tengernek éjszak felé nincsen határa s hogy partjától távozva megszűnik minden emberi s növényi élet; tapasztalhatták a hosszú, hónapokig tartó éjjelt is, a midőn egyedül a hold fénye világítja be a tájat árnyak országához illő derengéssel. Az a képzet, hogy a Jeges-Óceánban csak a bejárat van, de a tulajdonképi halottas ország valahol a föld alatt van, látnivalólag összekapcsolása két gondolatnak: annak t. i. hogy a halottak hazája az óceánban, illetőleg annak valamely szigetén van, avval a másikkal, hogy ez valahol lábunk alatt, a föld mélyében található. Hasonló kapcsolat észlelhető az irtisi osztjások fölfogásában, kik szerint ezen napvilágította földi világunknak (*sanka-tūrum*) ellentéte a halottak «alvilága» (*it tūrum*), melynek azonban másik neve, t. i. *pētlīm ēmder* «sötét tó», azt mutatja, hogy az «alvilág»-éhoz egyszersmind valami nagy víz képzete fűződik (PATK. I : 151 ; II : 122, 182.).*

Hogy a *χālāj mā*, vagy *χālā-mā* (= «halottak földje») nagy víz alakjában való képzete régi eleme a vogul-osztják hiteshelméknek, mutatja azon körülmény is, hogy az eltérő földrajzi viszonyok-

nak megfelelő változata található a déli vogulok közt. Ezeknek «halotti tengere» nem a Jeges-Óceán, melynek tájékára déli vogul ember el nem jut, hanem a Felső-Kondavidéknek óriási tava: a *Lous-tumén*, vagy *Jäx-tumén*. A föld és ég teremtésének REGULTól följegyzett éneke, valamint ennek az éjszakai vogulokhoz került változata (l. Vog. NépkGy. I : 229—30.) szólnak erről kapcsolatban a kór és halál eredetével. Idézzük itt röviden az énekbe foglalt hitregét: *Xul-ätér*-leánynak, vagy a másik változat szerint *Kami-näj* nak, az emberiség ősanynának «egy méhbeli hét magzata» vadászatra indulván elhatározzák, hogy fölkeresik az Arany-Kworész égi atyától emlegetett «tápláléka bő, vize bő halottas országot» (*těpä lăšit, vită lăšit xālăy mā*; I : 94.) s meg is találták ezt a «fája ritka, füve ritka *Jäx-tumén*», vagy mint a másik ének (I : 111.) nevezi a *Lous-tumén* felsőkondai tó vidékén. Itt «vasmellű hét bűvárkacsa (*tăxét*), vasmellű hét vöcsök (*lölî*) hét felé hintázik a hullámokon. A legidősebb férfi közülök szól: Rejtő bokor, rejtő fű mögül magam fogok hozzájuk lopózkodni; míg én ijam, nyilam meg nem eresztettem, íjat, nyilat meg ne eresszettek! Ő rejtő bokor, rejtő fű mögött lopózkodik most hozzájuk. Hajlatos íj hajlatára alig teszi nyilát, mögötte a legifjabb férfi selyemidegének rezgő hangja hallik. A vasmellű hét bűvárkacsa, hét vöcsök mellét csak véresre horzsolta, mire ezek darulábú (több torkolatú) sok folyót nagy számban futnak végig s [elhullott vérükkel] a kórtalan, betegségtelen földet kórral, betegséggel árasztották el. A legidősebb férfi szidja őt: «Ha én lőttem volna rájuk, ezt a vasmellű hét bűvárkacsát, hét vöcsököt, mint tavaszi halat, őszi halat valami jó nyársbotra, úgy nyársoltam volna föl mind nyilamra. Most te a kórtalan, betegségtelen föld környékét kórral, betegséggel árasztottad el» (I : 95—97.). Tudnunk kell e mythos megértéséhez, hogy a fekete, víz alatt bujkáló *luli'*-madár (черная rarapa) s rokona a *tăxét*, *Kul-ätér* halálfejedelem kedvelt madarai, melyeknek képében működik a teremtési regékben akkor is, midőn az égi atya részére a földet az ősvíz fenekéről előhozza; v. ö. ÉV. *xālă-vās* «halotti kacs» = *luli'*. Midőn az ősemler a halál madár alakú mását nyilával elhibázta s csupán megsebezte, ennek vére terjesztette el a kórt s következményét, a halált. Ha az idősebb férfi ügyesebb nyila érte volna a halál madarait, talán nem is volna halál a földön, s az ember örökké élne. Az ősemler

heveessége s a tapasztaltabb iránt tanúsított engedetlensége hozta a földre a halált. Mása ez a gondolat a bibliai tanításnak, mely szerint szintén az ősember meg gondolatlanlansága s Istennel szemben tanúsított engedetlensége miatt származott a halál a földiekre. A REGULYTól följegyzett szigvai teremtetési rege philosophikusabb álláspontra helyezkedik. Szerinte *Numi-Tārēm* csupa jóságból és az emberek iránt való szeretetéből küldte a földre *Kul-qtēr*-t, a kór és halál kútfejét. Ezt maga az ősember kéri tőle könyörögve: «*Numi-Tārēm atyám*», mondja, «igédre termett emberednek elkezdett leánya lenni, fia lenni. Kezd el nem fénni a vadászó és halászó területen; nincs elegendő terük az erdei vad vadászatára s a vízi vad halászatára. Igédre termett erdei fád, erdei füved kevés, az ember ennél is többre szaporodott. Megkönyörülve e panaszon rendelte el az égi atya, hogy *Kul-qtēr* műveleteivel «a nép egyik fele hadd pusztuljon el, a másik fele épen maradjon; hadd vadászszon erdei vadat, hadd halászzson vízi halat; hadd legyen földjük tágas» (I: 157—8.). Külömben az előbb említett déli vogul hitregében is találunk némi utalást azon fölfogásra, hogy a halál keletkezése, nem csupán az ember gyarlóságának következménye, hanem részben isteni akarat is. Midőn az ősanya Arany-Kworész atyához azon kéréssel fordul, hogy megnövekedett fiai honnan szerezzék élelmüket, ez következőkép felel: «Egyik része földem-vízem vidékének fája ritka, füve ritka, ritka láb: szürkeshörű sok szarvasborjút bocsátok oda alá, másik része földem-vízem vidékének a tápláléka bő, víze bő halottas ország (*χḷälj m̄ā*): a megenni való vesszőbimbót, fűbimbót onnan hadd keressék, a szívcsúcsra való ízletes falatot onnan hadd találják!» (I: 90—91.). Más szóval azt jelenti e regerészlet, hogy isteni rendelkezés folytán kell az embernek, midőn tápláléka megszerzésében fáradozik, a halálhoz jutnia. Itt mintha ismét a biblia szavait hallanók: «Arczod verejtékével egyed kenyeredet, míg vissza nem térsz a földbe, a melyből vétettél; mert por vagy te s a porba térsz vissza!» (Móz. I: 4, 19.). A további kifejlése a regének, mely szerint mégis maga az ember a halál előidézője, itt valamint a szigvai regében, mintha valami vallási bölcselkedés következménye volna, mely miután egyszer megtette a világ teremtetőjét és gondviselőjét minden jó forrásának, nem tartja összeegyeztethetőnek, hogy ugyanő tőle származzék a legfőbb rossz, a halál és

enyészet is. Másképp gondolkozik a próféta: «A világosság alkotója s a sötétség teremője a béke szerője s a rossznak teremője én vagyok Jahve, én szereztem mindezeket» (Jes. 45, 7.).

De térjünk vissza tárgyunkhoz, a vogul-osztják halottak világához. Láttuk már fentebb is, hogy az árnyak lakta nagy víz képzetéhez hozzáfűződik az is, hogy ez a világ a föld alatt van. Minden idegen hatás nélkül egész könnyen és természetesen rávezethet erre a gondolatra is a túlvilági élet csodás titkain töprenkedő néplélek. Hiszen a holttestet a föld alá temetik, midőn a sírba helyezik. Azután meg ha van a földünk fölött elterülő magasságban, a fényes égben lelkek (isteni lények) világa; mi természetesebb, hogy a halottak sötét világának ott kell lennie, hová a nap sugarai nem érnek, a föld alatt. Nincs is ellentét a víz és alvilág képzetei között; hiszen mi is tanuljuk már zsenge gyermekkorunkban, hogy «ne csinálj magadnak faragott képet, vagy bárminő alakot, sem olyat, minő az égben fönt, sem minő a földön alant, sem minő a vízben, a föld alatt van». Jól egybefér tehát az eddigiekkel az a gondolat is, hogy a halottak birodalma «alvilág», a mint ez a következő kifejezésekben is tükröződik: KLV. *jolkē mō*, ATV. *jēlēx mā*, FTV. *jālō mā*, *jālōx mā* «alvilág, túlvilág» (pl. *khālam khālēx jālōx-mān lāntlēt* «a halotti nép az alsó világba megy»), ÉV. *joli tārēm* «alvilág» = *tātik-tārēm* «túlvilág, ama világ» (szemben ezen földfeletti világunkkal, melynek *posij tārēm* «fényes világ» a neve, pl. *joli tārēm poskwēn ta pateuw, sawij mā joli-pālne ta pateuw* «az alvilág világába, az inséges föld alá jutunk majd, въ подпочную землю попадем»). Az alvilág föld alatti üregére czéloz az ÉV. *χqmēl*, *χqmēl-mā* nevezet, melynek KV., PV. *khqmēl*, TV. *khāmēl* mása a «sír»-t jelenti, még pedig a mint az osztják *χom* «ausgehöhltter baumstamm; sarg» = finn *komo* «cavus, concavus; cavum», magy. *homo-rú* stb. (l. BUDENZ MUGSz. 110.) hozzátartozó szavakból kitetszik «kiváajtság, üreg» alapértelemmel. Mivel az alvilág a vogul-osztják néphit szerint is sokaknak a szenvedés országa, talán nem szükséges épen keresztény befolyásnak tulajdonítanunk, hogy ez az eredetileg ártatlan *χqmēl* fogalom a bosszús beszédben átjátszik a «pokol»-éba, így e szólásokban: *χqmēl-mān totāln!* «vidd a pokolba!» (valamely kellemetlen tárgyról mondva), *χqmēl ruš!* «pokolba való muszka!», *χqmēl ūtpi* «pokolbeli ugató!» (szidó szó); KLV. *khōlā khqmēl* (elemeiben

értetlen szidás), *khqmēl-mēn mīn!* «menj a pokolba! (кѣ чепты чрынаи!); v. ö. TV. *satā-khqmēn mīnēn!* «átkos pokolba menj!» (IV : 366; az éjszaki vogulban: *satā!* = «ördögbe, pokolba!)). Nem nagyon messze lehet földünk fölületétől ez a földalatti halottvilág; mert az éjszaki vogul hit szerint, ha igen mély gödröt ásnak, közelébe lehet jutni. Midőn az urali aranyások a föld túrása közben olyan helyekre akadnak, honnan különös levegő (szél, vagy gáz) tódul elő, ez azt jelenti, hogy már beütötték az alvilágot fedő földréteget; miért is nagyobb szerencsétlenségek elkerülése végett tanácsos az ilyen gödröt haladéktalanul befödni (GOND. 53—54.).

Az alvilág ura *Kul-qtēr* vagy *Xul-qtēr*, a Kór- vagy Halál-fejedelem, kinek déli vogul neve *Khul-nājēr*, KV. *Khwoł-nājēr*, vagy máskép, *Jal-nājēr* «Al[világi]-király» (II : 232.). E mythologiai alaknak, melyről alább tüzetesebben szólunk, éjszaki vogul jelzőiben is megtaláljuk a czélzást alvilági birodalmára, ő a *lui xum xul-qtēr* «az alvilági férfi» (II : 98.), segéde a *sēmēl sōppā*, *sēmēl sāxip laj-xīn*, *pit-xīn* «a fekete szájú, fekete subájú alvilági járványvész, a fekete járványvész» (II : 350, 353.). Figyelemre méltó itt, hogy az «alvilági» jelzés szava *lui* (= ÉO. *lai*), melyet különben csak a folyók altájára alkalmaznak; tehát czélzást foglal magában e nyelvhasználat egyszersmind arra, hogy *Kul-qtēr* alvilági birodalma az Ob folyónak alvidéke táján, vagyis mint fentebb láttuk, a Jeges-Óceán felé van. Végtelen serege az alvilági démonoknak áll *Kul-qtēr* szolgálatában, így különösen a *kul*, *mēñkw*, *utši* nevűek, továbbá a halál előfutárja a kór-istenség, *tērēn-xul* vagy *xīn*, melyekkel szintén alább foglalkozunk bővebben. Hogy mi a hivatása ezen szörnyeknek az emberrel szemben, mutatja *Kul-qtēr*-nek ezen jelzője: *ēlēm-xālēš tēnē samīn ūtpi* «emberevő nagyszemű ugató» (II : 289.), mit akár Kerberosznak is vehetne a Hádés hívője. Az itt jelzett emberfalást a kór-istenség az élő emberen kezdi, róla mondja az istenidéző ének: *sawīn sāxi masmāy xumin*, *sawīn nārā masmāy kuñārēn sēmēl sōppā laj-xīnēn*, *pit-xīnēn ti tēñkwē jēmtywēs* «nyomorúságos subát öltött férfiadat, nyomorúságos botost öltött szegényedet a fekete szájú alvilági járványvész, fekete járványvész im megenni kezdte» (II : 353.), szintígy más helyütt: *am luwēm xāltēm tērēn-kēmpli*, *xul-kēmpli xulītālēs-ke: sāt ēlmīp ēlmīn jelpīn sirejīl pāñkīn sispā jelpīn mā joli-pālēn*, *am luwēm*

ḡāltēm tērēn-sūp, ḡul-sūp jol-pūḡāln! «az én csontomat pusztító (fogyasztó) kór ruhaszéle, betegség ruhaszéle hogyha föllebbent: hét élű élesszent karddal a piszkos hátú szent föld alá, az én csontomat pusztító kór száját, betegség száját, oda fogd le!» (II : 373—4.). A «nagyszemű ugatónak», a kutyanak és farkas, sakál, hiéna rokonainak képe ez, melyek nekiesnek az ember tetemének s mohón mardossák, falják, míg csak egy izomka marad a csontokon. Ezen jól ismert tulajdonságánál fogva jutott a kutya oly jelentős szerephez a régi népek lélekhitében és halotti szokásaiban, s igen természetes, hogy a vogul ember is, midőn a beteg embernek sorvadását s a holttetem fölöslzását látja, ebben valamely kutyához hasonló alvilági szellem műveletét sejtí. Fölismerszik a vogul halálszellemek kutyatermeszete abban is, hogy ép úgy mint szóban forgó házi barátunk a megkaparított koncot lopva, suttymban viszi el a maga félreeső, biztos helyére, *Kul-āter* népsége is lepel alatt, ruhába takarva hordja el áldozatait. Keservesen panaszolja az alsólozvai asszony sorsenekében, hogy egyszer csak váratlanul «*Khul-nājer legifjabb leánya ruhaalja ízelt közével, ruhaöle ízelt közével valahogyan elvitte nyíltoll fürgeségű két csikóját*», két fiacskáját, azt sem tudja szegény, miért; «házam gazdaura», így folytatja siralmát, «éjjeli büntetésokot nem ismert-e, reggeli büntetésokot nem ismert-e, [hogy ez történt velem]?!» (IV : 103—4.). Ép így emlegetik a *tērēn-ḡul* kór-szellemnek *félelmes ruhaszárnnyát* (*tērēn-kēmpli, ḡul-kēmpli*), melynek suhogása is rémes; mert abba takargatva ragadja el áldozatát. Egy idevonatkozó adatot az imént idéztünk; ilyen a következő is: *nājä sastēn nājij sām tērēn-kēpēl rējtēn suj sujtēltēnāt lāwēltawē* «tüzét növesztő tüzes vidékről (= az alvilágból) jövő kór ruhaszárnnya rázó suhogásának zaja hallatszik, úgy emlegetik» (II : 331.). A híveinek egészsége fölött örökös Ajász-isten mondja magáról: «Ha kór, ha betegség támadott, nycmorúságos subájú sok férfiam, sok nöm a kór ruhaszárnnyától, a betegség ruhaszárnnyától fölemelem» (*tērēn-kēmplinēl, ḡul-kēmplinēl nāḡḡ vāḡānēm*; II : 4.), színtiggy hirdeti a lopmuszi isten, hogy «most növekedett falubeli, városbeli sok gyermekem a kór ruhaszárnnyától, a betegség ruhaszárnnyától megörizem» (II : 277.), az ő pártfogásával «a kór ruhaszárnnya elsimúl (*pāntmi*)»; II : 383.). A Világügyelő-férfi idéző igéjében fordul elő e könyörgés: «A csontunkat pusztító kór ruhája szárnnyát az állatod (lovad) nyakát ijesztő szent ostorral a fekete hátú

szent föld alá üzd le; a húsunkat pusztító betegség ruhája szárnyát az aranyszerű szent óceán alá üzd le!» (II : 318.).

Természetes, hogy a mit a halál «ugató» démonjai megesznek, vagy prózában beszélve: a mit közelebről nem ismert, láthatatlan külső befolyások megsemmisítenek, az csak az ember teste, húsa-csontja. A lélek meg nem ehető, szét nem rágható, legfeljebb — mint fentebb láttuk — más testbe kebelezhető. Ha már egyszer eljutott a maga honába, itt sorsa földi életének érdeme szerint jól vagy rosszúl, de megállapodik. Embereink bátran vadászhatnak, halászhatnak, tehetnek akármit, nincs okuk félni az őket környező töméntelen *kuł*-októl, *mēñkw*-ektől, kóroktól: ezek számára nincs rajtuk falat, nincs hús és vér; az ő mivoltuk: *īs*, azaz árny, s nincs tigris, melynek ilyenre vássek a foga. Meddig tart ez az élet? Örökké talán, mint a mi túlvilágunkban? Hiszen még a gyönyörökkel boldogító napfényes világban is súlyos az aggkor, még itt sem volna érdemes örökké élni; hát még a sötét alvilágban, *kuł*-ok, *mēñkw*-ek társaságában, hol a jólét legfeljebb csak az, hogy nincs szenvedés; de nincs seholsem öröm vagy változatosság, hanem helyette szakadatlan egyhangúság. A vogul népképelet bölcsen úgy eszelte ki, hogy a lélek a túlvilágban épen annyi ideig él, a meddig a földön; életünk a testetlen minus oldalon ugyanannyi, mint a testtel való plus oldalon. Ezután következik be csak igazán a végleges enyészet. A lélek egyre összebb zsugorodik, míg végre akkora lesz, mint a *kēr-χamlēx* nevű vízi bogár; némelyek szerint ennek alakjában is él még egyideig, utóljára teljesen elenyézik. Gondattinak ezen értesülését (39.) saját népköltési gyűjtéseimből is támogathatom egy adattal. Egy kosmogoniai énekben ugyanis szó van a Világügyelő-férfinak bizonyos «aranyos hátú hét vízbogaráról» (*sqrnij sispä sāt χamlēx*), melyek, a mint az isteni hős napsugárként ragyogó hajfonatát kibontja, «a hét Obfolyam, a hét tenger fenekéről fölmerülnek s az ő hajfonatánál melengetik hátaikat» (I : 40.). Midőn Arany-Kworész atyja meghalt, a Világügyelő-férfi elővett egyet ezen vízi bogaraiból, «a potrohát fölszakította s atyját a bogár belsejébe odatette» (I : 42.); majd idők teltevel, miután az egész teremtés mai rendje szerint megállapodott, «fölszakította ezen bogarat s Arany-Kworész atyja ím fölül» (I : 66.). Egybevetve a fentebbi értesüléssel ezen regerészletet, azt következtethetjük,

hogy emitt a közönséges ember túlvilági életére vonatkozó képzet nyer alkalmazást az istenségre, vagyis tulajdonkép nemcsak Arany-Kworész válik halála után vízi bogárrá, hanem az ember is. Megjegyzendő ezekhez, hogy a felsőlozvai vogulok *kēr-χamlēχ* néven a *szitakötőt* (сѣтѣлка) nevezik, mely e szerint tulajdonkép «vas-bogár» (*χamlēχ* általában: «bogár, жука»), amint a jelzővel van-
nak ez állatka PV. *kēr-khuntēp* («vas-lapát»), TV. *kēr-khōm* («vas-ember») nevezetei, valószínűleg erős rágószerszáma miatt. Az idézett ének jelző nélkül való *χamlēχ* szavát azonban nem lehet a levegőben röpködő szitakötőnek magyaráznunk; mert meg van róla mondva, hogy a vízben él s onnan föl-fölmerül sütkérezni. Jobban megfelel e leírásnak a *csibor*, melynek nevei: ÉV. *vit-χamlēχ*, KLV. *wüt-khāmlēχ*.

Tud a vogul rege egy oly kiváló, később istenné avatott hősről, kinek Odysseusként élve sikerült behatolni az alvilágba, a honnan nemcsak hogy maga előkerült diadalmasan, hanem magával hozta új életre támasztva egész rokonságát, hét atyjafiát s ezek atyját-anyját is. Ez a kondai alvidék híres «Nagy-fejedelme» volt, ki segítségére sietvén öccsének a «Három-ölnyi-erdei-bálvány» ellen vívott harczában, előzetesen hadat gyűjteni az alvilágba ment. «Bebújt a fekete földbe; ott ment, ment, egyszer csak egy nyílást talált. Ezen a nyíláson keresztül a fekete föld alsó feléről a föld színe fölé emelkedett, másvilágon élő hét férfi atyjafiához így érkezett meg. Erre a hét férfi anyjához, aztán a hét férfi atyjához ment, azután *Nōm-Tōrēm* világúrhoz hágott föl. „Drága uram!” így szól, „nem ajándékoznál-e meg engemet egy aranyostorral? Kedves uram atyám, hallod-e, nem ajándékoznál-e meg engemet egy aranyfokossal? Hét világtájon uralkodó férfi atyám *elevenítő víz tömlőjével* (*lélēy vit khurjēl*) nem ajándékoznál-e meg?” Mind a három bűvszert megkapta, mire ő legelőbb is föltámasztotta az élet vizével halottjait, a kik mindannyian hozzá szegődnek; de a harcban újra elesnek, sőt elesik a hős testvér-öccse, a «Kis-fejedelem» is. Maga a hős marad életben, kinek sok fortélyos, kemény küzdelmet kell megvívnia. A Három-ölnyi-erdei bálvány városába bejutva bement az eleven bálványok házába, ezeket agyonüti s maga ül helyükre. A nők áldozattal kedveskednek istenségüknek s a bálványházikó ablakán keresztül egy lóbőrtömlőt hoznak be ily szavakkal: «Mi neked eleven szemet, fület,

eleven lábat, kezét hoztunk.» Az idősb fejedelemhős fölbontja a tömlőt s ím az ő öcsese fekszik benne darabokra vagdalva. Az élet vizével dörzsölve életre hozza s megint folytatják a harcot. Hosszas küzdelem után egyszer csak az idősb fejedelemhős valami erősre akad. A mint az istentől kapott aranyfokossal üti, ez eltörik. Kérdezi: «Kicsoda, micsoda vagy te?» Ellenfele válaszol: «Én *Jql-nājēr* (az alvilági fejedelem) vagyok». Erre tovább hadakoztak, míg végre az alvilági fejedelem a fekete földön keresztül alászökött; tehát a vogul Odysseus legyőzte Plútót. Majd az istentől kapott aranyostorral a rettegett Obi-öreget (*Oqs-ötēr*) győzi le s végére jár a többi ellenfeleknek is, kik közül a Három-ölnyi-erdei bálványt öcsese szúrta le. Most fölélesztették az élet vizével hét atyjukfiát, ezek szüleit, s mindnyájan följöttek erre a mi világunkra (II : 229—234.).

Mint e regéből látjuk, a mindenható égi atyának van módjában a birtokában levő élet vizével (*lilij vit*) életre hozni holtakat, s e bűvszerrel valakit meg is ajándékozhat. GONDATTNÁK egyik fentebb idézett közléséből tudjuk, hogy ez az életvíz becses kincse *Numi-Tārēm*-nak, benne tartja örökösen aranybotját s ha evvel a vizet megzavarja, az, a kire rápillant, rögtön eszméletlenül esik össze. Nagy hatalma van az életrekeltésben az élet adójának, Arany-Kaltēs asszonynak is, ki a Világügyelő-férfinak föld alól előhozott élettelen lovát egyik oldalán *tóvízzel*, másik oldalán *Ob-vízzel* mosta meg s ezzel új életre hozva remek táltoslóvá változtatta (I : 43—44.). A lopmuszi istenke leölt szamojédjait *rénvérrel* megkenve támasztja föl (*jeltépti*) a halálból (II : 280.). Egy déli osztják mesében az «életvizét» (*χatta jiyk*) és «élet vesszejét» (*χatta nērem*) *mēnk*-ek birtokában találjuk, kik vele holtakat életre támasztani s levagdalt testrészeket eredeti helyükre visszahelyezni képesek (PATK. I : 104; II : 128, 132.). Csakis ily rendkívüli módokon, mégpedig a hatalmasabb isteneknek különös kegyelméből volt lehetséges egyes kiváltságosaknak az új életre való jutás a régi testben. Egyébként a vogul-osztják alvilágból nincs föltámadás, s hiába dicsekedett a déli vogul vitézi ének hőse is avval, hogy halála után «hét tél, hét nyár múlva fölkel» (*jol-χāle'im : sāt tāl, sāt tūw nāyχ kwāle'im*), igen kicsiny ellenszer is elég erősnek bizonyult ennek megakadályozására. «Idősb ángya egyenesen szíve tájára egy nedves követ helyezett; ama hét tél, hét

nyár elmúltá alatt ama nedves kő megnő vala s [a halottnak] nem volt ereje fölkelni; csupán tamburája szavát hallották» (IV : 156.). Ez az eljárás is bizonyára nem a testnek fölkelése, hanem a léleknek esetleges zaklatása ellen irányult; ezért helyezték a követ épen a *szív tájékára*, hol a lélek székel.

Igen, a mi egyszerű pogány emberünknek nincs föltámadása s nincs a mi értelmünkben vett «mennyországa»; ő nem számít jóságáért és becsületességeért különös jutalomra a túlvilági életben. Itt csak a gonoszság bűnhődik, de az erény nem kér fizetést, nem vár földöntúli gyönyöröket; hanem megelégszik azzal, hogy osztályrésze béke és nyugalom, nem pedig szenvedés és zaklatás. Így van ez a földi életben is: a társadalmi rend ellen vétőket megbüntetik, de a jókat nem jutalmazták, hanem legfeljebb békén hagyják. Ha e pogányságnak bölcse akadt volna, az bizonyára így foglalta volna tételbe ez erkölcsi felfogást: «Az erény önnönmagának jutalma, s mihelyt más jutalmat vár, többé nem erény». Itt ismét találkozunk az erkölcsileg fejlett pogányság a legmagasabb vallási színvonallal; az ószövetség prófétája szintén csak a bűnt ostromozza, csak ennek hirdet büntetést, de nem ismeri az erénynek túlvilági jutalmát s nem a mennyország kéjeit. Isten útjainak követője e földön találja meg boldogságát; ebben kell bízunk akkor is, ha netán a látszat ellene mutat. Mindezekből nem következik, hogy a vogul-osztják ember nem ismer *mennyei világot* s *mennyei életet*. Hisz ez ép oly bizonyos, mint maga az emberi lét. Az égbolt az ő örökös változásaival, derűtségével és komorságával, lassan járó báránnyal és rémes sötéttséggel jelentkező zivatarokkal, megrázó dörgésével és gyújtó villámával, boldogító napjával és gyönyörű csillagaival, esőjével és egyéb csapadékaival mindenesetre a legmozgalmasabb élet benyomását gyakorolja, mely csakis olyan lehet, mint az az élet, melyet mi ismerünk, vagyis saját életünk; a különbség legfeljebb az, hogy amannak erőművelői összehasonlíthatatlanul hatalmasabbak s nem oly szűk körre, mint az emberé, hanem egész világra kiterjedők. Minden pillanat megtanít arra, hogy függünk ezen égi hatalomtól, hogy kedvezése életünk és boldogságunk föltétele; viszonyunk hozzá olyan, mint a gyermeké atyjához: *Numi-Tārēm*, a Felső-Ég a mi «aranyos nagy atyuskánk» (*Sorñi òn āšikeuw*) s a mi «ember» nevünk: *ēlēm-χālēs* «ég halandója». Az csak nyilvánvaló, hogy van *mennyei*

világ, s ha van, ez nem lehet üres pusztaság, hanem a világ alkotójához és mindenható urához méltóan, a legjobb emberi fogalmak szerint van berendezve. Bizonyos továbbá az is, hogy az égi atya e legsajátabb remek országában nem egyedül bolyong remetekép, hanem fenséges személyét, úgy mint a földi hatalmasokat, családtagok s működésében támogató különböző rangú szolgaszemélyek egész serege veszi körül. Mindezen égi lények egyszersmind isteni lények, melyek hasonlóak ugyan az emberhez, affélék talán, mint az emberi lélek, vagy az *īs*; de képességük s erejük ember- s természetfölötti. Az egyszerű, gyarló embernek ezek honában s társaságában nincs helye, ép oly kevéssé, mint a földi uralkodók fényes palotáiban és környezetében, bár az atyáskodó gondoskodás megvan mindkét részről. Nem jut a mennyek országába az ember lelke vagy holt árnya sem, s ha PATKANOV a déli osztjások közt ilyen fölfogásról értesült (I : 146.), az nem lehet más, mint a kereszténység befolyása, az orosz pap tanítása. Jobban megfelel a valóságnak, a mit POLJAKOV hallott e tárgyról az éjszaki osztjásoktól, kik szerint t. i. «*azt beszélnek, hogy eljutott volna az égi országba valami szamojéd varázsló, s lehetséges, hogy oda kerülnek haláluk után az oroszok; de osztják nincs ott egyetlen egy sem; mert*» — s ez nyilván a hittérítőktől s papoktól átvett okoskodás — «*mindnyájan bűnösök s ezért az alvilágba kell jutniuk*» (64.). De hát az istenek rangjában tisztelt régi bálványok az «istenfiuk»-nak nevezett Világügyelő-férfi, a pelimi, a kisobi, a szoszvaközépi, a szigvatövi s más istenkék, kiknek oly nagy szerep jut az égiek mythosaiban, s kik eredetileg mégsem voltak egyebek, mint híres fejedelmek vagy fejedelmi házak halotti bálványai, — hát ezek nem mutatják-e világos példáit, hogy az ember mégis bejuthat az égiek társaságába s részese lehet a mennyei dicsőségnek úgy, mint az istenek hatalmának? Annak, ki a néphit fejleményeit történeti kritikával vizsgálgatja, mindenesetre igen: az előtt kétségtelen, hogy a nagyobb tiszteletben részesülő vogul-osztják bálványképek csak olyanok, mint másutt a szentek, vagyis istenekké és félistenekké dicsőült emberek. De maga a nép nem így fogja föl a dolgot. Ennek nincsen sejtelve sem róla, hogy az a bálványistenség, melynek áldoz s melyet a tisztelet minden nemében részesít, valaha csak olyan halotti bálvány volt, melyet ő tart a maga lakában valamely elhunyt rokonának emlékére. Míg megvolt a bálványkép

ily keletkezésének történeti tudata, annak tisztelete mindenesetre csak kisebbfokú s szűkebb körre terjedő lehetett, bár mint egy kiváló fejedelmi személy halotti bálványáé, már kezdettől fogva is nagyobb volt, mint más közönséges halandóé. Máskép alakult a dolog, midőn ez a történeti tudat feledésbe ment s az örökségkép nemzedékről nemzedékre átszálló bálványhoz fűzött képzeteket — melyek eredetileg bizonyára nem voltak merőben légből kapottak, hanem bizonyos általánosságban vagy magvukban valóságnak megfelelő elemeket is tartalmaztak — a mythos vette átalakító hatalmába. A csodásnál csodásabb regék, melyek ily úton a bálványban ábrázolt alakra vonatkozólag forgalomba jöttek, nemcsak annak tekintélyét tették nagyobbá s tiszteletét szélesebb körűvé; hanem felköltötték azt a gondolatot is, hogy amaz istenkép dicsőített személy (rendesen hős) nem is lehetett valami magunkféle közönséges emberfi, hanem ama magasabbrendű égi lények közül való, kiknek hatalmával rendkívüli tetteit véghezvitte. A «köldöke vágott inséges subájú, inséges bocskorú emberrel» (*puḡnit jāktim sawiṇ sūḡip, sawiṇ nārāp ēlēm-ḡqlēs*) szemben ő az emberek képzetében *tārēm-pī* «istenfi» lett, kit az égi atya mennyei honából hágsón bocsátott alá vagy ígérettel rendelt bizonyos földrészre, hogy ott uralmát megalapítsa s magának «férfinak érinthetetlen, nőnek érinthetetlen szent helyet» (*ḡum rawtal, nē rawtal jelpiṇ mā*) szerezzen, hol az emberek áldozataikkal és imádságaikkal fölkeressék. Sehol sincsen szó arról, hogy efféle hatalmasabb bálványistenség, illetőleg a benne ábrázolt hős *meghalt volna*; ő élt azelőtt is mennyei atyjánál s él ma is szent helyén, onnan örködvé hívein s érintkezvén ezek érdekében az égiekkel. «*Mennyei atyánk leküldötte az ő fiát a mi boldogításunkra; az istenből ember lett*»: így vallja a néphit; a tudományos kutatás ellenkezőleg tapasztalja a fejlődést: az emberből felsőbb hatalom, a halott képmásából bálványisten alakult.

E) A bálványok és szellemeik.

Kimutatván az eddigiekben, hogy miként fejlődött a halottak tiszteletéből a bálványimádás, vegyük immár közelebbről szemügyre ennek változatos megnyilatkozását, mégpedig első sorban a bálványalakok különböző neveinek s a bennük vélt szellemekhez

fűződő általános képzeteknek vizsgálatával. Előjáróban megemlítjük, hogy a «bálvány» sajátos közneve a vogulban: ÉV. *pupi* (REGULY írásában: *pubi* és *bqbi*; GONDATTINÁL: *pubi* 37. l.), LV. *popi*, KV., PV. *pupi*, melynek a ragozásban föltűnő *pupx-*, *pupéx-* teljesebb hangtestű töve (plur. ÉV. *pupxé-t*, KV. *pupéx-t*) kicsinyítő képzésnek ismerszik föl a gyéribb használatú s kevésbé hizelgő beszédben alkalmazott *pupa* alak mellett (v. ö. *pupakwé**) *pupa*, *šajtanakwé šajtan* egy bálvány hasonlatosságára készített játékbábú megszólítása: IV: 204.). Nyilván nem más e szó, mint a zürjén *buba* «scheuche, vogelscheuche, schreckbild, popanz» (*vörsa b.* «waldgeist»; WIED.), mely mellett azonos értelemmel *bubila* képzés is előfordúl (u. o.). Más alapértelem sejthető a bálványnak éjszaki osztják *lonx* = IO. *tonx*, SO. *junx*, VJ. *jung*, FO. *lunx*, KO., Jg. *lunx* nevénél, mely mellett AHLQVIST *šongot* «puppe zum andenkén eines verstorbenen» adata, szintűgy mint FINSCHNÉL (402. l.) *songet* «göttin» a szókezdő tökéletlen jelzésével írott többes képzőjű alakok. Alakilag pontosan megfelel ugyanis az ismeretes szóvégi $\eta > n$ változással a zürjénben: *šön* «schatten von verstorbenen» (v. ö. *šonjan* «verstorben»; WIED.), mely ismét tekintetbe véve a vogul *jis* szónak fentebb kimutatott jelentésfejléményeit («ős», «árnyék», «holtak szelleme») a cserem. *šongo*, cserM. *šonga* «öreg, agg, vén» szóval hozható kapcsolatba. E szerint az osztják *lonx* (< **šonx*) tulajdonképp a «régiek», illetőleg «holtak szellemét» jelentené egybehangzólag avval a magyarázattal, melyet fentebb a vogul-osztják bálványtisztelet általános alapjára nézve adtunk.

A bálványimádás nemei közt bizonyára legősibb az, melyben az ember vallásos tisztelete valamely élő lénynek képzelt *természeti* tárgy vagy jelenség felé fordul. Mielőtt az ember a fémekkel megismerkedett s öntvényeket készíthetett, sőt mielőtt kezdetleges kőszerszámaival fát faraghatott volna, már megvoltak a bálványképek előzményei s mintái amaz ember- s állatalakú kövekben s szikláknban, melyek különösen elhagyott s nehezen megközelíthető helyeken állva mindenkor alkalmasak voltak félelem s tisztelet gerjesztésére a naiv lelkekben. Egy ily ember- vagy állat-

*) A felsőlozvai vogulban a nők a medvét csakis *pupakwé* (= «bálványka») rejtett kifejezéssel (*tüjtné lätin*) merik említeni.

alakú kötőmeg merev mozdulatlanságával élénken emlékeztet az imént élt holt emberre s állatra, minélfogva igen természetes, ha a mindent személyesítő népképzelet bennük *kővé meredt embereket s állatokat* lát s mindjárt magyarázatát is keresi ezen különös alakulatnak. Alább, az egyes vidékek bálványainak tárgyalásánál lesz módunk az ily kőbálványokkal is részletesebben foglalkozni, úgy hogy itt csak azon általánosan elterjedt néphit megemlítésére szorítkozhatunk, hogy bennük az «ember korabeli világot» (*élém-χῆλὲς jisin tārēm*) megelőzőtt hatalmas óriások (*jār χum*) elbűvölt alakjai élnek haláltalan életüket, kik t. i. ez állapotba erejük fogytán (I. HUNFALVY: Vogul Föld 141—2.) többnyire győző ellenfelük igézete következtében, esetleg a fájdalom hatása alatt jutottak (GONDATTI: 20, 36, 38; GRIGOROVSKIJ 20, 22.), a mint igézet hatása alatt váltak kővé a velük rendesen mondai kapcsolatban álló s közelükben található állatalakok is. Ezen hagyomány egyszersmind azt igazolja, hogy a nép is az ily kőbálványokban tudja a bálványtisztelet legrégibb alakjait; mert ezeket helyezi éppen hitregei chronológiájának legtávolabbi korszakába. Az ilyenekkel szemben a mesterséges bálványok eredeti képeit már a mi fajta emberünk is látta; hiszen bennük saját nemzetsége régi hőseit ábrázolja.

A mesterséges bálványok legegyszerűbb alakításai a ruházat nélkül való, legfeljebb bevágásokkal czifrázott oszlopok, illetőleg földben álló rudak és karók. Már GEORGI említi, hogy a permi vogulok áldozó ligeteiben, közel az oltárasztalhoz egy *egyenesen álló fatörzsök*, illetőleg oszlop áll (I. fentebb) s hogy ez voltaképp bálvány, mutatja az ily fatörzsből álló áldozati oszlopnak déli osztyák *türum-vānmap jemiñ juχ* «isten-ábrázatú szent oszlop» neve (PATKANOV II: 94.). Az efféle oszlopnak rendeltetése, hogy hozzákössék az áldozati állatokat összetartó kötelet, a mint ez ki van fejezve a *Polém*-isten szoszvafői idéző igéjében is, hol nem is földi, hanem égi áldozó térről van szó: az áldozó ember ugyanis arra kéri a *Polém*-bálványt, hogy bemutatott «fehér hóhoz hasonlatos szarvas állatát», mint közbenjáró vezesse égben lakó *Numi-Sarúi* atyja elé s kösse oda az ezüstgerendájú ház ajtajánál a «hét lépesőjű tiszta ezüst szent oszlophoz» (*sāt nākpā šāli q̄ln jelpiy ānkwēlən*; II: 409.). E helyből az következtethető, hogy az áldozati tér oszlopa általában az istenség láthatatlan állatkötő oszlopát jelképezi; az «istenábrázat» az oszlop fejen azt szemlélteti,

hogy mint maga az oszlop, úgy a hozzákötött áldozati állat az istenség birtoka.

GONDATTI a szigvai vogulok áldozattereinek leírásában (7—8. l.) megemlíti, hogy azokon *földbe vert magas rudak* láthatók, melyeknek tetején *rongydarabok, prémek, fényes csecsebecsék* s egyéb apróságok libegnek. Ezek a rudak bizonyos istenségeknek vannak *szenelve*, mégpedig a középső legmagasabb *Jäni'-tårém*-nak («Nagy-Isten»), jobboldali szomszédja *Sän'-tårém*-nak («Anya-Isten»), bal oldali szomszédja *Mir-susnë-çum*-nak («Világ-ügyelő-férfi»), a többi évenként fölváltott rudak más istenségeknek. Ezek a rudak is bizonyára az illető istenségeket jelképezik, s midőn reájuk áldozati tárgyakat aggatnak, ép olyan eljárás, mint midőn a bálványásátrokban őrzött bábukra rakják a becses prémeket, posztó- és vászonrongyokat, csecsebecsét stb. Csak a bálványarcz hiányzik, jelül annak, hogy ez az egyszerűbb alakítás oly kornak hagyománya, midőn még az ember mintázó ügyessége ezen elemi fokig sem volt ki-fejlődve.

Hogy az otthon őrzött, bábyszerű házi istenségeknek is ilyen csupasz rudak voltak az előzményei, kitetszik BELJAVSZKIYNAK ama közléséből (110. l.), mely szerint: «Minden osztják jurtában az ajtóval szemközt eső oldalon egy magas rúd áll, melynek csúcsa némileg kimagaslik a tetőn fölül. Ez a rúd, mely a néphit szerint a jurta gazdáját személyesíti, a ház s egész család részéről állandó gondozás tárgya s oly tiszteletben részesül, hogy nyolczadik évét túlhaladott nőszemély sem éjjel, sem nappal nem mer előtte egyenesen végigmenni, hanem ha okvetetlenül szüksége van reá, a jurta közepén elhelyezett soha ki nem alvó tűz körül oldalt kerüli meg». Itt tehát a jurta «őrfájával» van dolgunk, melynek hivatása ugyanaz, mint az emberképre faragott házi bálványé: ugyanazon vallási eszmének ősi kifejezése s ennek újabb fejleménye egymás mellett láthatók.

WITSEN a tobolszk-vidéki osztjákokról írja, hogy «a falu előtt mindenütt ott áll közszemléül az ő bálványuk: egy ördögnek fából durván faragott képe» (757. l.). Ez PATKANOV egyik hősénekében is említve van, még pedig az áldozati tér oszlopához hasonlóan «isten ábrázatú szent fá»-nak nevezve, a hős midőn búcsút vesz a várostól, kimegy «a téres város szép terére s az isten ábrázatú szent fa törzsokegje előtt hét jeles főhajlongást végez» (II : 96.). Érdekes

alkalmazását találjuk az emberfejú oszlopnak a Noviczkiutól leírt pelimi szent helyen, hol t. i. az öt bálványtól lakott fősátor mellett néhány apró házikó állott az áldozat leölésére szolgáló szerszámok s az áldozati csontok részére; ez utóbbiak pedig *három könyök magasságú, fölül emberi hasonlatosságra kifaragott oszlopokra* voltak helyezve. Ez oszlopbálványok az előbbiekhöz képest nyilván *szolgai* szerepűek, tartják s őrizik az előbbiek holmijait.

Az ilyen fölül emberalakra faragott bálványoszlopok már előbbre haladott fejlődési fokozatát mutatják a bálványkép alakításának a minden faragás nélkül való fatörzsökhöz vagy rúdhoz képest. Az előbbi fajtának kisebb változatai azok a legföljebb $1\frac{1}{2}$ rőf magasságú földbe vert *bálványczölöpök* vagy *karók*, minőket CASTRÉN, SCHRENK és FINSCH helyenként seregesen találtak együtt az éjszaki osztjakoknál, illetőleg samojédeknel. Ezen CASTRÉN szerint *jüjan*-nak nevezett igen alacsony rangú bálványok fölül csúcsosan vannak faragva, s néhány bevágás alakjában fölismerhető rajtuk a szem, orr és száj jelzése.*) Mint FINSCH tapasztalta (493. l.), némelyike ezen jelentéktelen bálványfáknak *nyírhéjjal volt körül takargatva*; ez az átmenet a következő fokozathoz, a *felruházott* s otthon vagy külön házikókban őrzött bálványalakokhoz.

Ez utóbbiak közül kisebb rangúak a házi bálványbábúk, minők az ősi valláshoz hívebben ragaszkodó éjszaki tájon minden jurtában találhatók (l. HOFFMANN 29, GONDATTI 16.), mégpedig — mint PALLAS írja (III : 59.) — annyi számmal, a hány családtag van esetleg kiegészítve a halotti bálványokkal, melyekről az előbbi fejezetben szözlöttünk. Ezeknek legegyszerűbb formái minden faragás nélkül való fabotcskából állanak (GONDATTI u. o.) bőr-, posztó-, vagy vászondarabokkal, illetőleg ruhácskákkal (főkép kis újjas subákkal) tele aggatva, melyek fölé gyakran apró fényes tárgyak, csecsebecsék kerülnek. Fejlettebb alakítások azok, melyeken már az a törekvés is nyilvánul, hogy a bálvány arcza némileg emberi formájú legyen. Ennek legegyszerűbb megvalósítása az, melyről NOVITZKIJ ír (l. fent), a midőn t. i. a bábú közepébe egy

*) L. rajzukat FINSCH többször idézett könyvében (492. l.). Még elemibb alakításai e bálványkaróknak láthatók SCHRENK «Reise durch die Tundren der Samojeden» műve első kötetének II. képmellékletén.

kis *tülördarabkát* helyeznek nyilván a *szem* jelzésére. SAVROV leírása szerint *Ortik* segédjének, a *Master-long*-nak prémekkel fesszen tömött zsákból álló bálványának közepére egy *ezüst tányérka* van kötve mélyedésével kifelé (I. BELJAVSZKIJ kivonatában fent). Hasonló eljárással, illetőleg felfogással egy egyszerű *sárgaréz-gomb* is pótolhatja a fejet, a mint ez FINSCH könyvének egy női bálványt ábrázoló képén látható (402. l.). Kevéssel előrehaladottabb az az alakítás, melyben a bálvány fejének faragása vagy diszítése emlékeztet emberi ábrázatra. PATKANOV az irtisi osztjákoknál sok házi bálványt látott, melyeken fej gyanánt a bálvány testét képező fadarab tetejére menyét vagy evet-fark volt kötve, *a szemeket pedig két darab színes üveg jelezte* (106. l.). PALLAS (II. könyv, 2. köt., 261. l.) tudósításai szerint a turai voguloknál is voltak találhatók ilyen emberi alakra faragott bálványok, melyeknek szemeit *serét-vagy gyöngyszemekből* alakították. Gyökeres újítás e téren az, miről GONDATTI tudósít (7, 16. l.), hogy t. i. az utóbbi időkben az éjszaki vogulok és osztjákok zürjén és orosz kereskedőtől szerzett közönséges *vásári játékbábukat* alkalmaznak házi istenségek gyanánt, minden különös szertartás nélkül helyezve el ezeket a maguktól készített durva alakítású bálványalakok mellé.

Igen ritka esetben *csontból* is készülnek bálványok (GONDATTI 16.); de gyakoriak, s mint a leletek tanúsítják, régi korok óta tisztelet tárgyai a bálványöntvények. Az átmenetet ezekhez az előbbi fajtákból amaz alakításokban láthatjuk, melyekben a fabálványnak *legalább arczára alkalmaznak domborított fémlemezeket*. Ilyen volt NOVITZKIJ közlése szerint a sarkali jurták fából faragott bálványa, melynek ábrázata *ezüsből*, továbbá a nachracsi, illetőleg fehérhegyi, melyé *fehér bádognál* (SAVROV szerint *Ortik*-é *ezüsből*) volt alakítva. A FINSCH-tól látott éjszaki osztják házi bálványok férfi alakján az arcz megfelelő metszésekkel *sárgaréz-lemezből* készült (401. l.). Többször tudósítanak a történeti s néprajzi kútfők *csupa ércből* készült bálványokról is, így különösen GMELIN (IV: 432—4. ll.), PALLAS és GEORGI egy felsőturai *vogul vasbálványról*, mely kezében hajítódárdát tartó emberalakot ábrázol rendkívül durva alakításban. Ezt magas rúd tetejére tűzve áldozatokkal tisztelték, miből kitetszik, hogy az egész bálványszerkezet nem más, mint az «istenábrázatú» áldozati oszlop változata. Hasonlóképp értesít BELJAVSZKIJ egy hosszú szakállú, határozott arcvonású

öreg embert föltüntető osztják bálványról, mely *hét fontnyi súlyban vörös részből* volt öntve (104. l.). A gyakran található *állatöntvények* közül legrégebben ismeretes a fehérhegyi *lúdbálvány*, melyet a múlt század eleji hittérítők pusztítottak el; mások *hattyú, medve, farkas, menyét s kígyó* alakokat emlegetnek, mely állatok tiszteletéről, illetőleg hitregei szerepéről alább lesz tüzetesebben szó. Az újabban talált öntvénybálványokra nézve ASPELIN «*Antiquités du Nord Finno-Ougrien*» című híres művere, továbbá SZOROKIN és TEPLUCHOV fentebb idézett munkáira kell utalnunk, melyek közül különösen az utóbbiban részletesen ki van fejtve, hogy a vogulok és osztjakok régi s mai földjén talált vallási, illetőleg mythologiai vonatkozású leletek típusaikban egyeznek a permi föld hasonló tárgyú leleteivel, mintegy igazolásakép a régiek amaz állításának, hogy az előbbi népek pogánysága a permiek kiirtott ősi vallásával azonos. Az e művekben bemutatott rajzok egészen sajátos vonású, igen kezdetleges kiviteli emberalakokat ábrázolnak, a férfi csúcsos fejjel, magas sapkával, egy ízben e helyett teljes medvebőrrel, a nő másnemű magas fejkességgel. Vannak meztelen s felöltözött, magában álló s páros (férfi és nő), továbbá három s hét személyű csoportok. A legtöbb leleten állatalakok is észlelhetők, melyek között gyakran szerepel egy *gyík-féle szörnyeteg* a bálványszemély lába alatt. Az állatöntvények tárgyai: *medve, gyík, hal* s főkép sok változatban valamely *sasféle madár* egy, két és három fejjel, melle táján rendesen *emberarczczal*. Az ily fajta leletek másai s változatai itt-ott előkerülnek még az éjszaki osztjakok és szamojédek közt, melyeknek mintájára — mint erről PATKANOV értesít (107. l.) — Tobolszkban s más helyeken nagy mennyiségben gyártanak s hoznak jó pénzért forgalomba bálványutánpozatokat, bár ezt az ipart s kereskedést a hatóság üldözi.

A bálványok külsejére, ruházatára s fölszerelésére gyakran történik czélzás a velük foglalkozó népköltési műfajokban. Mint legfőbb ismertető jegyek többször már a bálvány *nevében* is föl vannak tüntetve, így pl. ezekben: *Türén isém tür sät sirä ta'ilij kent* «Tóba-szállott-tóbeli-hét-sirálylyal-teli-sapka» (az idős larvosi fejedelemhős neve; II: 52.); *'Noxs-sq wärp kēntij aki* «Nyusztbőr-karimás-sapkájú-dédapuska» (bálványnév; III: 305.); *Sät wär-sq sarij ta'il qjka* «Hét-jávorbika-bőr-irhajábólvaló-ruha-öreg» (az Ajász-isten bácsija; II: 19.); *Khurēm-täl-vuor-*

pupi «Három-ölnyi-erdei-bálvány» (II : 222.); *Xātél-rēṛin*, *ēt-pos rēṛin jelpin sirej* «Nap-hevű, hold-hevű szent kard» (a középső larvosi fejedelemlhős, nyilván a bálvány kardja után így nevezve; II : 52.). Szintígy az irtisi osztjákban, pl. *Jix-sōxtà, nox-sōxtà kēlep toṅṅ* «Medvebőr-jávorbőr-subás-bálvány» (egy házi istenség neve; PATK. I : 108.); *Tāṇettaṣōt-iga, nōgos lankpe iga* «Fedeletlen ház örege, nyusztpólyás öreg» (u. o.). Még gyakrabban találunk utalást a külsőre s ruházatra a bálványok jelzőiben, a minők pl. a következők: *ḡumplēṇ puṅkpā ulāṇ ēntēp ḡartēm ḡum Polēm-tāṛēm āsēm* «Habos fejű, tüzes övet öltött férfi, Polēm-isten atyám» (III : 337.), *kēlp oṣsēr, sēmēl oṣsēr törpā ḡum* «Vörös rókaprémes, fekete rókaprémes (sapkájú) férfiai (a Ték-bálvány; II : 11.); *kēlp lē'in ḡurin q̄tēr* «Vörös evet alakú fejedelemlhős» (a szanjai istenség; II : 150.); *kwānsēṇ Vōrwiś, taṇlēṇ Vōrwiś* «Karmos, szárnyas V.» (nyilván madáralakú bálvány; IV : 109.); *Voikēn sāṣi masēm Polēm-tāṛēm* «Fehér subát öltött Polēm-isten» (II : 403.). Bősséggel fogunk találkozni ilyenekkel alább a főbb bálványistenségek részletes tárgyalásánál.

A közönséges bőrruházatnál — mely többnyire apró, esetleg díszesen kidolgozott subácskákból, prémekből, sapkákból áll — becsesebbnek tekintik a posztó-, különösen *vörös posztó-öltözékeket* (*vīṛir nuḡ*), a mint általában kedvelt tárgya az áldozatoknak a bálvány mellé göngyölegben helyezett posztó, selyem és bársony is. Említést tesz a vörös posztónak bálványok körül való alkalmazásáról már WITSEN (634. l.), továbbá a kondai főbálvány s személyzetének leírásában NOVITZKIJ és I. B. MÜLLER. A fehérhegyi bálványnak, mint erről G. F. MÜLLER tudósít, még a házikója is be volt vonva vörös posztóval. GEORGI a csuszovajai voguloknak egy vörös rongyokba burkolt bálványáról szerzett értesülést (Bemerk. 598. l.).

Mennél nagyobb tiszteletben áll valamely bálvány, annál nagyobb mennyiségben találhatók fölszerelésében arany- és ezüst ékességek, tárgyak s pénzek; továbbá mindennemű alakokat, főkép állatokat ábrázoló silányabb fémöntvények, melyeket a mennyire lehetséges, a bálványra aggatnak. Az énekek gyakran említik e drágaságokat, szólnak pl. a jugrai istenkének «tisztá ezüsttel teli sapkájáról» (*šāli q̄ln tinin kēntā*) s ugyancsak «tisztá ezüstdől való drága gombjéről» (*šāli q̄ln tinin kēṇnā*), szintígy a pelimi istenkének «aranyból való drága ruhaújjáról s ruhaszárnyá-

ról» (*sqrñi ālnē tiniy tajtā, tiniy kēmplitū*; II : 134—5, 402—3.), valamint a Világ-ügyelő férfi «kami-ezüst, *šopēr*-ezüst rojtos övé-ről» (*kami āln, šopēr āln lūsin ēntapū*; II : 322.). A Paszēt-bál-ványt sok ezüstje miatt «*šopēr*-ezüsttel, kami-ezüsttel megrakott kis királyunknak» (*šapēr-āln, kami āln ta'ilij mān xānū*; II : 144.) nevezik, míg a múnkeszi «Târēm-leány»-nak házát «*šapēr*-ezüsttel, kami-ezüsttel teli ház»-nak (*šapēr āln, kami āln ta'ilij kwol*; II : 261.) magasztalják. Különösen a medveénekek emlegetik sűrűn az istenileg ünnepelt állatra aggatott tiszta s hitvány ezüstműből készített csecsebecsüket; a medve ülőhelye: «tiszta ezüsttel bőséges fészek, kami-ezüsttel boldogságos fészek» (*šālī āln šunij piti, kami āln xolāy piti* III : 42, 187.), melyben «ha keze előttünk: sés-ezüstön át tűnik elő; ha orra előttünk: kami-ezüstön át tűnik elő» (*kātēm-ke nē'ilēs : šēs-voxi-tārā nē'ilēs ; nōlēm-ke nē'ilēs : kami-voxi tārā nē'ilēs*, III : 263.), a mint «sés-ezüsttel, kami-ezüsttel teli put-tonyát emeli, hátára veszi» (*šēs-voxi ta'ilij pajp ālmilēm, kami-voxi ta'ilij pajp xūntmilēm* III : 185—6.) akkor is, midőn ünnepé-nek befejeztével végső útjára kísérik. Ezeket az ékességeket ideig-lenesen a bálvány kincstárából szedik elő, a vendégül érkezett másik istenke — *mā-xar tārēm* «föld színén járó isten», *pupakwē* «bálványka»: a medve nevei — földiszítésére. A bálványra agga-tott sárkány-, illetőleg gyík-alakú öntvényekre történik czélzás, midőn a jugrai istenkének «hét *jūr*-állattal teli sapkájáról s ruha-szárnyáról» (*sāt jūr ta'ilij kēntā, kēmplitū* II : 134, 130.), vagy a pelimi s kisobi istenségek «hét *sossēl*-állattal teli szentséges házá-ról» (*sāt sossēl ta'ilij kwol* II : 141, 144; *sossēl ta'ilij jelpij kwol* II : 410.), illetőleg a Leplä-torkolati bálvány «hét *jūr*-állattal teli fészkeről» (*sāt jūr ta'ilij piti* II : 136.) beszélnek. Efféle állat-öntvényekkel s egyéb ékességekkel földiszített bálványnak írja le PALLAS (III : 60.) az Obdorszknál alább fekvő voksari jurták nagy tiszteletű osztják istenségét, melynek szent fájára egy szélről him-bált *csengetyű* is volt akasztva. PATKANOV meglátogatván az Irtiš alvidékén egy osztják áldozó helyet, itt szintén talált faágon lógó *csengetyűt* (I : 111.). Ez utóbbi részlet itt azért figyelemreméltó, mivel a bálványra aggatott ezüst- s egyéb érczdiszítéseknek szin-tén az a mellékcélja, hogy velük mozgatás útján csilingelő zajt keltsenek. Ez a bálvány útját kísérő zene, a mint a medve is kiemeli énekében, hogy «*šopēr*-ezüst, hitvány ezüst *csengésével* sze-

relnek föl engem» (*šopër āln, mor āln sāmliñel šāpitawēm* III: 106.) s hogy ugyanily «csengő hanggal» vonúl ki ünneplése házából (*šopër āln, kami āln sāmliñ sujil mine'im* III: 320.). Valószínűleg alkalmaznak itt-ott magán a bálványon is esengetyűket, a mint e dologról bennünket WITSEN értesít (752. l.).

A nagyobb tiszteletű bálványok fölszerelésének gyakori járuléka a h a r e z i e s z k ö z ö k is, jelesen: íjak, nyilak, tegzek, kopják s néha egy-egy régi korból fönmaradt pánczélsruha (pl. J. B. MÜLLER szerint az «Ob-öregénél»; l. fent) és kard. Az utóbbit többször említik az énekek is, így a jugrai és Leplä-torkolati bálványoknak «atyjuk ígézte vasas végű szent kardját» (*jārā sātēm kēriñ aulēp jelpiñ sirejrišā* III: 133, 139.), továbbá Ajász-istennek Ték-öregtől ajándékozott «hegyes kardját, híres szablyáját» (*talxiñ sirej sijiñ nāri*), mely «véráldozatot fogadó véráldozatos istenkévé, ételáldozatot fogadó ételáldozatos istenkévé» változott (*jir vinē jiriñ pupri', puri vinē puriñ pupri' ēl-üntēs*) gazdájának bővölete folytán, hogy «kéz-segítséget, láb-segítséget nyújtson, ha valamely vidék felől had érkezik» (II: 14—15.). Szó van a lopmuszi isten kardjáról is, melynek jelzésével őt az ének «hegyes karddal, éles karddal forgó király»-nak (*talxiñ sirej, ēlmiñ sirej jāñxmāñ xān* II: 276—7.) nevezi. SAVROV szerint *Ortik* bálványtemplomában kopják és kardok vannak az oltárasztalba beszúrva (BELJAVSZKIJ 94. l.); POLJAKOV Obdorszk közelében a paszerczovi jurták bálványának szent fáján látott felakasztott markolatos kardot (115. l.), GONDATTI pedig a vogulok közt hallott ily «szent kardokról» a Szoszva alvidéken (38. l.).

Az énekek o s t o r t is emlegetnek némely bálvány fölszerelésében, így a Pelim-isten idéző igéjében, kit arra kérnek, hogy «arany ostora jó végével» (*sqrñi xqmši qmēs qulēl*) tartóztassa a Kór-fejedelem «vas keresztpántos hajóját a nyomorúságos nép lakta nyomorúságos föld vidékéről» (II: 408.). A felsőlozvai, jútím-szász-beli «szent fejedelemfi», midőn «hét bojtos szent ostorát» (*sāt rūsip jelpiñ xqmši*) meglegyinti, az «ülő szent föld egész nagyságában megmozdul» (II: 430.). A Világügylő-férfi «šopër-ezüst, kami-ezüst rojtos szent ostorát» (*šopër āln, kami āln lūsiñ jelpiñ xqmši*), vagy mint az ének más jelzéssel említi: «eleven kígyó alakú ostorát» (*lilij nālī' xuriñ xqmši*) lova hajtására használja (II: 323.).

Mint az eddigi közlésekben többször is ráutaltunk, a jelentősebb bálványok rendszeren más kisebb rangú bálványkák társaságában állanak. Ez utóbbiak többnyire a *szolgaszemélyzetet* ábrázolják, alacsonyabbak s kevésbé díszesen vannak fölszerelve vagy éppen dísztelenek. Gyakran találhatók páros, jelesen *férfi- és nőalakok*, még pedig nemcsak mesterséges bálványoknál, mint a vokszari jurtákban (PALLAS III : 60.) vagy a konda-torkolatbelieknél (PATKANOV II : 78.), hanem természeteseknél is, a minő pl. az uralbérczi istenpár a Lozva felvidékén (II : 399.). A Világügyelő-férfi fehérhegyi bálványát, mint erről G. F. MÜLLER értesült (Samml. Russ. Gesch. III : 382—3.) két nő szolgáltatta. A kiválóbb istenségek hősénekeiben majdnem mindenütt szerepelnek női alakok, s így igen valószínű, hogy a főbálvány társaságában ezek is ábrázolva vannak. Néhány *önálló női bálványról* is van tudomásunk, a mint minderről alább az egyes istenségek részletes tárgyalásánál lesz módunk bővebben szólni.

A bálványok elhelyezését illetőleg legősibb jellegű az a ma már főképp éjszakon divó eljárás, mely szerint az istenség képe a neki szentelt erdős vagy puszta helyen minden föld nélkül, szabadon áll. Ilyenek a PALLAS (III : 60.), CASTRÉN (Reisen : 336.) s FINSCH (492—3.) könyveiben leírt bálványcsoportok, melyek sűrű fájú ligetekben fenyők ágainak védelme alatt húzódnak meg. Mint GONDATTI értesült (16. l.), köztiszteletű bálványokat esetleg az *élő fába* is befafaragnak, úgyhogy ilyenkor a bálvány s szent fája azonegy. Az erdőt lakó szabad bálványokról mondja a Paszét-isten, hogy «a mindenfelé levő szárnyas sok istent, a mindenfelé levő lábas sok bálványt a *lombleveles fa* hét közében, a *tüleveles fa* hét közében mind megmozgatja, mind keresgéli» (*χotāl ālnē tqūlin saw tqrēm, χotāl ālnē la'ilin saw pupi' tqwin jiw sāt χalt pusēn kojililēm, tālin jiw sāt χalt pusēn kinsililēm* (II : 418.).

A bálványligetekben mindenütt van egy kis szabad tér az áldozatok végzésére, melynek fáira az áldozati tárgyakat lehetőleg fölaggatják. Egy ilyen áldozati teret ír le a «Menyikém-ének» (IV : 94.) következő szavaival :

*Upēn χum-pi' kwol-sistē
sarūi sa'ipā sa'iy χāl',
āln sa'ipā sa'iy χāl' tot lūli.*

Emberfia ipad háza mögött
arany bimbójú bimbós nyírfa,
ezüst bimbójú bimbós nyírfa áll ott.

naŋ tajəz nəmse'in :
akw' sa'ikwé manénte'im,
kit sa'ikwé manénte'im ; —
ul manémtén !
upén-ɣum lai tǝrém ɣütéɣlané,

lai pupi' ɣütéɣlané
mān kanpü kanä tot ta.
uj ɣǝjǝ ɣantal
akw' tǝukwé at ǝñsi ;

sus ɣǝjǝ ɣantal
akw' tǝukwé at ǝñsi ;
lilǝñ sǝrni ɣantal
akw' tǝukwé at ǝñsi ;

lilǝñ ǝlnǝ ɣantal
akw' tǝukwé at ǝñsi

Te majd azt fogod gondolni :
 egy bimbócskát letépek,
 két bimbócskát letépek ; —
*ne tépd le ! **)
 Ipad férfinak apró isten előtt
 hajlongó,
 apró bálvány előtt hajlongó
 kis terü tere van ott.
 Egy ágacskája sincsen,
 melyen «állat» (medve) üstöke ne
 függne ;
 egy ágacskája sincsen,
 melyen jávor üstöke ne függne ;
 egy ágacskája sincsen,
 melyen fényes (eleven) arany ne
 függne ;
 egy ágacskája sincsen,
 melyen fényes (eleven) ezüst ne
 függne.

Sokszor a bálvány magára a fára van föltéve, mégpedig vagy szabadon megerősítve, a minő a MANSZUROV kozákjaitól 1585-ben ágyúval szétzúzott nyírfára helyezett fehérhegyi bálvány volt (l. fentebb); vagy *nyírhéjputtonyba* (ÉV. pajp) téve, mint a felsőlozvai *Tuxta*-torkolati nőbálvány (*Tuxt-tit nǝj*) s a fent közölt énekrészletben leírt liget birtokosának már «atyjától hajlongva imádott *puttonyos bálványa*» (*jǝrém ɣütéɣlǝlém pajpiŋ pupi'*; IV : 96.). Már ez utóbbi eljárásban azon törekvés nyilvánul, hogy a becses holmikkal fölékesített, szabadban levő bálványt némileg megóvják az időjárás viszontagságaitól. Haladottabb mód e cél elérésére az, melyet FINSCH egy obtorkolati szamojéd falu közelében tapasztalt, a hol t. i. fűzbokrok közt egy földbe szúrt szem- s orr-rovátkokkal jelzett bálványkaró előtt kis rúdállványon három pléhlemezzel fedett orosz gyártású ládika volt elhelyezve, melyeket utazónk az ott talált kulcsokkal kinyitván, a nagyobbikban egy rongyokba burkolt férfibálványt, a középsőben egy szamojédsubás női bálványt, a legkisebben csupán rongyokat talált (l. ezekhez a 407. l. rajzát). Az áldozattér mögében karóra helyezett halbőr volt lát-

*) A szent fa leveleit nem szabad letépni (l. alább a szent helyek tiszteletének szabályait).

ható, jeléül annak, hogy itt a halászat sikerét kérték a bálványokban személyesített istenségektől. Az orosz gyártású szekrény gyakran szerepel a házi bálványok tartója gyanánt; de különös jelenség, hogy a szabadba is viszik, ekkép alkalmazkodva az ősi fel fogáshoz, mely a bálványok elhelyezését a szellem légius természetének megfelelőleg a szabadban kívánja.

Mint az erdei sűrűségben lakozó ősembernek a ligetek szabadon álló bálványa, úgy felel meg a troglodyta fejlődési foknak a *barlangokban* elhelyezett bálvány. Ilyen eljárásról tudósít bennünket LEPECHIN (III: 53—4. ll.), a ki a Lobva és Jajva folyók vidékén bizonyos nagy barlangokról szerzett értesülést, melyekben a pogány vogulok bálványaitak áldozatok bemutatásával tisztelték (l. fent). PALLAS is írja, hogy a felsőturai vogulok, mielőtt a kereszténységet fölvették, *sziklaodukban* s magas meredek sziklafalakon tartották bálványaitak (I. könyv II. köt. 261.); szintígy szól GEORGI a Csuszovaja-melléki vogulok földén található parti barlangokról, melyekben a nagy mennyiségben felhalmozott állatesontok tanúskodnak arról, hogy bennük hajdan áldozatokkal kapcsolatos istentiszteletet tartottak (Russl. 68.). Megjegyzendő, hogy a Jajva folyóba torkolló Csanyva egyik mellékvízének azt a barlangját, melyet LEPECHIN vizsgált meg legelsőben, újabban (1893-ban) meglátogatta S. I. SZERGEJEV s ott ásásokat végezve rendkívül becses régiségi tárgyakat, többek közt bálványöntvényeket s nagy mennyiségű állatesontokat is talált. ТЕРЛОУЧОВ ezeket leírva s meghatározva,*) az öntvényeket részben a XI. századból eredőknek s a permi csúd régiségekkel egyezőeknek állítja azon következtetéssel, hogy a permiek régi vallása a vogulok pogányságával egyezett.

A barlangtemplomokhoz képest további fejlődési fokozat képviselője a déli voguloknak és osztjákoknak az a mai általános

*) Ide vonatkozó értekezései a «Пермский Край» gyűjteményes munka III. kötetében jelentek meg a következő címekkel: «Древности, найденныя въ Чаньвенской пещерѣ, Соликамскаго уѣзда» («A szolikamszki kerület csanyva-melléki barlangjában talált régiségek») és «Нѣсколько словъ о костяхъ животныхъ, добытыхъ С. И. Сергѣевымъ при раскопкахъ въ Чаньвенской пещерѣ» («Néhány szó amaz állatesontokról, melyeket S. I. Szergejev talált a csanyva-melléki barlangban végzett ásások alkalmával»).

eljárása, mely szerint bálványait egyenesen ezen czélra épített házikókban helyezik el, nyilván azon felfogással, hogy midőn az ember jól felszerelt faházakban lakik, nem méltó dolog, hogy isteneit minden fedél nélkül s tiszteletlenül a szabadban hagyja ázni-fázni. Az ilyen bálványházikóknak vogul neve: *urä*, vagy *urnä* «tartó» (ettől: *ur-* «örizni, tartani»; mert ott a bálványt őrizik, *urä'it*), mely énekgyűjtéseimben a következő helyeken fordul elő: '*Sēs-vozi jirpi nāj ākwēn ūnlēnē žūrēm pārt lūlit urān ne'ile'in* «Sēs-ezüst áldozatos úrasszony nénéd (bálvány neve) lakta három deszka magasságú bálványsátorhoz fogsz érkezni» (III : 327—8; 329.); *Polēm-tūrēm āsēm urnütä* «Polēm-isten atyám bálványsátra» (III : 337.) és *pajpij pupi', urij pupi'* «puttonyos bálvány, sátras bálvány» (IV : 96.); v. ö. REGULY szótári jegyzetei közt: *urä* «tartó». Másutt közönségesen *jelpij kwolriš* «szent házacska» a bálványtartó sátor nevezete, pl. a szigvatorkolati isten hősénekében: *jiwä jelpij jelpij kwolriš, mātä jelpij jelpij kwolriš* «fája szent, földje szent, szent házacska» (II : 273.), vagy a szoszvaközépi istenében: *nājk-jiw, žqut-jiw jelpij kwolriš* «vörösfenyőből, lúcfenyőből való szent házacska» (II : 164.). Ily bálványtartókat ír le NOVICZKIJ, ki azokat a középobi osztjakok, valamint a kondai és pelimi vogulok közt látta. Ékesen felszerelt sátra volt különösen a mult század eleji hittérítőktől nehezen legyőzött nachracsi (kondai) bálványnak, melynek «egész tisztelethelye, de különösen ülése biborszínű posztóval volt diszítve; a főbálványt több apró bálvány állotta volt körül, melyekről azt mondták, hogy az igazi bálványnak szolgálai; egyéb holmik is, jelesen kaftánok, evetbörök s másféle tárgyak nagy sokaságban voltak elébe téve». Az egyik pelimvidéki áldozathelyen a hittérítők egy nagyobb, öt bálványtól lakott sátor mellett néhány apró házikót találtak, «melyek négyszögletűek voltak s mintegy három könyöknyi magasságra a földtől oszlopokra voltak helyezve; ez oszlopok pedig fönt emberi hasonlatosságra voltak kifaragva. Ezekben az áldozati állat megölésére szolgáló szerszámok voltak elhelyezve: kopja, nyíl s egyebek. Volt még külön is egy efféle házikó, melyben temérdek csont őriztetett» (I. fent). Itt tehát a bálványtemplom mellett még külön «szentségtartókkal» van dolgunk, melyeknek őrei az emberfejú oszlopokban ábrázolt szolgabálványok. — GRIGOROVSZKIJ a Vasz-jugan mellékén látott bálványtartókat, melyek közül az egyik nagyobb tiszteletben álló

négy oszlopra építve két ölnyi hosszú s egy ölnyi széles volt ablak nélkül s igen alacsony ajtóval. Az ehhez vezető létra mentén utazónk bejutva a bálvány hajlékába, annak jobb oldali zugában egy háromszögű polczocskán megpillantotta a mintegy három esetvertnyi magas, fából készült, durván gyalult s szem-, orr-, száj-rovátokkal metszett bábút, mely csalánszövet-ingbe volt öltöztetve olykép, hogy ennek újjai a kéz nélkül való alak oldalán lelógtak, az alja pedig betakarván a bálvány alsó részét a polczocskáról lefüggött. Ugyanezen zugban a bálvány fölött a tetőbe szúrva néhány rúd volt látható teleaggatva a bálványnak ajándékozott tárgyakkal, jelesen kendőkkel, különböző nemű vásznakkal, szalagokkal, szíjakkal, evet-, menyét- és nyest-bőrökkel. A bálvány alatt két rókabőr s egy rénszarvas-fej volt elhelyezve szarvastúl (9. l.). PATKANOVNAK is volt alkalmá látni ilyen bálványházikót az Irtis vidékén, mely azonban igen szegényesen volt felszerelve, minthogy az a család, a melynek birtokát képezte, kihalt, s a becsesebb tárgyakat más bálványházikókba vitték. A mi holmik itt megmaradtak, a következők voltak: egy vörös posztóval leterített asztal, melyre áldozatok alkalmával az edényeket helyezték s az egyik szögletben egy darab jegenye- s vörösfenyő-kéreg, melyeket mint jóillatú füstölő szereket a szertartás előtt meg szoktak gyújtani. A falakon mindenfelé vérsnyomok voltak láthatók, nyilván szándékosan oda fecskendezve a véres áldozatok alkalmával a bálványnak nyújtott osztályrész gyanánt (113. l.).

Az ily bálványházikók dús ellátására s kincseire gyakran találunk czélzásokat az istenek énekeiben. A pelimi isten hajlékát «tápláléka bő, vize bő házacskának» (*tépä-kä lošit kwolkēm, vitä-ke lošit kwolkēm*; II : 245.) magasztalja; a múnkeszi istennőét pedig «šqēr-ezüsttel, kami-ezüsttel teli háznak» (*šqēr āln, kami āln ta'iliñ kwol*; II : 261.) tudják; 1. ide vonatkozó több adatot fentebb. A vallási buzgóság különösen a bálvány ülőhelyét, vagy mint a költői beszéd mondja «fészket» (*piñi*) szokta ajándékaival földiszíteni; a szigvatorkolati istenke pl. «neves selyemmel, híres selyemmel áldott fészekben» (*namij jarmak, sijij jarmak šuiñ piñit*; II : 258.) üldögél, a pelimi isten «fekete vad bőrével, vörös vad bőrével teli házacskájában nyusztbőr-fészekben, hódbőr-fészekben» (*šemēl uj, viñir uj ta'iliñ kwolkēt noxs-piñit, uj-piñit*; II : 243.), vagy mint másutt találjuk «bőségében kifogyhatatlan

nyusztbőr-fészekben, hódbőr-fészekben» (*χḗltal ālné űoys-piit, uj-piit*; II : 410.) székel. Szintígy dicsőíti az ének a Paszët-istennek ülökéjét (nyusztbőrrel vigasságos, hódször-takarós helyecskének) (*űoys-pun űlűj jolkwé, uj-pun lēntpi jolkwé*; II : 424.), valamint a Tuchtätorkolati istennőeskéről állítja, hogy «hódször vánkösű helyen űl, nyusztbőr [vánkösű] helyen szökdécsel» (*uj-pun-tḗχén jolté űnli, uj-pun itmiűj jolté itmeli*; IV : 228—9.). Föltűnő ezekben a «fészek» kifejezés, mitálán nem pusztán a gyöngédség szava, hanem onnan ered, hogy az eredetileg szabadon álló bálványt tényleg fészek módjára alakított ülésbe helyezték, a mint a bálvány szellemét is madárfele «szárnyas istennek» (*tḗuliű tḗrēm*) képzelik. Megjegyzendő, hogy «fészekben» űl a «szörös szemű erdei manó» (*puniűj sampā ur-utši*) is, még pedig «hét jávorbika futosta jūr-állattal teli fészekben» (*sāt χār χajtem jūriűj piit*; III : 326.), miből látnivaló, hogy a kifejezés nemcsak a gazdagság s nagyrabecsülés jelzése.

A bálványházakban gyakran jelentékeny értékben főlhalmozódott kincsek már régen felköltötték a vogulok és osztjákok közelében lakó oroszok és zürjének figyelmét, kik az ily helyeket, ha rájuk akadtak, rendszeresen kirabolgatták, a midőn természetesen a magát hivatalosan kereszténynek valló nép még csak panaszszal sem fordúlhatott a hatósághoz. Az ily bajok elkerülésére újabban a nagyobb tiszteletben álló bálványok házikóit lehetőleg hozzáférhetetlen helyekre vitték el s az odavezető utakat minden módon őrizik. PATKANOV szerint (I : 113.) ilyen területeken magálövő szerzőszámok vannak fölállítva, melyek mindenkit leölnek, ki hivatlatlanul közelít a szentségekhez. PALLAS is írja (III : 60.), hogy a vokszari bálványt az osztjákok gondosan őrzik s a hozzávezető utakat az oroszok előtt titokban tartják. Inkább *díszörtségnek*, mint *védelminek* tekinthető az, melyről NOVICZKIJ tudósít a kondai főbálvány leírásában, mely szerint t. i. «a bálvány házikója előtt biborszínű ruhába öltözötten két ör áll, kiknek földiszített kopja van kezükben; ezeket közös költségen szerzik, közös őriző helyen tartják s akkor használják, midőn a bálványházikó előtt kell állani» (l. fent).

Az itt tárgyaltaktól eltérőleg alkotott bálványhelyiségről szerzett tudomást WITSEN, ki szerint (634. l.) «az obi osztjákok templomai toronyalakú óriási alkotmányok fából készítve körülbelül hat öl magasságban. Ezek négyszögűek s ajtó nélkül valók; fölülről mász-

nak bele egy létra segítségével. Ezen alkotmány belsejében egy rúd áll fél akasztófa alakjában: erre *czobolyprémeket*, s ha hozzá juthatnak, *vörös posztót akasztanak bálványuk tiszteletére*» (I. fent). Ilyes ajtótlan alkotmány lehet talán a Szent-tó (*Jelpin-tür*) bálványának laka, melyet a medvéének *«ajtaja láthatatlan, tetőnyílása láthatatlan köháznak»* mond (*āwītā χānttal, surmā χānttal āzwtēs-kwol*; III : 325.) *Téres bálványház* volt az is, melyet STRAHLENBERG látott az Obvidéken. Ez hosszas volt, mint valami gabonacsűr s nyírhejjal fedve; az elő részben gerendákból szerkesztett oltárszerű emelvényen mindenféle rongyokba burkolva egy férfi- s egy női bálvány állott; körülöttük fából faragott szarvas-, nyúl-, hal- s másféle alakok. *Oly nagy volt ez a helyiség, hogy az emberek benne föl- s alá járkálhattak* (413. l.). NOVICZKI is úgy tudja, hogy az osztjákok *«igen magas dombokra s mindenkinek feltűnő helyekre állítják bálványaikát, s ha ilyen tisztelet kifejezésére alkalmas helyeket találtak, ott térséges bálványtemplomot építenek* (кумирни пространныя созидають), ebben elhelyezik a bálványokat s *ott eszik meg előttük a hozott áldozatokat; más apróbb helyiségekbe rakják a csontokat s ott őrzik*» (I. fent). Hogy az újabb kutatók ilyen nagyobb bálványtemplomnak eddigelé nem akadtak nyomára, épenséggel nem lehet föltűnő, ha meggondoljuk, hogy a kereszténység színleges elfogadása óta a vogulok és osztjákok pogánysága kétségbeesett élethalál-küzdelmét folytatja, minél fogva a nagyobb tiszteletű feltett bálványokat a nép mindenütt megközelíthetetlen vadonokba helyezte el s a legnagyobb aggodalommal rejtegeti, úgyhogy azok sem hatósági személyek, sem tudós utazók tekintete elé nem kerülnek. Valószínű külömben, hogy ma már tényleg megszűntek a nagyobb bálványtemplomok, melyeknek csak akkor volt értelmük, midőn a nép még akadálytalanul gyakorolhatva ősi hitét az ily helyekre seregesen gyülekezett; ellenben célszerűtlen volna a jelen korban, mert könnyen fölkelhetné a hatóság gyanúját s a templom azonnal áldozatúl eshetnék a benne elhelyezett bálványokkal együtt a hittérítő buzgóságnak. Másrészt fölösleges is az ily templom, mert a nagytiszteletű bálványok utánzatai tet-szés szerinti számban készíthetők s bármely áldozó téren, akár a szabadban is felállíthatók, úgyhogy a bálványnak tisztelete ennek igazi székhelyétől messze is történhetik. Még maga a bálvány-utánzat sem okvetetlenül szükséges az istentisztelethez; mert a

bálványszellem a pusztai idéző igére megjelenik bárhol s ábrázolása nélkül is közlekedik híveivel.

Miután a történeti fejlődés a vallási kegyeletnek egyik lényeges kifejezésévé avatta, hogy a nagyobbra becsült bálványalakok külön hajlékokkal szereltessenek föl: mindenesetre a kisebb tekintély jele az, midőn valamely újabban készült bálványtól a tiszteletnek eme nyilvánítását megvonják s úgy, mint régebben általánosan történt, csupaszon helyezik az erdő vagy bokor sűrűségébe. Az effélék ama *«lombleveles, tüleveles gallyak közt járó kis istenek»*, melyekre utalva önérzettel jelentik ki a Paszët-manók, hogy nem azok sorából valók (*taw-çal jálmin mān tārmi, tāl-çal jálmin mān pupri' zūn jēmtmū ? !* II : 416.). Csupán a házi bálványok tisztelete nem követeli bármily fokozott mértékében a külön hajlékot; mert ezeknek éppen természetes helye és működési tere az emberek lakóháza, a családi tűzhely; ők legközvetlenebb védői az ember háznépének. Ezek a jurta főhelyét képező zugban állanak, vagy pedig *szekrénykében fekszenek*, mely helyett — mint NOVICZKIJ közli — régebben *bölcső* is alkalmazásban volt. Ugyanezen szekrényekben vannak elhelyezve az ajándékholmik, melyekről fentebb írtunk. Ha a család a lakóházat hosszabb időre elhagyja, pl. a rénlegelőre vagy halászó helyekre való utazás alkalmával, a házi bálványok szintén *szánra* kerülnek s együtt vándorolnak a hozzájuk tartozókkal. Midőn ezek valahol némi időre letelepszének és sátort ütnek, a bálvány itt is elfoglalja az őt megillető tisztelethelyet (I. CASTRÉN: Reise 336—7.). Más a sorsa a házi bálványokhoz sorozható *halotti bálványoknak*; ezeknek tisztelete csak a gyászidőre szorítkozik, mely után a sírba kerülnek vagy esetleg, mint FINSCH egyik közlése nyomán vélhetjük (I. fent), a temetőben felállított bálványházikóba.

Az a hely, melyen a bálvány áll, illetőleg melyet a bálvány szükségyszerű eltávolításával is szelleme székhelyének képzelnek, *«szent» (jelpin)* s az alább tárgyalandó módok szerint szertartásos tisztelet illeti. Ezeknek megválasztása a közhit szerint nem az ember műve, hanem mint az énekek sokszorosan kifejezik, az ott lakozó istenségeké (II : 97, 180.), illetőleg égi atyjuké (II : 139, 205, 256.), ki őket, kedvelt fiait ígézetével oda rendelte.★)

★) Ellenkezőleg tudósít PALLAS (III : 61.), ki szerint «a szent

Ily szent helyekül szolgálnak különösen :

1. Sűrű erdőségek és ligetek, a mint a vorjá-falvi istenek mondják magukról, hogy «sűrű fájú fás erdőben, nőnek érinthetetlen vöcsökfészkes, iszapülő, ritka fájú földfokkal igézett bennünket atyánk» (*pal' jiwpä jiwij vörté, nē raxtal lul'i-piti, raxt ünli xarä nolél jäwüwne sätwésqaw*; II : 205.). A jugrai isten is «fekete fájú szent liget közepén» (*sēmél jiwpä jelpij saw kwolétl*) honol, a mint az alsólozvai «Telém-torkolati istennőcske», kit ezért «harmincz nyírfától takart úrasszonynak» neveznek (*vāt xāl lēpél nāj Tēlēm-tit nāj*; IV : 235.).

2. Magas hegyek s nehezen megközelíthető sziklák. Már NOVITZKIJ írja, hogy az osztjákok «igen magas dombokra s mindenkinek feltűnő helyekre állítják bálványaikat» (l. fent) s ezt igazolják a későbbi utazók is, mint GMELIN, ki szerint a felső-turai vogulok a *Blagodatj hegy csúcsán* egy magas rúd hegyére erősített kopjás embert ábrázoló vasbálványt imádtak s neki ősszel a vadászati évad kezdetén áldozatokat mutattak be (IV : 433—4.) A szigvai teremtési rege az Uralt általában «ember lábának érinthetetlen szent hegységnek, ember körmének érinthetetlen fényességes hegységnek» nevezi (*ēlēm-xqlēs-la'il xantal jelpij nār, ēlēm-xqlēs-kwoss xantal pasij nār*; I : 143.), mint a REGULYTól följegyzett osztják *Nating ar* hősének «isten lakta szent könek, ég igézte fényességes könek» (*torom ulom jeming keu, jelem mulom pasing keu*). Mai napig híres természetes bálványok e hegységben a Lozva és Szoszva forrásvidékén levő «Szent Ural-öreg»-nek (*Jelpij 'Nār-ājkā*) és «Szent Ural-asszony»-nak (*Jelpij 'Nār-ēkwā*; HOFFMANNnál: *Ne Pubi Ur* «Nő-bálvány hegy») nevezett bérczek (GONDATTI: 20; HOFM. 28, 60, 77; KUZNECZOV 747.), melyek oly magasak, hogy hymnusuk szerint «csak egy hüvelyknyi, egy arasznyi magasság hiányzik ahhoz, hogy beszédes bálvány beszédük Numi-Tārēm apjukig föl nem ér» (II : 398—9.). Ez idézetből egyszersmind kitetszik, hogy a magaslatoknak vallási célokra való kiválasztása a

helyek megállapítása a samánok szeszélyétől függ. Bármely hely, hol valamikor jó vadászat volt, juthat oly tisztességhez, hogy valamely istenség szent terévé válik, s egy fa, ha rajta több éven át sas fészkel, szintén szent lesz, melyet a sassal együtt gondosan kímélnek.»

végből történik, hogy az oda állított bálvány közelebb legyen a leghatalmasabb istenséghez, az égi atyához. A «szent hátú sok hegyecséről» (*jelpin sis saw urkwët*; IV : 12.) énekel a Szoszva forrásvidékén levő *Jūtim-sqs* falubeli leány. A kisobi Ajász-istennek «atyjától ígézett szent nyíreshegyen» van laka (*järä sätēm jelpin xāl-urä*; II : 139.). A Sukerjá forrásvidékén van a *Jā-talēx jelpin 'Nār-ājkā* «a folyófi szent Hegy-öreg» (IV : 439, 440.).

3. Folyók földfokai s magas sziklapartjai. Ennek említését már a vorjá-falvi istenek fentebbi idézetében láttuk (ez a *Jelpin nöl* «Szent folyók», melyen a *Vör-nöl sāt qter ūs*; IV : 438.); ilyen a Leplä-torkolati istenkének is szent helye, ki «lent futkosó lábas istennőcske, fent járó szárnyas isten szálló földfokon üldögel» (*jölēl xajtnē la'ilij nāj xājnē, numēl minnē taulij tārēm xājnē noltē ūnlilālī*; II : 136.). A Világügyelő férfi szent helye az Irtistorkolaton alúl fekvő *Tār-nöl-piltān-pasin-qut, voj-nöl-piltān-jelpin-qut* «Daruorr alakú függő-madárhálós fényes-séges földfok; madár-orr alakú függő-madárhálós szentséges földfok» (II : 348.). Berjozovon alúl van a *Loyx-awēt nöl* «Bálványfok», melynek urai «futó felhőt szelő, menő felhő magasságú várban» (*xajtnē tul silmāy ūs, minnē tul lūlit ūs*; II : 31.) laknak. Az Ob torkolatánál is van egy nagy tiszteletű *Jemēy nöl* «Szent földfok», melyről POLJAKOV ír (118. l.).

4. Egyszerű folyópartok s tavak melléke, a midőn a bálvány birtokának számított folyórész, esetleg az egész folyó, vagy patak «szent folyó» (*jelpin jā*) s a tó «szent tó» (*jelpin tūr*). «Férfinak érinthetetlen, nőnek érinthetetlen szent folyó» (*xum rqutal, nē rqutal jelpin jā*; II : 180.) gyanánt tisztelik a szoszvaközépi isten vízszakaszát (GONDATTI 25.). Egészében szentséges a Lozvába torkolló *Jelpin jā* (Вижай; KUZNECZOV 747; FEDOROV 296.), mely névvel jelölik a Szigvának is egy (IV : 439. l. 1. sz.), a Szoszvának pedig három mellékvizét (IV : 437. l. 22, 51. sz. és 438. l. 65. sz.). Ez utóbbiak egyikét *Pupxēy jā*-nak, azaz «Bálványos folyónak» is hívják, a mint van *Popi jā* mellékfolyó a Lozva középtáján (IV : 430. l. 24. sz.), *Pupēt-jā* (plur.) a Pelim vízrendszérében (IV : 433. l. 15. sz.) s két *Pupi-jā* a Szigváiban (IV : 439. l. 4, 13. sz.). PATKANOV egyik osztják hősenekében szó van az «ágas nyíl módjára ágazó *Sāp-xoi* szent vízeről» (*Lepin Sāp-xoi jemēy jink*; II : 26.), melyet a közlő az Irtis régi nevének magyaráz.

«A táplálékos *Polēm*, halas *Polēm* vizecskéje» mellett áll a Pelim-istennek «futó felhő, menő felhő magasságú váracskája» (II: 242.), valamint a Ték-istennek szintilyen laka «a táplálékos Ob, halas Ob partján» (II: 25.). Két folyó közébe igézte az égi atya a szigva-torkolati istenkét (*kit jā kitti' tawlēnē mānē Tārem-pi ājkā sātsa-wāsēm*; II: 256.). — Ismeretes «nőnek érinthetetlen, férfinak érinthetetlen *szent tavak*» (*nē rautal, xum rautal jelpiņ tūr*; III: 324.), az Ajász-istennek «szent víz folyta *szent tava*» (*jelpiņ vit aumāy jelpiņ tūr*; II: 1.), a Szigva forrásvidékén levő s a *Jelpiņ 'Nār-ājkā* *szent* helyéhez tartozó *Jelpiņ-tūr* (IV: 439. l. 1. sz.; GONDATTI 20.), a Szoszva alvidékén két *Jelpiņ tūr* (IV: 438. l. 8, 10. sz.; GONDATTI 57.), a tavidavidéki *Ilpēy tō* (IV: 407.) s a PATKANOV fentebb idézett hősenekében említett «Bálványköddel borított *szent tó*» (*Toṅx-čiv pīdem jemēy tōr*; II: 26.).

Egyezőleg az itteniekkel tudósít PATKANOV arról (I: 105.), hogy az irtisi osztjások *toṅx*-jainak kedvelt tartózkodáshelyei a *dombok, meredek földfokok, régi fák csoportjai, nyomorék nővésű és sokcsúcsú vörös- és czirbolyafenyők, mély tavak, nagy kősziklák*, melyeket ily szellemek lakóterületének ismervén föl a nép «szent, fényességes helyeknek» (*jemēy pesēy taga*) nevez s tisztel. Az oroszok az ily *szent* helyeket a Шайтанъ jelzővel illetik: «Számptalan patak, hegy és más hely van» — írja PALLAS a vogulok földéről (I. könyv II. köt. 261. l.) — «melyet *Šajtanka*, vagy *Šajtanskaja* névvel neveznek, mivel a vogulok ott pogány istentiszteletüket gyakorolták s az oroszok az ő bálványaikat *Šajtan*-nak mondják» (l. ugyane megjegyzést GEORGINÁL: Russl. 68. l.). Egy «шайтанский мысъ» (bálványos földfok) GRIGOROVSKIJ-nak a vaszjugáni osztjásokról szóló értekezésében (21—23.) is említve van. Mint HOFFMANN írja (28. l.), az oroszúl beszélő zürjének a Lozva és Szoszva forrásvidékén levő *szent* hegyek közül egyet *Manskie Bulvani* («manysi, azaz vogul bálványok») névvel jelölnék.

★

Hittérítők s tudós kutatók teljesen megegyeznek annak elismerésében, hogy a vogulok és osztjások bálványimádásában a tisztelet nem magát a szem előtt jelentkező s többnyire magától az embertől készített alakot illeti, hanem azon *szellemet*, melyet a néphit benne, vagy körülötte lakónak képzel s melynek a természetes,

vagy mesterséges bálványkép csak *ábrázolása*. A különbség a két rendbeli megfigyelők felfogásában csupán az, hogy míg a kereszténység orosz terjesztője ama néphitbeli bálványszellemet a pogánysággal egybehangzóan *valósággal létező szellemnek* fogadja el, de ezt gyakorlati igyekezetéből s ellenmondást nem tűrő álláspontjából folyólag a «*Sátán szolgájának*» minősíti s mint «*tisztátlan lelket*» üldözi: az elfogultság nélkül működő tudományos kutatás mit sem tudva ezen szellemek *valóságáról*, csak azt veszi tudomásul, hogy a bálványszellemekben hívó nép őket épenséggel nem *ördögöknek*, vagy kárhozatra méltó lényeknek, hanem ellenkezőleg legnagyobb jótevőinek s *boldogulása főtényezőinek* tekinti. Mint ismételve kiemeltük, tisztán átlátta már ERMAN, hogy a vogulosztják bálványimádás alapja nem egyéb, mint az egykor élt kiváló férfiak iránt való kegyelet, s hogy midőn ezeknek alakját ábrázolják, illetőleg szellemüknek isteni hatalmat tulajdonítanak, ez eljárásnak igen találó s közelfekvő analógiái észlelhetők egyes keresztény felekezetek vallási életében is. Szemben GRIGOROVSZKIJ nézetével, ki papi csapáson haladva a bálványszellemet egyre csak «*диаволь*» jelzéssel emlegeti (pl. 61. l.), vagy KUZNECZOVVAL, ki szerint a vogul «*майтанъ*» mindig valami rémes, fenyegető lény, melynek haragját kell engesztelni (747. l.) — ugyancsak ERMAN eszméjére czéloz INFANTJEV, midőn minden kerülgetés nélkül megírja, hogy «*a майтанъ* lényegében szellem, s a voguloktól készített bábuk csak látható ábrázolásai e szellemnek olyasformán, mint a *szenképek* ábrázolásai ama szenteknek, melyeknek képmása rajtuk lefestve van» (IV : 263.). Tényleg így tekint a mi pogány emberünk a maga bálványaira, melyeket annyira egyneműeknek tart az orosz szenképekkel, hogy midőn a mult század elején FEODOR püspök a kondai népet a keresztiségre kényszerítette, ez végső szorultságában ily kéréssel állott elő: «*A magunk vagyonából fogunk földiszíteni és építeni templomot; de a szenképek között föl akarjuk állítani a miénket is*», azután meg azt kívánták, hogy «*adjanak a bálványukra az övéknél nagyobb becsű keresztet, jelesen aranyból valót*» (l. NOVICZKIJ művének ide vonatkozó részét fent). Midőn a kereszténység elfogadásával az orosz szenképek a vogulok közt meghonosodtak, ezek «*orosz istenekké*» (*русъ тѣремъ*) váltak: a kondai nyelvben *törém*, a tavdaiban *musъ тарémъ* «kis isten», a pelimiben *torémisiskwé* «istenke» a szenkép jelzése; ugyancsak

a pelimiben: *törém-sām* «a szentképek polcza», *Mikul-törémšískwé* «Sz.-Miklós», *Ilá-törémšískwé* «Illés próféta», *Pasi-ánšux* «Krisztus» (= Спаситель «Üdvözítő-öreg»), sőt tovább menve az evangelium-könyvből is *jevangél-törémšískwé*, de még a keresztből is *pérén-* (v. *pěrné-*) *törémšískwé* lett. A kondaiban *Mikol-ánšux* «Sz.-Miklós», *Eljé-ánšux* «Illés», az irtisi osztjákban *Mikul-iga* «Miklós-öreg» = «Sz.-Miklós» (PATKANOV I: 98.). Mind olyan meghatározások, melyeket a bálványokra is alkalmaznak (pl. *Polém-törém*, *Oqs-ánšux*, FKV. *pupi-törém*, másutt *pupi-ánšux* «bálvány-öreg»). A felsőszoszvai közlő elmondva a *Kaltës-asszonytól* fölnevelt «*Asszonyfia*» fiúcska, későbbi nevén «*Világügyelő-férfi*» születésének történetét, ezeket egynek véve *Máriával* s *Krisztussal* így folytatja előadását: «Mind e mai napig is a föld ím az ő (t. i. a Világügyelő = Krisztus) hatalmával áll fenn; orosz, *manysi* [egykép] *hajlong* előtte a szent házban (= templomban; *rusén, mašin jelpij kwolt xütylawé*; II: 99.). INFANTJEV is megjegyzi (IV: 261.), hogy a felsőkondai vogulok az orosz szentképeket egészen olybá veszik, mint a bálványokat, s nekik is mutatnak be áldozatokat. Hasonló esetet beszél el POLJAKOV (59. l.), mely szerint egy osztjának megjelent volna álmában Szűz Mária s meghagyta neki, hogy másnap a templomban *bárányáldozatot* mutasson be, mit az illető az egész osztják előljáróság jelenlétében meg is cselekedett.

Hogy mennyire függetlennek tudja a pogány hit a bálványtól annak szellemét, jellemzőn mutatja az, hogy noha a hittérítés, hacsak hozzáférhetett, elégette a bálványokat, azoknak tisztelete nem szűnt meg, hanem egy új bálványalak felállításával a régi helyen folytatódott. Midőn az «Obi öreg» bálványát elhamvasztották, a nép hamar megvigasztalódott azt állítván, hogy az istenség szelleme «hattyú alakjában röppent tova a magasba» (l. fent). Ha egy bálvány fája elkorhadt, újat lehet a helyébe állítani; mert a szellem él, ha ábrázolása elpusztult is. Az sem bűn, ha egy apró bálványbábút eladnak (FINSCH 561.). Tanulságos esetet közöl erre nézve HOFFMANN (29. l.), ki meg akarván tudni, hogy minő gondolatokat fűznek az ily házi istenségek ábrázolásaihoz, egy szegényes pajta vogul gazdájától annak eladását kérte. Egy varrótúért nem volt eladó, de négy varrótúnek s egy pár rézfülbevalónak árán a birtokos átengedte; holott egy kis jegesrókának prémjét emberünk öt varrótúért sem volt hajlandó odaadni. «Lehetetlen tehát» —

ügymond HOFFMANN — «hogy a néphit a *bálványbábunak* tulajdonsága azt a hatalmat, melyet a vele ábrázolt istenségben félve tisztel, midőn még egy közönséges jegesróka-bőrt is nagyobb érték gyanánt becsül».

A bálványkészítés vallási intézményének eredetét GONDATTI szerint (37. l.) a hagyomány amaz egykori hősöktől származtatja, kiket a bálványképek ábrázolnak s kiket a néphit nemzetségi és családi istenségekké, védő szellemekké avatott. Ezek maguk szerzették az első *pupi'*-kat s megparancsolták, hogy ilyeneket készítsenek utánuk is a régi idők emlékezetére, a mint ezt a hívők nemzedékről-nemzedékre meg is tartják. Nem minden bálvány ábrázol külön-külön szellemet, hanem — mint ezt FINSCH helyesen megjegyzi (560.) — a *házi bálványok általában valamely nagyobb tiszteletű bálványnak utánzatai* s az illető bálványszellem ily módon a háznak mintegy «*védő szentje*». A bálványkészítésre POLJAKOV szerint (59. l.) maga a szellem szólítja föl a samánt; ugyanígy értesít INFANTJEV is (IV : 263.) azzal a hozzáadással, hogy a szellem bárkinek tudtúl adhatja *álmában* azt a kívánságát, hogy számára bálványt készítsen. Utazónk erre vonatkozólag két esetet hallott. Az egyikben embere azt álmodta, mintha az Oronturtól feljebb eső 'Nur pataknál időzve két öreg jött volna hozzá, kik magukat 'Nur-tolax *çum*-nak («Nyúr-fői embernek») mondták. Fölébredvén a vogul közlő, *álmában* mindjárt fölismerte azt az utasítást, hogy neki a nevezett pataknál két öreg embert ábrázoló bálványt kell fölállítania. A másik eset a *Sousma* patak mellékén álló vörösfenyőre helyezett *Coуcmонзи* (utórész: ÉV. *āńś*, KV. *anşux* «öreg ember») nevű bálvány eredetét magyarázza, melyet gazdája azért készített, mivel szintén *álmában* látott ily «öreg».

Áttérvén a bálványszellem néphitbeli tulajdonságaira a részletezésére első sorban kiemelendő az a képzet, hogy a bálványszellem a térben bármerre szabadban mozgó, tetszése szerint magasban röpködő, vagy alant járó avatatlan szemnek láthatatlan lény. Innen az énekekben gyakran található «*szárnyas isten*», illetőleg párhuzamos szólással «*szárnyas isten, lábas bálvány*» jelzése. «Hét szarvas állat áldozatos tereden gyönyörködő szárnyas hátú háta istent nem látunk (*āńtiŋ sāt uj jiriŋ kan num-pālén űlilénē tawliŋ sispā sisin tārēm at vāçūw*»; II : 312.) panaszkodnak az istenüktől elhagyott könyörgők a Világügyelő-férfűhöz.

«A mindenfelé levő szárnyas sok istent, a mindenfelé levő lábas sok bálványt (*ḫotāl ālnē tquliy saw tqrēm, ḫotāl ālnē la'ilij saw pupi'*; II : 418.) a lombleveles fa hét közében mind megmozgatom, a tűleveles fa hét közében mind keresgélem» — dicsekszik a Paszēt-isten samánja előtt, midőn abbeli igyekezetét igazolja, hogy a tőle kívánt feladatot legjobb tehetsége szerint teljesíteni akarja. Szintígy magasztalja magát az Ajász-isten avval, hogy «maga fölött (azaz: nála kiválóbb) semmi szárnyas istent, semmi lábas bálványt nem ismer» (*am num-pālēm nē-mat tquliy tqrēm, nē-mat la'ilij pupi' at vā'ēm*; II : 4.). A hatalmas Polēm-istent hívei «fönn járó szárnyas istenek, lenn futkosó lábas bálványok gazda emberének» (*numēl minnē tquliy tqrēm titās-ḫum, jolēl-ḫajtnē la'ilij pupi', titās-ḫum*; II : 403.) nevezik. A szoszvaközépi isten «futó felhő, menő felhő magasságú» várának nem lehet nagyobb dicsőítése, mint midőn emberei azt mondják róla, hogy «felülről jövő szárnyas isten, alúlról jövő lábas isten ott keresztül nem juthatott» (*alil jinē tquliy tqrēm, luil jinē la'ilij pupi' tit tārā at pāsēpālēs*; II : 161.). Megfelelő irtisi osztják költői szólás: *it kurip toḫ, nūm kurip toḫ* «al-lábú bálvány, fel-lábú bálvány» (PATKANOV II : 118.). Az előbbi idézetekben a *tquliy tqrēm* és *la'ilij pupi'* nem jelentenek különböző fajta, azaz részint «szárnyas», részint «lábas» mythikus lényeket, hanem egy s ugyanazon képzeleti alaknak párhuzamos jelzései, mi abból is kitetszik, hogy találunk adatot, melyben a fentebbi alkalmazással ellentétben a *pupi'* van «szárnyas»-nak s a *tqrēm* «lábas»-nak mondva (*num-pālēm la'ilij tqrēm, tquliy pupi'-ke nē'ili*; II : 278.), sőt olyat is, melyben egy falu-bálvány párhuzamos kifejezésben «szárnyas *tqrēm*, lábas *tqrēm*» (nem *pupi'*) névvel szerepel: «Lábas isten álló, szárnyas isten álló (*lailēy tqrēm tušnē, tqulēy tqrēm tušnē*) kis terű teres falum vagy te Luop-torkolati falum» (IV : 132.). Hogy a *tquliy* jelző rendesen a bálványszellemet jelentő *tqrēm* szóhoz csatlakozik, annak természetes okát láthatjuk az ily módon létrejövő alliteratióban, mely a *tquliy pupi'* és *la'ilij tqrēm* szerkezetekben nincs meg.

Az itt tárgyalt szólásban *pupi'* helyében több adatban a *nāj* «asszony, fejedelemasszony» szó alkalmazását találjuk, a midőn ez kétségtelenül a *női bálványszellemet* jelzi. Így mondja az ének a jugrai istenről, hogy «hét *jūr*-állattal teli sapkáját semmiféle szárnyas isten nem nézte, semmiféle lábas istennőcske nem látta (*nēm-*

χoti tauliy tǎrmén at susswés, nēm-χoti la'ilij nājín at vajwés; II : 135.). Ugyanitt más változat a «mindenfelé levő fönt járó szárnyas isten, a mindenfelé levő lábbal futó lábas istennőcske» (*χotál ālné numél minné tauliy tǎrém, χotál ālné la'ilél χajtne la'ilij nāj*; II : 134, 159; l. még: II : 136, 149.). Megmagyarázza a *nāj* szónak itteni szerepét az, hogy a Felső-Lozva és Szoszva vidékén (a honnan a jugrai isten énekének följegyzése került) a bálványszellemnek közönséges neve: *nāj-ātér* (l. pl. IV. 39.), minek megfelel ez a kifejezés is: *χotál ālné nājín sāt mā-lqmt, χotál ālné ātrij sāt mā-lqmt* «mindenfelé levő istennőcskét uraló hét világtáj, mindenfelé levő istenkét (istenfejedelmet) uraló hét világtáj» (II : 134.). Tehát a fentebbi *tǎrém* ~ *nāj* párhuzamos szólásban a *tǎrém* = *ātér*, úgy mint a larvosi istenség: *Lār-ūs ātér*, a kondai *Khōntij vis ōtér, jāni ōtér*, a Világügyelő férfi *χατ' ἐξοχῆς*: *ātér*. Párhuzamban találjuk az utóbbi egyenlő jelentésben alkalmazott szavakat a medveének következő helyén: *tǎrém-känné tū kwāltawém, ātér-känné tū totawém* «az isten-térre (= áldozóterre) oda szállítanak engem, az *ātér*-térre oda visznek engem» (III : 319.).

A bálványszellemek akadályt nem ismerő, szabad mozgásához csatlakozik az a felfogás, hogy székhelyük legmesszebbeső távolságából is gondolatnyi sebességgel megjelennek bárhol, a hova őket az idéző ige (*kāstul*) szólítja. Ez volna tehát megfelelője a mi vallásos gondolkozásunk azon eszméjének, hogy isten mindenütt jelen van s mindenütt meghallgatja a hozzá fohászkodót. A pogány istenségnek ez a megjelenés valóságos levegői utazás; azért nem szívesen veszi, ha túlságos sürgetéssel hirtelen követelik megjövetelét. «Ha valami szükségbe, szorultságba jutsz, engemet erősen ne idézz, lassacskán emlegess!» (*mat jāremné, mońśémné pate'in : ānēm saka ul kāstāln, lāśélākw nāmélmatēn*! I : 7.) mondja a kalandjaira induló ifjú hősnek, a későbbi Világügyelő férfiúnak néneje (Kaltēs-asszony). Midőn pedig az ifjú csakugyan bajba jutott s nénjét emlegetni kezdte: «azon pillanatban valami hirtelen dörögés hallik, három szárnyas ló hátán jön ama néneje asszony» s első szemrehányása: «Mi lelt öcsém? Miért idéztél engem ily rögtönösen? Éppen theát iván ültem s (a rögtönös idézéstől) a theacsészék izzé porrá törték össze» (I : 15.). Egy másik adatunk ily felfogásra a «Jeli-városbeli öreg» (*Jeli-ūs ājkā*) bálványszelleméről szól, kit az istenfiak mint bácsijukat tanács céljából idéztek. Alighogy a

nevét kiejtették «*hóförgeteg-felhő szakadt le, egy hótalpas férfi hótalpával együtt lépett be* (a gyülekezettek házába) s így szól: *Mit idéztetek engem ily rettenetes erővel? Majd hogy össze nem törtem vén csontjaimat!*» (I : 74.). A bálványszellemek közönséges menete idézés alkalmával a «*bálvány-köz, isten-köz járó gyors út*» (*pupi-çal, tårēm-çal jålnē çali tåñç*; II : 417.); «szállásuk» műszava: *sēřēmi, sēřēmāli* (mom.), *sēř-içāli* (frequ.) «lengve jön», vagy: *pati* «esik, leszakad», mondják pl. *Sçrni-Pos tī' sēřēmālēn!* «Aranyosfény (= isten) ide jelentkezzél!» Ez az «istenszállás» az *eső* és *szélfosztlány* járásához van hasonlítva az idéző szólásokban így: «Ha fővénypart: hét fővénypart aljáról, ha folyóforduló: hét folyóforduló aljáról *mint fenn járó esőszem szálljatok ide, mint fenn járó szélfosztlány lengjete ide* (*numēl minnē rakw-sam tī' patilān, numēl minnē vōt-sam tī' sēřēmālēn*) ezen pálinkával való csésze karimájához, vízakotású hét fejedelemhős! (a felsőlozvai «Víz szentjéhez» intézve: II : 388.) | «*Mint gyorsan szálló esőszem, mint gyorsan szálló szélfosztlány szállj le* (*molēç patnē rakw-sam, molēç patnē vōt-sam patuykwēn*) ezen ház szögletébe! (a Világügylő-férfihez intézve: II : 323.) | «*Mint távolról szálló esőszem, mint távolról szálló szélfosztlány vajha ide szálland!* (*ēlēl patnē rakw-sam, ēlēl patnē vōt-sam tī' voss patnuwēn mōnt!* Nyáli-manóhoz intézve: IV : 187.). Semmi nyom sem jelzi az istenek láthatatlan útját (*tårēm-lāñçā, pupi' tåñçā*; III : 189.): «Téli nap közben járó útjokat *széles szemű szemes hó be nem esi*, nyári napon *hajóhabos útjok meg nem szakad*» (vize ketté nem válik; II : 310.).

Azt a «gyorsan járó szélfosztlányt», melynek sebességéhez az idéző ige a bálványszellem megjelenésének hirtelenségét hasonlítja, az ezen szellemtől ihletett személy legalább képzelete szerint *érez* is. A samán réülete az által támad, hogy őt a bálványszellem hirtelen jövetelétől keletkezett szélnek heve érinti; ez a meleg szellő az, melylyel a bálványszellem jelentkezését tudatja s melylyel láthatatlan lénye a halandó számára — ha öntudatlan állapotban is — fölismerhető. Világosan kitetszik ez a felfogás a mythikus tartalmú énekek több helyéből. Ilyen pl. egy medvéének az a részlete, melyben az «állatöreg» az ő «énekbe illő, regébe illő nagy inségében» *Numi-Tårēm* atyuskájához fordul s arra kéri, hogy «*czirbolyatoboz hulló sok gyér ligetbe rendelje őt*». Erre — így folytatja a medve a magá-

ról szóló éneket — «*Numi-Tq̄rēm atyám felől meleg szél melege jödögél hozzám* (N. T. *āsēm-ūltā rērij vōt rērin jissēntawēm*)» s következik az égi atya szava: «Erőszakos kezű réti állat leánya, ezen csipkerózsa-fa hét bozótot, ezen zelniczefa sürti bozótot te minek járdalod?» stb. (III : 20.). Itt tehát az idézett istenség szavát megelőzi az ő felőle jövő «meleg szél melege», vagyis a láthatatlan istenség érezhető fuvallata, egyik régi nyelvemlékünk szavával élve: «szellete» (= «szelleme, lelke»). Ugyanez énekekben alább a medvének «nőstény rozomák nénikéje igaz varázslat jeles faját varázsolja ki» s ezt megelőzőleg szintén «meleg szél melege jó hozzá *Numi-Tq̄rēm* atya felől» (N. T. *āsēm ūltā rērij vōt rērin jiwwe*; III : 28.). Bővebb előadását találjuk az itt leírt néphitbeli jelenségnek a Pelim-isten énekében, mely szerint az istenség nem tudván nyugodni nyusztbőr-fészkében, éjféltajt kijött házaeskájából s «a mint nézdegél, hát *Szárnyas bálvány öreg* (*Tq̄ulin pupi' ājkā*) *ím ő érkezett meg, tetős vörösfenyő tetejébe ím ő szállott le*» (ez idézte elő Pelim-isten nyugtalan álmát). «*Hő szélnek három heve a mint jödögél, fagyos szélnek három fagya a mint jödögél* (*rērij vōt xūrēm rējā xumlē jissēntāli, pomij vōt xūrēm pomā xumlē jissēntāli*), egyszer csak Szárnyas-bálvány öreg ím miképpen szólal meg: *Polēm-isten atyácskám hallgass meg!*» (III : 244.). Látjuk ez idézetből, hogy egyik szellem a másikkal ép úgy mint az emberrel szintén a fent jelzett módon érintkezik, továbbá hogy a megérkező szellem fuvallata «fagyos» is lehet, vagyis az a lényeges mozzanat benne, hogy érezhető.

Az istenség szellemének ezen meleg szellő alakjában való megérkezése, illetőleg a samánnak tőle való ihlettsége, réülete, rövidebben kifejezve: «*az isten heve, bálvány heve*» (*tq̄rēm-rēi', pupi'-rēi'*). Példák e szólás alkalmazására: *hajt-xum tq̄rēm-rē'inē, pupi'-rē'inē joxtawē* «a bűvölő embert megszállja (hozzájön) az isten heve, bálvány heve» (II : 374, 428.); *pupi'-rē'il joxtawē* (II : 425.); *pupi' jāni', tq̄rēm jāni' rējā tawān joxts* «bálványnak nagy heve, istennek nagy heve jött hozzá» (a medvéhez midőn rabló szándékkal be akart törni egy bálvány házikójába; III : 325, 326.); *hajt-xumiānl pēnryukwē ti ūnttuwēs, Ajās-tq̄rēm ājkā rē'il ti pinās-lēm, ti jisēm, xumlē ti lāwe'im* «varázsemlőket (az áldozók) varázsláshoz ültették, Ajász-isten öreg én hőt bocsátottam (tettem) red, ezzel eljöttem (hozzá) s így szóltam» stb. (II : 16—17.). Talán

erre a melegségre czéloz a *Jutim-sās*-beli isten is, midőn evvel az áldással bocsátja el híveit: «*meleg subám, meleg botosom melegénél fogva (rērij sāzim, rērij nārām rērikwēl)* hadd gyarapodjék cson- totok, hadd gyarapodjék hústok!» (II : 430.). Hallhatott már ZURJEV, Pallas segédje is erről a szellem megérkezésével támadó külö- nös érzésbenyomásról; mert azt írja, hogy a réületében eszméletét vesztő samán fölött a többiek valami «*kékes füstöt*» vélnek láthatni (III : 62. l.).

Az ilyen voltaképp láthatatlan bálványszellemek mellett ismer a rege olyan *bálványszörnyeket* is, melyek a maguk látható bálvány- alakjukban jelentkeznek élők gyanánt mindenki szemei előtt. Ezek az «*eleven bálványok*» (*lilin pupzēt*), melyek a nekik nyújtott véres- és egyéb ételáldozatokat hívóik láttára megeszik s kiknek szájába pl. a legyőzött ellenséget darabokra vágdalva dobják. Ilyen Moloch-féle néphitbeli alakról szól a kondai-fejedelmek hőséneke, melyben az ellenséget lóbőr-tömlőbe kötve a bálványház ablakán keresztül dobják be, ekkép szólván: «Neked eleven szemet, eleven fület, eleven lábat, eleven kezét hoztunk» (II : 231.). PATKANOV gyűjtéseiben is találjuk említését az «*eleven bálványnak, eleven mēkw*»-nek (*tīdēj toγγ, tīdēj mēγk*), melynek teljesebb jelzése: «*elevennek született eleven bálvány*» (*tīdēja tīvēm tīdēj toγγ*; II : 58, 66.).

Ha már a bálványszellem megjelenik az őt idéző samán, vagy más szellem előtt, egész természetes és következetes a nép- képzelet, midőn azt hiszi, hogy az ily szellemmel beszéd út- ján gondolatcsere, tárgyalás, vitatkozás, alkuvás, sőt köl- csönös fenyegetés is lehetséges. Hiszen ezt még a hittérítők is elhiszik róluk; jámbor naivsággal beszéli el pl. NOVICZKIJ a tőlük később elpusztított sorkovi fabálványról, hogy «ez a lelketlen holmi sátáni közreműködéssel előre megmondta s tudtúl adta, hogy a hithirdető mester jobbjától közeli pusztulás éri, arra kérte ennél- fogva buzgó tisztelőit és szolgálait, hogy tartsanak ki állhatatosan atyáik régi gonosz hitűségében s álljanak erősen ellent a térítés- nek; maga magát, így ígérte, semmiképen sem engedi összetöre- tni. Ezen gonosz furfanggal» — folytatja — «oly buzgóságot keltett a népben maga iránt, hogy közmegegyezéssel készek voltak inkább vérig menni, mintsem a bálvány összetörését megengedni»; végre is: «A Legmagasztosabbnak ereje nem engedte, hogy szándékolt

furfangjának valami gonoszságát cselekedhesse; ő hazudott ígérétében, nem képes magát megmenteni» (l. fent). Ha így hisz a megvető ellenség, hogyan ne higgyen ugyanily erőben a tisztelő hívő?! Alább a samánról, továbbá az imádságokról és idéző igékről szóló fejezetekben lesz módunk részletesebben tárgyalni, hogy minő természetűek és tartalmúak az istenek és emberek közt váltott szóbeszéddek; itt csak azt jegyezzük meg, hogy különösen a samán *valóságos fizikai hangját véli hallani a bálványszellemnek, melyet ezért «beszédes lénynek (állatnak), nyelvess lénynek» (lāyāy uj, kēlāy uj; a Paszēt-istenségre alkalmazva II : 420.) nevez. Ennek alapján mondhatja magáról a Jūtim-sqs-beli istenség, hogy «ha folyami lúd módjára pipegő szácskámot kinyitom (jā-lunt ūqlēm sūpkēm pūnsilēm-ke) «egy éj, egy nap múltával erős csont, erős hús kerekedik a földből, kerekedik ki a vízből» (II : 429.).* NOVICZKI szerint a kondai főbálványról «*azt mesélik, hogy midőn valamit közölni akar, olyan hangja van, mint egy gyermeknek s e hangját legfőképp akkor hallatja, midőn áldozatot követel*» (l. fent). POLJAKOV a fehérhegyi istenségről hallotta, hogy hangja hallható (59. l.).

MUNKÁCSI BERNÁT.

Hám. A hámoz, hámlik stb. *hám alapszavát MUNKÁCSI B. a Nyr.-ben (XXIX. 110.) a votj. *kōm, kīm, cser, kom* szóval együtt *kam, cham*-féle kaukázusi szavak átvételének tartja. Bármily tetszetős is e föltevés, mégis gondolkozóba ejti az embert a MUSz.-ban (85.) fölhozott lp. *kvolmes* «cortex (imprimis abietis)»; vö. FRIS-nél: *guolmas* «membrana interior corticis abiegnæ et pineæ», a melyet egy **kvol-*, **guol-* ige származékának tarthatunk. E föltevésünket támogatja a vogB. *χul-* «hámlik», P. *khult-* «lehánt», KL. *khōlt-* «hasít; hámoz» (caus. -t-vel). Ezek szerint a m. *hám egy vog. **χulēm*, **χulmē*-megfelelője lehet. A kauk. *χ'anša*-nak aligha van köze a m. *hāncs*-hoz; ennek teljesebb alakja *hāncsu*, *hāncsú* (*hāntyū*, MTsz.), a mely nyilván a *hánt* ige közvetett származéka; a *hánt* (< *hānt*) pedig kétségtelen magyar képzés, a mely a denom. *hámlik* mellett a *romlik*: *ront*, *bomlik*: *bont*-féle párok mintájára alakult.

Sz. J.

Cseremis szótár.

(Hatodik közlemény.)

ptäri (r.) azelőtt; früher M. 12.

pu . . . v. *po* . . .

pü . . . *pü* . . . v. *pi* . . . *pö* . . . *pö* . . .

pu fa (mint anyag); holz (passim). — Össz. *pu-sengge* élő fa; baum Gn. *pu-sengge* P. 11. 26. Uf. 16. Car. 15. Bk. 20. *pu-sengge* Ist. 253. *pu-sänggä* Bd. *pu-sangga* (m.) Bd. *pu-sänggä* M. 45. *pu-ü* baum-öhl Tr. *pu-tér* lastschlitten; дровни Tr. — *puanyás* elfásul; verholzen деревенѣть Tr.

pü fog; Zahn Gn. P. 24. M. 4. *pü*, *püj*, *pü* (m.) Bd. *pü* Tr. — *pü-söl* foghús; zahnfleisch M. 4. *pü-sil* id. Tr. — *püm* sótká mit den zähnen klappern Tr. — *püm irém*, *püm šiém* fogam viczorítom; die zähne zusammenbeissen Tr.

1. *puém* ad; geben (passim) — *puedem* fr. Bd. *puedám* Tr. *pukalém* fr. Bd. *puket-* adat; geben lassen Ocs. 32. — *puen-goltás* (m.) *puen-jamdaš* (m.) elárul; verrathen Bd. *užaslen* *puas* szétoszt; vertheilen Ist. 220. *namál-puas* odaad; hingeben BM. 2, 11. — *mojlaném* *mo puasét ulo pu* was du mir zu geben hast (schuldest), das gib (bezahle) Máté 18, 28.

2. *puem* fú; blasen Gn. Bd. — *pualam* id. Gn. Tr. Bd. *fulam* (m.) id. Tr. schnaufen G. 13. fölfúvódik; aufgeblasen werden, schwellen Bd. Gn. 13. *pualedem*, *pualetam* fr. id. Bd. — *pualtém* gabonát szelel; getreide schwingen G. 58. Tr. *pualdem* id. Bd. tele fú; voll wehen (mit schnee) Bd. *pualtem* mom. Bd.

püem (cst.) bekerít; dämmen Bd. Zol. Gn. Tr. rekeszhálót csinál; eine fischwehr machen Gn. *püal-* id. Pu. 37.

püa (cst.) rekesz, kerítés; damm Bd. Gn. 76. *püje* (m.) Bd. fischwehr Pn. 37. Gn. *püa* teich, прудъ Bk. 32. *püä* плотина Tr. *püä* (m.), *püja*, *püa* прудъ, плотина Zol. — cs. *püwe* t. böjü.

puč szár; stengel G. 71. sip; pfeife Bd. (*poč* id. Bd.) rohr-pfeife Gn. дудка Tr. trompete Ccs. 50. Ist. 70. rüssel, stachel; хоботъ, жало Tr. — *pualtem-puč* trompete Bd. *pučom* *pualtem* die pfeife blasen Tr. *tar-puč* pulverhorn Bd.

pučem apad, fogy; vermindert werden, abnehmen, fallen,

sinken (vom wasser) Gn. Bd. elpárolog; verdampfen Tr. Car. 21. Uf. 22. — *pućedem* fr. Bd.

puća v. *poće* id. Tr.

pućál v. *poćál* id. Tr. — *pućáлом* *šuškám* a puskát megtölti; die flinte laden, *pućál* *šušmő* töltővessző; ladestock Tr.

puća v. *pőćoš* id. Tr. — cf. cs. *poća* *воща* Zol.

pućeštáš viszket; jucken; зудѣть, свербѣть Tr.

pućomoš darakása; gekochte grütze Pu. 27. Gn. Bk. 16. *pućumoš* id. Bd. *pućumuš* id. NyK. 6, 194.

pűckam (est.) vág, metsz; schneiden Gn. 50. Bd. *pűckám* Tr. *pűckám* (m.) Bd. — *šedram* *pűckáš* himlőt olt; blattern impfen Sdr. 4. — *pűckedem* fr. Bd. (*šolom*) *pűckedáš* (fleisch) zerstückeln Ist. 129. id. Tr. *pűckedáš* id. M. 18. — *pűckűldam* pass. Bd. — *pűckáláš* *подѣкать, подрѣзывать, pűckáltáš* pass. Tr. — *pűckáltoš* levágott tuskó; abgehauener klotz; отрубокъ Tr.

pűcke (est.) fűrés; säge Tr. *poćka* id. Zol. — *pel-kodán* p. félkézre való fűrés; eine kleine säge nur für eine hand Tr. — cs. *poćek* t. *pűcki*.

pűckinžáš fonalat sodor; zwirn drillen Tr.

pűckoš szelet (kenyér); schnitte (brot) Zag. 50. *pu-pűckűš* fadarab; holzscheit Krest. 8.

pućě szarvas; hirsch M. 39. *pűćő* rénszarvas; rennthier Gn. 60. — v. *puća*.

puđa (cs.) szeg; nagel Gn. P. 24. Zol. NyK. 6, 194. *poda* id. Zol. — cs. *puda*.

pudalém (cs.) szegez; nageln P. 24. Zol. *pudalám* id. Tr. *podalém* id. Zol. *pudalált* *kolomét-déne* (keresztre) feszített haláloddal; mit deinem tode am kreuze Bk. 80. — cs. *pudala*.

pudapká (r.) pudmérték; pudmaass P. 24.

pűdeštám csattog, sistereg; rárivall, czivakodik; knallen, knistern; anschnauzen, zanken Gn. bersten, knistern Tr. — *pűdeštalt*- id. Ist. 124. zúg; sausen G. 51.

pűđeratem (cs.) kever, felkavar, megzavar; mischen, umrühren, verwirren Gn. *pűđeratem* id. Bd. *pűdrotém* id. Tr. *putratém* (m.) Zol. *pűdoratem* fellázít; aufwiegeln Ist. 119. *putraltem* Zol. *pűduratolam* fr. *pűdurataldam* pass. Bd. — *pűdranem* zavarodik, keveredik; vermischt, verwirrt werden Gn. zavarog; sich empören Máté 26, 5. verderben Ocs. 89. *pűduranem* zavarodik; verwirrt werden Bd. — cs. *putrat*.

pűdorgem eltörik, megreped, forgácsolódik; zerbrochen werden, bersten, sich splittern Gn. P. 6. Ocs. 43. *pűdurgém* id. Tr. — *jür lum denə pűdorgen* hat von regen u. schnee gelitten Pu. 35. *pűdortem* tör, darabol; brechen, zerbrechen, zerstückeln Gn. Ocs. 43. *podurtem* Ist. 61. *pűdörtem* M. 14. *pűdurtem* NyK. 6, 194.

pűdorgo stück, brocken Gn. morzsa; brocken Ist. 220. for-

gács; splitter Ocs. 90. *pudurgo* id. Pn. 42. *pudorgošo* id. Gn. *pudurgo* крошки, черепки, обломки Tr.

püden iny, foghús; gaumen, zahnfleisch десны Tr.

pudovka (r.) scheffel (getreidemaass) Bd.

pudrine harag; zorn; гнѣвъ Zol. — cf. *pudratem*.

pudurančik (cs.) zavaros; trübe, verworren Bd. *pudránčik* trübe flüssigkeit; мутная жидкость Tr.

puer (m.) v. *pujro* Tr.

püerga férfi; mann Tr.

puérta liget; hain Tr.

püganem, *püganaltam* görbed; sich biegen Bd. — *pügänäs* görbít; biegen; нагибать, покорять *pügártás* id. *pügárnás* нагибаться Tr. — cf. *pügürgem*.

pügö (cs.) járom, meghajtott fa; krummholz Gn. 47. *pügö* Zol. *pügä*, *püga* id. Bd. *pügo* P. 27. *pügo* дура Tr. — cs. *pügü*.

pügomö (est.) fenyőtoboz; zapfen (eines nadelbaumes) Gn. P. 53. *pügölmö* id. Tr. *pügölmö* makk; eichel NyK. 6, 203.

pugomlá ág; zweig, *šopké-pugomlá* espenzweig (? sic) P. 2. — cf. *pügölmö*.

pügor (est.) görbe, púpos; krumm, buckelig Gn. Bd. P. 26. Tr. M. 73. — cs. *pügür*- t. *bökör*, *bökörö*.

pügürgem (est.) görbed, ernyed, hajlik; sich biegen, sich krümmen Bd. *pügörtém* гнусь въ дугу Tr. *pügörném* id. Tr. *pügörgölam* fr. Bd. — *pügürtem* görbít, meghajt; biegen, krumm machen Bd. *pügorten wujžom* den kopf beugend Zag. 65. *pügortem* Tb. 13. *pügártás* Tr. — *pügértomo* gebogen Tr. [P. 54.]

püžš dió; nuss Gn. (m.) Bd. *püks* Bd. M. 23. *püks* Tr. *pügoš* *püilma* poszméh, hummel Tr.

püirká kicsiny; klein, winzig Tr.

püjorem (t.) rendel, teremt; bestimmen, erschaffen Gn. 53. *püirem* Bd. Pu. 40. *püjorem* Ocs. 33. *püjrem* Bk. 48. *püjrem* Ist. 25. — *püiršo žumo* teremtó isten; gott schöpfer Pu. 40. *püjoršo žumo* id. G. 23. 55. — *püjursá* apostol Tr. *it püjuro il'e* thue mir das nicht an Ocs. 33. — *püjoralt*:- kinde *püjoralton* als das brot schon verliehen war G. 73. — t. *bojor*:-.

püjuromo parancs; befehl, *žumon püjuromo dene* auf gottes befehl Ocs. 65. *Isaaklan püjrmö üderam* das mädchen, welches dem I. beschieden war Ist. 25. *poréš püjrmö* áldott; gesegnet Bk. 76. cf. *pórom püjro* segne ibid.

püirumaš teremtés; schöpfung Bd. *püjremáš* vorherbestimmung, gericht Tr. *poro püjrmáš liže* seit gesegnet Ist. 243. *poro püjramasán Marija* gesegnete, gebenedeite M. Bk. 76.

püjro méhser; meth Bd. Tr. *püjor* (m.) Tr.

püžšalam csavarással ráerősít; durch drehen befestigen (die femerstange an den schlitten; r. завернуть) Gn. 11.

- pukalém* lehull; herabfallen Tr.
püken (cst.) szék; stuhl Bk. 14. Uf. 74. Gn. *püken* Tr.
pukró (t.) konkoly; kornrade Tr. — v. *pokro*.
pukšem etet, táplál; zu essen geben, füttern Gn. Bd. Tr.
éizom p. szoptat; säugen Gn. *cize* p. id. Bd. — *pukšemo üškož*
 kövér ökör; gemästeter ochs Ist. 234.
pükšem csomó; knoten, bündel; узелъ M. 16. *pükšem* Tr.
pükšemältäs befészkelődik; sich einnisten Tr. *зачинаться*
 (о зародышахъ плодовъ) Tr.
pükšemdäs csomóba köt; in einen knoten binden Tr.
pükšérme v. *puškerme* Tr.
püktem kotlik; hecken, brüten, auf den eiern liegen; *pükten*
luktam kikölt; aushecken Gn. Bd. — *püktošo-cowe* kotlóstyúk;
 brüthenne Tr.
püktäs Tr. *püktem* Bd. v. *piktem* id.
puktaltám hebegni, dadogni kezd; anfangen zu schnucken;
 заикаать Tr.
pükthanaltam (m.) alászakad; herabstürzen Bd.
pül felhő; wolke, *šeme pül* viharfelhő; gewitterwolke, *pulayon*
 borúlt; bewölkt Tr. *pül-gom*: *pülgomaštaša* *kugiza* mennyei birodalom;
 das himmlische reich Km. 19.
pul: p.-wuj térd; knie Gn. 53. Tr. schoos Ist. 235. *polvuj*,
polbä knie Bd. *plwuj* id. M. 5. *plwuj* *nömäl* térdhajlás; kniebeuge
 M. 6. — *pulwujtem* (m.) térdepel; knieen Bd. Tr. *pulwujtén* térden
 állva; auf den knien Tr.
pula (r.) golyó; kugel Gn.
pülä, pülä (m.) sok; viel Bd.
pulák görbe, ferde; krumm, schief Tr.
pulámog árpalisztkása; brei aus gerstenmehl Bd.
pulaštar- összekever; vermischen Step. 15. *nunen jolmoštom*
pulaštaren (= *jören*) nyelvüket összekeverte; vermischte ihre
 sprache Uf. 25. j. Car. 24. j.
pulat aczél; stahl Gn. 50.
puldär (cs.) előszoba, csarnok; vorstube, hausflur Gn. *puldur*
 wohnung Krest. 9. сѣни Tr. Zol. NyK. 6, 194. *puldor* kammer Bd.
 cs. *puldur*.
puldär kotkodácsolást hangutánzó szó; nachahmung eines
 gluckendes lautes Gn. 27.
puldöréo fürj; wachtel Gn. 72. Ocs. 48. *pulduréo* id. Bd. *pul-*
durée id. Tr. *puldurco* NyK. 6, 195. [rest Tr.
puldoš falat; bissen Bd. *pulduš* stückchen brot, speise-
pulduraš védelmez; beschützen — *puldurtmäs* védelem;
 schutz Tr.
pule elgörbült, ferde, ferdén, görbén, ferdesség, görbeség; ver-
 bogen, schief, krumm (subst. adj. u. adv.) Tr. — cf. *pöle*.

püle-kerda sehr wunderbar; очень дивно Tr.

pülém (cst.) rekesz, szakasz, szoba; verschlag, zimmer Zag. 44. Ist. 142. *pülém* перегородка, комната Tr. — cs. *pülmek* t. *bülem*.

pülemdém elrekeszt, közfalat csinál; verzaunen, zwischenwand machen Tr.

puleštás görbit, meggörbit; biegen, krumm machen Tr.

puloš hónalj, váll; achsel, schulter Gn. *pulš* schulter M. 5. *pulukš* oberarm Bd. *puloš* (m.) schulter Bd. *pulukš* плечевая кость Tr.

pulká (r.) golyó; kugel Tr. Bd.

pülükše, pürükša (cs.) adományozó (isten); der verleihher (gottes beiname); податель Zol. — cs. *pülüž, pülüžsi*.

pulžešturem kificzamit; verrenken Ringw. — cf. *pule*.

pumaga (r.) papier Bd.

pumo ajándék; geschenk Bd. Tr.

pun toll, szőr; (kleine) feder, haar (passim) — *piliš-pun* haj a halántékon; haar an der schläfe Tr.

punem fon; drohen, zwirnen (passim) *punedem* fr. *punaldem* mom. Bd. *punuktás* заплетать Tr.

pundaš fenék, alja. vége vlminek; boden, der unterste, äusserste od. hinterste theil Gn. Bd. Tr. — Össz. *kožla pundašēš* mélyen az erdőbe; tief in den wald, *wuj p., wuj wundaš* fejtető; scheidel *jol-wundaš* talp; fussohle Gn. Bd. *teņož-pundaške* a tengerfenékre; in die meerestiefe Ocs. 47. *p-oga* fenékeszka; bodenbrett (am hölzernen gefäss) Tr. — *pundašteme* feneketlen; bodenlos Bd. Tr.

pundoš fatőke; baumstumpf Gn. *p-wuj* id. G. 11. *torke p.* fenyő-tőke; fichtenstumpf G. 37. *pundoš* id. Tr.

pundo pénz; geld Tr. *ši-pundó* silbergeld P. 17. — Össz. *pundo-šočen-kugo jumo*; *p-pujrošo*; *p-sazče*; *p-kaznačej*; *p-ser-lagoše* gottheiten, die geld spenden Tr.

punuškem penészedik; schimmeln Bd. *ponoškem* id. *ibid.* *punuškolam* fr. *ibid.* — *punuskem* id. Tr. megromlik (hal, hús); verderben (fische, fleisch) Tr.

punuškošo penész; schimmel Bd.

punžal időhatár; termin; срок Tr.

punžeštaš csavarni kezd, motolál, behajtani a tészta oldalát; winden, zwirnen, einkneifen den teig (beim gebäck) Tr.

pünžás kireszelni vlmely szerszámmal; ausfeilen irgend ein werkzeug; зубрить какой либо инструментом Tr.

pünžalam kinyom; P. 16. facsar; pressen Ocs. 28. csavar, kifacsar (mosott ruhát); winden, auswinden (wäsche) Bd. *puncálám* id. Tr. einschrauben die femerstange in den schlitzen Tr.

punžál-pumo eljegyzés; verlobung Tr.

punžaltem v. *munžaltem* id. Tr.

punžáldes der knoten, womit die deichsel an den schlitten gebunden wird; завёртка Bd. — cf. *munžaltoš*.

pünžoškem penészesedik; schimmeln Gn.

pünző fenyő; kiefer Gn. *pünző* id. Bd. *pünču* id. Tr. — *pün-zerla* fenyves; fichtenwald Bd. NyK. 6, 203. *pünžér* id. Tr. *pünžer* NyK. 6, 203.

pur (est.): *pur-kü* kréta; kreide Tr. *pur-gü* Bd. *pür-guž* mész; kalk; известь Tr.

purem bemegy, befér; hineingehen, platz haben (passim) *porem* (m.) id. Bd. — *wüdes, mōnžaš* p. baden (im wasser, in der badstube); *purem kajem* alámerül; untersinken Gn. *čopeštén purén* elrepül; wegfliegen Tr. *keče purá* die sonne scheint hinein Bd. *kum vedrá puroman kü-ata* három vedert befogadó köedény; ein steinernes gefäss von drei maass inhalt Tb. 94. *purtém* bevisz; hineinbringen Bd. Tr. beereszt; hineinlassen Gn. befogad; empfangen, beherbergen P. 13. Ist. 265. *nunom purten ulut* sie liessen sie hereinkommen Ist. 308. *purtal-* kommen lassen G. 43. — *portem* (m.) Bd. *portem* (m.) Km. 19. *partedem* fr. Bd.

2. *purem* (est.) gerendát összeró; balkengerüste zusammenstellen Bd. срубить срубы Tr.

1. *pürem* (est.) ránczol; falten, fälteln Gn. Bd. *püredem* fr. Bd. *pürnem* sich falten, *pürnülám* fr. Bd. — cs. *pür-* t. bör-.

2. *pürém* rendel, elhatároz; bestimmen *orlokom püren* bűntetést adott; gab ihnen strafe Uf. Car. 16. *pürem* id. Tr. *püršo* schöpfer P. 20. *pürmaš* (emberi) természet; (menschliche) natur, *pürmašem* meine natur P. 10. — *pürükšo* schöpfer, *pürüjmo* teremtés; schöpfung, geschöpf, *pürmás* sors; schicksal, *pürás-wate* leánykérő szöpony; brautbewerberin; свата Tr. — cf. *pujorém*.

puram harap, rág; beissen, kauen (passim) fogát csikorgatja; die zähne wetzen Tr. *poram* (ny.) Weske 23. *praš* id. felharap; aufknachen (nüsse) M. 23. *puredem* fr. Bd. *puređál-* egymást harapdálni; einander beissen P. 33. *драться, грызться* Tr. *predüláš* (m.) csíp; beissen (flöhe) M. 61. — *purlem* harap; beissen Bd. *purlám* id. Tr. *harapdál, kóstol*; kosten Bd. *puralam* (m.) *porlam* (m.) id. *püm öcért* p. die zähne wetzen Bd. *purlókt-* kosten lassen Pu. 43. *purlaláš* прикусить *purldaráš* beleharap; hineinbeissen Tr.

1. *purá* (est.) épülő épület; das im bau befindliche gebäude Gn. gabonaláda; kornbehälter im speicher Gn. 36. Bd. gerendázat, az éléskamra elkülönített osztályai; gebälk, die abgesonderten verschlage im speicher Bd. Tr. *pura-wíca* istálló; stall Gn.

2. *purá* sör; bier Bd. Tr. Gn. 69.

puraga erős sör; starkes bier Gn. 80.

1. *purak* (r.) por, staub Ist. 9. Ocs. 8.
 2. *purák* bödöny nyírfahéjból; gefäss von birkenrinde Tr. —
 r. бyракъ cf. *purá* 1.
purakš leánykérő; brautbewerber (vog. *zaitne zum*) Bd. —
 cf. *purem* 1.
puralka (r.) rend; ordnung Gn.
pürém (est.) prém, szeget; verbrämung, besatz Gn. ráncz;
 falte Bd.
purgedám fölkapál; rigolieren Tr.
purgo szár, nyél; stiel Tr. — cf. *wurdo*.
purgošt-: *kindom purgoštén séndožo* er möge korn haufen-
 weise niederlegen P. 32.
purgož: *lum-purgožom [kuzé kondén]* wie (der wind) den
 schnee aufhäufend [mit sich bringt] P. 32. (viell. von *purgem* auf-
 häufen? cf. *purgoštém* t. bür- bür- schwellen). — *purgož mardež*
 wirbelwind Uf. 92.
purgožmás wirbelwind, empörung, mischung; вихрь, воз-
 мущение, смѣшение Tr. — cf. *purgož mardež*.
pürdüž fal; wand Bd. *pürdüž* id. Tr.
puroltoš leharapott darab; abgebissenes stück Tr.
puróš (est.) bors; pfeffer Gn. *purus* id. Bd. Tr.
 1. *purká* törekeny; zerbrechlich Tr. (*čorostvoj?* sic Bd.)
 2. *purká* (m. t.) pulyka; truthuhn Tr. — t. *kurka*.
purkal-: *kindo purkalén a kenyér megszáradt*; das brot
 wurde trocken, hart Tr.
pürküt (t.) császársas; goldadler Tr. *pürkot* id. Bk. 78. ke-
 selyű; geier Máté 24, 28. — t. *börköt*.
purlá jobb oldal; rechte seite P. 45. Tr. — cf. *puro*.
purlangam (m.) megérik; reif werden Bd. — *purlágon* érett;
 reif, sárgult (levél); vertrocknete (blätter) Tr.
purloštás kigyógyít; heilen; вылѣчивать, выправлять Tr.
purlo (est.) szürkés; graulich Tr. *purlá* id. ibid. — cs. *purla*
 t. *burli*.
purluk vagyon; habe; пожитки Tr. jószág, kincs; schätze;
 сокровище, имѣние Tr. Bd. ló; pferd Bd.
pürmä' (t.) ráncz; falte Tr. — t. *börmä*.
purmola jobb kéz, oldal: die rechte (seite od. hand) Gn. Uf.
 28. j. *purmulá* id. Bd. *purmlá* id. Tr. *wurgumlá* (m.) id. Bd. Tr. —
purmulá weg jobbra; rechts (hin) Bd.
purmo bögöly, pöcsök; pferdefliege (tabanus) Bd. Tr. — Össz.
lomož-p. aschfarbene pferdefliege Tr.
purúa kas, kosár; wagenkorb, korb Tr.
puro jó, gut Bd. Tr. *pura* (m.) id. Bd. Tb. 246. egészséges;
 gesund Bd. *purö* (m.) jószág, kegy; gnade M. 68. *purölök* id. ibid.
purö jāñān könnyörületesség; barmherzigkeit M. 68. *pura li* salve

BL. 1, 40. — *purásol* unzeitig, ungelegen Tr. — *puremam* javul; sich bessern Bd. *puremdem* caus. Bd. Tr.

puró (cst.) fúró; bohrer — *porolem*, *prolem*, *poroledem* fúr; bohren Bd.

pürö méhser; meth Gn. *püre* P. 25.

purša (cst.) borsó; erbse Gn. 46. *pursá* Bd. Tr. *prsa* (m.) M. 20. — *kugo-p.*, *ñemič-p.* bab; bohne Tr. Bd. *jamšok* p. lencse; linse Tr. — *p.-lodak*, *p.-otoza* babbüvely; schote Tr.

purto nyél, szár; stiel, stengel; черенъ, стволъ, корень у грибовъ Tr.

pürtnük (t.) fodormenta; krausemüntze Bd. *pürtnik* Tr. *prtnök* M. 21. — t. *bötnek*.

pürüz sógor; schwager; шуринъ Tr.

puržalam kifacsar (ruhát); (die wäsche) auswinden Gn.

pusák szöglet; ecke P. 13. 16. sarok; winkel Ist. 321. вхутренний уголъ Tr. — cf. t. *počmak* winkel, ecke.

pusás elrejtőzik; sich verstecken Tr. *pusnás* id. Tr.

pűsir, *pűšer* v. *pűšer* id. Tr.

puslaš elpárolog, magán kívül van; verdünsten, seine fassung verlieren; выдыхаться, терять должное свойство Tr. — cf. *puš* dampf.

pűšman hegy; berg G. 59. cf. cs. *poš*, *puš* haupt u. *mun* hoch, gross.

pűšö éles; scharf Gn. 61. schneide, spitze Gn. 50. gyors, ügyes; schnell, flink Gn.

pusta (r.) üres, puszta; leer, öde Gn. Bd.

pustejém megsemmisít, elront; vernichten, verderben Gn.

1. *puš* csónak; bot, kahn Bd. Gn. 68. Tr. *poš* (ny.) Weske 24. — Össz. *tul-p.* gőzhajó; dampfschiff, *p.-kután*, *p.-poč* hajófar; schiffshintertheil Tr. *p.-pundaš* schiffsboden, *p.-ner* hajóorr; schiff-schnabel Bd.

2. *puš* (cs.) pára, gőz; dampf Fn. Bd. Tr. illat; geruch G. 60. *poš* (m.) Bd. — *pušan* gőzös, bűzös; dampfig, stinkend Bd. Tr. — cs. *pus*.

3. *puš* adó; abgabe, steuer Gn. cf. *puem*.

pušém elhallgat; aufhören zu reden NyK. 6, 203. — cf. *posem*.

pušarém (cs.) fingik; fürzen Gn. Bd. Tr. Zol. — cs. *puzur*.

pušara (cs.) mormota; murmelthier Tr. — cs. *psara*.

pušártes, *pušertaš* fing; furze Bd.

pušaš megillető rész; antheil P. 21. Car. 31. *wui-pušašem ukaleš* von niemand bin ich abhängig Pu. 38. — *pušašlok* id. Pu. 16.

puše (r.) inkább; mehr W. 205. 1. *pušo* id. P. 8. *puššo* Gn. *pušo* Bd. — r. *пуще*.

pušom tuchene borte, verbrämung od. einfassung am schuh, *kumda pušman* mit breitem rande versehen Gn. 68.

puškedám fosik; an durchfall leiden Tr. Sdr. 5. — *puškedem* NyK. 6, 213. *würom puškét potárošom* ich habe blut gesprengt Pu. 29.

püškemä'ltoš csira; keim; зародыш Tr.

puškérme mogyorófabokor; haselbusch Tr. NyK. 6, 203.

puškodo puha; weich Pu. 42. Gn. *puškodo* Bk. 24. *puškudo* Bd. Tr. *puškuda* (m.) Bd. — *puškudemám* puhul; erweichen Bd. Tr. *puškudemdem* caus. Bd.

püškolam szúr (vlmi rovar); stechen (von insekten) Gn. *puškulám* varróttüvel szúr, tűz; mit der nähnadel stechen Tr. — *ši-oksam püškolon* mit silbermünzen verziert Pu. 40.

puškul tüzés; nath Tr.

pušlanem párolog; dünsten Bd. gut, übel riechen Tr. — *pašlanolam* fr. *pušlanaldam* párolgásba jön; ausdünsten Bd. — cf. *puš* 1.

pušlandártoš hőség; hitze, schwüle; зной Tr. — cf. *pušlanem*.

pušném von drohungen sich besänftigen lassen; смиряться отъ угрозы Tr.

püšt-kačš совѣтно; скрепный; мерзкий Tr. *püšt* schlecht, übel (adv.); дурно Bd.

puštam megöl; tödten (passim) — *jingg puššo* gyilkos; mörder Bd.

puštolaltaš forróvá lesz; wird heiss Sdr. 5. *puštolanaš* id. Sdr. 5. — cf. *pušto*.

puště bél, hurka; darm, magenwurst M. 6. *pušta* (m.) Tr.

puštmo halál; der tod Bk. 55.

1. *pušto* pörkölt s összetört árpából főtt kása Bd. dicker brei aus gekochtem und gemahlenem getreide Gn. толокно Tr. *puště* (m.) M. 17. *pušta* (m.) Bd.

2. *pušto*: tovar p. a nyélnek való lyuk a fejszében; öse an der hacke Bd.

put (r.) pud (gewicht) Gn. *pot, pud* (m.) Bd.

putajmaš szorgalom; fleiss M. 69.

putělká (r.) bouteille Tr.

pütoń, -ńek (est.) egész, ép; ganz; unversehrt Gn, *pütiún* Bd. *pütnek* Zag. 46. *pütn-ok* (m.) Bd. *pütiún, pütiúnnek* Tr. *pütnek* Zol.

pütorém (t.) teker, csavar; winden, umwinden, drehen P. 15. *pütorém* Gn. *pütiurém* крѣчу, сѣчу Tr. *pütornam* sich wenden P. 32. *pütiurnaláš* umwickeln, *pütiurnaltám* umgewickelt werden Tr. *pütoralt-* sich verwickeln Ist. 119. Ocs. 85. *pütralton* verworren G. 73. *kidšom kaza-paran kowašta deno pütoron* er umwickelte seine hand mit ziegenfell Car. 34. — t. *bötör-*.

putorák igen nagyon; ungemein sehr P. 7. Ocs. 26. Uf. 87.
potrák Tr. (< *pütoónrak*?) — v. *pátár* Bd.

pütmäs (m.) fejsze; beil (u. allerlei geräthe zum holzschneiden) Tr.

pütnik (cst.) ménta; krausemüntze Tr.

pütö böjt; das fasten Gn. *pütö* Uf. 99. *pütü* Bk. 59. *pütö* Tr.

putrák hangos; laut, cf. *potrák* Tr. — cf. *putorák*.

pütüränge denevér; fledermaus NyK. 6, 203. *vodo p. id.*
ibid. 204.

pütüréc habaró; quirl; мытовка Tr. — cf. *pütorém*.

pütürme *šuuvoš* v. *pät-šuuvoš*; pož Tr. — cf. *pütorém*.

putürtuk parti fecske; hirundo riparia; стрижь Tr.

püzás fűrészt kireszel; säge feilen; зубрить, *püzoktás*
caus. Tr.

püzrém, *püzralám*, *püzürtém*, *püzürném* v. *pizirém*, *pozorém* Tr.

püz: *püz* wüt izzadság; schweiss Gn. Bd. *püz* Ist. 9. Tr.

pužem (cst.) megront; verderben Gn. Bd. Ocs. 87. verzaubern
 G. 50. *pužaltarás* id. Tr. *pužgal-* verderben P. 21. *pužlem* megromlik; wird verdorben Bd. Ist. 149. Tr. *pužlen* hibás (testű); fehlerhaft Sdr. 4. *pužlaldam* id. Bd. *pužlolam* fr. id. Bd. — cs. *pus-t. boz-*.

pužadán (cs.) lyukégető vas v. drót; eisen o. drath, womit
 ein loch ausgebrannt wird; жерало Tr. — cs. *pužadan*.

pužaldam izzad; schwitzen Bd. *pužaltám* Uf. Car. 17. *pūžaltam* Tr. Ist. 272. *požaltam* Gn. — (cf. t. *požol* человекъ любящій тепло Tr.)

pužaltás v. *punžaltás* id. Tr.

pužar gyalu; hobel Gn. Bd. Tr. *pžar* id. M. 66. — *pužarem*
gyalúl; hobeln Gn. Tr. *pžaraš* id. M. 66. *pužarlem*, *pužarlolam* fr.
 id. Bd.

pužas csapda vízi madarak részére; der fischreuse ähnliches
 fanggeräth für wasservogel Gn. *pužas luđet ulo* du besitzt gänse,
 die in die fälle fallen G. 60.

pūžákš fészek; nest Bd. *pūžákš* Tr. *pežäž* (m.), *pižäž* (m.),
pižás (m.) Bd. — p. *optaš* fészket rak; nest bauen Bd.

pužok megbabonázás; hexerei p. *tene kia* megbabonázva betegen fekszik; liegt behext krank G. 53. — cf. *pužem*.

R

rabá (m.) kerítéslécz; zaunstackete; тычина Tr. — cf. *py-bity*, *срубъ*.

robotajem (m. r.) dolgozik; arbeiten Bd. *robotajem* id. *ibid.*

rabotnik (m. r.) munkás; arbeiter Bd.

räda (m. r.): *sim r.* hétszer; siebenmal Bd.
rädomók (m. r.) sorjában; nach der reihe Bd.
rage (r.) rák; krebs Bd. Tr. — cf. *rake*.
ragoš v. *rakš*.

raḡātlan- (r.) eszét veszti; von sinnen kommen; ряхнуться

Ks. 54.

raj (r.) paradicsom; paradise Bk. 48. Gn. Bd.
räjem (m. r.) összebeszél, egyezkedik; sich verabreden Bd.
rake (r.) rák; krebs Gn. *räk* (m.) Tr. — *rakowot* (< *rake-*
pot) kagyló; muschel Gn. 6. *rage-pot* раковина Tr.
rakmat (est.) hála, dank Ocs. 11. G. 58. *raymát* id. Tr.
rakš barna; braun (vom pferd); гнѣдой Tr. pej; fuchsfarbig

Bd. *ragoš* пусый Tr.

ram (r.) ablakráma; fensterrahmen Tr.

ransedáš arczát ránczolja; das gesicht runzeln; морщить
 лицо Tr.

ranžem (t. p.) sanyarog; sich abmühen, sich plagen Gn. *ran-*
žoktem sanyargat; plagen, beschweren Gn. Uf. 54. j. — t. p. *ränže-*

ras (t.): r. *kalasén* világosan megmondta; sagte es deutlich
 Ocs. 108. *raš* id. Tr. *rašt* id. Ist. 154. — *raš* igaz, helyes; wahr,
 richtig Bd. Tr. *rašt* вдругъ, внезапно Tr.

rašak v. *ras*, *raš* id. Zag. 20.

raškada világos; hell, klar; свѣтлый, ясный Tr. erős, rendü-
 letlen; stark, unerschütterlich Bd. *raškadan* свѣтло, ясно Tr. tiszta
 hangon; mit klarer stimme Bd.

raškademdáš megmagyaráz; erklären; пояснять; *raškademâš*
 поясняться Tr.

raskaltem pattog, csattog, reccsen; klatschen, knallen, kra-
 chen Gn. *raškaldem* reccsen; krachen Bd. *raškaltá* villámcsapás
 éri; vom blitz getroffen werden; поражаетъ (молнія) Tr. *raškál-*
toto erős mennykőcsapás; starker donnerschlag; сильный ударъ
 грома Tr. — cf. громъ раскатывается.

raškatan erős mély hangon; mit kräftiger tiefer stimme Bd.
raškan id. ibid.

raške = *rašt* rasch Gn.

rašt gyors, gyorsan; rasch (adj. v. adv.) Gn. вдругъ, вне-
 запно Tr. hell, deutlich (adv.) Bk. 112. Ist. 154. *rašt toskal* tüchtig
 trete auf G. 78. — cf. *ras*.

raštá (r. t.) karácsony; weihnachten Tr. — r. рождество.

razum kenderkrämpfe; младенческая Tr.

rat (r.): *rat tene* sorban; der reihe nach Gn. Pn. 11. *rad*
 Ocs. 33.

rat (r.) víg; froh Gn. *rad* Bd.

rawē rúd; stange M. 31. — cf. *rabá*.

razbójnik (r.) rabló; räuber Tb. 114.

- razi* (r.) egyszerre; zugleich, plötzlich Bd.
raznoj (r.) különböző; verschieden Bd.
razzorjajem (m. r.) szétszaggat; zerreissen Bd.
regen (m.) moh; moos M. 25. *regénže* id. Bd. *regenže* moosflechte, baummoos Gn.
redoštás (m.): r. *bordāņom* den hopfen von der stange abnehmen; снимать хмѣлевицу съ тычини Tr. — r. рѣдить.
reitlem (r.) megegyezik; abmachen, einen vertrag schliessen Gn. — cf. *rājem*.
rēka (r.) folyó; fluss Bk. 48.
rema (r.) idő; zeit Gn. — время.
rese, reskol v. *kres, kres-kol* id. Tr. — *res* id. Bd. *ores* id.
P. 12.
réwe (r.) répa; rübe P. 25. Tr.
rewež (r.) népszámlálás; volkszählung Gn. *reviza* id. Bd.
revíz Tr.
rez (r.) galy; reis Gn. 53.
ribiž v. *rowož* id.
ride mécsbél; docht Tr. — cf. *rüdö*.
ripšem v. *rüpšem*.
rišitka (r.) léczkerítés; gatterzaun Pu. 40. *rešotká* id. Tr.
riž szépség; schönheit; красота, *rižtema* nem szép; nicht schön — *rižlá* schön, anmuthig, *rižlemāš* felkészül, ellátja magát; sich ausrüsten; снарядить Tr. — cf. t. *räües* gestalt.
rodangam (m.) megrozsdásodik; rostig werden Bd.
roganēl rozsda; rost Tr. — *rodanēl* id. ibid.
roktalāš fölmelegit; aufwärmen Tr. — cf. *oraš, oroktāš*.
romaldāš besötétedik, szürkül; es dämmert Tr. — cf. *rūmbalgaš*.
roskal (t. a.) szerencse; glück Gn. 61. *roskalan* glücklich (adv.) G. 56. *roskaltome* unglücklich Step. 17. — t. *riskal*.
roskalt- (r.) kerül; ausweichen Step. 4. — r. рыскать.
rowož róka; fuchs Gn. Tr. Bd. *rebež, ribāž, ribež, ribiž* (m.) Bd. *ribiž* Tr. *rübüz* (m.) NyK. 6, 195.
roz szerencse; glück (? sic) Gn. 61. — cf. *roskal*.
rozem ráz; schütteln Tr. — *rozarāš* (m.) leráz; abschütteln; отряхивать Tr. — *rozaltāš* megrázódik; geschüttelt werden Tr. — cf. *rüzem*.
roem: *roen šuaš* leszakít; pflücken M. 23.
roāltoš a paraszting vászonbélése; leinwandfutter am bauernhemd Tr.
rodá törékeny; spröde, zerbrechlich Tr.
rodo (r.) rokon; verwandter G. 57. P. 4. *rodo, roda* (m.) Bd.
rod-tukom rokonság; verwandtschaft Zag. 47.
rogožd (r.) matte, bastdecke; порожа Tr.

rok föld; erde, erdreich Gn. 33. M. 63. Bd. Tr. *molando rokom kockon ilo* a föld porát egyed s úgy élj; iss staub u. lebe so Uf. 17. Car. 16.

rokmaltem halkan nyerít; leise wihern Gn. 33.

ron turha; rotz Bd. Tr. — *r.-wozjon* nátha; schnupfen Tr.

rongedam bőfög; rülpsen Gn. Bd. Tr. — cf. r. рыгать.

royoż szürke; grau; сѣдой Tr. *royēž* M. 34.

royos gödör az úton; ausgefahrenes loch; ухабы Tr.

royos (r.) szajkó; holzhäher; ронжа-сойка Tr.

ronžem fölfejt; eine naht auftrennen Gn. *развивать, расплетать, разбрасывать* Tr. *r. nálmo gođemát* mikor széjjel véte-tik, wenn es aus einander genommen wird Pu. 19. *kawán góčon ronžén šaremašését* beim a b l a d e n des schobers u. beim ausladen Pn. 16.

rošćot (r.) elszámolás; abrechnung Gn. *rošćot* (m.) Bd.

röskal (t. a.) szerencse; glück Ocs. 24.

rož lyuk; loch Gn. Máté 9, 16. Bd. Tr. *raž* (m.) Bd.

rredás tisztít, fényez, kopaszt; reinigen, polieren, bepflücken; чистить, полировать, общипывать Tr. — *rridás* id. ibid.

ru seprő; hefen Bd. Gn. Tr. *kovász, sauerteig* Ist. 228. Máté 13, 33.

ruem vág, levág; hauen, schlachten Gn. Bd. — *rueštam, ruštolam* fr. Bd. *rualam* зарубить, надрубить, *rualoktás* caus. Tr. — *rojektem* (m.) vágat; hauen lassen Bd. — *roem* (m.) *roalam* (m.) Bd.

ruálmo-poldoš ruhakapocs; häckchen am kleid — *r.-p.-oyo* knopfloch; петелька Tr.

rualtem kap vmi után; fassen, greifen Gn. *схватить* Tr. *rualdem* Bd. *rualkalem* fr. Bd.

ruás kovász; teig P. 24. Gn. *ruakš* id. Tr.

rübšaltam ingadozik; schwanken Máté 11, 7.

ručkalem rázogat; schütteln (fr. von *ružem*) Gn. *ručkalem* id. Bd. — *ručká* farkával legyezgeti magát (a ló); das pferd wedelt sich mit dem schweif; *онахивается хвостомъ* Tr.

rudem old, fölold; lösen, auflösen Gn. Ist. 251. *leoldja láb-tekereseit*; den fusslappen abnehmen Tr. *jol rudem* id. Bd. — *rudkalem* fr. Bd. — *rudaltem* pass. Ist. 160. Tr.

rüdem szakít; pflücken Máté 12, 1. *rüdalt-* abreißen Bk. 39. — *rüdem* eine schnur ausdehnen Tr.

rüdayam rozsdásodik; rosten Gn. 77. *rüdayam* id. Máté 6, 20. *rüdayeš* Tr. *rüdayärem* mit rost bedecken Tr.

rüdayše rozsda; rost Tr. — *rodáyošo* id. Tr.

rüdü a fa béle, das mark des baumes Gn. 53. — *mlande r.* a föld belseje; das innere der erde Gn. 48. *šüder r.* das innere des

sterns P. 47. *sorta-r.* gyertya-bél; kerzendocht ibid. *jüt-r.* mitternacht G. 57. — *rüdö* Tr.

rüdo támasztó rúd; stützpfaht P. 26. — *ner rüdö* orr háta; nasenrücken Bd. — ? cf. r. *путь*.

rujžem, ružem ráz; schütteln Gn. 75. *rujžalt-* id. G. 32. — cf. *rüzem*.

rum v. run id. Tr.

rüm sötétség; finsterniss; *мракъ* Tr. — *rüm*la sötét; dunkel, finster Tr.

rümbalgem szürkül, sötétedik; dämmern Gn. Bd. *rümbalgem* id. Tr. *rümbülgedem* fr. Bd. *rümbälgaš* смеркаться Tr.

rümbälge szürkület; dämmerung Tr.

rümbalgemaš szürkület; dämmerung Bd.

rümbük szürkület; dämmerung — *rümbükän* (adj.) Bd.

rumbuk zavarosság; das trübe Bd. *rumbök* das trübe, bodensatz Gn. *rumbukán* (adiect.) Bd. Tr.

rumbuktás zavarossá tesz; trüben Tr. *rumbukangam* zavarossá lesz; sich trüben Bd. *rumbukanydem* zavarossá tesz; trüben Bd.

run turha, takony; rotz, schleim (aus der nase) Gn. Tr. *rün* id. Tr. — cf. *ron*.

rups harmat; thau Tr. — cf. *lupš, luws*.

rüps függő bölcső; hängwiege Tr.

rüpsém inog; wackeln Bd. *rüpsém* качаю машу Tr. *röpšém* (m.) ingat, ringat; schütteln, schaukeln Bd. — *ropšaltam* (m.) geschaukelt werden Bd. M. 44. *ropšaltam* (m.) schaukeln Bd.

ruš (r.) orosz, oroszul; russe, russisch Gn. Tr. *rušlá* russisch Ist. 7. Ocs. 6. — ÖSSZ. *ruš-aria* sonntag Bk. 34. *r.-a.-kečön* id. G. 63. *r.-a.-kugo-jumo* (*püjrošo*) gott des sonntags Tr. *r.-a.-jumon-awážo* мать бора воскресенья Tr.

rüšt rögtön, egyszerre; plötzlich Bd. *rüšt, rüžd* id. Tr. — cf. *rašt*.

rüštám megrészezsik, részeg; betrunken werden Gn. Tr. Bd. *jun rušten purušo üdrämaš* ein betrunkenes weib Ocs. 69. — *ruššo* részeges, säufer Tr. *ruššo* id. Bd. *ruštoktém* опьяняю Tr. *ruštoktare* megrészegezt; betrunken machen Bd.

rušta (r.) rosta-féle készülék a pálinkafőzésnél; eine art sieb beim branntweinbrennen; коробъ изъ луба со дномъ изъ палокъ для процѣживанья сусла отъ барды Tr.

ruštmaš részegség; trunkenheit Tr.

rüzem ráz; schütteln Bd. *rüzem* id. Ocs. 67. Ist. 95. *rüzaldem* mom. id. *rüzaldam* megrázkodik; sich schütteln Bd. *rüzaltar-* zum zittern bringen P. 15. — *rüzém* киваю, машу, трясу; *rüzältarém* встряхиваю; *rüzaltám* трясу Tr. — *rzem* (m.) Bd. *rzáš* Tr. *rzälem* (m.) megrendül, rezdül; erschüttert werden, erzittern Bd.

rűž zaj; lärm, geräusch Ist. 212.

ruža (r.) rozs; roggen Gn. 22.

rűžge túlzóan, dűhűsen, könnyelműen, csűnyán; zu viel, wűthend, leichtsinnig, entstellt; слишкомъ, неситово, вűтрено, безобразно Tr. — cf. *rűžge*.

rűžge zaj, lárma; geräusch Máté 7. 27. — *rűžge řařlař lár-máz*, kiabál; lärm, schreien Bd.

rűžgém zűrűg; rasseln Bd. *rűžgém* lármen Tr. — *rűžgen-řolgomáš lárma*; lármen Tr.

rűwřem schaukeln, wiegen, pumpen Gn. — cf. *rűpřem*, *lűwřem*. — *rűwltěř* hullámzik; wallen, wellen schlagen; волну-ется Tr.

rűweře = *orűweře* Gn. *rűweřa* id. Bk. 59. *rűweře* мальчикъ; де-верь моложе мужа Tr. — Őssz. *rűweřa-puřřyna* csemete; schűssling Tb. 77. *ű-puřřynon rűweřa-parcářo* az olajfa bimbűi; die knospen des őhlbaumes ibid.

S

1. *sa* (pron. demonstr.): *sáde* az; jener. *řode* id. Gn. *sádo* id. P. 12. — *sad-deno* Zag. 40. *sandene* Step. 3. *sadolan*, *sadon-deno* Uf. 18. j. *sadelan*, *sáde-verec* Bd. azért; darum — *sadon denak* azzal; mit dem Máté 6, 2. *sadák* точно также Tr. — *sádoge* így; so Ocs. 46. — *sádogok* ép úgy; ebenso Ocs. 72. 118. — *sádes* ekkor; jetzt Ocs. 87. *sadenam*, *sade-kodom* akkor; damals Bd. — *sádeřak* ott; dort Ocs. 58. — *sagellű* eben dorthin; вонъ туда Tr.

2. *sa* kasza; sense Gn. *sű* M. 38. *sű* Zol. — Őssz. *sa-kűžű* aus einer sense verfertigt messer G. 16. — cf. *saba*, *sawa* cs. *sűwű* id.

sűb szénaasztag; heuschober Tr.

1. *sabáš* füvet kaszál; gras mähen — cf. *saba* 1.

2. *sabáš* (est.) pofon csap; ins gesicht schlagen Tr. Zol. *sabaltáš* id. Tr. — cs. *sűp*- t. *űab*-.

3. *sabáš* (cs.) lisztel meghint (abrakot); mit mehl das futter bestreuen Tr. — cs. *sűp*- t. *sűb*-.

1. *saba* (est.) v. *sa* 2. id. Zol. — cs. *sűwű*.

2. *saba* (m.) tenyér; flache hand; ладонь Tr. — cf. *sabáš* 2. — cs. *řopka* ohrfeige.

sűba (cs.) haraszt; reisholz Tr. — *sűbű* *pudurtoř* id. Bd. — cs. *sűba*.

sabikaláš tapsol; in die hände klatschen — *sabiktém* caus. Tr. — cf. *sabem* t. *űab*- cs. *sűp*-.

sabár v. *sawár*.

sabla (r.) kard; säbel Gn.

sabor- v. *sawor*-.

sacém (m.) akar; will BJ. 7, 17. Bd. покушаться, намѣряться Tr. — *kolás sacá* haldoklik; mit dem tode ringen Bd.

sad (r.) kert; garten M. 10. Tr. — *sado-wiče* id. Tr. — *sat* id. Bd.

sadopka (r.) kert; garten Gn.

sagá mellett, mellette el, körül; neben, vorbei, um-herum; возлѣ, подлѣ, мимо, около, при Tr. Bd. — *sagarak* közelebb; näher; поближе Tr.

sagaemās közeledik; sich nähern — *sagaemdās* caus. Tr. — cf. *sagá*.

sagal, *sagole* (cs.) kapocs, kampó; haken; крюкъ. — Össz. *tür-wolák-sagole* eine art dachsparren; крюкъ, употребляемый для утверждения нижней стрехи Tr. — cs. *sekle*.

sagát (cst.) óra; stunde Tr.

sagenem (t.) gondolni vkire; an jemanden denken Gn. 69. — t. *sagin-*.

saglā v. *sagal* id. Zol.

saglas (r.) megegyező; übereinstimmend Ks. 26.

saj egészséges, szép; gesund, schön Gn. Bd. *sae* Bd. Tr. *saj kotta* bleibet gesund Bd. *saj conan* keusch Bk. 68. *saj uwer* das evangelium Máté 40, 23. *sajēs užaš* szívesen látni, kedvelni; gerne haben Ocs. 123. *sajlen užaš* id. Ist. 175. *sajnak* adv. Ist. 215.

sajka (r.) kehely; becher Gn. 73.

saják (m.) jövevény; fremder, ankömmling Bd. Tr.

sajlás szépít; zieren Tr. *saemam* szépül; schön werden — *saemdem* szépít, jobbít; verschönern, zieren, verbessern Bd.

sajlém (t.) kiválaszt; auswählen Bd. Gn.

sajrém v. *serém* Tr.

sakem (cs.) fölakaszt; aufhängen P. Gn. Bd. Tr. Ist. Bk. — *säkem* M. 16. Ocs. 61. Tr. — *sakalem* magára akaszt; auf sich hängen P. 9. aufladen (auf das pferd) G. 59. — *sakaldem* mt. Bd. *sakaldam* sich aufhängen Bd. *säkokt-* hängen lassen Ocs. 122. *sakalt-* id. Ist. 173. *sakaltokt* id. Ist. 38. Bk. 39. — *säkem*, *säkältem*, *säkältam* (m.) Bd. *säkälem* W. 22. — *šüeš sākältaš* nyakába borul; um den hals fallen Bd. *oknāeš sākēmö sawc* függő; vorhang M. 16.

sakau (t.): *s. jolman* hebegő nyelvű, beszédű; stotternd Ocs. 41. — t. *sakau*.

sákce (t.) védő angyal; schutzengel Tb. 247. *sayce* id. Tr. — cf. t. *sak* vorsicht; *sakla* behüten; *saklauči* schutzengel.

sakele v. *sagal*, *sagole* id. Bd.

sakeroj (r.): *s. küwar* diele, deren bretter mit den kanten übereinander zusammengefügt sind Gn. 68.

sakoj (r.) kiki; jeder; каждый M. 12. allerlei Gn. minden; alles Bd.

- sakor* cukor; zucker Gn.
saklém (t.) védelmez, őriz, megment; schützen, bewahren, retten Gn. 57. Pu. 16, 17.
saklok (cs.) folt; flicklappen Tr. Zol. — cs. *saplok*.
sakmák (t.) ösvény; fußspfad Tr.
saktarém v. *čaktarém* id. Tr.
salém (cs.) kaszál; mähen M. 21. Zol. *solem* (m.) Zol. Gn. —
salalt-pass. Tr. cs. *sol*- t. *čal*-.
sala (cs. m.) ostor; peitsche M. 32. Zol. *sola* id. Zol. —
cs. *solá*.
salaltás leseper; abkehren; метлою спахивать Tr. —
cf. *salko*.
salam (est.) üdvözet; gruss Gn. 65. Pu. 40. *salamalok* id. Bk. 60. — *salá* id. Tr.
salat (r.) szalad; malz P. 50.
saldat (r.) katona; soldat Gn. *saldák* id. Bd. *salták* (m.) id. Bd. Tr. — cf. cs. *saldak*.
salom (cs.) láng; flamme M. 27. *salam* (m.) Bd. — cs. *solom*.
salomemäs meggyúl; sich entzünden — *salomemdäs* meggyújt; anzünden Tr.
salko (cs.) seprű; besen M. 38. Tr. — cs. *solga*.
salmá serpenyő; bratpfanne P. 27. Bd. Tr. *selmä* (m.) Bd. *selmä* (m.) Tr. — s. *muno* rántotta; rührei Bd. *salmá*-kinde pfannküchen Tr. — ? cf. *salom*.
saló (t.) tutaj; floss Tr.
samaj (r.) ugyanaz; derselbe; zeichen des superlativs Gn. *samaj* Bd.
saman, *zaman* (t. a.) azonnal; bald, schnell Gn. 7. *samangona* id. Ocs. 119. *samon* id. Tr. *samanorak* id. Ocs. 43.
samawar (r.) szamovár Pu. 42.
sámon (m.) tévelygő; irrend — *sámani* id. Bd. *saman* egyetlenlenkedő, czivakodó; uneinig, zanksüchtig Ocs. 8. — Össz. s. *korna* irrweg, s. *keša* tévelygő; irrend Bd.
samorok (cs.) fiatal; jungling; молодой Tr. *samrök*, *sämräk* (id.) Zol. *sámerök*, *samerek*, *samorök*, *samorek*; *sämerek* (m.) id. Bd. — *samorök* kleines kind Gn.
samlaš (cs.) nyűni; gäten M. 24. — cs. *šomla*-.
samók (r.) kastély; schloss; замокъ Tr.
sanat (t.) fejedelem; fürst (= *törja*) Ocs. 30. — t. *sanat* tanácsos; der rath Bál. 71.
sandale (t. p.) üllővas; amboss Bd.
sandalok (cs.) világ; welt Bk. 51. Zol. id. atmosphäre Tr. id. ország, föld; land, erde Bd. — *sändälök* (m.) die welt M. 49. *sändäläk* (m.) id. Bd.
sandök szekrény; kasten Tr. — t. a. *sandik* r. сундукъ.

sangga (cs.) homlok; stirn Gn. 22. Tr. Zol. *sāmgā* (m.) Zol. —
Össz. *s.-ončol-up* üstök; schopf Tr.

sanzal (m.) só; salz M. 20. Bd. — *sancaltas* besóz; einsalzen
M. 43.

sap: *sap kerem* kantár, gyeplő; zaum, zügel Gn. 78. Tr. *sap-*
kandra gyeplő; zügel Bd. — *sāp* id. M. 32. *sāp* (m.) id. Bd.

saplő (r.) kard; säbel M. 62. — *sapla* Tr.

saplok v. *saklok* Tr.

sapnaltás belefog a szánkázásba, javában szánkázik; schliitten
fahren; (раскатываться о саняхъ) Tr.

sapnáltos sikos, csúszós út; schlüpfriger weg Tr.

sapóndo (= *sap-wondo* Tr.) csép; dreschflegel Pu. 16. *supóndo*
id. P. 10. — cf. *sabás* 2. t. *čub-agač* dreschflegel Bál.

1. *sar* (cs.) sereg, hadsereg; schaar, heer Ist. 257. Bd. Tr. —
harcz; schlacht Üf. 71.

2. *sar* (est.) sárga, mézszín; gelb, rothgelb Bd. blassgelb, fahl
(von pferden) Gn. 78. соловой, буланный, бланжевый Tr. — *saro*
falb M. 34. *sarő* gelb M. 24.

sār, *sārā'n* (cs.) rét; wiese M. 21. полоса земли, загонъ Tr.
sārān id. Km. 87. — cf. *sajrēm*, *serem*.

sārem (cs. m.) forgat; drehen, wenden W. 46. Bd. *sārās* (m.)
вертѣть Tr. *sārālās* megfordít, meghajlít; umkehren, umbiegen
Tr. *sārāltās* pass. ibid. *sarāl-*, *sārāl-*, *sārkalem* (m.) id. Bd. *sārñölās*
M. 44. *sārñem* (m.), *sārñälüm* sich drehen Bd. — cf. *saworem*.

sārā (cs.) kopasz; kahl — *sārāmās* meztelenül; nackt
(adv.) Tr.

sara-voč (cs.) kulcs; schlüssel Bd. — *saro-woč* id. Pu. 35.
saravaž (m.) *sarabác* (m.) id. Bd. — *s. köveg* lakat; schloss ibid. —
cs. *surá* schloss.

sarai (t. p.) pajta; schuppen Pu. 34. M. 31.

saran (t.) fukar; geizig Zag. 22. Gn.

sarana geisfuss, ægopodium (? sic) Gn. 49.

sarapán (cs.) női ruha; szoknya P. 25. — cs. *sarpan*, *sorban*.

sarasém (cs. m.) illendőnek, hasznosnak lenni; anständig,
nützlich sein Tr. kibékül; sich versöhnen Bd. — cf. *sorasem*.

sārem (cs.) gyp; rasen — *sirém* (m.) id. Bd. *serém* P. 21. —
cf. *sār*, *sārān*.

sarla (cs. m.) sarló, sichel M. 38. Bd. — cs. *śorla*.

sarlagém (cs.) kimél, sajnál; nachsicht haben, schonen Tr.
Zol. *surlax-* id. Zol. — cs. *śorlax-*.

sarlanem bevádol; anklagen (? sic) Gn.

sarsí (cs.) veréb; sperling Tr. Bd.

sartá (cs. m.) gyertya; kerze M. 27. Bd. — cs. *śorda*.

sasi v. *sarsí* id. Tr.

śaška (t.) virág; blume Gn. 56. gyümölcs; frucht Ocs. 5. —

saská blume Pu. 16. bogyó; beere P. 56. Bk. 20. завазь плода н его цвѣтокъ Tr. *s.-kugo-jumo*, *pufrošo* gottheit der frucht Tr. — t. *čáčäk* Bál.

šaskalandar- fölvirágoztat; erblühen lassen G. 58.

saslaš (cs.) kuruttyol; quacken M. 62. czinczog; pipen M. 35. krächzen M. 41. кричать, вонить, громко требовать Tr. jaj-gat, sir; wehklagen, weinen, háborog; tumultieren Bd. — t. *čazla-* zischen Bál. cs. *sas* laut, schall.

saslonga ofenthür Gn.

sasna (cs. m.) disznó; schwein M. 33. Zol. *sosna*, *šosna* id. Zol. — Össz. *s. igő* malacz, ferkel M. 33. *sosna uzo* eber; *s. šu* schweinsborste Zol.

1. *sat* (t.) óra, időtartam; stunde, weile Gn. percz; augenblick G. 51. — t. *săt.*

2. *sat* (m.) pigejáték; игра въ чижъ Tr.

sătán (cs.) sövény; geflochtener zaun, flechtwerk; плетень — *šawowice* (m.) id. Tr.

sătormaká (cs.) forgács, száraz haraszt; späne, trockenes reiss Tr. — cs. *sătira*, *čikmāk* cf. *čodrá* t. *čitir*.

satú (t.) árú; waare Pn. 7. Pu. 17. Tr. *šatom štem* handel treiben Gn.

šaup (t.) igaz, gerecht *ajdemon poro šaup paša-šamočošto*, az embernek jó igaz tettei; des menschen gute gerechte thaten Zag. 6. — t. *šauab* igazolás, üdvözlés; rechtfertigung, seligkeit — *šauablí* adiect. Bál.

šawem (tüzet) kiüt, csíhol; (feuer) schlagen Gn. — *šawen* rasch wie das feuer (? sic) G. 59. *kap šawen* so dass der körper funken sprüht G. 60. — cf. *šabáš* 2.

šawá (cs.) kasza, sense Tr. Bd.

šawala (cs.) kanál; löffel M. 27.

šawaltem: wujem s. bólogat; nicken Gn. — cf. *šabaš* 2.

šawame: tul s. tűzszerszám; feuerzeug Bd. — cf. *šawem*.

šawár (r.) deszkakerítés; zaun P. 21. Tr. — *šabár* id. Ist. 255. — *kū šabár* köfal; mauer Ist. 172. *kū šawaran* adiect. befestigte (stadt) Ist. 80. — r. заборъ.

šawc (m.) kendő; tuch M. 15. — Össz. *stól šawc* asztalterítő; tisch Tuch M. 15. *šərgömm* s. törölköző kendő; handtuch (tlk. arczkendő) M. 16. — cf. *šowočo*.

šaworém (cs.) fordít, megfordít; wenden, drehen, kehren Gn. 5. 59. Pu. 19. Tr. *šaurén* G. 61. Krest. 6. *šabor*- Ist. 50. *šaurem* Bd. — *šaworalám* id. Tr. — *šaworném* fordúl; sich wenden P. 32. Tr. — *pušton šawornem* umbringen Ocs. 63. *šaurén wozenot* sie haben übersetzt Krest. 6. — cf. *šärem*.

šawortoš: keče s. sonnenblume; подсолнухъ Tr. — *šaurtoš*, *šáortoš* fordulat, hajlat; wendung, biegun Bd.

śawoštarem összecsap; zusammenschlagen Gn. *kok tünžam* *waš śawoštaren* zwei welten einander gegenüber glänzen lassend (?) G. 61. — cf. *sawém*.

śawuś sáfár; schaffner Gn. 55. *śawoś* id. Gn.

sawut irgendein hochzeitsordner; лицо, наблюдающее за поѣздомъ на черемисской свадьбѣ Tr.

se pron. demonstr.: *sede ez*; dieser — *séda* m. Bd. — *sädlan* azért; darum Ocs. 10. — *sédašta* (m.), *sedeštü* (m.) ott, dort Bd. *sedežak*, -ken ide; hierher, *sedaška* (m.) *sedašäken* (m.) oda; dort-hin, *sedeškü* (m.) *sedeškebek* (m.) addig; bis dorthin, *sedežeč*, -čen innét; von hier, *sédašeč*, -čen (m.) onnét; von dort, *sedešeč* (m.) id. — *sengé* úgy; so Bd. *segé*, *segelü* id. Tr.

se-panda = *sap-wondo* Tr.

sebäš, *sebäläš* v. *sabaš* Tr. *sebén-šuaš* betäuben; заглу-шать ibid.

seđerán v. *seretán* id. Tr.

śedrä (m.) palló; diele M. 25. *seđerä* id. Bd. *seđerä-ümbäl* id. Tr. — cf. t. *sündärä* id.

śelo (r.) egyházas falu; kirchdorf Gn.

selök (r.) ülő pad; bank zum sitzen P. 47.

selmä lábas; pflanne M. 28. — cf. *salma*.

sem (cs.) melodia; melodie Gn. *tombro sem* der ton der ba-laika G. 78. — *sem* musik Uf. 78. — cf. *šemon*, *semon* gemäss.

sem-sem (m.) fokozatosan; allmählich, stufenweise; посте-пенно Tr. — cf. cs. *šom* рядомъ, подлѣ Zol.

semet: *sinžam* s. pislog; blinzeln Gn.

semel-, *semäl*- (m.) vigasztalni; trösten Bd. *semäläš* id. Km. 82. *semeläš* id. Tr. *semelältäš* pass. Tr.

šemök (r.) der siebente donnerstag nach den ostern Gn. — *semik* Bd. *semök* Tr.

semon szerint, módjára; gemäss, wie Ist. *šemon* Bk. 49. Gn. *semen* Bd. *semin* (m.) Bd. Km. 15. *semön* подобно, наподобіе; по; тоць въ тоць Tr. — *semon* közben; während P. 35. *užmožo semonak* *palen* als er ihn erblickte erkannte er ihn Ocs. 31. — *kugožalan šogalmošt semonak iktoštom ikto pušton ulut* wegen (für) der königlichen gewalt tödteten sie sich einander Ist. 126. — *ni mo semonat* sehogyse; durchaus nicht Ist. 215. anderst nicht Máté 27, 24. — *semonak* ebenso Ist. 70. *seminak* id. Ocs. 50. *semenók* по-добно Tr. — cf. *šem*, *sem*.

semja (r. m.) család; familie Bd. Gn. — *semían* családos; der eine familie hat M. 71.

sen (cs.) szín; farbe — *senle* szép, jeles; schön, vorzüglich Bd. — cf. t. *šin* schönheit Bál.

sejem (cs.) meggyőz; besiegen; im stande sein Gn. 17. Tr. Bd. *senem* id. Bd. *singem* (m.) id. Km. 15. Bd.

senejá gabonavirágzás ideje, mikor a cseremisiz nem végez földmunkát; zeit der ährenblüte, wo die feldarbeit ruht Tr.

sepošášlok győzelmes erő; siegende kraft Bk. 76.

1. *seňčk* (t.) szénavilla; heugabel M. 38.

2. *seňčk* (r.) előszoba, tornác; vorhaus, flur M. 31.

sep-pandö cséplő; dreschflegel M. 38. — cf. *sap-wondö*.

sepnem (m.) megfogy, elsoványodik; abmagern Bd. epileptisch sein Tr. *sepnása* holdkóros; mondsüchtiger Bd.

sepná epilepsia Tr.

seř (cs.) part, ufer Ocs. 11. *ser* Ist. 13. *ser* Gn. 46. *seř* Gn. meeresufer P. 7. берег материкъ Tr. *sir*, *sir* (m.) Bd. *sir* Zol. — *sérošto* mellett; neben (wo) P. 10. *séroško* mellé; neben (wohin) P. 32.

serem (cs.) ír; schreiben G. 44. *serem* Gn. 74. *serém*, *serém* Gn. *sirem* (m.) Bd. Ocs. 54. *sírem* Tr. *seralt*-pass. Ocs. 106. *seralt*-kapar; ritzen G. 74. *serokt*-irat; schreiben lassen Uf. 102. *sirikt*-id. Tr. *sirkälem* (m.) fr. *sirältem* (mom.) Bd.

serém haragszik; zürnen v. *sörém*.

será (est.) sör; bier — *sra* (m.) id. Bd. *sra* Bk. 45.

seralem (cs.) elreteszel, bezár; versperren, verriegeln — *suralém* (m.) id. Bd. *sralaş* id. M. 34. — cs. *şurá* schloss.

serän (t. m.) piros, veres; roth, fuchsroth; рыжий — *serä-memäş* рыжъ Tr.

serasém (cs.) v. *sorasém* id. Tr. — cf. *sarasém*.

serdeškä (r.) сердечникъ Tr.

1. *seredä* (est.) baktop; gerhardskraut, geissfuss (*ægopodium podagraria*) Gn. *seretä* id. Bd. *seretän* id. Tr. — Össz. s. *káik* kerti sármány; (emberiza hortulana) Tr.

2. *seredä* v. *şedrâ* id. Tr.

serék sovány; mager — *sereklänäs* soványodik; abmagern, *serekländaráš* abmergeln, entkräften Tr. — ? cf. t. *sejrák*.

serém (cs.) gyep; rasen P. 21. Tr.

şeroş írás; schrift G. 47.

sergá (t.) fülönfüggök; ohrgehänge Bd. *sergáš* gyűrű; finger-ring; перстень, кольцо — *serga* id. Tr. — *imni sergáš* schellentrommel, schelle; бубенчикъ Tr.

serkalaş ígér; versprechen Tr. — cf. *sörém*.

serlagem (cs.) kegyelmez; verzeihen, sich erbarmen Gn. Bd. Tb. 61. *serlayém* Tr. *sarlagém* Zol. *sörlayem* (m.), *sorlayem* (m.) üdvözít; erlösen Bd. *surlayém*, *sirlagém* (m.) id. Zol.

serlagoş: *serlagoşom pu* őrizd meg; behüte P. 21. *şerlagoşan* liża ile erweist euch barmherzig G. 55.

şerméc fék, gyeplő; zügel, zaum M. 32. *sermec* (m.) узда Tr.

sérték haragos, ingerült; zornig; erregt Bd. — cf. *sörém*, *serém*.

sertnäs megbotlik, elesik; stolpern, fallen — cf. *šortnält-t. sirt-* wiegen, schaukeln.

seš: *s.-kürtnü* blech, weisses eisen; жель, бѣлое желѣзо Tr. *seskâ* csira; keim M. 46.

seskem szikra; funke Gn. *šöskemaltam* szikrázik; funkeln Gn.

šet óvatos, vigyázó; wachsam Gn. 78.

setelkâ (r.) nyakló-vánkos; kummetpolster — *s. kerem* черсдельник M. 32.

seven (t.) kék posztókaftán; ein blauer rock aus tuch Bd. — *sowon* id. P. 25. rock id. ibid. свадебный женскій кафтанъ Tr. — *t. čiuâ* Bál.

si (est.) csemege; leckerbissen Gn. 63. *ši* id. G. 33. megvendéglés, bewirtung Gn. 64. *ši puš* süsser geruch G. 61. — *sî* tisztelet, megtiszteltetés; ehrung Bd. честь, угощение Tr. — *cs. sôj* t. *sij*.

sigirem (cs. m.) kiált, kiabál; schreien, lärmén Bd. — *sigrem* id. Bd. schreien, winseln, bellen Tr. — *sigrâlam* fr. (m.) Bd. *sogrâlam* Sm. 6. — *Egipet-goč sigrenam érgam mininam* aus Egipten rief ich meinen sohn BM. 2, 15. — *cs. šôyr-*.

1. *sijan* (est. p.) kár, károsítás; verlast, nachtheil; beschädigung Tr. — *siänlok* vergehen: *min mo siänlokem ulo?* was ist mein vergehen? (v. ö. *mojn mogaje winamatem ulo?* Ist. 113.) Ocs. 80. — *cs. sojan* t. *zijan*.

2. *siján* v. *sûján* id. Tr.

silem megvendégl; bewirten Gn. Tr. — cf. *si*.

silan erős; stark M. 72. — *siladomo* gyenge, laza; schwach, lose M. 71. — cf. *t. sâl* kraft Bál.

silim (cs.) háló, gyalom; fischernetz Tr. *silem* id. Bd. — *s. sinža* hálószer; masche am netz.

siltá (m.) bölcseség; weisheit; премудрость — *siltže* id. Tr.

simlās áldást mond; segén ertheilen, sprechen; благословлять Tr.

simrâš gyűlöl, utál; hassen, verabscheuen Tr. *simrén anžaš* (m.) irigyel; beneiden Bd.

sindārâ (cs.) palló; diehle; полати Zol.

sir ... v. *ser* ...

sir (cs.) telepítvény, falu; niederlassung, dorf Tr. — *cs. šir* земля, мѣсто, страна cf. *jir, jer*.

šira (r.) gyújtó; zündhölzchen Gn. — *sirâ* schwefel; ropучая сѣра Tr. szurok; pech (m.) Bd.

sirmâš levél; brief Tb. 248. schrift BM. 5, 17. *siremâš* (m.) id. Bd.

sirip (m.) nehezen, sulyosan; schwer, drückend, lästig (adv.); тягостно Tr.

sišer (m.) tej; milch Km. 32. — cf. *šožer*.

sitém (cs.) elég lenni, genügen Gn. Bd. Tr. *wiet sitema šemon polšo* erödhöz képest segíts; helfe gemäss deiner kraft Bk. 46. *kacken s.* (m.) jóllakik; sich sättigen Bd. — *sitarém* kielégít; befriedigen Bd. *sitārém* id. Km. 19. *sitarém* anfüllen Tr. *sitenam* gesättigt, befriedigt werden *sitārāltāš* id. Tr.

sitā (cs. m.) elég; genug Bd. *sitā* id. *ibid. úto-sító* fölös; überflüssig P. 21. — *Dawidlan mo ogeš site onde* D.-nak mi lehetetlen még; was ist dem D. noch unmöglich Ocs. 78. — *sitédémő* (m.) telhetetlen; unersättlich M. 69.

sitmož törvénytelen (gyermek), kóbor, kora szülött; unehe-
lich, landstreicher, früh geboren Tr.

sēc (r.): *truwa s.* korom; russ M. 27. — r. *сáжа*.

sěján v. *sijan* 1.

sējgrāš (cs.) csiripel; zwitschern (der spatz) M. 37.

sělöklanēmaš gond; sorge M. 68. — cf. *suluk*.

somostáromo szerelemébresztés *varázslata*; zauberformel für
das erwecken der liebe P. 31. — ? cf. *sen*, *son*.

somsor bünös; sündhaft Máté 11, 19. — v. *son*.

son (cs.) arcz, alak; gesicht, form, *sen* id. — *sendemo* vér-
telen; blutarm, *sendemo* entstellt, hässlich, *sonsor* nicht schön,
nicht höflich Tr. — *somsor* bünös; sündhaft Máté 11, 19. *sümsür*
halsstarrig, eigensinnig Tr. — cf. *sen*.

sőnzāš (m.) ül; sitzen M. 29. *lemegy a nap*; (die sonne) geht
unter M. 50.

sőnzā (m.) szem; auge — *wéd sőnzā kútfo*; brunnens M. 31.

sor szöglet, él; ecke, kante P. — cf. *šor* Bd.

sorem haragszik; zürnen Gn. P. 6. Tr. *serem* id. Bd. *šrem* id.
Ocs. 8. — *soroktém* megharagít; erzürnen, zornig machen Ist. 82.
serektém id. Bd. *srektém* id. Ks. 10. Bk. 46. *šratoktém* id. Ocs. 58.
seraktolam fr. id. Bd. *šrüten ulut* megharagították; sie erzürnten
ihn Ist. 99.

sorá (cs.) sör; bier Tr.

sora-woš (cs.) kulcs; schlüssel P. 24. Tr. — *srawač* id. Bk. 38.
cf. *saravoč*.

soralém v. *seralém* Tr.

során (cs.) irha; weissgegerbtes leder Tr.

sorčök (cs. m.) tücsök; hausgrille Zol. — cs. *šorčök* r.
сверчокъ.

šorconém (m.) átázik, megdagad; nass werden, anschwel-
len Tr.

šoromo harag; zorn Ocs. 40. *šremo* id. Ist. 30. *šrmožom* harag-
ját; seinen zorn (acc.) Ocs. 107. *šrmožom* Ist. 152.

sorká (t.) eczet; essig Tr. — t. *serká*.

sosornem (m.) elszakad vlkitől, megválk; sich scheiden Bd.

sosná (cs.) disznó; schwein Tr. *sösna* P. 22. — cf. *sisna*, *sasna*.

sot: *sot-jey* szódé; fresser; обжа́ра че́ловѣкъ Tr.

1. *sotrém* drágán árul, elad; theuer verkaufen Tr.

2. *sotrém* (t.) lenyüz, egészen összetép; ganz zerreißen — t.

sodram-разди́рать Tr. t. *žort*- id. Voskr.

sowán (cs.) daganat; geschwür Tr. — *süwán* id. Uf. 74. *süban*,

suwan (m.) id. Zol. — cs. *span* t. *čüan*.

skalá igen, ép úgy; ja, eben so — *uké sk.* éppen nem; eben nicht, *tugé sk.* ja, so Tr.

skamňa (r.) pad; bank Tr.

ski (bedeutung nicht bekannt) P. 24.

skinija (r.) sátor, hütte, zelt Ist. 81. Ocs. 57.

skot (m. r.) gyűlés; versammlung Bd.

skušna (r.) unalom; langeweile M. 68.

slawa hír; ruf, gerücht Gn. dicsőség; ruhm Bd. *slaváluk* id.

Bd. — *slawem* dicsőít; rühmen Bd.

slédnik (r.) örökös; erbe Bd.

slěk (cs.) sapka; mütze Tr. — cs. *islek*, *silek*.

slonóvaj (r. m.): *sl.* lu elefántcsont; elfenbein Bd.

sluga (r. m.) szolga; diener Bd.

služem (r.) szolgál; dienen Bd. — *služitlem* id. Gn.

služba (r.) szolgálat; dienst Ist. 121. Ocs. 86.

smela (r.) vakmerő, dreist, kühn M. 72. *smělá* Tr.

smirná (r.) békés, szelid; friedselig, demüthig Bd. Ist. 284. — *smirná* alázatosság; demut M. 68.

smokovnaj (r.) *pu* fügefá; feigenbaum — *smokóvnica* (*pu*) id. Bd.

smola (r.) szurok; pech Ocs. 39. Ist. 54. — *solama* id. Ist.

54. — *smolitláš* theeren; pichen Tr.

snast (r. m.) háló; netz Bd. — *snaš* geräth Gn.

šnege, *šnege* (= *išnege*) eper; erdbeere Gn. 6. P. 45.

šo (r.) még mindig; noch immer Gn. *so* id. Bd.

sobem Zol. *sobalás* Tr. v. *sowém* id.

sobalá (cs.) kanál; löffel Bd.

soborém (cs.) fordít; wenden Máté 5, 39. *soburn*- sich wenden

Bk. 72.

sobo v. *sowo* id. Zol.

sočše néne; muhme G. 70.

sodok (r.) egészen úgy; ganz so; всета́къ Tr.

sodom (r.) láрма; lärm NyK. 3, 145. (Préd.)

sodor gyors; schnell Tr.

soga (cs.) gallér; kragen Gn. Bd. Tr. — *užar sogan* *luj* zöld nyakú nyest; marder mit grünem hals G. 60. *kol-s.* kopoltyú; kieme Tr.

- sogá* (cs. r.) eke; pflug Tr. Zol. — cf. *šoga*, *šaga*.
sogalás (cs.) szánt; pflügen Tr. Zol. — *sagalém* id. Zol. cf. *šagalém*.
sogan (cst.) hagyma; zwiebel Gn. Zol. — cf. *šogán*.
sogdá (r. m.) mindig; immer, fortwährend Bd.
soglas (r.) egyesség; eintracht Gn. *soglasja* (m.) egyezkedés; vereinbarung Bd. — *soglasajem* beleegyezik; einwilligen Bd.
sogšas (t.) harczolni; kämpfen Ocs. 49. — t. *sugiš*.
sojtá kalbász; wurst Tr.
šój harcz; krieg Gn. Ocs. 31. Ist. 96. csatatér; kriegsplatz Ocs. 71.
šójgém harczol, lármáz; kämpfen, lärm Gn. — *šójgošo* lázadó, czivakodó; streithans Ocs. 59.
sokmak (t.) mezsgye; ackerrain G. 69. Tr. — cf. *sakmak*.
sokor (cst.) vak; blind Ocs. 16. Ist. 22. Gn. 48. Zol. *sokor* Ist. 75. Tr.
1. *solém* v. *salém* id. Gn. 49. Pu. 39. Bd. — *solkalém* fr. Bd.
2. *solém* (cs.) hajít; werfen Gn. 3. 39. 30. — *solkalem* lobogtat, csóvál; schwingen, winken Bd. mit der hand winken Ist. 178. махать Tr. *solaltás* id. Tr. — *poršon gañe ümör solen ilaš* wie die seide der zeit trotzend (?) leben G. 56. — cs. *sollá*.
1. *sol* (lange) feder, schwungfeder Gn.
2. *sol* láng; flamme Gn. — cf. *solom*, *salom*.
3. *sol*: *šinža* s. szemöldök; augenbraue Gn.
4. *sol*: *pi* s. kutyafü; hundekraut G. 76.
5. *sol* (t.) tutaj; floss Tr. — cf. *saló*.
1. *solá* v. *salá* id. Tr. Gn. Ist. 130. Bd. — *söla* Ocs. 92.
2. *solá* (r.) falu; dorf Tr. — cf. *šelá*.
solá (cs.) az idő egy kis része, percz; ein kleiner zeitraum, minute Tr. — cs. *sol* jahr.
solagáj (cst.) bal oldal; linke seite Tr. — cs. *solagaj* t. *sul*.
solém (t.) jégeső; hagel Pn. 16. — cf. t. *sulim* снѣжный Ostr.
söldörá fekvőhely a padlásan; schlafstätte im oberen hausboden Bd.
solgá v. *sogá* id. Tr.
solgán czivakodás, hazugság; zwist, lüge Tr. — cf. t. *jalgan*.
solge v. *salko* id. Tr.
solok (t.) törő kendő; handtuch Tr. kopftuch P. 50. — grosses tuch Gn. *solok* id. Ringw. — t. *sölge*.
solom (cs.) láng, szikra; flamme, funke Tr. *solom* id. Bd. cf. *salom*.
som (cs.) gaz, pelyva; spreu, unkraut Tr. *sam* (m.) id. ibid. — cs. *šom*.
somán czivakodás, hazugság; zwist, lüge; вздоръ, ложь Tr.
somol (cs.) ügy, dolog; angelegenheit, sache G. 39. Ist. 322.

somul id. *samol* (m.) id. Bd. — hausgeschäft Gn. дѣло, нужда. — *somolka* apró ügy; eine kleine angelegenheit Zag. 68. — cs. *somol*. *somolkálók* segítő; követ; beistand, gesandter; пособникъ, посолъ Tr. — cf. *somol*.

sonar jó vadászó idő, indulás a vadászatra; gutes jagdwetter, aufbruch zur jagd Gn. vadászat; jagd Uf. 35.

sonar-wol szivárvány; regenbogen G. 48. *s.-pol* id. Gn.

sondok szekrény; kasten Gn. 48. — cf. *sandok*.

sojro (t.) süket, taub Ocs. 53. *sojra-jolmódomo* süketnéma; taubstumm Sdru. 3. — t. *sagrau* Voskr.

sopkalem kézzel üt; (mit der hand) schlagen Gn. — cf. *sobem*, *sowem*.

sopké nyárfa; espe Pu. 28. Bk. 18.

soptera sovány; mager Uf. 46. j. *soptra* id. Zag. 18.

sor serdült; mannbar; взрослый Tr. — cf. *cora* cs. *čora*, *čura*.

sőrem ígér; versprechen Gn. *sőrem* id. Bd. Tr. akar; wollen Bd. Máté 11, 27. Ist. 10. *sorem* id. Ocs. 8. kíván; wünschen Bd. fenyeget; drohen Gn. — ? cf. *sőrásém*.

sőrán rúzsa (ló); rothfuchs M. 34. — cf. *sar* gelb, *sarə* falb.

sőrásém (cs.) megegyezik, kibékül; vereinbaren, sich einigen Gn. *sőrásém* id. P. 2. *sorasem* id. Bd. Tr. eljegyez; verloben Gn. Bd. Tr. — *sőrásalt*- sich verloben Tb. 70. *sőrásáltso šamoč* verlobte Tb. 70. — *sorastarém* kibékít; versöhnen Bd. Tr. — cs. *sorás*- cf. *sarasem*.

sorasmaš leánykérés; werbung — *sarásema idor* (m.) eljegyzett leány; die verlobte Bd.

sörbalém v. *sorvalém*.

sőrem (cs.) gyepes hely; rasen Pu. 39. *sőrem*, *sőrem* ugar; ungepflühtes land Gn. — cf. *sárem*, *serém*.

sőreman: *jor-s. aya* füvel benőtt telek; mit gras bewachsener acker Pu. 35. — cf. *sőrem*.

sorla (cs.) sarló; sichel Pu. 16. Gn.

sorlek (cs.) zabola; gebiss am zaume Gn. 45.

sorom (cs.): *pu-s.* fahasáb; holzscheit Gn. — cf. cs. *šorom* rücken, спина.

sorkém drei arschin langer holzblock Tr. — cf. *carkém*.

sörmaš ígérlet; das versprechen Bd.

sorokowoj (r.) negyven akós; vierzig eimer fassend Gn. 48.

sorlá (cs.) gyertya; kerze, licht Tr. Gn. Bd. — Össz. *šinža s.* szem bogara; pupille, augenstern Gn. s. *keče* halottak ünnepe; allerseelentag Bd. Tr. — cs. *sorda*.

sorwalem (t.) kér, könyörög; bitten, beten Gn. Bd. Tr. *sorbalém* id. Ks. 7. *sörbalém* Tb. 38. Bk. 42. *sorbálém* Ocs. 20. *sörwālāš* Ist. 21. — *sarvalém* (m.) Bd. *sarbalem* (m.) Bd. Km. 9. *sarbalam* Bd.

- šōša* (est.) rojt; franse G. 71. — cs. *śuš* haar, t. *sūs*.
sōšan giliszta; bandwurm Tr. — ? cf. *šōša*.
šōškemalt- szikrázik; funken sprühen G. 51.
sōšna disznó; schwein G. 48. *šōšna* Gn. 66. *sōšna* P. 22.
sotá (m.) világosság; das licht Km. 5. *sotē* das licht; hell M.
 47. *sotálga* (adiect.) Tr. — cf. cs. *śut* r. сѣтъ.
sotarás kárörvendő; schadenfreude haben Tr.
sotona satan Gn.
sotník (r.) rendőr; polizeidiener Gn.
sowem (est.) tapsol; (mit der flachen hand) schlagen Gn. Bd.
 Tr. Ocs. 63. pofon üt; ins gesicht schlagen B. *soven koldaš* id. Bd.
 — *sowaldam* simogat; streicheln G. 50. *sowaldam* Bd. — *sewem*
 (m.) *sebem* (m.), *sevülám* (m.), *sabem* (m.) id. Bd.
sowetajdlem (r.) tanácsol; rathen Gn. *sovetajem* tanácskozik;
 sich berathen Bd.
sowon szappan; seife Gn.
sowla (cs.) kanál; löffel Gn. Bk. 14. Sdrc. 6.
sowo tenyér; flache hand — pofoncsapás; ohrfeige Bd. Tr. —
sava (m.) id. Bd. — cf. *sobo*, *saba* cs. *šopka* ohrfeige.
sowók (r.) kis lapát; schaufelchen Tr.
spaj (tp. p.) kedves; lieblich, angenehm Gn. 64. szépség,
 pompa; schönheit, prunk P. 45. — t. *spaji* stutzer Bál.
spor (r.) viszály, harag; streit Ocs. 7.
sporitlaš (r.) czivakodni; zanken Ist. 82. Ocs. 86.
sra (est.) sör; bier M. 19.
ssorás befoglal; einfassen; оторачивать — *ssoreme* ото-
 рочка Tr.
ssorma (m.) párducz; panther Bd.
stan v. *štan* id. Bd.
starajém (r. m.) igyekezik; sich bemühen, közbenjár; ver-
 mitteln Bd. — *starajšō* szorgalmas; fleissig M. 74. *starajdlem* sich
 bemühen Gn. — *strarajmaš* szorgalom; fleiss M. 69.
statjá (r.) szokás; gewohnheit, mód, alak; art u. weise, form
 Bd. mit einem adiect. verbunden bildet es ein abstractes haupt-
 wort z. B. *turna statja* contumacia Bd. cf. Km. 69. — *magana*
statjan lin tolaš in welcher gestalt erscheint er Km. 17.
stel' (cs. r.) asztal; tisch Tr. Zol.
šten (= *ešten*): *kugo jukon šten kalašen* nagy hangon erősen
 mondá; er sagte es mit lauter stimme stark Ocs. 91. (= *wian*
 Ist. 129.)
stena (r.) fal; wand Gn.
step sötét; finster P. 45.
stijá (m. r.) elem; element Bd.
stolm (r. m.) oszlop; säule Bd. *stolmo* id. Tr.
stopká (r.) pohár; trinkglas Tr.

strojém (r.) épít; bauen Bd. — *stroitlem* id. Gn. Ocs. 120.
süan lakodalom, nász; hochzeit Bd. *süän* (m.) Bd. *süän* Tr.
 Tb. 56. *suján* (m.) Bd. *šuan* Bk. 60. — *s. vuj* vőfél; brautführer
 Bd. hochzeitsordner Tr.

suáp (cs. a.) üdvözlés; seligkeit Zag. 26. Tb. 40. заслуга,
 cnacenie Tr. *suaplok* id. Tr. *šuáp* (m.) id. Tr. — *suapan* Zag. 26.
suaplo Tb. 134. adiect. — t. *sauab* cs. *suwap*.

suarlók (cs.) zabola; gebiss M. 32. — *suarluk* id. Bd.

suás (cs.) tatár Pu. 11. — cf. *čuwaš*.

sud (r. m.) ítélet; urtheil Bd.

sudjaš (r.) ítél; urteilen Km. 16. *suditlaš* id. Ks. 12. Bk. 66.
sujem (m.) id. Bd.

suát (r.) szent; heilig — *suáton* adv. — *suatlanáš* fölszentel;
 einweihen Tr.

subuzo fajdkakas; auerhahn Tr. — cf. t. *čebes* küchlein.

šue gänsejäger (mergus merganser) Gn.

suemeš szétterjeszkedik; sich ausbreiten Pu. 44.

šuborčok (cs.) záptojás; verdorbenes ei; болтунъ яйцо Tr. —
suborčoklandarém дѣлаю яйцо болтуномъ — *suborčoklaném* intr. Tr.

suboň áldás; segen Tr. — cf. *sugoň*.

sūdūr-ūmbāl v. *sedrā-ūmbāl* id. Tr.

šüge (cs.) sőreg; sterlet Tr. *sügö kol* id. Bd. — cs. *šügü* Zol.
 t. *čögä* balik Tr.

sugom, *sugomaš* (t.) vágó marha; schlachtvieh Gn. 22. 23. —
 cf. t. *suginnik* Bál.

sugoň áldás; segen Uf. 23. Car. 22. j. *sugun* id. Step. 21.
sugnom acc. id. Ocs. 21. — ? cf. t. *sügen-* fluchen Bál.

sügö (cs.) szű; holzwurm Bd. — cs. *šüge* хлебный червь.

sügrém v. *sigrém* id. Tr.

sügzém (cs.) diót hámoz; nüsse schälen, *šiglém* (m.) id. Tr. —
 cs. *šügült*.

sujalt- kinyújt; ausstrecken (*kidetom* deine hand) Ist. 57.

suk (cs.) fogadalom, gelübde, kezes, kezesség; bürge, bürg-
 schaft Tr. NyK. 6, 202. — cs. *šugá*, *šük*.

šük (cs.) hulladék, szemét; kehricht Bd. *šük* id. Tr. *šük* id.
 Zol. — *kol* s. halpikkely; schuppen Bd. — *šükän*dem mit keh-
 richt, schutt bedecken, *suklāš* сорить, *šükäném* intr. Tr. — cf.
 cs. *šúp*.

sukém letérdel; niederknien Bd. Bk. 64. *šukém* Ocs. 25.
sukiém Tr. — *sukedem* fr. *sukaltem* (m.) mom. Bd. *šukém*, *sukuném*
 sich tief verbeugen bis zur erde Tr. *tojlanét* *sukén* *kumaloná* wir
 fallen vor dir nieder Bk. 64. — *sukén* *šogolaš* knien Bd. — cf. t.
šigil- sich niederwerfen *šigin-* sich beugen Bál.

sukor (cs.) czipó; brotlaib Gn. Bd. *s.-kinde* id. G. 55. *sukar*
 zwieback P. 7. *sukur* id. Tr.

suklan- szomorkodik, nem tetszik; betrübt sein, missfallen
Uf. 39. j. — cf. *suluklan-*.

suksa (t.) angyal; engel Bk. 36. *sukso* id. Bk. 48. Tr.

sulem (cs.) megvált, kivált; einlösen, auslösen Ist. 194. Bd.
Tr. megbocsát; verzeihen Ocs. 57. *sulalt-* megbocsáttatik; wird
verziehen Ocs. 9. — *sulen lukmo* megváltás; erlösung Ist. 264.
sulén luktám спасаю, искупаю, свидетельствую в пользу Tr.
sulén nalám беру обратно заложенное Tr.

sulém (m.) szól, ígér; sagen, versprechen Bd. versprechen
Tr. *sulitlém* id. Gn. — cf. r. *сулить* versprechen, cs. *sol-* viel zu-
sammensprechen, behexen.

sulema (m.) ígéret; das versprechen Bd.

sülök hám; kummetriemen; супонь Tr.

sülük (est.) piócza; blutegel Tr.

suluk (cs.) bűn; sünde Bd. Tr. *sulukjazok* id. Bk. 46. — *sulok*
sündenlosigkeit (?) Gn. 61. 79. 56. — *sulukán* sündhaft Bd. *sulo-*
kán id. M. 78.

suluklanás elcsügged; verzagen; унывать Tr. *suluklandarém*
vétkessé tesz, megbotránkoztat; zur sünde verleiten, skandalisie-
ren Bd.

sulup zár; riegel Tr. — cf. *sura*.

süm érzet, tapintás; Gefühl, tastgefühl — *kod sümja* tapoga-
tózva; tastend; на ощупь Tr. [id. Tr.]

süm: *kol-süm* halpikkely; fischschuppe P. 7. *sümja* v. *šöm*

sumat keče (t.) szombat este; sonabend Gn.

sümorém (cs.) eldönt, elpusztít; fällen, umwerfen, zerstören
P. 7. *sümor-* id. Gn. hinabfallen lassen G. 53. *šëmórem* Sm. 8.
sümürém разпушать Tr. — *sümörlém* eldől; umfallen G. 26.
sümürlém eldől, hengeredik; umfallen, herabrollen Bd. *sümürlém*
разливаюсь, разпушаюсь Tr. *sümürlütam* fr. Bd. *semerlem* (m.)
zusammenstürzen Bd. — *sümürten vozaš* elesik; umfallen Bd. —
cs. *sümürle-* Tr. — t. *jimer-* niederreißen, *jimerle-* einfallen, ein-
stürzen Bál.

sumka (r.) batyú; ränzel Gn.

sümsür (cs.) csökönyös; eigensinnig Tr. — *sümosor* szódé;
fressig Tr. *sumsorlanošo* id. (wo?) — cf. *sonser*.

sümüläs botlik; stolpern Tr. — cf. *sümürlem*.

sünás (r.) beszárad s megreped; eintrocknen u. risse bekom-
men, sich spalten Tr. — r. *сохнуть*.

sünatem csudálkozik; sich verwundern Gn.

sur (est.) ősz, szürke; grau Bk. 20. Gn. Tr. — *suro* dunkel-
braun; бурый Tr. — cf. *sara* cs. *suru* t. *soro*.

sura (cs.) lakat; schloss Gn. — **USSZ.** *s.-počoš, s.-wočoš* kules;
schlüssel Gn. *sura-woč* Ocs. 117. *sura-woč* id. G. 55. *sra-woč* id.
Ist. 166.

sûrâ' (cs.) borona; egge, *sûrém* eggen — cs. *sûre* Tr.

sûrâgá vonó háló; zugnetz; бредень — cs. *sûrege* cf. t. *sûrâkâ* Tr.

sûral- bezár; versperren Ist. 165. *ûsûral-* Ocs. 117.

sûran (cs.) bőr; leder Bd. Gn. — *s.-mâstar jøy* cserző; gerber Ist. 321.

sûrdûr-ûmbâl v. *sedrâ-ûmbâl* id. Tr.

sûré (cs.) darázs; hummel Tr. — cs. *sûru-çort* t. *soro-kart*.

sûrém (cs.) pogány áldozati ünnep; ein heidnischer opfertag — *sûrén* id. Tr. — cs. *sórom*.

sûrét (t. a.) alak, szent kép; form, heiligenbild Uf. 26. Step. 8. *sûrét* id. Tr.

sûrgém tompán ugat, lármáz; dumpf bellen, lärmern; произ-вожу гамъ Tr. *sûrlém* id. Tr. — *surgalt-*, *surkoht-* cseng, hangzik; erklingen P. 36. *surgald-* jauchzen P. 47. *surgaldar-* klappern P. 47. — cf. *sigirém*.

ûsûrom (cs.) széngőz; kohlendampf Gn. — *sûrüm* gőz, pára; dampf, dunst Bd. *sûrüm* id. Tr. — *s. logálon* угорѣлъ Tr.

surl-: *surlén* keá (m.) megmosdik; sich abwaschen; замы-вается Tr.

surnáj (cs.) duda; dudelsack; волынка Tr.

surt (cs.) telek (ház s a hozzávaló jószág); landgut (die häu-ser und der boden) Bd. Gn. alle gebäude im hof Tr. Zol. *ûsurt* haus Ocs. 79. *kûj* s. башня Ocs. 13. *surtlo* melande hofgrund G. 55. *s. olmo* elhagyott házhely; verlassenener hausgrund Bd. — *s.-ört* házi szellem; hausgeist Tr. *s.-ûmbâl sayçe* haus schirmender engel Tr. *s.-kugo-jumo*, *s. kugo pujrošo*, *surtom arálóšo* gottheiten als schirmer des hauses Tr. — *surt-ozá* hauswirt P. 13. *surtlo kuguzáj* id. Tr. *surtlo kuwáj* hauswirtin Tr. — *surt* szülőföld; vaterland, geburtsort Tr.

sûrtán v. *ûurták* id. Tr.

sûrtnem (t.) megbotlik; stolpern, straucheln *sûrthûlam* fr. id. Bd. — *ûsirtniem* (m.), *ûsirtniem* (m.), id. *ûsirtniktém* (m.) caus. Bd. — t. *sûrten-*.

sûs-ke lámszíz; kummetriemen; ружи Tr. — cf. *ûsûspan*.

suskán dadogó; stotternd Tr. — cf. t. *sûzcân* schwätzer Bál.

susko háló; netz (zum fischen) Tr. — cf. t. *sûz-* fischen Bál.

sûsarém megereszt, kigombol; losbinden, aufknöpfeln Bd. *sûsârém* id. Tr. — *sûsûrném* intr. v. *sôsorném* id. Tr.

susor (cs.) beteg, sérült, sebesített; krank, krüppelig, ver-wundet Gn. *susor* verwundet, krüppelig Bd. — seb; wunde Bd. Gn. Ist. 237. Ocs. 94. *susor* id. Tr. betegség; krankheit Bd. Ist. 138. fájdalom; schmerz Gn. — *susor* id. Bd. — cf. *ûsûser*.

susorgém megsebesül; verwundet werden Tr. *susurgem*, -emam, -galdam, -gedem megbetegszik, erkranken Bd. — *susorgalte* sértet-

lenül; unversehrt (adv.) Ocs. 119. *susorgodeak* id. Ist. 168. — *susortém* megsebesít; verwunden Uf. 81. Ocs. 5. Tr. árt; schaden Ist. 163. mar (a kigyó); beissen (von der Schlange) Ocs. 9. — *susurtem* verwunden Bd. *susurtedem* fr. id. ibid. — cf. *šušergem*, *šušertem*.

süspan (cs.) nyakló; kummet Bk. 22. Zol. *süspán* id. Tr. — *s.-pián* kummetkissen, *s.-kol* гужи Tr. — cs. *šúšmeň*.

süstükemām dadog; stottern; заикаюсь — *süstüken* нѣмо, пришепетывающая Tr. — ? cf. t. *süz* wort *tük*- giessen cf. *suskán*.

susu (m.) öröm, vigság; Freude Bd. Tr. — *s. liaš* örül; sich freuen Bd. Km. 15. *vigasztalódik*; sich trösten Bd. — *víg*; fröhlich Bd. *sunc* id. ibid. — *susuemd*-örvendeztet; erfreuen Km. 19.

1. *sut* falánk; gefräßig Gn. 58. *šut* id. Ocs. 56. *sūt* Tr.

2. *sut* (r.) törvényszék; gericht Gn.

sūt v. *sot* id. Tr.

sutká (r.) 24 óra; zeit von 24 stunden Zag. 6. Tr.

sutém éhezik; hungern Tr. *sután* éhes; hungrig ibid. —

sutlaném falánkan eszik; heiss hungrig essen Uf. 64.

šutoláném (= *öpkelém*) panaszkodik; wehklagen Ist. 79. — cf. *šüdalam*, *šüdalam*.

suto (cs.) világosság, világos; das Licht, hell Bd. Tr. *sota* (m.) id. Bd. Tr. — *s. keče* fényes nap; heller tag, *tul-s.* feuerglanz, *sutom eštaš* világít; leuchten — *sutemam* világosodik; Licht werden *sotemām* (m.), *sotemam* (m.) *sotemāltam* (m.) id. Bd. — *sutemdarem* világosít, fényesít; beleuchten, erleuchten Bd. *sutém*, *sutemtarém* id. Tr. *sotemdém* (m.) *sotemdarém* (m.) glänzend machen Bd.

süwan (cs.) kelés; beule Gn. Uf. 74. *süvān*, *suvān* (m.) id. Bd. Zol. *süban* id. Zol.

süwe v. *sügö* Tr.

(poro) *suwoń* áldás; seggen Ist. 28. — cf. *sugoń* Ocs. 21. *suboń* Tr.

süzlö (est.) a hársbocskor fonására való ár; pfrieme zum verfertigen der bastchuhe G. 49. *šüzlö* id. Gn. *suslo* id. Bd. Tr. *süzlo* id. P. 27. *süzelo* id. Tr. *süzö* id. Zol. — cs. *šüslü* t. *šöslö*.

suzo nyírfajd kakas; auerhahn Bd. Tr.

süzö v. *süzlö*.

svätitel — (r.) felszentel; einweihen Ocs. 86.

svetoj (r.) szent; heilig Gn. *svätoj* Bd.

svidetel (r.) tanú; zeuge Gn.

Š

ša . . . *šo* . . .

šab . . . v. *šaw* . . . *sow* . . .

šabá (m.) gyenge; schwach Bd. Tr. — *šabálok* kraftlosigkeit Tr. cf. t. *čamán* faul, träge Bál.

šabaemās elgyengül; entkräftet werden — *šabaemdās* caus Tr.
šabalá (cs.) kanál; löffel Tr.

šabákš (m.) vége, hegye; ende, spitze; конецъ Tr. — *šabaš* id. ibid.

šabar (cs.) vászon-kaftán; ein leinwand-kaftan Tr. — *šavar* (m.) v. *šowor* — cs. *šobor*.

šač выдохшийся Tr.

šačam (m.) születik, terem; geboren werden, wachsen — *šažam* id. *šačektem* szül, terem; gebären, fruchte bringen, *šačiš* nemzedék; geschlecht, nachkommenschaft Bd. *šačem-ayá* heimat, geburtsort Tr.

šačká sóatlan; ungesalzen Bd.

šačmō (m.) hétfő; Montag M. 52. — *šačma*, *šažma* id. Bd.

šādāņū (m.) búza; weizen Tr. Bd. *šādāņo* id. M. 20. *šādānga* id. Bd.

šadargās szárazság folytán megreped; eintrocknen u. bersten; *разсыхаться* *šadartās* caus. Tr. — cf. *saldorgém* sub *šalaném*.

šador (m. r.) nedves, friss, magvas; saftig, kernig; ядренный Tr. — r. ядро t. *šadera* Voskr.

šadrá (cs.) himlő; blattern, — himlőhelyes; blatternarbig Tr. *šadrán* id. M. 73. — *šadrá* rauh, holperig Tr. — *š.wašák* ragya; blatternarbe Tr. — cs. *šatrá* t. *šadra* cf. *šedrá*, *šoldra*.

šagá (m.) v. *šogá*.

šagal (cs.) kevéske, rövid ideig; wenig, kurze zeit (adv.) Gn. Bd. — *šazal* (m.) id. — *šagal* ginat legalább; wenigstens Bd. *južožo-š.* einige Ist. 171. j. *šagalže* id. Ocs. 120. *š.inanošo* kleingläubiger Ist. 210.

sagelemám kevesedik; sich vermindern Zag. 54. Bd. Tr. *šagalem*dem caus. Bd. Tr.

šagat (cs.) óra; stunde Bk. 108. Ist. 261. Tr. *šagad* id. Bd.

šago (cs.) deszkaállvány asztagok számára; brettegerüst für schober, — káposzta veteményes ágy; pflanzschule für kohl — pogány oltár; heidnischer opferaltar Tr. — pad; bank, pritsche Pn. 15. 15. — cs. *sak* t. *säke*, *sike*.

šaglo (cs.) kampó; hacken P. 25. *šagla* id. Tr.

šazar (m.) parázna; ehebrecher Bd. hure Tr. — *šazarlaném* paráznalkodik; huren Bd. Tr. *šāžārlān-* id. Km. 82. — cf. t. *čak* schlecht, *čaklan* sittlich verderben Bál. (cs. *čagor* schiel).

šail (m.) *šailka* hátul; hinten Tr. *šaika* id. Bd. *šailan* Tr. Bd. *šailna* id. Wied. 206. Tr. — *šailna* hinter Bd. Wied. 187. *šaicen* von hinten ibid. Bd. *šaicon* id. Tr. *šaic* id. Bd. *šailnša* hátsó; hinter (adiect.) Tr.

šajā v. *šojá*.

šajek: *š.-šinžan* kancsal; schieläugig Ringw, *šajok* id. Sdrc. 3. *šaik* Tr. — cf. *šajā*, *šojá*.

šajke alattomos; hinterlistig Ocs. 8. — cf. *šaja*, *šoja*.
šajtan (t. cs.) sátán; teufel Uf. 9. Bd. Tr. [cs. *šak*.
šak (cs. r.) halászszerszám; fischergeräth Tr. — r. *жакъ*
šaklak bütyök; knorpel Bd. — *jol-š.* Bd. *šaklaka* boka; knöchel Gn. — *šaklaká* v. *koprak* (*koptak*?) Tr. *šaklakā* babkispiel M. 44. gelenk M. 5.

šakš v. *šekš* 1.

šakšālō (m.) gyík; eidechse M. 62. — cf. *šenksüle*.

šakše (t.) piszok; schmutz Máté 23, 27. *šakši* id. *šaxše* id. Tr. — *šakšo* rút; hässlich Zag. 7. Tb. 246. hitvány, gonosz; unnütz, böse Tb. 27. Zag. 63.

šakšolandar- megfertőztet; besudeln Máté 15. 11. *šakšlandarém* Tr. *šakšolan*- unzucht treiben Zag. 34.

šakte (m.) szita; sieb M. 28. — *šaktem* szítál; sieben Tr.

šalá elválasztott; getrennt; *разрозненный* — cf. *šalatem*, *šalanem* Tr.

šalam hugyozik; sein wasser lassen Gn. P. 11. Tr. *šalém* (m.) id. Tr.

šalaltém (cs. m.) int valakinek; ein zeichen geben, winken Bd. Tr. — farkat csóvál; wedeln Tr. — cf. *solaltém* cs. *sollá*-.
šalam (cs.) üdvözlét; gruss Bd. *šalá* (m.) id. Tr.

šalaném (cs.) elszéled; zergehen Gn. Bd. szétreped; bersten P. 11. *kű pečat šak šalanen šinžon* die steinerne umzäunung fiel von selbst herab Ocs. 65. *šalanulam* fr. Bd. — *šalatém* elszéleszt; zertheilen Bd. Gn. Tr. zerschmettern G. 43. (sein vermögen) verschwenden Ist. 223. *šälāt*- (m.) szétoszt; vertheilen M. 59. — *šalatulam* fr. *šalaltém* Bd. — *šaldorgém* durch trockenheit risse bekommen; *разсыхаться* Tr.

šälāš (t.) szénás fészter, padlás; heuschuppen, heuboden; сѣнница M. 31.

šale (= *šurno*) gabona; getreide Ocs. 43.

šaldra (cs.) nagyszemű; grobkörnig M. 24.

šalenge (cs.) ölyvfajta; eine habichtart Gn. (? sic) P. 55. *har-kály*; specht (? sic) G. 75. — *šalāge* беркутъ Tr. *šelāya* скопа Tr. cf. *čarlango*.

šalgém áll; stehen M. 34. v. *šolgém*.

šalokton (m.) telhetetlenül; unersättlich (adv.); ненастно Tr.

šalném (m.) v. *šolném*.

šalo, *šal* (t.) tutaj; floss — *šalém* tutajt összeköt; floss zusammenbinden Tr.

šalt (cs.) rajta; wohlan, sogleich P. 36. — cs. *šalt* вдругъ, всѣ — cf. *čolt*; *cilt*, *colt* Zol.

šam . . . *šan* . . . v. *šom* . . . *šon* . . .

šam (m.) emlékezet, érzet, beszéd; gedächtniss, gefühl, sprache Tr. gedanke sinne M. 67. — cf. cs. *šan*-.
210

šamā'n kedvezőtlen idő, körülmény; ungünstige zeit, umstand Tr.

šamba (est.) menyhal; quappe; налимъ Zol. Tr.

šamlaném érez; fühlen Tr. — cf. cs. *šan-*.

šanalt- (est.) *šanalt-keas* (m.) elszunnyad, elalszik; einschlummern, einschlafen Bd. — cs. *šin-* t. *sün-* kialszik; erlöschen.

šangā's kiválogat, kikeres; durchsuchen; перебирать, шарить Tr.

šandál (m. t. p.) 1. gyertyatartó; leuchter Bd. Tr. — t. *šandel* — 2. üllő; amboss Tr. — t. *sandal* cs. *sondal*.

šandás gereben; hanfrechen; щетка чесать кудель Tr.

šangga pástétom-féle; runde, offene, mit brei gefüllte pastete Gn. 23.

šange az imént; neulich Gn. — *šango* id. *leşango* (m.) id. *šángosék* von eben jetzt an, *šángoso* az imént; vorig Tr.

šanók (est.) szénavilla; heugabel G. 49. — *šanók*, *šenik* (m.) villa; gabel Bd. *šanik* Tr.

šanól csúszós szánút; schlüpfiger schlittenweg — *šanólan* adject. Tr. — cf. *sapnaltós*.

šantók v. *sandók* id. Tr.

šanža forgács; span, splitter Gn. 68. *šanžás* id. P. 27. *šančás* Tr.

šap . . . v. *šop* . . .

šāp' (t.) erősen; stark (adv.) Ocs. 27. Ist. 73. *šāprāk* erősebben; stärker (adv.) Ocs. 92. *šap* id. Step. 22. — *šaple* erős; stark (adject.) Gn. 1. — t. *šāb* rüstig, schnell, flink.

šāpká halvány, sápadt; blass, bleich — *š.-kol* башклейка (рыба) — *šāpkalaném* fakúl; erbleichen, verschiessen — *šāpkamaltás* blass werden, *šāpkalandarás* caus. Tr.

šāpréne rigó; drossel Tr. Bd. *šawréne* id. Tr.

šāpsak (t.) csúnya, rút; hässlich, garstig Tb. 246. Tr.

šāpsälä (m.) külön-külön; einzeln, abgesondert Bd. — cf. t. *šābāšāj* (*šāp-šāj*) gleich.

šar . . . v. *šor* . . .

1. *šar* lószőr; pferdehaar Gn. P. 26. Bd. *šar šūroš* szőrös fereg; haariger wurm P. 27. — *šār* (m.) ideg; nerv Bd. — *wūd-š.* haarwurm, *kür-š.* fangschlinge (tlk. schnur aus lindenrinde) *š.-wondo* rechen Tr. — *š.-šūdo* riedgras G. 16.

2. *šar* (cs.) sereg; menschenmasse Gn.

3. *šar* (= *el, jal*) kerület; bezirk Step. 4.

šar-voč nyíl farkú récze; anas acuta Bd.

šarém (cs.) kiterít, kiterjeszt; ausbreiten Bd. Gn. Ocs. 81. *šārem* (m.) id. Bd. *šārās* (m.) M. 25. — kinyit; öffnen Gn. *пазстраивать* Tr. — *šarlem* kiterjed, elszéled; sich ausdehnen, erweitern, zerstreuen Bd. Tr. *šārlem* (m.) id. Bd. *šarlanás* trans. Tr.

— *Sith-gočen šočen šarlošo kalok* das von Seth abstammende volk Ist. 12. cf. Ocs. 9.

šara (cs.) kopaszság; kahlköpfigkeit — *čera* (m.) *carä* (m.) id. *š.-vujan* kahlkopf Bd.

šara (est.) világos barna; lichtbraun Gn. 52.

šaraltmaš (m.) kiterjedés; ausdehnung Bd.

šaranga fűzfa; weidenbaum Pu. 34. Tr. *šarange* Gn.

šaremáš diszít, fölszerel; schmücken, ausrüsten; *убирать снаряжать* Tr.

šargá szíj; riemen — *šargán-kabašta* kidolgozott bőr, báránybőr; ausgearbeiteter balg, lammfell Tr.

šargalem: *šargalen pačáš* kinyit (könyvet); aufmachen (ein buch) Bd. *šargäláš* begöngyöl; umwickeln; *перевертывать* Tr. cf. *šarém*.

šärgáš (t.) gyűrű; ring M. 16. — *wujan š.* köves gyűrű; ring mit edelstein ibid.

šargenze (cs.) sörte; nisse Gn. *šargéne* id. *šargénčo* id. Tr.

šark- (*šork-?*): *š.-oktoš* eine art schlinge oder dohne Ringw.

šärmáš (m.) ágy; bett Bd. — cf. *šarém*.

šarnem (m.) emlékezni; sich erinnern Gn. Bd. — *šarnulam* fr. id. Bd. *šarnoktém* caus. Tr. *šarnendarém* id. B. *šarnaltés* помнитса Tr.

šarpanya (= *šerp'-oya?* sic) brettspiel Pu. 43.

šarpan (cs.) fejre való kendő; kopftuch Bd. Tr. — cs. *sorban*.

šarpe (t.) szálfka, gyufa; splitter, zündhölzchen Tr. — t. *širpi*.

šärtni (m.) fűz; weidenbaum M. 45. *šartne* чернотакъ Tr.

šarša (m.) kánya-bangita bogycó; bacca viburni opuli Bd. *šarčá* taraczkbúza; triticum repens; пырей Tr. *šarš* massholder Tr. *šaršo* id. M. 22.

šarša-vlä (m.) szülők; eltern Tr. *šarša-gurma* (v. *gurša*) utódok; nachkommen Tr. *šaršakuša-vlä* gyermekek; kinder Bd. *š.-ata* elődök; vorfahren Tr. — cf. *šarém*.

šärtäl karácsony; weihnachten Tr. — cf. *rašta*.

šaške (cs.) iltis Gn. *šaška* nyércz; nörz; mustela lutreola Tr. Zol. *wüd-šašk* id. Pu. 17. *wüd-šaška* pézsmahód; moschusratte Tr. (*šü-*) *šašlok* kragenstoff Pu. 40.

šašt folyton, sürűen; unaufhörlich, häufig Tr.

šawém (cs.) hint, szór; streuen Bd. *посыпать, присыпать* Tr. vet (gabonát); sáhen Gn. *šawaltém* hint, szór; streuen Ist. 136. Ocs. 96. — *šabaltém* id. Ist. 60. befecskendez; besprengen Bk. 72. брызгать, швыркать Tr. — *šawen potam* vergeuden Máté 12, 30. *šabem* (m.) elszór, elpazarol, meghint; verstreuen, vergeuden, bestreuen Bd. — *šabem* (k.) *šabem* (ny.) Weske 23. — *šapná* брызжетъ съ колесъ Tr. — cs. *sap*- bestreuen t. *sib*- streuen; giessen, sprengen.

šauréye rigó; drossel Tr. cf. — *šapréye*, *caplana*.

ščiškēs nádi furulya; rohrpfeife, schalmel M. 44. — cf. r. **свистокъ** t. *šibizgi*.

še . . . v. *ši* . . . *šo* . . .

-*še*, -*že* (r.) aber, denn, und (passim) -*šo*, -*žo* id.

šeber (cs.) duda; dudelsack *šever* (m.) *šivir* (m.) Bd. *šewor* Tr. *šübür* Zol. id. — *šeworzo* dudás; dudelpfeifer *šewor-ompo* harnblase Tr.

2. *šec*: *š.-vára* csónaktoló pózna; ruderstange Bd. — cs. *šoča* r. **шестъ**.

1. *šec* (cs.) zoll; hüvelyk P. 27. viertel arschine Ist. 107. Tr. *šič* id. Tr. — aras; spanne Bd. Gn. — cs. *šot*.

šedrá v. *šadrá* id. Tr.

šegán csipkerózsa; hagebutte Bd. *šogán* id. Tr.

šege (est.) veteményes ágy; pflanzschule Tr. — cf. *šago*.

šek elégedetlenség; unzufriedenheit Tr. — cf. t. *sagış* Sorge.

šekar czukor; zucker Sdr. 7. — t. *šikär*.

šekláká az ujjak izülete; gelenk an den fingern Tr.

šekläném (est.) fél, óvakodik; sich fürchten, vorsichtig sein Ocs. 38. *šeklanem* Ist. 53. Gn. *šeklänem* (m.) Bd. *šekläném* Tr. — *šeklanodé* dreist, kühn Bk. 108. — *šeklanokt*:- *tojn ojlemetak tojm šeklanokta* deine sprache verräth dich Máté 26, 73. — cs. *šoklan*-t. *šiklän*-.

1. *šeks* epe; galle Gn. Bd. *šezš*, *šegš* id. Gn. *segoš* Tr. *šäzš* (m.) *šaks* (m.) Bd.

2. *šeks* füst; rauch — *šizš* (m.) *šikš* (m.) Bd. Gn. *šikša* (m.) id. Bd. — *šokš* id. Tr. *šigš* (acc. *šigošom*) id. P. 19. csóva; feuerbrand P. 15. *šogoš* rauch P. 26. *šekšan* adiect. ibid.

šelam hasit, hasad; spalten, sich spalten Bd. Gn. Ist. 286. *šelam* id. Gn. 45. Máté 27, 51. *luat-kok užašes šelon* tizenkét részre osztotta; theilte (schnitt) in zwölf theile Uf. 71. — *šeläm* (m.) Bd. *šelštäs* szétpattan; auseinandergehen M. 25. Tr. — *šelon kajem* megreped; bersten Ist. 286. *šelen-geaš* id. Bd.

šel (r.) szalonna, zsír; fette, talg; сало Bd. *šel* Tr. *šelän* kövér; fett M. 40. — cf. *šil*.

šeldra hálóhely a padláson; schlafstelle unter dem dache Gn. — cf. cs. *šoldar* большая подушка Zol.

šelik (m.) hasadás; riss, spalte Tr. *rok-š.* barlang; höhle Bd. *šellalt*-számláltatik; gezählt werden Uf. 61.

šelše repedés, hasadás; spalte, riss Bd. *šelšan* adiect. Bd.

1. *šem* héj; (innere) rinde — *kol-š.* halpikkely; schluppen (des fisches), *püks-š.* dióhéj; nusschale Bd. — cf. *šüm*.

2. *šem* hét; sieben Bd. P. *šim* (m.) Bd. *šom* (passim) — *šemet*, *šimät* (m.) id. (substantive) Bd. *šomet* Tr. — *š.-luo* Bd. *šömlu* Tr. *šimlu* (m.) Bd. hetven; siebzig — *šememcse*, *šemetese*, *šimše* (m.)

šimša (m.) *šimutša* (m.) hetedik; siebte Bd. — *šom-lur* zwanzig kopekenstück Tr.

šeme fekete; schwarz Bd. Tr. *šem* P. 25. — *šimä* (m.), *šima* (m.) Bd. *šim* (m.) Bd. Tr. — *šem-koške* giftige schlange Máté 3, 7. *šeme korák* saatkrähe Tr. *šeme-šuldor-kol* cyporinus balenus Tr. — *šim-baž* hölgymenyét; hermelin Bd. *šim-bóc* id. Tr. *šim šadāṅṅä* bükköny; buchweizen M. 20. Tr. — *šemalge* feketés; schwärzlich Bd. *šimälga* id. Tr.

šememam feketedik; schwarz werden Bd. Tr. — *šememdem* schwärzen Bd. — *šemälānem* beborúl; sich umwölken; облабы-ваться — *šemātēm* облагаю шемнотою Tr.

šemšāla gyik; eidechse Tr. — cf. *šonšālo*.

šen tapló; zunder Gn. Bd. Tr. *šin* (m.) Bd. Tr. *šin* (m.) Bd. Tr. *šin* (m.) Bd. — cf. cs. *šon-* brennen.

šeṅge v. *pu-šeṅge* Gn. — cf. cs. *šanga* linde.

šengel hátulsó; das hintere Gn. Tr. *šengál* id. Bd. — *šengélno* mögött; hinten P. 28. *šengelno* Tr. *šengálné*, *šengálné*, *šolno*, *šailna* (m.) id. Bd. — *šengeko* hátra, mögé; hinter Car. 30. *šengako* Ist. 8. *šengelke* Ocs. 7. *šenkeke* Ocs. 41. *šengekože* Ocs. 17. *šengeko* Tr. Ist. 57. *šengak*, *šojuko*, *šengalan*, *šoilan*, *šailan* (m.) *šaiika* (m.) Bd. id. — *šengac* hátulról; von hinten Bd. *šengéccon* Tr. *šoočen*, *šaičen* (m.) *šaic* (m.) Bd. id. — *šengalneše* hátulsó; der hintere Bd. — *šengél-pagár* kropf Tr.

šepplanem elcsendesedik; still werden Bd. *šiplaném* id. Tr. *šiplendarém* caus. Tr. — cf. *šop*.

1. *šer* ér; ader Gn.

2. *šer* (cs.): *nur-š.* die unebenheiten des feldes Gn. erdei völgy; waldthal P. 45. niedering des feldes P. 15. — cs. *šorma* оврагъ, *šor* крутой берегъ.

3. *šer* (cs.) gyöngy; perle Bd. edelstein Máté 13, 46. *šer* glasperle, steine der rechenbrett Tr. *š.-šot* rechenbrett Tr. — *šer-šüäs* nyakravaló ékesség; halssckmuck M. 16. — cs. *šorža*.

šer tej; milch Tr. *š.-bál* teijel; obers, *purá-šerbál* hab a sörön; bierschaum Tr. — cf. *šera*.

1. *šerém* kiönt; ausgiessen; разливать — *širās* szűr, önt; seihen, giessen; цѣдить, сливать Tr. *širendš* abgiessen, abzapfen Tr. — cf. cs. *šür-* сливать, процеживать.

2. *šerém* széttép; zerreißen; разрывать Tr.

3. *šerem* legel; weiden (intr.) Gn. 24.

šeram fésül; kämmen Gn. Bd. *šerām* Tr.

šer-: to šorokšom peš jöräten, *šeron ilen* ezt a juhót nagyon szerette, becsülte; dieses schaf liebte u. schätzte er sehr Ocs. 82.

Genetz Arvid gyűjtésének felhasználásával szerkesztette

SZILASI MÓRICZ.

A magyar nyelvbe került szláv szók

átvételének helye és kora.

II.

Miután MUNKÁCSI az első részben megrajzolta a történeti háttért, most már összehord minden olyan nyelvi adatot «melyen a keleti eredet bélyege nemcsak mint lehető és valószínű, hanem az ellenkező esetet kizáró biztossággal fölismerhető.» (17. l.)

Az első ilyen adatot, bármilyen sikerültnek tartom is a *lengyel* szó magyarázatát — az *orosz* szó származásával már régen tisztában voltunk — nem tudom talán kellően méltatni. Mert az a körülmény, hogy az *orosz* és *lengyel* szó török közvetítés útján került a magyar nyelvbe, semmikép sem bizonyíthatja a magyaroknak a szlávokkal való régi közvetlen érintkezését és nem teheti semmivel sem valószínűbbé, hogy a szlávoktól előbbi lakóhelyeiken egy egész sereg szót átvettek volna. Áttérek tehát mindjárt a «szláv szókincsünk orosz rétegé»-re (19—21. l.). Én őszintén sajnálom, hogy M. e fontos kérdés megoldásához nem készült komolyabban, így a szakember még azt is, a mi talán figyelmet érdemel, kétkedéssel fogja fogadni. Milyen szegényes mindjárt az első összeállítás: «gyantár», «gyantakő, borostyán»: or. *jantarъ* «berstein», mely a litván *jentaras*, *jintaras*, *gentaras* átvétele.» Egy szót se szól arról, vajjon egyáltalában valószínű-e, hogy az orosz szlávok abban az időben, mikor a norman varjakok *varingi* nevéből azt csinálták, hogy *varegъ*, a melyből azután szabályosan *varjagъ* lett, a litván *gentaras*-ból*) *jantarъ* lett volna és nem **jetarъ*, **jatarъ*. Ehhez képest csekélység, hogy M. nem említi, hogy a szlávból átvett *j*-n kezdődő szók ezt a *j*-t nem szokták *gy*-vé változtatni (v. ö. *jászol*, *járom*, *jegenye*, *jércze*). Annyi bizonyos, hogy M. nagyobb szolgálatot tett volna a tudománynak,

*) A *jintaras* MIKLOSICHTÓL átvett hibás írás *gintaras* h., *jentaras* nem kellően igazolható alak.

ha ennek az egy érdekes szónak a történetét, a mely valóban beható tárgyalást érdemel, tisztába hozta volna, mint azzal tett, hogy a lehetetlen összeállítások egész sorozatát gyűjtötte össze. Így igen tarka társasággal lesz dolgunk. A következő két szóval nem kell bajlódnunk; a *bojtorján* szót M. a német kiadásban törölte, a *bot* szót pedig később vonta vissza (*Ethnographia* 10 : 338). Fájdalom, megmaradt a *lyuk* szó, a melyet régi orosz átvételnek tartani igen nehezemre esik, mikor az orosz *ljuk* szónak régi voltát sehogy sem tudom igazolni és mikor ennek a szónak olyan furcsa jelentése van: «die Luke (auf Schiffen)»!! Ép így vagyok a fölnémet *bernstein* (ejtsd: *bernstajn*)-ból lett *borostyán* szóval is, a melyet a NySz. még nem ismer (az előforduló *borostyán* a növény neve); sehogy sem értem, mikép felelhetne az meg egy orosz *buršty*n, *brušty*n-nak.

A következő pont így hangzik: «*komor*: orosz *chmur*: *chmuryj*, *chmurnyj* «düster, mürrisch», *chmurits-sja* «finster aussehen» olyan hangváltozással, mint *kártya* e mellett *hártya*: orosz *chartja*, ószlov. *harstija*, görög *χαρτίον*; vagy *kór*: or. *chvor* «krankheit», *chvoryj* «krank» (lengy. *chmura* «regenwolke», *pochmurnyj* «finster», valamint cseh *chmoura*, *chmurny* e régi, már a Tihanyi-codexben *kumur* alakkal előforduló szónál nem jöhetnek tekintetbe)». Ebből az összeállításból látni, hogy M. más nehézséget nem látott maga előtt, mint a valóban meglepő *k*-t a magyar szó elején, mert szláv *ch*-, illetőleg *h*-nak a magyarban *h* szokott megfelelni (v. ö. *hvala*: *hála*; *hvrast*: *haraszt* stb.), hogy abból valaha a szó elején *k* lett volna, ez eddig merően ismeretlen volt előttünk, a magyar nyelv hangtani fejlődése szerint nem is nagyon valószínű. Sajátságos, hogy M. azt hiszi, hogy ezt a hangfejlődést valószínűbbé teszi, ha két ép olyan valószínűtlen összeállítással támogatja. Hogy a modern jelentésű *kártya* a régibb időkre visszamutatató és minden esetre szláv eredetű *hártya* szónak csak mintegy melléalakja volna és nem csak később került volna egy már *k*-val kezdődő idegen szó átvétele gyanánt (v. ö. lat. *charta* — ejtsd *karta*! — olasz *carta*, német *karte*, horvát *kárta*) a nyelvünkbe, azt higgye, a ki tudja, én akkor sem hinném, ha nem mutathatnók is ki még a *kártya* alak mellett a régibb *kárta* alakot, a mely végkép halomra dönti M. föltevését.*) Semmivel

*) A NySz.-ban a címszó mellett helyesen áll TOLNAI ISTVÁN *A wittenbergi akadémia vigasztalása* cz. 1632-ben megjelent munkájából a *kárta* alak; az idézetben azonban *kartakra* áll *kártakra* helyett; legalább a N. Múzeum példányában az első *á* tisztán kivehető, míg a második *á* éke valószínűleg lekopott. Megjegyzem egyébiránt, hogy TOLNAI soha sem ír *ty* helyett *t*-t, hogy ugyanazon a lapon, a melyen az idézett *kártakra* áll,

sem valószínűbb, hogy a magyar *kór* szó, a mely régebben azt jelentette hogy «languidus, morbidus, schwach» egy orosz *chvorъ* «krankheit», *chvoryj* «krank»-féle szláv szóval függne össze. Hozzájárul itt az egyik nehézséghez (*k* szláv *ch* v. *h*-ből) még egy másik is, hogy t. i. mássalhangzóra következő szláv *-vo*-nak soha sem felel meg a magyarban hosszú *ó*, a mint ezt egyéb iránt a 2. l. M. maga is említette. Ha egy szláv szó olyan mássalhangzócsoporttal kezdődik, a melynek második helyén *v* áll, akkor a *v* vagy eltűnik a magyarban (*hvala*: *hála*; *hvrastъ*: *haraszt*; *svetъ*: *szent*; *svobodъ*: *szabad*) vagy járulékhangzó bontja meg a mássalhangzócsoportot (*kvasъ*: *kovász*; *světnikъ*: *szövétnék*) vagy végre azzal teszi a magyar a kezdő mássalhangzócsoportot kiejthetővé, hogy úgy mint különben is szokta, az idegen mássalhangzócsoport előtt ejt egy hangzót (*dvorъ*: *udvar*), de egy ilyen *vo*-ból fejlődött *ó*-ra nincs példa.

De térjünk vissza a *komor* szóhoz, a melyből kiindultunk. Én a mondottak után nem tartom sikerültnek a bizonyítást, hogy szókezdő *ch*- v. *h*-ből *k* lehetett volna, de ez nem az egyetlen nehézség. A szókezdetet nem tekintve megfelelhette a magyar *komor* szó hangtanilag egy **chmurъ* vagy **chmurъ* főnévnek, de ilyent sehol sem találni, a szó mindenütt *chmura*-nak hangzik (v. ö. or. l. cs. *chmura* és az elavult felső-lauzici szerb *khmura*), a melyből a magyarban **homora* lett volna és nem *komor*. Ugyancsak *-a-n* végződő **homora* alakot kellene várnunk, ha egy *chmurъ*, *chmura*, *chmuro* melléknévből indulunk ki, mert tudvalevő dolog, hogy a szláv mellékeveknek a nőnemű és köznemű alakja tükrözik a magyarban, nem a hímnemű (l. *A szláv szók* cz. értekezésem 33. l.).

A következő czikkeeske így hangzik: «*gomolya*: óorosz *gomolja*, magy. *gomola* «masse» (v. ö. kisorosz *homôtka*, lengy. *gomółka* «käse-laibchen»).» Ebben egy sajtóhiba van, a mely a német kiadásban furcsa félreértést okozott: *mai o.* (azaz mai orosz) helyett *magy.* áll, a melyet a német fordító magyarnak olvasott. De ennél nagyobb hiba, hogy a mai orosz nyelvben nem mutatható ki ilyen szó: az akadémiai szótár legújabb kiadásában hiába keressük a *gomola* szót, DAHL pedig nagy szótárában egyházi szlávznak mondja, sőt a *gomolja* óorosz volta sem áll valami erős lábon, úgyhogy MIKLOSICH, a ki a *Slav. Elemente im Magy.* cz. értekezésében ezt a szót óorosznak mondta, a jóval később megjelent szófejtő szótárában már ószlovénnek nevezi, a min ezúttal csak annyit szabad értenünk, hogy egyházi szláv nyelven írt forrásban található. De

azt olvassuk, hogy *hártýára*, a köv. (90-ik) lapon pedig újra azt, hogy *kártából*! Kétségtelen tehát, hogy TOLNAI azt mondta, hogy *hártya*, ellenben a *kárta* szót még tiszta *t*-vel ejtette.

még ez sem olyan nagy baj, mint az, hogy minden jel arra mutat, hogy a szó valaha valamennyi szláv nyelvben megvolt és csak idővel tűnt el az oroszban is, a bolgárban is. Ha ugyan eltűnt, mert egy olyan speciális jelentésű szónál nincs kizárva az a lehetőség sem, hogy itt-ott lappang még, hiszen rendkívül jellemző, a mit e tekintetben a horvát-szerb nyelv terén tapasztalunk. Ebből MIKLOSICH összehasonlító szótárában nem idéz adatot, mert a horvát-szerb szótárakban nem talált ilyen szót, de kevés idővel rá a horvát akadémia nagy szótárának egy füzete jelent meg, a melyben azt olvassuk, hogy az adriai tengerben fekvő Brazza szigetén, tehát a nyelvterület legnyugatibb szélén, él egy *gomolja* szó, a mely szakasztott ugyanazt jelenti, mint a magyar *gomolya*, azaz sajtgömböt. Ennek az «óorosz» és horv.-szerb *gomolja*-nak hangtanilag tökéletesen megfelel a felső-lauziczi szerb *homola* (l = ly) és a cseh *homole* (a szó végén álló régi *-lja* a csehben szabályosan *-le* lesz: ószlov. *košulja*: cs. *košile*), *homole syra* pedig a csehben ugyanazt jelenti mint *homolka* «kleiner käseweck (in Form eines Kegels)», ennek a kicsinyítő *homolka*-nak pedig mindenkép megfelel a kisorosz *homotka*, lengy. *gomotka*. Hol találjuk a valószínűségnek csak árnyékát is, hogy ez specialis orosz szó volna, milyen joggal állíthatjuk, hogy ezt a szót nem ismerte valaha az egész szlávság?

A következő két szó, *csuka* és *csorba*, behatóbb tárgyalásába nem bocsátkozom, mert szándékom az idevágó szókkal nemsokára külön értekezésben foglalkozni. Megengedem, hogy M. joggal elveti azt a magyarázatomat, hogy a *csuka* és *csorba* szók *cs*-je hangátvetés útján *st* (*št*)-ből lett volna és minthogy ő egy erősebb orosz hatásban hisz, értem, hogy ő a magyar szókat az orosz *ščuka* és *ščerba* szókból magyarázza, de föntartom magamnak, hogy erre a kérdésre még visszatérhessek, addig pedig csak azt jegyzem meg, hogy az orosz *ščuka* és *ščerba* szókban található *šč* olyannyira nem külön orosz sajáttság, hogy az *šč* ezekben a szókban nemcsak hogy megvan más szláv nyelvekben is (szlovén, tót *ščuka* és ép ilyen hangzással, de máskép írva lengyel *szcuka*; szlovén *ščerba* lengyel *szczerba*), de még az ószlovén-bolgár *št* is csak dissimilatio útján keletkezett régi *šč*-ből! Mennél kevésbbé igazolhatók M. többi itt felsorolt összeállításai, annál kevésbbé valószínű természetesen az orosz hatás e szóknál is, de tagadhatatlan, hogy az egész fejezetben ez a pont az egyetlen, a mely gonddal és megfontolással van írva — a mi benne elhamarkodásra vall, az a német kiadásban kimaradt.★)

*) Az 1. jegyzet második sorában a *mutatja* szótól kezdve az 5. sorban álló *bizonyítják* szóig, a mely után most már a *továbbá* szó törlendő.

E kis oázis után megint egy nagyon különös mondatot olvasunk: «Szintén csak az oroszból magyarázható a *szikra*: fehér-or. *skra*, más orosz nyelvjárásban *zra*, ebből: *zgra*, míg egyébként mindenütt *iskra* (cseh *jiskra*).» Szerencsétlen szeme van M.-nak: észreveszi MIKLOSICH összehasonlító szótárában még azt a «*zra* aus *zgra*»-féle furcsaságot is, sőt minden ok nélkül ki is írja, de a lengyel *skra* alakot, a mely pedig nagyon sűrűn használatos *iskra* mellett, meg nem látja és nagy bátran azt állítja, hogy minden más szláv nyelvben csak *iskra* alakot találni, ámbar MIKLOSICH *Die slav. Elemente im Magy.* cz. értekezésében is mondja «*szikra* s. scintilla, das auf *skra* zurückzuführen ist, welches im Pol. vorkommt». No de mi közünk nekünk a fehéroroszhoz? Hiszen az a *skra* alakot akár a szomszéd lengyeltől kaphatta, a kinek a nyelvében olyan váltakozó alakok mint *iskra*: *skra* egészen közönségesek, v. ö. ószl. or. *igra*: lengy. *igra* és *gra*, ószl. *igrati*, or. *igratb*: l. *igrac* és *grac*, ószl. *imēti*, or. *imētb*: l. *mieć*, kisor. *iver* «Spahn, Hobelspahn» (v. ö. nagyor. *iveren*, Splitter, Scherbe): l. *wiór*, gen. *wioru* Hobelspahn.*) Én azt mondom, a fehérorosz *skra* akár a lengyelből is kerülhetett volna, különben is semmi közünk a fehérorosz alakhoz, a nagy- és kisorosz csak is *iskra* alakot ismer. No de ott van a nyelvjárásokban a *zgra* alak, mondhatná M., az csak elég bizonyosság arra, hogy volt valaha *skra* alak a többi oroszországban is. Dehogy is az! Azt t. i., hogy *zgra* nem keletkeztetett *skra*-ból, ismerve az orosz hangtörvényeket, meglehetősen biztossággal állíthatjuk, mindenesetre nagyobb biztossággal, mint azt, hogy a *zgra* alak egyáltalában megvan valahol az orosz nyelvben. DAHL, a ki keresztül-kasul járta Oroszországot és a kinek négykötetes nagy szótára egyúttal a legjobb orosz tájszótár is, csak kétkedve veszi föl az orosz tájszók egy régibb gyűjteményéből az állítólag a Don vidéken járatos *zgra* szót és zárjelbe megint kérdőjellel oda teszi a *zga* szót — *Zgra?* ž. don. *iskra* (*zga?*) — a mi úgy értendő, hogy ő lehetségesnek tartja, hogy *zgra* helyett talán *zga* olvasandó, *iskra* t. i. bizonyos fordulatokban tökéletesen ugyanazt jelenti, mint a *zga* szó, és akkor teljesen megfelel a *szikra* szavunk jelentésének olyan fordulatokban mint «egy szikrát sem». No de ha *zgra*-ból *zra* lett, a mint MIKLOSICH állítja, akkor mégis csak kell egy *zgra*-nak is lennie! Igen ám csak hogy *zra* kétségkívül toll- vagy sajtóhiba a DAHL szótárában olvasható *zga* helyett, a mint ezt már BRANDT is kimutatta,**) de azonfölül félreértésen is alapul, mert DAHL-nak esze ágá-

*) A lengyelben régi *e*-ből számtalanszor *io*, *io* lett; az ószl. *berg*, *beretb*, *beratb*, veszek, vesz, vesznek, az orosz *beru*, *berët*, *berutb*-nak a lengyelben ezek az alakok felelnek meg: *biórę*, *bierze*, *biorg*.

**) *Dopólnitelnjja zaměčanija k razboru Etimologičeskago Slovarja Miklošiča* 75. l.

ban sem volt azt mondani, hogy *zga zgra*-ból lett volna, hanem az előtte ismeretlen *zgra* szót hibás följegyzésnek tartotta *zga* helyett.

Én ezzel az aprósággal készakarva tovább foglalkoztam, mert ki akartam mutatni, hogy M. a nehézségeket rendszeren nem is sejtí és a legkülönösebb dolgokban is állításainak támasztékait látja, az egyszerű tények elől pedig gondosan kitér. A mi esetünkben az egyszerű tényállás az, hogy *szikra* igenis szláv *iskra* alakból keletkezett egyszerű hangvetés által!

Kicsit különös a következő két szónak illetén való bevezetése: «Figyelembe jöhetnek itt még, mint olyanok, melyek az oroszokon kívül csak az ószlovénból ismeretesek a következők: *gabona . . . személy . . .*» Azonkívül kis baleset is érte M.-t: MIKLOSICH *kr.* (azaz «kroatisch») rövidítését «kleinrussisch»-nak olvasta és így a horvát *gobino* segítségével a magyar *gabona* szót abba a gyanúba keverte, hogy orosz eredetű. Marad tehát a *személy* szó. Ha M.-nak igaza van, ez a szó az orosz *семья* «család» szóval azonos; M. tényleg «ószlovén *сѣмь* persona, *сѣмья* mancipia, személyzet» helyett akár azt is írhatta volna, hogy óorosz *сѣмь* stb., mert a szó, úgy látszik, csak is orosz forrásokban fordul elő. Da a milyen kedvező ez a körülmény M. föltevésére nézve, olyan kevéssé támogatja azt a magyar *személy* szó története. Szem előtt tartva azt a sok régi adatot, a melyben ez a szó azt jelenti, hogy «1. imago, facies, vultus, conspectus, aspectus; bild, gesicht» és «2. forma, figura, species externa; form, figur, gestalt, das äussere» (l. NySz.), alig tarthatjuk a mai elvont jelentést az eredetinek. A régi «arcz» jelentés szemben a mai jelentéssel élénken emlékeztet a szláv *lice* «arcz — személy» jelentés fejlődésére, no meg arra is, hogy mi volt a latin *persona* eredetileg és hogy mi lett belőle. Valóban nagy bátorság kell ahhoz, hogy az ember, ha ismeri a *személy* szó jelentésének történetét, ennek szláv eredetét olyan határozottan állítsa, a mint ezt M. teszi, azért megkimélem az olvasót a hangtani nehézségek föltárásával, a melyeken különben szerzőnk szokott méltósággal egyszerűen átsurran.

Következik az *óriás* szó fejtegetése, a melynek a szerző egymagának annyi helyet és időt szentel, mint az összes eddig tárgyalt szónak. Mi azonban beérhetjük e fejtegetésnek egy kis részével is, már a jelentésfejlődéssel nem lesz okunk foglalkozni, mert mit ér az, ha a fölhozott analógiák mind helyesek is, ha helytelen a kiindulópont. Annál több bajunk lesz a szónak hangtani oldalával, mert M. összehord itt mindenfélét, a mi össze nem tartozik. Mindenekelőtt lássuk az ő magyarázatát:

«Végül szintén csak az orosz, illetőleg keleti hatásból magyarázható az eddigelé homályos magyar *örjás*, *óriás* szó. Ezzel ugyanis jól egyezik a kisorosz *varjah* «starker, grosser mann» szó, mely alapján

nem más, mint a normann *varégok* (ónord *vaeringi*, orosz *varjagъ*) népeve s mint ilyen bizonyára a szokásos *-in* képzővel (rusz.: *rusjin* «orosz», ongr.: ószlov. *agrin*, bolgár *ugrin* «magyar», srb.: *srbin* «szerb») *varjašin* alakban is használatos volt; v. ö. orosz *varjaža* «überseeisches land, der von dorthier kommende» és *varjaga* «dieb», mely utóbbi szónak jelentését egybevetve a hasonló hangzású orosz *vorъ* «tolvaj» szóval magyarázatát nyerjük az *óriás* kezdő hangzója eltérésének is (**vorjašin* e. h. *varjašin*).»

Szerzónk tehát a magyar *óriás* szót a norman varjagok nevéből magyarázza. Azzal a kérdéssel, vajjon ez az oroszországi szlávok ajkán akkor már *varjagъ*-nak hangzik-e és nem még *varégъ*-nak, orrhangzóval, főlőleges foglalkoznunk — erre csak akkor volna érdemes rátérnünk, ha a többi mind a legszebb rendben volna. Fogadjuk tehát el M. véleményét, hogy az orosz alak akkor már *varjagъ* volt. Igen ám, de a magyar *óriás* *s-en* végződik, nem *g-n*! M. ezen a bajon igen sajátos módon segít. A népevekhez a szláv nyelvekben gyakran *-inъ* képző járul az egyes számban: a szerbek pl. magukat úgy híjják hogy *Srbi*, nyelvüket *srpski jezik*-nek, de a *Srbi* egyes száma *-in* képzővel bővült alakot mutat: *Srbin* gen. *Srbina* stb. Ez *-inъ* képző előtt *k* *č*-vé változik; a törököt, «turk»-ot pl. ugyancsak a szerbek úgy híjják hogy *Turcin* gen. *Turcina*; hogy pedig a *č* itt csak *k*-ból keletkezett az *in* képző előtt, azt mutatja a többes szám, a hol ennek a *č*-nek nyoma sincs: *Turci* (*k* *i* *rag* előtt *c*-vé változik!), gen. *Turaka*, dat. loc. instr. *Turcima*, acc. *Turke*. A mint a *k* *i*-vel kezdődő képző előtt *č*-vé változik, úgy lesz ilyenkor a *g* *ž*-vé — ószlov. *maka*, szerb *muka* kin: ószlov. *mačiti*, szerb *mučiti* kínozni = ószl., szb. *sluga* szolgál: *služiti* szolgálni. Én ugyan nem tudok egyetlen egy esetet sem arra, hogy *-g*-re végződő tőből *-inъ* képző hozzájárulásával valaha *-žinъ* végű népnév lett volna, de tisztán elméletileg nem mondhatom kizártnak, hogy orosz *varjagъ*-ból *-inъ* képző hozzájárulásával **varjažinъ* lehetett volna (v. ö. or. *sluga*: *služiti*, beregъ part: *berežistyj* magas partú stb. stb.). Az, hogy ilyen alak sehol sem található, a legkisebb baj. De már baj az, hogy M. azt nem tudja, hogy *varjagъ*-ból *-inъ* hozzájárulásával **varjažinъ* lett volna *ž*-vel és hogy a magyar *óriás* kedvéért egy teljesen lehetetlen *varjašin* alakot képez *š*-sel és hogy annak háromszoros ismétlésével gondoskodik arról is, hogy ezt valahogy sajtóhibának ne nézzük («*varjašin*» — **vorjašin* e. h. *varjašin*) és ép így a német kiadásban!). A másik baj meg az, hogy M., miután neki ilyen kétségbeesett módon sikerült az *óriás* szónak *s*-ét megmagyarázni, a bölcs olvasóra bizza, hogy a most már főlőleges *-inъ* képzőt a szóvégéről valahogy megint eltüntesse, de mégis úgy, hogy az általa keletkezett sziszegő megmaradjon. M. t. i. azt egészen természetesen tartja, hogy mindenki az ő *varjašin* alakjával szemben a magyarban

csak is egy *s-n* végződő **várjás* alakot fog várni, azért csak is a szó elejével foglalkozik már. **Várjás*-ból nem lehetett a magyarban *óriás*, de már **vorjás*-ból igen, kíváncsian tehát, hogy az oroszban a szókezdet ne legyen *var-*, hanem *vor-*. M.-nak ez csekélység. Összeházasítja az idegenből vett *varjagъ* népnevet a törzsökös szláv *vorъ* «tolvaj» szóval és kész a *varjašin* h. a kívánt **vorjašin*.*) Előfordul ugyanis az oroszban egy *vorjaga* szó is, a mely szintén «tolvajt» jelent, csakúgy mint a *vorъ* szó. Szerzőnk jónak látja ezt a szót úgy írni hogy *varjaga*, a mint a szót igaz több helyen, első sorban Moszkva környékén, tényleg ejtik, a közvetlenül a hangsúly előtt álló *o* t. i. a nagyoroszban bizonyos területen *a*-nak hangzik. Szakasztott így ejtik pl. a *brodjaga* «csavargó» szót Moszkva vidékén *bradjaga*-nak, az igét, a melyből ez a szó képződött *broditъ* «csavarogni», úgy hogy *braditъ* (olv. bragyity), míg pl. azt, hogy «ő csavarog» úgy mondják, hogy *on bròditъ* (olv. brogyit) titzta *o*-val, mert hangsúly van rajta. A *vorjaga* «tolvaj» szó szakasztott olyan képzés mint az épen említett *brodjaga* «csavargó», a norman *varjagъ* szóhoz semmi köze, amant Oroszország nagyobb részében *vorjaga*-nak ejtik és rendesen így is írják, míg a norman *varjagъ*-okat mindig csak *varjagъ*-oknak ejtették és írták. Hogy a *vorjaga*-*varjaga* «tolvaj» csak úgy lopódzott be, az egészen nyilvánvaló, mert ha ez a *vorъ*-ból származott szót nemcsak *vorjaga*-nak, hanem egyes vidékeken *varjaga*-nak is ejtik, akkor abból semmikép sem következik, hogy megfordítva a *Varjagъ* népnevet is valaha **Vorjagъ*-nak ejtették volna; csak nem szabad a dolgot a feje tetejére állítani és abból, hogy eredeti *o* a hangsúly előtt bizonyos vidékeken rendesen *a*-nak hangzik, azt következtetni, hogy egy szóban, a hol a hangsúly előtt kezdettől fogva *a* állt, bizonyosan *o*-t ejtettek helyette!! Foglaljuk össze a mondottakat! Az oroszban a norman varjagok neve *varjagъ*, M. ebből egy lehetetlen **varjašin* szót képez és a *vorъ*-ból származó *vorjaga* «tolvaj» belekeverésével szerencsésen kimagyarázza belőle az *óriásunkat*. De ez még nem elég. A jegyzetben így folytatja: «Az újszlovén *orijaš*, *orjaš* és oláh *oričš* mellett fennálló újszlov. *orjak* «riese» e szerint az orosz *varjak*, *varjagъ* alak megfelelőjének vehető a *poljak*, *slovak*, *slezak*-féle népnemekhez való hangalaki alkalmazódással.» Én csak félve nyúlok ehhez a darázs-fészekhez, mert akárhogy fogom meg, a legcsodálatosabb föltevésekből kell kiindulnom, hogy csak félig-meddig is megértsem ezt a mondatot. Talán tudomásuk volt a századokkal előbb útra kelt szlovéneknek, hogy valamikor a norman *væringi*-ek olyan nagy szerepet fognak játszani Oroszországban és hogy őket az oroszok a

*) A **vorjašin* alakot M. megcsillagozza, a *varjašin*-t nem, mert hiszen ez a lehetetlen alak «bizonyára ... használatos volt» (?)

IX. században *varjag*-oknak fogják hívni? Nem, hiszen ez oly képtelenség, hogy ezt M. nem hiheti, különben is az orosz *varjag*-nak a szlovénben csak is **varjag*, esetleg **varjak* felelhetne meg, nem *orjak*. Ha tehát helyesen sejtem a dolgot, szerzőnk csak nem akarta határozottan kimondani, hogy a magyarban az *óriás* mellett egy **orjak* alak is élt, a mely az orosz *varjag*-nak egy a «*poljak*, *slovak*, *slezak* népnemekhez» idomúlt ismeretlen **varjak*, másából keletkezett volna. No de hát igazán olyan nehéz a szlovén *orjak* alakot megmagyarázni, hogy az ember olyan föltevésekhez kénytelen volna folyamodni, a melyeket be sem mer vallani? A szlovénben *človek* «ember»-ből *človeški* «emberi» melléknév képződik, ép így lesz *junak* «hős, Held» főnévből *junaški* «hősi, heldenmässig» melléknév, nincs tehát könnyebb, mint megérteni, hogy a szlovén ember az *orjaški* «riesenhaft» melléknevet egy *orjak* alakból lettnék érezte és így az idegen *orjaš* mellé egy legalább képzőjében már szlovénes *orjak*-ot kezdett használni.

Az *óriás* szó magyarázatával az oroszból származtatott szóknak vége szakad. Figyelmet érdemelnek esetleg és minden esetre behatódóbb tárgyalást a *gyantár*, *csuka* és *csorba* szók, a többi csak azt mutatja, hogy a szerző nagyon könnyen hitet el maga magával sok mindenfelét és azért nem fordít elég gondot arra, hogy állításait be is bizonyítsa. Erre tanú a fejezet utolsó három mondatocskája is, a mely ugyan még az *óriás* szó tárgyalásához tartozik, de új szót is tartalmaz, a mely esetleg szintén olyan keletiféle — azért kötelességem vele foglalkozni. «Érdekes ide tartozó adat, mondja a szerző (21. l.), az ószlov. *študъ*, *študinъ*, *čudъ*, *čudinъ* «óriás» s a vele azonos orosz *ščudъ*, *čudъ* név, mely ma a kurgánokba temetkezett régi óriásnépet, hajdan a finn népeket jelentette. Ez a gót *thiuda* «nép» szó átvétele, melynek litván *tauta* mása (litv. *tautininkas* «oberländer, deutscher ausländer») a mi tót szavunkhoz áll nagy hangalaki közelségben. Ha ezen egyeztetés helyes, a tót népnév is a keleti szlávtság bizonyítékaihoz sorakozik.» Őszintén megvallom, nem igen értem ezt a fejtegetést, csak annyi bizonyos előttem, hogy a tót szó semmikép sem függhet össze az említett szláv szókkal; hogy a magyarok mikép jutottak volna a litván szóhoz és hogy ezt miért alkalmazták volna épen a tótokra, a kikkel csak később, a mai hazában, találkoztak, azt bizonyosan senki más sem tudja ezekből a sorokból kiolvasni. Ha a szerző tudta, hogy mikép történt mindez, vagy akár csak elfogadható hypothesis volt ennek megmagyarázására, akkor kár volt világosan meg nem mondania.

Most egy sokkal fontosabb kérdésre térünk át. Mert az előbbi fejezetben utóvégre is csak arról volt szó, hogy körülbelül egy tucat magyar szó orosz eredetű. De a mi most következik, az sok a magyar

nyelvbe került szláv szó hangtani fejlődését egészen új világításba helyezi és a szláv nyelvészet terén is meglepő, eddig merően ismeretlen igazságokat hirdet. A dolog olyan fontos mind a magyar, mind a szláv nyelvészetre nézve, hogy kénytelen vagyok csaknem az egész fejezetet szóról szóra idézni — az egyes kidomborodó részekhez fűzöm azután mindjárt észrevételeimet.

«Igen fontos bizonyossága a keleti eredetnek, kezdi a szerző, több két mássalhangzón kezdődő szláv szónak olyan alakulata nyelvünkben, hogy a második mássalhangzó (*r* vagy *l*) a következő magánhangzóval *hangátvetés* útján helyet cserél, mint pl. ezekben *szerda*: szláv *srěda*; *cserda*, *csorda*: szl. *črěda*; *pelyca*: szl. *plěva*; *eszterha*: szl. *strěcha* || *szilva*: szl. *sliva* || *szalma*: szl. *slama*; *garmada*: szl. *gramada*; *balga*: or. *blagoj* | *korpa*: szl. *krupa*; *szolga*: szl. *sluga* | *kulcs*: szl. *ključ*, or. *ključ*. Ez a hangátvetés nem tekinthető kedvelt magyar sajtáságnak, nem mutathatjuk ki egyéb nyelvekből vett jövevényszavaink régebbi alakjaiban, noha ezek közt is vannak hasonlóak.» (21 l.)

SIMONYI teljes 22 évvel ezelőtt magyarázta így a magyar alakok keletkezését (*A hangvetésről* 21. l.). Én már 16 évvel ezelőtt mutattam ki két példán, hogy ez a magyarázat helytelen (NyK. XVIII. 384¹ és 364. l.), és azóta ez a felfogás tudtommal nem is merült már föl. Látni fogjuk ugyan, hogy M. magyarázata mögött valami titokzatos elmélet rejlik, a mely az ő álláspontját SIMONYI-nak régi álláspontjától megkülönbözteti, de egyszerűbb, ha egyelőre ezzel nem törődve az ide tartozó szók történetével tisztába jövünk, könnyebb lesz majd azután erről a sajtáságos elméletéről is ítéletet mondani.

Kezdjük M.-val együtt a *szerda* szón. Az első részben említettem, hogy MIKLOSICH a hét napjainak elnevezéseit szoros kapcsolatba hozza a keresztény terminológiával. Ez elnevezések keresztény voltát kétségtelenné teszi a vasárnap (*nedělja*) neve, a mely ezt a napot olyannak tünteti föl, a melyen nem (*ne*) dolgoznak (*dělo* «opus», *dělati* «laborare»).*) Az ószlovén *srěda* pedig, a mely eredetileg csak valaminek közepét jelentette, nyilván a német *Mittwoch* fordítása. Nagyon valószínű tehát, hogy a hét napjainak az összes szláv nyelvekben mutatkozó közös elnevezései olyan középpontból terjedtek el, a hol a szlávokat eleinte németek térítették, de olyan óriási területen való elterjedésük csak rendkívül kedvező viszonyok közt képzelhető el. Mindezek a föltételek megvannak, ha a nagy-morva birodalomból képzeljük e szók tovább terjedését, részben a szláv apostolok nagy tekintélyének nyomása alatt. Így tekintve a dolgot már

*) Csak az orosz nem ismeri már ezt a nevet, a vasárnapot föltámadásnak, *voskresenie*-nek hívja, de a régi név emléke még ma is él a *ponedělnik* hétfő nevében, a mely a *nedělja*-ra következő napot jelenti.

magában véve sem tarthatjuk nagyon valószínűnek, hogy a magyarok a hét napjainak szláv elnevezéseit, egyebek közt a szerdát is már Etelközben vehették volna föl, mert kétségesnek látszik előttünk, vajjon az etelközi szlávok a IX. században már maguk is ismerték-e a hét napjainak ugyan közös szláv, de idegen hatás alatt keletkezett neveit. De hátha a *szerda* hangalakja keleti eredete mellett bizonyít? Nézzük csak! Az ószlovén *srêda*-val szemben a magyarban **szerda*-t várhatnánk, mert ószl. *ê*-nek rendszerint *é* (néha belőle lett *i*) felel meg. *) Mindenkinek, a ki ezt tudja, nyomban föl kell tűnnie, hogy ószl. *srêda*-nak *szerda* felel meg és nem *szérda*, *črêda*-nak *cserda* — *csorda* és nem **csérda* — **csárda*, *plêva*-nak *pelyva* és nem **pélyva*, *strêha*-nak *eszterha* és nem **esztérha*. Közöséges átvetésről tehát szó sem lehet. Hogy egészen más tüneménynyel van itt dolgunk, azt az összes ide tartozó esetek elfogulatlan vizsgálása világosan mutatja. E szerint *srêda*-ból a magyarban először is **szerda* lett, illetőleg **szrêda* hosszú nyílt *ê*-vel. Ilyen állásponton találjuk még a Guarjcodexben a *derék* szót: a *drecaba* alak t. i. egy *drék* alak föltevését enged meg, a mely ószl. **drêkъ*-ból lett. **) A szókezdő mássalhangzócsoport megbontásával lesz azután **szerda*-ból **szeréda*, a mint a régibb *drék*-ből *derék* lett, a mint ószl. *žlêbъ*-bel szemben egy helyen a mai *zsilip* helyett *zselyéb*-et olvasunk; így lett *blênъ*-ből *belén* (fű) — v. ö. a *bellény* tájszót — rendszeren *belénd*; ilyen alakulást találunk, nem tekintve a hangátvetést és csonkítást, a *plêsъ*-ból lett *penész* szóban is. Hogy a **szeréda* alak sem maradt meg, az összefügg a magyar nyelvnek azzal a jól ismert sajátosságával, hogy a hangsúly után álló hangzó nyelvünk fejlődésének egy bizonyos fokán könnyen gyengül, sőt teljesen ki is vész; így lett a régi *uruszág*, *ásóvány*, *Zsitova*, *Zagyava* alakokból a mai *ország*, *ásvány*, *Zsitva*, *Zagyva*, így a szláv *malina*, *palica*-ból *málna*, *pálcza*.

*) *Ocêlъ*: acél, *bêrmati*: bérnád, *besêda*: beszéd, *blênъ*: belén-fű, *belénd*, **cêpъ*: csép, *cêsarъ*: (csészár) czászár, *cêvъ*: csév, *dêdъ*: déd, *obêdъ*: ebéd, *lêpъ*: lép, *mêhъ*: (anya-)méh, **mêrica*: mércze, *mêzga*: mézga, *nêmъ*, *nêma*, *nêmo*: néma, *plêsъ*: penész, *prêbêgъ*: pribég, *rêpa*: répa, *sgsêdъ*: szomszéd, *sêno*: széna, **szvétъnikъ*: szövétnek, *têsto*: tészta — i-t találunk a következőkben: *klêtъka*: kalitka, *plêšъ*: pilis, *rêdъkъ*, *rêdъka*, *rêdъko*: ritka, *sênъ*: szín «atrium, Flur», *telêga*: taliga, *vêtrilo*: vitorla, *slêzъ*: ziliz, *žlêbъ*: zsilip.

**) Csak félreértésen és a dolog nem ismerésén alapul, hogy némelyek e szó szláv voltában kételkednek; addig míg ezt alkalmilag kimutatom vö. a cseh *drík* «törzs, derék» szót — l. GEBAUER *Historická mluvnice jazyka českého* I. 40. s k. — és a horv.-szb. *drěćan* «erős, derék» melléknevet — l. a horvát akadémia szótárában a *drjećan* cikket.

Nincs tehát mit csodálkoznunk, ha **szeréda* h. *szereda*-t találunk, a mely, úgy látszik, valamikor általános használatú volt (l. NyK. XVIII : 384¹ utolsó 6 sor) és régibb a ma jóval elterjedtebb *szerda* alaknál. M. e helyett valószínűbbnek tartja, hogy mi a *szereda* alakot külön vettük át más szláv nyelvből. «Mint itt látható, mondja, a dolgot másképen is föl lehet fognunk, azaz hogy a *szereda* és *szerda* a magyar nyelvtörténetben egymástól független, külön szláv nyelvekből (orosz és oláh-szlovén)átjött alakok.» (22. l. jegyz.) Szerzőnk tehát azt hiszi, hogy a *szereda* alak az oroszból került hozzánk. Ezzel szemben rá lehet arra a tényre mutatni, hogy az orosz még ma sem mondja a szerdát mindig *sereda*-nak, hanem igen gyakran él az egyházi szláv *sreda* alakkal, mert ez a jelentés idegenből került és akkor, mikor a magyarok még Etelközben laktak, nyilván még ismeretlen volt az oroszok előtt, az eredeti orosz *sereda* akkor valószínűleg még csak általában jelentette valaminek a közepét és 1000 esztendő sem volt neki elég, hogy teljesen beletalálja magát az új szerepbe és végkép kiszorítsa az idegen hangzású *sreda*-t. De ha M. mindenkép az oroszból akarja a *sereda* alakot magyarázni, kíváncsi volnék arra, mikép magyarázza a szakasztott így alakult *szelemen* szót. Én azt tartom, ószl. *slème*-ből először is **szlémen*, azután **szelémen* lett, **szélémen*-ből pedig a nyomatékos első szótagra következő hosszú *é*-nek gyöngülése következtében lett *szelemen*. M. talán ezt is az oroszból magyarázná, de a ki ismeri az orosz nyelvet, tudja, hogy az a szó, ha megvolna az orosz nyelvben, minden bizonynyal úgy hangzanék, hogy **solomja*, a mint pl. az ószlovén *mlêko*-nak orosz *moloko*, *plêva*-nak *polova* felel meg. Én tehát *szereda*-t **szeréda*-ból magyarázom, a *szerdú*-t pedig újabb gyöngülés eredményének tekintem és így e két alak egy egész tünemény sor lánczszemének tetszik nekem.

A *cserda* — *csorda*, *pelyva*, *eszerha* szók fejlődését a mondottak után nem is kell már magyaráznom, áttérhetünk tehát, egyelőre mellőzve a *sliva* : *szilva* szópárt, a *szalma* szóra, a melynek fejlődése nagyon hasonló volt a *szerda*-éhoz. M., igaz, azt mondja, hogy ez is hangátvetés útján keletkezett *slama*-ból és ép úgy magyarázza a *garmada* szót is *gramada*-ból a *balga* szót *blagъ*-ból. A *garmada* szót mellőzni fogjuk, mert nem bizonyos a kiindulópont, minthogy az ószlovénben *gromada* alak is található. A *balga* szót bátran elhagyta volna maga M., minthogy tudhatta, hogy régebben csak is *balgatag* alakot találunk. Mi tehát csak is a *szalma* szóval fogunk foglalkozni. Ez állítólag *slama*-ból hangátvetés útján keletkezett, de miért nem lett belőle akkor **szálma*, hiszen tudvalevő dolog, hogy régi szláv jövevényszavainkban szláv *a*-nak *á* szokott megfelelni, a mint ezt a következő példák mutatják: *abárolni* (= *obariti*), *apát* (= *opatъ*), *bába*, *bánya*, *bárány*, *császárs* (= *cêsarъ*), *család* (= *cel-*

jady), *diák*, *hála*, *járom*, *jászol*, *jávor*, *kád* és *kádár*, *kalács*, *kánya*, *kása*, *kolbász*, *kosár*, *kovács*, *kovász*, *lapát* (= *lopata*), *mák*, *málna*, *máz*, *pálka*, *pálca*, *pára*, *pázsit*, *rák*, *szakács* (= *sokač*), *zúlog*, *zúsló*, *zúvár* (= *zavor*). En készakarva kihagytam ebből a föl sorolásból azokat az eseteket, a melyekben a szlávban az *a* olyan mássalhangzócsoporthoz tartozik, a melynek második helyén *r* vagy *l* áll, hogy külön vizsgálat tárgyává tegyen, vajjon a magyarok nem hallottak-e talán csak ezekben a kapcsolatokban más *a* hangot. De ennek semmi nyomát sem találtam: az ószl. *porazъ*-nak *póráz* felel meg, *obraziti*-ből *ábrázol* lett, *dragъ*, *draga*, *drago*-val szemben a magyarban *drága* alakot találunk. A szókezdő mássalhangzócsoporthoz, a mely a *drága* szóban mai napig megmaradt, különben korán eltűnt, a HB.-ben ugyan még *brat*-ot találunk, de egyébiránt mindenütt *barát*-ot olvasunk. Így lett *brazda*-ból idővel *barázda*, *prazъ*, *prazna*, *prazno*-ból *parázna*, *praziti*-ből *parázsol*, *vraziti*-ből *varázsol*. Szakasztott ugyanazt tapasztaljuk akkor is, ha a *la* csoport állt mássalhangzó után: a szláv *plasty*-ből magyar *palást* lett, *klasъ*-ból *kalász*. Nyilvánvaló tehát, hogy a magyarban eredetileg nem azon a helyen állt a rövid *a*, a hol a szláv *a*, hanem ott, a hol az ószlovénben hangzót egyáltalában nem találunk, a két mássalhangzó közt. Hogy ez a járulékhangzó rövid, azon nincs mit csodálkoznunk. Minthogy azonban a hangsúly a magyarban az első szótagra esik, az eredetileg mindig hosszú *á*, a mely a rákövetkező szótagban állt, ki volt annak az eshetőségnek téve, hogy megrövidül, sőt teljesen el is tűnik. Így hát nem meglepő, hogy ószl. *hvrasty*-nak *haraszt* felel meg, *slady*-nak *szalad*, **kladnja*-nak *kalangya* (l. Nyr. 28: 439. kk.). *Kalangya*-ból dissimilatio következtében vagy az *l* hatása alatt *kalongya* is lett, a mely mellé állítható a *klada*-ból lett *kalada* (l. NySz.), *kaloda*, a *slanina*-ból lett *szalanna* (l. NySz.), *szalonna*.*) *Drága*, *kalász*, *kalada* egy-egy állomást jelölnek azon az úton, a melyen keresztül az ószl. *slama*-val szemben várható eredeti **szláma* a mai *szalma* alakhoz jutott. Hogy a közbeeső állomásokat nem mutatjuk ki éppen ezen a szón, az semmit sem bizonyít az ellen a föltevés ellen, hogy *szalma* **szalama*, ez pedig **szaláma* **szláma*-ból lett. Hiszen a közbeeső alakok vajmi gyakran hiányzanak. Az ószl. *pojata* és magyar *pajta* alak közt egyetlen egy ilyen átmeneti alak sem mutatható ki, még a **pojta* írás (vagy hangzás?) sem, pedig a ki ismeri a szláv nyelvből átjött szók történetét, nem kételkedhetik abban,

*) Így magyarázandó a magyar *palota* o-ja is, a mely helyén a szláv *polata* tanúsága szerint valaha *á* lehetett: ószl. *polata* > magy. **poldáta*, **palata*, *palota*!

hogy ez a szó eredetileg **pojáta* (vagy ha úgy tetszik **pajáta*)-nak hangzott, hogy ebből előbb **pajata* és csak azután *pajta* lett.

Mi tehát abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy be is bizonyíthatjuk, hogy *szerda*, *szalma* és hasonlóak semmi esetre sem jutottak hangátvetés útján mai alakjukhoz. Más esetekben ezt nem bizonyíthatjuk be, legfeljebb valószínűnek mondhatjuk. Ha ószl. *krupa*-val szemben *korpa*-t találunk a magyarban, *kluč*-csal szemben *külc*-ot, *sliva*-val szemben *szilvá*-t, csak annyit mondhatunk, hogy legalább is nem szükséges hangátvetést föltennünk, keresztül mehettek ezek is olyan fejlődésen, a melynek a mai *szerda* *szalma*-féle alakokat köszönhetjük. Az átmeneti alakokat csak rendkívül kedvező esetekben mutathatjuk ki, mint pl. a *szolga* szónál, a mely a *Szolgagyőr* helység nevében a latin okiratokban réges-régóta sűrűn található. Ha most már a mai *szolga* helyett régi okiratokban gyakran azt olvassuk, hogy *szuluga* (*Zulugageur*), ebben nem lehet mást látni, mint a szintén előforduló *szulga* (*Zulgageur*) és a mai *szolga* régibb alakját, hiszen *szuluga* egy az ószl. *sluga*-nak szorosan megfelelő és ki nem mutatható **slugá*-ból szakasztott úgy keletkezett, mint szláv *bratъ* (HB.-beli *brát*)-ból a mai *barát*. M. egyszerűbbnek és a magyar nyelv hangtani fejlődésének inkább megfelelőnek találja, ha azt tesz szűk föl, hogy a *szolga* szót, csakúgy mint a *szerda* szót, kétszer vettük át a szlávból. «Nézetem szerint, azt mondja, itt nincs a két alak közt nyelvtörténeti kapcsolat; felfoghatjuk viszonyukat olyképp is, hogy a *szolga* elterjedt, keletről hozott régi alak mellett itt (talán csak nyelvjárásiilag és szűk körben) átvették pl. a délszlávból (szerb, bolg., újszlov. *sluga*) újonnan e szót s ezt a szokásos módon, t. i. a kezdő mássalhangzó-csoport szétbontásával idomították a magyar ejtéshez» (22. l. a jegyzet végén). Csakhogy itt még sajátságosabb következtetésekre kényszerítene bennünket ez a magában véve is nagyon föltűnő kétszeri átvétel, mint a *szereda-szerda* szónál. A magyarok M. szerint magával hozták volna először is az Etelközben átvett *szolga* alakot; itt a mai hazánkban, nem tudni hogyan, mert hiszen szláv lakosság M. szerint itt jóformán nem is volt, átvesszik nagyon korán még egyszer a szláv *sluga* szót, de most már nem hangátvetéssel, mert hangátvetéssel a magyarok csak Etelközben éltek, és csinálnak belőle *szuluga* alakot. A régibb *szulga* — *szolga* és az újonnan átvett *szuluga* olyan békésen összeférnek egymás mellett, hogy a XIII. században egy és ugyanazt a helységet, hol *Szulugagyőr*nek, hol *Szolgagyőr*nek híjják, de a *szuluga* alak később eltűnik megint. M. talán azt mondhatná, hogy a *szuluga* alak akkor tűnik el, mikor eltűnnek *uruszág*, *ásóvány*, *Zsitova*, *Zagyara* és lesz belőlük *ország*, *ásvány*, *Zsitva*, *Zagyva*, M. tehát azt tarthatná, hogy *szuluga* később a hangátvetés útján Etelközben keletkezett *szulga* — *szolga* alakkal összeesett és hogy azért

veszett el minden nyoma. De hát honnan tudja, hogy a *szulga* — *szolga* alak egyáltalában megelőzte a *szulugá*-t és nem keletkezett csakis ebből, mikor a magyar nyelv története ezt látszik bizonyítani és az egyszerű józan ész is azt mondja, hogy egy magyarázat, a melynél nem vagyunk kénytelenek a szónak két ízben való átvételét föltenni, magában véve valószínűbb? Hiszen ha M. maga is a németből vett *kalmár* szót *kalomár*-ból magyarázza, mi kifogása van az ellen, hogy mi a *szulga* — *szolga* alakot *szuluga*-ból magyarázzuk és ne tekintsük a két alakot külön-külön átvételnek? Vagy hogy visszatérjünk az előbb tárgyalt csoportokra, nem emlékeztet-e a *kalomár*: *kalmár* viszonya élénken a *szereda*: *szerda* viszonyára, miért lehetett a *kalmár kalomár*-ból és miért nem szabad a *szerdá*-t is régibb alaknak tekintenünk, a minnek a középkori okirataink is mutatják, a *szerdá*-t pedig belőle származottnak, miért kell amannak orosznak lennie, emennek pedig egy specialis etelközi hangátvetés útján egy «oláh-szlovén» szóból keletkeznie?

Minthogy az állítólágos «hangátvetést» a magyar nyelvbe került szláv szókra nézve nem tartom bebizonyíthatónak, rám nézve egészen közömbös lehet, vajjon ilyen hangátvetés az oláhba került szláv szókön észlelhető-e vagy nem. Mégsem mellőzhetem az oláh szók tárgyalását, mert, a mint látni fogjuk, M.-nak egészen sajátos titokzatos nézete van arról a «keleti hangátvetés»-ről, a mi csak úgy tűnik majd ki, ha az oláh eseteket is szemügyre vesszük. A szerző a magyar esetek tárgyalása után így folytatja:

«Sajátságosan jellemzi ez a hangsajátság, habár nem is mindenkor ugyanazon esetekben, melyekben azt a magyarban találjuk, a z oláhba átment szláv szavakat, pl. a *szarka* (szl. *sraka*) szó ott *sarcă*, a szerb *gradja* «zaunwerk» ott is *gardă*, ép úgy mint a magyar *gárgya*, valamint a szláv *gradъ* «kert»: ol. *gard* «sepes»; a szláv *blato* «mocsár» ott: *baltă* (ugyanígy újgörög *βάλτος*, *βάλτος*); az ószl. *brævno* «balken», magy. *berena* ott *birnă* és *brînă* (olv. *birnê*, *brînê*), a *gribъ* «gomba»: ol. *chiribă*, *chribă* «boletus, bovinus»; *grъlo* «torok»: ol. *gîrlă* (olv. *gîrlê*) «gurges», *дръзъ* «audax»: ol. *dirz* (olv. *dirz*) stb.»

Nyilvánvaló, hogy itt két csoporttal van dolgunk, csak hogy M. a második csoport eseteit egy ide nem tartozó (*gribъ*: *chiribă*) példával megszakítja. Az első csoporthoz tartoznak az oláh *sarcă*, *gard*, *baltă*, a másodikhoz azok az esetek, a hol az ószlovénben *ръ*, ill. *ръ*-t találunk. A szerző itt sem törődik annak a nyelvnek az általános hangfejlődésével, a melylyel éppen foglalkozik, mintha nem is sejtene, mennyire magában állanak az említett *sarcă*, *gard* és *baltă* szók az oláhban, ha t. i. hangátvetés útján közvetlenül a szlávból akarjuk magyarázni, pedig MIKLOSICH már 40 évvel ezelőtt is csodálkozott a *baltă* alakon: «Die Versetzung des *л* ist befremdend» (Die slav. Elem. im Rum. 15. l.). *Sarcă* bizonyosan

a magyarból és nem a szlávból került az oláh nyelvbe, nem is ismerik máshol, mint a szorosabban vett Magyarországon meg Erdély egy részében. Ennek mellékalakja a *țarcă* (olv. *czarkê*) csak Bukovinában és Moldában ismeretes, ide pedig bizonyynyal Erdélyből került, a hol egyes vidéken, a hol a *sarcă* alakot nem ismerik, a *țarcă* alakból képezett kicsinyítő *țarcușă* a szarka neve. Más román vidéken sem a *sarcă*, sem a *țarcă*, sem más ezekkel kapcsolatban álló alakot nem ismernek. ALEXICS-nak és MÂNDRESCU-nak tehát határozottan igazuk van, mikor a *sarcă*, illetőleg *țarcă* szót magyar eredetűnek mondják.*) A *sarcă* szó tehát itt nem jöhet tekintetbe, maradnak a *gard* és *baltă* szók. Ahhoz a körülményhez, hogy ezek a szók, ha közvetlenül a szlávból származtatjuk, föltűnő alakot mutatnak, hozzájárul még valami, a mi óvatosságra int, az a tény ugyanis, hogy a két szó az albán nyelvben is ezt a föltűnő alakot mutatja, úgyhogy eredeti albán szóknak látszanak, a melyek átmentek az oláh nyelvbe. MEYER ingadozik az albán szófejtő szótárában: «Aus dem Alb. oder Slav., mondja a *baltë* a., ist rum. *baltă* entlehnt» és az albán *gard-đi* és oláh *gard* szókról pedig így nyilatkozik: «Der Verdacht ist nicht ausgeschlossen, dass das alb. Wort (wie das rum.) aus dem Slav. entlehnt ist: doch ist ein Beweis dafür nicht zu führen.» Én tehát azt nem tekinthetem bebizonyítotttnak, de még valószínűnek sem, hogy az oláh *gard* és *baltă* szók szláv eredetűek és hogy hangátvetés által keletkeztek volna *gradъ*- és *blato*-ból.

De van egy hely M.-nál, a melyet közelebből szemügyre kell vennünk. «A szerb *gradja* «zaunwerk», mondja, ott is (t. i. az oláhban is) *gardă*, ép úgy mint a magyar *gárgya*». Első pillanatra az ember nem érti, hogy mit keres itt egyáltalában egy szerb szó és hogy a szerb *gradja*-ból mikép lehetett oláh *gardă*, mikor szerb *-dja* (*-dă*)-ból az oláhban csakis *-gye* vagy *-dzse* (írva *-ghiă*, illetőleg *-giă*) lehetett volna, de sohasem *-dă*. Ha az ember M. forrásait, MIKLOSICH két művét, nézi, legalább azzal jön tisztába, hogy M. fönt idézett mondatocskája mikép született meg. MIKLOSICH t. i. egyrészt a magyar *gárgya* szót hibásan a szerb *gradja*-ból származtatja (Slav. Elemente im Magy. 192.), másrészt pedig szófejtő szótárában azt írja: «s. *grad* festung. *gradja*. *garda* zaunwerk ist aus dem rum. zurück entlehnt.» (Etym. Wörterb. *gordъ* a.). Ez a mi szerzőnknek elég volt, hogy beleilleszsze e szókat a keleti hangátvetésről szóló fejezetébe. Hogy Etelközben szerb szó nem kerülhetett

*) Én a *Magyar elemek az oláh nyelvben* cz. értekezésemben (NyK. 27: 340.) nem mertem ezt olyan határozottan kijelenteni, mert még nem tudtam, hogy ezt a szót Romániában nem is ismerik (vö. MARIANU, *Ornitologia* II. 47. s k. l.).

sem az oláh, sem a magyar nyelvbe, hogy szerb *gradja*-ból hangtanilag nem is lehetett volna oláh *gardă*, hogy az oláh szó egészen mást is jelent, mint a szerb szó (sz. *gradja* «zaunwerk», oláh *gardă* «Wache, Garde»!), mind ezzel M. nem törődik, csak úgy mint azzal sem, hogy SZINNYEI kimutatta már, hogy a magyar *gárgya* nem is szláv, hanem oláh eredetű szó és hogy ez csak személyragos alak, a melynek eredeti *gárd* alakja is él még nyelvünkben (Nyr. 22 : 491.). Kis utánajárással M. könnyen rájött volna még arra is, hogy az oláh *gardă*, a mely állítólag szerb *gradja*-ból etelközi hangátvetés útján keletkezett, sokkal emberibb módon vette eredetét: MIKLOSICH szófajtó szótárában (74. a, 14. sor) két egymásra következő oláh szót, *ogradă*, *gard*, tévedésből úgy írt le, hogy az első szónak az -a végzetét a másodikra ruházta: *ograd, garda*!

Mielőtt a fentemlített második csoportra áttérek, végezni akarok a furcsa *hribă* vel, a melyet M. hibásan *chiribă*-nek ír és a melyről szűkszavú előadása csak ennyit mond: «*gribă* «gomba»: ol. *chiribă*, *chribă* «*boletus bovinus*». Nem világos előttem, hogy a szerző mit akar egyáltalában ezzel az összeállítással és miért ismétli harmadfél év múlva a német kiadásban is. Hiszen ha *gribă*-ból *hribă* lett, akkor ez csak nem lehetett hangátvetés útján! Ha *hribă* mellett *hiribă*-t is találunk, akkor ebben nyilván csak járulékhangzónak tekinthetjük az első *i*-t. De azonkívül nem is került a szó a bolgárból, nem is «az Alduna vidékén» az oláh nyelvbe, mert akkor a *g* megmaradt volna *g*-nek. A szó a kisoroszból való, a hol *g* helyett spiranst ejtenek, és bizonyosan Moldvában került a nyelvbe, a hol *hrib* és *hribă*-nek mondják. TIKTIN a járulékhangzós *hiribă* alak keletkezését, a mely Moldvában ismeretlen, egyenesen magyar befolyásnak tulajdonítja! (Der Vokalismus im Rum. GRÖBER Zeitschrift f. rom. Phil. XII. 455.).

Áttérek most már a második csoportra, a melyben M. három olyan szót hoz föl, a melyeknek mását az ószlovénben *rt*, *rb*-vel írják. Abban, hogy az oláhban a tompa hangzó az *r* előtt áll (*biră*, *gîrlă*, *dirz*), szerzőnk valami ősrégi hangátvetést lát, pedig csekély fáradsággal megtudhatta volna, hogy ezek az oláh alakok híven tükrözik a bolgár nyelvnek egy nagyon is jól ismert sajátosságát, a mely szerint az olyan szókban, a melyekben az ószlovén források különbség nélkül az irrationalis hangzót az *r* után írják (*rb*, *rb*), a bolgárban a tompa hangzós elem egyszerű mássalhangzó előtt az *r* előtt és csak is kettős mássalhangzó előtt az *r* után cseng: v. ö. *Srbină* «szerb férfi», *Srbkinja* «szerb nő».

A mondottakból látnivaló, hogy az oláh nyelvbe került szláv szók is egy *r*, *l* mellett véghez ment hangátvetés föltevésére vajmi ingatag alapot szolgáltatnak. De még ha a nemszakértő ezekben az esetekben hang-

átvetést látna is, ez a vélt hangátvetés elveszít minden jelentőséget abban a kapcsolatban, a melybe M. a szórványosan jelentkező eseteket hozza: itt egy pár magyar, ott egy pár oláh eset arra van hivatva, hogy mi bennünk egy titokzatos, eddig ismeretlen szláv nyelv sejtelmét keltsék, a melynek szerzőnk csak félve és mintegy kísérletként ad nevet, mikor azt a jegyzetben «oláh-szlovén»-nek kereszteli. Ilyen messzemenő következtetéssel szemben legalább azt hinné az ember, hogy ez az állítólag közös forrásból származó és jellemző «keleti» hangátvetés ugyanazokban az esetekben mutatkozik egyrészt a magyar, másrészt az oláh nyelvben. M. takargatja a valóságos tényállást, mikor azt mondja: «de sajátságosan jellemzi ez a hangsajátság, habár nem is mindenkor ugyanazon esetekben, melyekben azt a magyarban találjuk, az oláhba átment szavakat». Ez a tényállásnak igen különös föltüntetése, mert még ha M. összeállításai helyesek volnának is, mindössze 2, mondd két, esetet hoz föl, a melyben a magyar és az oláh nyelv találkozik, de a két eset közül is ki kell nyomban rekeszteni a szerb *gradja* «zaunwerk» szóból magyarított oláh és magyar szót, mert hiszen ha az oláh *gardă* szó, a mely különben «gárdát, őrséget» jelent és a magyar *gárgya* (kútgárgya = kútkáva, -kerítés) tényleg a szerbből való volnának is, akkor csak nem kerülhetek Etelközben a magyar, illetőleg oláh nyelvbe és semmikép sem tehetnének tanúbizonyságot egy különös keleti szláv nyelv mellett. Ha pedig valaki azt találná mondani, hogy hisz az lehetetlen, hogy a szerző e helyen a szerb nyelvből került szóra hivatkozik, hogy tehát a szerb szó nyilván csak helyettesíti az ószlovént, mert az ószlovén nyelvből talán ki nem mutatható az illető szó, akkor ez nagy tévedés volna, mert szerb *gradja*-nak az ószlovénben csakis **grazda* felelhetne meg, a melyből természetesen a magyar és oláh szót még kevésbbé lehetne magyarítani. Különben is láttuk már, hogy a magy. *gárgya* szó oláh és nem szláv eredetű és hogy az oláh *gardă* — tollhiba *gard* helyett! Marad tehát mindössze a magyar *szarka* és az oláh *sarcă* mint olyan eset, a hol a két nyelv egy és ugyanazon a szón mutatja azt a tüneményt, a melyet M. keletről származtat. De ha a magyar *szarka* szó valóban hangátvetés útján keletkezett volna is, a mi egy cseppet sem valószínű, akkor sem bizonyít az oláh *sarcă*-val való találkozása semmit, mert hiszen ez egyenesen a magyarból jött és nem a szlávból! A többi esetekben pedig a két nyelv szétágazása eléggé mutatja, hogy mennyire nem szabad az elszigetelt esetekből egy közös okon alapuló titokzatos keleti hangátvetésre következtetni, a melynek csirája, ha teljesen félre nem értettem M.-nak, igaz, elég homályos czélzását, már az átadó szláv nyelvben volna kereendő. Olyan szók, a melyek nincsenek meg mind a magyar, mind az oláh nyelvben, mint a magyar *szerda*, *szalma*, *szilva*, oláh *girlo*, *dîrz*

természetesen önként elesnek, a többi pedig mind más-más fejlődést mutat az egyik meg a másik nyelvben: ószl. *črěda* magy. *cserda* (*csorda*) oláh *cireadă* (az *i* járulékhangzó), ószl. *plěva* m. *pelyva* ol. *pleavă*, ószl. *strěha*, **strěšina* m. *eszterha*, ol. *streašină*, ószl. *gramada* m. *gar-mada* ol. *grămadă*, ószl. *blagъ* (melléknév), *blago* (főnév) m. *balga* ol. *blagă* (főnév), ószl. *krupa* m. *korpa* ol. *crupe* (több. sz.), ószl. *sluga* m. *szolga* ol. *slugă*, ószl. *ključъ*, *ključarъ* m. *kulcs*, *kulcsár* ol. *clucear* (elavult), ószl. *gradъ* ol. *gard* m. *garád* (*gárd*, *gárgya* nem szláv, hanem oláh eredetű), ószl. *blato* ol. *baltă* v. ö. m. *Balaton*, ószl. *brъvno* ol. *bírna* m. *berena*. Valóban érthetetlen, hogy ilyen adatok alapján mikép lehet egy szláv nyelvet megszerkeszteni, a melyben azokban a hangcsoportokban, a melyekről szó volt, az *r* és *l* hangátvetés következtében helyet cserélt volna a következő hangzóval. Pedig M., úgy látszik, egyenesen ilyen külön szerkezetű szláv nyelvre gondol, mert azt találván, hogy az orosz «ily esetekben» *szereda*-féle alakokat mutat — a mi tudvalevőleg az olyan esetekben, mint *sluga*, *sliva*, *krupa*, *strěcha* nem áll — és hogy «a többi szlávtság ezekkel szemben mindenkor a szókezdő mássalhangzó-csoportokkal való alakokat mutatja» — a mi éppen a bolgárra nézve egy csoportban (a hol az ószlovén források *rb*, *rb*-t írnak) nem áll — arra a meglepő következtetésre jut, hogy «kétségtelen tehát, hogy a magyar a hangátvetéses szláv szókat az oláh és orosz nyelv táján vagyis keleten lakott ószlovén-fajta nép nyelvéből vehette át»!! (22. l.)

Végre az ószlovén irrationalis hangzók tükrözése is állítólag összefügg az oláhban meg a magyarban, no meg az oroszban is: $\tau = o$, $\rho = e$, és szerzőnk szerint «az előbbiekkal összefüggésben ez is keleti vonásnak vehető» (u. o.). M. itt is teljesen a tünemények fölszínén marad, azonkívül szándékosan elhallgatja, még a *n é m e t* kiadásban is, hogy ószlovén *o*-nak a magyarban rendesen *a* felel meg, hogy tehát a magyar nyelvet és az orosz nyelvet már csak azért sem lehet összemérni, mert az oroszban eredeti *o* és τ -ból lett *o* teljesen azonos hangúak, míg a magyarban *o*-nak *a*, τ -nak *o* szokott megfelelni (ószl. *porъ* orosz *porъ* magyar *pap*, de ószl. *мъхъ* or. *mochъ* magyar *moh*). Hogy azonkívül a magyarban a bolgár nyelv két irrationalis hangzójából a mai hazánkban ép úgy lehetett *o*, illetőleg *e*, mint akár Etelközben, azt bizonyítani sem kell. Az oláh nyelvre való hivatkozás pedig itt annál kevésbé volt helyénvaló, mert az a kérdés koránt sincs tisztába hozva, hogy az ószl. τ -nak tulajdonképen mi is felel meg az oláhban. MIKLOSICH egyenesen azt tartja, hogy *o* ilyenkor orosz hatásra vall: «*o* für τ zeugt für Entlehnung aus dem Russischen» (Beiträge z. Lautlehre der rum. Dialekte, Vokalismus III, Consonantismus I, 7. l. = Sitz.-Ber. 100 : 243). TIKTIN ellenben egy pár évvel később az *o*-t mondta az τ szabályos másának, de

csak hangszúlyos szótagban. M. pedig csupa olyan esetet hoz föl, a melyben nincs hangsúly az *o*-n, egyébiránt is szerencsétlen a választása. Mindössze három példát hoz föl: *tokačъ*: *tocaci*, *сѣлѣ* «bote»: *solie* «bot-schaft» és *сѣрокъ*: *soróc* (14. l.). Ezek közül csak *solie* bizonyít valamit, csakhogy ez oláh továbbképzés helyett mindenképen magát a tőszót kellett volna a szláv szóval szembe állítani: oláh *sol* «Bote, Gesandter». A *tocaci*, a melyet a legtöbb szótár, egyebek közt a nagy DAMÉ-féle is, nem ismer, a magyar *takács* hű mása, leginkább csak is a szorosabb értelemben vett Magyarországon ismerik, már Erdélyben is alig találni. *Soróc* = ószl. *сѣрокъ* később, hangzóilleszkedéssel régibb *săróc*-ból, keletkezett alak, az *o* itt csak úgy felel meg az ószlovén *ъ*-nak, mint akár a *norod* és *noróc*-ban az első *o* az ószlovén *a*-nak (*narodъ*, *narokъ*), a régi irodalom ismeri még a *nărod*, *năroc* alakokat. A ki tudja, hogy az oláh nyelvben a hangzók ilyen kiegyenlítése milyen gyakori tünetemény, az könnyen megítélheti, hogy milyen kevés jelentőség tulajdonítandó annak, hogy ószlovén *ъ*-val szemben a mai *soróc*-ban véletlenül *o* áll.

Ezzel befejezi a szerző annak bizonyítását, hogy a szláv eredetű szók nem Magyarországon, hanem már Etelközben kerültek a nyelvünkbe. A mi ezentúl még következik, ezt a kérdést nem érinti közvetlenül. A mi tudományomhoz közelebb áll, annak megbeszélését az érdeklődő az Archiv für slav. Phil. cz. folyóiratban fogja majd találni. Csak az értekezés utolsó kikezdésére van még észrevételem. Ez így hangzik: «5. Szemben a szláv ethnikai és nyelvi hatás ezen ősi rétegével van egy újabbkori, a haza területén történt érintkezésből származott réteg is, mely főképp délszláv jellegű. Ilyen legrégibb állami intézményeink egyik legfontosabb szava *megye*, régi *megya* is (= horv., szerb *medja*), mely, ha hazánk szláv lakosságának főtömege ószlovén fajta nyelvet beszélt volna, mindenesetre *mesgyé*-nek (ószlov. *mežda*) hangzanék» (30. l.). Ez valóban meglepő állítás. Tehát «ha a hazánk szláv lakosságának főtömege ószlovén fajta nyelvet beszélt volna, mindenesetre *mesgyé*-nek hangzanék» a magyar megyének a neve. Mindenesetre? Talán akkor is, ha azok a szlávok, a kiket a magyarok itt találtak és lassanként fölszíttak, nem is ismerték a megyebeosztást? akkor is, ha *mežda* szavuk sohase jelentett mást, mint mesgyét?

A mondottak után ezentúl is azt tartom, hogy a szláv szók nagy tömege csak a mai hazánkban kerülhetett nyelvünkbe, de e régi nézetemet nem tekintem az által megerősítettnek, hogy M. állításait olyan könnyű volt megczáfolnom. Ő egy nehéz problema megoldásához olyan könnyedén fogott hozzá, hogy még azt sem sikerült neki, ha mindjárt akarata ellenére is, bebizonyítani, hogy az ő fölfogása nem lehet helyes. Könnyen el lehetne ugyanis képzelni, hogy valaki egészen más készült-

séggel vizsgálva a kérdést, arra az eredményre juthatna, hogy igenis egy-egy orosz szó került a magyar nyelvbe és hogy a bolgár nyelv már a Duna torkolatánál is hatott bizonyos mértékig a magyar nyelvre. Addig azonban, míg valaki ezt a kérdést tudományos alapon újra meg nem vizsgálja, kénytelen vagyok ahhoz ragaszkodni, hogy a szláv nyelvek a magyarok régi lakóhelyén mélyebb, még most is kimutatható nyomot nem hagytak nyelvünkön. Ennél abból indulok ki, hogy a magyar nyelvbe került szláv szókban semmi specialis orosz vonás föl nem fedezhető, hogy ellenkezőleg a *drága* (ószl., bolg. *dragъ*, or. *dorogъ*), *kalász* (ószl., bolg. *klasъ*, or. *kolosъ*), *cserép* (ószl., bolg. *črěpъ*, or. *čerepъ*), *zsilip* régi *zselyéb* (ószl. *žlěbъ*, or. *žolobъ*)-féle szók nagy csoportjában egyenesen kizártnak tekintendő az orosz hatás. Minden hangtani mozzanat a mellett szól, hogy a szók többsége bolgár nyelvjárásból származott. Vajjon egy ilyen bolgár nyelvjárás hatása a Duna és a Dnjeper közt lakó magyarok nyelvét egyáltalában érhet-e, az nagyon is kérdéses, de azonkívül a magyaroknak Etelközben való tartózkodása is alig lehetett olyan húzamos, hogy olyan nagy hatás ott véghez mehetett volna. Hogy ellenben a bolgár hatás Magyarországon igenis érhette a nyelvünket, azt maga M. bizonyítja, hiszen annyira megy, hogy Pest városának a nevét a IX. században innen keletre terjeszkedő és a magyarok bejöveteléig itt is maradt bolgároktól származtatja! Már pedig ez a *Pest* név olyan specialis bolgár-szláv vagy, ha úgy tetszik, ószlovén, hogy a magyar keresztény terminologia szláv részével egyetemben a legesleghatározottabb bizonyíték egy a mai hazánkban véghez ment bolgár hatás lehetősége mellett.

Valami «keleti» typust azon a nyelven, a melyből szláv szavaink javarésze került, a legjobb akarat mellett sem lehet észrevenni. Sokkal könnyebb volna annak *nyugoti* típusát kimutatni. A bolgár nyelvnek t. i. épen nyugoti nyelvjáráásának jellemző vonása, hogy a régi *ê* és *ja* hangokat, melyek keleten gyakran, egyes helyeken mindig, összeesnek (l. NyK. 27:86. kk.), élesen elválasztja egymástól; már pedig a magyar nyelvbe került szláv szók a bolgár *ê*-t mindig tiszta *é*-nek tüntetik föl, nem *a*-nak, mint pl. az oláh nyelvbe került szláv szók. Az oláh nyelvbe került szláv szók tehát igenis szintén bolgár nyelvből kerültek ugyan, de más nyelvjárásból. A ki ismeri a bolgár birodalomnak a IX. században való nagy kiterjedését, különben is könnyen elképzelheti, hogy a bolgár hatás a magyar nyelvet egészen máshol érhette, mint az oláh nyelvet, nem is tekintve azt, hogy nem tudjuk pontosabban meghatározni az oláh nyelvet hát tulajdonképen hol és mikor érte ez a hatás.

Egyébiránt nagyon jól tudom, hogy a magyar nyelvbe került szláv szók megvizsgálása még koránt sincs befejezve, hiszen egy egész sor

fontos kérdés kutatása alig van megkezdve. Senki jobban nem fog örülni, mint én, ha róluk valaki igazán tudományos munkát írva új szempontokat jelöl ki, ha ennek következtében még annyira is módosítanom kellene a szláv szók átvételének helyéről és idejéről vallott nézetemet.

ÁSBÓTH OSZKÁR.

A -vel rag eredete. Ennek a ragnak az eredetét RÉVAY-tól kezdve többen kutatták, köztük magam is, de egyikünk magyarázata sem volt teljesen kielégítő (l. TMNy. I. 693—694.). Én korábbi magyarázatom (Nyr. XVII. 290.) tarthatatlanságát átlátván *M. Nyelvhasonlításomban* (104.) más eredet lehetőségét jeleztem, de ennek ott ígért kifejtésére mindeddig nem értem rá. Most is csak röviden akarom megmagyarázni a jelzett föltevést. A mi -vel ragunk tőszava az én nézetem szerint egy a finn-ugorság több ágában meglevő szónak a megfelelője, a melynek az alappjelentése «erő.» Nevezetesen: f. *väke-* (nom. *väki*): 1. «erő, hatalom»; 2. «nép»; észt *vägi* (g. *väe*) «erő, erőszak, hatalom» | md. *vi, vij, vie* «erő» | cser. *vi, viä* «erő» | osztj. *vei, veg, vok* «erő, hatalom» (l. tüzetesebben MUSz. 589—590.). A lappban olyan jelentésfejlődést találunk, a mely följosgít arra, hogy a mi ragunk tőszavát is ide sorozzuk. T. i. *vákka* 1. «erő, hatalom»; 2. «sereg, nép» és *väkke* «segítség» (pl. *soabbe-väkki vajzet* «bot segítségével járni») | *vikk, viehk, vik* 1. «erő»; 2. «had-sereg»; *viehk, viehkie, viehkkie, vähhkê* «segítség»; *väkete-, väkkete-, vekkete-* «segíteni»; *väyast* «(vminek) segedelmével»; — és még egy lépéssel tovább: *vähhkên* «együtt, -ve együtt» (MUSz. 590; FRIS, HALÁSZ). Ennek a szónak vogul megfelelője *va'i* «erő», a comit.-instr. -l raggal (mint *vitël* «vízzel», *kätël* «kézzel», *nälël* «nyíllal»): *va'ël* «erővel», s ez utóbbinak a m. -vel (*vele-*) olyan pontos megfelelője, mint a *ta'ël*-nak *tel-* (*tele-*). E szerint a -vel (*vele-*) korábbi jelentése «erővel» volt; ebből fejlődött a «segedelmével» (instrum.), és ez utóbbiból a «cum» (comit.) jelentés. A jelentésfejlődés «vminek az erejével» > «valaminek a segedelmével» > «vmivel együtt» könnyen érthető. — Az -l comit.-instr. rag alkalmasint az -l ablativusi raggal (vog. -l; m. -töl, -ből, -ről stb.) azonos.

Sz. J.

Ismertetések és bírálatok.

Keleti Szemle.

Keleti Szemle (Revue Orientale). Közlemények az ural-altaji nép- és nyelvtudomány köréből. A Magyar Néprajzi Társaság keleti szakosztályának és a Keleti Kereskedelmi Akadémiának értesítője. Szerkesztik KÚNOS IGNÁCZ és MUNKÁCSI BERNÁT. Budapest, 1900. I. évfolyam, 1. sz.

A fönnebbi kettős cím alatt többnyelvű évnegyedes folyóirat indult meg. Mint a szerkesztők a *Törekvéseink* cz. beköszöntőben írják, a Magyar Néprajzi Társaság «kibővítve eddigi működés körét a magyar faj ősi rokonságának, az ural-altaji népeknek tudományát is fölvetve rendszeresen művelendő feladatai közé. E feladat gondozása — mint ez eszmét már HUNFALVY PÁL hangsúlyozta — Európa színe előtt jóformán nemzeti tudományosságunk becsületének kérdése; mert kitől várhatja inkább a külföld a saját fajunkra vonatkozó ismeretek tanulmányát s kifejtését, mint épen tőlünk, kik abban természetes hajlandóságainkkal és nemzeti kötelességünkkel érdekelve vagyunk? Ha valahol, úgy e téren illik elől járnunk a népek versenyében s megteremtenünk azon segédeszközöket, melyek fejlődését és fölvirágzását elősegíthetik».

A *Keleti Szemle* «hivatásának tekinti, hogy kellőleg kifejlődve tárháza legyen olyan ethnologiai, ethnographiai, ennek körében különösen folklorisztikai és tárgyi néprajzi, továbbá nyelvészeti, őś- és műveltségtörténeti, anthropologiai és régészeti tanulmányoknak, valamint anyagközléseknek, melyek a magyar ethnikum keleti alapjait, illetőleg kapcsolatait megvilágíthatják, vagy ezekhez adatokat tartalmazhatnak. Szakközlőnye lesz tehát az ural-altaji népek tudományának, első sorban méltatva a finn-magyarság*) keleti (volga-urali) tagjait, továbbá a törökséget». Különös gondot fordít ezek mellett «olyan tanulmányok közlésére, melyek az ural-altaji népcsalád egyes tagjainak egymás közt, valamint idegen, jelesen árja (indo-iráni), kaukázusi, szláv és tibeti népekkel való külső érintkezéseit tárgyalják nyelvi, néprajzi, történeti vagy műveltség-

*) finn-ugorság.

történeti szempontokból». Mellékletül minden évfolyamhoz valamely nagyobb forrásmunka (szótár, nyelvtan, néprajzi vagy népköltési gyűjtés) lesz csatolva.

A hézagpótlónak ígérkező új folyóirat támogatását sok külföldi tudós is megígérte, köztük elsőrangú szaktekintélyek is.

Nagyon örvedetes, hogy nálunk is lehetővé vált — bár egyelőre csak szerényebb terjedelemben — a kiadása ilyen szakfolyóiratnak, a melyhez hasonló célú és szintén többnyelvű kiadványaik északi rokonainknak, a finneknek, már másfél évtized óta jelennek meg (*Journal de la Société Finno-Ougrienne* 17 kötet, és *Mémoires de la S. F. Ou.* 14 kötet). És nagyon helyes, hogy ezen a téren is kilépünk eddigi elzárkózottságunkból és a többnyelvűséggel kapcsolatot hozunk létre a magunk és a külföld szakférfiai között, a kik közül eddig csak egynéhányan vehettek tudomást a legnagyobb részéről azon munkásságnak, melyet e téren nálunk kifejtettek.

Az első füzetben a szerkesztőknek magyar és francia beköszöntőjén kívül a következő nagyobb közlemények vannak: KUUN GÉZA gr. levele a K. Sz. szerkesztőségéhez. A. VÁMBÉRY: Der Wortschatz des Alt-Osmanischen. W. BACHER: Osttürkisches aus einem hebräisch-persischen Wörterbuche. CL. HUART: Notes d'épigraphie turque. B. MUNKÁCSI: Kaukasischer Einfluss in den finnisch-magyarischen Sprachen. NAGY GÉZA: Magyar ethnologiai kérdések. Továbbá ismertetések és kisebb közlések.

Q.

Indogermán nyelvészeti folyóirat.

Indogermanische Forschungen. Zeitschrift für indogerm. Sprache und Altertumskunde, herausg. von KARL BRUGMANN und WILHELM STREITBERG. X. Band. Strassburg, Trübner 1899. 286 l.

E folyóirat X. kötetéből mindenekelőtt az általánosabb vonatkozású dolgozatokat emeljük ki.

HIRT folytatja az előző kötetekben megkezdett hangsúlytanulmányait. A 11. fejezetben az *-ēi* végű tövekről szól (v. ö. most ugyane szerzőnek *Der indogerm. Ablaut* 1900 cz. könyvét, 108. l.). Az indogermán ősnyelvben voltak, — úgymond — *-ēi*-re végződő kétszótagú tövek, vagy ha úgy tetszik, gyökök. Ez az *-ēi* bizonyos mássalhangzók előtt *-é*-vé vált; gyöngé foka *ī*, még gyöngébb *i*. A különböző hangsúlyozás szerint egy *-exē(i)* végű tőnek (az *x* itt egy tetszés szerinti zörejhangot jelöl) következő alakjai lehetségesek: I. Az első szótag hangsúlyos 1. a praesens egyes számában: ilyenkor az *-éxē(i)*-ből *-éxī* válik; 2. az *s*- aoristusban: *-éxī-s*. II. A második szótag hangsúlyos az aoristusban vagy az aoristus-praesensben: *-(e)xē*. A szláv, litván és görög nyelvbeli tények megfelelnek

e föltevéseknek, a latinban és germánban eltérések vannak. A görögben az *-ē* hangzós fő főleg az *-ην* végű pass. aoristusban van megőrizve; a βλάπτω praes. mellett, mely *βλάπτω-ból magyarázható, ἐβλάβην. A latinban az eredeti viszonyok elhomályosultak: itt az aoristus-typus praesensül használtatott s továbbképzések alapjául szolgált; a habēs, habet, habēmus, habētis, habent ragozás egészen megfelel a görög ἐ-μύην, ἐμύην stb. ragozásnak. Arra nézve kétkedni lehet, vajjon habeo egy eredetibb habēm vagy habio helyébe lépett-e. A germánban is *ī*-ragozású praesensek *ē*-hangzós aoristusok mellett voltak. Kétségtelenül régi *ē*-igék voltak pl. a következők: g. *phahan*, ófn. *dagēn*, lat. *tacēre*; g. *witan*, l. *vidēre*; g. *haban*, l. *habēre*; g. *munan*, gör. *μυνῆναι* stb. Néha a *j*-ragozást általánosították, pl. ófn. *sizzu*: l. *sedēre*. Az úgynevezett második fő-nek *ē*-je tehát — úgymond HIRT — a gyökérnek lényeges alkotórészét teszi: nem lehet mondani, hogy a görög ἐμύην alakban *η* járult a gyökérhez, sem azt, hogy a *μύνομαι* praesens *-io*-val bővült, hanem mind a kettő a *menēi* gyökérnek ablaut-viszonyban levő alakjai. HIRT ezután az *ē* | *ī* hangokat más alakokban, a perfectumban, az ói. *-nāmi*, *nīmās*-féle praesensekben és a névszóképzés terén mutatja ki s egybetartozásukat magyarázza. — HIRT hangsúlytanulmányainak 12. fejezete a régi porosz nyelv hangsúlyozására vonatkozó megjegyzéseket tartalmaz, a 13. a litván-szláv hangsúlyozásról szól. — A 14. fejezet az idg. *e—o* ablautot tárgyalja. Emlékeztet ama régibb föltevésre, mely az *o* hang keletkezését a svarita hatásának tulajdonította. HIRT szerint a főhangsúlyos szótag utáni szótagon nem volt svarita, sőt ép ez a szótag volt a leggyöngébb hangsúlyu; szerinte az *o* összetételek második tagjaiban keletkezett eredetibb *e*-ből: «Die zweiten Glieder der Komposita sind einst tieftönig geworden, haben aber ihren alten Akzent als Tieftön bewahrt, der alsdann *e* in *o* verwandelt hat.» Pl. *vēlīm*, de *nēvōlīm*, *nōlīm*; πάτηρ ellenben ἀπάτωρ (azaz eredetibb *ἄ-πατὼρ).

MEILLET «*A propos du groupe -ns-*» cz. cikkében elvi kérdéseket fejteget. A nyelvtudománynak nem szabad beérnie a hangváltozásck constataálásával: meg kell alkotni ezeknek elméletét, fűrkészni kell rejtett okaikat, lehetőleg ki kell mutatni magának az articulationnak változásait. A követendő eljárást az *-ns-* (illetőleg *-nz-*) hangcsoporton mutatja be. Az *n* ejtésekor igen gyöngye az elzáródás, az *s* (ill. *z*) spirans képzésénél egyáltalában nincsen elzáródás. Az átmenetben rejlő nehézséget a különböző nyelvek különbözőképen hárítják el: némely nyelvben az *n* explosiója előtt fölemelkedik az inyvitorla s így egy nem orrhangú foghang képződén, létrejön a *-nts-*, ill. *-ndz-* hangcsoport. Másutt, mikor a nasalis szótagot végez, az inyvitorla leereszkedik, mielőtt a vocalis képzése be van fejezve, így a vocalishoz egy nasalis-vocalis járul s a na-

salisatio az egész hangzóra terjedhet (*ans* > *qs*). Megint más esetben az inyvitorla lebecsátása nem időelőtti, de minthogy ez a leereszkedés magában véve, valami kisérő articulatio nélkül nem lehetséges, egyszerűen eltűnik s a hangszalagok rezgései a vocalis képzésénél történő rezgésekhez csatlakoznak: így beáll az úgynevezett pótlónyújtás (*-ans-* > *-ās-*). Megvan az a lehetőség is, hogy az elzárás és a nasalisatio megszűntével egy *j*-hez hasonló hang képződik az *n* helyett (*-ans-* > *-ais-*). Így tehát az *n* elzáródásának megszűnte, a melyet a következő *s*-hez való hasonulás okozott, ily különböző hangváltozásokra adhat alkalmat. Hasonló ehhez a *-ts-* hangcsoportnak *-ss-*-sé válása, — bár azért ama kétféle hangváltozásnak nem kell mindig együttesen bekövetkeznie egy-egy nyelvben: a hangváltozások párhuzamosságának megvannak a maga határai s az a változás, a mi pl. az *n* hang gyöngébb elzáródását éri, érintetlenül hagyhatja a *t*-nek erős elzáródását. Más példákat is fel lehet említeni annak kimutatására, hogy a hangképzés valamely tényezőjének, a beszélő szervezet egy-egy mozdulatának a módosulása különféle más változást vonhat maga után: igen fontos ilyenkor a kiindulópontnak megállapítása. Mindig arra kell törekedni, hogy a hangváltozásoknak eme mélyebb okait kimutassuk: így ép annak kiderítésére juthatunk, a mi valamely nyelvnek leginkább eredeti és egyéni sajátja.

BUGGE a lykiai nyelv hovatarozásának vitás kérdéséhez szól hozzá. PAULI-val és KRETSCHMER-rel szemben e nyelvnek az indogermán nyelvcsaládhoz való tartozását és az örménynyel való közelebb rokonságát vitatja s nézetének támogatására egyes számnévi alakokra hivatkozik.

A mi az árja nyelvészeti dolgozatokat illeti, BARTHOLOMAE folytatja *Arica* című cikksorozatát (e kötet a XI. és XII. közleményt tartalmazza), JOLLY pedig a szkr. *dohada* és *dvaihrdayya* orvosi kifejezések magyarázatát adja.

A görög nyelvészet köréből e kötet csak egy dolgozatot foglal magában: SCHWEIZER-nek *Griechische Miscellen* című négy kisebb cikkből álló sorozatát. Az 1. cikk a homerosi *xovij* alakkal foglalkozik. Többen magyarázgatták azt a tényt, hogy e szónak *i*-je 58 esetben rövid hangzó, kilencz esetben hosszúnak van használva. SCHWEIZER kimutatja, hogy az állítólagos *xovij* alak a hexameternek mindig csak az utolsó lábában fordul elő s hogy itt a régi verselőtechnikának azzal a szabadságával van dolgunk, hogy a hexameter utolsó emelkedése *rövid* szótagra is eshetik (*«στίχοι μείωροι»*), tehát ama kilencz esetben is rövid *i*-vel olvasandó a *xovij*. — A 2. cikk a görög hangsúlyozás történetéhez közel egy érdekes adatot: Euripides Orestesének 279. versét (*ἐξ χομάτων γὰρ αὐθις αὐ γαλῆν ὀρω*) Hegelochos (400 körül Kr. e.) helytelenül ejtette ki: a hallgatók a vers végét *γαλῆν ὀρω*-nak (menyétet vagy macskát látok) értet-

ték s erről a komikus balesetről gyakran megemlékeznek a későbbi írók. Ez arra mutat, hogy az a különbség, melyet mi a *γαλήν* és *γαλῆν* alakok között az írásban látunk, akkor igazán hallható hangsúlyozásbeli különbség volt, azaz, hogy 400 körül Athénben még a zenei hangsúlyozás volt az uralkodó. — A harmadik czikk a homerosi *οὐρός* (B 153) magyarázatával foglalkozik, a szó az ói. *ūrva*-alaknak felel meg („Behälter, namentlich ein Ort, wo sich Wasser sammeln, Becken“); a homerosi alak régibb **ōp* *Fős* helyett való, annak az attikai **ōpós* felelne meg. — A 4. czikk az attikai feliratokon előforduló szótag-dissimilációnak egy-két esetét tárgyalja.

A latin nyelvészet körébe a kötetnek három czikke tartozik. Stolz a *glōria* szó etymológiájával foglalkozik. Az ói. *cravasyám* alakkal való szokásos egybeállításá nehézségekbe ütközik: a szókezdő hang itt idg. *k*-ra mutat s így **clōria* alakot kellene várnunk. Stolz a szót egy **glōrāre* igéből való képzésnek tartja (mint a hasonló jelentésű *adōria* főnevet az *adōrāre*-ből), ugyane gyökérből való *glaris* „*μυθολόγος*“; a gyökér eredeti jelentése „hangot adni, beszélni“ lehetett; rokonságban lehetnek vele az ószl. *glasū* „hang“, lat. *gallus* (**galsos*), óizl. *kalla* „hívni“. — SOMMER a latin *mille* számnév magyarázatát adja. FAY már régebben egyeztetette a görög *χίλια* és a latin *milia* alakokat, az utóbbit egy **sm(h)ilia* alakból származtatva, l. NyK. 23, 418. Az alapgondolatot, a görög és a latin ezres számnév egybehangzásának gondolatát SOMMER-nél is megtaláljuk, a részletekre nézve azonban eltérő az ő magyarázata. A latin szó idg. alapformájául t. i. egy **smī gzhli* „eine Tausendheit“ formát tesz föl, képzője az ismeretes nőnemű gyűjtőnévképző *-ī*, *-lē*; **smī* pedig a **sem* „egy“ tőnek szabályos nőneműje (görög *μία*); a megfelelő neutrum (**sm-ghēslo*m) az ind *sahásram*-ban tükröződik. A latinban amaz alakból először **mīxli*, majd *mille* vált; az eredetileg nőnemű szó a régi *ducentum*, *trecentum* stb. neutr. alakok hatása alatt vált semlegessé. — NIEDERMANN *Studien zur Geschichte der lateinischen Wortbildung* című dolgozatában a következő latin képzők történetével foglalkozik: 1. A *-do*-képző (*gelidus*, *lucidus* stb.) nem a *dō* „adni“ vagy a *dhē* „helyezni“ gyökérből ered s e képzések nem eredeti összetételekből keletkeztek, a mint azt OSTHOFF vélte (szerinte pl. *lucidus* tulajdonképp „világosságot adó“), hanem két idg. képző: *-do*- és *-dho*-ból származtatandó; mind a kettő kimutatható a germánságban is: az első a gót *lauhatjan* ige föltehető alapszavában (*lauhats* = *lucidus*), a másik a g. *naqaps* = *nudus* melléknévben rejlik. E képző melléknévtövekhez járult, a *nudus* pl. idg. *noqūō-dhos*, a melynek simplexe megvan a litv. *nū'gas*, ószl. *nagr* melléknévben. Később főnevekre és igékre vonatkoztatták a képzést (*lucidus*-t a *lux* vagy *lucēre* alakokra) s azután egyenesen főnevekből és

igékből alkottak új képzéseket. — 2. Az *-ēdula* képző, melyet állat-, főkép madárnevekben találunk, az *eda*, *ēd*, enni' gyökekből származtatható, az első képzések effélék lehettek: *ficēdula*, tjkp. 'fügét evő', ezekből kiindulva alakultak azután *querquēdula*, *nitedula* stb. — 3. A tulajdonnevekben előforduló *-ēio-* képző (*Afrēius*, *Apulēius*, *Canulēius*, *Pompēius*, *Vellēius* stb.), a mint már előbb felismerték, úgy magyarázható, hogy nőnemű tövek *-āi* végű sing. loc. alakjához járult a *-io-* képző (**Servāios*, *Servēius*); egy részük lehetne azonban patronymicum is: az apa névének ablativusához járulhatott a *io-* képző (**Servēd-ios*-ból szabályszerűleg szintén *Servēius* lehetett). — 4. Az *-ulento-* (*-ilento-*) képző szerzőnk szerint az *olere* igével tartozik együvé (pl. *vinolentus*), épúgy mint a hogy a gör. *-ώδης* képző az *ὄζειν* igével. Az utóbbiakkal etymologiai kapcsolatban lehet a lat. *-ōso-* képző is: *vinōsus* egy **vino-ods-os* összetételből magyarázható, **ods* az **odos*, 'szag' főnév gyöngült foka lehetett. — 5. A *vē-*præfixum alakulását ekkép gondolja szerzőnk: a *vehemens* melléknévnek (a mely voltakép a *veho* ige régi participiuma: **vehemenos*) volt egy allegro-alakja *vēmens*. Ez utóbbit idővel az *āmens* és *dēmens* melléknévek mintájára egy *vē+* *mens*-fele képzésnek érezték és egy *vē-* féle tagadó értelmű præfixumot vontak el belőle. Ezután a *cor*-ból *vē-cors* s az *insanus* mellett *vēsanus* is keletkezett. A præfixum tagadó értelméből az abnormisnak értelme is fejlődhetett, így *vegrandis* nemcsak 'winzig klein', hanem 'ungewöhnlich gross' (a németben így szerepelhet az *un*-tagadó præfixum, l. pl. *Unmenge*). A *vē-*præfixumnak az ói. *vi*-vel való egyeztetése (CURTIUS, RIBBECK, CLEMM) hangtani okokból elvetendő. — 6. A *bucētum* és *bucētum* alakok közül szerzőnk az utóbbit tartja eredetinek és helyesnek, a glossákban gyakran találni *i*-t *ē* helyett. A szónak második része, *-cētum*, azonos a gall *cēto* 'erdő' szóval, idg. alapformája **kēito-*; rokona a g. *haipi* (ném. *Heide*) is, ez az utóbbi idg. **kaitiā* alakból magyarázandó. A *-cētum* benne rejlik a *ficētum* (eredetileg **fici-cētum*), *nucētum* (**nuci-cētum*), *quercētum* (**querci-cētum*) stb. alakokban is, ezekben később *-ētum* képzőt érezték (*fic-ētum*, *nuc-ētum*) s a képző aztán ebben az alakjában vált termékenynyé.

A kelta nyelvészet körébe csak STRACHAN-nak egy rövid czikke tartozik, mely a kelta neutralis *u*-tövek többes nominativusáról szól.

Germán hangtani kérdéseket fejteget LOEWE *Relative Chronologie der german. Tenuisverschiebungen* című dolgozatában. A tenuisok elváltozásának egymásutánját egy-két kölcsönszó vizsgálata alapján igyekszik megállapítani. Az ófn. *finko*, agsz. *finc*, svéd *fink* szó szemben az ol. *pincione*, fr. *pinson*, középlat. *pincio* alakokkal arra mutat, hogy az idg. *k* hang elváltozása megelőzte a *p* elváltozását (a szó különben valószínűleg kelta közvetítéssel került a germánságba). Lehet, hogy még későbbi az

idg. *t* elváltozása, ha *t. i.* az ófn. *pfad*, agsz. *pæp* megfelelő ősgermán alakja a gör. *πάτος* szón alapszik. A beszélőknek abban a szűk körében, a melyből e változások kiindultak, persze egyszerre változott el valamennyi tenuis, de a változás továbbterjedése azután kevesebb nehézségbe ütközött az egyik hangnál mint a másiknál s így magyarázható, hogy a többféle tenuis elváltozása bizonyos sorrendet követ. Hisz az elváltozásoknak efféle egymásutánját szemmel kísérhetjük a második lautverschiebung végbementénél, emitt (az ófn.-ben) persze ép megfordított sorrendet találunk: *t, p, k*. Ha az első, a 'germán' lautverschiebung a Kr. e. 400—250 évek közti időszakban ment végbe, akkor az első actus, a tenuisok elváltozása, körülbelül 300-ban Kr. e. már befejeződhetett.

A germán szóképzéstannak egy többször vitatott kérdéséről szól BRUGMANN *Der Ursprung der germanischen Komparationssuffixe* -ōzan-, -ōsta-. Az idg. ősnelvnek egy ismeretes comparativusképzője -īos- volt (sing. nom. -īōs), gyöngé alakja -is- (adverbiumokban és, továbbképezve, az -isto- superlativusképzőben). A germánban már most az -izon- képző mellett -ōzan- alakot is találnak (g. *frôdôza*, ófn. *tiurlihhôro* stb.). Ez -ōs alak magyarázatával többen megpróbálkoztak, de mint BRUGMANN kifejti, ki nem elégtő módon. BRUGMANN magyarázata a következő. A germán nyelvekben volt egy pár eredetileg -i végű locativusi adverbium, a melyek mellett voltak -iz- (-izan-) képzős comparativusi és -ista- képzős superlativusi alakok (ófn. *furi* adv. és *furiro*, *furisto* adj. comp. és sup.). BRUGMANN már most azt véli, hogy ezek viszonyának mintájára az -ō végű határozószókhoz is -ōz-féle alakok képződtek, egy **frôdô* adverbiumhoz **frôdôs* és **frôdôst* comp. és superl. adverbiumok, majd *frôdôza* és **frôdôsts* comp. és superl. melléknévalakok is.

Kock *Etymologisch-mythologische Untersuchungen* című czikke a skandináv mythos egyes alakjairól és ezeknek neveiről szól. *Loki* istenről kifejti, hogy eredetileg a tűz és villám istene volt s hogy neve egy még kimutatható óizl. *loki* 'Lohe, Feuer' szóval azonos, ez a szó mellékalakja a szokásosabb *logi* 'Lohe' szónak s etymologiai kapcsolatban van a lat. *Volcanus* névvel is. *Forniôtr* eredetileg **Forn-þiôtr* volt, jelentése 'der alte Heuler', 'der alte Sturm' (*þiôta* 'heulen'); *Fenrir* eredetibb **Fangrir*, **Fengrir* az izl. *fanga* 'fangen' igéből; *Gleipnir* a. m. 'Spasmacher' (*gleipa* 'den Mund verziehen, Gesichter schneiden'); a *Són* és *Boþn* nevek eredetileg **Soþn* (*Soðn*) 'Kochen oder Brauen', és *Boþn* (*Boðn*) 'Einladung zum Gastmahl' voltak; a *Miollnir* kalapácsnév a villám egy neve volt s a *miollr*, *miallr* 'weiss, glänzend' melléknévből származik; a *Vingþórr* név pedig az izl. *vega* 'schwingen, tödten', ófn. *wigan* 'kämpfen', lat. *vinco* alakokkal függ össze, jelentése: 'der den Miollnir schwingende þórr.' — HOLTHAUSEN az angol *culver* 'galamb'

szót az orosz *góľubĩ* alakkal egyezteteti, a gyökér **gl* volna, mely *-bh*-vel van tovább képezve, a szlávságban nasalissal is bővült. — COSUN az ősgermán nyelv főnévesített partic. præs.-alakjaira tesz néhány sornyi megjegyzést: dentalis nélküli alakok angolszász és ószász emlékekben kimutathatók, ezek a sing. vocativusában, de meg a nominativusban is szabályszerűek voltak, ha az utóbbira nézve egy *-s* nélküli alakot teszünk fel, erre pedig az ófn. *zan* feljogosít bennünket.

A balti-szláv nyelvára vonatkozó hangtani kérdést tárgyal BERNEKER *Von der Vertretung des idg. ěu im baltisch-slavischen Sprachzweig* című dolgozata. Szerinte az idg. *eu* a balti ágban *'au*, a szlávban *'u* hanggá lett; idg. *ev* megfelelője a litvánban *av*, a szlávban *ov*, a lettben valószínűleg szintén *ev* (*ew*). Specialis szláv nyelvészeti kérdést tárgyal VONDRÁK cikke: *Zur Erklärung des aksl. Dat. Sg. p̑ti, kosti*, az idg. alapforma szerinte **kosteĩ-ai* lett volna. E dolgozatra vonatkozik azután LESKIEN cikke *Die slavische Lautverbindung ji*, melyben VONDRÁK több állítását czáfolgatja. A lett nyelv hangsúlyozását tárgyalja SCHMIDT-WARTENBERG dolgozata: *Phonetische Untersuchungen zum lettischen Akzent* című értekezése, melyben először az e tárgyra vonatkozó eddigi irodalmat ismerteti, majd a kymograph segítségével végzett saját vizsgálódásainak eredményeit mutatja be.

E kötet egy nem indogermán nyelvre vonatkozó fejtegetést is tartalmaz: RECKENDORF *Zur allgemeinen Syntax* című cikkében az arab nyelvnek egyes, általánosabb érdekű mondattani sajátságait ismerteti.

PETZ GEDEON.

Kisebb közlések.

A finn-ugor nyelvhasználat történetéhez. A prágai cseh tudós-társaság a múlt század kilenczvenes éveiben tanulmányútra küldötte DOBROVSKÝ JÓZSEF-et Oroszországba. A tudós cseh bizonyára ismerte azon munkákat, melyek a finn és magyar nyelv rokonságát vitatták. Így ébredhetett benne érdeklődés a finn nyelv iránt, melyet Szt.-Pétervárott igen sok cseléd beszélt. Utazásából hazatérvén egy «magyarnak» levelet írt, a melyet a *Magyar Hirmondó* 1794. ápr. 25-ki számában 598—99. ll. így közölt: «Sok hasznát vettem volna, ha Magyarúl érttettem volna. A' született Magyarok tsudálkozva halgatnák beszélleni a' Petersburgban szolgáló Finn Országi (Finlandiai) leányokat. Nem lehet kételkedni ezen két nyelvnek atyafiságáról, mellyet bizonyít az is, hogy a'

Finniai Nyelvnek szintúgy, mint a' Magyarnek nincsenek nemei (genera).» Azután a Hirmondó fölemlíti, hogy SAJNOVICS egybevetette a magyart a lappal, ez különbözik a magyartól, s azt mondják a finnek, hogy még dialektusa sem lehet az ő nyelvüknek. Aztán ezeket közli még DÖBROVSKY leveléből: «Kívánnám, hogy valamely tudós Magyar erről bővebben értekezne PORTHAN Professor Urral, ki Finniának fő Városában, Aboban egy tökéletes Finniai Szótárnak kiadásában fáradozik. A' Finniaiak a' halat *cala*, a' kezét *käsi*, a' követ *kiwi*, a' vizet *wesi*, a' nyelvet *kieli*-nek nevezik» stb.

Ezzel végződik ez érdekes levél. Hogy ki volt az a *magyar*, kihez e levél intéztetett, nem sikerült megtudnom. De aligha tévedek, ha GYARMATHY-ra gondolok, ki 1794-ben kiadott *Okoskodva tanító Nyelv-mesterében* még semmit sem tud ugyan a finn nyelvről, de később ő bizonyította nyelvünknek vele való rokonságát legmeggyőzőbben. *)

Megszoktuk, hogy HELL MIKSA érdemeit ne a nyelvtudomány terén keressük. Pedig aligha nem nagyobb figyelmet érdemel e téren is, mint a minőben eddig részesült. Annyi bizonyos, hogy SAJNOVICS-ot ő tette figyelmessé a lapp és magyar nyelv rokonságára. S idehaza a tudósok őt tartották olyanúl, ki a finn, a lapp és a magyar nyelv rokonságát hirdette. Erre nézve írja HORÁNYI ELEK, a tudós piarista, 1771. nov. 28-án kelt levelében: In id scilicet elaborat vir summus, ut Hungaros nostros mira metamorphosi in *Finnos* et *Lappones* transformet. (Kegyesr. levélt. Id. Takáts, A budapesti piarista-kollégium tört. Budapest 1895. 256.)

Ez a nyilatkozat egyébiránt arra is jellemző adat, miként gondolkodtak még tudós férfiak is az új rokonságról.

(1893.)

KISS ERNŐ.

*) Ettől a M. H.-ban közölt levéltől indítva mindjárt akkor 1794. május 13-án hosszú latin levelet írt PORTHAN-nak VERSEGHY F. Levelében először is idézte (latin fordításban) a Hirmondó cikkét, aztán röviden kifejtette a magyar nyelv főbb sajátosságait, az illeszkedést stb., s egy mellékletet is csatolt leveléhez: «Elenchus radicum Hungaricarum incipientes per vocalem *a* brevem.» A folytatást akkorra igéri, mikor feleletet kap PORTHAN-tól. VERSEGHY levelét teljesen közzétette SETÄLÄ EMIL ilyen című munkájában: *Lisiä suomalais-ugrilaisen kielientutkimuksen historiaan* (Adalékok a finn-ugor nyelvészet tört., Hels. 1892), függelékül az ötödik értekezéshez, mely PORTHAN-nak finn-ugor nyelvészeti törekvéseit s a magyar tudósokkal való érintkezéseit tárgyalja. Ugyanott olvasható még PERLAKI-nak és GYARMATHI-nak egy-egy levele (1779-ből és 1798-ból). S. Zs.

Új könyvek, füzetek.

BIHARI K. Gyakorlati hangtan különös tekintettel a siketnémák oktatására. Vác, 1900.

DÉNES MIKLÓS. A Winkler-kódeks hangtana és alaktana. (Doktori értekezés.) Budapest, 1900.

HAJNAL DÁVID. Kármán József mint nyelvművelő. (Doktori értekezés.) Budapest, 1899.

KEMÉNY K. KOLUMBÁN. Geleji Katona István Grammatikáskájának bírálatos ismertetése. (Doktori értekezés.) Győr, 1900.

LUMTZER, VIKTOR u. MELICH, JOHANN. Deutsche Ortsnamen und Lehnwörter des ungarischen Sprachschatzes. Innsbruck, 1900. 8-r. X + 312 l. (Ismertetni fogjuk.)

MELICH JÁNOS. Melyik nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi német jövevényszavai? (Ertekezések a nyelv- és széptud. köréből). Budapest, 1900.

PAASONEN, H. Ruotsalais-suomalainen sanakirja. Svensk-finskt Lexicon. V. VI. füzet. (Mässkjorta — Sötmjölksost.) Helsingfors, 1898. 1899.

QVIGSTAD, J. u. WIKLUND, K. B. Bibliographie der lappischen Literatur. Helsingfors, 1899.

SETÄLÄ, E. N. I. N. SMIRNOW'S Untersuchungen über die Ostfinnen. Helsingfors, 1900. (Különnyomat a Finn-Ugor Társaság Journal-jának XVII. kötetéből.)

Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja. Journal de la Société Finno-Ougrienne. XVII. (KARJALAINEN K. F. és SIRELIUS U. T. jelentése osztják tanulmányútjáról; PAASONEN H. jelentése mordvin tanulmányútjáról. — SETÄLÄ E. N.: I. N. SMIRNOW'S Untersuchungen über die Ostfinnen.)

Suomi. Harmadik folyam. XV. (NIEMI, A. R.: SjöGREN népköltési gyűjteménye. — KARTTUNEN, U.: GOTTLUND népköltési gyűjtései.) — XVI. (GENETZ A.: Az első szótagbeli magyar magánhangzók viszonya a finn, lapp és mordvin magánhangzókhoz.) — XVII. (LATVALA S. Az éjszaki-szavói nyelvjárás mondattana.)

SZINNYEI JÓZSEF. Magyar Tájszótár. II. k. 6. füzet. (Tözeg—Vérnyákol.)

Virittäjä. 1900. 1—3. sz. (Megemlítendő: CANNELIN K.: A finn passivumi -va, -vä képzős igenév használata. — KROHN K.: A Kalevala néhány szavának magyarázata. — GENETZ A. Miért van a jää [maradni] igének lativusi határozója? [A jää igét, a melyről kimutatja, hogy az észben és a lívben „jön, jut, lesz, válik, változik” jelentése van, a m. jövővel egyeztetni.]

WUNDT, WILHELM. Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitte. Erster Band. Die Sprache. Erster Theil. Leipzig, 1900. 8-r. 627 l.

ZOLNAI GYULA. Az új Nagy Szótár föladatáról. Budapest, 1899.

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő

FOLYÓIRATOK:

Akadémiai Értesítő. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti *Szily Kálmán* főtítkár. Tizenegyedik kötet. 1900. évfolyam.

A M. Tud. Akadémia üléseiről a tárgyalásokat jegyzőkönyvi alakban, az üléseken fölolvastott emlékbeszédeket, jelentéseket, bírálatokat, valamint az értekezések kivonatait (ha ugyan a kivonatozásra alkalmasak) külön cikkek során közli. Ismerteti az osztályértekezletek és állandó bizottságok tárgyalásait, kiegészelve belőlük azokat, a melyek szélesebb köröket is érdekelhetnek. Az Akadémia kiadásában vagy az ő támogatásával megjelent munkák- és folyóiratokról tárgyas ismertetéseket közöl vagy az illető szerzők és szerkesztők, vagy más megbízható szakférfiak tollából. Megjelenik minden hó 15-én. Évi előfizetési ára 6 kor. Az «Akadémiai Értesítő»-t díjtalanul és bérmentve kapják: az Akadémia minden rendű beltágjai, alapítványtevői s a Könyvkiadó Vállalat pártoló tagjai. Az I—X. kötet még néhány példányban rendelkezésre áll. Egy-egy kötet ára 6 kor.; a Könyvkiadó Vállalat új aláíróinak 4 kor. 50 fill.

Archaeologiai Értesítő. Új folyam. XX. köt. A M. Tud. Akadémia arch. bizottságának és az orsz. régészeti s embertani társulatnak közlönye. Szerkeszti *Hampel József*.

Czélja a hazai és külföldi archaeologiai és műtörténelmi mozzanatok a közönséggel megismertetni, és kisebb archaeologiai s műtörténelmi cikkeket közölni. Megjelenik évenként öt füzetben, mindenkor hat nagy ívnyi tartalommal és számos képpel, február, április, június, október és december hónapok 15-ik napján. Bolti ára 12 korona; egyes füzetek ára 2 kor. 40 fill.

Athenaeum. Philosophiai és államtudományi folyóirat. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti dr. *Pauer Imre* osztály-títkár. Kilenczedik évfolyam.

Az «Athenaeum» a philosophia és államtudományok szakszerű művelését és tudományos irodalmi fejlesztését tűzi feladatául. Megjelen az Akadémia kiadásában évnegyedenként, évi 30—35 ívnyi tartalommal. Előfizetési ára 10 kor.

Irodalomtörténeti Közlemények. Tizedik évfolyam. Szerkeszti *Szilády Áron*, a bizottság előadója.

E negyedévenként megjelenő folyóirat a M. Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából bocsátatik közre s irodalomtörténeti tanulmányokat és adatokat közöl. Előfizetési ára egész évre 10 kor., egyes füzet ára 3 kor.

Mathematikai és Természettudományi Értesítő.
XVIII. kötet. A M. Tud. Akadémia III. osztályának folyóirata. Szerkeszti *König Gyula* osztálytitkár.

A «Mathematikai és Természettudományi Értesítő» a M. Tud. Akadémia III. osztályának folyóirata, melyben az ülésein részletesen bemutatott vagy csak röviden bejelentett tudományos munkákat teszi közzé, föltéve, hogy a követelményeknek megfelelnek. Az Értesítőben csak oly közlemények foglalhatnak helyet, melyek az illető szaktudomány művelésében az elért eredmények vagy a használt módszerek tekintetében haladást jeleznek és irodalmi szempontból is kellő gonddal készültek. Terjedelem tekintetében az Akadémia rövid és szabatos fogalmazást kíván, melyben a dolgozat tudományos tartalmának megértésére szükséges részletek kellően kidomborodnak. Az Értesítő évi öt füzetben jelenik meg; a füzetek megjelenési határideje február, április, június, október és december hónapoknak mindenkor utolsó napja. Előfizetési ára egy-egy kötetnek 10 kor.

Nyelvtudományi Közlemények. Harminczadik kötet. A Magyar Tudományos Akadémia nyelvtudományi bizottságának megbízásából szerkeszti *Szimyei József*.

A tágabb értelemben vett magyar nyelvtudományt öleli fel, melynek feladatai a magyarral hason alkotású altáji nyelveket behatóan tanulmányozni s tudományosan feldolgozni, kiváló tekintettel arra, hogy a magyar nyelv tényeinek földerítésére vagyis tudományos megfejtésére szolgáljanak. Más, bár nem hason alkotású nyelveknek, a melyek a magyarral történelmileg érintkeztek, reá gyakorolt hatását feltüntetni. Megjelenik negyedévenként, még pedig márczius, június, szeptember és december elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s előfizetési ára 6 kor.

Történelmi Tár. Évnegyedes folyóirat. Uj 1900. folyam. I. Kiadja a M. Tud. Akadémia történelmi bizottságának hozzájárulásával a Magyar Történelmi Társulat. Szerkeszti dr. *Komáromy András*

A folyóirat ez új folyama a M. Tud. Akadémia történettudományi bizottságának nemcsak anyagi, hanem jelentékeny szellemi támogatásával is, a mennyiben a bizottság sok nevezetes hazai s a legnevezetesebb külföldi levéltárakból évtizedek óta gyűjtött és másolt magyar vonatkozású forrásanyagát a *Történelmi Tár* rendelkezésére bocsátotta, s ezzel valódi kincsházat nyitott meg a történetkutatók előtt, melynek kincsei eddig jóformán használatlanul heverték a bizottság kéziratárában.

Egy-egy füzet bolti ára 2 kor., az egész évfolyamé 8 kor.

Megrendelhetők
a M. Tud. Akadémia könyvkiadó-hivatalában

Budapesten, V. kerület, Akadémia-utca 2. szám.

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSABÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ára 1 kor. 50 fill.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TULAJDONA.

1900.

TARTALOM.

<i>Munkácsi Bernát.</i> A vogul nép ősi hitvilága. (VI.) ---	Lap 241
<i>Szilasi Móricz.</i> Cseremis szótár. (VII.) ---	270

Kisebb közlések.

<i>Sz. J.</i> Új finn nyelvtan ---	347
<i>Takáts Sándor.</i> Hajdú ---	348
<i>Schuchardt Hugó.</i> Esperest ---	270
<i>Melich János.</i> Rába, Rábeza ---	352
— — A Festetich-kódex egy ismeretlen másolata ---	350

Folyóiratunk negyedévenként jelenik meg, mégpedig márczius, június, szeptember és deczember elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s ára 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó-hivatalához czímezendő.

Kérelem: Kérjük a nyelvészeti munkák s különösen programm-értekezések szerzőit, szíveskedjenek ismertetés végett munkájuknak egy-egy példányát beküldeni a szerkesztőnek: Budapest, VIII. József-körút 17.

A vogul nép ősi hitvilága.

(Hatodik közlemény.)

A vogul-osztják pogányság tanítása szerint is egyedül az istenek istene, *Numi-Tārēm* égi atya *mindentudó* és *mindenható*; de a bálványszellemek tudása, ereje és képessége azért szintén összehasonlíthatatlanul tökéletesebb az emberénél, úgyhogy ez méltán kereshet amazoknál, mint hozzája némileg közelebb álló lényeknél támogatást számtalan ügyes-bajos dolgában. Azt a mi gondolatunkat, hogy *isten mindent lát*, a vogul istenidéző igék úgy szemléltetik, illetőleg fejezik ki, hogy az istenség szeme olyan nagy mint az Ob folyó — tehát kiterjed a vogulok és osztjákok egész ismert világára —; az ismétlés párhuzamos szó-lásában pedig: olyan nagy mint egy tó. «*Ob-szemü férfiu vagy; mint az Ob, oly nagyságú szemedet ragyogtasd lefelé!*» (*Ās sampä xum āsēn; Ās jāni' samēn jol-vāllālāln!* II : 325.) mondja a REGULTól följegyzett egyik középzozvai istenidéző ige, mely helynek változata a másokban (II : 335.): «*Tó nagyságú szemes férfi, tó nagyságú szemed végét ragyogtasd alá! Éleslátó szemü férfi vagy, szemed végét ragyogtasd alá!*» (*tūr jānit sampä xum, tūr jānit sam-qulēn jol vāllālāln! nāñkilēn sampä xum āsēn, sam-qulēn jol-vāllālāln!*). A Konda folyó Jevra mellékvízének vidékén is mondják: «*Ob szemü nagy Törēm atyám, tó szemü nagy Törēm apuskám (Oqs sämp jāni Törēm jāum, tūr-sämp jāni Törēm toālēm;* II : 379.). A Világügyelő-férfőhöz intézik e szavakat: «*Ob nagyságú szemes férfi, tó nagyságú szemes férfi, Ob szélességű szent szemecskéd, tó nagyságú szent szemecskéd hadd ragyogjon ide!*» (*Ās jānit sampä xum, tūr jānit sampä xum! Ās pāñxwit jelpiñ samkēn, tūr jānit jelpiñ samkēn tī' voss postili!* II : 359—60.). A Lozva forrásánál

lakó hét «víz szentjének» is mondják: «*Ob nagyságú szemü nép, Ob nagyságú szent szemed ide hadd ragyogjon!* (*Ās jānit sampā māxum, Ās jānit jelpiñ samēn tī' voss postilālnūw!* II : 385.), valamint a Paszēt-bálványnak: «*Tó nagyságú aranyos szemü fejedelmecském, Ob nagyságú aranyos szemü fejedelmecském . . . Ob nagyságú szent szemecskédde! óh bár pillantanál ide, fejedelem!* (*tūr jānit sorñi ātērakēm, Ās jānit sorñi sam ātērakēm . . . Ās jānit jelpiñ samkentēl, ātēr, tī' voss āñkwätālnūn mōnt!* II : 423.). Hogy a bálvány látását a sötétség nem akadályozza, igazolja e déli szólás: *popi-šām soxtēñ āl*: «a bálvány szemétől felgöngyölt éjtszaka» = «a bálvány éber szemétől részeiben összerakott (értsd: átvirrasztott) éjtszaka» (III : 200.). Megfelelője ennek PATKANOV irtisi osztják énekgyűjtéseiben: *tōñχ-sēm pētleem āt*: «*bálványszem sötét éjjel*», melyben t. i. csak a bálvány szeme lát.

Azt a felfogást, hogy Isten mennyei lakában meghallgatja a hozzája fohászkodók könyörgéseit, bálványszellemeire alkalmazva szintén vallja a vogul-osztják pogányság, csak hogy az istenség e hatalmához rendkívül nagy s finom hallású fület föltételez, vagy legalább ezzel fejezi ki azt a gondolatot, hogy az istenség halló képessége túlterjed a természetesség határain. Ép úgy, mint a szeme, az istenségnek füle is oly nagy, mint az Ob, vagy egy tó; ezért mondja a lozvai istenidéző ige a Világügyelő férfit «*Ob nagyságú füles férfiúnak, tó nagyságú füles férfiúnak*» (*Ās jānit palpā χum, tūr jānit palpā χum* ; II : 359.), kit a Felső-Szoszva vidékén is ekkép szólítanak: «*Tó nagyságú szent fülecskéd, Ob nagyságú szent fülecskéd ide hadd figyeljen!* (*tūr jānit jelpiñ palkēn, Ās jānit jelpiñ palkēn tī' voss sujtnūw!* II : 314.). A Paszēt-bálványt szintén hasonló szavakkal kérik, mondván: «*Tó nagyságú szent fülecskédde! óh bár hallgatnál ide, király!*» (*tūr jānit jelpiñ palkēntēl χān, tī' voss χōntēmlālnūn mōnt!* II : 423.). Nyilván ezen — a szem jelzésének különben egész szabályosan megfelelő — kép igen felötölő szertelensége okozta ama változat létrejöttét, melyben az istenség füle nem a tóhoz, hanem a tavi tündérrózsa (v. vízi tők) nagy kerek leveléhez (*tūr-lōpant*) van hasonlítva, s pl. a felsőlozvai «Víz-szentjéhez» így imádkoznak: «*Tavi tündérrózsa-level füles nép, tavi tündérrózsa-level [nagyságú] érzékeny füled ide hadd hallgatózzék!*» (*tūr-lōpant palpā māxum . . . tūr-lōpant sa'ilēm palēn tī' voss χāntēmlālnūw!* II : 385.). E mel-

lett rendesen kiemelni az istenidéző ige az istenség fülének rendkívüli érzékenységet, mely olyan, mint a fekete kacsáé (*sānki*), vagy a császármadáré (*qulax*), így a középzövei imádságban: «*Tavi tündérrózsa-levél nagyságú füles férfi (tür-lāpānt jānit palpā xum), tavi tündérrózsa-levél nagyságú füled végét konyítsd alá (tkp. helyezd le); jóhallású fekete kacsához hasonlóan jóhallású füles férfi jóhallású fekete kacsához hasonlóan jóhallású füledet konyítsd alá!*» (*sujiñ sānki sujiñ palpā xum, sujiñ sānki sujiñ palēn jol ũnttāln! II : 335.*). Ez imádság változatában a megfelelő hely következő: «*Tavi tündérrózsa-levél fülű férfi, obi tündérrózsa-levél fülű férfi, félénk fekete kacsá fülű férfi a félénk fekete kacsához hasonlóan jó hallású füledet konyítsd (csapd) lefelé!*» (*tür-lāpānt palpā xum, Ąs-lāpānt palpā xum, xuri sānki palpā xum, xuri sānki sujiñ palēn jol-vāytāln! II : 325.*). A Világügyelő-férfűhöz intézett szavak: «*Félénk császármadáréhoz hasonlóan érzékeny füled, tó nagyságú szent füled hadd hallgasson ide!*» (*xuri qulax sa'ilem palēn, tür jānit jelpiñ palēn tī' voss suji! II : 359.*); «*császármadár porczogós [fülehez hasonló] két füles, neves Aranyos óh bár ide hallgatnál!*» (*śisīr-morxo norāñ kit pal namiñ Sorñi, tī' voss xōntēmlēnūn mōnt! II : 349.*); «*félénk kacsához hasonlóan érzékeny fül, hallgasd meg!*» (*xuri sānki sa'ilem pal, xōntamlāln! II : 323.*), mely utóbbi szólás a «Víz-szentjének» felsőlozvai idéző igéjében is előfordul (II : 382.).

Az isteni mindenhatóság eszméjének megfelelő fejletlen gondolat, melylyel a vogul néphit a bálványszellemek természetfölötti erejét magyarázza: «a bálványnak hét fogása, istennek hét fogása» (*pupi' sāt piś, tqrēm sāt piś*), vagy más kifejezéssel: «a bálványnak hét ügyessége» (*pupi' sāt āpēr*). Erre hivatkozik az imádság, midőn a Világügyelő-férfűhöz a következő szavakat intézi: «Az erdő szerencséje elmúlt, a víz szerencséje elmúlt: *Numi-Tqrēm* atyád elé bálványi hét fogásoddal, isteni hét fogásoddal állj te oda (*N. T. jāyēn pupi' sāt piśēntēl, tqrēm sāt piśēntēl*), könyörögj érettünk» (II : 370—1.). Ugyancsak e «bálványi hét fogásával» viheti végbe pl. a Világügyelő férfi azt a csodát, hogy midőn menyasszonyáért *Kul-qter* ipjának házába lép s ott semminemű lakodalmi készséget nem talál, «a maga lakó városából rántja oda egyik szögleténél fogva hét ajtótámasztóval zárt hambárját s fiúnak, leánynak enni való lakodalmi étel jön» (II :

292—3.). A «lenn lévő lábas istenkék lábbeli hét ügyességét» veszi észre a mennyei atya égi hajlékában nevelt zsenge korú *Kul-ātēr* s mivel azt tapasztalja, hogy amaz istenkék ügyességük folytán az emberektől «jeles pénzt, jó áldozatételt szereznek» (*jolēn ālnē la'ilēn pupi' la'ilēn-ke sāt āpēr totawē : namēñ āln, jamēs puri tan vījēt*), neki is vágya támad arra, hogy *Numi-Tārēm* atyja a földre bocsássa, a hol «jeles pénzt, jó ételáldozatot» ő is szerezhetne (II : 289.). Mert megjegyzendő, hogy a «bálványi hét fogás» egyszersmind a *kuł-oknak*, az alvilág szellemeinek is osztályrésze (*kuł sāt piš* II : 289.); minélfogva rendes kapcsolat e fogalom kifejezésére : *pupi' sāt, kuł sāt piš*. Ezt emlegeti a Kaltēs-leány nászregéje (II : 295, 296.), melyben a hőslő ifjú ezen csodaerőnél fogva képes szárcsontjából egy darabot levágni, abból nyilat faragni, útjában egymás után elválni lábaitól, testtörzsökétől, úgy hogy csak feje gurúl tovább s ez is egy kovács-műhelyben izzó vasüllőre kerül, ott kalapácsal ütik, majd lepattan, visszafelé gurul; eléri törzsökét, hozzá kapcsolódik; eléri lábát, hozzá kapcsolódik; visszanyeri eredeti épségét.

A bálványhatalom természetesen nem egyenlő mértékben osztályrésze minden istenségnek; van «hatalmas isten, erős isten» (*nañrā tārēm, vāññ tārēm*; II : 4.), vagy más jelzéssel: «nagy isten, nagy bálvány» (*jāñi' tārēm, jāñi' pupi'*; III : 189, 192.) s van gyöngé, azaz «apró isten, apró bálvány» (*lai tārēm, lai pupi'*; III : 227; IV : 94, 95.), illetőleg: «lömbleveles ág közét járó kis isten, tüleveles ág közét járó kis isten» (*tqaw-çal jālmiñ māñ tārēm, tāl-çal jālmiñ māñ pupi'*; II : 416.), vagy — mint a medvét nevezik — «vessző közét futkosó kis isten» (*ñir-çal ɣajtñ māñ tārēm*; III : 218.). Szinte megvető ez a kifejezés: *ajēmkitēm la'ilēñ nāj, ajēmkitēm tquliñ tārēm* «apró-cseprő lábas istennőcske, apró-cseprő szárnyas isten», kik a Leplä-torkolati öregtől «nagyon félnek» (*saka pilawē*; II : 136.). Nagyobb hatalmának érzetében mondja a lopmuszi isten: «Magam fölött ha lábas isten jelentkezik, ha szárnyas bálvány jelentkezik: mint a tó vizét úgy iszom meg (*num-pālēn la'ilēñ tārēm, tquliñ pupi'-ke nē'ili : tur-vit aje'im*; II : 278.) s mint egykori versengésében győztes félt nevezik «hét bálvány, hat isten között győztes férfiúnak» (*sāt pupi' ɣaltē, sāt tārēm ɣaltē vorēñ ɣum*; u. o.). Ugyanily czíme van a pelimi istenségnek: «Mindenfelé levő hét istent szétosztott Aranyos, mindenfelé levő hét bálványt szétosztott

király» (*χotāl ālnē sāt tārēm urtēm Sqrūi, χotāl ālnē sāt pupi' urtēm χān*; II : 403.), valamint a Tuchtā-torkolati női bálvány is «*hét bálványt, hét istent szétosztó istennő*» (*sāt pupi', sāt tārēm ūrtpēχ nāj*; IV : 234.). A Jūtim-sās-beli isten hatalmát ekkép adja tudtúl híveinek: «*Fiúcskák, ha én hozzám könyörögtök, egy oldali szárnyamat ha meglebbentem: a föld egész nagyságában megfordul; más oldali szárnyamat ha meglebbentem: a víz egész nagyságában megfordul; hét bojtos szent ostorom midőn meglegyintem: az ülő szent föld egész nagyságában megmozdul*» (II : 430.). Hatalmánál fogva neveznek több istenséget «*királynak*» (*χān*), így a lopmuszit (II : 276.), a pelimit (II : 403.) s a Világügyelő férfit (II : 353.).

Mindenesetre nem terjed a bálványszellem hatalma annyira, hogy úgy mint a bibliai istennek valamit csak akarnia vagy kimondania kelljen ahhoz, hogy az mindjárt meg is legyen. A pogány istenek az ő «*hét fogásukkal*» ugyancsak fáradoznak, míg céljukat elérhetik. «*Oldalas világ hét oldala szerint forgolódunk, módos világ hét módja szerint forgolódunk*» (*uriñ tārēm sāt ur jāñχeu, ārtiñ tārēm sāt ārt jāñχeu*), azaz «*minden oldalát megforgatjuk az ügynek s minden módját megkíséreljük*», mondják magukról a *Pasēt mēñkw*-ek czélzással a samántól követelt feladat rendkívüli nehézségére. Szintígy emlegetik a Világügyelő férfira vonatkozólag a hozzá intézett imádságban: «*Egykor, midőn inségünkben hozzád fordultunk, Aranyos király, midőn egykor téged idéztünk, te mint hét oldalú oldalas fa forogsz vala* (hogy kérésünket teljesítsed; *sāt urp' uriñ jiw, nañ jāñχe'in*; II : 353.) s ennek megfelelőleg egyik czíme is ez istenségnek: «*Hét oldalú oldalas király*» (*sāt urpū uriñ χān*; II : 356.). — Van eset rá, hogy képtelennek is jelentik ki magukat a megoldandó feladatra, mint a Paszēt-bálvány következő szavaival: «*Bárha a mindenfelé levő szárnyas sok istent, a mindenfelé levő lábas sok bálványt [segélykérés czéljából] a lombleveles fa hét közében mind megmozgatom, a tüleveles fa hét közében mind keresgélem: a lombleveles fa hét közéből, a tüleveles fa hét közéből semmiféle módos fának módját ki nem eszelhetem, semmiféle oldalas fának oldalát nem győzöm (= semmi módját nem találom, semmi szerét nem tehetem), semmiféle tanácsos állat tanácsát nem találom* (*nē mat ārtiñ jiw ārtā at ārtēle'im, nē-mat uriñ jiw urā at vērmate'im, nē-mat lāñχiñ uj lāñχā āt χānte'im*; II : 418.). E szavakhoz azt

jegyzi meg a közlő, hogy az idézett bálványszellem fölé még sok más hatalmasabb *pupi'* van helyezve; a samán ezekhez küldi, hogy eszközölje ki segedelmüket. Erre az idézett bálványszellem nem szívesen vállalkozik; «mert fél, hátha amazok megharagusznak reá; azután meg a járása is sok, egyik *pupi'* a másikhoz *küldözgeti*».

De bár látja az ember, hogy isteneinek is *korlátolt* a hatalma, ne vegye a «bálványi hét fogást» csekélybe s ne képzelje, hogy ehhez *ember is* eljuthat. «Egykor» — így mondja a Kaltës-leány regéje — «*ha az ember korabeli világ fog támadni, az embernek fia bálványi hét, ördögi hét fogásomat keresve ne erőlködjék!*» (*ḡanal, ēlēm-ḡālēs jisiñ tārēm ūntti-pēl ēlēm-ḡālēs-pīḡen pupi' sāt, kul' sāt pišēm ul voss nāwlawē!*); mert úgy jár, mint e regében a Városfejedelem-öreg fia, ki látván, hogy mikép boldogult az isteni hőslő (ki valószínűleg nem más, mint a Világügyelő férfiú) a nőszerzésben, maga is úgy akart nőt szerezni s bárha amaz lebeszélni igyekezett őt vállalkozásától, unszolásával addig nem hagyott fel, míg az isteni férfit kísérőül nem nyerte. Ennek segedelmével célját el is érte, de harmadnapra házával együtt tűz emésztette el: «*További élet fényes napjait megélni ő nem akarta*» (*ēlālē ālnē posiñ ḡātālne ālunkwē taw at tanḡēs*) — mondja okulásúl a rege (II : 310.).

A mindenek égi atyjától nyert hatalmukat a bálványistenségek híveik javára értékesítik, tehát nem afféle, mindenkép rosszakarató, csak önzéstől vezérelt démonok, a minőknek őket az elfogultság s fölületes vizsgálat festi. Az istenség elméje szentséges, aranyos; gondja mindenkre terjedő: olyan nagy mint az Ob, mint egy tó. «Nyomorúságos sok kedveskéd, szomorúságos sok magzatkád» — mondják a Paszët-bálványnak — «ím hozzád könyörgünk: *aranyos elmécskéd, királyi elmécskéd* bár előre buzogna (= bár megsajnál nál bennünket; *sorñi-nāmtikēn, ḡān-nāmtikēn ēlāl' voss ḡulilālnū*; II : 425.). A Lozvfő «Víz-szentjei» az imádság szerint: «*Ob nagyságú, tó nagyságú szentséges elméjű nép*» (*Ās jānit, tūr jānit jelpiñ nāmtpā māḡum*), melyet arra kérnek, hogy «Ob-víz, tó-víz [módjára fölbuzgó] szentséges elméjét a futó víz fölé, az omló víz fölé, ide buzogtassa» (*Ās-vit, tūr-vit jelpiñ nāmtēn tī'*; *voss ḡulitēnūlēn!* II : 386.). A Jūtim-sās-beli istenkének elméje: «*Mint az Ob, mint a tó, [olyféle] aranyos, szentséges elme*» (*Ās sārni, tūr sārni jelpiñ nāmt*;

II : 430.). Az utóbbi két jelzővel szemlélteti az imádság a Világ-ügyelő férfi elméjét is (II : 351, 360.), melyeken kívül még a következőkkel találkozunk: «Fölbuzgó Ob-vízhez, fölbuzgó tó-vízhez [hasonlóan buzgó] véráldozatos, ételáldozatos elme» (*χυλilénē Ās-vit jiriñ nqmt, χυλilénē tür-vit puriñ nqmt*; II : 362.), «a hét földet körülforgó szentséges elme, fényességes elme» (*sāt mā jñññē jelpiñ nqmt, pasāñ nqmt*; II : 358, 352.), «tarka tomporú szent állatos (t. i. azt kívánó) elme» (*pēs χansāñ jelpiñ uj nqmt*; II : 314.). Ezekben a *nqmt* szó a «kedv, tetszés, jó indulat» kifejezése (v. ö. *nqmtēmnē pats* «kedvem kerekedett, megtetszett»), a *χυλilē* pedig a «forrásvíz buzgásához» való hasonlítás, a mint világosabban kitetszik az utóbbi idézetnek következő folytatásából: *nqmtēn χυλilénē tür-vit, χυλilénē Ās-vit, tñ' vess χυλilē!* «mint fölbuzgó tóvíz, mint fölbuzgó Ob-víz, buzogjon ide elméd» (azaz: «igyekezzék föltünni»); a közbeszédben: *nqmtēn χυλilēs* = «megsajnálтам, jó indulatom támadt iránta».

A bálványszellem itt leírt tulajdonságaiból következik az a hivatása, hogy természetfölötti erejével és képességeivel *elősegítse az ember boldogulását*. Mint a gyermek atyjához, az alattvaló urához, úgy folyamodik a hívő a bálványokban ábrázolt istenségekhez tanácsért s támogatásért különböző szükségében s bajai-ban. Ezek mindenestre közelebb állanak hozzá, mint a magasban lakó mindenható égi atya; hiszen egykor — ha a mai köztudatban elhomályosult is emlékezete — e bálványistenségek *valóságos atyáik s uraik voltak*, s az ember mindenkor első sorban saját embertársai közt kereste s keresi segedelme eszközeit. Kisebb ügyekben, anyagi javak elérésében rendszeren elég magának a bálványszellemnek jóindulata; ha az ember ezt elérte, kívánságai teljessédek. Ime egy világosan szemléltető példa népköltési gyűjtéseimből (IV : 247—250.): «Kanysing gazda, ha éjjeli ladikos, nappali ladikos vadászatának szerencsés útjára indul, hét jávorral teli ladikkal téreget vissza. Egyszer [azonban azt veszi észre, hogy] éjjeli ladikos, reggeli ladikos vadászatának szerencsés útja meg van bűvölve (el van fogva: *pūvilime*). Kanysing-gazda most igaz szemű szemes bűbájost keresgél. Földje hosszú földet, vize hosszú vizet bejárva a híres Pelim-torkolati bűbájoshoz érkezik, ki az igaz varázslat jó célját ekkép varázsolja: „Neked, Kanysing-gazda, ladikos vadászatod szerencsés útja hogy kitől van megbűvölve?»

Hát, a melyet atyád hajlongva imádott, az az ételáldozatot fogyasztó rettenetes ételáldozatos bálványod (*pūri xāltēm pūriñ pupi' kapajēn*), ő bűvölte meg. Ezután ím vékony posztó sok göngyölegjét göngyölgesd te, vékony selyem sok tekercsét tekergesd te [a bálvány részére]; ennek utána ételáldozatos üsttel, esészével rendezz te ételáldozatot s aztán éjjeli ladikos, nappali ladikos vadászatod szerencsés útját járd csak te, figyeld meg csak!» Gazdánk megfogadja a bűbajos szavát, régi szerencséje visszatér s erre ő «ételáldozatot, véráldozatot fogyasztó rettenetes bálványát» ép úgy mint egykor apja gyakorolta «hajlongásaival buzgón imádja». Halászati és vadászati szerencsét voltaképp minden bálványszellem adhat, mégis egyesek kiválóan híresek e részbeli befolyásuknál fogva. Böven ír már Noviczki arról, hogy a középobi osztjákok az «Obi öreget» (*Ās-anšux*) tartják a halak fő adományozójának; mivelhogy «a hal mind az övé; a vízi állatokat igazgatása alatt tartja s annyit bocsát belőlük mindenkinek birtokába, a mennyit akar». A fehérhegyi lúdbálványt ugyane szerző szerint főképp azért tisztelték, mivel «leghamarabb ad sok áldást s különösen vízi madarak zsákmányában juttat nagy bőséget» (l. fent). GONDATTI értesülése szerint (20. l.) *Aut-jā ātēr* is arról nevezetes, hogy ő uralkodik a tenger halain s ezekből az égi atya akaratának megfelelőleg ő juttatja mindenkinek birtokába azt a mennyiséget, mely számára rendelve van.

Másképp áll a dolog, midőn nagyobb jelentőségű ügyekről, különösen az egészség s élet kérdéséről van szó. Az égi atya, *Numi-Tārem* az élet ura s a bálványszellemnek bármily nagy ereje sem képes a megállapított sorson változtatni hacsak nem *Numi-Tārem* akaratával s áldásával. Ez esetekben a bálványszellemek hivatása, hogy közbenjárói, ügyvédői legyenek az embernek, az érdemek híján közvetetlenül nehezen megnyerhető főisten előtt; szerepük tehát ugyanaz, mint más vallásokban a «bűnösért könyörgő szenteké». Midőn a lozváfi vogulok az «Aranyos fejedelemhez» imádkoznak, arra kéri, hogy «*Numi-Tārem atyád elé bálványi hét fogásoddal, isteni hét fogásoddal állj te oda; N. T. atyádnak [imitt] megrakott üstben három véráldozat; te könyörögj értünk!*» (*N. T. jāřen pupi' sāt pišentēl, tārem sāt pišentēl nañ tūlsāln, N. T. jāřennē pētēm pūt xūrem jir; nañ pojksēn! II: 371.*). Szintígy könyörögnek a Paszēt-bálványhoz:

«Leánynyal, fiúval teljes teli házunk végét a kór ruhaszárnya nagyon támadja, a betegség ruhaujja nagyon pusztítja; vajha [ama] hét istent szétosztó királyhoz, hat fekete sas röptényi magasságban lakó aranyos atyácskához (t. i. N. T.-hoz) könyörögnél te érettiünk; kinek a kelő nap teszi aranyos szemét, a nyugvó nap sugaraival [tündöklő] királyhoz siránkoznál te érettiünk! (II : 424.). Midőn Ajász-isten hívei egészségükért imádkoznak s e végből az istenség áldozatokat rendel, megmondja, hogy «a gőzölgő edény gőzét, a füstölgő edény füstjét» ő veszi; de ezenkívül szükséges, hogy az áldozati állatok bőrét «az ujonnan nőtt kis fa ágára felakasszák», hogy ezt «Numi-Sorñi atya jó szemmel, kegyes szemmel nézze» (N. S. *āsān portīñ sam, pamiñ sam sunsi*; II : 17.). A Világügyelő férfi idéző igéjében is azt emlegetik, hogy az «ínséget szenvedő sok leány, sok fiú elsírta, elkönyörögte inséges siralma, inséges könyörgése a hét fekete sas magasságbeli atya lakó eleven színekkel ékesített ház hét ajtajához mint menő felhő kis fuvallata hatoljon föl oda, a hét hímszarvast, hét lovat összekötő áldozatos kötéllel (t. i. az áldozati állatokkal) együtt hatoljon föl oda!» (II : 319.). Hogy miképpen képzelik a bálványistenség ezen közbenjárását az atyaistennél, drámai módon adja elő a Világügyelő férfiúnak múnkeszi idéző himnusa; íme az egyes jelenetek (II : 354—8.):

I. *Könyörgés, hogy a Világügyelő férfi menjen föl Numi-Sorñi atyához*: «Sörényes állat szent alakjával vagy te, király, igézve. Mindenfelé levő nyílfegyveres, íjfégyveres sok magzatod könyörög hozzád, király: tarka csipőjű szent állatod hátán az arany fényességű szent kantárszárát a magasból óh bár ide irányoznád! Ki [egykor] hét istent osztott szét: király atyádhoz, hét fekete sas [röptényi] magasságban lakó Fenséges-Aranyos atyádhoz óh bár emelkednél föl! A Fenséges-Aranyos atyád birtokát tevő aranyvízzel folyó, aranykilincses szent ház belsejébe bár oda belépnél; az ajtós ház ajtajába, óh király, bár oda állnál».

II. *Numi-Sorñi atyának a Világügyelő férfiúhoz intézett kérdése*: «Fiúcska, micsoda inséges világ insége ért téged, micsoda szűkös világ szüksége ért téged?»

III. *A Világügyelő válasza*: «Aranyos felséges atyám! Egykor igézettel előhozott abroncskarika módjára forgó hét vidékedet, hat vidékedet a kór kínja, a betegség kínja ragadta meg. Inséges subát, inséges botost öltött sok magzatod kóros hús kórjától, beteg csont

betegségétől érintve, fekete subájú alvilági járványvész ragadja el őket».

IV. *Numi-Sorní viszonzválasza*: «Hét oldalú oldalas (azaz: minden oldalát a dolognak megkisérlő) király, fiúcska! Tarka csipőjű szent állatod hátán menj alá, kedves! A mint később az alsó égre (azaz: a földre) érkezel, ha kór támadt: a kór kínját oszlasd el; ha betegség támadt: a betegség kínját oszlasd el! Inséges subát öltött sok magzatom leánynak, fiúnak járni való egyenletes föld drága szelét hadd járják tovább!»

V. *A könyörgő fogadalmat tesz a Világügyelő férfinak azon esetre, ha közbenjárása sikeres lesz*: «Az abroncskarika módjára forgó kerek hét világ, hat világ vidékén ezután hét véráldozattal, hét ételáldozattal állok előtted; hét vizes üstöt forralok, ujonnan növekedett kis fa tövéhez, a vizét im oda öntik... hét földet körülforgó szentséges elméd óh bár irányoznád javamra (óh bár megsajnál nál).

Mint ez idézetből is látjuk, nagy a bizalom a bálványistenségek közbenjárásának sikere iránt; kedves fiainak kérését kegyesen fogadja az égi atya s a tőlük pártolt, kórtól gyötrött embert «szánalmába veszi» (*Numi-Tārēm āsānēlnē sāli' taḡ viššentaueṭ*; II: 408.). Természetes, hogy a Világügyelő férfi, kit a vogul-osztják mythologia *Numi-Tārēm* legkisebb s legkedvesebb fiának tart, egy szersmind legbefolyásosabb nála s mint ilyen a leghíresebb gyógyító isten. Róla mondja az idéző ige: «Arany-Kworész atyádtól, Arany-Fény atyádtól, hogy leányod lelkét, fiad lelkét megőrizd, arra vagy ígézetével rendelve (*Sornī-Kworēs āsēnnē, Sornī-Pos jāyēnnē ārin lili, pīyēn lili ūruñkwē sātwāsēn*; II: 364.) s másutt: «Bármerre levő véráldozatos mellű hét magzatkad istent megindító hét beszéddel indít meg téged [szánalomra]: egy megrakott üst [felfőttének] ideje [elég, hogy] egy lelket megmentettél (fölemeltél) legyen; egy teli mert tányér [elfogyasztásának] ideje elég, hogy egy életet megmentettél legyen» (*pētēm pūt-sis lili ālmēlāsēn*; *χūnēm ānā-sis nqt ālmēlāsēn*; II: 369.). Az irtisi osztják hősenek szerint *Ar-mīg ɣoj* («Sok-föld férfi» = Világügyelő) ruhája: «*lētoldó ruha*» (*tīt ōttetaɣ tēt* = vog. *lili q̄ltnē ta'il*); ő gyógyított már fiatal legény korában, midőn *Tari-peš-nimālā-sq̄w* néven járta a világot s *Pārāparsēɣ* félszemű, béna és sánta szolgáit lehellelével ép szeműekké, épkezűekké s eplábúakká tette (I: 9—10.). De a b e t e

gek gyógyítása nem pusztán az ő képessége és szabadalma, hanem általában hivatása a nagyobb tiszteletű bálványoknak. A *Jūtim-sās* istenséget «embert megmentő (fölemelő) férfinak (*ēlēm-χālēs nāñχ-ālmēm χun*; II: 428.)» ezimezik, mivel segedelme oly sikeres, hogy a mint «folyami lúd módjára pipegő szájacskáját kinyitja, *egy éj múltával, egy nap múltával erős csont, erős hús kerekedik ki a földből, kerekedik ki a vízből*» (II: 429.). Gyógyulásért folyamodnak a lozvaíi «Víz-szentjéhez» is. A lopmúsi istenke *gyermekvédő bálvány*, a mint következő szavaiból kitűnik: «*Most növekedett falubeli, városbeli sok gyermekem a kór ruhája, a betegség ruhája szélétől őrzöm őket (is jānimēm paul saw, ūs saw ūaurēmanēm tērēn-kēmplīnēl, χul-kēmplīnēl ūriānēm)*... a melyik lányom, a melyik fiam kóros hús kórja érinti, beteg csont betegsége érinti: *a hegyes karddal, az éles karddal járom körül*» (t. i. így gyógyítom; II: 277—8.). A szigvatorkolati istenke nőszerező útjában egy öreg ember házába tért, ki betegen feküdt s áldozati fogadalom kapcsán könyörgéssel fordult isteni vendégéhez gyógyulásért: «Te én előttem minék is könyörgesz?!» — szól az istenke — «ezen fekvő oldaladról másik oldaladra fordulj, *aztán állj föl, köpj véres köpést, azzal im meggyógyúlsz*» (II: 359.). E «rendelés» ugyan mód nélkül egyszerű, majdnem olyan, mint némely falusi kuruzslónké, de az istenségnek nem kell sok gyógszer.

A buzgó tevékenység, melyet az előadottak szerint a bálványszellemek az ember boldogulása s kedvező életsorsa érdekében kifejtnek, méltóvá teszi őket az ember hódoló tiszteletére s imádására. Megvan ennek lélektani alapja már a bálványok eredetében, hiszen ezek az elhunyt *atyák* emlékjelei, tehát irántuk a kegyelet ugyanazon erkölcsi érzés kifolyása, melyet a mi vallási tanításunk ez igében hirdet: «Tiszteld atyádat s anyádat, hogy hosszú életű légy a földön!» A bálványtisztelet fejlődésének ezen kiinduló pontja magyarázza meg azt is, hogy az ember érintkezési módja istenségeivel nem rideg, hanem bizalmas; majdnem olyan, mint a gyermekeké valamely idősebb családtaggal szemben. Az ember bálványszellemeivel, mint már fentebb érintettük, tárgyal, tanácskozik, alkudozik esetleg illetlenül is, úgy mint ez minden háztájt előfordul. Az áldozatok alkalmával az ember isteneivel *vendégeskedik*; a hívők lakomájukhoz meghívják őket, etetik, itatják, távozásakor elkísérik, úgy mint valamely szeretett, becsült vendé-

get. Az istenség ilyenkor *együtt vígad* kedveltjeivel; ezért panaszkodják az inségesek, hogy «hét szarvas állat áldozatos tereden *víga*dó szárnyas hátú háta*s* istent [most] nem látunk» (*āitiñ sāt uj jiriñ kan num-pālēn ū lī lēne tawliñ sispā sisiñ tārēm at vāyūw*; II: 312.). Az ajándékadás részben hála, részben tisztelet kifejezése; nem — mint rendesen hiszik — *ár*, melynek fejében az ember okvetetlenül valamely megfelelő ellenszolgálatot vár. Kedvező anyagi viszonyok, sikeres vadászat, vagy halászat ép úgy indítják az embert tiszteletének ily módú kifejezésére, mint az inség, a mely utóbbi esetben is nem a kért dolgok *ellenértéke* az áldozat, hanem mintegy *kedveskedés* avval a természetes emberi felfogással, hogy ennek kapcsán az istenség inkább buzdúl kegyelemre. Nem különb ez az eljárás, mint midőn a mi társadalmunk embere szorultságában ennek, vagy annak a szentnek fogadalmat tesz; papnak, barátnak pénzt küld, vagy a szegényeknek *áldoz*. Áll tehát a bálvány-tiszteletnél is a mondás: Megérteni annyi, mint félig megbocsátani.

Valamint eltérők a különböző bálványszellemek hatalmához fűzött képzetek, nem egységes az eljárás az irántuk tanusított tisztelet nyilvánításának módjaiban és terjedelmében sem. A *házi* bálványnál nagyobb tiszteletben részesül a *falu*, vagy *nemzetség* bálványa s a hódolat még bővebb kifejezéseivel halmozza el a vallási élet azon istenségeket, melyeket a néphit *egész folyóvidékek urai* gyanánt fog föl. Legmagasabb fokon áll a bálványokban ábrázolt földi istenségek hierarchiájában a *Világügylő férfi*, kinek hatásköre — mint ezt alább bővebben kifejtjük — az egész világra kiterjed, minélfogva vogulok, osztjákok és szamojédek, bármely földön lakjanak, egyképpen járúlnak hozzá könyörgéseikkel. A nagyobb tiszteletű bálványok egyszersmind régiebbek; ezeknek szertartásaikat hosszú évszázadok hagyományos gyakorlata szentesíti. A bálvány tiszteletére való műkifejezés: «a bálvány felé néz», így egyik szigvai közlőm szerint «az Ural túl felén lakó szamojédok a lopmúsi istenke felé néznek» (*ñar ta-pält ālnē jārñēt Lapin-ūs ājkā numpel sunse'it*). Általános követelménye a bálvány tiszteletének, hogy az ember soha meg ne feledkezze az istenség iránt tartozó kötelességeiről, különösen az alkalmi áldozatokról s a szentségét megillető szertartásokról. Az előbbieket a részletek bősége miatt külön fejezetben kell tárgyalnunk (l. alább), az utóbbiakkal a következőkben foglalkozunk.

Mindenekelőtt ismerkedjünk meg a szentség fogalmával. Ennek jelzése a vogulban: *jelpiñ* és *pasiñ* (v. *pasāñ*), melyeket a költői nyelv párhuzamos szólásokban egyenlő jelentéssel alkalmaz, így: *sāt mā jāñžnē jelpiñ nqmt*, *χat mā jāñžnē pasāñ nqmt* («hét földet, hat földet körüljáró szentséges elméje» a Világügyelő férfinak; II : 358.); *vojle-ōnlē jelpiñ nqmt*, *vojle-ōnlē pasīñ nqmt* (a «nagyságos állatocska», azaz medve «szent elméje»; III : 133.); *vōlā sātī' ūnlēnē jelpiñ māχum*, *rōšā χatī' ūnlēnē pasīñ māχum* («folyófordulókat hét felé, fővénypartokat hat felé lakó szentséges nép»: a lozvaíi vízi istenek; II : 385.); *ātiñ uj jelpiñ χuri*, *ātin uj pasīñ χuri* («hajás állat szentséges alak»: a Világügyelő férfi lova; II : 354.); *jelpiñ nār*, *pasiñ nār* («szentséges hegy»: az Ural; I : 143.) | [egymás mellett:] *sorūi pasāñ jelpiñ šermāt* (a Világügyelő férfi szentséges zabolája; II : 354.); *pasiñ vitēp jelpiñ tūr* (a jugrai isten szent tava; II : 135.); *lai pasāñ*, *piti pasāñ jelpiñ tāl* («alvilági. fekete szentséges tél»; II : 352.). Megfelelő szavak az osztjákban: *jemiñ* és *peseñ*, pl. a «szent hely» neve: *jemiñ peseñ taga* (PATKANOV I : 105.), vagy: *jemeñ pesēñ mīg* (u. o. II : 124.). A *jelpiñ* (TV. *ilpēñ*, KLIV. *jelpēñ* «szent» szónak alapértelme kiteszik ezen közös tövű képzésből: *jelti* «föleled, folgyógyul, éppé lesz» (*nuk-jelts* «folgyógyult», *jeltēpti* «gyógyít»), mi szerint *jelpiñ* tkp. «épséges, teljes, hibátlan», tehát oly kifejezés, mint a német *heilig* e mellett: *heil* («gesund, unversehrt»), vagy a zürjén *vič-ko* «heiliges haus, tempel» előrésze a *viž*: *žon-viž* «gesundheit, unversehrtheit», *viža* «gesund» szó mellett. A *jelpiñ* «ép, teljes» eredeti értelméből magyarázhatók következő alkalmazásai: *jelpiñ mo-lēχ minēn!* «igen gyorsan menj!» (tkp. «éppen gyorsan»), *jelpiñ am ūlmēm jiwwē* «nagyon álmos vagyok», *jelpiñ atīñ* «nagyon édes»; *ul-jiw jelpiñ ātim* «tüzifa éppenséggel nincs»; *jelpiñ āmp-pī!* «igazi, valóságos kutyafi!» (káromkodás). — A *pasiñ* értelme tkp. «fényességes», pl. a kondai énekben *pasiñ törēm* («fényességes ég») a *sēmēl mō* («fekete föld») ellentéte (I : 170.); a fentebb idézett *pasiñ vitēp jelpiñ tūr* szólásban is a *pasiñ* a mellett hogy a *jelpiñ* szinonimája, így fordítható: «fényességes (vizű szent tó)», szintígy a *sorūi pasāñ jelpiñ šermāt*-ben a két első szó «arany fényességű»-nek («a. f. szent zabola»). Az osztják *jemiñ* «szent» a *jem* «jó» szó származéka. — A mi magát a «szent», vagy «szentséges» fogalmat illeti, a vogul-osztják pogányság ilyennek vesz min-

dent, a mi *valamely istenségnek birtokához tartozik*, így: székhelye: *jelpiñ mā*, házikója *jelpiñ kwol*, vize, tava: *j. vit*, *j. jã*, *j. tūr*, szigete: *j. tump*, fája: *j. jiw*, ez utóbbinak ága: *j. taw*; továbbá a bálvány sapkája: *j. kēnt*, ostora: *j. xamši*, kardja: *j. sirej*, paripája: *jelpiñ uj*, elméje: *j. namt*, a Világügyelő férfiúnak szent regéje: *jelpiñ mōjt* (I : 18.), a halott gyászának első hete: *jelpiñ sāt*, a medvének öt szent kiáltása: *at jelpiñ rāñxä* (III : 145.) stb. Ezen kívül a *jelpiñ* jelzővel vannak meghatározva a költői nyelvben a következők is: a föld: *ūnlēp jelpiñ mā* («az ülő szent föld»; I : 47, II : 99.), vagy *ūnlēnē jelpiñ mā* (id. II : 313.), *ēlēm xālēš ūnlēnē jelpiñ mā* («ember lakó sz. föld»; I : 139.), *nē-xīlīñ, xum-xīlīñ jelpiñ mā* («nő jeles, férfi jeles sz. föld»; II : 373.), *sāt sāmpä jelpiñ mā* («hét tájú sz. föld»; II : 317.), *xātēl jāñxēm jelpiñ mā* («nap körüljárta sz. föld»; II : 311.), *pāñkiñ sispä jelpiñ mā* («piszkos hátú sz. föld»; II : 318, 319.), *sāt saupä jelpiñ mā* («hét réteges», v. «bőrös sz. föld»; II : 145; *jelpiñ sawiñ mā* II : 133.), *kēl-pēsāñ jelpiñ mā* («kötélfonásra való kákát termő sz. föld»; II : 416, 417.); *tūrum tādēm jemēñ mīg* («isten teremtette sz. föld»; PATKANOV II : 82.) | az Ural: *jelpiñ nūr, pasiñ nūr* (I : 143.) | a tenger: *tūrēm-sām kēlnē jelpiñ sārīs* («az ég szögletében tükröző sz. tenger»; IV : 308.), *patitū mqrtil jelpiñ sārīs-vit* («a fenéke mérhetetlen sz. tengervíz»; I : 140.), *pōtta jīñkēp jemēñ sārāt* («be nem fagyó vizű sz. tenger»; PATKANOV II : 142.), *sarñēñ jengpi jemēñ sārīs* («aranyos vizű sz. tenger»; REGULY *Natiñ ar* énekében) | az ö z ö n v í z: *sarñi sirpā jelpiñ sākū* (II : 318.), *qīñ sirpā jelpiñ sākū* (II : 313.); az ő s v í z, melyből a földet előbuktatják: *jelpiñ vit* (I : 139.) | a j é g e s ő: ALV. *jelpēñ xart pättilättēt* «szent holmik hullanak» || a s z e n t állatok, jelesen a medve, melynek szigvai nyelven rendes neve: *jelpiñ uj* («szent állat») s az énekben: *Tūrēm-sirpā jelpiñ uj, Kworēs-sirpā jelpiñ uj* (III : 479.) | a j á v o r: *tūrēmñ kēlēm jelpiñ uj* (a gönczöl-, vagy «jávoresillagzatban égbe tükröződött sz. állat», IV : 308.) | a k í g y ó s a kígyónak képzelt «каменный змѣй» nevű csigakövélet: *jelpiñ uj* (v. ö. a kígyónak KV. *pupi-khwor* «bálványalak» nevét) || a h i m l ő: *jelpiñ xojtil* («szent kór»), KLV. *jelpēñ jan*, ALV. *jelpiñ aum*.

A «szentséges»-nek ellentéte a «tisztátlan» (*viksēm*). GONDATTI szerint (51. l.) a vogul néphitben «tisztátlan állatok» a béka, gyík és pók, melyeken kívül *Xul-ātēr* teremtményeinek

mondja a rege a vakondokot, gilisztát, szúnyogot, legyet, bögölyt s úgy látszik, általában a csúszó-mászó állatokat (*nim-virś*; I: 163.). De legfőbb tisztátlanság a női hős szám (*mulās*), mely fölfogás több vallási intézményben nyer kifejezést s a «tisztának» vélt férfira nézve egész sereg óvatossági rendszabályt tesz kötelezővé. Hogy a tisztátlanság ideje alatt a nő a férfit s holmijait akár véletlenből is meg ne érinthesse, ennek tartamára egy külön e célra épített kis házikóba (*mān kwol*) kell vonulnia, hol külön edényekben maga főzőgeti ételét s maga eszik; innen a tisztátlan állapot ezen euphemistikus kifejezései: «kis házba jutott» (*mān kwolnē pats*) és «külön üsthöz jutott» (*janēs pūtnē pats*). A künn álló férjjel meg van ugyan a beszéd engedve; de nem szabad a feleknek egymáshoz közelíteni sem: «[törvény szerint] tartják magukat, óvakodnak» (*ur̄yatei'*). A tisztátlan nő férjével együtt *ladikra nem ülhet, szánon nem utazhatik* (INFANTJEV III: 566.). Étkezésében is bizonyos szabályokat tartozik szem előtt tartani; így tiltva van számára a jávorhús étele; mert «a jávor istentől jelzett állat» (*Tāremnēl saqlēm uj*) s isten rendelte őt úgy hogy «kis házbeli állapotban ne egyék (*Tāremnē toz sātūwēs, mān-kwoliñ-ta'īl ul voss tēwē*; IV: 415.); ha a nő e tilalmat áthágja, «férje büntetés okába esik (*naknē pati*), nyomorogni kezd, jávort [vadászatában] nem talál» (u. o.). Maga a jávor mondja magáról énekében (IV: 301—2.): «Ha bűnhődésokoző cipőben (= tisztátlan állapotban) levő nő (*nakiñ nārāp nē*) eszik belőlem, midőn táplálékkal, táplálékkal [élő] embere vastag rudú rudas magalövő íjját földállítja: én azt a mily messze csak látszik, kikerülöm. Hosszú farkú farkas ebét ha reám bocsátja: rothadt madzagkép vágom szét. Midőn holló orrát zuzmarázó telet alkot [égi] atyám s táplálékkal, táplálékkal [élő] embere engem fölkeres, sűrű fájú jegenyefenyves oldalán elrejtő fű mögött lopózkodik felém: nem veszi észre, midőn [járásomtól] az ág mozog. A hegyi erdő fáját két szemhatárnyi távolságból tekintem, Numi-Tārem atyámtól felülről aláhullott hét arasznnyi havamat egy éj alatt hullott hómorzsának tartom; vékony fonalkép, gyenge hűrczérnakép húzott úttal húzom én, állat [azon messze utam = könnyedén elfutok]». Tiltva van a tisztátlan nőnek a *medvehús* evése is; Szotyinoва szerint «kis-házbeli nő, bálványka» (*pupakwē*, azaz: medve), ruháját (= húsát) egyáltalában nem, szedi (= eszi); de GONDATTI szerint (51. l.) csupán a *medve szíve*,

feje és melle, tehát a lélek székhelyei, tilalmasak számára. Ugyanily törvények alá tartozik a betegágyas nő is, kinek tisztátlansága a szüléstől fogva három hónapra van kiszabva (xūrēm jān xēp mūli); mindeddig tisztátlan ruháiban (mulāsīn ulām) jár s csak eztán jut tiszta (sistēm) ruhához. Minden alkalommal a vallási értelemben vett tisztulás hódpézsmával való füstöléssel történik (sistēm ma'ēs lalwāl sārītaṣṭi v. lalwāl taktēlaṣṭi, sīsīmtaṣṭi), mely helyett egyenértékű eljárás az, hogy «a nő kevés pézsmát szétrág a szájában, pézsmás nyálát vízbe ereszti s ezen vízzel locsolja ruháit s megmossa testét» (IV : 415.).

De a női tisztátlanság kéllőleg nem ellenőrizhető; ezért a vogul-osztják nő állandóan szeméremkötőt (vog. *kās*, osztj. *vörēp*) visel, melyre a dörzsolés elkerülése céljából sűrűn váltott finom gyaluforgács jön. Így is bizonytalan minden lépése; miért is *nem szabad soha átlépnie a férfi ruháit, botosát, fejszóját, ladiktoló fáját, evezőjét, üstjét s vadászszerszámaikat* (IV : 416; BELJAVSZKIJ : 110; INFANTJEV III : 566.): a férfi a szentségekkel érintkezik, vadászata és halászata alkalmával szent helyeken jár; oda el ne vigye a szentséggel egybe nem férő tisztátlanságot. *Nem szabad a nőnek a háztetőre mászni, vagy a nyári sátor fedő nyírhejét átlépni* (IV : 416.); mert a tető, különösen a füstnyílás «a nap sütötte földeket körüljáró király járó-kelő nyílása» (*nājin māt jān xēn xān jālnē surmā*; III : 217.), «a kisdéd bálvány, a kisdéd isten bűnhődéshozó nyílása» (*laj-pupi', laj tārēm nakēp surēm*; III : 227.), vagyis ott járnak ki és be a bálványszellemek, tehát szentséges hely. «Befogott rénszarvasok előtt» — írja BELJAVSZKIJ (110. l.) — «az osztják nő nem mehet keresztül az úton, hanem vagy bevárja, míg a fogat elhaladt, vagy a gyeplő alatt a rénszarvasok s a szán közt csúszik át a tulsó oldalra» (l. ide vonatkozólag még: FINSCH : 526. l.). GONDATTI szerint (53. l.) *vogul nőnek nem szabad ülni, feküdni vagy aludni a jurta előszögletében* (hol a házi istenségnek van a székhelye); mert különben a házi gazdának minden dolga szerencsétlen lesz; színtígy *nem szabad női holmíknak heverni az előszögletben*. Ha minden óvatosság mellett véletlenül mégis megtörtént, hogy egy nő *férfi holmin* (ruhán, fejszén stb.), vagy *férfi nőruhán, vagy magán a nőn lépett át s a férfi, vagy holmija ily módon «tisztatlanná»* lett (*jol-viksémles*): föltétlenül megkívánt tisztító művelet a pézsmafüstölés (IV : 416; GONDATTI : 53.). Minden kétség kizárása

czéljából a vadászatra készülő ember nem is indul el házából, mielőtt pénzsmával nem tisztálkodott volna. «Házass helyen járdal» — magyarázza SZOTYINOVA (IV : 416.) — «tisztátlan mocskot juttat lábaira (*la'ilärä vikšëm pāñkël nākiäγä*); ha füstölés nélkül (*säri-tayttal*) megy el, nem lesz neki szerencséje».

Visszatérve immár a bálvány tiszteletének szertartásaihoz, ezeknek kiinduló pontja s vezéreszméje a bálvány szentségének hite, melylyel összeférhetetlen, hogy őt magát, vagy területét tisztátlan személy, vagy tárgy érintse; tehát *női ruha vagy szerszám a bálvány hajlékában s szent ligetében el nem helyezhető*. GEORGI szerint a vogulok áldozatainál a nők egyáltalában távol maradnak (l. fent); ezt azonban én, ki a felső lozvai vogulok közt egy vér- s egy ételáldozatnak voltam tanuja, nem tapasztaltam s csupán azt igazolhatom, hogy a főbb áldozati szertartások végrehajtásában nők nem vesznek részt, még ha a samán (mint erre magam is tudok esetet) nő is. De áll az, hogy *a nők a bálvány arczába nem nézhetnek* (SZOTYINOVA). Ennek elkerülése czéljából a bálvány arczát mindenféle posztódarabokkal betakarják, a mint ezt POLJAKOV a Paszerczovi jurták közelében talált bálványnál látta (115.). Így természetesen a férfiak tekintete sem fér a bálvány arczához, minek alapján megértjük, hogy miért nevezi az idéző ige a Világügyelő férfit «*nőnek láthatatlan, férfinak láthatatlan szent király*»-nak (*nē susstal jelpiñ γān, γum susstal sqrni γān*; II : 362.).

Hogy a tisztátlan nő járta küszöböt a bálvány lába ne érintse, GONDATTI szerint (11. l.) a bálványt, midőn a házból kiviszik s szintígy midőn oda visszaviszik, *nem az ajtón, hanem az ablakon, vagy egy különösen ezen czélra készített falrésen emelik át, ép úgy mint ez a halottal s az istenke számba jövő, ünnepséggel tisztelt medvével történik*. Erre czéloz az «állat-öreg» (= medve) kikisérő éneke, midőn azt magyarázza, hogy a tisztelt vendég az «alsó nyíláson» (= ajtón) át ne távozzék; mert az «*a kiseded leány, a kiseded fiú kárhoozatokozó nyílása, ott szőre hegye bemocskolódik*» (*tot an lai-āri, laj pī' nakēp surēm, pun-talēγ γot-vikšēm-tawē*; III : 225.). hanem a jobb oldala felé «egy tűfok nagyságú likacska (= falrés) tetszik elő, arra távozzék» (III : 227.). Egy másik változat azt hozza föl okúl az ajtón való kimenés ellen, hogy «*az a köldök vágott embernek az ő járó-kelő nyílása; magadféle réti állatnak,*

*erdei állatnak ottan kikelni nem járja, nem illik» (III : 217.). Ennek tanácsa szerint a háznak három nyílása (ajtó, kémény, ablak) közül a medve «a középső nyíláson», vagyis az *ablakon* keljen ki; mert az «a vesszők közt futkosó kis istenek járó útja» (*nir-çal xajtné mān tārēm jālné lāñχ*; II : 218.).*

Különös tisztelet illeti a *bálványházikót*, illetőleg a *lakóház*-nak azt a részét, melyben a *bálványt* tartják. NOVITZKIJ azt írja, hogy «a *kondai főbálvány hajlékába senki, még maga a kondai fejedelem sem merészel belépni*; csupán egy bizonyos samán jár be hozzája» (I. fent). Magam tapasztaltam a szoszvafői Jugra (*Jāni paul*) faluban, hol hosszabb ideig egy jurtának jobb fölszerelésű (pléhkemenczével, paddal ellátott s papirtapétával bevont) bálvány-örző szobájában (*jelpiñ kwol*) volt szállásom, hogy e szobának *küszöbét nő át nem lépte*: hanem midőn a ház asszonya beszélni akart, a nyitott ajtó előtt állva beszélt s midőn valamit be kellett volna hoznia, a világért sem tette volna másképp, mint hogy a *küszöbnél átadta*. Ugyanitt történt, hogy midőn egy ízben a *jelpiñ kwol* pléhkemenczéjébe a háznép lakta szobának tűzhelye mellől fát akartam volna vinni, e fát nagy megbotránkozással kezemből kivették s helyette valamely külön helyen őrzett fanyalábból adtak egy darabot. Tolmácsom avval magyarázta meg a dolgot, hogy a bálvány házának kemenczéjében csakis az ő saját *jelpiñ mā-járól* való, azaz az ő *erdejéből vágott fát szabad égetni*, melyből külön helyen mindig tartanak bizonyos készletet; ellenben én a nem szentséges fából véve «rossz fát tettem volna a tűzre». — Már fentebb említettük BELJAVSZKIJNAK ama közlését (110. l.), hogy az osztják jurtának az ajtóval szemközt eső oldalán álló s a ház gazdáját személyesítő rúd előtt nyolczadik évét túlhaladott nőszemély *sem éjjel, sem nappal nem mer egyenesen végig menni*, hanem ha okvetetlenül szüksége van rá, a jurta közepén elhelyezett, soha ki nem alvó tűz körül oldalt kerüli meg.

Az istenség lakó területe, mint fentebb láttuk, «*nőnek érinthetetlen, férfinak érinthetetlen szent föld*»: *nē rəwtal, χum rəwtal jelpiñ mā*, mely kifejezésben a *rəwtal* «sértő, bántó szándékkal» való érintést jelez (v. ö. *ul rəwén!* «ne nyúlj hozzá, ne bántsd!»). A tisztelet nyilvánításai az ily helyek iránt, hogy *rajtuk nő nem járhat* (KUZNECZOV: 747.); hanem ha útjába esik, *kikerüli*, a midőn *arczát befödve (kasti) tekintetével sem sérti*

a *szent helyet* (IV : 415.). A férfi is csak szükségből közelíti meg, vagy megy keresztül rajta. A *szent helyen vadászni, fűvet tépni, fát dönteni, bogyót szedni, zajongani, vagy az embernek szükségét végezni* egyértelmű az istenségnek mély megsértésével (PALLAS III : 61 ; POLJAKOV 119 ; PATKANOV I : 105.). A *szent liget fainak leveleit tépdeshi* szintén nagy bűn (IV : 94.). A *szent fa előtt elhaladva az osztjákok beléje tisztelet jeléül egy nyilat lönek* (PALLAS III : 60.), még pedig BELJAVSZKIJ szerint (92. l.) olyat, mely vadászat alkalmával sikeresen szolgált. Szigorúan tilos a *szent hegynek megmászása* (HOFFMANN 77, 91 ; KUZNECZOV 747.), sőt *megközelítése* is (FEDOROV 292.), a mint ezt kifejezi a *szent Uralnak* következő jelzője is: «*Ember lábának érinthetetlen szent hegység, ember körmének érinthetetlen fényességes hegység*» (*ëlëm-χālës-la'il χantal jelpiñ n̄r, ëlëm-χālës-kwoss χantal pasān n̄r* ; I : 143.). A lozváfi *Jelpiñ 'N̄r* ormára a vogulok évenként egyszer mennek föl ős kezdetén, a midőn ott a hegyi istenség tiszteletére lóáldozatot hoznak ; azonban ekkor is csak az egyes családfőknek van megengedve, hogy a *szent helyre* léphessenek (FEDOROV u. o.).

Különös szokásokkal és szertartásokkal történik a tisztelet nyilvánítása a *szent vizek* iránt, melyeknek jelzése mint fentebb több idézetben láttuk, szintén: *n̄ r̄awtal, χum r̄awtal jelpiñ j̄a*, vagy tóra alkalmazva: *n̄ r̄awtal, χum r̄awtal jelpiñ tūr*. Már PALLAS írja (III : 61.), hogy ezek területén *halászni, vagy vizet inni* nem merészelnek, félvén az istenség haragjától. Ha ilyen vidéken utazni kénytelenek, óvakodnak attól, hogy a *csónakkal közel jussanak a parthoz*, vagy hogy a *szárazföldet evezőjükkel megérintsék*. Ha az út hosszú, mielőtt a *szent vízszakaszhoz* érkeznek, ellátják magukat vízzel ; mert inkább eltűrik a *legnagyobb szomjúságot*, mintsem egy korty ital vételére *vetemednének az istenségnek szentelt vízből*. POLJAKOV szerint (118. l.) a víz tilalmán kívül nem szabad a víz nyugalmit *énekléssel, lövésekkel s evezőcsapásokkal* háborgatni. GONDATTI úgy tudja a dolgot (25. l.), hogy evezni ugyan szabad, de nem a víz fenekét *rúddal bökdödni* (mire akkor van szükség, midőn a ladikot a sebes vízáram ellenében fölfelé tolják), sem a *ladikot a parton vonszolni*. KUZNECZOV a Felső-Lozvába ömlő Vizsaj (*Jelpiñ j̄a*) folyó torkolata mellett utazván, tanúja volt annak, hogy e *szent helyen* a vogulok a *nőket kitették a ladikból a partra* ; minthogy nekik nem szabad a *szent helyen* át utazniok,

sőt a legszentebb részét a folyónak, t. i. a torkolatot, szemeikkel sem láthatják. Midőn e helyen áthaladtak, maguk a férfiak is kendőt borítottak fejükre, s egy szó ejtése nélkül mély csendben tértek be a Lozvába, miután a szent helyen áldozatúl egy ezüstpénzt dobtak a vízi istenségnek (747. l.). FEDOROV szerint ugyane helyen a vogulok semmi szín alatt nem merészkednek kimenni a partra, sem pedig a folyó fenekére állani. Midőn ő erre utazott, az alacsony vízállás miatt a ladik zátonyra jutott, minélfogva emberei arra voltak kényszerülve, hogy a ladikot a vízben húzva vontassák. E munkára a vogul ladikosok semmiképpen sem voltak rábírhatók, hanem nagyon kérték az orosz munkásokat, hogy tegyék ezt ők meg helyettük, mialatt maguk nyugodtan a ladikban ültek (296. l.). A szoszvák közepi isten szent vízének tiszteletére nézve a következőkép rendelkezik: «A midőn az ember korabeli, az ember idejebeli világ fog támadni férfinak érinthetetlen, nőnek érinthetetlen szent folyó hadd legyen itt! Ha egykor erre fölfelé utazik ember, ha egykor erre lefelé utazik ember: e helyen vizet többé sohase igyék; áldozat-étel-edényt, áldozatétel-üstöt állítgasson!» (*χῡντ ταχ αλῡ ἀ μιννὲ χῡμ, χῡντ ταχ λᾱῡᾱ μιννὲ χῡμ τὶ μᾱτ vit vᾱssī' ul oss aji; pūri-āni, pūri-pūt oss unttāli*! II : 180.). A tavdamelléki «Szent tó»-ra (*Ilpēn tō*) vonatkozó vogul néprajzi közlés szerint (IV : 408.) régebben «ezen tót a szélén álló ligettel együtt szentnek tartották; nők nem jártak közel hozzá, a liget fát nem vágták, vesszőt nem törtek benne. Ha ezen tóból halat fogtak, a halat nem tisztították vaskéssel, hanem fakéssel. A levágott tehénnek vérét a tó vizébe bo-esátották a 'Vízi Fejedelem'-nek (*Ut-khaneun*) áldozatúl».

Régebben, midőn a pogány vallási szertartások nyilvános gyakorlását még nem akadályozta a hivatalosan elismert kereszténység, a bálványok tiszteletének az a módja is divott, hogy őket helyről helyre, egyik bálványházikóból a másikba hordozgatták, olykép a mint különösen az oroszoknál szokták házról házra s templomból templomba vinni a csodás erejűnek tartott szent képeket. Ily eljárásról a bálványokra vonatkozólag több helyen tudósít NOVICSKIJ. Az egyik szerint «a kondai főbálvány oly nagy tiszteletben állott az osztjákoknál, hogy az Ob s más folyók vidékeinek bálványpapjai el szoktak volt járogatni annak birtokosához s ajándékokkal kérlelgették őt, hogy engedje rövid időre elvinni a bálványt helységeikbe. Ha ehhez az engedelmet meg-

kapták, a szegénységben sínylődő samánok saját lakóhelyeiken kihasználni igyekeztek az alkalmat áldozatok rendezésével a maguk javára». Másik ily adat az «Obi öregről» szól, kinek «két bálványtemploma volt: az egyik az Irtis torkolatánál, a másik alább a nagy Ob folyó mellett; a bálvány e templomaiban fölváltva három-három évenként tartózkodott». Ugyane bálványról írja Noviczki, hogy sikeres halászat esetén «tisztességadással előveszik s mint valami érdemes tárgyat egyik bálványtemplomból a másikba viszik s még kísérik, különböző ördögös játékokat üznek» (l. fent). GONDATTI szerint (20. l.) megvan a bálványhordozás gyakorlata ma is a felső-szoszvai voguloknál, kik a *Jelpiñ nār* szentjét, a *Nār-ājkā* bálványt minden három évben egyszer elviszik a pelimi istenséghez «testvéri látogatóba».

Nagy megsértése a bálvány tiszteletének, ha nevét komoly ok nélkül emlegetik, vagy idéző igéjétszükség nélkül elmondják. «Ne vedd a te urad Istenednek nevét ajkaidra hiába; mert nem hagyja Isten bosszúlatlanul azt a ki az ő nevét hiába ajkaira veszi», mondja a tízparancsolat is; de ez a bálványistenségekkel szemben sokkal nagyobb jelentőségű, mint-hogy az «idézés» (*kāstul*) alkalmával, ők — mint fentebb fejtegettük — rendkívül távol eső székhelyeikről az idézés helyére meg is jelennek s az idézőt kérdőre vonják, hogy miért hívta őket. Az ok nélkül való emlegetés s idézés ily módon a pogányságban *valóságos zaklatása* az istenségnek, mely kénytelen esetleg legszebb kedvtelését az idézetre abba hagyni s az idézőnek rendelkezésére állani. Két ízben volt alkalmam az ezen képzeletből eredt bajt személyesen megfigyelni. Az egyik eset Jugrában történt, hol az öreg *Kavriła Petōriš Sonfin*-t hosszas rábeszéléssel és különböző ígéretekkel sikerült rábírnom, hogy számomra a Világügyelő férfi idéző igéjét (II: 320.) elmondja. Az öreg hozzáfogott, de csakhamar félbeszakította a közlést; nógatásomra megint hozzáfogott, majd ismét abbahagyta, egyre emlegetvén, hogy «*nagyon fél, hátha a bálványöreg megneheztené érte*» (*saka pile'im, ēriñ pupi'-ājkān narnē vīwē*). Ezek után magyarázásra fogtam a dolgot, kifejtvén, hogy nem czélom az istenségnek gúnyolása, vagy sértése; sőt ellenkezőleg azt akarom, hogy a hozzá intézett szentséges ígék feledésbe ne jussanak s fenmaradjanak a jövő nemzedékek üdvösségére. A fölvilágosítás emberemet megnyugtatta; mindamellett a közlés be-

fejzeztével fölállott ülő helyéről s a szállásomon levő bálványszekrény felé fordulva hajlongások közben kért bocsánatot az istenségtől, mondván: «*Aranyos bálvány-öreg meg ne neheztelj érte!*» (*sorni pupi'-ājkā narnē ul vojāln!*). A másik eset izgalmasabb volt. Ez Berjozovban történt 'Semēn-pī' Rotivon Rompanlop közlömmel, midőn tőle a Paszēt-bálvány idéző igéjét följegyeztem (II : 415.). Miután a följegyzés megtörtént, emberem kiment az udvarra, hol mindenféle testmozdulatok kíséretében vitatkozott az előidézett szellemekkel, azt hozván föl tette mentségéül, hogy «*nem nevetségből idézte őket; hanem kényszerből, mivelhogy t. i. a 'nagy ember' ültette le őt a kaj-saw elmondására (mūjintim at kāsťesānēm; jāni' xumne ūnttuwāsēm).*» Ezután bejött s én arra kértem, hogy a följegyzés pontosságának átvizsgálása céljából mondja el még egyszer az idéző igét, most már folyékony előadásban. Alighogy az ismétléshez hozzáfogott, egyszer csak elkezd egész testében remegni, rázkódni, végül rémes ordításban fakadt ki. Arra a kérdésemre, hogy mi a baja, azt felelte, hogy a *mēñkw-ek* újból megjelentek s nyilakkal bökődösik, erősen is kapkodott a karjának ahhoz a helyéhez, hol a bökődösést érezte, hogy a nyilszúrásokat elhárítsa.

Mint ez esetek is mutatják, a néphit szerint az istenségek iránt tartozó kötelességeknek megszegése, vagy tiszteletüknek megsértése azok neheztelését vonja maga után. Az istenségek ily lelki állapotának vogul műneve: *nār, nar*. «Ha leányos falut, fias várost ezentúl is fogsz bántani» — inti Ajász-isten a jugrait (II : 156.) — «*Numi-Tāřēm atyád elvégre rossz néven fogja venni tőled (N. T. āsēnnē tař nāri' vīwēn).*» A Toma-énekben azt a medvét, mely a vadászhóst szét-tépte «*nar-szerző réti állatnak (nar vāřēm nūřēm-uj)*; III : 462.) nevezik, melyben a *nar* a «neheztelés, harag» értelem mellett egyszersemind azt fejezi ki, hogy e lelki állapot «oka a bekövetkező bűnhődésnek, kárhozatnak». Ezen utóbbi jelentés domborodik ki a melléknévi *nāriñ, nariñ* képzés következő alkalmazásaiban: *simēn rāwtal lūl lātiñ, majtēn rāwtal nariñ lātiñ* «csúnya beszéd, melynek a szívet nem lett volna szabad bántania; kárhozatokozó beszéd, melynek a májat nem lett volna szabad bántania» (a medvesértő dicsekvés; III : 511.); *χul' χānttal nāriñ lāñχ* «a betegség láthatatlan átkos útja» (melyet az istenség neheztelése, haragja *nāriñ*-gé tesz; II : 408.), *χīñ χajtne nāriñ vāñχā* «kór futkosó kár-

hozatos sírgödör» (II : 402.), *pumä xarä näriñ sārīs* «füve ritka átkos tengere» a Kórfejedelemnek (II : 409.). Mivel a szent helyek tudatos, vagy szándéktalan megsértése legkönnyebben idézheti elő az istenségek haragját, azért az ily helyek gyakori jelzője a *näriñ*, így a jugrai isten laka : «szent fájú kárhozatszerző sziget» (*jelpiñ jiwép näriñ tump* ; II : 133.), tava : «szent vizű kárhozatszerző tó» (*jelpiñ vitep näriñ tür* ; II : 152.); a szigvafői istenke «fája, füve kárhozatszerző városhalmon» (*jiwä näriñ, pumä näriñ ūs-saŷl* ; II : 263.) lakik s a szigvatorkolati lakó földjének szintén ilyen jelzője van (*jiwä näriñ näriñ mā-lqmt, pumä näriñ näriñ mā-lqmt*). Az alvilági *kuł*-szellemek dolga csupa baj és kárhozat; ezek jelzője : «erdőből jött, vízből jött átkos ördög» (*vörnēl kwālēm näriñ kuł, vitnēl kwālēm näriñ kuł* ; IV : 55.).

Az a cselekedet, melylyel az ember az istenség haragját s büntetését kihívja, tehát a mit közönségesen «bűn»-nek nevezünk, vogul műnévén : *nak* (l. e szó eredeti jelentésére s képes alkalmazásaira nézve : Vog. Népk. Gyűjt. I : 182.); «bűnbe, bajba hozó vétségbe esett» : *naknē pats*. A «bűnös keblű ember» : *mašiñ kaŷrēp xum* (III : 53.), a «büntelen» : *mostal kaŷrēp xum* (III : 50.), melyben *mos* tkp. «hiba, fogyatkozás» (*aum-mos* «testi hiba, betegség»).

Minden baj, mely az embert éri, az istenség haragjának kifeolyása, a bűnökért való büntetés, melynek az a hivatása, hogy az embert kötelességeinek tudatára ébressze s annak belátására, hogy sorsa az istenség kezében van. «Isten viszi életem ügyét» (*tōrēm qm ōlnē vōrēm tqtilitē*), mondja a vallásos ember a pogányságban is; «isten megtalált» (*tāřēmnnē xāntwāsēm* = «isten keze utólért») ez a szava, ha baját isteni büntetésnek érzi. Már WITSEN közöl némely nézetet a bálványszellemek büntető hatalmáról, jelesen hogy beteggé, bénává és sántává teszik azt, ki nem kellő mértékben járul eléjük áldozatokkal (639. l.), továbbá hogy az áldozati tárgyak eltulajdonítása avval a veszedelemmel jár, hogy az illető *eltéved a sűrű erdőben* s nem tud addig kijutni belőle, míg az istenségnek szentelt tárgyat kezéből le nem tette (313, 632. ll.). Magam hallottam a következő történetet : Az alsólozvai *Tēlēm-tit nāj* bálvány puttonyában évek óta adománykép egybegyűlt sok ezüstpénzt Jevdjej és Pável Batjinjov, Saburov faluból való orosz parasztok, kik a bálvány szent helyének vidékén egy mellékvíznek halászatát kibérelték, ellopták. Ezért csakhamar utólérte őket az istennő

büntetése; mert a két paraszt beteg lett s *egy év alatt meghalt*. Egy kondai ének beszéli (IV : 251—4.), hogy az «Obi-lúddá [változott] szamojéd ember öreg» (*Oqs-lont jorjén khom anšuz*), mely valószínűleg azonos az «Obi öreg» = *Ās-anšuz*-bálványnyal, két fejedelmi vadásznak csak azon fogadalmára «tárta föl állati halálos, halálos [módon megsebezhető] helyét», hogy «nős vidékre, férfias vidékre ha megérkeznek, őt (t. i. a bálványistenséget, ki lúd alakjában magát lelőni hagyta) hét arasznyi zsírtartó füles nyírhéjbödönybe helyezik», ezenkívül «ferfitől soha föl nem öltött posztóruhába, selyemruhába göngyölik». A két fejedelmi férfi becses zsákmányát haza vitte; de fogadalmával mitsem törődött. «Semmiféle hét arasznyi füles nyírhéjbödöny nincsen, semmiféle posztóruha, selyemruha nincsen; az öreget az üres pajta zugába dobták. A szamojéd öreg erre megharagudott: „Kutyafiak — mond — megcsaltatok engem!” A két fejedelem elméjében megzavarodott; veszekesznek.» Csakhamar észre térnek, fölismerik bajuk okát s eleget tesznek a fogadalomnak. Most az istenség kiengesztelődött («visszaolvadt»: *pāri tqles*), «a fejedelmek egészségesek lettek s megszűntek egymással veszekedni». A ki szent helyről való czirbolyamogyorót eszik, annak *földagad a hasa* (IV : 297.). A ki a *Nē-pupi' ur* («Nőbálvány-hegy») szent ormára fölmászik, írja HOFFMANN (77—78. ll.), azt a *rögtönösen támadó szél a mélységbe taszítja*; az ily szelek miatt nevezik zürjénül e hegyet *Töl-pos-nak*, azaz «Szél-fészek»-nek. KUZNECZOV fölrándulván a *Jelpiñ 'Nār* nevű szent Uralbérczre, másnap *heves fogfájást* kapott, mire vogul munkása megjegyezte, hogy az onnan van, mivel e szent helyet megsértette; ha ezt vogul ember teszi, *meghal, vagy komolyan megbetegszik* (747. l.). Hogy a szent helyek tisztelete mindenkire kötelező, arról GONDATTI is hallott, ki szerint az Alsó-Szoszvának egy szent folyószakaszán (*Jā'irim-paul* közelében) az oroszok sem utazhatnak veszedelem nélkül; mert mindig valami szerencsétlenség éri ott őket, vagy *a ladik kap léket*, vagy *az evező törik el*, vagy *a vitorla szakad szét* (57. l.). Többször emlegeti a bálványok büntetésétől való félelmet NOVICZKI, ki szerint a hittérítés alá fogott emberek mindig arra kérték Feodor püspököt, hogy «segítse őket imádságaival a tőlük tisztelt bálványokban lakozó tisztátlan szellemek megrohanása és ármánya ellen. Többek közt *Javlak* samán arról panaszkodott, hogy a hittérítők megérkezése előtt bálvány-

szelleme «elővette őt, sokáig kínozte, megverte, ilyen szavait hallatván: „Eddig veled voltam, most pedig te eltaszítasz engem; ha te ellenem az igazság tanujeleit fogod nyilvánítani, *testeden súlyos kór fog jelentkezni*». A mester «megvédte» emberünket — folytatja NOVICZKIJ — s «fölszerelte a (nyakába akasztott) kereszt fegyverével; ettől t. i. amaz ellenség remeg és reszket, nem állhatván ki ennek erejét» (l. fent). A vogul-osztják ember aligha lehetett teljesen egy nézeten a hittérítőkkal a kereszt ily csodás védő erejét illetőleg; mert az én fentebb említett *Rompantyop* közlőmnek is lógott nyakában kereszt, mégis erősen fájlalta a *Pasët mēñkw*-eknek haragos nyíldöféseit.

A büntetésnek, mint említettük, általában az a czélja, hogy az embert a jó útra térítse; az istenség különben nem kívánja az ember kárhozátát, ha ez megtér s szíve töredelmét könyörgésekkel s áldozatokkal nyilvánítja, az istenség haragját a kegyelem érzelme váltja föl (*naqtä xulili*) s a bűnös bocsánatot nyer, a bálvány-szellem «sajnálataiba fogadja» (*sālī viššentawē*). De az emberi indulatoktól és szenvedélyektől a bálványszellem sem ment; hiszen lényegében nem is más, mint ember. Megesik ennélfogva, hogy némely alsóbb rendű bálványszellem megfélemlítve magasztos hivatásáról, egészen olyan lesz, mint az ellenséges indulatú, rossz ember, mint egy *kuł*. A medve pl., ha magát az embernek, a nélkül, hogy ezt bántaná, illően megadja, ha egyszerűen «leszáll» (*va'ili*) az ember hajlékába: ünneplésre méltó kedves istenke; de ha embert ölt: «nagyszemű ugató» (*šamiñ vutēp*; III : 525.), ha hangjával az embert megrémíti: ez már «*pupi-tor, khwuł-tor* = *bálványhang, ördöghang*» (III : 127.). Midőn az istenke harszik más-más helyen se lát, se hall, csak vagdalkozik; ez a rosszindulatú elmeköd: *pupi'-sēñkw, kuł'-sēñkw* = «*bálványdüh, ördögdüh*» (II : 43.); midőn «bálványi hét fogását, ördögi hét fogását» arra használja föl, hogy az embernek vagyonát magához harácsolja, az: *pupi' sēlēm āltul, kuł' sēlēm āltul* = «*bálvány szerezte vagyon, ördög szerezte vagyon*» (II : 75.). Az ily szellem már nem méltó az ember tiszteletére; az egy rettegett *kuł*, melylyel szemben az ember úgy hadakozhatik, a hogy tud. Az ember a bálványt rossz indulata, vagy hajthatatlansága miatt meg is büntetheti. E pontra nézve igen tanulságos s érdekes elbeszélést találunk a ПАТКАНОВТÓЛ följegyzett *Soñ-zus* városbeli hős éne-

kében, melynek tárgyunkra vonatkozó részét ide iktatjuk (II : 82—87. ll.):

«*Soñ-γuś ʒoj*, az erős hős, a föld hét tájáról, hét úri nőt, hét asszonyt hozott feleségül; de ezen hét asszonynak egyikétől sem született számára ijját fogó ijjas kezű hős fiú, sem tujét fogó, ujjhegygyel dolgozó úri leány. Erre a birtokában levő medvebőr-, jávorbőr-subás bálványnak (*toñʒ*) pusztatáji hét hambár sok becses prémjét áldozta; a kicsüngő nyuszt farkak, a kicsüngő evet farkak tavaszi halászmadár [nyúzott] bőre módjára lebegtek a szélben. Midőn a megöregedett ember mégis így [gyermektelenül] volt kénytelen meglenni: száraz szénát tett a ladik reves közébe, ott sok nyelvű (lángú) vészes tüzet (*tārēn-tūt*) gyújtott s a pusztatáji hét hambár, erdőtáji hét hambár sok becses prémjét a sok nyelvű vészes tűzbe tette. A medvebőr-, jávorbőr-subás bálványöreghez bár öt pánczélós testű ember közeledik: a bálványöreg a bőrös (réteges) földjével együtt mozog (= «a földbe vert bálványkarót az emberek megérintik ugyan; de kihúzni nem tudják»). Midőn *Soñ-γuś ʒoj*, az erős hős, haragos kézzel, haragos lábbal odament s a medvebőr-, jávorbőr-subás bálványt sok haját növesztett fejénél fogva megragadta: öt bőrös földjével, szőrös földjével együtt kifordította». Erre a bálványt a sok nyelvű vészes tűzbe tette; de az hímczoboly módjára felszökkenve eredt tova.

Most az öt pánczélós testű férfi vasbotot, vaséket hoz elő. Miután a vaséket a farába dugták s a vasbottal reá vertek: a bálvány fája két darabba esett szét. A sok nyelvű vészes tűzre úgy rakták, mint ételt a gyomor fenekére. Midőn az első füst fölszállott, érdes falatként akadt az meg az Aranyfény-atyának (*Sorñi-sanka jigeda*=*Numi-Tārēm*) torka közepén (=az égi atyának nem tetszik a bálvánnyal való ezen eljárás). Aranyfény-atyja Sok-földet-járó]-férfiú fiának (*Ar miğ ʒoj*, *kale ʒoj* = Világügylő férfi) szól: 'Szállj alá [az égből alácsüngő] vasláncz drága végén a halállal haló bőrös földre!'. A Sok-földet-járó-férfiú leszáll: *Son-γuś ʒoj*, az erős hős, a sok nyelvű vészes tűzhöz majd hátával, majd mellével fordul. A Sok-földet-járó-férfiú szól: 'Mintha itt valami haraggerjesztő dolog (*nērēñ* = vog. *nāriñ*), kelletlen dolog történt volna; Aranyfény-atyámnak torka közepén a füst érdes falatként akadt meg'. *Soñ-γuś ʒoj*, az erős hős, felel: 'Medvebőr-, jávorbőr-subás bálványöregemnek pusztatáji hét hambár, erdőtáji hét ham-

bár sok becses prémjét áldoztam; ijját fogó ijjas kezű hős fiam, tűjét fogó, ujjhegygyel dolgozó úri leányom még sem született; ezért tettem én őt a sok nyelvű vészes tűzre'. A Sok-földet-járó férfiú ismét fölszállott Aranyfény atyjához; kettősen összehajtott, összetett hírt hozott neki. Aranyfény atya erre zelniczemag nagyságú három morzsát adott át, hogy vigye el *Soñ-zuś xoj*-nak s ez adja oda legkedvesebb nejének, hogy megegye. Mindez megtörtént s a mint az asszony a morzsákat lenyelte 'aranyos selyem drága gombolyaga gombolyodott méhében'. Tíz holdhónap leteltével, nők ülte [szülő] fa tövéhez ült le s az ijját fogó ijjas kezű hős fiú megszületett'. — Látjuk ez elbeszélésből, hogy a bálvány büntetésének egyszersmind az a mellékezelje van, hogy ily módon ráirányuljon az égi atyának figyelme a tőle kirendelt bálványszellemnek arra az engedetlenségére, *melylyel voltakép az ő parancsát hággák át*. Az égi atya a bálványszellemeket az egyes vidékek gondozására, lakóinak boldogítására küldte le a földre; midőn tehát a bálványszellemek e hivatásukat elhanyagolják, sőt az embereket sanyargatják, méltán illeti őket a büntetés, melynek az ember végrehajtója. Az itt leírt esetben is az égi atya jogosnak itéli az ember fölháborodását s maga igyekszik helyrehozni azt, a mit kiküldött szolgája, a bálványszellem megtenni elmulasztott.

A pogányságnak ilyenén fölfogása — vagyis hogy a mindenek égi atyjától kirendelt alsóbb rendű istenségek csak addig méltók az ember tiszteletére, míg feladatuknak az ember érdekeinek előmozdításával megfelelnek; ellenben megvetésre, sőt büntetésre érdemesek, ha megbízatásukban nem fejtenek ki kellő buzgóságot — igen alkalmas tárgyúl kínálkozott a hittérítőknek oly végre, hogy vele a vogulok és osztjákok régi hitnézeteinek alacsony színvonalát bemutassák. Noviczki ismételve visszatér az e felfogásból eredő cselekedetek részletezésére. «Hogyha a kívánt javakat» — írja egy helyt — «az osztjákok meg nem kapják, *leveszik a bálványról a neki ajándékozott ruhát s mindenféle gyalázások kíséretében valami illetlen helyre dobják*; utóbb azonban ismét *visszahelyezik* tiszteletének előbbi méltóságába». Az «Obi öreg» bálvány leírásában különösen is megemlékszik arról, hogy a mennyiben a tavaszi halászat kezdetén az osztjákok «nem találhatnak gyorsan tengeri halra, nagy gyalázkodásokkal visszatérnek, *a bálványra támadnak s megfenyítik* ekkép szólván: 'Ez az arcátlan már olyan vén, hogy

hálátlanul elfeledve atyáink s dédatyáink tiszteletét és mitsem törődve a halászzattal, éhséggel pusztít el bennünket'. *Miután gyalázásokkal illették, csakhamar tettelességben nyilvánul a fenyítés: kidobják a bálványt lakából, vesszővel megverik, mindenféle piszkos helyre vonszolják, lábaikkal tapossák, leköpik s addig tartják ily tiszteletlenségben, míg a halászat eredménye javúlni nem kezd*. Ugyanitt elbeszéli szerzőnk, hogy «egy bálványimádó nagy szegénységben bement a bálványtemplomba s arra kért valamely bálványt, hogy adjon neki inségében némi szerencsét; a bálvány fejében pedig egy darab arany rejtett. Miután sokáig imádkozott hozzá, de semmitsem szerezhett, *megfogta a bálványt s a földhöz vágta*». Az ekkor kigurult aranyat a szegény ember a következő szavakkal vette föl: «*Imádkozással mit sem értem el; veréssel inkább lehet töled áldást kapni*». Szatika, kondai fejedelemtől, mint «az isteni gondoskodás» kiválasztott eszközéről, mondja el NOVICSKIJ, hogy miként pusztított el sajátkezüleg több bálványt. Az eset következőkép történt: A fejedelem két fia megbetegedett s a bálványoknak hozott áldozatok mitsem használván, a gyermekek meghaltak. «A fejedelem erre telve a legnagyobb fájdalommal, *elővett egy fejszét és sok bálványt összerombolt*. Midőn ugyanily szándékkal a nachracsi főbálványhoz kezdett volna közelíteni s ezt is szét akarta volna rombolni, a nép könyörgésre fogta a dolgot s valami váltásárgutalommal lecsendesítette. Épségben hagyta tehát ezt, míg a többieket tűzben *égette el*, ekkép egyengetvén előre az evangélium hirdetésének útját» (l. e. helyeket fent). A bálványoknak illető megbüntetéséről tudósítanak BERNHARD MÜLLER, PALLAS (III : 59.) s BELJAVSZKIJ is (99. l.). Az utóbbinál azt az újabb részletet találjuk, hogy midőn az osztjások a vadászat sikertelen eredményén fölingerülve a bálványtökéket szétvagdalják, a széthulló apró fadarabokat *a nép előjáróinak kezeibe szétosztják*. Ez az eljárás nyilván annak kifejezése, hogy a bálvány megbüntetése valóságos népitétel, melyhez mindenki közakarattal hozzájárult. A megsemmisített bálványbábút csakhamar új készítmény váltja föl s ezzel a régi szellem hatásköre is új «kézbe» került. PATKANOV szerint (I : 112.) a bálványbüntetésnek az irtisi osztjásoknál már nincs divatja; de ha a tőle várt eredmény nem válik be, az osztják ember bosszúból *a templomba megy s ott a szentképeknek imádkozik, meggyújtott viaszgyertyákat állítgatván eléjük*. Ha eztán a szerencse

jóra fordul, hű marad a kereszténységhez; de egy sikertelen halálszat, vagy vadászati kísérlet is elég ahhoz, hogy megint otthagyja a szentképeket s régi istenségeinél keresse sorsa javulását. Nem nagyon fogunk csodálkozni ez ingadozáson, ha meggondoljuk, hogy szükség esetén orosz parasztok is elfogadják a pogány istenség segédelmét. Ilyen esetet beszél el GRIGOROV (23. l.), ki a Vasz-Jugán folyó szent földfokának (Шайтанскій мысъ) ama fáján, melynél a bálványnak szánt áldozati tárgyak voltak elhelyezve, nyolcz rőfnyi vásznat látott fölakasztva. Ezt az 1881-ik év őszén A. Szosznyin kozák, a vaszjugáni gabonatár őre, tette oda egy samán ajánlatára, kihez t. i. ő a végből folyamodott, hogy gyógyítsa ki régóta kinzó hidegleléséből, mely ellen semminemű orvosság nem használt. Megjegyzi GRIGOROV, hogy miután az orosz kozák a vásznat a szent fára felakasztotta, a hideglelés elhagyta.

MUNKÁCSI BERNÁT.

Esperes(t). Ezt a szót azért nem lehet a latin *presbyter*-re visszavezetni, mint SZINNYEI J. a NyK. XXVI. 486. l. akarja, mert az s itt a román nyelvterületnek egész keleti részében már korán eltűnt (a vulg. lat. *prebiter*-re nézve v. ö. 'Vokalismus des Vulgärlateins' cz. munkámat: II. 355). A német *Propst* szóra sem, mint JACOBI Gy. a NyK. XXVII. 324. l. akarja, mert a *p* itt nem tűnhetett el (MELICH J. NyK. XXVII. 470). De igenis a *Propst* szónak egy nagyon közeli rokonára, t. i. az olasz *preposto*, *prevosto*-ra, mely a velencei nyelvjárásban *preosto*-nak hangzik; a MELICHTÓL az id. h. fölhozott tiroli német *präst*, *präust*, *praust* alakok közvetlenül a tiroli ol. *preost*-hoz csatlakoznak. A labialis spirans kiesését a rákövetkező labialis magánhangzó okozta (azért van a spanyolban és a portugálban is *prioste*). Az olasz szó jelentései: prépost, főbb pap, dékán, plébános; TORQUATO TASSO felsorolása: «il papa, il cardinale, il patriarca, l'arcivescovo, l'abbate, l'arciprete, l'archidiacono, il prevosto». Azt sejtem, hogy *ös-pöröst* az *archipraepositus* = *archipresbyter* mássa, a melynek az *apx-* előtagját *apxaios*-nak vették.

SCHUCHARDT HUGÓ.

Cseremisz szótár.

(Hetedik közlemény.)

šera (est.) bierwürze Gn.

šerbā körisfa; esche Tr.

šerbākā csorba; scharte Tr.

šerda orr; nase (?) — *tolzoštak tendan šerdagočen lekmeško telanda kočkaštu šol lieš* egész hónapig míg orrotokon kijön, lesz nektek enni való hús; einen ganzen monat, bis es euch an der nase herauskommt, werdet ihr fleisch haben Ist. 79.

šere kovásztalan, sótalan; ungesalzen; ungesäuert Gn. Bd. Tr. *širā* (m.) Bd. *širō* (m.) M. 71. id. édes; süss Ocs. 90. *šero* id. P. 20. 45. — *šere kinde* pogácsa; fladen Ocs. 90. *šero kindo* id. Ist. 128. *šerginde* id. Tr. *š.-ušmén* rettig; *бума, šerem-temön* fogát elvásította; hat sich die zähne stumpf gemacht, untatta; war ihm lästig Tr.

šerem (cs.) gőz; dampf Tr.

šer-embāl v. *šer-bāl* id. Tr.

šeremét szegényke, kedves; der arme, liebe Bd. *šeremét* милый, любезный Tr.

šéréne keszeg; cyprinus rutilus Tr.

šereyge fűzfa; weidenbaum P. 45. — cf. t. *jirek* erle.

šereygo (cs.): *š.-šinžan* barna szemű; mit braunen augen P. 47. — cs. *šüreň*.

šerewa (r.) rovásos fa; kerbholz Gn. loos Tr. — cf. r. *жребій* werkzeug zum wahrsagen Gn.

šergaldar- (cs.) tele, végig kiabál; mit geschrei erfüllen P. 56. cf. *sigrém*.

šergaltám bokkrétát szétszed; ein sträusschen auseinander theilen; eltép; zerreißen Tr. — cf. t. *jirt-* (жырт- Voskr.) cs. *šort-*.

šergaltém reng, hullámszik; sich schaukeln, fluthen, *šergáltoš* hullámszás; wallung Tr. — cf. t. *sir-* sich wiegen.

šergaş (cs.) gyűrű; ring P. 56. Ist. 41. *šörgaş* Ocs. 30. *šergáš* (m.) *šārgáš* (m.) *širgáš* Bd. id. *šergáš* id. Tr.

1. *šeręé* fésű; kamm P. 26. *гребень* Tr. M. 29.

2. *šerge* drága; theuer Gn. *šerge* Bd. Tr. *šergo* M. 71. *šergo*

Ist. 64. *šerga* Bk. 20. id. — *šerge akašan* wertvoll Ocs. 46. *šerge-akán* Tr. *šergakán* (m.) Bd. *sergäkân* M. 75. id. *šergäkân* edelstein, rubinstein M. 64.

šergeštár- drágává tesz; vertheuern Pu. 17.

(wéd-) *šérgoltš* hullám; welle Tb. 247.

šeroktal- fűszerez; würzen P. 51. — cf. *šére*.

šermot fék; zügel Tr. — *šermot* (k.) *šermoc* (ny.) Weske 35. id.

šerňa fűzfa; weidenbaum — *š. gočko* barka; osterpalme; верба Tr.

šerpeštár- szétforgácsol; zersplittern, *šerpešt*- sich zersplittern Tr. — cf. *šorpe*.

šert (r.) ördög, elkárhozott; teufel, verdamnter; чортъ, оканый Tr. *širt* gonosz; böse; злой Tr.

šertne fűzfa; weidenbaum NyK. 6, 200. *šertne-pu* лозина Tr.

šeske meny; schwiegertochter; jüngere schwägerin Bd. Gn. Tr. *šeskô* M. 8. *šeskä* (m.) *šeska* (m.) Bd. id. — cf. *šaške* nörz; норка cs. *šaške* kirg. *šeske* Zol.

šešte (r.) rúd, pózna; stange; шесть Gn.

šetem (cs.) kikel, kicsirázik; aufgehen, aufkeimen — *šitem* (m.) *šetém* id. Tr. *šetedem* fr. *šitiktem* (m.) caus. Bd.

ševokš, *ševokš* nagy bőrszak; ledersack Bd. *šowokš* id. Tr.

šewer (cst.): *š. waštár* fürdőseprő; badebesen, *šibir-w.* id. Tr.

ši ... v. *še* ... *šo* ... *šü* ...

ši ezüst; silber Gn. Tr. a *fa rétege*; baumschicht; слоёй дерева Tr. — *ši-pundó* silbergeld P. 17. *ši kol* harcsa; hecht; сомъ Tr. M. 43. *ši-gol* (m.) salmo salax Bd. bohne; боёъ Tr.

šiam megver; schlagen Bd. Tr. Ist. 276. kovácsol; schmieden M. 67. csépel; dreschen P. 4. — *šiam* (m.) Bd. M. 67. *šiedem* fr. *šidem* (m.) fr. *šiedalam* fr. Bd. *šiedäläs* (m.) sich herumschlagen M. 37. — *šiktem* (m.) vereti magát; sich schlagen lassen Bd. — *wujom š.* panaszol; klage führen Gn. Bd. Tr. Ist. 136.

šialtalam füttyül; pfeifen Gn. 75. *šiald*- hangzik; erklingen P. 27. vijjog; schreien (habicht) P. 55. — cf. cs. *šowla*- t. *šaula*.

šialdōš fuvola; flöte P. 27.

šiaršáš brustlatz der frauen aus münzen auf ein rothes band genäht Tr.

šibä (cs. m.) sors; das loos Bd. *šivü* (m.) *švü* (m.) id. *šowä*, *šowä* id. Tr. *šiba* (m.) NyK. 6, 213. — *šibäm šuas* das loos werfen Bd.

šič (imperat.) ülj le; setze dich P. 6. *šičšo* (imperat.) möge stehen bleiben P. 32. — *šicmažam* ültet; setzen Km. 5. *šičme*, *šecme* ver ülhely; sitzplatz Bd. — *šičmo* csendes; ruhig P. 18. — cf. *šinžem*.

šič korom; russ Tr. — cf. *šekš*, *šikš*.

šičlem araszzsal mér; mit der spanne messen Gn. — cf. *šec*.

šidä (m.) fabél; mark des holzes Bd.

šide harag; gyűlölet; zorn, hass Gn. Bd. Tr. Ocs. 9. — *šede*, *šedä* (m.), *šida* (m.) Bd. *šodo* Bk. 47. Ist. 33. *šodo* (ny.) *šedé* (k.) Weske 26. id.

šideškem haragszik; zürnen Bk. 45. Máté 21, 15. — *šidöškém* Tr. *šedeškém* Car. 35. j. *šedešk-* M. 92. *šedeškém* Bd. *šideškém* (m.) Bd. id. *šideškenás* свирѣть Tr. — *šidešt-* megharagszik; zornig werden G. 21. — *šideštär-* megharagit; erzürnen (trans.) Km. 13. *šidaštarem* Bd. *šidoštarem* Tr. *šidoštarem* Tr. id.

šidoráš fon; spinnen Tr. — cf. *šüder*.

šidoš abroncs; reif (am fasse) Tr. *šodoš* id. ibid.

šidräläs lábával kapar, bókol; mit den füßen scharren, sich verbeugen; шаркать ногами Tr.

šigáš lerág; abnagen; точить, изъѣдать (о червяхъ) Tr.

šiga (cs. m.) féreg; wurm; древесный червь Tr. — cs. *šüge*.

šigaláš újra kijavít; vom neuen ausbessern; перечинивать Tr.

šigiltoš (m.) alkalom, ok; gelegenheit, ursache Bd.

šikäláš (cs.) kopogtatni; klopfen M. 42.

šikar (t.) czukor; zucker Pu. 44.

šil klattermaas; мѣра съ сажень Tr.

šil-širpe szegecske, czövekszeg; nietnagel; заусеница Tr. *šil-širpoš* id. ibid. — cf. r. шило + *šorpe*.

šiläpa fulánk, éle vlminek; stachel, schneide, kígyó nyelve; zunge der Schlange; жало Tr. — cf. *šil* (-širpe).

šiltáš összeforraszt; zusammenlöthen; спаивать, сливать Tr. — cf. *širatem*.

šiltoš hókéreg; schneerinde; черепь снѣжный Tr.

šime, *šimē* v. *šeme*.

šimel sok; viel Gn. 47.

šimlém kikutat; ausforschen; вывѣдывать Tr. — cf. t. *šina-*prüfen.

šimšér (t.) falánk; vielfrass, gierig; обжора, жадный Tr. — t. *samsra-* обжираться Voskr.

šin (r.) sín; schine Tr.

šináltáš kínál, megvendégel; bewirten, zum essen nötigen; подчивать Tr.

šindēm v. *šondēm*.

šindök (cst. m.) láda; kiste Bd.

šintorláš kiver pénzt; ausprägen (münze); вычеканивать Tr.

šinžiš kék; blau; синій — *šinžimemdáš* blau färben, *šinžišemám*, — *šimältám* kékül; blau werden Tr.

šinža szem; auge Gn. *šinzá* Tr. Bd. *šinžá*, *šinža*, *sinzä* (m.) *šinzá* (m.) Bd. *šinča* Bk. 48. *šinža* НК. 6, 196. id. — blick G. 50. — Össz. *š.-sol* szemöldök; augenbraue G. 76. *š.-ol*, *š.-ul* id. Bd.

ś.-çal id. Tr. *ś.-pun* szempilla; wimpern Bd. *ś.-pudá* hályog; staar Tr. *ś.-raś* augenlied Tr. — *vüt-ś.* kútfő; quelle Bd. Uf. 87. j. *eyer-ś.* id. Uf. ibid. *pamaś-ś.* id. Uf. ibid. *pel śinžan* félszemű; einäugig Bd. *śinžan uššo* varázsló; zauberer P. 12. Bd. — *śinčalan kojšo* sichtbar Ist. 7. *śinčaś kojšo* id. Ocs. 6. *śinčaś kojdemo (kojtomo)* unsichtbar ibid. cf. *śonča*.

śinžadár gálicz, vitriol; купоросъ Tr.

śinžal só; salz — *śanzál* (m.) *sanzál* (m.) Bd. *śončál* id. Tr. — *śinžalán* gesalzen Bd.

śinžalán-šudo sóska; sauerampfer Tr. — cf. *śinžal*.

śinžaldem sóz; salzen Bd. *śončaltém* id. Tr. *śinžaltem* NyK. 6, 195. *śanzáltém* (m.) id. bosszant; erbittern Bd. *śanzalaltam* (m.) megsóztat; einsalzen lassen Bd.

śinžaluk szemüveg; augenglas Bd. *śončálok* id. Tr.

1. *śinžem* tud, ismer; wissen, kennen Gn. — *śinžem* P. *śinčem* Bk. Ocs. Ist. *śinžem* Bd. *śinžem* NyK. 6, 195. *śinžas* Km. 17. *śonžem* Pu. 35. *śončém* Tr. id. — *śinžeme* tudvalévő, ismeretes; bekannt Bd. *śinčotome* unbekannt Ocs. 14. *śinčodemo* id. Ist. 18. — *śinžem* besuchen G. 67.

2. *śinžem* megáll; stillstehen Gn. — ül; sitzen Gn. *śinžém* Bd. *śinžem* P. id. *śončém* id. Tr. *śinč-* Bk. Ocs. *śinžold-* G. 42. *śinželdam* fr. Bd. — *śinžam* leül; sich setzen Gn. *śinžam* Bd. *śinžam* P. 6. *śinžam* NyK. 6. 195. *śinžam* untergehen (von der sonne) Gn. — *śinžiktem* leültet, marasztal; zum sitzen einladen, zurückhalten (den gast), *śinželdem* szálldogál; flattern (von einem sitz zum anderen) Bd. — *košken śinčon* elszáradt; verdorrte Ocs. 38. *keče śinžas* a nap leáldozik; die sonne geht unter Bd. *keče śečmaś* sonnenuntergang Bd. — cf. *śečme, sič, śindem, śondem*.

śip (r.) sonde; шупъ Tr.

śipka bölcso; wiege Gn. 48. Ringw. *śepká* id. Tr. *śépká* Bd. — cf. r. зыбка.

śipkän (m.) konkoly; lolium Bd. *špergula*; торица Tr. szalma; stroh NyK. 6, 213.

śirātaśa veszedelmes; verderblich; гибельный Tr. — cf. *śirt, śert*.

śircá v. *śirt, śert* id. Tr.

1. *śire* (m.) gyakran; oft Bd. Tr. häufig Tr. *śeren* oft Bd. üppig, weitläufig Tr. — ? cf. r. шире.

2. *śire* (cs.) borona; egge M. 33. — *śirās* boronál; eggen M. 21. Tr. — cs. *siüre*.

śirge lombos fa, erdő; laubholz, laubwald Tr.

śirnalás széttipor, szétnyom; zertreten, zerdrücken; раздавливать Tr. *śirlem* zerfallen, einstürzen ibid. — cf. *śerém* 2.

śiršaśluk (m.) kenőcs; salbe BL. 23, 56.

[setzen Tr.

śišdalás (*śindalás?* sic) felállít, elültet; aufstellen, ver-

šišér-suda vad saláta; wilder salat; дикий салатъ, молочникъ трава Tr.

šišgātá полосы на небѣ Tr. — cf. t. *šizik* strich.

šiškalťás (t.) fűtűl; pfeifen — *šiškiláltén-girás* kifűtűl; auspfeifen, auszischen Tr. — t. *šizgír*.

šišpok (cs.) fűlemle; nachtigall Tr. — cs. *šepček*.

šištarém viaszszal beken; mit wachs einreiben Tr. — cf. *šište* 1.

1. *šište* (*šišto*) viasz; wachs Tr. Gn. 56. — *šošto* Pu. 45. *šošte*, *šošťä* (m.) Bd. *šošťö* M. 18. *šűšťö* NyK. 6, 201. — sárga; gelb Gn.

2. *šište* harkály; specht Gn. Tr. NyK. 6, 201. *šišťö* id. M. 41. *šišťö* id. P. 27.

3. *šište* (t.) pohár; becher *š. kudor korka* becher aus maserholz G. 74. — t. *šišä* kleines fläschchen Bál.

4. *šište* szij; riemen, *šišťä* id. Bd.

šit (cs.) negyed; viertel M. 56. четверть аршина Tr.

šitkada (m.) tökéletes, erős; vollkommen, stark, — kivált; besonders Bd. *šitkada*, *šitkadala* (m.) id. ibid. *šitkada* nagyon, kivált; sehr, besonders Tr.

šitlem v. *šiclem* id. G.

šiwāl nyál; speichel — *šiwālam* köp; spucken — *šiwālša-sajtán* csiga; schnecke; улитка Tr. — cf. cs. *silige* t. *selägä* speichel.

šizām (cs.) érez, tapasztal; fühlen, empfinden, erfahren Gn. Bd. fölébred; erwachen Bk. 40. *šizām* (m.) id. Bd. — *šožām* Tr. — *šizām* lát; sehen Ocs. 40. Ist. 210. erwachen Ist. 246. *šizdeák wdrúg kolomás* váratlan, hirtelen halál; unerwarteter, plötzlicher tod Tb. 244. — *šištar* fölkelt; aufwecken Bk. 94. *šišťárem* привожу въ чувство, внушаю Tr. — cs. *sis*- t. *siz*-.

šizmās szív; herz M. 68. — cf. *šizām*.

šo . . . v. *še* . . . *ši* . . . *šü* . . .

šobaga (t.) sors; loos Ist. 142. *šibaga* Tr. *šowaga* Ocs. 100. *šobagam* *koškaš* sorsot vetni; das loos werfen Ist. 142. *šobagam* *kudalten ulut* id. Ist. 185. — cf. *šibä*.

šočmo: *kočkáš š. góčen óžno* mielőtt enni leülsz; bevor du zum essen dich setzst Bk. 57. — cf. *šečme*, *šičme*.

šočka mogorva; mürrisch Gn.

šodan búza; weizen Gn. Tr. *šedáng* id. Bd. *šidán* NyK. 6, 193. — *šem šodan* pohánka; buchweizen Bk. 34. *šeme š.* id. Tr.

šödán rossz; schlecht M. 11.

šogán (cs.) csipkerózsa; hagebutte Tr.

šogar koporsó; sarg Tr. — *šigar* sír; grab Préd. *š.-woném* sír; grab *šogártla* temető; kirchhof Tr.

šégěláš lehámoz; abschälen; лунить M. 92.

šogole szömörces; warze Gn. Tr. *šegele* id. Bd. *šegoľ* id. Tr. — cf. cs. *šobon* id.

šogoltoš hiba, gyarlóság, fogyatkozás; mangel, gebrechen; поро́къ, недостато́къ Tr. — *šogoltošan* князникъ ibid. — cf. cs. *šogam*- t. *jugalt*- verlieren.

šogor szűk; eng P. 3. *šogor* id. Ist. 211. Tr. *šögör*, *šeger* id. Bd. *šigor* id. Gn. — sürgős, sietős; eilig P. 8. [*šigirčik*

šogorčok, *šongorčok* (est.) seregély; staar Tr. — cs. *šongoré* t.

šogorém szűkit, szorit; beengen Tr. *šogaremdém* id. Tr. *šögöremdém* id. Bd. *šogoremdé*- bedrängen Th. 207. *šegerem* szorit; drücken, beengen Bd. *šögöremam* eng werden Bd.

šökö-šökö (onomat. das geräusch beim aufpicken der hühner) Tr.

šokšám füstöl; rauchen — *šok-šoktém* räuchern, rauch machen — *šokšagám* geräuchert werden, mit rauch bedeckt werden, *šokšaydém* (trans.) Tr.

šel hús; fleisch Uf. 36. Car. 34. Gn. Bk. 39. Ocs. 21. *šil* Bd. *šil* Tr. *šel* (m.) *šél* (m.) Bd. id. — *šilgoč* *lektész* húshagyó; letzter fastungstag; *šilško-purá* húsvét; ostern (der erste fleischtage nach den fasten) Tr.

šolem elfut; weglaufen, entrinnen Bk. 56. Ocs. 72. Ist. 109. *šilám* id. Bd. *šiltás* id. Tr. *šiltem* (m.) elfordit; abwenden (das auge) Bd. — *šilše* *saldak* szökött katona; desertirer Bd. *šilše* landstreicher Tr.

šolam elrejtőzik; sich verbergen P. 1. 58. Gn. Uf. 7. Car. 7. *šolam* (ny.) *šulam* (k.) titkol; geheim halten Weske 24. *šilám* sich verbergen Tr. *šilanás* id. ibid. — *šolon* titkon; geheim (adv.) Ist. 212. Ocs. 24. Zag. 41. *šolon* *utaralt*- retten Ist. 111. *šolon* *ilemo* *wer* *menedék*; asyl Ist. 111. — *šolt*- elrejt; verbergen Ocs. 64. *verheimlichen* G. 16. — *šolastaš* verbergen Uf. 7. Car. 7. *šiltém* id. sich verbergen Tr.

šolá-kol (cs.) süllő, fogas; lucioperca Tr. — cs. *šolla* *pola* cf. *šol* zahn.

šoldormá orsó czérna nélkül; spule ohne zwirn; цѣвка безъ нитокъ Tr.

šolejá (r.) hámszij, nyakló; kummetriemen; шлея Tr.

šolkamá бромка Tr.

šoltal:- *kalekom* *osalon* *ilomoštlan* *šoltala* *ulmaš* a népet rossz elete miatt korholta; er schilt das volk wegen seines schlechten lebenswandels Uf. 96.

šoldar *šaldar* onomatopoetisches wortgebilde, das eine (flatternde, brodelnde) bewegung darstellt Gn. 78.

šoldórgo szép, édes, hizelgő; schön, süß, schmeichelnd (?) oder: klingend (? t. *šaltira*- cs. *šaldort*-): *š. šere šomák* süsse worte P. 19.

šolož a ló dereka; der untere theil des rüakens, das kreuz (bei pferden) Gn. 59. *šiliž* die gegend am kreuzbein NyK 6, 201.

šom, šoc, šna, šta (*šém, šéc* k. Weske 26.) v. *oš*.

šoma (t.) *sima*; glatt Gn. 71. Tr. *šomošo* id. (?) Zag. 66. — *š. puč* engelwurz; angelica (pflanze) Tr. — *š.-wuč* id. P. 51. schilf P. 24.

šomákšo a fejkötő lelóggó hátsó része; der herabhängende hintere theil der tscheremissischen webermütze P. 28.

šomarém a szájat a harapáshoz összeszorítani; den mund (zum beissen) zusammenziehen Gn.

šomatém vigasztalni; trösten Ist. 250. Bk. 46. hizeleg, vele érez; schmeicheln, mitempfinden Tr. *šomantém* id. ibid. — *šomat-lás* geschmeichelt werden Tr.

šomat v. *šomákšo* id. *rubus saxatilis* Tr.

šoy sűrű; dicht, fest Tr.

1. *šoyaš* megijeszteni; erschrecken Car. 46. Uf. 48.

2. *šoyaš* (t.) próbára tesz; auf die probe stellen Car. 31. Uf. 32. — t. *šina*- prüfen, versuchen Bál.

šona-šowčo a cseremisz asszonyok hegyes fejkötője; die spitze haube der tscheremissenweiber Gn. gesticktes (spitziges) hütchen G. 70.

šojá (cs.) szúnyog; mücke Gn. Ocs. 43. Ist. 60. Tr. *šengá, šingá* (m.) Bd. id. *šəyá-wlä* insekten M. 60. — *orá-š.* légy; fliege Bd. Tr.

šoyal- illik; passen *tor alašat torta koklaš ok š.* der braune wallach passt nicht in die gabeldeichsel Pu. 42. befér, *kiwitka kõrgeš ok š.* nem fér el a szánban; hat nicht raum im reiseschlitten ibid. — cf. *šondal*-.

šoyalok (cs.) ponyva; placke G. 47. szunyogháló; netz gegen mücken Tr. *šengálok* id. Bd. *šəyālěh* (m.) bettvorhang M. 29. — *šoyalok omaš* vászonsátor; leinwandzelt Ocs. 50. Ist. 70.

šončá szem; auge — *š. wozen* behexen (mit den augen), *š.-sortá* szem feketéje; augenstern, *šončálok* szemüveg; brille, *š.-pun* szempilla; wimpern, *š.-ošo* hályog; augenstaar, *š.-wüd* könny; thräne — *šončán, lišol-š.* kurzsichtig, *šörn-š. šaik-š.* schielend, *pozornik-š.* kurzsichtig, *peš-š.* félszemű; einäugig — *šončá-nuš* hexenmeister; *анакарь, š.-komdoš* szemháj; augenlied Tr. — cf. *šinža*.

šončálém nyerít; wiehern Bk. 32. *šinžalam, šinžaledem* fr. Bd.

šončor (est.) láncz; kette Ist. 41. Tr. *šinžer* id. Bd. — *šonžor-an pi* lánczos eb; kettenhund P. 51.

šondarém v. *šoném*.

šondém ültet, letesz; setzen, stellen Gn. Tr. állít; stellen Bk. 16. *šéndém* M. 28. *šindem* ültet, letesz; setzen, stellen Bd. *šinde-dem, šindolam* fr. id. ibid. — *šonđem* setzen, placieren P. 6. épít;

bauen P. 34. *šůškon šondén úlot* teletömték; sie stopfen voll P. 6. *šondal-* letesz; stellen Pu. 36. — *šindiktem* (m.) caus. Bd.

šongortoš v. *šongorčok* id. Tr.

šonošaš (cs.) megátalkodottság, makacsság; verstocktheit Zag. 62. — cs. *šonoš-*.

šonšále gyík; eidechse P. 31. *šonšále* id. Gn. *sonšále* Tr. Ist. 322. id. *senksále* id. Bd. *seňšále* id. Tr. *šigšále* NyK. 6, 193.

šep (cs.) halkan, lassan, csendesen; sachte, still (adv.) Gn. Tb. 93. geheimniss Ks. 18. *š. umor* stilles wetter Máté 8, 26. *šopak* csendesen; still adv. Ocs. 69. Ist. 97. Zol. *šopakon* id. Zol. *ergoždeč šopak* fia tudta nélkül; ohne wissen seines sohnes P. 12. — *šep* Bd. *šip* Tr. v. *šep* id. *šip* (m.) titkon; geheim (adv.) Bd. *pološes šip kalasaš* a fülbe súgni; in's ohr flüstern Máté 10, 27. *šepok* csendes; still Bd. — cs. *šoppen*.

1. *šer* természetes hasadás a fán; ritze, spalte am baum — omo-š. finne Tr.

2. *šer* szar; unrat, koth Tr.

šerém szétdob, széthurcol, ellop; auseinander werfen, verschleppen, entwenden Tr. — cf. *šerém* 2.

šoratem (cs.) olvaszt; schmelzen Gn. *širatem* (m.) Bd. *širātem* Tr. id. — *šoranem* olvad; schmelzen (intr.) Gn. *širanem* Bd. *širānem* Tr. id.

šorčú rozsnok; bromus secalinus Tr.

šorča (cs.) kaláris; glasperle Gn. 48. *šorča* esőcseppek a leveleken; regentropfen auf den blättern Tr.

šorčal- gyöngyöt felvarr; perlen aufnehmen G. 48.

šorčo (cs.) jászol; (heu)krippe Ist. 185. Pu. 43. *šorče* id. Tr. — cs. *šoros*.

šorčok (cs.) sáska; heuschrecke Gn. 58. *šorčok* Ocs. 44. 61. id. *сверчок* Tr. — *šerčik* szökése; grashüpfer Bd. *širčik* NyK. 6, 193.

šorčoném (cs.) nedves lesz; nass werden Tr.

šordán (cs.) kolbász; wurst Tr.

šorgálče makkréce; kriecheute; anas querquedula Tr.

šoroém fogát csikorgatja; die zähne fletschen Tr. — ? cf. cs. *šol* zahn.

šorka (cs.) bibe; staubfaden Gn. 58. *širčá* (m.) id. Tr. — *šorkalandarem* die staubfäden befruchten; fruchttragend machen ibid. — cs. *šorgá* t. *serká*.

šorkama (cs.) mellesat; brustspange Gn. brustlatze mit silbernen münzen (*počkama*) Tr. — cs. *šülgeme*.

šorpe (cs.) czövek, ág; zwecke, zacken Gn. *šorpö, šorpák* szálla; splitter Tr. *šorpá* id. Zol. *šérpe* id. Bd. Tr. — cs. *šorbok* t. *šorpe* Zol.

šěšer tej, milch M. 18. *šozer* id. Tr.

šěšo čer (cst.) poklosság; krätze Ist. 221. *šějšö čer* id. Ocs. 97. — cs. *šős-tír* t. *seš*.

1. *šošom* hét; sieben (?) (veraltet) Gn.

2. *šošom*: *kok š. jot* két egymáshoz teljesen idegen; zwei einander völlig fremde G. 57. *š. kőšö* vadkecske; wildgais G. 40. *šošom* (od. *šom*) *pünžö* fichte G. 40.

šöwās köp; speien M. 92. *ševem* (m.) id. Bd. — cf. *šüwalam*.

šöwēn (cs.) emelőrúd; hebebaum; *рычагъ* M. 63.

šoworčok (t.) záptojás; verdorbenes ei Tr.

šowordom: *š. š. jür toleş* prasselnd u. tropfend kommt der regen P. 45. (viell. *šowordon* cf. cs. *šuw-* regnen, schneien, oder: t. *siuart-* begiessen).

šozirgás fűrészt élesít; säge einfeilen; *зубрить* Tr.

šöže ősz; herbst Gn. *šöžö* Tr. *šeze, šize* (m.) Bd. — *šezem, šizam* (m.) im herbst Bd. *šožom* id. Tr.

šožoktem fecskend; sprengen, spritzen Gn. Tr. *šiziktem* NyK. 6, 193. *šezektem, šezektelam* fr. *šezektedam* fr. id. Bd. *šožoktarém* kiönt; vergiessen Tb. 169. *šezektaldam* sich bespritzen Bd.

šözwék (cs.) fülemile; nachtigall M. 42. — cs. *šopčok*.

škal tehén; kuh M. 33. Tr. *škol* id. Km. 87.

škalá tudniillik; nämlich W. 206. Tr. Bd. — cf. *skalá*.

ške, šket v. *eske, oške* id. *škenžom ške* önmagát; sich selbst (acc.) Ist. 176. Ocs. 124. — *šketän* magános ember, család talan; ein alleinstehender mensch M. 71. — *škemon, škemdon, škenžön, škemän, škendän, škemöšton* ich, du, er, wir, ihr, sie, selbst; мой, твой etc. собственный. Tr. cf. *šketem*, (pers. 1.) *škečok* (pers. 3.) *šketešta, škečest* (plur. pers. 3.) ich etc. allein W. §. 85. — *škenžim ške ojlä* bevall; eingestehen, *ške tüleş ludám* magamban olvasok; ich lese für mich selbst Tr

šl ol (r.) iskola; schule Gn. *škola* id. Bd.

šmá v. *ušmá* id. Tr. *šma poņoš* pofa; wange ibid.

šo . . . v. ša . . .

šočam születik, nő; geboren werden, wachsen Gn. Bd. wachsen P. 45. *paždаться* Tr. *čočam* id. Bd. — *šočold* — geboren werden Pn. 40. wachsen P. 35. — *šočoktém* szül; gebären Bk. 76. wachsen (trans.) P. 20. *paждаю* Tr. *čočuktem* gebären Bd. — cf. *šačam*.

šočoš nemzetseg, család; geschlecht, familie Tb. 247. *ajdémön cola šočošžom* des menschen ganzes geschlecht Tb. 84. *Jessejan šočos* der stamm Jesaja's ibid.

šočo (gen. *šocon*) rokon; verwandter P. 48. G. 69. *šoče* geliebter G. 63. — *šocon awa* gazdagság anyja; mutter des reichthums P. 29. *šocon roskal* glück G. 68.

šočno hétfő; Montag Bk. 34. *šočmet godšen -ak* seit deiner geburt Bk. 42.

šočošo gyermek, utód; kind, nachkomme Uf. Car. 3. nemzet-

ség; geschlecht Ist. 79. *ščsóm oštet du wirst gebären* Car. 16. — *šočošo* szerető; geliebte G. 65.

šoder šoder giebt eine plötzliche bewegung an Gn.

šođo tüdő; lunge Gn. Bd. *šādā, šoda* (m.) Bd. *šodē* M. 6. id.

šoda-šudo üröm; wermut (*artemisia absinthium*) Tr.

šoe (m.) ritkán; selten (adv.) M. 48. Tr. ritka, gyér; undicht Bd. *šoje* id. ibid.

šoeráš megréfal; foppen, zum besten haben; подшучивать Tr.

šogem áll; stehen Gn. P. 2. marad; bleiben P. 8. ér; kosten, wert sein *ik mutso šoga teyg-akaš* jedes wort von ihm ist einen rubel wert G. 66. — *kren šogēs* megver Ocs. 39. Ist. 55. *šogalám* áll; stehen Pu. 19. *türedáš š.* kezd; anfangen P. 8. *šogolam* megáll, föláll; stehen bleiben, aufstehen Bd. *šagalam* (m.) id. ibid. *šogalám* встаю Tr. — *šogaltém* fölállit; aufstellen P. 15. *šogaldem* id. Bd. *šogaltém* ставлю Ocs. Tr. Bd. megválaszt; erwählen, bestellen (*kugužalan* zum könig) Ocs. 73. Bd. cf. *kugožalan šogaltaš* zum könig machen Uf. 77. *k. šogalon* er wurde könig ibid. 81. *k. šogen* er war könig ibid. 81. — *šogaltel-* id. Ocs. 124. *šogokt-* Tb. 157. *šagaltem* (m.) Bd. — *šogolaldam* pass. Bd. — cf. *šolgem*.

šogáš hebeg; stottern; заикаться Tr.

šogá (est.) eke; pflug Gn. Tr. *š. wui* id. P. 26. *šaga* M. 33. *š.-sowalá* csoroszlya; pflugschar Tr. cf. *r. coxa*.

šogalém szánt; ackern Tr.

šogán (est.) vörös hagyma; zwiebel P. 25. *šogan* Bd. Tr.

šogertén szarka; elster P. 24. Gn. 34. Nyk. 61, 194. — *šogertán* Bd. *šogerten* Gn. Bk. 18. *šogertén* Tr. *šagarten* (m.) Bd. id. — cf. cs. *šoggerč*.

šoroš füst; rauch P. 25.

šogo hebegő; stotterer; заика Tr.

šoj: *olá-šoj* kacsafajta; mergus albellus Tr.

1. *šoja* (cs.) hazugság; lüge Gn. Bd. Tr. hazug; lügnerisch Gn. kérkedés; prahleria Bd. Tr. — *šaja* (m.) lüge Km. 71. fecsegés; geschwätz Bd. *šajaes* lügnerisch (adv.) Km. 70. — *šojáče* lügner Bd. betrüger, schwätzer Tr. *šojánzék* lügner Tr.

2. *šoja*: *š.-korem* halánték; schlafe Tr. *šaja-gorem* (M.) nyakszírt; nacken Bd.; *š.-korka* nyakszírt; nacken Gn. Tr. — *r. моя* (?) Bd.

šojak hazugság; lüge Bk. 38. prahler Zol. — *šojakeš* lügnerisch (adv.) Ks. 51. — Össz. *š.-jumo* götzen Ocs. 124.

šojaklém megcsal; betrug Ocs. 43.

šo'ik: *šo'ik-šo'ik šušpokšo* die nachtigall mit ihrem schlage P. 56.

šojošťám hazudik; lügen Uf. 44. *šojestám* hazudik, rászed, kérkedik; lügen, betrug, prahlen Bd. *šojšťám* lügen, betrug, ver- wöhnen Tr. *šaišťam* (m.) beszél, reden, *šajišť-* (m.) id. lügen Bd. —

šajštaš рассказывать, разговаривать другъ съ другомъ M. 92. говорить взборъ, лгат; застѣнять, темнить Tr. *šajšma* hazudás; das lügen Km. 71. — *šojštém* a világosságot elvenni; das licht einem benehmen; застѣняю, заслоняю Tr. elrejt; verbergen *šké čurečtam moj gočém it- šójšto* dein antlitz verberge nicht vor mir Tb. 206. *šojštalt* wird verborgen Máté, 4, 14.

šojlan mögött; hinter (wo) Ocs. 47. *šojoklá* mögé; hinter (wohin) Tr.

šoklá (t. m.) gödrös hely az uton; ausgefahrenes loch am wege Tr.

šokláká (r. m.) újj izület, könyök-bütyök; fingerelenk, ellenbogenhöcker Tr. — r. щиколка (csigolya).

šokmak (t.) ösvény pfad Gn. — cf. *sokmak*.

šokš ruhauji; ärmel Gn. 72. Bd. Tr. *šogš*, *šoχš* id. Gn. — cf. jakut *siäχ*.

šokšemam melegül; heiss werden, sich erwärmen *šokšemdem* melegit; wärmen Bd. — *šokšešteš* forró; ist heiss Sdr. 5.

šokšo G. meleg, forró; warm, heiss Gn. Bd. *šokše* Tr. *šokšo* P. 18. *šokšē* (m.) M. 70. *šokše* (m.) *šokša* (m.) Bd. id. *šikču* (m.) hőség; hitze Bd. — *šokšo* čer fieber Máté 8, 15.

šoktá kolbász; wurst P. 25.

šoktem hangszeren játszik, hangzik, cseng; (auf einem instrumente) spielen, klingen Gn. Bd. бречу, издаю звуки Tr. *šoktedem* fr. Bd. *šaktem* (m.) Bd. M. 44. id. — kiált; schreien Ist. 11. Ocs. 9. *šoktal* fuvelyázik; auf der flöte spielen Pu. 44.

šoktam szítál, kiszemel; sieben, sichten Gn. sieben Bd. *šaktaš* id. M. 93, чбю мыку Tr. — *šokmaš* szítálás; das sieben G. 47.

šokte szita; sieb Gn. Bd. Tr. — *š.-šüder* siebengestirn Gn. — *šokto* liszt; mehl Pu. 19.

1. *šol* (cs.); *kit-š*, karperecz; armband Gn. P. 53. *kid šola* Ist. 25. *šol* id. Tr. — cs. *sola*.

2. *šol* (cs.): *š.-tul* izzó tűz, parázs; glühendes feuer, kohle Bd. — cs. *šolu* орниво.

1. *šolam* fő, bugyborékol; kochen, sieden Gn. Bd. Tr. *šoledem* fr. id. *šolem* (m.) fő, olvasd; kochen, schmelzen, *šoldem* főz, kochen (trans.) *šoltem* (m.) id. *šoltolam* fr. Bd. *šoltem* Tr. *šoldem* gar kochen P. 23.

2. *šol* folyik; fliessen *tudo mlandošto čonak šör i nu šolön šinču* azon a földön valóban tej és méz folyik; in diesem lande fliesst wirklich milch u. honig Ist. 80. Ocs. 57. *šoleman* jur *šolön* es regnete hagel Ocs. 43. — *šolokt* hervorquellen, fliessen lassen *kuromaš ilemašem šolokten-lukšo pamaš* das ewige leben hervorquellende quelle Ist 205. — ? cf. cs. *šuw* regnen, schneien, hageln.

3. *šolaš* (r.) pajzánkodik; mutwillig sein; шалить Tr.

šöl das hintere: *šölnö* megett; hinter; *šölan*, *šölkö* mögé;

hinter, *šölč(ön)* mögül; von hinten her, hinter — hervor; *šölső*, *šölnošé* megett való; hinten befindlich Gn.

šola (m.) tolvaj; dieb Bd. *solo* id. Tr. — *šola karem* diebs-höhle BM. 11. 17.

šola (cs.) öcs, unokaöcs; jüngerer bruder, neffe Bd. Gn. *šālā* Bd. — *šolo* id. Gn. 27. Tr. atyafi; verwandter Ist. 266. — *šolaš* Gn. *šōla* M. 8. jüngerer bruder.

šolagaj (cst.) bal, linke (hand) Gn. Ist. 145. *šola* id. Gn. *šola-gaj* Bd. Tr. *šolazaj* Zol. *šalazaj* (m.) Bd. Tr. — *šolašte*, *-ške'*, *-goč* auf, nach, von der linken seite Gn.

šolāye, *šolēye* Tr. v. *šalāye*, *šaleye*.

šolčók ajtókilincs; thürklinke Tr. — cf. защёлка.

šolčok bugócsiga; brummkreisel; волчёръ Tr.

šoldorga (a híd) szétválík; (die brücke) löst sich auf G. 62.

šoldo v. *šuldo*.

šoldomandém csörög, dobol; klirren, trommeln — *šuldoman-dém* id. Tr.

šoldra (cs.) darabos; grob; крупный Gn. Tr. *šaldra* id. M. 72. *šoldora* id. Bd. — undicht (?) Gn.

šöldrā palló; diehle — *š.-umbāl* wandbrett Tr. — cf. *šedrā*.

šole v. *šülö*.

šolem jégeső; hagel G. 58. Bd. Tr. *kūj šoleman jur kőeső*; steinregen Ocs. 65.

šolgem áll; stehen Gn. P. 21. Bd. Tr. *šalgem* (m.) id. — *šol-goldam* megáll, áldogál; stehen bleiben, *šolgoktem* állít; stellen *šalgaktem* (m.) Bd.

(tul) *šolgom* (cs.) izzó parázs; glühende kohle G. 14. *šolgom* Zag. 7, *šolgom* Tr. — *šol* cs. wom feuer Zol.

šološtām lop; stehlen Bk. 122. Ocs. 51. Ist. 71. Gn. Tr. Bd. *šolaštām*, *šolštām* id. Bd. — *šološtām* NyK. 6, 201. *šolop* titkon; heimlich Gn. Zag. 26. *šolopon* id. Zol. *šolēn* id. Tr. Ist. 183. *šolokon* id. Tr. *šolopšo* tolvaj; dieb Tr. — *šolop ojlēm* flüstern Gn.

šolok (r.) tetőoromzat; die firste Pu. 38. — поборы, сборы Tr.

šolkamā (cs.) az ing mellén való csat; schnalle an der hemd-brust Bd.

šolkon (cs.) hidegség; kälte Ringw. — cs. *solgon*.

šolnem (cs.) dülöngözni; hin- und herwackeln (im schlitten, auf abschüssigem wege) Bd. *šalnem* (m.) hinabrollen Tr. lenyugszik; (die sonne) geht unter Bd. *šolnešteš* ferde hely a szánuton; abschüssiger schlittenweg Bd.

1. *šolo* bél; darm Gn. Bd. *šol* id. Tr. M. 6.

2. *šolo* szilfa; ulme Gn. Bd. Tr. *šolo* Pu 41. *šol* M. 45. — *šol-lerlá* szilfaerdő; ulmenwald, *ter šolo* querholz am schlitten Bd.

3. *šolo* (cst.) talphajó; fähre, floss Gn. Bd. Tr. — *š. küwar* fähren-brücke G. 62.

šolop (r.) ereszt; dachrinne Gn. 30. Tr.

šomak (est.) szó, beszéd; wort, rede P. 19. 43. Bk. 47. Bd. Tr. — *šamak* (m.) Bd. Km. 4. — cf. *jomak*.

šomaklaném pöröl, veszekedik, megdorgál; zanken, schelten Bd. Tr. — *šamaklaném* (m.) szól, prédikál; reden, predigen Bd. — *šamaklanmaš* rede Bk. 1, 2, 4.

šon agyag; lehm Bd. Tr. *šun* (m.) Bd.

šoy hab; schaum Gn. 29. Bd. Tr.

1. *šön* ín, ér; sehne, ader Bd. Tr. Zag. 62. *šün* (m.) id. Bd. *šen* NyK. 6, 193. — *š. šupšeš* görcsöt kap; krämpfe haben Tr. *luš-kada šön čerän* gutaütött; vom schlag getroffen Bd. — cf. cs. *šonor* t. seger id.

2. *šön* fösvény; geizig — *šönlanem* fösvénykedik; geizig sein Bd.

šonem (est.) gondol; denken Bd. Gn. *šonaldem* mom. *šanem* (m.), *šankalem* (m.) fr. Bd. *šanem* (m.) Sm. 10. id. — *šonem* kíván; wünschen G. 63. — *šonokt-* gondolni enged; denken lassen Bk. 68. *šandarém* biztat, hiteget; hoffnung machen jemanden, ver-
trösten Tr.

šoyalme öregség; alter Ocs. 14. *šoyemme* id. Ist. 19.

šoyaltem magára ölt; kleiden, anziehen Gn. — *šoyalaltam* refl. Gn. 49.

šonán-pol szivárvány; regenbogen P. 27. Car. 22. *šoyan-pol* Ist. 15. *šonánbul* Tr. — *šona-pol* Car. 22. j. *šana-pöl* (m.) M. 47. id. *šonar pil* Bd. *š.-pöl* Tr. *š.-pöl* Uf. 23. *š.-wülo* Uf. 23. j. *šanál pjul* (m.) Bd. v. *šonán-pol* id.

šondále (cs.) üllő; amboss Tr.

1. *šondaš* kenderkefélé; flachsbürste Gn. 13. *šondás* P. 24.

2. *šondaš* üllő; amboss Tr. *šondoš* id. Zol. — cf. *šondále*.

šondo húgy; urin Gn. Tr. einer der oft uriniert Tr.

šoyemám öregszik; alt werden Ocs. 18. Ist. 24. Bd. Tr. *šoykemám* Uf. 72. *šoygememdem* fr. *šoygemaldám* Bd. id. — *šoyeštareám* alt machen Tr.

šoyeštam habzik; schäumen Bd. Tr. *šoyeštelam* fr. Bd. *šoyangám* Tr. id. — *šoyangdám*, *šoygeštás* caus. Tr.

šoygo öreg; alt Gn. Bd. Tr. *šoyga* (m.) Bd. Bk. 41.

šonomaš gondolat; gedanke Bk. 46. *šonomás* P. 23. *šonoma* Bk. 48 *šanama* (m.) Bd. id. [igel Tr.]

šoyšo sündisznó; igel Pu. 29. Gn. béka; frosch Ocs 42. *šoyše*

šontán árnyékszék; abort Tr.

šönžalam nyerít; wiehern G. 47.

šönžal só; salz Gn. 56. Ocs. 17.

šopke rezgő nyárfa; espe P. 2. Bk. 18. Bd. Tr. — *šopoke* Gn. *šapki* (m.) Bd. id. — *sopkerlá* nyárfaerdő; espenwald Bd. *šopkér* id. Tr.

šopém savanyodik; sauer werden Gn. Bd. — *šapem* (m.) Bd. M. 92. *šopedem* fr. Bd. id. — *šopoktare*m säuern, *šopoktaredem* fr. *šapemdem* (m.) id. Bd.

šopo savanyú; sauer Gn. Bd. Tr. *šapo*, *šopo* id. Weske 21. kovász; sauerartig Bd. *šapo* kwasz M. 19. — *š. šudo* sóska; sauerampfer Tr.

šopš orsó a fonállal; spule mit zwirn Tr.

šopšár létra; leiter (aus einem astigen baume) Gn. P. 23. Tr. auf den zaun aufgelegtes ästiges holz um das übersteigen zu verhinder Tr.

šoptor ribiszke; johannisbeere Gn. *šoptor*, *šaptar* (m.) id. Bd.

šor szar; unrath Bd. Tr. P. 25. *šur* P. 25. Tr. *šr*, *šor* id. Tr.

šoram szarik; scheissen Gn. Bd. Tr. *šoredem* fr. Bd. — cf. cs. *šes* id.

šorém tapos; treten; топтать Tr. — *šorām* átlép, áthág; übertreten; напущать Tr.

šor-wondo gereblye; rechen, harke Gn. 6. Tr.

1. *šör* szöglet, -él; kante Gn. Bd. P. 49. *šör* Bd. *šör* id. Tr. — *šörön* egyik oldalára fordulva, dölve; auf eine seite geneigt Bd. *šörn* id. Tr. *šörön kuwa* krummes mütterchen P. 28. *šöräkän* geschliffen Tr. — cf. *šer* 2.

2. *šör* tej; milch P. 9. Gn. *šör* id. Gn. Tr. — *š.-wal* tejfel; sahne Gn. — cf. *šer*.

šör-: *šörön onža* — haragosan tekint; schaut finster drein G. 75. — *šor-* (m.) veszekedik; streiten, zanken Bd. — *šürča* haragos, vad, veszekedő; zornig, streithans — *šürčalanem* veszekedik; streiten, *šürčanedem* id. Bd.

šöraš eljegyez; verloben G. 75.

šörém felbont, felfejt, lebeszél; auftrennen, abrathen Gn. Tr. Bd, *šörkalém* fr. Bd. megszüntet; einstellen (den zorn) Tb. 244. *šörém* loswickeln, losflechten; развивать Tr. — *šört-* felbomlik; sich auflösen Máté 24, 12. — *šörökt-*: *šodom šörökten koštšö* die friedfertigen, die ihren zorn einstellen Tb. 166. Bk. 82. Ist. 208.

šorákš mocsáros hely az erdőben; sumpfige stelle im walde Tr.

šorája v. *šarája* Tr.

šoraydás behomályosít; trübe machen; съдѣлать тусклымъ Tr.

šoránne gombafélék, a melyek fatörzsön nőnek; pilze, die auf baumstummeln wachsen; ивишение Tr.

šorđo jávorszarvas, elennthier Gn. 60. Bd. Tr. — *š. šoder* nagy medve-csillag; der grosse bär (gestirn) Tr. — *š.-modo* áfonya; vaccinium uliginosum ibid. *šorto-moto* id. ibid.

šoré sirály; sterna hirundo Tr.

šörgém a zsinor végét megköti, hogy föl ne bomoljék; das ende der schnur binden, damit sie sich nicht löse — *šörgáltém* csomót, hurkot köt; einen knoten binden; захлестывать Tr.

šörgä hurok; fangschlinge; СИЛОКЪ Tr.

šörgaš (est.) gyűrű; fingerring Gn.

šorgonže (cs.) serke; nisse Bd. *šorgénče*, *šorgene* id. Tr. *šorgenže* NyK. 6, 196.

šorok (est.) juh; schaf P. 25. Tr. *šorok* Bd. *šarök* (m.) M. 33.

šarak (m.) *šarak* (m.) Bd. id. — *š.-šudo*, *š.-puč* bürök; cicuta Tr.

šorok sirás; das weinen Ocs. 35.

šoroktam sir; weinen Gn. 4. Tr. *šoroktam*, *šaraktam* (m.) *šá-raktam* (m.) *šoroktedem* fr. Bd. *šörtám* P. 32. Bk. 37. Tr. id. *šorton* *šonoma* zerknirschung Bk. 74. — *šortokt*-megrikat; weinen machen Bk. 69. *šoroktare*m, *šoroktuktulam* Bd. id.

šorkmo sirás; das weinen Step. 19. *šorokmaš* id. Bd.

šorlem: *šorlaltam* megingat; zum wanken bringen — *šorlektem* botráncoztat; skandalisieren Bd. — *šorlema* feslett, kicsapongó; ausschweifend Tr. *šorlemaš* kicsapongás; ausschweifung Tr. háborúság; tumult, zwist Bd.

šörl- elterül; sich ausbreiten (der rauch), *šöröktem* ausbreiten; растекаю Tr. — cf. *šarém*.

šorlem kijózanodik; sich ernüchtern, *šörlölám* fr. Bd.

šormoč fék; zaum Gn. 2. *šörmüč*, *šermic* (m.) Bd. id. *šörmöč* ременная узда, *š.-purgó*, *š.-köl* gyeplő; leitseil Tr. *šermeč* NyK. 6, 195.

šorom-pondo gereblye; rechen NyK. 6, 201.

šorš üröm; wermut Tr.

šörtñalt-wožam megbotlik, elesik; stolpern, fallen Tr. *šörtñalt-keäš* id. M. 91.

šörtñö arany; gold Gn. Bd. *šörtñe* (m.) Tr. Bd. *šörtña* Bk. 20. *šörtñi* M. 64. *šörtñä* (m.) Bd. *šertñe* NyK. 6, 193. — *šörtñedam* meg-aranyoz; vergolden, *šörtñedelam* fr. Bd.

šorwá (est.) serbet Pu. 15. P. 21. ital; trunk G. 61. *jašman š.* mischung von bier (ohne hopfen) u. honig Gn.

šošgeštám v. *šoyeštám*.

šošo tavasz; frühling Bd. Zol. *šášá* Bd. *šošom*, *šošam* (m.) tavaszszal; zur frühlingszeit Bd. — *šošom* frühling Gn. 62. P. 8. Tr. M. 52. zur frühlingszeit Tr.

šöstém elsötétít; beschatten Gn. 1.

šot (r.) számadás; abrechnung Máté 25, 19. Tr. *šotdomo* unzählbar Zag. 68. — *šeř šot* rechenbrett; счеты Tr. — *kok i šoterak iläšawlām* die noch nicht zwei jahre lebenden W. §. 140. — cf. *čot*.

šotkém vaczog (a foga); (mit den zähnen) klappern Tr.

šotlém kiszámít; berechnen Tr. rechnen Ist. 239. — *toi üdoretlän šotlén ašnenát* lányodnak tartva őt felnevelt; du hast sie als deine tochter (gerechnet) auferzogen P. 2.

šowaš (cs.) akó; eimer P. 58. *šowákš-wočko*, *š.-leyéž* kleidertruhe Tr. — cs. *šobaška*.

šove vessző; ruthe in der falle *lüdö kaška* genannt Bd.

šowočo abrosz; tisch Tuch P. 15. kabát; rock Pu. 35. *šowočo* tuch (kopf, handtuch etc.) Gn. 28. *šowoč* id. Tr. *šoboč* Máté 27, 51. *šoboč* NyK. 6, 194. *šobočo* schweisstuch Ist. 251. — *šovulžo*, *šobulžo*, *šogulžo*, *šaboč* (m.) id. Bd. *šowolčo* kopftuch Tr. — (< *šowor*).

šowon (est.) szappan; seife *šovun*, *šávan* (m.) Bd. *šobon* Zol. NyK. 6, 194. *šawon* Zol. id.

šowor (cs. vászonkabát; kittel aus grober leinwand Bk. 14. Gn. 72. Tr. *šovur*, *šávur*, *šavar* (m.) frauenkleid aus leinwand Bd. *šobor* NyK. 6, 194. — cs. *šober* t. *čiu* cf. *čiuar*.

šowo kwas, kofent Gn. 23.

šowokt-savanyít; säuern Máté 13. 33, *šobokt*- id. Ist. 228.

šož árpa; gerste Gn. 80. Bd. M. 20. Tr. *šáž* id. Bd.

šožgošám leszakít; abreissen Tr. — cf. cs. *sozar*- id.

šralaš betaszít; hineinstossen (ein messer) M. 92.

šrās M. 48. v. *šürakš*, *šūras* id.

šrātās olvaszt; schmelzen M. 92.

šre v. *müks*.

šremdém gyakran tesz, ismétél; oft thun, wiederholen Tr. — cf. *šire*.

štan (r.) alap; fundament Bd. — *stan* id. *stan kelesema* bizonyítás; beweisung BJK. 1, 2, 4. *to stat'anók uglema* daraus erkennen wir BIs. 1, 4, 6.

šte lem káposztaleves; krautsuppe M. 18.

štem = *oštem* Gn. P. 21.

šter-woster söprű; besen Tr.

štik (r.) érczdarab; metallklumpen Gn. 51.

štor Tr. v. *oštor* id.

štolm (r.) oszlop; säule Bd.

štop (r.) flüssigkeitsmaas Pu. 43.

štrap (r.) büntetés; strafe Tr.

štraš (t.) durva posztó; tuch (gewebe) Gn. Tr. — *posto-štr.* id. Tr. cf. *ěštērās*.

štuklá «черная палка» игра въ прятышки Tr.

šu . . . *šü* . . . v. *ši* . . . *sě* . . .

1. *šu* : *ime š.* tűfok; nadelöhr Gn. Bd. Tr. *ime šužo* Ist. 244. *im šüz* (m.) Bd. id.

2. *šu* korpa; kleie Gn. Tr. pelyva; spreu Bd.

3. *šu* : *šosna šu* serte; borste Tr. Gn. *šisna šu* id. Bd. — cf. cs. *śús* haar.

4. *šu* (cs.) egészséges; gesund Tr. Bd. — cs. *su*.

1. *šü szén*; (kalte) kohle Gn. M. 27. Bd. *šu*, *šü* id. Tr. *šűj* id. Tr. *tulán-šűj* Tb. 16. a faklya hanva; die vom kienspan herabfallenden verkohlten schnuppen Pu. 27. — *šinža-šü* csipa; augenbutter Bd. *šu-nalme* hamvvevő; lichtscheere Tr.

2. *šü nyak*; hals (passim) *šū* Tr. Ocs. 21. *šűj* Ocs. 25. id. *šűjá*

id. Tr. — Össz. *šû korém* halánték; schläfe Tr. (cf. *šoják.*), *šû-sawe* nyakkendő; halstuch M. 15. *šû-jer* nyakláncz; halskette Bd. — cf. r. *шея*.

3. *šû* genyedtség; eiter Gn. *šu*, *šû* id. Tr. *šûj* id. Sdr. 3. *šûj* Tr.

šüam, *šüjam* genyed, rothad; eitern, faulen, modern Gn. Ist. 59. *šüam* gähren, P. 51. reifen Bd. — *šüam* faulen Bd. *šüam* eitern P. 51. *šüam* id. Tr. Ocs. 42. *šüedem* fr. Bd. — *šüša žang čer* (m.) poklosság; aussatz Bd. *šüşv čer* id. Máté 8, 2. *šüşo jora* id. Uf. 57. j. *šüşö* verfault G. 35. — cf. *šüksö*, *šüktem*.

šüam odaér, megérkezik; gelangen, ankommen Bd. Tr. Gn. föler vele; gleich sein P. 52. *šoam* (m.) Bd. Tr. M. 67. — *kidšom šuen* er streckte die hand aus Ocs. 88. *kočmem šues* ich will essen Gn. *lin šues* megtörtént; hat sich erfüllt Ist. 40. *luat kok i šun ulmaš* er war zwölf jahre alt Ist. 191. *šun* készen van; fertig sein Gn. Bd. *šüun* id. Gn. 28. — *pundaške wolen wozin šutak* mihelyt a fenékre estek; sobald sie auf den boden gefallen sind Ocs. 115. — *wijšt šumo dene* ereje telhetőleg; soweit seine kraft reicht Step. 16. *wiem šutomo* id. Zag. 23. — *-ške, -dek, vak šumeske* -ig; bis Bd. — *šüktem* = *šüam*, eine sache zu etwas führen Bd. Tr. P. 20. — *lučon š. megolvasta*; hat gezählt P. 30. *iktat akšom šukten ogol* keiner wollte den preis bezahlen Pu. 41. *šuktam* einholen Tr. — *palen šuktedéma* unbekannt, geheim Bk. 72.

1. *šuem* evez; (mit einem ruder) rudern; Gn. — *šualtém* rudern; ррести весломъ Tr.

2. *šues* (sing. 3. pers.) gyalúl; (er) hobelt Pn. 38. *šuas* (infin.); *rewe š.* rüben beschneiden Gn. 4.

3. *šuem* vet, dob; werfen Bd. P. 11. M. 93. *šult-* (m.) fr. *šuldfr.* Bd. *разсыпать, кидать* Tr. *šulden-puštaš* agyon dobál; todt werfen Bd.

šualtem mosogat, öblöget; spülen Gn. *šualtem* id. Tr. *šualtem* wäsche spülen Tr. *kirtnim š.* отпущать желъзо Tr. — *ate šualtšo* spülicht G. 59. — *šualt-keš* folydogálni kezdett; fing an zu träufeln, fliessen; *зарябъло, заструилось* Tr.

šuan (cs.): *š.-wóndó* csipkerózsabokor; hagebuttenstrauch P. 26. Tr. *š.-bondo* id. Ist. 211. — cf. *šulan*.

šüanđ- szénne éget; verkohlen G. 51.

šúáp viszonzás, visszafizetés; entgelt; возмездіе, воздаяніе Tr. — cf. *suáp.*

šuar mozsár; mörser Gn. Bd. Tr. — cf. *šürem*.

šuarém eisen härten; калить Tr.

šúármo-wakš zúzomalom; stampfe Tr.

šúás gallér; kragen M. 15. *šúás* Tr. *šüéslä* nyakas, makacs; halsstarrig Bd.

šub- egyesít; vereinigen; соединять Tr.

šūbal- ráolvas, varázsol; durch sprüche bezaubern — *šūbalmo* *loktomo* zauberer Ist 104. *šūbolt*- id. Tb. 219. — cf. *šūwalam*.

šūbedáš v. *šūwalam*.

šūbok rokonság; geschlecht Tr.

šūben (cs.) karó; pfahl (hebebaum, рычаг? sic) Tr. — cf. cs. *šūbün* заступ деревенный.

šūber Tr. v. *šower* id.

šūboš v. *šūwoš*.

šūbs . . . v. *šupš*. . .

šūc korom; russ Gn. *šūc* id. Bd. *šūc* Tr. *šoc* (m.) Tr. *šūčán* verkohlt P. 9. — *šūčangem* megkormosodik; russig werden, *šūčál-gem* russige farbe bekommen Bd. *šūčandém* räuchern; копчу, *šūčedám* lehanvaz; счищать копоть Tr. — ? cf. r. сажа.

šūcko (= *tüsdomo*) alaktalan; gestaltlos Zag. 55. 29. — cf. *šūkšö*.

šūdem parancsol; befehlen Gn. Bd. Uf. Car. 10. — *šūdém* Bk. 36. Tr. Ks. 15. *šūdám* Km. 20. *šudém* Tr. Bd. *šüdedem* fr. Bd. id. — *šūdás* звать, приглашать M. 92. *šudalt*- parancsot kap, engedelmeskedik; einen befehl erhalten, gehorchen Tr. — *om šūdö* tilt; verbieten Bd. — *šūdomo* parancs; befehl Bk. 48. *š.-ogol* tilos; es ist verboten Ist. 323.

šūdalám szid, megátkoz; fluchen Gn. Ocs. 22. Ist. 29. Máté 5, 44. Bd. (m.) Tr. — *šūdalam* id. Bd. — *šudal koltomo* elátkozott; verflucht Ocs. 7. *šudaltma* id. Bd. — *šudalóktém* verfluchen lassen. Tr.

šudandás füvel benő; mit gras bewachsen — *šudandás* caus. Tr.

šūdör (cs.) csillag; stern P. 26. Gn. — *šūdür* Tr. *šüder* Bk. 37. *šödör*, *šeder*, *šidar* (m.) *šidor* (m.) Bd. *šödör* Tr. id. *šüdür* NyK. 6, 195.

2. *šüdör* (= *šüdő -ur*) rubel P. 39. *šüdör*, *šüder* (m.) *šüdur* (m.) id. Bd.

3. *šüdör* orsó; spindel Gn. P. 26. *šüdür* Bd. *šüdür* Tr. *šüder* Bk. 16. *šédr* M. 32. tengely; axe Gn. *šüdür* id. NyK. 6, 201. — *orawa š.* karrenspeiche G. 31. ось телеги Tr. *arawa šédr* achse M. 32.

šüdorém, *šüdrém* fon; spinnen Gn. *šüdürem*, *šüdirem* (m.) *šüdirem* (m.) *šederem* (m.) Bd. *šüdürem* Tr. *šüder*- Bk. 16. *šüderäs* M. 92. id. — húz, vonszol; ziehen, schleppen Gn. Pu. 29. *šüdrás* тащить, терзать Tr. — *šüdorném* vonszolódom; sich schleppen Pn. 11. G. 6. *šüdürném* id. Tr. *koške šüdürnén kaja* die schlange kriecht Tr. *šüderalt*- wegschleppen G. 6. — *šüdürmö* fonat; gespinnt, faden Bd.

šüdoš abrines; fassreif Gn. 48. Pu. 36. kötél; strick P. 26. *šüdoš* id. Tr. *šüdüks* Bd. *šüdüks* Tr. id. — koszorú; kranz Tr. *šüdoš* id. Máté 27, 29.

šudo fű, széna, növény; gras, heu, pflanze, kraut Pu. 29. Gn. — *šudo* Bd. *šuda* (m.) Bk. 24. Tr. *šudě* M. 21. id. — *osal šudo* tövis, konkoly; unkraut, lolch Ist. 225, 227. *šap šudě* sauerampfer M. 21. *klop š.* wermut M. 21. *kombo lapan š.* klee M. 21. *ošo š.* rozs-nok; *bromus secalinus* Tr.

šüdö száz; hundred P. 26. Gn. *šüdö* Bd. Uf. Car. *šudo* Ocs. 9. Tr. *šuda* Ist. 11. Bk. 51. *šüdö* Ocs. 11. *šude* Máté 19. 29. *süde* (m.), *šuda* (m.), *šüdu* (m.), *šudu* (m.) id. Bd. — *šudo-wič-ur* dreissig kopeken, *š.-něl-lur* vierzig kopeken, *š.-pačáš* dömböcz; labmagen Tr.

šuduluk rét; wiese Tr. NyK. 6, 201.

1. *šue*: *kutko š.* hangyaboly; ameisenhaufen Gn. 48. Bd.

2. *šue* récze; ente Bd.

3. *šué* fésű; kamm; рпебенка Tr.

4. *šué* ritka, gyér; undicht Gn. Bd. Tr. *šoe* (m.) id. Bd. — *šuen* ritkán; selten Gn. Bd. Bk. 26. *šoje* (m.) id. Bd. — *šuemam*, *šuangam* ritkúl, gyérül; undicht werden, *šuemdem* caus. Bd.

šué-wondo csipkerózsa; hagebutte, heckenrose Tr. — cf. *šué* v. *šúár* id. Tr. [šúan-w.

šugáš vet, hajt; wegwerfen Tr.

šügár sír; grab Uf. 53. Gn. Bd. *šügartla* Bk. 98. Ist. 27. *šügärlä* Ocs. 37. id. — *šügärlä* temető;friedhof Bd. *šügärtlä*, *šügärtlo* id. Tr. — v. *šögár* cf. t. a. *zizarat* Voskr. *zirat* Bál.

šugaremdém = *šögoremdém* Tr. v. *šögor*.

šuge mennydörgés; donner Ist. 303. *šujge* id. Ist. 302. — cf. *čana*, *šugortal*.

šugortal-dörög az ég; es donnert M. 49. — cf. *caŋor* t. *šingirda*-klingen.

šúroš (cs.) féreg; wurm P. 27.

šugór (cs.) galler; kragen Tr. *šügór* id. ibid.

šuguó (cs.) emelőrúd; hebebaum Tr. — cf. *šubon*.

šujem kinyújt; ausdehnen Pu. 45. Gn. *šujnem* sich ausdehnen, sich verlängern — *keče šujná* der tag wird länger, *koško šujná* die schlange entrollt sich Tr.

šuja kakas sarkantyuja; sporn (des hahns) Gn.

šujžo fajdkakas; auerhahn Gn. 66.

šujmen jégtörő vas; brecheisenstange, пешня Bd. Tr.

šügrukt-porrá zúz; zu pulver zerreiben Tr.

šük (cs.) szemét, törmelék; kehricht, schutt, *pilá š.* fűreszpor; sägespáne Gn. — *gaz*; unkraut Ocs. 7. *szemétdomb*; kehrichtthausen G. 36. 79. — cf. *sük*.

šükem taszit; stossen Gn. *šükém* Tr. *šükal*-id. G. 27. *šékäl*-M. 91. — *šükem* tol; wegschieben *šikem* (m.), *šukem*, *šükedem*, *-delam* fr. *šükalam*, *-kaldem* mom. id. Bd. *šükäläm* id. Tr. *šükalaldam* pass. Bd. — ? cf. cs. *šakk*-t. *suk*-schlagen.

šükältoš toló zár; riegel; задвижка Tr. — cf *šükem*.

šukčo (t.) angyal; engel G. 55. *šukčo* Uf. 3. Ocs. 6.

šukemam sokasodik; sich vermehren Bd. *šukajemam* (m.) id. ibid. *šukemām* id. Tr. *šukam* — id. Ocs. 10. *šukemalt-* id. Tb. 83. — *šukemdém* szaporít; vermehren Bd. *šukemtém* id. Tr.

šukersek sokáig; lange (adv.) Step. 3. *šukersen*, *šukersek* régóta; seit langem Bd. *šukersék* id. Tr. *šukéršen* (m.) id. Bd.

šukertak régen; längst Ist. 150. oft Zag. 32. *šukérte* Bd. Tr. *šukerto* Ist. 186. *šukerda* (m.) *šukerde* (m.) Bd. id. — *šukerdo agöl* vor einigen tagen; напередни M. 12.

šuklan- paráználkodik; huren Tr.

šuko sok; viel (passim) *šuka* (m.) Bd. *šukö* M. 97. id. — sokat, soká; viel, lange (adv.) Bd. Gn. Ist. 12. nagyon, legfelebb; sehr, höchstens Bd. sokkal; viel (mehr) Bd. — *šuko leč šuko* sehr viel Ocs 86. *šukon* sokan; viele Máté 27, 55. *šukēs* sokára; nach langer zeit Bd. — *šukešak* sokáig; lange (adv.) Uf. 74. *šukok* id. Ocs. 123. — *šukaná* (= *šuko-kanak*) oft Tr.

šukš (cs.) féreg; wurm M. 61. Gn. 58. Ocs. 102. Bd.

šükšondal fürdőszobai manó; badstubenkobold Gn. 51. *šük-šükšö* v. *šüktém*. [šendal id. ibid.]

šüktém trágyáz; düngen Tr. *šüktém* id. M. 91. *šüktém* rothaszt; verfaulen lassen *šüktedem* fr. Bd. *šüktám* kendert áztat Bd. *šüktal-* gähren lassen P. 51. — *šükše* rothadt elviselt; verfault, abgetrag- gen Tr. *šükšö*, *šüžše* (m.), *šukša* (m.) id. Bd. — *šükšö* schlecht (wenn auch neu) Gn. — *šükšemaltšašlok* rothadás; fäulniss Tb. 164. — cf. *šüam*.

šüktar- bántalmaz; beleidigen *ajdemom šomak-deno šüktarmo* Zag. 17. — cf. *šükém*.

šuktošášlok: *šudométam istén šuktošášlokom pú* add hogy meg- tegyem parancsodat; verleihe mir die erfüllung deines gebotes Bk. 70. — cf. *šuam*, *šuktem*.

šülém (est.) lélezkzik; athmen Gn. *šülem* Bd. *šülém* id. Tr. *šülältáš* вдыхнуть M. 91. *šülálten -goltaš* (m.) sóhajt; seufzen Bd. *čož-čaž-š.* röcheln; хриплю Tr. *šüläl'tarén-koltáš*, *šüläl'toktén koltas* megfojt; erwürgen Tr. — t. *suli-* cs. *sowla-*

šulám metsz, szel, szab; schneiden, schnitzeln, zuschneiden Gn. Bd. Tr. *šulošt-* zerschneiden G. 51. *šuluktém* (m.) kiherél; ka- strieren Bd. *šulokt* — id. Tr.

šulem olvad; schmelzen (intr.) Gn. 52. P. 32. NyK. 6, 194. *šulen-kaja* verschmilzt G. 50. *kü kuruk-šamočat šulen kajat* selbst die felsen bersten Tb. 24. — *šuloktar-* caus. Uf. 66. *šuluktar-* раз- вести, растворить Tr.

šulak (cs.) egészség; gesundheit Km. 51. *šulok* id. Tb. 4. Tr. *šuluk* (m.) id. NyK. 6, 213. — *škat šulokan li a te* egészségedre; zu deiner gesundheit (antwort auf *köčošet perikán liže*) Tr. — *šu- lukán* (m.) adiect. Bd. — cf. *šu.*

šulan (cs.): *š.-wondo* csipkebokor, dornstrauch Uf. 56. Gn. — cf. *šuan-w.* — cs. *šolan* dornbusch.

šulánge fulánk; stachel; жало Tr. *šlángga* (m.) id. Bd.

šulđal- megérkezik; ankommen P. 51. G. 73. *monare wüđlan* *šulđalat* wie viel wasser wird dir zu theil, mennyi vízhez jutsz Pn. 39. — cf. *šuam.*

šulđal- szid, pirongat; zurechtweisen; журить Tr. — cf. *šudal-*.

šuldo olesó; billig Gn. Tr. *šuldo* (m.) M. 65. *šulda* (m.) Bd. *soldo* Bd. id. — *šuldeštarém* wohlfeiler machen Tr. P. 17. *šuldemám* wohlfeil sein Tr.

šulđor szárny; flügel Gn. Tr. *šuldur*, *šolder* (m.), *šulđor* (m.) id. Bd. — *uszószárny*; flosse Gn. *kol-š.* id. Bd. — *šulđoran* adiect. Ocs. 4. *šuldrán* (m.) *šuldurán* (m.) id. Bd. *š.-kaik* vogel Tr.

šuldoš szelet; schnitt (brot) G. 33. *šuldoš* id. Bd. *šultoš* Ocs. 90. *šultoš* Ist. 128. id. *šulduš* id. Tr.

šülö sün; igel; ежъ M. 39.

šuloš: *kem š.* csizmaszár; stiefelschaft (? von *šulam*) Gn. *šulukš* id. Bd. Tr.

1. *šülö* (est.) zab; hafer Bd. Gn. *šulo* Bk. 34. *šulū* Tr. *šölö* M. 20. *šile* Zol. id. — *š.-kaik* kerti sármány; emberiza hortulana; овсянка, *kup-š.-kaik* szajkó; corvus glandarius Tr.

2. *šülö* öl; klafter Gn. *šülö*, *šel* (m.) id. Bd. — *šüle* armlänge; маховая сажень Tr. *šole* id. ibid.

šult- elvetődik; wird weggeworfen; бросается, кидается Tr. M. 93. — cf. *šuem* 3.

šülthkäs kopog; klopfen; стучать M. 91.

šülüş, *šülüks* (est.) lélekzet, lélek; athem, geist Bd. *šülüş* Ocs. 4. *šuloš* Ist. 104. Ocs. 74. Tb. 4. *šülüš* Tr. *šülüš* (m.) *šüles* (m.) Bd. — *šüleštlám* lelkendezik; keuchen Tr.

1. *šüm*, *šüm* szív; herz (passim) — *šümán*, *šümán* szíves buzgó; wolwollend, eifrig — *šumán* liebhaber von etwas Tr. *šümem* jula fáj a szívem, sajnálom; das herz thut mir weh, es ist mir leid Bd. *šüm* koršta schmerzen haben unter der herzgrube (beim magenkatarrh) Tr. — *šümbel* bruder Bd. Tr. verwandter Gn. *šümpel* bruder M. 8. *šümbel* (m.) id. Bd. *šümbel* id. Km. 48.

2. *šüm* halpikkely; fischschuppe Gn. Bd. héj; baumrinde P. 27. Gn. *šuhale* Tr. *šöm* id. Tr. — cf. *šem.*

šümem köszörül; schleifen, schärfen Gn. Bd. Tr. *šömas* M. 29. id. — *šumedem* fr. Bd. *šumaltás* pass. Tr.

šumam elfárad; müde werden, ermüden Gn. Bd.

šumās szétmetsz; zerschneiden; разрѣзывать Tr.

šumáktem zúg, lármáz; lärmen, brausen Bd.

šumala (m.) gyalró; hinfällig NyK. 6. 213.

šumat (cs.) *š.-kečo-* szombat; sabbat Ist. 287. Bk. 34. Bd. Tr.

šūmed- genyed; eitern — *šūmälá* rothatag; verweslich; тлѣнный Tr.

šūmeštar- szivesnek lenni; gefällig sein; угождать Tr.

šūn Gn. Tr. M. 6. v. *šön* id.

šun agyag; lehm Gn. 23. Tr. NyK. 6, 194.

šünčal Car. Uf. Bk. v. *šönžal* id.

šünén-ilém utazik, vándorol; reisen, wandern; странствую Tr.

šūngá röpülés; flug der vögel; птичий полет Tr.

šūngā kopogás; das klopfen; стукъ *šūngā* id. — *šūngāš, šūngāš* kopog, dörömböl; klopfen; стучать Tr.

šūngá domb; hügel Tr. *šūngā* id. ibid. *šūngá* (m.) id. NyK. 6, 213.

šūngaltam arczra esik, alábukik; auf das gesicht fallen, tauchen Gn. — tauchen G. 47. Tr. *šūngaldam* id. Bd. stolpern, fallen Tr. *wujžo dene šūngalt kajen* fiel rücklings auf den kopf Ocs. 72.

šūngáldeš mély gödör; tiefe grube Bd.

šupká iszap; schlamm; илъ Tr.

šupšám húz; ziehen Gn. 15. Bd. Tr. Ocs. *šupšám* id. Gn. 46. *šubšám* Ist. Bk. *šopšám* (m.) Bd. *šuwšám* ránczigál; zerren Pu. 28. *šěps-* M. 91. — szopik; saugen Tr. Gn. *cizem š.* id. Bd. — dohán-yoz, tobákol; tabak rauchen od. schnupfen Tr. Gn. *tamaka š., pipka, trupka š.* id. Bd. — *šupšalam* fr. Bd. *šupšulam* zupfen, reisen Tr. *šupsedem* fr. Bd. *šupsedektem* (m.) hurczoltat; wegschleppen lassen oder befehlen Bd. *šopštem* (m.) zu wagen führen, *šupštem* czipel; schleppen Bd. *šěpstás* возить M. 91. — *šupsedás, dektás, šupškedás* задергивать Tr. — *šupsen nalaš* wegnehmen Bd. *šuwšön n.* id. Pn. 11. *šupšunluktam* id. Tr. *šubšekten kajaš* führen Bk. 26. *šupšul-počas* fölránt; aufreissen (die thüre) Bd. — *šupšuktás* ziehen, rauchen, führen lassen (caus.), *šupšultás* gezogen, geführt werden Tr.

šupšal csók; kuss Bd.

šupšalam, šuwšalam csókol; küssen Gn. *šupšalam* id. Bd. Tr. — *šěpšalam* id. M. 92. *šubšalam* id. Ist. 223. megölel; umarmen Ocs. 24.

1. *šur* szarv; horn Bd. Tr. — *šurdemä* szarvtalan; ohne horn Bd. *šurán* mit horn Tr.

2 *šur* szar; dreck, koth Gn. Tr. P. 24. *ššur* Tr.

šurem (cs.) mozsárban tör; (im mörser) stossen Gn. *šurám, šuralás* id. Tr. — cs. *sora-*

šuren (cs.) taszít, tol, szúr; stossen, schieben, stechen Bd. — *šuraltém* stechen Ocs. 67. Ist. 94. Tr. Bd. *šuraldem* Bd. *šuralam* (m.) durchstechen Bd. *šaralam* (m.) stechen Bd. — *šurkal-* szúr-kál; stechen (fr.) Ocs. 92. *šurkedolám* id. Tr. *šuraltol-* id. Ist. 130. — *šural-goltaš, šral-g.* kiszúr; ausstechen (die augen), letaszít; hinunterstossen, zörget; pochen (an der thüre) Bd. — *šuralt-šön-*

dém ВТЫКАТЬ Tr. — *šuraldam* sich anschlagen, anstossen, einbohren Bd. — *šürgedás* ТЫКАТЬ, КОЛОТЬ Tr. — cs. *šor*-.
 1. *šürem* (cs.) hálóval vagy varsával halász; mit netz oder reuse fischen Gn. — cf. *šürágá*.

2. *šürem* (cs.) mázol, ken; schmieren Gn. Bd. Uf. 43. Car. 42. Zol. *šurém* Zol. *šürem* Ist. 36. Tb. Tr. *šerem* (m.) *šorem* (m.) *šrem* (m.) Bd. *širem* (m.) Bd. Km. 24. id. — *šürkalem* fr. *šürkalem* Tr. Bk. 37. fr. id. — *šürält*- sich einschmieren Tb. 47.

3. *šür*- (cs.) szűr; seihen Sdr. 6. — cs. *šúr*-.
šüranem (cs.) megolvad; schmelzen Ist. 73. *šurandarém* caus. Tr. — cf. *šoratóm*.

šurang- elsötétül, elhervad; sich verdunkeln, verwelken; ПОТЕМНѢТЬ, ПОБЛЕКНУТЬ Tr. — *šurágon* оскомина набилась Tr.

šürakš dara; gries, graupe Bd. — *šürakš* Tr. *šüraš* Gn. 60. P. 11. *šüraš* Gn. *šüraš* Ist. 67. *šüräš* Ocs. 48. *šurás* Tr. id. — *šurášma-šudo uti fű*; plantago Tr. [cf. *šürö*.

šürca v. *šör*-.
šüre (cs.) halháló; fischnetz; неводъ Tr. — cf. *šureká*.

šüre, *šürét* Tr. v. *šürét* id.

1. *šuré*, *šujré* (cs.) borona; egge Tr. *šürä* id. Bd. — *šurem* boronál; eggen Bd. *širem* (m.) id. Bd. M. 91. *šujrás* id. Tr. — cf. *šürä'*.

2. *šuré* (est.) poszméh; hummel NyK. 6, 201. — cf. *šuré*.

šureká (cs.) Tr. v. *šürágá* id.

šurém Tr. v. *šürén* id.

šürgö arcz; antlitz Gn. 48. *šürgö* id. Bd. *šürgü* id. Tr. Ist. 276. *šërgö* Weske 48. M. 4. — *š. šowočo* törölköző; handtuch G. 48. *šürg-üstös* id. Bd. *šürg-üstös* id. Tr. *š.-tačká* wange Tr. *towar-š.* fejsze-lap; axtblatt Gn. Bd.

šürgö nagy erdő; grosser wald Bd. *šürgö* чернолѣсье Tr. — *šërgö* (m.) id. M. 45. *šerge* (m.) *širga* (m.) Bd. erdő; wald — *š. kesä* vadkecske; wildgaiss Bd.

šurka alterthümliches festliches kopfzeug der weiber Gn. mütze Pu. 42. schopf; хохолъ Tr. — ? cf. *šorka*.

šurl- (cs.) mormog, dorombol; schnurren, knurren Tr. — cs. *šürle*-.
šurmangés hiuz; luchs Pu. 17. *šurmangoč* id. Tr. *šurmanše* id. Ringw. Tr.

šurno gabona; getreide Gn. 55. Tr. *šurna* (m.) id. Bd. *š-vuj* kalász; ähre Bd.

šürö káposztaleves; kohlsuppe Gn. 21. *šür* Bd. *šür* Tr. *šürü* Bk. 14. id. *puršan šür* linsengericht Ocs. 21. — cf. cs. *šürtbe*.

šüršë balha; floh M. 61. *šüršo* P. 25. Tr. Bd. *šürša* (m.) Bd. — ? cf. cs. *šört*- beissen; кycать.

šürtő czérna, fonál; garn, zwirn Gn. Bd. Bk. 16. *šértő* M. 28. *šúrto* id. Tr. *šürdé* gedreht P. 27. — drót; draht Gn.

šürtnem (t.) botlik; stolpern Gn. 56. 60. *šürtnem* id. Tr. Tb.
140. *šürtnem* id. Gn. — cf. *šürtnem*.

šurtuš mész; kalk Tr. *šurtuš* id. ibid.

šusa (t.) vetélő; weberschiff Gn. Bd. Tr. M. 28. — t. *susa*.

šüša nyakravaló; kragen — cf. *šü* hals Gn.

šüş genny; eiter Sdr. 3. — cf. *šüj*.

šušel korpa; kleie Tr.

šuskán (t. m.) süket; taub Bd. — cf. *suskán*.

šüškám töm, betöm; einstecken, hineinstopfen Gn. Bd. *šüškám* id. Tr. köpül; buttern; *нахать* Tr. *šěškāš* совать M. 92. — *pőčal š.* puskát tölt; gewehr laden Bd. *šüškám* id. Tr.

šüškem füttyül; mit dem munde pfeifen Gn. *šüškém* id. Tr. *šüskalt-* Pn. 36. *šüskalđ* P. 54. id. *šüskalám*, *šüskaldém* id. Tr. — cf. *šiškaltal-*.

šüsked- csepüvel bedug; kalfatern Tr.

šüškolám vág (állatot); schlachten Gn. 23. *šüskülám* id. Tr. — *šüškülám* öl; tödten Bd. *šiškil-* (m.) Bd. *šüškül-*, *šüškül* Bk. 36. — *šěškělās* M. 93. id. — *šüškültās* запёзываться Tr.

šüško habszedő kanál; schaumlöffel Tr.

šüsmako (r.) paradicsom; paradies Zag. 42.

šüšmo köpült vaj; geschlagene butter P. 51. *šüšmá* torok sajt; käse Tr. — cf. *šüškám*.

šuso érett; reif — *kapeš-š.* felseirdült; mannbar Tr. — cf. *šuum*.

šüšpok (cs.) fülemile; nachtigall Gn. 54. *šüšpük* Bd. *šüšpük* Tr. id.

šüšr (cs.) nyomorék; missgeburt; *уродъ* M. 13. *šüšer* seb, hegedés; wunde, kruste (an der wunde) Tr. wunde; krank Bd. v. *šusor* — *šüšort-* megütni; anschlagen M. 117. *šüšertem*, *šüšergem* v. *šusorgém*.

šüštám lábbal dörömböl; mit den füssen klopfen — *šišťám* id. Tr.

šüštö . . . v. *šiste* 4. id. *šüštö* id. Tr. — *šüšto-wuj* bőr kantár; riemenzaum Pu. 36. *š.-kowášte* weissgegerbtes leder Tr.

šut Tr. v. *šot* id. — *šutém* kapzsiszkodik; gierig verlangen; жадничать Tr.

šütém (t.) átfúr; durchbohren Gn. 1. долблю durchlöchern, eine wuhne aufhauen Gn. fölbont, megbont; auflösen Bd. Gn. 27. *распутывать, развязывать, развивать* Tr. *развязать* M. 91. sich ausrecken; вытягиваться Tr. *šütném* refl. Tr. — *šütedem* fr. = *šütem* Bd. — *šincāžom šüten johtaren* liess ihm das auge ausstechen (ausfliessen) Uf. 96. — *šütkal-* lyukat rág; ein loch nagen P. 1. — *šütlém* felpattan; aufbrechen (die blattern) Sdr. 3. *развязываться* Tr. — *šüten kolten* (der same) keimte auf Ist. 225. Tr. *šütlén lek-* *teš* id. (præsens) Zag. 55.

šūwalam (cs.) köp; spucken Gn. *šūwālām* Bd. *šūwālām* Tr. *šūbalam* Tb. 32. *šivāl-* (m.), *ševem* (m.) Bd. id. *šūwaledém*, *šūwedem* fr. Gn. — *šūwedem* ráolvas; zaubersprüche flüsternd hersagen Gn. *šūwedám* заговариваю Tr. Zag. 29. *šubedám* id. ворожить, гадать Tr. *šūwalaktaša* ráolvasó; zauberprophet Ks. 49. *šūwālaktaša* id. Km. 67. — *šūwālme* köpedék; spucke Bd. — v. *šūwol*.

šūwol-wüt nyál; speichel Gn. *šūvül-vüt* Bd. *šūwül-wüd* Tr. id. *šübül* NyK. 6, 195. — cs. *silige*.

šūwor (cs.) duda; sackpfeife Gn. 49. P. 24. harnblase Gn. *šūbur* id. Tr. — cf. *šeber*, *šowor*.

šūwoš tömlő; schlauch, lederner sack Gn. *šūwöš* M. 67. *šuboš* schlauch, sack, quersack Tr. Bd. kosár; korb Bd.

šūwošked- küzd, vitatkozik; streiten, kämpfen *moj nergenem nuno ia-šamoč-deno šuko šūwoškeden šogošt*; meinetwegen haben sie viel mit den teufeln gekämpft Zag. 33. — cf. t. *sugiš-* kämpfen.

1. *šūwö* áldozatra szánt darab kenyér v. hús; opferstück (vom brot und fleisch) Gn. 61.

2. *šūwö* (cs.) borkenkäfer, holzwurm Gn. — cf. *sügö*.

šūwo: ige -*šūwo* — gyermek; kind Gn. 61. *šúbo* id. Bd.

šūwo: *kurwalanas kumol šūwošom sejen joy* ein mensch, der seine begierde zum ehebruch besiegt. Zag. 35.

šúzo fajdkakas; auerhahn Gn. 46. *šujzo* id. Gn.

šuš káka, szittyó; röhricht Tr.

šūžém éhezik; hungern Bd. megéhezik; hungrig werden Gn. Bd. — *šūžám* hungern Tr. *šūžošo* hungernd, hungrig Tr. *šūžén kolén úlot* starben vor hunger P. 6. *šūžasa* id. BL. 1, 53. — *šūžén* éhség; hunger Tr.

šūžar nőtestvér; schwester Ocs. 24. Ist. 32. hűg; jüngere schwester Bd. Gn.

šūžel Tr. *šūžl* M. 29. v. *süzlö* id.

šūžer tej; milch Bd. *šūžér* Tr. *šišér* (m.) Bd. — *šūžer-val* obers Bd.

šūžge oldalszurás; seitenstechen Gn.

šūžo hasonló; vergleichlich, ebenbürtig Gn. 65.

T

ta . . . v. *to* . . .

ta (pron. demonstr.): Bd. *ta kű* valaki; jemand, *ta mam valami*; irgend etwas, *ta magána egyvalaki*; ein gewisser, W. §. 68. *ta-kű*, *ta-ma*, *ta-magána* Bd. — *tatošt* ezek; diese Ocs. 124.

ta (m.) vagy; oder — *ta-ta* entweder, oder Bd.

tābém felduzzaszt; aufblähen; пучить *tābén šinzön* aufgeblasen; вспучиль — *tawā* пучить ледъ Tr.

1. *tabá* (t.) serpenyő; pfanne Tr.

2. *taba* (m.) pehely, csepű, rongy; flocken, werg, fetzen; охлопокъ, флоръ Tr. — *tabán* verfilzt; клочистый Tr.

tabák-szuer табачная мельница Tr.

tabo (m.) kút; brunnen — *t.-wedrá* vödör; eimer Tr.

taboš (t.) haszon; gewinn Bk. 26. Tr.

tače ma; heute Gn. 55. Tr. Ocs. 50. Bd. *tača* Ks. 37. Bk. 26. *tačo* Tb. 3. *taáče* Tr. id. — *tačelok* a mai napra; für heute bestimmt, das heutige Tr. *tačalok* id. Bk. 64. *tačolok* id. Tr. — cf. *tagáče*.

taga (est.) kos; schafbock, widder Gn. Bd. *tägä* M. 33. *tägá* (m.) Bd. *taga* Tr. id. — *tagás* kleiner hammel, *kačaká-tagá* ziegenbock, *jumon-t.* schnepfe; бекась Tr.

tagačö M. 52. *tagáče* (m.) Bd. Tr. *tagača* Km. 51. *tagáčlok* Ks. 34. v. *tače*, *tačelok* id.

tagan (est.) patkó; hufeisen Gn. Bd. Tr. *tagay* P. 26. — *taganlém* patkol; (mit hufeisen) beschlagen Bd. Tr. *taganlelam* fr. Bd. — *taganlektém* szerszámmal patkol; mit einem werkzeug beschlagen Tr.

tagana (est.) teknő; trog; начевки Tr. *tägänä* id. M. 31. *tagna* id. Tr. — *tagna* lisztes láda, kosár; mehlkufe Gn. 6. mehlkorb P. 50. — *tagana* id. Gn. — cs. *tagana* t. *tigänä*.

tagárše mai; der heutige tag Tr.

tagdús (*tajdus*, *tandus*?) barát; freund NyK. 6, 201. — cf. *taγ*.

tagom-kebék bizonytalan meddig; nicht bestimmt wie lange; неизвестно до коихъ поръ Tr.

tajá zwei räderchen, an welchen die wiert (?) auf- u. abgehen (Reguly) Bd.

tajal- (est.) meghajt; beugen, biegen Pn. 36. *tajem*, *tajedem* fr. *tajaldem* fr. id. Bd. — *tajném* hajlik; sich biegen Gn. Bd. *tajnelam* fr. id. Bd. — *tajném* beugen; наклонять, приклонять Tr. *tajnoštás* sich bewegen, wanken; шататься, мотаться Tr. *tajnardarás* (m.) beugen, einer sache sein ohr leihen; наклонять, приклонять ухо Tr. — cs. *tajol-* t. *tajíl*.

tajém (r.) elrejt; verbergen M. 88. *tajalt* elbujik; sich verbergen Tr. — r. таить, таивать.

tajol lankás lejtő; (nicht steiler) bergabhang Gn. *tajíl* Tr. — cf. *tajal-*; cs. *tajlök* наклонный, покатый.

tajjá (t.) fejkötő-féle; eine art haube für mädchen Tr. — cf. *takja*.

tajn (r.) szentség; sacrament Tb. 9. *tajnstwo* id. Tb. 12. *tajna* id. titok; geheimniss Bk. 90. Bd.

tajšen titkon; geheim (adv.) W. p. 207. cf. *tajem*.

takes (cs.) babona; aberglaupe Ks. 49. Km. 68. t. *idol* hamis bálvány; falscher götzen ibid. t. *salgat* sie stehen unbeschäftigt BM. 20, 3. t. инапасно, даромъ Km. 70. Bk. 46. Tr.

takja (t.) menyasszonyi főkötő; kopfputz der braut Gn. — *taklá* főkötő; haube Pn. 42. — t. *takja* achselband.

takor (t.) letaposott; hartgetreten Pu. 39. Tr. *уличный* Tr. *taker* kemény, egyenes; hart, geebnet Bd. — hely; platz Pu. 39. *ugar*; blachfeld Bd. *дворина* Tr. — t. *takir*.

takortém letapos, kitapos; festtreten, feststampfen Tr. *taker-tem* Bd. — *takor-takortosa* utód, örökös; nachkomme, erbe Tr. — *takorgém* festgetreten werden Tr.

1. *takmak* tánczdal; tanzlied («mit vielen worten») Gn. 78.

2. *takmák* v. *tápnák* Tr.

täktä vad (méz); wilder (honig); *дикий* (кажется медь) Tr. *tákta* id. NyK. 6, 212. — *täktä* (m.) darázs; hummel Bd.

tälém (t. m.) törvénykezni vlkivel; processieren Bd. *täläs* id. Tr. — cf. t. *daulaš-* id. [sturmwind.

tal: *kugu-tal mardež* vihar; gewitter Bk. 54. — cf. t. *dauil tal* Bd. v. *tajol* id.

tala bátor; tapfer Tr. *talo* erős; stark P. 16. Tr. *tal* serény, egészséges; flink, gesund Bd. *peš talon* sehr P. 9. *talon* stark (adv.) Sdrc. 3. *talalok* kühnheit, jugend, stärke Tr. — cf. t. *daula-* gewalt anthun.

taláka kicsi; kleiner (*puše* kann) P. 48.

talán szerencse; glück Bd. Tr. *siker*; das gelingen Tr. — cf. t. a. *taliga* id.

taláša (t.) rabló; räuber Tr. — t. *talauči*.

talé v. *kosa-talé*.

talgode csikó; junges pferd, füllen (von 1 bis 5 jahren) Gn.

15. *talgede* Bd. *talgode* stute, welche noch keine füllen geworfen hat Tr.

talgoštolám ide-oda lebeg; herumflattern G. 56. *talgoštém* in der luft herumfliegen (wie ein hopfenkopf) Gn.

taligga (r.) tányér; schüssel Pn. 38. Zag. 50.

talosná forró láz; hitziges fieber; *горячка* Tr.

talmo az övnek azon része, a hova a fejszét akasztják; der theil vom gürtel, wo das beil eingesteckt wird Tr.

taluk (est.) esztendő; jahr Gn. Tr. *talok* Gn. Bk. 34. *talik* Bd. *tauluk* Gn. id. — *talik* (m.) *tälik* (m.) idő, időszak; zeit, zeitabschnitt Bd. — *i-talik* jahr Bd. *i-talok* jährlich Ist. 64. *i-daluk* jahr Bd. jährlich Ocs. 46. — *talukáš* egy éves; ein jahr alt Tr.

taluc öv; gürtel Gn. *t.-küző* (t.-toward) messer (od. axt), die am gürtel getragen werden Gn. 56.

tam (t.) íz; geschmack Gn. Bd. Tr. — *tamle* izes; schmackhaft. Bd. Tr. *tamla* Ist. 6. *tamlo* Ist. 67. *támle* Ocs. 5. *tamán* id. Tr. *tamolón* izesen, torkosan; schmackhaft, gefrässig (adv.) Zag. 18. 45. *tandeme* ohne geschmack Bd. — *támlan-* izessé lesz; wird schmackhaft Ocs. 48. — t. *tám*, *támne*.

tamaka (t.) dohány; tabak Bd. Tr. Gn.

tāmākā kicsi, finom, sekély; klein, fein, seicht Tr. — cf. t. *tam* tropfen.

tamga (est.) ismertető jel, folt, kézjel, czél; merkzeichen, fleck, handzeichen, ziel Gn. *tamgá* belyeg, folt, bepiszkolt hely; stempel, fleck; Tr. — *tamgaemdem* bepiszkít; beflecken, *tamgaemám* refl. Tr.

tamok (est.) pokol, alvilág; die untere welt, hölle, todenreich Gn. Tr. — *tamuko* hölle Bk. 51.

tan tisztelet; ehre G. 78. hír; ruf, leumund Gn. *tän* hír; hiresség; ruf, berühmtheit Ocs. 13. — *tan* jóság, szépség; gute, schönheit — *tanán* derék, szép; stattlich, schön — *tan demo* unstatlich, unschön Tr. — *tanle* híres, berühmt Ocs. 22.

tan (cs.) egyenlő; gleich Tr. kortárs; altersgenosse Tr. barát, társ; freund, kamerad Gn. Bd. *täng* (m.) id. Bd. *tan* neben einander Gn. gemeinsam (adv.) P. 36. — *ik tangas* egykorú, kortárs; altersgenosse Bd. — *tanot* (= *tan-kot*) annyira mint; so weit als Tr. — cs. *tan t. tiŋ* jak. *täng*.

tängä (t.) rubel M. 55. *tänkä* (ny.) *tenke* (k.) Weske 28. *tänga* pénz; geldstück Bd. — *tanák peläk* anderthalb rubel M. 55.

tanasztar-, *tanasztar-* (cs.) hasonlít; vergleichen Uf. Car. 8. *tanasztarém* magasságban kiegyenlíteni; in der höhe anpassen; уравнивать величины Tr. *tängasztarém* (m.) egyenlít, hasonlít; ausgleichen, vergleichen Bd. *tängästäräs* id. M. 89. *tängästäraltás* id. pass. *tängöstáremla* leicht vergleichbar; удобосравнимый Tr. — *tängäs-* versenyez; wetteifern, wetteifernd arbeiten Tr.

tangata fatóke; holtzklotz NyK. 6, 213.

tanok (t.) tanúság, tanú; zeugniss (zeuge? sic) Gn. zeuge Tr. NyK. 6, 201. — *tanokos* tanuság; zeugniss Tr.

tängel- cseng, hangzik; klingen, tönen; звенѣть Tr.

tanoshtar- tanuskodik; bezeugen Tr.

tänlandar- dicsőít; rühmen Ocs. 122.

[(adv.) Tr.

taporon (m. r.) néha, változékonyan; zuweilen, unbeständig

tapném merészel; sich erkühnen; осмеливаться Tr.

täpnäk, täpnäk (m.) uti táska; reisekoffer Bd.

taplan- megszárad, kiszellőzik; trocknen, gelüftet werden; провядать, прочахнуть, провѣтриваться Tr.

taptém kovácsol; schmieden; ковать Tr.

täptarem (cs.) szorit, nyugtalanít; bedrängen, beunruhigen — gyönyörködtet; ergötzen Bd. — cs. *taprat-* cf. *tarwanem*.

1. *tar* (est.) puskapor; schiesspulver Gn. Bd. Tr. — *užar-tar* vitriol; купоросъ — *pačā-t.* mák; mohn Tr.

2. *tar* (cs.) bér; miethe, lohn, gehalt Tb. 167. Gn. 61. Bd. *tarā* id. Tr. *tär* (m.) id. Bd. antheil Tr. *svätoj tar jümö* (m.) das heil. abendmahl Bd. *tareš puraš* sich verdingen Bd. *tarom juktás* részesíteni; theil geben — *tarom juaš* részesül; theil bekommen Tr.

3. *tar* (cst.) köles; hirse Tr. Zol. t. *tari* cs. *tora*.

tar : *taram olat* (bedeutung unbekannt) P. 58.

tara (cs.) turó; topfen M. 18. — cf. *torok*.

taráj vörös pamutszövet; rothen baumwollenstoff P. 58. Bd.

tarakán (t.) keleti csótán; blatte kaberlak P. 3. Tr.

taraltém a szívet érdekli, gyönyörködteti; das herz interessieren, erfreuen Bd. *taraném* buzgó, lelkesül; eifrig oder entzückt werden — *taratem* érdeklődést kelt, biztat, rábeszél; interessieren, aufmuntern, überreden Gn.

tarazá (cs.) kútgém; brunnenschwengel Tr. — cs. *tarazá* wage.

tarazém kifeszít; überspannen; перетягивать — *tarazaltám* pass. Tr.

tarb- hasít; spalten; откалывать, выкалывать Tr.

tarca, *tárza* szolgál; diener Tb. 247. *tarozo*, *tarco* id. Car. 32.

j. *tarce* béres; lohnarbeiter Bd. Tr. *tarozo* Tr. — cf. *tar* 2.

targoktarém visszatart, erőt vesz rajta; zurückhalten (wider wunsch), überwältigen Tr.

tarlém bérrel, bérbe fogad; miethen, dingen Ist. 229. Bd. Tr. *tárlém* (m.) Bd. M. 89. — *tarlalt*- pass. Zag. 21. — *tarlema oksá* fizetés, bér; lohngeld Bd.

tarék (r.) aludt tej; saure milch M. 18.

tarmán vagyon, birtok; vermögen Bd. szerszám; werkzeug Tr.

tarta rúd; deichsel M. 32.

tárom : t. *pošten* elhatározta; beschloss (*pator waštareš* *lek-taš* gegen den helden zu ziehen) Ocs. 76.

tarwaném (cs.) megindul, mozdul; sich bewegen Bd. Gn. Tr. Ist. 233. *tarbaném* Ccs. 69. *tärvänem* (m.) *tarbänem* (m.) *tarvanulam* fr. Bd. *tärvänöläs* M. 89. id. — *tarwatem* mozgat; bewegen Gn. Bd. *tarbanem* (k.) Weske 22. *tärvätem* (m.) *tarbätem* (m.) *tarvatelam* fr. Bd. *tarwatolam* Ist. 98. id. — *tarbalt*- nyugtalanít, megrendít, felizgat; beunruhigen, erschüttern, aufwiegeln; тревожить, колебать, смущать Tr. — cs. *tapran*- t. *tibren*-.

tarvas forgács; späuchen M. 46. *tarbás* id. Tr.

taškás gyoicsdarab, melyen az esküvőn a jegyesek állnak; ein stück leinwand, worauf das brautpaar bei der trauung steht Tr. — cf. *toškém*.

taškém v. *toškém*.

tašlém kiárad; überschwemmen. Gn. Tr.

tasmá (t.) szalag; band Gn. Tr. *tašmá* id. Tr.

tata czompó; cyprinus tinea Tr.

taton (t.) egyetértve, barátságosan; einträchtig, in freundschaft Gn. 65. *tatoloktome* egyenetlenkedve; uneinig Gn. — t. *tatiu* eintracht.

tâtká v. *tâktá* id. Tr.

tatulas- (t.) kibékül; sich versöhnen, Ocs. 24, 64. — cf. *taton* t. *tatiulan-*.

tau (t.) köszönet, hála; dank, dankbarkeit Gn. Bd. Tr. M. 68.
tau kelešaš (m.) hálát mond; sich bedanken Bd.

taulo surt palota, palast, Uf. 81. j.

tauluk Gn. v. *taluk* id.

tauštem hálálkodik; danken Zag. 66. G. 55. Tr. — *tauštulam* fr. *tauštare* id. Bd. — *tauštolá* mit dankbarkeit, dankbar Tr.

tawem (cs.) kapar; scharren (die erde mit dem hufe) Gn. 46.
tawalam Gn. *tawaltém* Gn. 13. id. топать ногой Tr. *tawém* притопывать ногами; переминаться съ ноги на ногу Tr. — cs. *tap*

tawan szántalp; schlittenkufe Gn. [t. *tapta*.

tawo kút; brunnen P. 26. *tave* id. Bd. Tr. *tabe* Ist. 203. — *tawe* (kút)gém; (brunnen)schwengel Gn. (? sic!) Tr.

tawol hinta; schaukel Tr.

tawolém hintál; sich schaukeln — *tawoltém* caus. Tr.

tawoš (t.) bőség, élés; vorrath G. 60. haszon, nyereség; nutzen, gewinn Gn. Step. 10. — cf. *taboš*.

tawukán helyenként; stellenweise Tr. *távukan* id. Bd.

taza (est. p.) egészséges; gesund. Gn. Bd. Tr. *taža* id. Uf. 42. Car. 41. (m.) Tr. — kövér; fett Bd. M. 76.

tazálok egészség; gesundheit Ocs. 73. Tr. *tazalek* id. Bd.

tazalém kövéredik; fett werden; Bd. Tr. jó színben van; gut aussehen Bd. *tazalandarém* hizlal; mästen Tr. — *tazarg-* meggyógyul; genesen Zag. 63. *tazaygam*, *tazalanem* id. Bd. *tazart-* meggyógyít; heilen Ocs. 83. *tazaydem*, *tazalandarem* id. Bd.

tazolán sikos, nyálkás; glatt, schlüpfrig, schleimig Tr.

te . . . v. *tí* . . . *tó* . . . *tü* . . .

te *tí*; ihr (plur. 2.) passim *tä* (m.) Bd.

teak, *tejak* még mindig; noch immer Gn. — cf. *tegak*.

tebe v. *tewe*.

teg, *tegók* többé; noch (in der zukunft) Bd. *tegak* (= *ereak*) immer Uf. 8. j.

tegeňa (m.) (= *tugaja*) ilyen, olyan; solcher Bd. Km. 84. *tegeňa* Tr. *tegeňa* (m.) Bd. id.

teget (r.) nyírfadeget; birkentheer Gn. *teget* Tr. Bd. Ist. 167. Ocs. 117. *teget* Gn. id.

tekšorl- (t.) megvizsgál, kipróbál; untersuchen, erproben; испытывать Tb. 29. 39. 247. — t. *tikšer-*.

tekte vad méhraj; wilder bienenschwarm Gn. *t. mükš* id. Gn. 59. — cf. *tâktá*, *tâtká*.

teldërem pajzánkodik, lármáz, zajong; muthwillen treiben, lärmern, toben — *teldormaš*, *-me* pajzánkodás, zenebona; ausgelassenheit, tumult Gn. — cf. *t. tiler-* nährisch werden.

tele tél; winter (passim) *telä* (m.) Bd. *tel* M. 52. — *telem télen*; im winter Bd. *telim* Tr. — *telese, telemse téli*; winterlich Bd. *tele*: *vüt t. mocsári szalonka*; *scolopax gallinago* Bd.

teletlá különös, különösen; besonderer, besonders; *особенный, особенно* Tr.

temam megtelik, jól lakik; voll, satt werden Bd. Gn. *temäm* (m.) *temäm* Tr. *temedem* fr. Bd. id. — *vüt t. a víz nő*; das wasser steigt Bd. Ist. 14. *telje t. a hold telik*; es wird voll mond Bd. *kočken t.* sich satt essen Bd. *kočkon temmegošt wara* nachdem sie satt geworden sind Ist. 220. — *temenam* jól laktam; ich bin satt Bd. — *temneške* telesteli; ganz voll Ocs. 92. *t. juktä* megitat; satt tranken Ocs. 19. — *pel i temmo kečštožo a fél évet befejező napon*; am tage wo das halbe jahr zu ende ist Zag. 51. — *temdeme* telhetetlen; unersättlich Bd. — *temektem* sättigen Bd.

temem megtölt; füllen Bd. Gn. Tr. jól lakat; sättigen Bd. Gn. *temedelam* fr. Bd. — *temal-* megtölt; füllen Pn. 36.

temän (cs.) tömjén; weihrauch Tr. Zol.

temedem nyom; drücken Gn. Bd. *rányom*; aufdrücken Bd. (m.) fojt; ersticken Bd. *temdalam* mom. drücken Bd. *нажимать* Tr. (m.) elnyom; bedrücken Bd. *temdeštam* fr. oft drücken Bd. (m.) tapogat; betasten Bd. *temdeštäm* id. Tr.

tembáko közelebbre, ide erre az oldalra; näher, auf diese seite Tr. *tembak-tumbak* ide-oda; hier-her, dorthin Krest 13. *tembáke-umbáke* id. Tr. — *tembál* innenső oldal, diese seite Bd. Gn. Uf. 40. külső oldal; aussenseite Gn. *tembálne* innenső felen; auf dieser seite Bd. *tembálno* id. Tr. *tembalan* auf diese seite Bd. *tembač* innenről; von dieser seite Bd. *tembáčon* id. Tr. (— passim).

teme tele; voll Tr.

temon mindannyi; sämtlich *mlánda ümbálnožo témon üleša šámoč* sämtliche auf der erde lebenden Tb. 181. — megelégedett; zufrieden P. 18. — *kurukwłak lečat kűškő temon kűzen* (das wasser) stieg höher als die höchsten berge Ocs. 11.

temloše kérő; freierwerber Ringw.

temušká (r.) kis gyékényzsák; mattensäckchen Tr.

teń te; du — *tiń, tőń, tej, tiń* (m.) *toń* (m.) id. (passim).

tene (cs.): *teneš puras* keresztelkedni; sich taufen — *teneš purtas* keresztel; taufen Bd. *toneš* id. Tr. Ist. 193.

tene az idén; dieses jahr, heuer Bd. Gn. *ten'e* id. Gn. *teněj* id. Tr. *tene-e, tene-i* id. Bd. — *tenéje, tenejés, teneiso* idei; heuriges P. 8. 57. *tenese* id. Bd. — *teńe most*; jetzt W. 207. Bd. *teńé wará* nun aber BG. 4. 9. *teńés* (m.) *teńésa* (m.) mostani; das jetzige gegenwärtige Bd.

tene, dene, dene bei; mit, sammt, und; entlang, über, durch; mittelst; von, aus (welchem stoff, welcher ursache) (vgl. *ter*: *terne*) — *teke, deke, deke* zu (vgl. *ter*: *terke*) Gn.

tepe így; so M. 13. Km. 22. какъ точно Tr. *tinge* id. BM. 3, 15. *tepelä* ilyen; solcher — *tepeläok* ebenso M. 57. *tepeläok* id. Km. 12.

teherša mostani; das jetzige, gegenwärtige Tr.

tege (t.) rubel Gn. 66. Tr. geld Pn. 35. NyK. 6, 201. *tengelok* groschen Ist. 220.

tengéce (= *teŋ-kece* Uf. 56. Car. 53.) tegnap; gestern P. 2. Tb. 173. *tengéce* Gn. Tr. *teŋgeta* W. 207. *tengéce* M. 52. id. *tengése* tegnapi; gestrig Tr.

tengol (cs.) pad; bank Bk. 26. P. 24. Gn. *tengel*, *tengel'* (m.) скамейка Tr. *tēngöl* id. M. 27.

teňoš ide; hierher Gn. 1.

tepož (cs.) tenger; meer Gn. Ist. 65. *teŋoc* Tr. *tāŋož* Tr. *tepož* Ocs. 46. *tengesz* NyK. 6, 196. *tengesz*, *tangaž* (m.) *tāŋgož* (m.) *tanaš* (m.) Bd. id. — *t-on-kugo-jumo*, *t-kugo-pujrošo*, *t-awá* meer-götter Tr.

tepenä verem; grube in der riego; овинная яма M. 38. — cf. *än-tepenä*.

teptér fejtegetés, fogalom; lehre, begriff, idee; толкъ, понятие — kíváncsi, tanulékony; neugierig, lernbegierig; пытливый — *teptérlém* untersuchen; испытывать Tr.

ter szán; schlitten Gn. Tr. *ter*, *tir* (m.) Bd. M. 32. *tor* (m.) Bd. id. — *ter kudáltomo pairém* gyümölcsoltó boldogasszony ünnepe; Mariä verkündigung (feiertag) Tr. — *ter-dovan* szántalp; schlittenkufe, *ter-šolo* a két talpot összetartó keresztfák; kreuzbaum zwischen den schlittenkufen Bd.

1. *ter* kövér; fett — *terlem* hízik; fett werden — *terlektarem* hízal; mästen Bd. — cf. *t. tere* lebendig.

2. *ter*: *terne*, *terke*, *teré*(on) (gewöhnlich mit possessivsuffix) otthon, haza, hazulról; im oder zu hause, ins haus oder nach hause, von hause Gn. 28. Ocs. 80. (*terke*, *terēc*, *terēcén*) Tr. *terán* mellé; neben (wohin) P. 3. *tereš* otthon: zu hause Uf. 49. j.

terén (t. m.) görbe, meghajlott; schief, gebogen, *tireń* (m.) id. Bd.

tergaš (t.) fölállítani; aufrichten Zag. 61. — cf. *t. torgoz*.

terēs (cs.) ganéj, trágya; mist dünger Tr. *tereš* id. Bd. — cs. *tiris*, *t. tires*.

terke (cs.) tányér, schüssel Gn. NyK. 6, 201. *tereke* id. P. 22. — cs. *tirik*.

terkúš v. *tervuš* id. Tr.

terlaltém v. *törlatém* Tr.

termen: *krest termen* *pudalaltša xristos* a keresztre feszített Kr.; auf's kreutz genagelter Kr. Km. 26. — cf. *ter* 2.

tornalée *pornalée* Gn. nachahmung der stimme der krähe u. a. Gn. 35. *tornalée* *vernalée* id. ibid.

terpem (r.) tür, szenved; dulden, leiden Tr. Bd. *terpen* beteg; krank (adv.) Tr. P. 2. *terpösö* geduldig M. 69.

tersiak jeges bukdár; *colymbus articus* Bd.

terštám v. *törgeštám* Tr.

tertež kör, körület; kreis, umkreis — *tirdeš* (m.) id. — *tertéske* kerek; rund — *terteskem* kerek lenni; rund sein, *terteskaldam* dim id. — *terteszem* kerekít; runden Bd.

tervúš hegyes, keskeny karimájú süveg; spitzer schalkkrämpiger hut Bd. Tr. — *terkúš* id. Tr.

tešte sammlung von zehn Gn.

tetej männliches glied (bei kindern) Gn.

tetéle háló; fischernetz; сѣть, которой ловятъ рыбу, плывя въ двухъ лодкахъ Tr.

tetrad (r.) fűzet; heft Bk. 28.

teve ime; siehe Gn. Bd. Tr. *tebe* id. Bk. 53. Bd. *tebeš* (m.) id. Bd. *teviš* id. Ocs. 61. — *teve* most; jetzt Bd. — *tebe kuze* következőkép; auf folgender art Ocs. 50. *tebe tege* der folgende Ks. 31.

tewák majdnem; beinahe Gn. *tevok* id. mindjárt; sogleich Bd.

tevún a minap, nem rég; jüngst, nicht lange vorher — *tevenesen* nem rég óta; es ist nicht lange her, vor kurzem Bd.

ti . . . v. *te* . . . *to* . . . *tü* . . .

ti tetü; laus Pn. 28. Bd. *tü* Pm. 25. *to* (m.) Bd. *tö* M. 61. Tr.

ti pron. demonstr. v. *to*.

tiak (r.) deák; schreiber Gn. 75. *tőäk* id. Tr.

tič tele; voll Gn. *tičak* id. G. 44. *tič*, *tičak*, *cič*, *cicok* W. 30. *cic*, *coc*, *cocók*, *tic*. *tič* Bd. id. — *tőč* Tr. *točák* Tb. ganz voll.

tičmaslaném teleképűvé, vastaggá lesz; ein volles gesicht bekommen, fett werden Bd.

tičmašlok teltség; fülle G. 56. *tičmaš* Bd. *tičmaš* G. 55. id. *t.* kinde még meg nem kezdett, egész kenyér; unangebrochenes, ganzes laib brot Bd. cf. *ónžol-tičmaš* die noch unberührte (speise) P. 21.

tigr (r.) tigris; tieger Bk. 32.

tiğode kicsi, finom; klein, fein Gn.

timalme ki van, tele van varrva; (voll) ausgenäht Gn. 70.

(? *temalme*, cf. *temem*).

tinós (t.) békesség; friede Tb. 13. *tinóšlok* id. Bk. 100. *tonoc iláš* békében élni; in frieden leben Ist. 19. *tnniš* id. Tr. — *t. tinič*, *tiničlik*.

tir Bd. v. *tür* id.

tič tele; voll — *tic*, *čic* (m.) *coc* (m.) *cocók* (m.) id. Bd.

tište: *kit-t.*, *kittošte* kézjegy; handzeichen Gn.

tize v. *čize*, *čize* Tr.

tizék fecske; schwalbe Tr.

to . . . *tö* v. *te* . . . *tü* . . .

to, ti (pron. demonstr.): *tođe, toda, tođo, tēde, tide, tidü, tedä, tido* ez, (az); dieser, (jener) — *tođälän* Km. 84. *tēđlanin* (m.) Tr. azért; darum — *togé* P. G. *tige* Bd. *tenge* (m.) Bd. így; so *tegak, tiak* id. Step. 14. — *togáno* Uf. *togajo* Car. *tögähe* Tr. *tegeña* (m.) Bd. ilyen; solcher — *togolaj joy* közönséges ember; ein gewöhnlicher mensch Car. 28. Uf. 66. — *toletla* többé ezután; nachher Uf. 22. Car. 21. weiter Uf. 96. — *tönär* Tr. *toňár* (m.) Bd. *tinärä* (m.) Bd. *tinare* Bd. ennyi; so viel — *tönärön* so viel wert M. 117. — *tojke mogor* az innenső oldal; diesseits Car. 38. *toleč toježo* ezentúl; von nun an Zag. 40. — *tošan* Ocs. Ist. *těžán* Tr. itt; hier *tošak* id. G. 1. *tište, tošta* (m.), *tištä* (m.), *teštä* (m.) Bd. *tēšte* Tr. id. *tošta* ott; dort Km. 29. — *toške* G. Ocs. *toško* Ist. *těško* Tr. *tiške, tiš, tižak, tižagen, toška* (m.) *tiškä* (m.) *teškä* (m.) Bd. *tēšte* Tr. ide; hierher — *tošet* Ocs. *těsec* Tr. *tošec* Gn. *tošecon* Ocs. *tižeč, tižečen, tosec* (m.) *tošecen* (m.) *tišec* (m.) *tešec* (m.) innen; von hier — *těškebék* (m.) Tr. Bd. *tiškebek* (m.), *teškebek* (m.) Bd. *tiškeren, tišken* Bd. eddig; bis hieher — *tonam* (m.) *tinäm* (m.) *tenäm* (m.) ekkor, akkor; damals Bd. — *tonoš* most; jetzt Bk. 86. *tošagon* ezalatt; während dessen Ocs. 31. *to-müngö, to-moyga* (m.) ezután, azután; nachher Bd.

to-to és-is; sowohl—auch P. 52.

točák v. *tič*.

töganökt- elkoptat, megsemmisít; abnützen, vernichten; *износить, уничтожить* Tr. — cf. *t. tigen* unnütz (adv.).

tögür (cs. m.) tükör; spiegel Tr. — *togar* id. Bd. *tigir* NyK. 6, 213. — cs. *tügürt*.

togodo apró, kicsiny; klein Pu. 37. *tögede, tegede, tugúda* (m.) id. Bd. *tigide* NyK. 6, 193. *togode* id. finom; fein Ocs. 48. *tögode* Tr. *togodo* Ist. 67. *tögödö* M. 24. *t. oksá* aprópénz Tr. — sürű; dicht Pn. 28. — ? cf. *t. tigiz* eng, dicht gedrengt (kamm, rechenzähne) Bál.

töyäläök (m.) szüntelenül; unaufhörlich; *непрестанно* Tr. *toyaläök* még, többé, mindig; noch, immer Bd. *t. olam* megmarad, (kitart); ausdauern Bd. — cf. *toká, tokáleš*.

tojém Ocs. 70. v. *tajal-* id.

tökélt-: *t. šagalaš* támaszkodik; sich stützen, lehnén; *опираться* M. 88.

toklacö (cs.) mother des schwiegersohnes oder der schwieger-tochter, *сватья* M. 9.

tokwa (r.) tök; kurbiss Ist. 144. Ocs. 102.

tol v. *pantasá* P. 24.

tol toll; feder Gn. NyK. 6, 201. cf. *postol* Gn. (= *poč-tol*?)

těl: *t. kü* tüzkő; feuerstein M. 64. *těl-ip* szikra, funken M. 27.

tělék (cs.) árva; waise M. 71.

tělöp (r.) gallér; kragen M. 16. — cf. *tulup*.

toloze hold, hónap; mond, monat Gn. *tolozo* Uf. Car. 10. *ti-lozo* Uf. 10. j. *tolčo* P. 26. *tolče* Tr. *tolze* P. 18. NyK. 6, 196. *telže*, *tilze* (m.) *tolza* (m.) Bd. id. *u tolozan* ujhóldkor; am neumond Máté 17, 15. *toložas* egy havi járó (út); ein monat langer (weg) G. 65. — *točmás* t. vollmond, *u-t.* neumond, — t. *pujrošo-kugo-jumo*, *t-on*, *t. awá* mondgötter Tr. — t. *volgodo* mondschein Bd.

tolmatlem (t.) tolmácsol; dolmetschen — *tolmač* tolmács; dol-metscher Gn. 61. NyK. 6, 201.

tömenšš tanuló; schüler M. 10. tanult; gelehrt M. 77. *töm-döšš* tanító; lehrer M. 10.

tomok szélcsend; windstille Gn. béke, csendesség; friede, ruhe, stille Tr. — cf. *tmok*.

tomolge nedves; feucht Gn. 63. frisch Gn.

toŋ (est.) erő, kezdet, lét; kraft, anfang, dasein — *toŋgoč kaém* ich verliere die kraft. — Tr. est *tin* seele, verstand.

tondaš kikeresni; durchsuchen Uf. 51. j.

toŋgá bremse (kleiner als pormo; schlägt nicht nieder) Gn. *српока* Tr. — cf. *šongá*.

tonoš v. *tinoš*.

tonošlandar- meggyógyít; heilen Tb. 5. *tnnislandarém* lecsendesít megnyugtat; beruhigen, besänftigen Tr. — cf. *tinoš*.

tonošlok (t.) nyugalom, békesség Pu. 20. nevededés; gedeihen Pu. 15. — cf. *tinoš*.

tonnonni duda hangja; laut des dudelsackes (onomat.) Tr.

topak (cs.) nyugodtan, csendesen; still, ruhig Step. 8. Gn. — cs. *toppon*.

toplaném megszűnik beszélni, elhallgat; zu reden aufhören, still schweigen Gn. Step. 9. [79. — t. *tir*, *dír*.

1. *tör*, *dör* (nachgesetzt) valószínűleg; wahrscheinlich Gn.

2. *tör* zsíros; fett Tr.

3. *tör* (t.) serény; flink Gn. — *toro-al-deno kodšo-samoč* az élve maradtak; die lebendig gebliebenen (eig. mit gesünder oder frischer kraft) Zag. 55. — t. *tere* lebendig.

4. *tör* (m.) éle, széle valaminek; schneide, rand; *отрpie*, *лез-вие*, *край* Tr. Bd. *dör* id. Bd. *pisä törän* (m.) éles élű; scharfschneidig Bd. — cf. *tür dorašta* (m.) szélén; am rande. *dirbä* (m.) hozzá; zu, *dorgoc* (m.) töle, szélétől; von, vom rande Bd.

tör: *izi* t. kis szánkó; kleiner schlitten, darab fakéreg; stück holzrinde; *сагазки*, *лубокъ* M. 44. — t. *kādö* vadgalamb; turteltaube M. 41.

tördör bűgő csiga; brummkreisel; *волчёръ* M. 44.

torgém csörgedez, habzik, kilocscsan; rieseln, schäumen, ausspritzen; *журчить*, *рябѣть*, *плескаться* Tr.

torgémša partijeg, jégtorlódás; ufereis, eisstauung; *закраина* Tr. — cf. *torgest*.

torgešt- (cst.) tola-kodik; sich stürzen, drängen BMK. 3, 10.
W. §. 108. — *torgeštareŋ* taszít, bevet; stossen, hineinwerfen;
толкнуть, вверять Tr. — cs. *toron-* запинаться, утыкаться t.
tört- stossen, *törtön-* sich anstossen, in etwas hineingerathen.

törzšö türelmes; geduldig M. 97.

törzš- (m.) tapos, gyúr; treten, kneten, мять — *törzš šendäs*
измять — *törzšalt-* pass. M. 89. — cf. *turžam*.

torke fiatal fenyő; junge kiefer Gn. 37. 48.

torke fenyves; fichtenhain G. 61.

torlém felelevenedik; lebendig werden Tr. *trlén kiñilät* feltá-
madnak; sie werden auferstehen Ks. 28. Tb. 169. *trlokt-* föleleve-
nit; lebendig machen *trloktén koneltá* liess auferstehen Tb. 169.
trondar- feléleszt; beleben, lebendig machen Ocs. 91. — t. *terel-*.

tormá (t.) borona; egge Pu. 28. t. *tarma* Gn. t. *tirma*.

tor-suluk eres; dachtraufe Tr.

tors (t.) fáradozik, iparkodik; sich bestreben Ocs. 57. Step.
8. — t. *tirš-*.

tortešt kikerekít; abrunden Tr. — cf. t. *tirä* rund um.

tortos gömbölyű; rund Tr. — cf. t. *tirä* rund um.

tértia (cst.) daru; kranich M. 40. — cf. *turna*.

térwé ajak; lippe U. 4. — cf. *türwé* Tr.

tosto bélyeg, czél; stempel, ziel; клеѣмо, мѣта Tr.

tošk- ragaszt, enyvez; kleben, leimen M. 89.

tošlem megfedd, megdorgál; einen verweis geben, ermahnen
Bd. — (m.) megvizsgál; besehen, prüfen; разсматривать Bd.

tošmek segg; arsch (?) P. 24. — cf. t. *tšek*.

tošto: *kocain tošto kórno* — ösömtől kijelölt út; der vom vor-
vater bezeichnete weg Pu. 16. — cf. *tuštem*.

töt (= *töde jödem*) ezen éjjel; in dieser nacht Tr.

tötäk véték; schuld — *tötökän* bűnös; schuldig — ártalmas;
schädlich — nem messze; nicht weit Tr.

tötörä v. *tüträ*.

totr- (m.) ködbe borúl, füstöl; nebelig werden, rauchen BL.

9. *totralto-* id. Tr. cf. *tüträ*.

tmana M. 41. v. *tumana* id.

tmeñ- tanul; lernen M. 115. *tmeñ šoaš* (lāktūš) mesterséget
megtanulni; ein handwerk erlernen M. 67.

tmin (r.) kömény; kümmel Máté 23. 23.

tmok béke; friede; миръ Tb. 248. csendes; still Bk. 24. Tr. —

tnām akkor; damals M. 13.

[cf. *tomok*.

tnoš Tb. 31. v. *tonoš*, *tinoš* id.

to . . . v. *ta* . . . *tu* . . .

tobaloktem összezavar; verwirren NyK. 6, 201. — cf. *towanem*.

tobsá (t.) ajtósark; thürangel Tr. *пята у полевыхъ воротъ*
ibid.

töcém törekszik, akar; streben, wollen Gn. 3. *töcém* Ocs. 17.
P. 7. *tocem* Bd. *točém* Tr. id.

točás (r.) mindjárt; sofort Bd.

tod (cst.) íz; geschmack Km. 28. cf. *tut*.

[*dem* fr. Bd.

1. *tođam* fon; flechten, stricken P. 54. Gn. M. 30. Bd. *tode-*

2. *tođam* (cs.) tör; brechen (transit.) Gn. ein brot aufbrechen
Bd. *kindom todolon* brach das brot an Ist. 220. — *todolam* letör;
abbrechen Bd. *todolam* Tr. — *todoledem* fr. *todolaldam* pass. *todol-*
koldaš abreissen, *todoštam* tördel; brechen Bd. — cs. *tat-* рвать.

todolám behajt, összegöngyölget; einbiegen, zusammenrollen;
загибать, свертывать Tr. — *todolm kúžo* zsebkés; taschenmes-
ser Tr.

togđajem (r.) eltalál; errathen P. 13. *togadajem* (m.) gyanít,
észrevesz; vermuten, bemerken Bd. *togadajtem*, *-ajdlem* észrevesz,
bizalmatlankodik; bemerken, misstrauen Gn.

tögedemdem aprít; zerstückeln Bd.

togon (t.): *orawá t.* keréktalp; radfelge; ободъ колеса Tr. —
kürtno-tognan orawa ein bereifter wagen P. 49. — t. *tugim*.

toḡatka, doḡátka (m. r.) találós beszéd; parabel Bd. — r.
догадка.

toj (cs.) sárgaréz; messing M. 64. Gn. Bd. Tr. — *toj koško*
anguis fragilis Tr.

tojem (r.) elrejt, eltemet; verbergen, begraben Bd. Gn. Ist. 20.
toem id. Tr. Ocs. 39. Ist. 54. *tajem* (m.) Bd. *tajsen* (m.) titkon;
heimlich (adv.) Bd. *tojdeak* nyiltan; offen (adv.) Ks. 23. *tajdeak* id.
Km. 32. — *tojalt-* begraben werden Tb. 53. *tojald-* sich verbergen
Tr. — cf. *tajalt-, tajem*.

toja (cs.) bot; stab, stock Gn. Bd. Tr.

tojalém támaszkodik; sich stützen — *tojalémo tojá* bot; stab
Tr. Ist. 57. — cf. *toja*.

tójmo temetés; begräbniss Bk. 86.

tok vagyonos; wohlhabend, vermögend Gn. — cf. t. *tuk* satt,
zufrieden, voll.

toká, (tokan) egy kevésbé, alig, imént; ein wenig, kaum, so-
eben Gn. Bd. *tokarak* id. Bd. *tika* только что Tr. *toko* kaum, nur
Wied. p. 207. *tokó-tokó* (m.) kaum Bd. *toka-toka* id. черезъ силу
Tr. *tokáleš* csak egy kis időre; auf kurze zeit Bd. — cf. *toḡalaok*.

tokā (m.) leány; mädchen Tr.

tokta: t. *-ludo* buvár; colymbus; rarapa Tr. *tukta-l.* id. *ibid*.

tolém (t.) rabol, lop; rauben, stehlen Gn. Bd. Tr. — *talem*
(m.) id. Bd. — t. *tala-*.

tolám jön; kommen (passim) — *toledem* fr. *toloktem* caus. *to-*
lold — fr. *toldal-* fr. G. 69. *tolšaš* jövő; zukünftig, *nalen tolaš* brin-
gen Bd. — *tolašen mien* odafutok; ich laufe hin Bk. 74. *tolaštar-*
siettet, indulni késztet; zum gehen auffordern Ist. 22. *talašem*

{m.) siet; eilen Bd. M. 88. *tolšolá* auf dem wege hierher; по пути сюда Tr.

tole (cs.) tiló; hanfbreche Gn. — *tolem* tilól; (hanf) brechen Gn. — cs. *tolla* t. *talki*.

tolane menyasszony; braut (?) wo?

tolašem bajlódik, erőlködik; sich anstrengen Gn. sich abmühen Bd. Ocs. 86. Tr. *iparkodik*; sich anstrengen Bd. Bk. 44. *talašem* id. Km. 18. sich beeilen M. 88. — *tolaštare*m bajt okoz; mühe verursachen Bd. antreiben, belästigen Tr. — ? cf. cs. *tawlaš-*, *talaž-* t. *daulaš-* streiten (od. zu *tolam* ?) t. *daula-* gewalt anthun.

1. *tolk* (r.) tartozás; schuld Gn. — *tolga* (m.) *dolga* (m.) id. Bd.

2. *tolk* (r.) értelem, ügyesség; verstand, geschicklichkeit Gn. *tolka* (m.) Bd. — *tolkan* okos; klug M. 74. *tolkadeók* (m.) oktalau; unklug Bd.

tolko (r.) csak; nur P. 57.

tolkon (t.) hullám; welle Gn. Tb. 24. *mardež-tolkon* szélvihar; windsturm Ist. 215. — t. *tulkin*.

tolkonlan- fáradozik, bajlódik; sich abmühen Tb. 157.

tolota (r.) véső; meissel M. 66.

tom mag; kern Tr. *püks* t. nusskern Bd.

toma (r.) ház; haus M. 24. Bd. *domá* id. Bd. — *tonna* otthon; zu hause M. 117.

tomám üres, sovány; leer, mager Tr.

tomašá (t. a.) zavar; verwirrung Pu. 42. etwas ausserordentliches P. 50. gond, fáradság; sorge, mühe Tr. — t. *tamaša*.

tomažikt- gyengit; schwächen, entkräften; истощать Tr. — cf. *tomašá*.

tomboro (r.) balalaikaspiel G. 79. *tomboro* balalaika Gn.

tomona (cs.) bagoly; eule P. 48. — *tómana* Bd. Zol. *tomná* P. 26. *tumana* (m.) Zol. id. — cs. *tumana*.

tomlandarém rátukmál; aufnöthigen Gn.

tomnoj olvasztó kemencze; hochofen Gn. 51.

toj mag; kern Tr. id. dióbél; nusskern NyK. 6, 213.

toném (t.) eltagad; verläugnen — sich von einer sache zurückziehen; заператься, — отрѣкаться отъ совершенныхъ дѣйстви Tr. — t. *taŋ-*.

toŋatá tuskó; klotz Tr. *taŋatá* id. M. 46. — cf. t. *tümgäk*.

toŋgél (est. m.) ágy; bett Tr. Bd. — cf. *teŋgöl*.

toŋgezemäs vánkös; polster Bd. — cf. *toŋgél*.

top (est.) labda; ball (zum spielen) Gn. Bd. Tr. ágyú; kanone Bd. Tr. — *tobé* (m.) puska; flinte Tr.

töp (onomot.) klatsch Gn. 17.

topán (est.) talp; sohle; полозъ Tr. — cs. *toban*, t. *taban*.

toplá муха (ирра) Tr.

toplót mindig; immer M. 12. *непременно* Tr.

topros törvényszéki vizsgálat; gerichtliche untersuchung Gn.

1. *tor* (est.) pej; braun (pferd) G. 70. Pu. 38. Tr. — cs. *tor t. turi.*

2. *tor* (t.) szűk, szoros; eng M. 73. Bd. Tr. *tôr* id. Bd. szorultság; drückende verhältnisse Bd. — t. *tar.*

tor: *torošto* felől; über, von Uf. Car. 4. — cf. *der, dor.*

1. *tör* (t.) diszhely; ehrenplatz Pn. 34. az ajtóval szemben levő sarok; die ecke gegenüber der thür Gn. — t. *tür.*

2. *tör* (cs.) egyenes; gerade Bd. *tör* id. Tr. *tör* sík, lapos; eben, flach M. 65. Pu. 36. Gn. magas; hoch Pn. 34. — igaz; rechtschaffen Bd. csendes; ruhig (v. *túra*) Bd. *tör*, *tör* eben, rechtschaffen Gn. — igazán, jól; richtig, gut adv. Bk. 54, 55. — *török, török* (m.) Bd. *törák* Tr. — *ik törák* egyforma; gleich Ks. 6. Pu. 36. *ikanák török* Km. 16. *tör* P. 47. id. *ik ganák törés ősten* egyformára tette; machte gleich Ocs. 37. *ik töromak isten* id. Ist. 51. — *ik törás* egykorú; vom gleichen alter Bd. — *tor-kečonoš* tag- u. nachtgleiche Tr. — cs. *türe t. töz.*

3. *tör* v. *tür.*

törem hallgat; schweigen Bd. — v. *turlem.*

torém kiszélesíték; breit machen P. 26. — eltávolít; entfernen Gn. *разъединяю, раздвояю* Tr. *torlém* eltávolodik, elválk; auseinander gerückt werden, sich absondern Tr. *torlal-* sich entfernen P. 48. — cf. *tora.*

tora (cs.) távol egymástól; weit von einander Gn. *далеко* Tr. széles; breit Bd. *torés* keresztül; quer Bd. Gn. Tr. *torés* (m.) szélesség; breite Bd. M. 57. — *torés-towar* kapa; hacke; мотыга Tr. *torésnök* belfonal; einschlag (im gewebe) — cs. *turuz* длина, вдоль.

töra (est.) úr; herr Gn. 43. előkelő; vornehmer Bk. 38. *töra* bojare Pu. 34. bíró; richter Bd. *törä* (m.) id. Bd. *törä, törä* magnat, richter Tr. — cs. *töre t. türä.*

torakan (t.) moly; schabe G. 79. kakerlak Gn.

törälem (m.) ítél; urtheilen Bd. *toralém* id. Tr.

torg (r.) kereskedés; handel Gn. *torg* (m.) Bd. *torgo* Tr. id.

törgém szökik, ugrik; hüpfen, springen P. 16. Gn. Tr. — *törgalt-* P. 33. *törgeštem, torgešt-* (m.) *törgeštelam* fr. Bd. *törgeštol-* (m.) M. 44. *törgeštäm* Tr. *törštem* Ocs. 41. Gn. 3. Pu. 28. *törštol-* Pu. 9. *töršilem* Tr. *töštem* Gn. *toroštol-, terošt-, töršaldém* Tr. id. — *törštel-* tánczol; tanzen G. 48.

torgajém (r.) kereskedik; handel treiben Bd. *torgaém* Tr. *torgejem* (m.) Bd. *torgajtlem* Ist. 199. id. — *torgeješa* (m.) kereskedő; kaufmann Bd.

törgält- nem ragad; sich nicht ankleben; отлипать Tr.

torgomšok kalmár; kaufmann Pu. 40.

torgoſtal- heveskedő, indulatos lesz; heftig, zornig werden Tr. *torgóvaj* (m. r.) kereskedői; den handel betreffend Bd.

torok (cs. r.) aludt tej; geronnene milch Gn. *творогъ* Tr. *torok* kvargl Bd. — *vuj t.* agyvelő; Gehirn Gn. Bd. *t. wūd* savó; molken Tr. — cs. *toroſz* r. *творогъ*.

törl- ítél; urteilen Ocs. 79. *törläs* id. Ocs. 49.

törlém (cs.) egyenget; ebenen, glätten, *törlölám* fr. *tör iſtaſ* (m.) id. Bd. — *torlem* sich demüthigen lassen; *смириться* M. 89. *törlanem* egészséges lesz; gesund werden Gn. Zag. 69. nüchtern werden Gn. megjavúl; sich verbessern Ocs. 96. Bd. *törláném* id. Tr. *törlánem* (m.) id. Bd. — *törlátem* megigazít, megjavít; verbessern Bd. *törlém* (m.) id. Bd. *törlátém* Tr. Ocs. 105. *törlataldam* megigazodik; sich verbessern Bd. — *törlalt-* helyreállít; herstellen Tb. 5. *törlöktar-* gyógyít; heilen P. 2. *törlatökt-* herstellen lassen Ist. 150. — *torlokt-* ebenen, gleich machen Tr. — *törletem* ígérletét, az elvállalt mun' át teljesíti; sein versprechen, die bedungene arbeit erfüllen Zol. *türlátem* (m.) id. *ibid.* *törlem* *уплачивать* Tr. — cf. cs. *türlét-*.

torlém (m.) dorgál, szidalmaz; zurechtweisen, schelten Bd.

tormakan (t.) ágas; gezweigt *kuđ-t. tume* sechs gezweigte eiche Pu. 35. — t. *tarmak*.

törna : t. *pöcös* moháfonya; vaccinium oxycoccos Bd. — cf. *turna*, *türna*.

toroſmo heves, indulatos; heftig, zornig, *torza-čonán* id. Tr. *törser* egyenetlen; ungrad *törsir* (m.) Bd. — *törsir* igazságatlan; ungerecht, *törsirlok* ungerechtigkeit Tr. — cf. *tör* 2.

töršoremd- halmossá csinálja; hügelig machen *tör molandem* *töršoremden* den glatten boden hügelig machend G. 77.

töršt-, *törštel-* v. *törgém*.

tortá (est.) rúd; deichsel, fiemerstange P. 6. Bd. Tr. Gn. *tortálok* id. P. 6. — *tortá* schlittenbaum Gn. *torta-puncáltoſ* Tr. v. *punžáldes* — cs. *torda*, t. *tärtä* Tr. Zol.

törzá (t. p.) ablak; fenster Gn. 31. *törzá* Pu. 28. — t. *täräzä*.

tos (cs.) barát; freund Ocs. 77. Gn. szerető; geliebter G. 80. barátság; freundschaft; *друзба* Tr. — *toslaſ* barátságot kötni; sich befreunden — *toslá* barátsággal; freundschaftlich (adv.) Tr. — cs. *tos*.

toſ (cs.) késfok; messer rücken Gn. Bd. fejszefok; hammer-rücken Bd. Tr. axthammer Gn. — cs. *tuſ*.

toſa sovány; mager M. 76. Tr. — *toſča* id. Uf. 46. — r. *то-мая* cf. *tomám*.

töšäk v. *tüšäk*.

toſkem lép, tapod, tipor; treten, zer-, niedertreten Gn. 22. Bd. Tr. — *toſkedem*, *toſkeſtam* fr. *toſkalam* mom. *toſkaldam*, *toſkalaldam* pass. Bd. *toſkaltam* pass. Tr. — *taſkem* (m.) Bd. M. 89. *taſkalam* (m.) Bd. M. 25. id.

toškáltoš lépcső; *treppe* Tr. Pu. 37. *toškálteš* id. lépés; *schritt* Bd. *taškaltas* (m.) *treppe* *taškáltoš* (m.) Bd. *taškaltěš* M. 31. id.

töstem v. *törgem*.

toštám mer, merészel; *wagen*, *sich erdreisten* Gn. Tr. *magában bízik*, *mer*; *in sich vertrauen*, *wagen* Bd. — *toštem* (m.) *toštedem* fr. id. Bd.

toštaŋ- elavúl; *alt werden* Tr. *tošteman* id. Bd. *toštemdem* elavít, elkoptat; *veraltern*, *abnützen* Bd.

tošto régi, ó; *vorig*, *alt* Gn. Bd. Tr. — *tošta* (m.) Bd. *tošto* Ocs. 9. Uf. Car. 3. id. — *t. godom* régente; *früher* (passim) *tüŋ t. g.* *im voralter* *zeit* Uf. Car. 3. *t. godsa* régi; *alt* Bd. — *tošton* adv. Ist. 12. *tošdon* Máté p. 32. *tošton olša* *das vergangene* Km. 21. *toštan ulša* id. Ks. 16.

t'ötā (r.) *nagyapa*; *grossvater* Km. 46. *t'otā* id. Tr. M. 8. *t'otān* *ätāžē* *urgrossvater* M. 8.

totar *tatár*; *tartar* G. 46. *todar* Tr.

totešt- (m.) *megédesít*; *ansüssen* Tr. *megkóstol*; *kosten* Tr. *élvez*; *geniessen* Bd. *toteštalt-* *pass.* Tr. — cf. *tut*.

totla v. *tutlo*.

toto *линь* Tr.

töwa (est.) *halmocska*; *hügelchen* Gn. 57. *hegy*; *berg* Gn. 74. *vorgebirge*, *insel* Gn. — cs. *tübe* t. *tübä*.

towa (cs.) *eskü*; *schwur* Ocs. 34. *tobalmas* id. Zol. *tovatlemas* id. Bd. — cf. *towatát*.

towalas- *megesküszik*; *schwören* Ocs. 21. *towulašem* *bűnbánó*; *reutig sein* *Ringw.* *towatlém* id. Tr. Bd. *towaláštar-* *megesket*; *schwören lassen* Ocs. 106. *towalektem* Bd. *towalektot-* id. Ist. 15. — cf. *towa*.

tovan (est.): *ter-dovan* *szántalp*; *schlittenkufe* Bd.

towanem, *towanam* *megbonyolódik*; *sich werwickeln* Gn. *tovangam* id. Bd. — *tovangdem* Bd. *towatem* *bonyolít*; *verwickeln* Gn.

towar (r.) *fejsze*; *axt* Gn. Bd. *tavar* (m.) Bd. M. 65.

towatát (cs.) *igen-igen*, *bizony*; *ja-ja*, *wahrlich* Tr. *tobat* id. Zol. *towat* *istenemre*; *bei gott* Bd. — cs. *tobada*.

towok (t.) *pulwuj* t. *térdkalács*; *kniescheibe* G. 53. — t. *topik*.

towel *kegyes*; *gnädig*; *милий* Tr. *towalen* *gnädig* (adv.) G. 55. — *towalém* *pártol*; *beschützen*, *verteidigen* Tr. *towalém* *genehmigen* Gn. — cf. cs. *tobala-* *судить*.

towelgo (r.) *bajnócza*; *spierstaude* P. 57. *bäumchen* G. 69.

towró *valószínűleg*; *wahrscheinlich* P. 14.

tozgon *zivatar*, *vihar*; *sturm*, *wetter* Bd.

tožo (r.) *is*; *auch* Gn. *toža* (m.) *de mégis*; *dennoch* Bd.

traktir (r. m.) *vendéglő*; *gasthaus* Bd. — *traktíršik* *vendég-lős*; *gastwirt* *ibid*.

- trán* (r.) piszok, hulladék; unreinlichkeiten, kehricht; *дрянъ*.
trân (m.): *t. caška* tál; schüssel Bd. *trân* sótartó; salzfass
 Tr. — ? cf. *tren*.
tranča (cs. r.) lécz, vékony deszka, zsindely; latte, dünnes
 brettchen, dachschindel Tr. — *trenža* id. Gn. 7. *terančá* gespalte-
 nes (nicht gesägtes) brett Bd.
tredáš arat; ernten M. 21. nyir; scheeren M. 34. Tr.
tréh, *tréh* Tr. v. *tereň* id. — *trihem* meggörbül; sich krumm
 biegen Tr.
trlém v. *torlém*.
treš (m.) vége; ende; *оконечность* Tr.
tritortor füstkata; coccinella Tr.
trma Bk. 16. v. *torma* id. — *trmal*-boronál; eggen Bk. 26.
trop (r.) srét; schrot Gn. Bd. jégeső; hagel Gn.
trri (est.) pacsirta; lérche M. 41.
trts Tr. v. *tortos* id.
trudítlem (r.) dolgozik; arbeiten Gn.
trujem (r. m.) fárad, dolgozik; sich bemühen, arbeiten — *tru-
 jektem* fáraszt; bemühen (trans.) Bd. *trujšé* szorgalmas; fleissig
 M. 13.
trujbá (m. r.) fáradság, munka; mühe, arbeit Bd.
truk (r.) egyszerre; plötzlich Gn. Bd. *trük* id. Ist. 209.
trůtká pásztorkürt; hirtenhorn Tr.
truvá (r.) trombita; trompete Tr. — *trubá* (m.) id. Bd.
trual eres; dachtraufe M. 25.
tu . . . v. *to* . . . , *tü* . . . v. *tő* . . . *tő* . . .
tu, *tudo* az; jener (passim) *tudo* Zag. 32. *tudo kečónak* ugyan-
 ezen a napon; am selben tage Ist. 293. — *tulečla* azontúl; nach-
 her Ocs. 39. (= *tudlečón utla* Ist. 54.) *tutleč* mert; weil Ocs. 74. —
tugé úgy; so P. 12. *tugák* szintűgy; ebenso P. 13. (*tugé*, *tugák*)
tugeák Tr. *tugéla* Bd. *tugelá* Tr. *tuge goňa* tehát; also Máté 17, 26.
t. gonat mindamellett; trotzdem Zag. 32. — *tugák ok* teljességgel
 nem; durchaus nicht P. 12. *tuzát* (m.) id. Bd. — *tugaja* hasonló;
 ähnlich Bk. 22. *tugaňe*, *tugaje* olyan; solcher Ist. 73. *tugát* и такъ
 ничуть Tr. *tukadär* annyira; so sehr Ocs. 10. *tugadär* id. Ocs. 92.
 — *tumbálno* távol; in der ferne *taxpálno* (m.) id. — hier; тутъ,
tumbáko, *tumbácín* in die —, aus der ferne Tr. *tuleč tumbak* azon
 túlra; darüber hinaus Bd. — *tundén* ennélfogva; daher also P. 3. —
tunam akkor; damals Bd. *tunamše* id. Ocs. 9. *tunamša* akkori; da-
 maliger Bd. — *tunar*, *tunäre* annyi; so viel, *tunaroško* annyira;
 so sehr, *tunaraška* annyiszor; so oft Ks. 48. *tunarolan* annyíért;
 für so viel (theuer). — *tu-čolo* annyi; so viel Tr. — *tušo* ottani;
 dortiger Ocs. Tr. *tušo* id. Bd. *tuštosó* id. Ist. — *tušto* ott; dort, *tu-
 šan*, *tušakon* id. Uf. Car. Ocs. *tuškén* id. Ocs. 31, — *tuško* oda;
 dorthin *tuško* Uf. Car. *tuškat* Ist. *tužák* Bd. Tr. *tužagen* Bd. *tuža-*

gon P. 8. id. *tušéc* Tr. *tušecon* Ist. Ocs. *tužéc* Bd. *tužecon* P. 16. on-
nét; von dort — *tuškebé* bis dahin Tr. — *tužagát* dazu noch P.
21. — *tušakak* azonnal; sogleich Ist. *tušakonak* Ist. *tušagonak*
Ocs. *tušanak* Uf. id.

tü tetü; laus P. 25.

tu zászló, bélyeg; fahne, stempel; *знамя* Tr.

tüém (t.) szétदारabol; zerstückeln Gn. 51. szétzúz; zerstossen
Gn. *tüjem* id. Gn. 2 *tüém* толку, рублю капуту Tr. Zol. — *tüješ-*
ona vágó deszka; hackbrett Gn. 6. — t. *tőj* cs. *tüw*.

tuák (cs.) egyszerű (ember, paraszt; hivatal nélkül); einfacher
(mensch, bauer: ohne amt) — ingyen; umsonst (*čestaš, puaš* arbei-
ten, geben) — *tuákeš* ingyen, hiába; umsonst, vergeblich *tákeš* (m.)
id. Bd. Tr. — *tuák* id. Tr. *tuák-keče* hétköznapi; werktag Tr. — cs.
tugak t. *tik*.

tuámbalo (m.) hiába; vergeblich Tr. — cf. *tuák*.

tuará (cs.) sajt; käse Tr. Gn. P. 46. — cf. *tara*.

tuán (csst.) atyafi; anverwandter t. *erga* rechtmässiger sohn
Bd. — cs. *tuwan*, t. *tugan*.

tuarém Gn. (csst.) kifog (lovat); abspannen (pferde) Gn. Bd.
Tr. *tuarkalem* fr. t. *tuar*- cs. *tuwar*-.

tuatkal sajtos lepény; käseküchen M. 17. — cf. *tuará*.

tub . . . v. *tuw* . . .

tübál páros szám; gleiche zahl v. *tügäl* id. Tr. — ? cf. cs. *tübä*
theil, loos.

tubur v. *tugur*.

tübütök v. *tüwot*.

1. *tüč*- bezár; schliessen *opsam* die thüre Ist. 13. Bd. *tücon-*
šonden ulut bezárkóztak; sie versperreten sich Ist. 262. — cf. *tükö*,
čüčam.

2. *tüčém* fogát csikorgatja; knirschen mit den zähnen Tr. —
cf. *cučém* (? t. *teš* zahn).

3. *tüč*- csepeg; tropfen — *mlandoško tüčen*, a földre hullt
(izzadsága); (sein schweis) tröpfelte zur erde Ist. 272. *tuč*- id. Tr. —
cf. *čüčém*, *čüčkém*.

tuč- úgy tetszik, érződik; es scheint, wird so gefühlt Ist. 55. —
cf. *čučam* — einem zwecke zustreben Zag. 64. Tr.

tuča (r.) csapat, tömeg; schaar, menge Tr.

tüčá nyom; spur; *чръдъ* Tr.

tüčkodon gyakran; oft Uf. Car. 13. — cf. *čüčkodon*.

tüčü v. *čüčü*.

tüé (csst.) teve; kamel Tr. — *tüje* id. NyK. 6, 201.

tüemlā engedetlen, ellenkező; ungehorsam, widerstehend Tr.
tugém tör; brechen Gn. *paren tuga* — széttöri; schlägt ent-
zwei G. 41. — *tugoldém* törik; brechen (intr.) Gn. 10.

tügäl páros szám; gerade zahl Tr.

tüganem elkopik; sich abnutzen, abgetragen werden Gn. Bd.
tügáném id. Tr. — *tügatem* elkoptat; abnutzen, abschleissen Gn.
 köszörül, leköszörül; abschleifen, schleifen Bd.

tügandómo- végtelen; unendlich Pu. 16. — cf. *tüganem*.

tugoito kicsi, finom; klein, fein Gn.

tügel Gn. (lockungswort) Gn. 22.

tügö v. *tünö*.

tugok közönséges (ember); gemeiner (mensch, aus dem volke)
 Bd. — cf. *tuak*.

tugulaće (cs.) nászom, lányom napa; schwiegermutter der
 tochter oder des sohnes Gn. 47. *tugulaće* id. Gn. — *tugolar* schwie-
 gervater der tochter oder des sohnes Gn. — *tugular* leánykérő;
 brautbewerber *tugularce* brautbewerberin NyK. 6, 201. — cs.
tuxlač.

tugum (cst.) nemzedék, nemzetség; geschlecht — *tugumtoš*
 rokon; verwandter Tr.

tugur ing; hemd Bd. Tr. *togor* (m.) *tugor* (m.) Bd. *tögör* (m.)
 M. 15. — *tubur* Bd. Tr. *tuwər* P. 3. *tuwər* Gn. *tuwur* Tr. id.

tugurdok halom; hügel Tr.

tugurdok ingre való; stoff für das hemd Tr.

tüöl külső; äusserer — *tüölé* kívülről; von aussen Gn. *tül* id.
 Bd. — cf. *tünö* cs. *tol* aussenseite.

tüják (r.) olvasó; der leser NyK. 6, 201. — r. ДЯКЪ.

tujesk- beteg lenni; krank sein Zag. 70. — cf. *tuju*.

tüjmo mozsártörő; mörserkeule Tr. — cf. *tüem*.

tujš edény hársfaháncsból; gefäss aus birkenrinde; буракъ,
 чилакъ Tr.

tuju beteg; krank *tuju lite gečak* betegség nélkül; ohne krank-
 heit Ocs. 5. *tuj* krank Tr. Ist. 213.

tük szarv; horn Gn. 26. *tükö* Tr. *tüke* Car. 32. — cf. cs. *tüt*.

tuk, *tukum* v. *tugum* id. Tr. — *tukum*, *tüküm* Tb. 247. *tukom*
 Uf. 4. j.

tük-manša-kek (m.) pirók; gimpel (loxia pirrhula) Tr.

tükem (cs.) érint; anrühren Bd. Tr. taszít, meglök; stossen,
 anstossen Gn. трогать, стукать, бодать Tr. *t. opsam* an der
 thüre klopfen Ist. 326. *komdok tüken kolta* auf den rücken fallen
 lassen G. 4. — *tüknem* anrühren Tr. ér; gereichen (von der erde
 bis zum himmel) Ist. 17. Ocs. 13. *šayaškošo kũ mien tüknen-da* der
 stein bohrte sich in seine stirne Ist. 176. *tükna moñonjolnem* meine
 zunge stottert Uf. 58. — *tükalam*, *tükaldam*, *tükedem* Bd. *tükälem*
 Tr. anrühren — *tükäläm* (m.) *tökäl-* (m.) Bd. *tökäl-* Tr. id. — *tökem*
 (m.) kopogtat; anklopfen Bd. — *tükalt-* közeledik; sich nähern
 Ist. 70. *tükedal-*: *waš t.* egymással ökleldzik; gegen einander stös-
 sig sein P. 33. *tükedoläm* mozdít; bewegen; двигать, befühlen, be-
 tasten Tr. *tökalt-* (m.) rugdozni; mit den füssen stossen Bd. — *ong*

tükataš das kreuzeszeichen machen (eig. die brust berühren) Bd. — cs. *tük-*.

tükálá mindenfélekép, különfélekép; auf allerlei, auf verschiedene art u. weise Tr. — cf. *tükö* 1.

tukált-, tukn-: *tode wátam tukáltoša- šamočlan jázokoštom kudálto* bocsásd meg bűneiket a kik ezen asszonyt ápolják; verzeihe ihre sünden, denen die diese frau pflegen Tb. 6. cf. *todo wato belen tuknöšo-šamoč* Tb. 21.

tükelem bereteszel; verriegeln Bd. *tüklém* задвигать Tr. *tükeledem* fr. Bd. *tükältäm* sich einschliessen Tb. 16. Tr. *tükältöš závár*, retesz; riegel Tr. — cf. *tükö* 2.

tüken mustra, bánásmód; muster, manier Tr. — cf. *tükem*.

tukláče Bd. Tr. *tuklár* (cs.) brautbewerberin, brautbewerber Tr. v. *tugulače, tugolar* id.

1. *tükö*: *kum t.* — háromszoros, háromféle; dreifach, dreierlei Gn. 55. *weš t.* másféle; anders beschaffen, verschieden Gn. — cf. *tükálá*.

2. *tükö* (t.) kilincs; thürgriff Gn. 48. retesz, tolózár; thürriegel Bd. Gn.

1. *tul* tűz; feuer (passim) *tol* (ny.) Weske 24. *tol* (m.) Bd. — *tul-kü* kova; feuerstein, *t.-solom* láng; flamme Bd. Tr. *t. sawame* tűzszerszám; feuerzeug Bd. *t.-šol* glühende kohle, *t.-wondo* ofenkrücke, *t.-olmo* tűzhely; brandstelle, *tul-wuj* üszök; glut NyK. 6, 201. *t.-on-kugo-jumo*, *t. pujrošo*, *t.-awá* gottheiten des feuers Tr.

2. *tul* szél; wind Pu. 37. vihar; sturmwind Wied. 19. — cf. cs. *tuwol*, *tut t. dauil*.

tül v. *tüöl*.

tülem kiabál, lármáz; schreien, lärmen Bd. Tr. háborog; tumultieren Uf. 68. j. — *it tulo* hallgass; schweig Bd. — cf. *t. daula* gewalt anthun *daulaš-* cs. *tawlaš-* streiten.

1. *tülem* elszaporodik; sich vermehren Ist. 12. 18. Gn. Tr. *tüländar-* megszorít; vermehren Tb. 67. — *tül-wujan* termékeny; fruchtbar Pu. 16. *tüöl wujan* Gn. *tüle-wujan* Tr. id. — ? cf. *t. tul* voll werden.

2. *tülem* (cs.) megfizet; zahlen Bd. Gn. Tr. Pu. 43. Ist. 239. *tüledem* fr. Bd.

tulač, tular P. 48. *tulárče* Tr. v. *tuklače, tuklár* id. — *tulárčemo* verlobt; сговоренный, сосватанный Tr.

tule (cs.) kendertiló; hanfbreche — *tülem* tilol; hanf brechen Bd. — cf. *tole, tolem*.

tülész: *ške-t.* magában (olvas, gondolkozik); bei sich (lesen, denken) Tr.

tuletta többet, többé (nem); (nicht) mehr Bd. — cf. *tulčela* sub *tu*. [cs. *tühe*.

tülók (t.) kémény; schornstein Gn. 46. — *t. tünylik* Bd.

- tulom* ismertető jel; merkmal, kennzeichen; примѣта Tr.
tülősaš adós; schuldner Ist. 223. *tülősašlok-joy* id. Ist. 239.
tülő = *türlö*. G. 57.
 1. *tulo* Tr. v. *tule* id.
 2. *tulo* kemény, kegyetlen; hart, grausam Tr. — cf. cs. *tolá*
t. tula grobes tuch.
tulo-mardež vihar; sturmwind Tr. — v. *tul* 2.
tulšo tüzes; feurig (vom pferd) Tr.
tuluk, tulok (cs.) árva, özvegy; waise, wittwe, wittwer Gn. Tr.
 Bd. *t. vate* wittwe, *t. pörjeng* wittwer Bd.
tüligén héja; falke Bd.
tuluktomo скопецъ Tr.
tulup (r.) báránybőr-suba; schaafspelz Bk. 14. Tr. *tulop* Pn. 43.
tülürgém elájul; magán kívül lesz; in ohnmacht fallen, be-
 wusstlos werden Tr. — cf. *tülüzg*.
tülüzg-kimerül; sich erschöpfen — *tülân*- fárad, iparkodik,
 törekszik valamire; sich bemühen, sich eifrig bestreben einer sache
 Tr. — cf. *tolašem t. tal*- müde werden.
tülzo hold, hónap; mond, monat Bk. 28. *tülza* Bk. 37. 48.
tum (schallnachahmend) Gn. 34.
tüm-tüm (onomat.) laut der trommel Tr.
tümâ (cs.) halom; hügel Tr. cs. *tüm'*.
tumajem (r.) gondol; denken, meinen.
tumân (cs.) köd; nebel Gn. Tr.
tumanâ (cs.) bagoly; eule Pn. 26. Zol. Tr. *tumonâ* G. 34. *tu-*
mônâ Gn. *tumna* Pn. 43. *tomana* Bd. Zol. *tomná* Pm. 26. — cf.
tumanl- czivakodik; sich streiten Uf. 55. [*tmana*.
tumbak (m. r.) ólom; blei Bd.
tümbör halverő bot; plumpstock, störszange Gn.
tumegéle makk; eichel Tr. *tumleje* id. ibid.
tümen (t.) ezer; tausend Gn. *tümeñ* id. P. 20. *tümém* million
 Tr. *tümém* id. NyK. 6, 201. számtalan; unzählig P. 26.
tümeñ kánya; habicht Tr.
tümeñâm (m.) tanul; lernen Tr. Km. 3. *tumenam* (m.) *tome-*
ñâm (m.) Bd. *toméñam* (ny.) W. 24. *tumdém* tanít; lehren Tr. Bd.
tomdem (m.) *tumdakalem* (m.) id. Bd. *tomdem* (ny.) W. 24. *tomdek-*
tem (m.) unterrichten lassen Bd.
tumer cserfaerdő; eichenwald Pu. 37. *tumerlá* id. Bd.
tumonego makk; eichenzapfen P. 51.
tumoš folt; flick Gn. P. 24. (m.) Bd. — *tumož* (m.) Bd. *tumuš*
 Bd. Tr. id.
tümlém v. *tüplem* id. Tr.
tumo cserfa; eiche Gn. Bd. Tr. — *tumo* Uf. 29. Car. 27. *tuma*
 Bk. 32. id. — *t. šogole* gubacs; eichapfel *t.-kol* garda; clupea alosa;
 бѣшенка рыба *t.-kaik* császársas; goldadler Tr.

tümmür (r.) dob; trommel Bd. Tr. — *tümmürzö* tambur Tr. t. *toja* dobverő pálcza; trommelschläger Bd.

tumuštém megfoltoz; flicken, einen fleck ansetzen Bd. за-плачиваю, чиню Tr. — *tumaštem* (m.), *tumuštulam* fr. Bd.

tűy tövég, kezdet; wurzelende, anfang Gn. — fa töve, kezdet, eredet; baumwurzel, anfang, beginn, echt Bd. *tuń, teng* (m.) *tingg* (m.) id. Bd. — *tűy* комель Tr. — t. *kugezo-ača* urahn; patriarch Uf. 20. Car. 19. *tűy-ača* id. Tb. 72. t. *iliše* urbewohner, *tűń-ajdem* öseember; urmensch Tr. t. *lűmžö* sein echter nahme Bd. — *tűngö* hozzá; zu: *pűnžö* t. zur flichte G. 40. — *tűylan*: *kindö-tűylan*, *oksa-t. šuaš ok li* lehetetlen kenyérhez, pénzhez jutni; es ist nicht möglich zu brot (geld) zu kommen P. 57.

tűyam (t.) megmerevedik, megfagy; erstarren Bd. Gn. sich biegen, vor kälte krumm werden Gn, *tűygedem* fr. Bd. *tűyen-* Tr. — *tűydem* meghajt, meggörbít; biegen krümmen Gn. Tr. erstarren Tr. feszít, hajlít NyK. 6, 201.

tuna (est.) tinó; farse, junge kuh Gn. Bd. M. 33. Tr.

tűńa (t. a.) világ; welt NyK. 51. P. 48. Tr. Tb. 13.

tűyalam kezd; anfang, beginnen Pn. 11. Bd. *tűyälam* Tr. *tunalam* Bd. Tr. — *tengäläm* (m.) *tongalam* (m.) *tinggäläm* (m.) Bd. id. (hilfszeitwort für das futurum) Bd. *tunalam* NyK. 6, 194.

tűyáltoš: kezdet; anfang Bk. 48. en- *tűyáltoš ajdém-* a legelső ember; der erste mensch Tb. 71. *kurum t. örökkévalóság*; ewigkeit Bk. 48. *tűyáltešdemo* örökkévaló; ewig ibid.

tűnd- görbít; biegen — *tűnduktaš* изогнуть — *tűndoš* ráncz, hajlás; false Tr. — cf. *tűyam*, *tűydem*.

tunemam tanúl, megszokik; lernen, sich gewöhnen Gn. P. NyK. 6, 194. Bk. Tb. (k.) W.: 24. *-tűnemam* Bd. Tr. *tűněmedem* fr. Bd. id. — umgang pflegen mit jemandem P. 12. sich aufhalten irgendwo G. 42. *tunoktem* tanít, szoktat; lehren, unterrichten, gewöhnen Gn. P. *tunuktem* Bd. Bk. Tb. (k.) W. 24. *tűńűktem* Bd. Tr. — *tűńűktedem* — *ktelam* fr. Bd. — *tűńűktűktem* taníttat; unterrichten lassen Bd.

tunémšo tanítvány; schüler Bk. 118. *tunemša* id. ibid. 20.

tűngor vastag fakéreg; dicke baumrinde Gn. *pu tűngur* id. Bd.

tűńok (t.) kémény; rauchfang P. 24. *tűńűk* Tr. NyK. 6, 195. *tűńűk* id. Tr. — cf. *tűńo*.

tunoktomaš tudomány; wissenschaft Ist. 157.

tűytem csudál, bámul; staunen, bewundern Tr. — cf. cs. *tűl-lén-*, t. *tagla-* Zol. *tanya kalmak* Bál. [зоряться Tr.

tűńlänem (est.) elpusztúl, tönkre jut; zu grunde gehen; раз-

tűńo (cs.) füstnyílás; rauchfang Tr. *tuńo* id. Bd. — cs. *tűńe*.

tűńö künn; draussen Gn. 49. *tűńän* id. Tr. — *tűgö* ki; hinaus Gn. 6. *tűgö* вонъ изъ комнаты Tr. *tűga* hinaus Máté 9, 24. *tűgo* Ist. 218. *tűgo* Ocs. 35. id. — cf. *tűol*, *tűl*, *tűńo* — t. *tűš*.

tunuktošo tanító; lehrer Bk. 28.

tünültem elszokik; abgewöhnen; отвыкать Tr.

tünü (cs.): *tünüška* *purtema* keresztelés; das taufen Ks. 18. — cs. *tühe*, *tene* taufstein.

tünža (cs.) világ; welt Gn. — *tünžá* Bd. *tünča* Tr. Uf. Ocs. *tünze* Tr. *tüm* Tr. id. — *t.-ümbäl* ég; himmel, *t.-kugo-jumo*, *t.-kugo-pujrošo*, *t.-ümbäl šočen awá* gottheiten der welt Tr.

tünžogem (t.) fuladoz; ausser athem werden Gn. *tünžügem* megfulad; ersticken (intr.) *tünžüktarem* megfulaszt; ersticken (trans.) Bd. — *tünžoz* - ersticken *глохнуть*, *tünžozélok* taubheit *глухота* (?) Tr. — *t. tončok* -.

tünük v. *tüňök*.

tuö sovány; mager Ocs. 29. *tue* üres; leer Ist. 40. *temtome tuö* *wuj-wlak* Ocs. 29. *tueš kodoč* üresen maradtak; sie blieben leer Ocs. 29. — cf. *tuju*.

tup hát; rücken Gn. 60. — *t.-lu* hátgerincez; rückgrat Bd. *t.-rúdo* id. Tr. — *tupon* háttal fordulva; mit dem rücken zugekehrt, rückwärtig Bd. P. 19. G. 59. *tupon ištaš* ellene cselekszik; zuwider handeln Ist. 312.

1. *tüp*: *t. ömne* rudas ló; deichselpferd Bd. *tup-ömni* id. Tr. *tüp-imne* id. Gn. — cs. *tüpri* *t. töb* at Zol.

2. *tüp* (igen) régi; (sehr) alt Gn. *tüpsö* id. Step. 6.

tupká csepű, kőcz; P. 24. werg Tr. guzsaly, kunkel.

tupraš das füllsel von erde auf dem oberen boden Gn. (cs. *tupra* *t. tuprak*?) cf. *tuwraš-rok* id.

tur alap; unterlage Gn. fundament Bd. säulen unter einem gebäude Tr. *turo* id. Tr.

tur: *tur-gede*, *t.-kăda* (m.) gerlicze; turteltaube Bd. — v. *kede*.

tür szél, part; rand, strand Bd. Gn. seite Gn. *tör* P. 24. *tür* P. 26. *dür* P. 53. — *türon* ferde; schief (adv. Gn. — *türoško* mellett; an der seite Ist. 55. *türuško* Ocs. 40. *türošto* előtt; vor Uf. 87. *türošto* P. 24. *türštö* mellett; bei Ocs. 19. *turaš* id. Ist. 25. — *türüré* legszélső; letzte; крайний Tr. — cf. *tür*.

tür (t.) eleje, kezdete; vordertheil, beginn — *t.-wolák* eresz dachtraufe Tr. — cf. *tör* 1.

türa (cs.) himzés; stickerei Tr. *tür* P. 53. 26. *tüfö* id. G. 22. *türö* brodüre Gn. — cs. *tür*.

turá (t.) meredek; steil Gn. P. 47. Bd. Tr. *turo* id. Gn. — *t. sir* meredek part; steiles ufer Bd. — egyenesen szemközt; gerade gegenüber Gn. Bd. *ture*, *dure* (m.) id. Bd. *turák* id. P. 11. dennoch Bk. 55. — *tura* fölött; über, oberhalb *nunon tura* über ihnen Ist. 194. *tura onžaš* mereven néz; starr hinsehn Bd. — *torés* (m.) ellen; gegen Bd. *turaš* szembe; entgegen Ist. 237. Ist. 242. *turaš tolmo* megérkezés; ankunft: *sajrak žap t. tolmom wučen košten* wartete bis eine günstige gelegenheit sich darbietet Máté 26, 16. *turaš to-*

lon erreichte sein ziel Ist. 202. *turusto* = *turás* Tr. — *turasko* (*türasko*?) *aza t. mien šuun a gyermekhez ért*; gelangte zum kind Máté 2, 9. — *t. turi, turuk.* cf. *cs. türe.*

túra (est. m.) esend, béke; ruhe, frieden, Bd. *turá* id. Tr. — esendes, békés; ruhig, friedfertig Bd. *tör* id. Bd. *tur* id. Tr. — *t. wiš-šudo lathraa squamaria* Tr.

turaygdem meredekké csinál; steil machen Bd.

turbaš: *pört turbašom počon ulut a szoba tetejét fölnyitották*; sie deckten das dach des hauses auf Ist. 216.

türbé v. *türwö.*

türedäm vág, arat, nyír, borotvál; schneiden, ernten, scheren, rasiren Gn. ernten, scheren Bd. Ocs. 67. *turedäm* (m.) Bd. — cf. *tredäm.*

turgóč allgütig; всеблариū Tr.

turgón (m.) lüg; lauge Tr.

turguštár- nyugtalankodik; unruhig werden — *turguž-čonán* haragos, heves; aufbrausend, heftig Tr.

turi (cs.) pacsirta; lerche Gn. Bd. *tori* id. Tr. *türi* id. Tr. *coccinella* Tr. — *t. lem* suppe M. 18.

türös (est. p.) egész, ép; ganz, unversehrt Gn. — *türüs, türüsok* Bd. *türüs* Tr. id. *türüs čonžo dene* mit seiner ganzen seele Ocs. 70. *t. jež* rechtschaffener mensch Ocs. 73. *türüs joratora* aufrichtige liebe Tb. 67. *sudítlomém mojn t.* mein urteil ist gerecht ibid. 171. *türüšon* őszintén; ehrlich (glauben an gott) ibid. 63.

türkém szenved, tűr; leiden, dulden Bd. Tr. hallgat; schweigen Tr. — *turzem* (m.) Bd. Km. 5. — *torzem* (m.) Bd. *turžalem* Tr. *turžoktém* caus. *turžomla* tűrni való; zu erdulden Tr. *turžamala* id. Km. 64.

turká goromba, kemény, csökönyös; grob, hart, eigensinnig Tr.

türka sűrűség; dickicht Uf. 33.

turlem (est.) leülepedit; sich klären (vom wasser) — lecsilapodik, nem kiabál, elhallgat; sich beruhigen, nicht schreien, schweigen Bd. Tr. *törem* (m.) schweigen ibid. — *turløkt*- caus. Tr. — cf. *törlem.*

türlém (cs.) hímez; sticken Bd. Tr. P. 53. Gn. 22. — *türlőmaš* stickerei Bd. *türlemo* id. Tr.

türlő (est.) különféle; verschieden (passim) *türlő* Uf. Car. 10. *türlü* mód, minta; art, kategorie Tr. Bd. Zag. 47. *tide türlön* ekképen; auf diese weise Bd. *türlőca* különfélekép; auf verschiedene weise Ocs. 108. *türlü-türlü* id. Tr.

türmä (r.) börtön; gefängniss Bd. Gn. *türmä* Ocs. 28. *türomá* id. Bd.

turmalém boronál; eggen 'Tr. — cf. *törmalém.*

turmo hiuz; luchs Tr.

turňa (est.) darú; kranich Gn. Bd. *türňa* id. Tr. — *türňa-pö-
cök* moháfonya; moosbeere Tr.

turnoj (r.) ostoba, pajkos; dumm, muthwillig Gn. — *turná*
engedetlen, ellenszegülő; halsstarrig Bd. *turňa* Tr.

türö v. *tüta*.

türtém összeveszit; zank stiften Tr.

turtoktem ránczol; runzeln, falten Gn.

turwa (r.) cső; röhre Gn.

türwongam prüßszög; niesen, schnaufen Gn. — *türwüncam*
Tr. *türvenčam*, *türvenčedem* Bd. *törböncam* Tr. id.

türwö ajak; lippe Gn. Bd. — *türwé* Tr. Ocs. 69. *türbe* Ist. 98.

tervä (m.) *tírvä* (m.) *terbä* (m.) Bd. *törbe* id.

turžam dörsöl; reiben Bd. Gn. *turžém* (k.) W. 24. *torzem* ny.
W. 24. — *turžam* tapos, gyúr; treten, kneten; мать *turžaltám*
pass. Tr.

1. *tűs* (r.) cylindrisches gefäss aus birkenrinde Gn. 23. — r.
тузъ.

2. *tűs* (est.) kép; bild Tr. — *jumon tűs* szentkép; heiligen-
bild Bk. 14. Tr. *tűsan* götzen Bk. 122. — *tűsün* különféle, külön-
félekép; verschieden (adject. u. adv.) Tr.

tűs bűnjel; schuldbeweis; поличное Tr. — ? cf. *tűs*.

tűsem (est.) kiáll, kitart, eltűr; ausstehen, dulden Gn. 72.
Ocs. 32.

tusarém álmodt; traum deuten — sejt; ahnen Tr. — cf.
t. *tös* traum.

tűsto tükör; spiegel Tr.

tűs (est.) (dió) magva; kern (der nuss) Gn. kern Zag. 55. Tr. —
cs. *tűs* t. *tőš*.

tűš v. *tűž*.

tűšak (est.) párna; polster, matratze Gn. — *tűšak* Tr. (m.)
Bd. *tőšak* Bd. *tőšak* Tr. id.

tűška bokor; gesträuch Ist. 56. *tűško* id. Bk. 32. *tűškä* Tr. *toške*
Bd. id. — sereg, tömeg; schaar, menge Tr. *tűška* id. Bd. — ?
cf. *tuča*.

tuškaltem bemárt; eintunken Gn. *tuškalta*- fr. Gn. 36.

tušl- figyel, kikutat; acht geben, erforschen Tr. — *tuštám* ki-
találásra felad; zum erraten aufgeben, rätsel vorlegen *tuštem* id.
Gn. Tr. — *tustem* kitalál; erraten (ein rätsel) Bd. *tuštulam* fr. Bd.

tušman (est.) gonosz; böse Gn. gonosz lélek, ember; böser
mensch, geist Bd. ellenség; feind Bd. Tr. hexenmeister Tr. Bd.

tušto rejtvény; rätsel Gn. 45. Bd. példabeszéd; parabel Ist.
226. rechenaufgabe Tr.

tuštom- v. *tuštám* id. Tr. — *tuštom-* *tuštomas* kétértelmű; zwei-
deutig sein Tr.

tut (cs.) íz, édesség; guter geschmack Gn. Bd. Tr. Zol. *tot*

(m.) id. Bd. Zol. — *tutlo* édes, ízes; süss, schmackhaft — *totla* (m.) Bd. Tr. *totlô* M. 71. id. — *tutlôlek* lieblichkeit G. 56.

tút tele; voll Pu. 16. *tuto* Tr. Ist. 40. — v. *tít-* cf. t. *tulî*, *tutîr-* (= *tuldîr-*).

tütan vízözön; sintflut Uf. 20. Car. 19. *tütén* áradás; überschwemmung Tr.

tutes v. *tutušak*.

tütüküném hebeg; stottern Tr. *tütkenošo* stotterer Ist. 58.

tutlemam édesedik; süss werden — *tutlemdem* édesít; süss machen Bd. — *tutuštém* id. üdit; laben Tr. — cf. *tut*.

tutloga (*moñon jolmem*) akadozik az én nyelvem; meine zunge stottert Uf. 58. — *tutén ojlaš* id. Tr.

tuto tömött; szilárd; kompakt Gn. érett; reif Tr. — *tuton* keményen; fest G. 58.

tütrém füstöl; räuchern Gn. Tr. *tütürem*, *totrem* Bd.

tütra (cs.) köd; nebel Bk. 54. Gn. — *tütra* Tr. *tütöra* G. 52. *tütürä*, *teterä* (m.) *toträ* (m.) Bd. *tötörä* (ny.) W. 25. id. — *tütürän* ködös; nebelig Bd. *tütrán* Tb. 242. — t.-kugo-jumo, t.-kugo-pujrošo gottheiten des nebelis Tr.

tutušak gyakran; oft Ks. 37. *tutušok* Ks. 23. *tutošok* Km. 50. — *tútes* (m.) id. mindenütt; überall Bd.

tütüt pásztorkürt; hirtenhorn Tr. — cf. cs. *tüt*.

tüwä (t.) halom; hügel Tr.

tüwállók egészség; gesundheit P. 21. — cf. t. a. *däülät*.

tüwe: *tüwem pórcem* (*kudaltená*) samenkörner (wir säen) Pu. 19.

tüwor v. *tugur*.

tüworéok szaporulat; zuwachs (der heerde) G. 57.

tuwertoš (cs.) aludt tej; geronnene milch, (ungebackener) käsestoff Gn. *tuburtáš* id. Tr. *tuwertoš* túró; topfen Bd. *tuburs* id. Zol. — *tuwertos* vüt Bd. *tubursuš* vüd Zol. savó; molken.

tüwö ni csak; sieh da G. 15. t. *tode* sieh dieser Ocs. 117. *tüwos* id. Gn.

tüwot: *oj t. iser* o, ein solcher dummkopf Gn. — *tüvüt*, *tüvütök* éppenséggel, egyáltalában (nem); durchaus (nicht) Bd. *tübütök* = чылт (alle ohne rest? plötzlich?) Tr. — cf. *tüwö*.

tuwras padlás; der obere boden Tr. *tuwraš* id. t.-rok das füllsel auf dem oberen boden P. 26. *tuwuraš* id. Bd. — cf. *tupraš*.

tuwulem óltalmaz, véd; vertheidigen, beschützen Km. 55. Ks. 43. — *tubulém* id. békéltet; Frieden, stiften Tr. *szabadít*; befreien Bd. *tubuloša* békéltető; friedenstag Tr. *tubuloša* védelem, ótalom; schutz Tr. — *tüvülő* holmiját megkimélő, jól őrző; der auf seine sachen acht gibt, sie schon Bd.

tüz (t.) fúrge, délczeg; hurtig stattlich Gn.

tüz- (t.) rendel; verordnen (ein gesetz) Ocs. 115. — *tüzat-*

kijavít; ausbessern Máté 4, 2. diszít, ékesít; schmücken, verzieren Ist. 172. *tüzetokt*-schmücken lassen Ist. 150. *tužat*- helyreigazít; in stand setzen Pu. 19. — *tüžlanem* fölékesíti magát; sich schmücken, *tüžlandarém* fölékesít; schmücken Bd.

tüžá (t.) öltözet; kleidung P. 26. — *tüžö* ékesség; schmuck Bd.

tüž (t.) *t.-wal* külső oldal; aussenseite Gn. Bd. *t.-walna* künn; draussen Máté 12, 47. *t.-wälnö* id. Tr. *tüžwalnosö* külső; áusserer Máté 22, 13. *tüžwalnosö* Ist. 258. — *tüžwák* ki; hinaus Pn. 11. *tüžwako* Máté 13, 48. *tüžwakö* Tr. *tüžbako* Ist. 256. id. — *tüžwacén* von draussen Tr. — *t. tiš* cf. *tüöl*, *tünö*.

tüž terhes; trüchtig (kuh, sau) Gn. 57. P. 16. *tuž*, *tüžgo* id. Tr. *tüš*, *tüž* (m.) id. Bd.

tüžem ezer; tausend (passim) *tižem* (m.) Bd. *tožem* (m.) Bd. Tr. *tužem* Tr.

U Ű

ű uj; neu Gn. (m.) Bd. *u* P. 20. Tr. (m.) Bd. — *ugoč* ujból; von neuem G. 67. *ugoc* (m.) Bd. *ugočen* Bk. 72. id. *ugeš* G. 27. 80. id.

ű vaj, olaj; butter, öhl Gn. Bd. *ű* Bd. Tr. — *škal-ű* tehénvaj; milchbutter, *pu-ű* faolaj; baumöhl Bd. — *ű-arña* tejes hét; butter-woche (vor den fasten) Tr.

uém (t.) őriz, véd; hüten, schützen (z. B. der vogel seine jungen) Gn. — *t. uja* wach sein.

ua fűzfá; filzblätterige weide, *вѣрба* M. 45. Bd. *тальникъ* Tr. — *jokšar ua* salix caprea Bd. — *ualá* füzes; weidenhain Bd. — cs. *ɣwa*.

uač, *uač* (hangutánzó szó a nyulról mondják; onomat. vom hasen) Pu. 40.

uákš gázló, zátony; furt, sandbank Tr.

üal- iszik; trinken *užar-körgan korkažo* *üaleš* a zöld belsejű merítő kanál iszik; die inwendig grüne kelle trinkt P. 47.

uán bizalommal, bizvást; zuversichtlich, getrost; *надѣжно* Tr.

uanem (m.) bízik, remél; vertrauen, hoffen Bd. Tr. — *uanmaš* remény; hoffnung M. 68. *uanodemaš* kétségbeesés; verzweiflung Tr.

űc: *űcum konda* emlékeztetbe hoz, megemlékezik; in erinnerung bringen, sich erinnern Ocs. 37. — cf. *uš*.

űčašem veszekedik; zanken Gn. *űčašem* id. Uf. 82. Ocs. 114. Ist. 187. Tr. *űčažem* Bd. *űčāšem* Ocs. 86. — cf. *t. űč*; *űčik*- sich ärgern.

učenik (r.) tanuló; schüler Bk. 22.

učenom (r.): *u. joŋ*- tudós; gelehrter O. 102.

űcorém (t.) otthon talál; zuhause treffen Tr. — *t. ocorat*.

uço (t.) elökelő; vornehm Step. 6. — cf. *uça* stütze, gönnerschaft Radl.

üdem vet; säen Bd. Tr. *üdedem* fr. Bd. — *üdešo ajdémó* földműves; bauer Tb. 241. — cf. *wüdem*.

ude (r.) sovány; mager Uf. 46. j. *uda* rosz; schlecht, schlimm Tr. Bd. — r. худой.

uditlen (= *wašken*) *tolon* gyorsan, rohanva jött; er kam schnell, eilend Zag. 34. — cf. cs. *χwatla* сильный; *udetlänem* Tr.

udetläném mohón kíván; begierig verlangen; жадничать Tr. — cf. cs. *χwatlan*- sich anstrengen, sich bemühen.

üdolám imádkozik; beten Gn. imád; anbeten Pu. 16. — *üde-lam* beten G. 28. *udolam* id. Tr. rufen; звать Bk. 66.

üdor (cs.) vakondok; maulwurf Gn. Tr. — cs. *udur* bisamratze.

üdor leány; tochter, mädchen Gn. P. *üdür* (passim), *eder* (m.) *idir* (m.) *idor* (m.) id. Bd. — *ü-vel* mostoha leány; stieftochter Bd. Tr. *kajše üdür*. braut, *ü-kudon*, *ü-guin* (m.) kranzelmädchen; подпуга невесты Tr. *ü-araka* hochzeitswein G. 75.

üderém vakar, gereblyéz; kratzen, harken Tr. *üderem* kratzen, ritzen, harken Gn. 24. kratzen P. 13. — *üduralám* id. Gn. — *uduralam* kratzen Bd. *udoralám* id. Tr. *udurkalem* fr. Bd. *udorkalém* fr. Tr. id. *uduraldam* sich kratzen Bd. — *udurkalem* (m.) aggódik; besorgt sein Bd. Tr. — cf. t. *üdor*- reiben, abreiben Radl.

üdorá v. *übürä* id. Tr.

üderaltoš vonás; strich Máté 5. 18.

üderamaš asszony; weib P. 58. — *üdürâmâš* Tr. *üdüramaš* Bd. *üderamaš* jey Ist. 5. *üdüramaš* Bk. 16. *üdramaš* Uf. Car. 11. *üdrâmâš* jey Ocs. 4. *ederâmâš* (m.) *idoremâš* (m.) *idrâmâš* (m.) Bd. id.

üderoktošo ruh; krätze; чечотка Tr.

udral vonás, vonal; strich, linie Tr. *udralmaš* id. Bd. — cf. *üderém*.

üdralum jelt ad, int; winken Gn. *udralam* (m.) id. Bd.

udur fogas borona, földvakaró; karst (rastrum) Bd. — cf. *üderém*.

udurkalmâš gond, aggodalom; sorge; cyera Tr. — cf.

üé füzfa; weide Tr. — cf. *uá*.

üedam tisztel, dédelget; ehren, liebkosen Gn. — cf. osm. t. *öjät* lobenswert ufg. *ögä* ehre Radl.

uemám megújul; sich erneuern Bd. Tr. *uemedem* fr. Bd. — *uemdém* megújít; erneuern Bk. 78. Bd. Tr. *uemdar*- id. Tb. 34.

uemaltšáslok megújhodás; erneuerung Tb. 45.

ueštám v. *uštám* Tr.

ugol (r.) sarok; ecke Tr. Bd. *ugol* id. Gn. *ogol* (m.) Bd.

uguršo mükš fiatal, egyéves méhek; junge, einjährige bienen Bd. *ugurša* (m.) méhraj; bienenschwarm Tr.

új Ocs. 11. v. ü id.

űjedam Gn. v. üedam id.

ukaleš nincs; es ist nicht Pu. 38. — cf. úke.

uke nincs, nem; ist nicht, nein (passim) — uke-gen különben; übrigens Bd. — uke semmi; nichts Tb. 12. uka (m.) id. Bd. uke-šam-őc vagyontalanok; vermögenslose Zag. 23. ukem ojlošo hazug; lügner Ocs. 79. ukemak koklalen lügnerisch verläumdend Ocs. 27. — ukelanak lügnerisch (adv.) Ist. 37. egytől-egyig; alle insgesamt; bis auf den letzten; molo pop-vlakomat kandasle wič popom ukelanak puštokten loškotken die übrigen priester; 55. priester alle bis auf den letzten liess er morden Ocs. 79. — ukeán kinek nincs semmije; der nichts hat, ein habenichs Máté 25, 29. Tr. ukán id. Bd. — kuát-uke erőtlenség, tehetetlenség; kraftlosigkeit, ohnmacht Tb. 5. wina-uke ártatlanság; unschuld Tb. 20. uke-godom absenheit Tr.

ukelok szegénység; dürftigkeit, armut Tr.

ukora (r.): u.-šud schnittlauch (? sic) P. 49. ukrá fokhagyma; knoblauch Tr.

uksos (r.) eczet; essig Gn. uksuc Bd. ukšec Tr. id.

ukš, uš ág; zweig, ast Gn. Bd. Tr. ugoš P. 24. ukša (m.) Bd. id.

ukšič-, ukšoč- v. ukšonžam.

ukšonžam, ušonžam (t.) okád; sich erbrechen Gn. okšončam Tr. ukšinžam, ukšinžedem fr. Bd. ukšoč- G. 3. ukšoč- Ocs. 56. ukšič- Ist. 243. id. — t. ukšo- rülpesen, übelkeit haben Radl.

ükšekt- (t.) lehüt; meghidegít; kalt werden lassen, abkühlen M. 90.

ül valaminek alja; das untere (partikel-stamm) ül Tr. — ülöl alulvaló; das unten befindliche G. 59. Bd. ülül Uf. 70. — ülnö, ülnä (m.) Bd. ülnö Tr. alul, lent; unten (loc.) — ülnösö ülnša (m.) Bd. ülnöšo Bk. ülnša Ks. ülnša Km. unten befindliche — ülkük, ülkö, ülka (m.) ülkä (m.) Bd. ülkö G. ülko Tb. ülko Ist. ülkö Ocs. ülkö Tr. le, lefelé; abwärts — ülkók aljáig; bis unterst, ülkölärák weiter hinunter Bd. — ülän alá; hinunter (lat.) — üluc, ülec (m.) ülec (m.) ülecen (m.) ülic Tr. alulról; von unten (ablat.)

ulám vagyok; ich bin (cf. olam, olam) — ulo, ulo van; ist — minden a mi van, összes; alles was vorhanden ist, all, ganz: ulo kalokšo dene mit allen seinem volke G. 60. čola ulo atožom pogen alle vorhandene gefässe nahm er her Uf. 93. ulo wížo dēno mit ganzer kraft P. 9. mo ulo pogožom čola užala alles was er hatte sein ganzes vermögen verkaufte er Ist. 228. možo ulo etc. Ist. 233. ula (m.) id. Bd. — ulan a kinek van; vermögend Máté 25, 29. Gn. piš u. liaš bővölködik; in überfluss sein Bd. — ulgéce ha, hacsak; wenn, wenn nur Tr. — uldaleš van; ist Pu. 44. G. 64.

ulá (est.) előfogat; vorspann Gn. Tr. Bd. — es. olaw t. ilau alt. ula.

ulák (est.) magányos; einsam Gn. Bd. Tr. csendes, rejtett hely; einsamer ort Bd. magányosság; einsamkeit Tr. Ist. 220. az ifjuság összejövedele; gesellschaft junger leute Tr. *olák* (m.) Bd. — *ulakoško* titkon; heimlich (adv.) Máté 2, 7. cs. *olax* t. *aulak* alt. *ulak*.

ulemd- jóakaró lenni; wohlwollen Tr.

ulica (r.) uteza; gasse Bd.

ulmo ške pora ulmožo šemon az ő jósága szerint; seiner gute gemäss Bk. 49. u. *godom* jelenlét; gegenwart Tr. — v. *ulám*.

ulmo (t.) férj; verheirateter mann Gn. 73. *ulmu* férj, ur; ge mahl, herr Bd. — cf. t. *ul*, *ulim*.

ulmo: u. *kür* aus lindenrinde genährter, (ein klaffer langer) kasten Gn.

ultém imádkozik; beten Uf. Car. 9. NyK. 6, 198. Tr. *uldem* Ks. 29. *ultém* id. P. 2. — *odolen ultenet* imádkozásban voltak; sie waren beim beten Bd. — *ultemas* imádság; gebet Bd. *uldomo* id. P. 2. — cf. *jumuldem* Bd.

um- terem; wachsen *šom i šurno peš umomo* (šočmo) *godom* Ocs. 30.

üma száj; mund (bei kleinen kindern) Gn. *üma* P. 47. — *ümam*, *ümadom pu* gieb einen kuss! Gn.

ümä: *ümäšte taval*, a minap; im vorigen jahr, vor einigen ta gen — *ümäsen*, *ümäštegeč taval óta*; vom vorigen jahr an — *ümäse taval*; vorjährig Bd.

umalém alszik; schlafen Gn. Bk. 116. Tr. — cf. *malém*.

umalmo ágy; bett G. 69.

ümat csók; kuss Pu. 43. — cf. *üma*

umbal túlvaló, tulsó rész; jene side, ferne (partikel- stam m) — *umbálne*, *umbálna* (m.) Bd. *umbálno* Tr. tul, valamin túl; jenseits; na za (loc.) — *umbáke*, *umbák*, *umbáka* (m.) Bd. *umbáko* Tr. túlra; jenseits hinüber (lat.) — *umbácon* Tr. *umbéčen* tul- ról; von jenseits (abl.)

ümbal Gn. P. Bk. Ist. *ümbäl* Bd. *ümbäl* Tr. Ocs. a felseje va- laminek; die oberfläche, das obere — als adject: *ü. wurgem* ober- kleid Ist. 134. *ümbälsā* w. id. Ocs. 12. *ümbalan* id. G. 60. — *ümbálne*, *umbálne* Bd. *ümbalna*, *ümbalno* P. *ümbälno* felett, rajta; darüber, obenauf — *ümbalnoso* (adject.) Bk. 74. Ist. 150. — *ümbalan* Pn. 34. Ocs. 9. id. — *ümbalke* Ocs. 9. *ümbak* Bk. P. *ümbák* rája; darauf (lat.), *ümbälan* Bd. *ümbalan* Bk. 34. *umbalan* Bd. id. — *ümbäč* Bd. *ümbäč*, *ümbäcon* P. felülről, róla; von oben herab (abl.).

umdola (est.) poloska; wanze Gn. 79. Tr. *umdula* Zol. *undula* NyK. 6, 196. — cs. *žontla* t. *kandala*.

umder (est.) hód; bieber Gn. 66.

umdo ösztöke, szurony, nyárs; stachel, picke, bajonnett, brat- spiess Bd. *umdó* id. Tr. *umdo* bratspiess Bd. P. 7. *dárda*, *lándzsa*; spiess, lanze Ist. 287. Uf. 79. *undo* NyK. 6, 196.

umola, umla (est.) komló; hopfen Gn. *umlá* Tr. *umula, omala* (m.) *omla* (m.) *umla* (m.) Bd. — *u.-watréye* komló-inda; hopfen-ranke, *u.-wará* hopfenstange, *u. kaik* tengelicze, *u.-šukš* махаонъ (ein wurm) Tr.

ümol (cs.) árnyék; schatten Ist. 144. — *ümül* Bd. *ümül'* Zol. *ümül'* Tr. *ümol'* Tb. 154. *ümol* W. 25. *imil* (m.) *ümülüks, ümülkä, emelkä* (m.) Bd. id. — *imilka* schattenbild, gespenst Bd. — *ümülüksán* schattig Bd. — cs. *ümülge*

ümoltem beárnyékoz; beschatten Ist. 247. *ümültém* Tr.

ümülkä v. *ümol* . . .

ümülüks v. *ümol*.

umor (cs.) meleg (idő); warm (vom wetter) P. 50. Gn. 58. csendes (idő); ruhiges (wetter) Tr. *ümor* id. Tr. *umor, umur* ruhiges (wetter. wasser) Bd. *umur* nedves; feucht Tr. — cs. *amor*.

ümor (est.) életkor; lebenszeit Gn. *ümür* Bd. *ümür'* Tr. Ocs. 9. — *kužu umoran li* hosszú életű légy; lebe lang Uf. 101. — *üm-řeš* örökké; ewig Ocs. 3. *ümrešak* id. Uf. Car. 7. *ümürdömö* id. Bd.

umoša száj; mund Gn. 36. *umša* id. Gn. P. 14. NyK. 6, 196.

umulém megért; begreifen Bk. 22. *ummulém* id. Bk. 108. Tr. sich erinnern Ks. 33. — *umuldarém* megismertet; verständlich machen Bk. 72. — *umoldarém* belehren Tb. 185. *umlandarém* id. Ocs. 106. erklären Ist. 227. *ummultarém* belehren Tr. — cf. t. *uyna-, aḡ-, aḡar-* wissen *uḡnat-* belehren Radl. — v. *uḡolém, önglem*.

umurlanem megcsendesedik (a szél); der wind legt sich Bd. — cf. *umor*.

uḡ ész; verstand G. 58. — cf. t. *aḡ*.

uḡem (t.) buján nő, tenyészik; üppig wachsen, gedeihen Gn. 73. — t. *uḡ-* id. Radl.

üḡäš (t.) turbékol; girren M. 37. — t. *ün* stimme, *ündä-*schreiben Radl. *öndä-* Bál. cf. *oḡarem*.

1. *uná* (t.) amaz; jöner — t. *ana* Tr.

2. *uná* (cs.) vendég; gast Gn. 31. Bd. Tr. *ḡana* (m.) *ḡnna* (m.) *ḡuná* (m.) id. Bd. — *undla kajem* zu besuch gehen Gn. 31.

unaloktém megvendégel; bewirten — *ḡunalem* (m.) vendégeskedik; zu gaste sein Bd.

unaloma vendégség, lakodalom; gastmahl Máté 23. 6. *unálok* id. Bd.

und(ø)r Gn. *undur* Bd. Tr. v. *umder* id.

undo Tr. v. *undo* id.

undula Bd. *undola* Tr. v. *umdola* id.

undrém kinlódik, gyötrődik; sich abquälen; мучиться — *undralt-* измучиться Tr. — cf. t. *onto-* stöhnen; seufzen Radl.

üḡgö (cs.) bagoly; uhu. Bd. Gn. Tr. *üḡḡo* P. 56. *üḡḡö* M. 41.

üḡḡo Zol. *üḡgá* (m.) Bd. — cs. *üḡe*.

uḡolém (t.) megért; begreifen Tr. *uḡlo* emlékezzél; erinnere

dich Ocs. 50. — *uggoldarém* megtanít; belehren Ist. 151. Km. 3. *uggoltarém* id. Tr. — *unglem* (m.) *ungaldarem* (m.) *unglandarem* (m.) Ad. — v. *önglém* cf. *uy*, *umulém*. [(m.) Bd.]

unoka (r.) *unoka*; enkel, enkelin Gn. *unuka* Bd. Tr. *mnuka* *üñošo*, *üñoš* csendes, szelid; still, mild Gn. *üngše*, *ünšö* Bd. *üñoše* Tr. *üñoš* Bk. 47. *üñoša* Bk. 68. *üñoš* Bk. 80. — *üñošon lišaš lok* alázatoság; demuth Bk. 106. — cf. t. *änč*, *änčü* ruhe, friede Radl.

uňšan eszes, böles; weise Bk. 36.

üngšemdém kibékít; versöhnen Bd.

üngürčük lassu, buta; langsam, dumm Bd. — cf. t. *anor-* langsam, ohne Aufmerksamkeit handeln; nicht wissen, was man thut Radl.

üngürčükemam megbutúl; verdummen Bd.

unžolo fejfel lefelé; mit dem kopfe nach unten Gn. 53. — *ünžülük* Bd. *ünčülük* Tr. *ünčoli* Zag. 64. id.

1. *üp* haj; haupthaar (passim) — *üpuňe-purgo* hajfonat; haarzopf Tr. *üpoňem porkó* id. Bd.

2. *üp* szikra; funke Tr. — cf. *ip*.

upkalem (t.) harapdál, nagyon étkes; herumbeissen, gefrässig sein Gn. Tr. sehr hungrig sein G. 20. — t. *up-* verschlingen, *uphin* vielfrass.

upš sapka; pelzmütze P. 35. Gn. Tr. — *upš-tür* paszománt a sapkán; besatz an der mütze Tr.

üpš illat; geruch Gn. 55. Bk. 94. Bd. Tr. *üçš*, *üwš* Gn. *upoš* Bd. — *üpsán* duftig Bd.

üpsəm szaglik; riechen (intr.) Bd. *üpsam* id. Tr. NyK. 6, 198. *üpsáltam* id. Ocs. *üpsáltam* bűzlik; stinken Tb. 167. *üpsáldam* überall duften, riechen Bd. *üpsáltám* Tr. — *üpsinžam* riechen (trans.) Bd. Tr. *üpsinžam* id. *üpsinžedem* fr. Bd.

upša száj; mund Gn. 29. Tb. 248. Tr.

upšal- sapkát fejébe teszi; die mütze aufsetzen Pu. 43. Bk. 60. *upsäl-* id. Ocs. 45. *upšalal-* id. G. 74.

ur mókus; eichhorn M. 39. Bd. Tr. Gn. *kopeke ig-ur*, *kok-ur* eins, zwei *kopeken* Bd. *šəmur* zwei *kopeken* M. 55. *wəzur* halbe *kopeke* ibid. *kmur* eine *kopeke* ibid. — *lur*, *luraš* zehn *kopeken* Bd. drei *kopeken* M. 55. *wislur* halber rubel Bd. *wəclur* id. M. 55. *šüdör* rubel (100 kop.) Bd. *kəmlə wzur* 10 *kopeken* stück; гривенникъ M. 55. — *šəmluraš täňä* 20, 25, 50. *kopeken*stück M. 55. — *urəm-tupán-kola* mezei egér; feldmaus Tr. *ur-poč-šudo* equisetum Tr.

1. *ur-* behányini földdel; bewerfen mit erde; обваливать Tr.

2. *ur-* elszakittatik, elsodortatik (a föld a víztől); weggeschwemmt werden (erde vom wasser) Bd. *urən keäš* beszakad; einstürzen; провалиться Tr. — *elpusztít*; zerstören; разпутать Tr. — *uruktarem* elsodor; weggeschwemmen Bd. — *urukt-* lever, leüt; herumschlagen; сшибить Tr.

ura félénk, gyáva; furchtsam, feige Gn.

urbal- (m.) kever; mischen Bd. für das vieh futter mischen Tr.

1. *urdém* öntöz, kiöblít: begiessen, ausspülen; заливать, промывать Tr.

2. *urđem* (jóságot) tart; halten (haus, vieh, diener) Gn. el-tart, megóv; aushalten, behalten Bd. ernähren Km. 21. erziehen Tr. fortsetzen, beaufsichtigen, halten Tr. — cf. *urlök*, *urman*.

urdešaš kereset, foglalkozás; erwerb, gewerbe; промышлен-
nie Tr.

urém (t.) utcza; gasse Ist. 143. P. 10. Ocs. 101. t. *uram*.

urgem varr; nähén Gn. 35. Pu. 44. Tr. (m.) Bd. *urguzo*, *urgoto* szabó; schneider Tr.

urgoš varrás; nath P. 58. *urguš* id. Tr.

urömto csikos evet; sciurus striatus Tr.

url- elválasztatik, elkülönítettik; getrennt, vereinsamt werden Tr. — cf. *ur-* 2.

urlok (cst.) vetőmag; same Gn. 58. Bd. Tr. táplálék; nahrung Ocs. 10. Ist. 13. nemzedék. nachkommenschaft, geschlecht Car. 4. Ocs. 14. Ist. 18. — *urluk* Bd. Ocs. 10. Ist. 13.

urlokaš vetőmag; samen P. 48. *wüdəš urlukaš* id. Step. 18.

urman gyarapodás; wachstum, gedeihen Bd. *urmán* szerencse; glück Tr. — cf. *urđem*, *urlök*.

urmáš vízmosság; wasserriss; рывина Tr. — cf. *ur-*, *url-*.

urmožam vonít; heulen Gn. Žag. 3. Tr. — *urměžam* M. 40.

urmužam, *urmužedem* fr. *urmužaldem* mom. *urmožam* (m.) Bd. id.

urok (r.) lecke, tanítás; lection Bk. 30.

urumdo Gn. v. *urömto* id.

urus (cs.) aczél; stahl Tr. Bd. *urs* Bd. *urso* Tr. — cs. *žorš*.

urwál himzés; stickerei Pu. 29. *urbál* szegés; saum Tr.

urwalde szegés; saum Gn. szoknya; schoss G. 58. *urwáldo* ing; hemd P. 26. — *urwalto* schoss, saum Tr. — (< *urgém*) cf. *orválde* Bd.

urweže Gn. 59. v. *orwože* id. *urbéže* Tr. — NyK. 6, 194. (*ür-beze*? *ibid.*)

urzo marék; handvoll, die hohle hand Ist. 128. *urző* Ocs. 90. *urzá* Tr. — cf. cs. *uš*, *uzé* id. t. *ūs* Radl.

urža (r.) rozs; roggen P. 9. Pu. 39. Tr. — u.-awá спорыня Tr.

uškar- uszit; hetzen Tr. — r. уськать.

üşkürt csökönyös; halsstarrig; упрямый Tr. — ? cf. t. *iskär* arbeitsam Radl.

usłowo (r.) szerződés; vertrag (schriftlich) Tr.

ūsso a pogány pap segédje; gehülfe des heidnischen pristers Tr.

usta (cs.) kézműves, mester; meister, handwerker Gn. Tr.

üstel (r.) asztal; tisch *üstel'* Gn. *üstöl* Ist. *östel* Ocs. *ustel*, *stel* Bd. id. — *üstembalan* auf den tisch Zag. 8. (= *üstel ümbalan* ibid.).

üstelem (t.) hozzátész; hinzulegen Gn. — *t. üstälä-* Radl.

uš ész, emlékezet; sinn, vernunft, gedächtniss (passim) *oš* (m.) *aš* (m.) Bd. *oš* (m.) M. 67. *us* Tr. id. — *ušán* eszes, okos; gescheut, weise *uštomo* esztelen; dumm, *uštema* (m.) id. Bd. — cf. cs. *us* t. *us* Radl. is Bál.

üş bunkó; (hölzerne) keule Gn. Tr. *sulyok*; schlägel Tr. *kalapács*; hammer Bd.

ušem (cs.) egyesít; vereinen, verbinden Gn. 52. Tr. Bd. *volúkem ikverež* u. a marhát összehajtani; das vieh zusammentreiben Bd. — hozzáad; hinzufügen Tr. Ocs. 43. — *ušnem* egyesül; sich vereinen, sich verbinden Bd. *ušnalem* id. Pu. 39. *ušlaném* id. Bd. Tr. übereinkommen Tr. — *uštare*m hozzácsatol; hinzufügen Bd. egyesít; vereinen (m.) Bd. Km. 45. Ks. 33. *ušlandarém* id. Tr. (m.) Bd. in übereinstimmung bringen Tr. — *ušal-* magával visz; mitnehmen P. 42. — *ušar-* megegyeztet; anpassen, in übereinstimmung bringen Tr. — cs. *žoš*.

ušakol bölcsesség; weisheit Tr. Bk. 60.

ušanem (t.) szomorkodik; betrübt sein Pn. 40. Tr. *ušanal-* id. G. 71. — *t. usan-* sich langweilen, eckel empfinden Radl.

üşaném (t.) hisz, bizik; vertrauen Ocs. 14. Ks. 5. Bk. 74. Ist. 50. Zol. — *üşandar-* vertrauen einflößen Ist 172. — *t. išan-* cs. *šan*.

üşandarem nyugtalanít, háborgat; beunruhigen, stören Bd. — cf. *ušanem*.

ušestarém oktat; belehren Bd. emlékezik; denken an etwas, bedenken Ocs. 45. *ške jazókšom* seine sünden Ocs. 66. — *üşondar-* belehren Tr. — cf. *uš*.

üşök (t.) árnyék; schatten, védelem; schutz (gegen wind, regen) Gn. 64. — *t. ožok* windstillter ort, zufluchtsort Radl.

uškal tehén; kuh Gn. Bd. Tr. — cf. *škal*.

uškalém vetélkedik, törekszik; eifern, streben; ревновать Tr.

üşkož ökör; ochs G. 44. — bika; stier Gn. Ist. 199. *üşküž* id. Bd. Tr. — *wüđ-ü.* daru; weiher P. 17. *vusko ü.* ochs Bd.

üşkurém (t. m.) fölindít, fölingerel; aufregen, reizen Bd. — *t. ičeklä-*.

ušmá száj; mund Bd. Tr. cf. *šma* — *u. tokmak* szájpadlás; gaumen Tr.

ušmén (cs.) retek; rettig Gn. 47. Bd. *ušman* M. 23. *salták-u.* kohlrübe Pu. 28. *šir-u.* id. M. 23. *koče-u.* rettig Tr. *jokšar-u.* czékla; rothe rübe Bd. Tr.

ušnomáš egyesülés; Verbindung Bd.

ušluk bölcsesség; weisheit Bd.

üstam tisztít; reinigen P. 21. törül, seper; wischen, kehren Bd. Gn. *üstäm* id. Tr. *üstedem* fr. *istäläm* (m.) *istolam* (m.) megtörül; abwischen Bd. *üstolal-* seper; fegen G. 75. *üstolam* kehren, abwischen W. 25. *üstoläm*, *üstürám* id. Tr. [cf. *uš*.

üst-:uštomo (= *ušeš nalmo*) említett; erwähnt Zag. 50. — *üstam* ásít; gähnen Gn. Tr. Bd. *üstedem* fr. *ibid.* — beten (= *kumal-*) Zag. 50. — *ustalam*: *ustal koltem* egyet kiált; einmal schreien Gn.

üstalam övez; umgürten P. *üstäläm* Tr. *istal* (m.) *stal-* (m.) Bd. id. — *üstäloktém* umgürten lassen, befehlen Tr.

üstél (r.) asztal; tisch P. 15.

üstér-wóštor seprű; besen P. 26. Gn.

üstös: *šürgö-ü.*, *kit-ü.* törölköző; handtuch Gn.

üstös werst Gn. (m.) Bd. — *üstös* M. 56. *ustás* Tr. (m.) Bd. *ustos* Bd. *ustuš* Step. 18. id. — *šem ustös* meile M. 56.

üstö öv; gurt, gürtel Gn. Tr. Bd. — *iste* (m.) *ešte* (m.) *što* (m.) Bd. id. — *üstöleá* (-*dea*?) ohne gürtel, losgeknöpft Tr. *üstlé* tárva-nyitva; sperrweit-offen (adv.) Tr. — *štövär* (m.) derék; taille (gürtelplatz) Bd.

üstö (t.) hideg; kalt M. 19. — t. *ušü-* frieren Radl.

utaš (cs.) segíteni helfen Ocs. 40. *utlém* megmenekül, megszabadul; sich retten, entgehen Gn. Bd. Tr. *atlem* (m.) id. Bd. — megszabadít; befreien Ocs. 45. *utarém* megment, megszabadít; befreien, erretten Bd. *atarém* (m.) id. *ibid.* bewahren Gn. üdvözít; selig machen Ist. 245. *utaraltám* megmenekül; errettet werden Tr. üdvözöl; selig werden Ist. 245. — *utaralt lekmo* befreiung Ist. 64. *utlen kajmo* id. Ocs. 46. — *utarošo* megváltó; erlőser Ist. 24. — cs. *zudol-*.

utém fölös lenni; in überfluss sein Bd. Tr. *utemeske* mértéken túl; übermässig Bd. *utomesko* zu viel, mehr wie nötig Ist. 79. — *uteštam* megnövekszik; anwachsen, zunehmen *utemdem* megnöveszt; vermehren Bd. — cf. *uto*.

uta ajtó; thüre Bd.

utaraltmaš szabadulás, üdv; rettung, heil, спасение Bk. 116. Tr. *utarošas* kiszabadítás; rettung (trans.) Ocs. 42.

utém: *u.-tügäl* (cs.) páros vagy páratlan; paar oder unpaar? Tr. — cs. *ot-tigel* id.

utlá (cs.) több, többet, sokkal; mehr als nötig, zu viel Bd. Gn. 36. Tr. Zol. — *utlarak-* inkább; vielmehr, eher Máté 10. 7. több, többet, többnyire; mehr, öfters Bd. — cs. *otla*.

uto (cs.) fölös; überflüssiges Gn. Bd. *uto-sito* id. P. 21. — *uta* (m.) egyebeknél több, kamat; mehr als das andere, zins Bd. — cs. *otto*.

utarg- (t.) megzavarodik; verwirrt sein, *utart-* verwirren, aufregen Tr. — t. *utan-* sich schämen, verwirrt sein Radl.

uwá pej; schwarzbraun (pferd) Tr. — cf. t. *kiua* Voskr.
uwałém (t.) rág; kauen G. 28. fal; fressen G. 21. harap;
 beissen Gn. — t. *up-*, *ub-* verschlingen fressen cs. *zop-*.
uwer kuwa (t.) boszorkány; hexe G. 17. *uwer* id. Gn. 30. —
 t. *ubir*.

uwér (est.) hír; nachricht Gn. Tr. Zol. *uwer*, *ubér* (m.) Bd. —
uweremdem hírül adni; benachrichtigen Tr. *uberlem* (m.), *uberlan-*
darem (m.) hirdet; verkünden.

üworā (cs.) igen kicsi légy; sehr kleine fliege; *момка* Tr.
üwra Gn. *üwrā* Ocs. 43. id. *üwürā* szunyog; gelse Bd. *übüra* id.
 NyK. 6, 195. — cs. *üpre*.

üwoš- szaglik, illatozik; duften Pn. 39. cf. *üpšem*.

uwoš kalap; hut P. 52. főköttő; haube P. 25.

uwša Gn. *upša* id.

uzaktarém (est.) elkísér; begleiten Bd. Tr.

užom (t.): *u. pušęęe* szőlővessző; weinrebe Uf. 23. Car. 22. —
 t. *jözöm*.

užo (cs.) hím; männlichen geschlechts Bd. Gn. Tr. *uzo*, *oza*
 (m.) Bd. Zol. *oža* (m.) Zol. *uzo* P. 57. — cs. *aža*.

užmak (t.) paradicsom; paradise Step. 9.

užüklém (r.) uszít; hetzen; *уцкать* Tr.

užam lát; sehen (passim) tisztel; verehren Ocs. 117. *užaktem*
 caus. Bd. *užaltám* pass. Tr. *čolám užmo jumo* allsehender gott Bk.
 61. *čerom užte* ohne krankheit Ocs. 10. — *užon og ket* irigyel; be-
 neiden Bd. *užen ak kert* (m.) id. *ibid. užon it kert* (pers. 2.) Máté
 5, 43. *užon kertde* irigykedve; beneidend Bk. 124. *užon kertdemo*
 irigy; neider Bk. 120. — *užön kertēmāš* irigység; neid M. 68. *užon*
kettemaš id. Bd. — *kogęš užšö* kevély; stolz M. 68. *kugulán užšo*
 id. Bk. 100.

üžam Gn. hív, meghív rufen, einladen Gn. 69. Bd. Ocs. 37.
üžüm (m.) Bd. Tr. *üžüktem* meghivat; einladen lassen Bd. — *üžak-*
tem Bk. 40. *üžéktém* Tr. id.

užá ár; preis Bd. rész; theil P. 16.

užalem elad; verkaufen Gn. Bd. Tr. *vužalem* (m.) Bd. Tr. *vu-*
šalem Bd. — *žalkalem*, *žaledem* fr. Bd.

užalšašluk eladó; zu verkaufen Bd. *užalošášlok* id. P. 17.

užar (attrib.) zöld; grün Gn. 43. P. 25. *u. kap* zarter körper
 G. 66. fiatal; jung (*wuj* kopf) G. 66. *u. ajžan kapše* kis gyerek
 teste; der körper eines kleinen kindes Ocs. 98. — cf. t. *jášš*, *jášel*
 Bál. *žášš*, *žášel* Voskr. Ostr.

üžär göndör, eres, bütykös; kraus, maserig; *кудреватый*,
свилеватый Tr.

üžara, *ižara* (t.): *er ü*, *er i*. hajnalpir; morgenröthe Gn. 50.
üžará (morgen oder abend) röthe P. 32. *üžärá*, *žará* id. Tr. — t.
zärä Tr.

užarge (absol.) zöld; grün G. 69. Pu. 38. Bd. Tr. *žarga* (m.) Bd.

užargem zöldül; grünen *užargemam* id. *užartem*, *užargemdem* zöldit; grün färben Bd.

užas rész; teil, anteil Ocs. 65. Ist. 92. Gn. *uža(k)š* id. Tr. *nol u.* négyszeres; vierfach Ist. 246. *kok u.* zwiefach Máté 23, 15. *šūdo u.* hundertfach Ist. 225.

užašlēm megoszt; teilen Máté 25, 8. Tr. Gn.

užatēm (est.) elkísér; begleiten Tr. Gn. 72. Ocs. 15. Ist. 20. — cf. *uzaktarem*.

užawá (r.) béka; frosch P. 31. Tr.

užgá bunda; pelz P. 26. Bd. Tr. *žga* (m.) Bd.

ūžgar mesterség; gewerbe Gn. *ūžgar*, *ūžgar* szerszám, eszközök, holmi; werkzeug, geräth, allerlei sachen Bd. — *ūžgará* allerlei sachen Bk. 55. *žgar* (m.) id. Bd. *ūžgār*, *ūžgār* соруя, инструментъ, allerlei arbeitsgeräth Tr. — *ōmne ū.* lószerszám; pferdegeschirr, *vočko ū.* konyhaszerek; küchengeräthe Bd. — *ūžgaran* tevékeny; betriebsam Gn. *ūžgartome* munkanélküli; geschäftlos Gn.

ūžowor ein kleiner vogel (nachtigall?) Gn. kenderieze hänfling G. 69. pinty; fink G. 67.

W

wa ... v. *wo* ...

wabš háló; netz zum wild- u. fischfang Ist. 297. *wapš*, *waws* id. Tr. *wāpš* M. 43. — *wapš* háló, gyalom NyK. 6. 203

wacak (est. m.) tüzhely; heerd M. 26. herd, ofen Bd.

wač, *wač* ellenére, daczára; wider, zuwider Bd.

wačas: *šūdo-wačasán* — száz retű; hundertfältig P. 27. — cf. *učaš*.

wače váll; achsel, schulter Gn. Bd. Tr. *wača* id. Bd. — cf. t. *uča* cs. *wiče*.

wackak Tr. v. *wacak* id.

wackalt-kézzel üt; mit der hand schlagen; трепать руку Tr.

wackō (r.) sajtár; zuber M. 28.

wačmaltēm csipog; zwitschern Pu. 18. Tr. — cf. t. *awaz* stimme, *awazla*-schreien Bál. Radl.

wačrēngo (karó a növények mellett; stange neben den gewächsen-): *unlá-w.* komló-karó; hopfenstange P. 32. *u.-wačorēngo* id. P. 27. *winograd w.* szőlőkaró; weintrauben-stange Bk. 39.

wada (m.) este; abend Km. 43. Bd. Tr. *wadō* M. 53. — *watna* Bd. *wadna* abends Km. 42. *wadeš* este felé; gegen abend ibid. 44. — *wođo* este; abend, *wotno* gestern abend Gn. Tr.

wadár tögy; euter Tr. Bd. *wođar* id. Gn. 24. Tr.

wadož (cs. m.) bálvány; götzenbild Km. 67. Bd. *wodož* id. Tr.

védő szellem; schutzgeist G. 55. kobold Gn. gonosz szellem; böser geist Tr. *tul* w. feuergeist G.

waxš malom; mühle Gn. *wagš* P. 19. *wagoš* P. 27. id. — v. *wakš*.

waxš- bevetni az ágyat; zusammenlegen das bett G. 45. kiterít; ausbreiten (einen teppich) G. 67.

waxšoš pelenka; kinderwindel G. 30.

waja hosszú szőr az állatbőrön, gubancz; die längeren haare an fellen; die zotte an wollenstoffen Gn.

wāk cél, szándék; ziel, vorhaben; предмет Tr.

wake (cst.) lék a jégben; wuhne im eis Gn. 27. Tr. — *wakerož* id. Gn. 27. *wakerož* id. Gn.

wakokt- émelegést okoz; übelkeit erregen; тошнить Tr.

waklān-ludo pirok récze; anus tadorna — buvár; mergus Tr.

wākš malom; mühle, *wēd* w. wassermühle, *mardež* w. windmühle, *imni* w. (pferde) tretmühle *šrāš itrājmo* w. daratsztító malom M. 31. — *wakš*, *wākš* (m.) Bd.

wakš ágy; bett NyK. 6, 203.

wakšam, *waxšam* kiterít, padlóz; ausbreiten (den fussboden) dielen Gn. 67. *wakšām* постилатъ Tr. *wakšoktem* caus. Gn. 68.

wakšoš ágy, ágynemű; bett, bettzeug Gn. — *wakšoš* bett Tr. *wakštes*, *wākšes* (m.) id. Bd. — *waxšoš* id. Gn. — *ajša* w. pelenka; kinderwindel G. 30. [Bd. Tr.

waktem (m.) csepeg; tropfen — *paktem* id. Bd. *waktalt*- id.

1. *waktoš* kis vejsze; kleine fischreuse Gn.

2. *waktoš* csepp; tropfen Gn. Bd.

wal, *bal* oldal, fél; seite hälfte: *tembal* diese seite, *tumbal* jene seite, *ūmbal* oberfläche, *kečowal* dél; mittag, *tūzwal* külső oldal; äussere seite Gn. — *wal*- valaminek föle, szine; oberfläche — *walne*, *wūlnö*, *wūlnä* (m.) *wilna* (m.) rajt; auf (loc.) — *walan*, *wak*, *wūlān*, *wūlkö*, *wūlke* (m.) *wūke* (m.) *wilka*, *wīka*, *wlān* (m.) rá; auf (lat.) — *wač*, *wūlec* (m.), *wilwec*, *wilwecen* (m.)ról; von Bd.

wala, *wola*: *jola*-w. mindenféle fortély, rágalom, boszorkányság; allerlei ränke, verläumdungen, hexereien Gn. 60. 56. Pu. 19.

walōwaj (r.): *w. űšküz* ökör; ochs Bd.

wajem lesekedik, figyel, örködik; lauern, aufpassen, wache halten Gn. 5. *waném* id. Tr. *wajgem* les; lauern, *wäggem* (m.), *wajgedem* fr. id. Bd. — *wajém* v. *aydém* id. Tr. — *wājém* örködik; aufsicht haben Tr. — *wängen kaša* (m.) kém; spion Bd. *wājaša edém* álnok ember; ränkesüchtiger, schlauer mensch Tr.

wanžak, *wančak* v. *wonžo*.

wapš v. *wabš*.

warém összekever; mischen Ist. 284. Bd. Tr. *warném* keveredik; sich vermischen Tr. — *warém*, *warlém* beken, bepiszkit; beschnieren besudeln Gn. *warlalt*- pass. G. 59.

1. *wará* (cs.) későn, azután, később; nachher, spät, de, még pedig; aber, denn, doch (passim) — *wararák* später Bd. *warás* későre, későbbre; nachher, auf lange hinaus Bd. későbbi, *warása* id. NyK. 6, 213. *warazo* nachher Bk. 37. *warazom* später Ist. 7. Ocs. 6. — *waraza* későbbi; das spätere Bk. 52. *warása* (m.), *waráse* id. Bd. — cs. *wará*.

2. *wará* pózna; stange; wüt-w. vederhordó pózna, wassertrage Bd. Gn. Tr. *umlá-w.* hopfenstange Tr. [6, 203.

waraksim fecske; schwalbe Pu. 28. 54. *waraksén* id. NyK. *warasem* fecske; schwalbe Gn. 56.

waraséngő fecske; schwalbe P. 18. *waraséngya* Tr.

waras ölyv, héja; habicht P. 23. 51. *varáks* id. Bd. Tr. *wārās* M. 41. — *w. átā*, *wātē* mostoha apa, anya; stiefvater, stiefmutter M. 9.

waréok (r.) ohrschmuck aus gänseadaunen Gn.

warkondar- v. *wakokt-* id. Tr.

warña v. *parña* id. P. 46.

waraitlaš csipog (a fecske); zwitschern (die schwalbe) P. 54.

waša vejsze-féle; fischergerät aus latten; котцы Tr.

wasartol- undorodik, fitymál; eckeln; брезговать.

wáš összefüggő; zusammenhängend, verbunden; слитно Tr.

waš szemközt, ellenében; gegenüber, gegen einander (passim) *wáš* (m.) Bd. — *w. liaš* szemben találkozik; sich begegnen Bd. Tr. *w. tolám* szembe jön; entgegen kommen Tr. — *w.-omša* doppelthüre P. 56. — *waš-waš-tene* egymással; mit einander, gegenseitig. *wáš* id., *w.-w.-tek* egymáshoz; zu einander Bd. *wašákšo dēno* id. Pu. 20. *waš-waš koštaš* együtt élni, keveredni; zusammen leben, sich vermischen Ocs. 123. Ist. 175.

wašák maradék; rest P. 20. *lēm-w.* leves-maradék az edényben; suppen rest im gefäss — *šadrá-w.* blatternspuren Tr. — *jor-wašák* kreis, umkreis (?): *kūšan j.-w. polpomos* Tb. 187.

waškalém bepiszkit; beschmutzen Tr. *waškalalt-* pass. Zag. 31.

waške (cs.) gyors; schnell Bd. gyorsan, mindjárt; bald, schnell (passim) *waškerak* id. Gn. 27.

waškém (cs.) siet; eilen Bd. Tr. Bk. 47. *waškeše* hamarkodó; übereilig Bd. — *waškóktém* caus. Tr.

waštandarém v. *waškalém* id. Tr.

wašt v. *wošt*.

wašt- v. *wostarém* id. Tr.

waštaltém változtat, cserél; wechseln, tauschen Tr. *waštaldem*, *waštaltém* (m.) Bd. *woštaltém* Gn. 68. *oksám w.* pénzt vált; geld wechseln Ist. 199. *waštaltošo* geldwechsler Ist. 264. — *waštaldam* változik; sich ändern, *waštaltaldam* cserélődik; sich umtauschen Bd. — *waštálteók* változatlanul, örökké; unveränderlich, ewig Km. 6.

waštaltemaš változás; veränderung Bd. *waštaltoš* (m.): orolaw. örváltás; wache-ablösung Bd. — *kok waštaltoš wurgem* két öltöző ruha; zwei anzüge Ist. 139.

waštár jávor; acer platanoides Bd. Tr. P. 47.

waštareš eleibe, ellen; entgegen, gegen Bd.

wástoš ágy; bett (v. *wakšoš*) Tr.

wate asszony, feleség; weib, ehefrau (passim) *wato* Gn. 2. Ocs. Ist. *wätü* (m.) *wäta* (m.) Bd. *wätö* M. 82. — *watödömö* nőtlen; ledig, *wätän* *ödör* *nälšö* házas; verheiratet M. 71. *aza šočmaško koššo* w. hebamme Ist. 53. Ocs. 38.

watér (r.) szállás; quartier Tr.

watolok feleség; gemahlin Ocs. 83. Ist. 118. *watelukeš* *nalaš* feleségül venni; heiraten, zur frau nehmen Bd.

watrénge v. *wačrenge* id. Tr. — *čara* w. denevér; fledermaus Tr.

waze hagyma; zwiebel Tr.

wažár (m.) csökönyös; widerspenstig Tr. keményszivű; harterzig (m.) Bd. — *wažarangam* (m.) hartherzig sein Bd. — ? cf. t. *oza* zorn, *ozařlo* beleidigend Radl.

wažok rézsutos; schief P. 6. Gn. Tr. *wažok* id. Bd. — *wazokemdem* rézsutossá tesz; schief machen Bd. — cf. t. *auš* schief Radl.

wažon kettéágazás; gabelung Tr. *enger wažonošto* an der gabelung des flusses NyK. 3, 135.

wážok öl; klaffer Bd. *wažok-kut* сажень длины Tr.

we ... v. *wi* ...

wečerná (r.) vecsernye; vesper Ocs. 92. Ist. 131.

wéčo kerítés; zaun P. 16. kert; garten P. 25. — *weče*: *kudo* w. udvar; hof Bd. *wiča* *karám* istálló; viehhof, stall Gn. 57.

wečkeš v. *wičkiž*.

wečkežemam vékonyodik; dünn werden — *wečkežemdem* vékonyít; verdünnen Bd.

wedra (r.) veder; eimer Gn. 27. *wedrä* Bd.

wējā prēm; gebräme; onymka Tr.

1. *wek* (t.) tagadó igével: soha; mit negation: niemals G. 67. *w'ek* Step. 8. Ocs. 30. — *wekat* Gn. *w'ekat* Ocs. 32. *wegát* id. — *wekát* talán; vielleicht Bd. *wekāt* gewiss Tr.

welam leesik; hinunterfallen G. 67. kihull; ausfallen (haare) Bd. *welam* id. Gn. allmählig nieder- oder umfallen Gn. — *welem* elejt, elönt; fallen lassen, giessen Bd. Tr. Gn. elszór; verstreuen Tr. giessen P. 15. *weledem* fr. *wilem* (m.) Bd. Tr. fémét olvaszt; metall schmelzen (eig. giessen) Uf. 66. Tr. *welokti* schmelzen lassen; *šörtnö dene welokten šondokten* liess es mit gold belegen (vergolden) Ocs. 54. [(m.) *wel* (m.).

wele csak; nur Gn. Ks. Km. *vele* Bd. *welo* Uf. Car. P. *welä*

welle hám; innere baumrinde Bd. Tr. *wile* Tr. *wolo* P. 47.

welož ék, ék alakú ereszték a ruhában; keil, zwickel (im gewande) Gn. *welož* einsatz im kleide, wo die geraden streifen des zeugs nicht hinreichen Bd. — cf. t. *bül*-abscheiden, zerteilen *bülem* abschnitt, kapitel Bál. *ülüs* anteil, abteilung Radl.

wem velő; mark Gn. Bd. — *wim* (m.) Bd. M. 6. — *wuj-w.* agyvelő; Gehirn Gn. *wuj-wim* (m.) id. Bd. — cf. *memék* cs. *mime*.

wenge vő, sógor; schwiegersohn eidam, der mann der jüngeren schwester Gn. Tr. *wenge* Bd. *wingö* id. M. 9.

wenčajem (r.) megesket; trauen *w'enčajalt* összekel; sich verhehlichen Tb. 67. *w'enčajamo tajn*-házasság szentsége; ehesisacrament ibid. 86.

wenéc (r.) koszorú; kranz Bd. *wenčá* id. Tr. *wenčá* (m.) Bd.

wenók (r.) fürdő seprő; badequaste Gn. 45. *wenók* P. 25. *wenók* Tr.

wer hely; stelle, platz Gn. P. Ks. Km. Bd. *wer* Bk. Gn. Ocs. Zol. *wär* (m.) (*per*) Bd. — *weré*, *werčon* helyett, miatt, végett, róla; anstatt, wegen, von Gn. — *weré*, *werečen*, *werič*, *werec* (m.) *werecen* (m.) *perec* (m.) Bd. *werčen* P. 11. *werčon* Bk. *werč* Ist. 283. *wäreš* (m.) Bd. id. *werčcin* за, о, ради, по причинѣ Tr. — *werem* id. Bd. — *ilome wer* lakás; wohnung Ist. 46. — cf. cs. *woron* stelle, platz.

wera (r.) hit; glaube Gn. *wera* Bd. *w'era* Tr. Bk. Ocs. Ist.

werblud, *welblúd* (r.) teve; kamel Bd. Ocs. Ist.

weremja (r.) idő; zeit Tr.

weremtém helyet elkészíti valami épület alá; platz bereiten unter ein gebäude Tr. — *wereštam* valahová jut; irgendwohin geraten Gn. Bd. fogságba jut; gefangen werden Gn. talál; finden (als etwas) Bd. Ist. 245. Máté 24, 46. попадаться, причитаться, припоровляться Tr. — *wereštedem* fr. Bd. — *wereštare*m megtalál, elér; erreichen, auffinden Bd.

werež gerenda; dachsparren Gn. — ár; pfrieme Bd. *wөрѣž* id. Tr. [(m.) Tr.]

werge vese; niere Gn. Bd. *werge* id. Tr. lép; milz Tr. *wärge* *werkos* lápföld, ingovány; moorgrund Tr.

werme v. *werge* id. Tr.

w'erno (r.) igazán; wirklich Ocs. 70.

weršók (r.) hüvelyk; zoll P. 26.

wesa vederhordó rúd; wassertrage Ringwall. — cf. вѣсы *wage*.

wese, *weš* más, második; ein anderer, der zweite Gn. Bk. Tb. *wise*, *wes* Bd. *weson-weson* oškenoštom egymást; einander (acc.) Car. 24. *ikton-weson* id. Uf. 25. *ikta-wese* id. Bk. 59. — *wes-were*, *wes-werešte* másutt; anderswo — *wes-wereš* máshová; anderswohin — *wes-wergeč* másunnan; anderswoher — *wes-kana* máskor; andersmal Bd.

wesla (r.) evező; ruder Tr.

wet (r.) hiszen; ja, nämlich Gn.

wet-wulno ólom; blei; свинець Tr. NyK. 6, 204.

wi ... v. *we* ...

wi (cs.) erő; kraft Bd. Tr. *wiä* (m.) Bd. — *wies* erőszakosan; gewaltsam (adv.) — *wipeš* alig; kaum Tr. *wipeš istošo* (= *osalam* ist.) gonoszúl cselekvő; böse handelnd Tb. 167.

wiaš egyenes (*kue* nyírfa) gerade (birke) P. 58. Gn. *wijaš* id. Gn. igazságos; gerecht Gn. — *wijakše*, *wiäkše* őszinte, őszinteség; aufrichtig, aufrichtigkeit Bd. *wijaš* (m.) szerény alázatos; bescheiden, unterwürfig Bd. — *wijákš* mild, ruhig, gerecht Tr. — *wiašan* csendesen; ruhig (adv.) Ks. 43.

wiašlok igazságosság; gerechtigkeit G. 70.

wič, *wič* v. *wiř*.

wič viz; wasser G. 4. — v. *wüt*.

wicašem (t.) veszekedik; sich streiten BMK. 9, 34. Tr. *wičašem* id. Tr. — cf. *učašem*.

wičerange, *wičorange* venyige, inda; rebe, ranke Gn. *umola-w*. hopenranke G. 45. *wočo w*. denevér; fledermaus Gn.

wičke (m.) kegyesen, hizelgően, gyengéden; gnädig, schmeichelnd, zärtlich (adv.) Tr. — *w. purtaš*, *nalaš* befogad, fölvesz; annehmen, finden *w. kološtaš* meghallgat; anhören Bd. — *wičkialt-kézzel* vereget (hizelgésből; leicht mit der hand schlagen (schmeichelnd) Tr.

wičkož vékony, finom; fein, dünn *wičkiž* Pu. 44. — *wičkež*, *wičkedä* Bd. *wēķeš* Bd. *wočkož* Tr. *wēčkōž* M. 20. id. *wičkiž* NyK. 6, 193. — *wičkož mardež* erős szél; scharfer wind Gn. 72.

widandēm elsülyeszt hajót, eláraszt; versenken ein schiff, überschwemmen; потопляю Tr.

wigak v. *wik* id. Tr.

wij = *wi* Step. 4. *wijge* mindnyájan; alle Ocs. 11. *wojge* alles G. 3. *wijtok* erőszakosan; mit zwang Ocs. 52. *biteš* id. Ist. 72. *wi-onlok* erő; kraft G. 61.

wijanmáš szelídség, alázatosság; sanftmut, demut Tr.

wik egyenes; gerade (adiect.) Bd. Tr. adv. Gn. *wikošt deno kalasaš* gradaus (aufrichtig) sprechen Zag. 16.

wikšlandarēm bepiszkit, beken; verunreinigen, beschmieren Tr. — cf. *ukšonžam* t. *ukšo*.

wiktarēm kiegyenesít; grade machen Bd. Tr. kinyújt; ausstrecken (die hand) Bd. Máté 12, 13. Ist. 66. eligazít, gyógyít; zurecht machen, heilen Bd. *korablam w*. hajót kormányoz; das schiff lenken Ist. 142. — *wiktäräs* lenken, regieren; править M. 34.

wiř (m.) = *wel*: *wiřnä* Km. 11. *wiřnäšä* Km. 18. — *wlän* BL. 1, 35. *wike* BM. 5, 23. *wēķ* Sm. 8. *wēķō* Sm. 12. *wika* BM. 5, 11. —

wilecen Km. 60. *wlec* M. 18. *wilwec* BJ. 6, 32. v. *welne* — *welan* — *welko* — *welič* id.

wilam (cs.) megdöglik; krepieren Tr.

wila (cs.) dög; aas Máté 24. 28. Tr.

wilk (r.) vessző, ág; gerte, zweig Bk. 72. *wilik* id. Tr. — *wilka* villa; gabel (esszeug) Tr.

wilē növény-nedv; fruchtsaft M. 46. — cf. t. *ülām* pflanze.

wimā (t.) segítség; hülfe Tr. (m.) Bd. *wima* id. Bd. — *gemeinsame* unentgeltliche hilfarbeit Tr. — t. *ömā*.

winem kiegyenesül, kinyújtózik; gerade werden, sich ausstrecken Gn. Bd. Tr. *wojném* id. Tr. gesund werden Gn. *winem šogalem* sich erheben Pn. 11. — *winal-* fölegyenesezik; sich aufrichten G. 64. *winaldam* sich ausstrecken Bd. — cf. *wik*.

winamat (r.) bűnös; sündig Ist. 47. *wijnamat* Ocs. 35. *wina-mato* bűn; sünde Ist. 37. *wijnamate* id. Ocs. 28. *wujnomat* (m.) Bd. Tr.

winamatlaš (r.) vádolni; anklagen Zag. 14. *wujnomatlanda-rém* (m.) id. Bd.

wiñem gödör; grube Gn. 22. Ocs. 92. *weñem*, *wähām* (m.) Bd. *wñema* Bk. 37. *wñem* Máté 8, 20. *woñem* P. 6. Ist. 131. Tr. id. — *pincze*; keller Gn. medve téli tanyája; winterlager des bären G. 79. — cf. *müñem*.

wiñer vászon; leinwand Gn. 17. *wöñer*, *weñer* id. Bd. *woñer* Tr. — cf. *miñer*.

winograd (r.) szőlő; traube Uf. 23. Car. 22.

wir (r.) világ; welt Bd.

wire (cs.) köles; hirse Bd. *wir* Tr.

1. *wišem* mér; messen, wägen Gn. Tr. *wišen šuktodemo* mérhetetlen; unermesslich Ist. 42. *wisem*, *wisedem*, *wiskalem* Bd. — *wisaldam* das mass treffen (intr.) Bd. — cf. cs. *wiś*.

2. *wišem* (cs.) repül; fliegen Tr. — cs. *wiś* t. *oč*.

wiśa mérték; mass, gewicht Gn. Bd. mérleg; wage M. 54. *wiśadeak* mértéktelenül; masslos Ks. 60. — cs. *wizi* r. вѣсъ, вѣсы.

wiśkor: *w.-luđo* récze-fajta; irgend eine entenart Gn. *wiśker* id. Bd.

wislaném ellene kel, rátámad; losgehen gegen jemanden, angreifen Gn. *wislānem* (m.) id. Bd. — megsért, megboszúl; beleidigen, rächen Tr. *wistarém* verwirren, in aufregung bringen; *мясти* — antreiben (das pferd), *погонять* (лошадь) Tr. — cf. *učašem* u. t. *ušnā-* widersprechen, *üstās-* sich anfeinden Radl.

wište tönköly; spelt Gn. *wiste* Bd. Tr. *puri-wište* (m.) id. Tr.

wiś nyitott; offen Bd. Gn. Tr.

wiśkođe folyékony, híg; flüssig Gn. — *wiśkodo* Tt. *wiśkēdō* M. 65. *wiśkede* Bd. *wośkēdō* M. 71. *wiśkodo*, *wiśk'od'o* W. 30. id.

wiškedemam higúl; flüssig werden, sich verdünnen — *wiškedemdem* caus. Bd.

wišnöpka (r.) cseresznyefa; kirschbaum M. 45. — r. вишня.
wišräs köles; hirse M. 20.

wiř öt; fünf Bd. *wič* P. Gn. *wic* (m.) *wiz* (m.) Bd. — *wiřot* (abs.) Gn. *wizot* Ist. *wizit* (m.) Bd. Tr. — *wisle* ötven; fünfzig Gn. Bd. *wizle* (m.) *wizlu* (m.) *wislu* (m.) Bd. — *wizemise*, *wizemiše*, *wizitise*, *wizimša* (m.) *wizimše* (m.) ötödik; fünfte Bd. — *wič-or* fünfkoekenstück Pu. 39. *wzur* M. 55.

wit erőszakkal; mit gewalt, gewaltsam Ringw. *witeř* id. Zag. 33. Máté 5, 41. *biteř* Ist. 72.

wita: *tumer wořtet tul wita* a tölgyesen keresztül a szél fú; der wind weht durch den eichenwald Pu. 37. *kuer wořtet jür, lum wita* eső, hó járja át a nyírest; der regen, schnee schlägt durch den birkenwald ibid. — cs. *wit-* t. *üt-*.

witá (cs.) istálló, ól; stall Bd. Tr. *witá* (m.) Bd.

witnem kér, imádkozik; bitten, beten Gn. 55. *witneze* докладчикъ изъ числа мелкихъ боговъ Tr. — t. *üten-*.

witňalal-: *witňalal-witňalal kaina* fortwährend antreibend (? sic.) fahren wir P. 58. — cf. *wita*.

wižatka (r.) megvesztegetés; geschenk zur bestechung (взятка) Gn.

wø . . . *wě* . . . v. *we* . . . *wi* . . . *wo* . . . *wu* . . .

wöcomatém csipog; zwitschern Gn. 57.

wöcköžemd- vékonyít; verdünnen M. 80. — cf. *wickož*.

1. *wějákš* font, rőf; pfund, elle Tr.

2. *wějákš* gerades holz, tauglich zu kienspänen Tr. — cf.

wijákš.

wor elrepül; wegfliegen P. 27.

wořa (m.) nemzetség, származás; geschlecht, herkunft Tr. — cf. cs. *wur* samen.

worceán (m.) szép; schön, hübsch; красивый Tr.

worék: *kařtá w.* rúd, pózna; stange P. 27. — cf. *kařtá* 1.

worém belső, kebel; нѣдро Tr. — cf. cs. *woron* — t. *urintin* insgeheim Bál. *urun* heimlich Radl.

worgeřke gömbölyü; rund Gn.

worloč pautz (onomat.) Gn. 1.

worlok (cs.) mag; same Zol. *wurlok* id. Tr. — cs. *wur* cf. *urlok*.

worwoká hengeralakú; cylindrisch, walzenförmig Tr.

wose sovány; mager Tr.

woswurak (r.) összes; alle insgesamt Ocs. 43.

wladika (r. m.) fejedelem; fürst Bd.

wlast (r. m.) hatalom; macht Bd.

wilec, *wíem* v. *wilec*, *wíiem*.

wo . . . *v.* *wa* . . . *wu* . . .

woč: *wočan* farkú; schwanzig G. 59. — *r.* *хвостъ*.

wočiná (*r.* *m.*) ország, vidék, haza; land, gegend, heimat Bd.

wočíná *ibid.*

wočok öl, mérték; klafter, mass M. 56. *wočik* Tr.

wočko (*r.*) sajtár, bödön; zuber P. 56. Ocs. 90. Tr. Gn. *wočka*
Bk 14. *w.* *üzgar* konyhaszerek; küchengerät Bd.

wočma lefekvés; das sich niederlegen Ks. 31. *wacma* Km. 42.
wočmo leesés; das niederfallen Pn. 11. — *v.* *wozam*.

wočmalt- csipog; zwitschern Pu. 38.

woco reves, korhadtt; maserig (holz) Tr.

wočšaš járandó; was jemandem gebürt (zufällt) (*tar* der lohn)
Zag. 46. — *wočšaštok* járandóság; der gebührende (zufallende) an-
teil Ist. 233. *v.* *wozam*.

wodo *pütüränge* denevér; fledermaus NyK. 6, 204. — cf. *wada*.

woer vad; wild — *woerlan*- menschenscheu werden; *дичать*
— *woerlandar*- caus. Tr. (< *r.* *бои, боецъ*?)

wojinča (= *dene*) vele, szerint; mit, gemäss: *jumon küstömö*
w. gottes befehl gemäss Ocs. 41. *wojnča* id. 118. — ? cf. *wojna*.

wojna (*r.*) had; heer Uf. 96.

wokolmaš, *wokolmuš* szégyenérzet; schamgefühl Bk. 50.

wokšom dér; reif G. 53. [baum] Bd.

woktam megnyes, lehámoz; beschneiden, abschälen (einen
wokten (*woktena*) mellette el, hosszában; neben, entlang

Bd. Tr. rajta; an Pu. 28. *woktenák* P. 11. *возлѣ, подлѣ, около* Tr.

wol (*cs.*) kis teknő; trog Gn. Bd. válú; rinne Bd. — *wal* (*m.*)
Bd. *wolo* jászol; krippe Ist. 185.

wolém leszáll, leereszkedik; sich herablassen, herabsteigen
Gn. Bd. Tr. *woledem* fr. Bd. — *walem* (*m.*) id. Bd. lenyugszik (a
nap); (die sonne) geht unter M. 50. *wolen-kajem* elmerül; unter-
sinken Ist. 221. *woltem* leszállit; herablassen Bk. 108. Ist. 288. Tr.
woldem, *waltem* (*m.*) Bd. *widen w.* levezet; hinabführen, *šupšon w.*
lehúz; hinabziehen — *woltekt*- levetet; hinabnehmen lassen Ist.
287. — *wolalden* *wojžes* leesik; fällt hinab G. 44. *wolen-wožes*
id. Tr.

wola (*r.*) akarat, szabadság; (freier) wille, freiheit Gn. Bd. —
tágas; geräumig M. 73.

wolak (*cs.*) válú; rinne Pn. 40. Gn. 71. Tr. — cf. *wol*.

wolgaltam (*wolgaldam* Bd. *wolgoltam* Tr.) világít; leuchten
G. 50. Tr. fénylik; glänzen Bd. Gn. villámlik; blitzen Bd. világos
lesz; licht, hell werden Gn. — *walgaltam* id. M. 81. — *wolgalde-*
dem fr. Bd. — *wolgaltarem* megvilágít; erhellen Gn. *wolgoltarém*
id. Tr. *wolgaldará* villámlik; es blitzz Bd. *wolgončá* id. Tr.

wolgáltmo napfény; tageslicht P. 27. *wolgaltmo* hajnal; däm-
merung, tagesanbruch Ist. 33. *wolgaltšaš* id. Ist. 289.

wolgénzo villám; blitz P. 19. — *wolgenže* Gn. 58. — *wolgunžo*, *walganžä* (m.) *wálganca* (m.) Bd. *walgénžes* M. 49. *wolgonžo* NyK. 6, 194. *wolgončo* id. Tr. — *kukšo* w. wetterleuchten Tr. *w.-kugo-jumo*, *w.-kugo-pujrošo* gottheiten des blitzes Tr.

wolgeđo világos; hell, leuchtend Gn. 50. *wolgeđo* id. Tr. hell, glänzend Bd. világosság; licht G. 50. — *keče* w. napfény; sommer-schein Bk. 49. *wolgeđolok* világosság; helligkeit G. 56.

wolgežam hajnalodik; es tagt Tr. *wolgežšam* id. ibid. — *wolgežam* id. Bd. *wolgežšaš* hajnal; dämmerung, tagesanbruch Car. 38.

wolgodemam megvilágosul, fényesedik; hell, glänzend werden — *wolgodemdem* caus. Bd.

wolžwo (r.) böles, jós; weiser, wahrsager Máté 2. 1. Ist. 188.

wolók (cs.) jószág, marha; vieh Gn. 35. — *woluk* Bd. *wolek* (m.) Bd. *wolik* Ocs. 10. Tr. Bk. 48. (m.) Bd. id. — *w.-šočen-kugo-jumo* oder *kugo-pujrošo* oder *awá*, *w.-sažče*, *w. kaznačej*, *w.-serlagoše* vieherhaltende gottheiten Tr.

wološ (r.) község; kommune Gn. — *wolosnoj* præfect einer *wološ* Bd.

wolnaj (r. m.) szabad; frei Bd.

wondo szál; stiel, stengel Gn. id. bot; stecken Bd. Tr. bokor; strauch Tr. *panda* (m.) Bd. *wondo* P. 47. *toja-w.* bot; stab Gn. *äy-galtoš panda* (m.) id. Bd. *tul-w.* piszkafa; feuerkrücke Gn. *šuar-w.* mozsár; stössel Gn. Bd. *kugo-wuj wondo* weberwalze Bd. *löčka-panda* (m.) tüskebokor; dornbusch Bd.

wonžem vizen átkel; über ein wasser gehen od. waten Gn. — *wonžem*, *wanžem* (m.) Bd. *wončem* Tr. über etwas hinübergehen — *wonžoktarém* hinübertragen Ocs. 64. über ein wasser hinübergehen lassen Tr. — *wonžuktarém* Bd.

wónžo átkelés; überfurt P. 21. *wončák* gázló; furt Tr. *wánžak* id. NyK. 6, 213.

wopš méhkas egy faüregben; in einen wachsenden baum ausgehölder bienenstock Gn. Tr. *w.-mora* id. G. 59. *w.-kandra* ein strick, vermittelst dessen man zum bienenstock klettert Tr.

wor tolvaj; dieb P. 22. Gn. Tr. — cs. *wuru* r. воръ.

wor-piro farkas; wolf Ist. 211. — cf. cs. *wurum-žüre* id. (eig. lang-schwanz.)

worotá (m. r.) kapu; thor Bd.

worwanže, *worwanže* árnykép; schattenbild Gn.

wosko (m.) v. nüske id. Tr.

wošt keresztül, át; durch (passim) *wašt* (m.) Bd. Km. *waštak* (m.) Tr. *woštak* kezdettől fogva; von anfang an Zag. 26. — *jüt w.* die ganze nacht P. 11. — *w.-ončomo* tükör; spiegel Tr. *wašt-kajša* átlátszó; durchsichtig Bd. *waš kajšo* id. M. 65. *wašt tumendēmā* klar gelehrt Km. 23.

woštarem v. *wonžoktarém* id. Bd. Tr. — *waštem* (m.) id. Bd. *woštareš* eleibe, ellen; entgegen, gegen Gn. *woštalam* nevet; (laut) lachen Gn. P. 3. Tr. Ocs. 12. *woštalam* Ist. *woštulam*, *waštalam* (m.) Bd. id. *waštölam* M. 80. — *wošteltém* megneveltet; lachen machen Tr. *woštuldem*, *woštuldolam* fr. Bd. — cf. t. *ozai* lácheln Radl.

woštolmás nevetés; das lachen Tr. *woštulmaš* Bd.

woštuldos nevetség; lächerliches Bd.

woštor vessző; ruthe, gerte Gn. reis P. 24. *woštor*, *waštor*, *maštar* (m.) *wašter* (m.) Bd. — *šter-w.* fürdőseprő; badebesen Tr. — cf. *üster-w.*, *kertni w.* drat M. 64.

wot feszes kötél; gespannter strick, *eyeremše w.* garn (nicht gewebe) der spinne Gn. — *wod egeremše* pókháló; spinnengewová gödör; grube Tr. [webe Bd.]

wowoš P. 26. v. *wopš*, *wowoš-kerém* P. 25. v. *wopš-kandra*, *wowošan pušénge* ein baum mit einem bienenstock P. 25.

wowsek (r.) teljesen, általában; ganz und gar, im allgemeinen Tr.

wozam esik, lefekszik; fallen, sich legen Bd. Ist. *wazam* (m.) Bd. — *wožam*, *wožám* niederfallen, sich niederlegen, haften, anschlagen; gerathen, kommen Gn. — *wožam* gelingen, von statthen gehen; *ложьсь*, *woleń-wožám* niederfallen Tr. — *wožám* sich niederlegen Ocs. 23. — *woč* (pers. 3.) er legt sich nieder P. 3. *wočšo* (prt.) P. 30. *wočde* lefektvés nélkül; ohne sich niederzulegen Uf. 23. Car. 22. — *taržom monaro wozesh telanda puem* den lohn, der dir gebührt, gebe ich dir Ist. 230. *wozedem* fr. *wazalam* (m.) mom. — *wazaktem* (m.) *wazektem* (m.) ejt, helyez; fallen lassen, stellen Bd. — *keča wazalma napnyugot*; sonnenuntergang Bd.

wozém ír; schreiben Bd. Tr. Ist. Tb. *wojzém* Ocs. *wozaldam* pass. Bd. — *wozén koltomó* levél brief Tb. 168. *wozomáš* id. ibid. 248. *opáš wozomó* tűs festmény; malerei (bild) Zag. 11.

wojžak, *wožak* (cs.) tűzhely; herd Gn. 17. *wožak* Tr. id. *wozak* id. kályha eleje; platz vor dem ofen *wacák* (m.) Bd. — *wozaka* kályha; ofen P. 51. — cs. *wočaz* t. *učak*.

wož gyökér, ág, fog; wurzel Gn. Bd. *korno w.* keresztút; weg-scheide Gn. Bd. *wožon* ágas, kétágú; zweizinkig Bd. — *waž* (m.) id. Bd.

wožolám szégyenli magát; sich schämen Tr. — *wožolám* Ist. Ocs. *wožlám* Gn. *wožlám* Bd. *wažlam* (m.) *wažalam* (m.) Bd. *wažolám* M. 80. id. — *wožoltarém* megszégyenít; beschämen Tr. Ocs. 70. *wožoltarém*, *wažaltarém* (m.) id. Bd. *wožolt-* szomorkodik, levert; niedergeschlagen sein; *унывать* Tr. — *wažöltő* szégyenlős; schamhaft M. 74. *wožulšan* id. Bd. *wažöltömő* szemtelen; frech M. 74. *wožuldomo* Bd. *wožoldemo* Bk. 68. id. *wožuldók* szégyen nélkül; ohne scham Bd. — cf. t. *iza* scham Radl.

wožolmás szégyenkedés, szemérmesteskedés; scham, blödigkeit Tr. szeméremtest; schamteile Ocs. 15. Ist. 20. *wožolmas* lelkiismeret; gewissen NyK. 3, 149. — *w. paša* schändliche that Ist. 37. *w. šomák* unsauberes, ungeziemendes wort Bk. 59.

wožlanem gyökerezik; wurzeln — *wažangam* (m.) id. *wažanektem* (m.) meggyökereztet; wurzeln lassen Bd.

wr-gečē, wrgeñej v. *wür* . . .

wüē, wiē (= *wüt*) folyó; fluss G. 58. *os w.* der fluss Bje-laja Gn.

wučem vár; warten Gn. Tr. Bd. *kiván*; wünschen Bd. *wočem* (ny.) W. 23. *wožem* (m.) *wužem* (m.) Bd. — *wučedók* váratlan; unerwartet Bd. *wučedómo godomak* unerwartet, plötzlich (adv.) Bk. 66. — *wučomés nālam* hitelbe vesz; auf borg nehmen, *wučomés puém* auf borg geben, leihen Tr. *wučas puém* kölcsön ad; leihen Zag. 23.

wüčkem vállát veregeti; auf die schulter klopfen Bd. *simogat*; streicheln G. 57. — *wüčken* örvendő; euch freuend G. 55.

wüčō rovátkā; kerbe Gn. Bd. *pikš-w.* nyíl-rovátkā; pfeilkerbe Bd. — *wüčū* czélgomb a fegyveren; fliege an der flinte Tr.

1. *wüdəm* vet; säen Gn. 42. Bd. — *szór*; streuen Gn. — *wüdəm* säen Tr. Ocs. 9. — cf. *üdem*.

2. *wüdəm* vezet; leiten, führen Gn. — *wādēm* Bk. 18. *wōdəm* Ocs. 122. *widēm* Bd. Tr.

wüdənem vizessé, nedvessé lesz; nass, feucht werden — *wüdužgēm* id. Tr.

wüdəlam begöngyöl, föltekér; wickeln Gn. *wüdəlam, wēdölās* M. 81. *widolam* (m.) id. *widedelam* fr. Bd. *wüdəlām* einwickeln Ist. 185. *wüdul-* id. Ist. 29. *wüdülām* Tr. betakar, bepólyáz; einhüllen, *wüdülālām* pass. Tr. — *wüdülen olaš* hadarva beszél; schnell reden, schnappern Bd.

wüdnaleš vizessé lesz, megvizesedik; feucht werden P. 50.

wüdülkā tekercs, nyaláb; rolle, ein stück; *свертокъ, штука матерія* Tr. — cf. *wüdəlam*.

wuğal hangutánzó, a mint valaki a vizbe megy; onomat. wenn man ins wasser geht G. 27.

wuj fej, vég; kopf, gipfel (passim) kalász; ähre Gn. Tr. Bk. 40. — *ške wujšto dene ojlen ulut* sprachen für sich Máté 9, 3. *jeŋ wujš ik kuwsinom puen* fejenként egy korsót adott; jedem einzelnen gab er einen krug Ocs. 68. *kudo wueš* házanként; von haus zu haus Ocs. 45. — *wujan* fejes Bd. *šörthō wujan ši šörgaš* ein silberner ring mit goldener fassung G. 73. — *wujgok, wojge, wojgen* mindén; alles Gn. *wüjge* id. Uf. 59. *wujgók* egészen, mindenestül; gänzlich Bd. *wujgeak* teljesen; völlig, gänzlich Zag. 63. — Össz. *w.-šepél* nacken, genick, *w.-koprák* agy; schädel, *w.-korka* (m.) id., *w.-tórok* agyvelő; gehirn, *w.-p'ordēm* fejtető; spitze des kopfes, *w.-*

sawortoš szarufa; dachsparren (*papká* m.) — *wuj-dene oĵla* im fieber phantasieren, *w. ümbäl-kugo ĵumo* (*kugo-puĵrošo*) beschützer des kopfes Tr.

wijaš szerény, szelíd; bescheiden, mild NyK. 6, 213. — cf. *wijaš*.

wujém ož nyakszirt, agy; nacken, schädel Tr.

wuĵgorka halottak emlékünnepe; gedenkfeier für die todtten — *w. čüктаš* eine solche feier halten Bd.

wujlok főnök; vorgesetzter Ocs. 94. *wulik* id. Tr. *wujluk, wulik* (m.) gubernator, fürst Bd.

wujstok (m.) a fej alja; der untere teil des kopfes; внизъ головою Tr.

wuĵšanem (= *wuĵš-šanem*) gondolkodik; denken Bd.

wuĵér ár; pŕieme M. 29. *wuĵér* id. Tr. — cf. *wérőž*.

wül (m.), *wil* (m.) Bd. v. *wal* id.

wula (r.) méhkas; bienenstock Tr.

wulača: *olača-wulača* tarka; bunt P. 58. — cf. *ola* 2.

wuldurcán fürj; wachtel Tr.

wulén megsárgult; wurde gelb Tr.

wulno ólom, ón; blei, zinn Gn. *wulno* Pn 34. M. 64. *wulne* P. 15. *wolne* Bd. Tr. *wulna* (m.) Bd. *wolno* Tr. — *w. šor* свинець Tr. *oš-w* олово Tr.

1. *wülö* kancza; stute Gn. P. — *wülö, wlä* (m.) Bd. *wüle* Bk. 18. *wülü* Tr. *wölö* M. 33.

2. *wülö* szijács; splint Gn.

1. *wüma* (t.) segítség; hülfe Gn. *wümä* id. Tr.

2. *wüma* = *üm'a*: *wümam pu* adj egy csókot; gieb einen kuss! Gn.

wundo: *ĵob-w.* sark; ferse; *ši w. kazna* geldkasten mit silbernem boden (? sic) Gn. — *ši w. pénz*; geld G. 55. — cf. *pundo*.

wür, *wür' vér*; blut Gn. — *wür, wir* (m.) Bd. *wür, wir* (m.) Tr. *wür* Bk. *wür* Uf. Car. *wér* M. 6. — *w. korno ér*; ader Bd. *w.-šer* puls Tr. — *wür-geče* szerda; mittwoch Bd. — *wir-geče* m. *würkečo* Bk. 34. *wrgečo* M. 52. id. — *würän véres*; blutig Bd.

würáy (cs.) kötél; strick Pu. 23. *würáy* bindschnur, bindstrick Tr. *würáy* wurfschlinge, spannstrick Gn. — *würan, würen, wiren* (m.) Zol. — cs. *wiren*.

würangam megvéresedik; blutig werden — *würangdem* caus. Bd.

wurďá- nyél; stiel P. 21. *wurtó* id. Bd. *wurt* weberschaft Gn. *wurt-toĵa* id. G. 31. — *wurtaš* nyélnek faragott fa; zum stiel geschnitztes holz Bd.

wurgem ruha; gewand, kleider P. 7. Bd. Gn. Bk. 14. *wörgem* M. 15. *worugem* Bd. — *w.-pač* saum des kleides M. 15. *w. körgö* kleiderfutter ibid.

würgeñe réz; kupfer Gn. Bd. — *wörgeñö* M. 64. *wirgeñe* (m.) *wergeña* (m.) Bd. *würgeñe* Tr. Ist. Ocs. id. — *w. oksá* kupfergeld Tr. — cf. cs. *pogor t. bakir*.

würgenzök (t.) fátýol; schleier P. 52. — t. *börkäuë* decke *börkän-* sich bedecken.

wurgo Gn. *wurgo* P. 6. *kit w. kar*; arm. Gn. *jol w. lábszár*; bein Gn. *jol w. id.* P. 6. *šudë wurgö* stengel M. 46. *towar w. axen-* stiel Gn. 3. — *wurgan*: *kužo w. hosszúlábú*; langbeinig Gn. 60. — cf. *porkó* (cs. *wuraz*, *wuragon t. uzak?*)

wurgumná jobb oldal; rechte seite Tr. *wurgumlá* id. Km. 5.

wuroś, *wurś* aczél; stahl G. 56. — *wurás* Gn. *wurus* Tr. *w.-* *kürthö* Gn. 77. id. — *wulno-wursan* aus blei-stahl Pu. 35.

wurk interj. von hüpfender bewegung Gn. 20.

würlém bevérez; mit blut beschmieren Ocs. 27. *földagad viz-* *kórságtól*; aufschwellen von wassersucht — *elájúl*; in ohnmacht fallen Tr.

würlänge czinege; meise, parus Bd. *wurlänge* Tr. *wörlänge* M. 41. — cf. *murläge*.

wursem (cs.) szíd; schelten Gn. *wursem* Zol. Bd. Ocs. 70. *wursen* haragosan; zornig Ist. 98. *worsem* (m.) Bd. *worsem* (ny.) W. 23. — *wursedem* háborúskodik; krieg führen Bd. *wursedelam* fr. Bd. *wursedalam* Bk. 45. (m.) Bd. *wursedelam* (m.) veszekedni; zanken Bd. — cs. *wurś*.

wursu cs. háború; krieg Ks. 58. *wursa* Km. 86. *wurso* Bd. *wurs* Ist. 96. *wurso* Uf. 71. j. id. — *wursa* (m.) veszekedés, hada- *kozás*; zank, streit, krieg Bd. — cs. *wurś*.

wurt, *wurtaş* v. *wurđá* — *wurt* die netze am weberstuhl (an die stapfen angebunden, welche mit den füßen getreten werden) Bd.

wurt-wart tüstént; unverzüglich; немедленно Tr.

1. *wurzálam* letelepedik; sich niederlassen Gn. 55. *keče wur-* *zálmé* napnyugot; westen Gn. *wurzáltarem* (sich?) sesshaft machen Gn. hinpflanzen G. 59.

2. *wurzálam* = *purzálam* nyom, facsar; pressen Gn.

würzó fali fecske; mauerschwalbe; ласточка-какатка Tr. — *würzümö* *kaik* id. *ibid*.

würž ár; able, pfrieme Gn. *würüz* жегало Tr. *würüz* NyK. 6, 195.

wuskemtém kiherél; castrieren Tr. *wuskemdém*, *wuskemdelám* Bd. — cf. *muskuntém*.

wuško herélt (ló, ökör); kastriert (ochs, waltach) Gn. *wusko* Bd. *wussa* böség; fülle Pu. 17.

wuš (cs.) illat; geruch, duft *salma wuš* a serpenyő illata; duft der bratpfanne G. 55. — v. *puš*.

wüt Gn. P. Bd. *wüd* Uf. Car. *wüd* Tr. Tb. *wüd* G. 27. *wöd* M.

24. *wez*, *wit* (m.) Bd. *wid* (m.) Bd. M. 19. víz; wasser — Össz. *w-ono* кругъ на водѣ Tr. hullám; welle Tb. 219. *w-tolken* id. *ibid.* *w-wal* id. Tb. 247. *w-wom* id. *ibid.* *w-uálmo* vízözön; sintflut Tb. 46. *w-nálmáš* (m.) id. Bd. *w-nalmaš* überschwemmung Bd. *w-ná-lon* id. Tr. *šinža-w.* könny; thräne Gn. Bd. — *w-wara-šodor* orion-gestirn; созвѣздіе петровъ крестъ, *w-p'ortem* örvény; wasser-strudel, *w-tele* schnepe, *w-otozá* tyúkszem; hühnerauge, *w-türaka* ufer, *w-šar*, *w-ūgo* haarwurm, *w-korem* meder, flussbett, *w-šör*, *w-jęgoř* wassersucht — *w-on-kugo-jumo*, *w-pujrošo*, *w-awá* was-sergottheiten Tr.

wut-wut lautliche nachahmung des windes Gn.

wütá istálló; stall P. 18. — v. *wita*.

wütel szalonka; schnepe Pu. 42. *wütele* (k.) W. 31. — v. *wüt*.

wuwer (cs.) gonosz szellem; böser geist (beim menschen) Gn.

waraš-w. der böse geier P. 58. — meteorstein, welcher nahe zum zuschauer herabfällt und von zauberern für einen drachen gehalten wird Tr. — cf. *uwer*.

wuzil: *šorok-wuzil muřom muren ilen* (molitwa-wlakom muren) — siralmas gyász dalt énekelt; er sang ein trauriges klagelied Ocs. 110.

wužuk: *čola úbur wužuk lin potenot* merő vér lettek; sie wurden ganz voller blut Ocs. 92. — ? cf. t. *ožok* feuchtigkeit, nässe.

wužalém elad; verkaufen Tr. *wžalém* M. 19. — *wžalem kašě* kereskedő; kaufmann M. 10.

wžátka (r. m.) nyereség; gewinnst Bd.

Z

zāj v. *izāj*, *ožāj* Bd. Tr.

zakon (r.) törvény; gesetz Gn. Bk. 42. (m.) Bd. *zakonnik* (m.) törvénytudó; jurist Bd.

zamon, *zaminrak* (t.) gyorsan; schnell G. 4.

zapás (m. r.) eleség, készlet; vorrat Bd.

zapowed (r. m.) parancs: befehl Bd. Bk. 53.

zar, *zara* (m.): *mazar*, *mazara* mennyi; wie viel Bd. — cf. *nare*.

zara (r.) hajnal; morgenröthe Gn.

zarčene v. *wacene* id. Tr.

zautřená (r.) reggeli mise; frühmesse Bk. 58.

zawet (r.) szerződés, szövetség; vertrag Gn. Bd.

zawetnan (r.): z. *čučes* es verursacht neid oder ärger Gn. 27.

zawot (r.) műhely; werkhaus Pu. 34.

zdorowajtle (r.) üdvözöl; grüssen Gn. *zdorowitlem*, *zdrawla-jem* (m.) id. Bd.

zerla méreg; gift Tr.

zlod'ej (r. m.) gonosztevő; bösewicht Bd.

zülükt-, zûz- hámoz; schälen; *лущить* Tr. — cf. *sûgzem* id.

zw'er (r.) vadállat; wildes thier Uf. 11. Car. 10. Ist. 155.

Ocs. 109.

Ž

1. *žalajem* (r.) kíván; wünschen Gn.

2. *žalajem* (r.) sajnál, bedauern Bd. *žalaém* Tr. *žâlâém* Km.

42. *žalajnem* Bk. 37. — *jängëm žâlâjšë* kegyes; mild U. 78.

žalga kék; blau; *сини* Tr. — cf. *žarge*.

žalkalem, žaledem v. *užalem* Bd.

žalwaia (r.) fizetés; gehalt Gn. *žalowanja* zsold; sold Bd.

žap idő; zeit Gn. 58. Tr. Pu. 40. jahreszeit Bk. 34. *ik žapoštak* egy pillanat alatt; in einer secunde Bk. 46. — cf. t. *čak* zeit cs. *čox*.

žapas utravaló; reisekost Gn.

1. *žaplem* (cs.) tisztel, becsül; ehren Gn, Uf. 23. Car. 22. Ist. 135. Tr. — cf. *čaplem* — *žeplem* id. Tr. Bd. — cf. *ežaplem*.

2. *žaplem* (a.) számot ad; rechenschaft geben Bd. Bk. 43. *žeplem* (m.) id. Bd.

žará (r.) hajnalpir; morgenröthe Bd. *žora* (m.) Bd. *žärä, žera* id. Tr.

žarga zöld; grün Bd. *žarge* Tr. *žarga* M. 24. v. *užar, užarge*.

žaritlem (r.) süit; braten Gn.

žawa (cs. r.) béka; frosch Gn. Tr.

-*že* (r.) ugyan, pedig; aber, dagegen — *ža* (r.) Bd.

žep (cs.) tisztelet; ehre Km. 47. — cf. *čap* — számadás; rechenschaft Bd. *žepā* состояние Tr. — cf. *ežep*.

žertva (r.) áldozat; opfer Bk. 85. Ocs. 18. Ist. 23.

žertwennika (r.) oltár; opferaltar Ocs. 51.

žga v. *užga*.

žgar, žgär v. *üžgar*.

žogol ofengabel; *ухватъ* Tr.

žom: *žom žom ojár* — teljesen világos; ganz hell P. 26.

žwata (r.) szerszám; geräthschaft Gn. 58. ruhák; kleider G. 5. 22. ágy; bett G. 45. ágynemű; bettzeug Gn. — r. *живота*.

Genetz Arvid gyűjtésének felhasználásával szerkesztette

SZILASI MÓRICZ.

Kisebb közlések.

Új finn nyelvtan. SETÄLÄ E. N. *Suomen kieliooppi. Aänne ja sanaoppi.* Helsingissä, 1898. 8-r. XII. 128 l. — SETÄLÄ, a kinek kitűnő finn mondattana már két évtized óta forog közkézen, újabban közrebocsátotta a finn nyelv hang- és szótanát is. Már *A jelenkori nyelvtudomány alapelveiről* (*Nykyaikuisen kielentutkimuksen periaatteista*) írt népszerű füzetében (1891) tett néhány megjegyzést a finnországi nyelvtanok tárgyalásmódjának némely részleteire, a melyek a nyelv életének mostani fölfogásával teljesen ellenkeznek, s harmadéve egy szünidei egyetemi tanfolyamban tárgyalta a nyelvtudomány és a nyelvtanítás viszonyát. Az előttünk fekvő könyvecskével meg akarja mutatni, hogy — a régi eljárással szakítva — miképen kell a nyelvet tanítani, hogy ne gyökereztesünk meg a tanulóban a nyelv életéről egészen ferde fölfogást. Természetes dolog, hogy épen most, mikor jóformán a nyelvtan egész rendszere vitássá van téve, nem is gondolt arra, hogy minden hibát kiküszöböljön és minden kíváncsi újítást végrehajtsa, hanem épen csak a legszembeszökőbb helytelenségek kiirtására törekedett. Beéri azzal, hogy a nyelv tényeit konstatálja úgy, a hogy most vannak, és nem bocsátkozik nyelvtörténeti fejtegetésekbe, mert azok nem tartoznak e könyv keretébe. Azért pl. általában nem beszél hangváltásokról (csupán oly esetekben, mikor az irodalmi nyelvben egymás mellett használatosak más-más fejlődési fokon álló alakok), hanem hangváltakozásokról; csak itt-ott, a hol az általános alapelv megsértése nélkül tehette, mutat rá röviden a történeti fejlődésre. A szótövek tanát is módosította. Természetes, hogy a szótövek történeti fejlődéséről itten nem szólhat; de minthogy ragokról okvetlenül kell szólnia, s a szótő és a rag különválasztásának tisztán a mostani nyelv szempontjából kétségkívül van lélektani alapja, mindegyik szóalak tövéül (mint BUDENZ is) egyszerűen a szó hangtestének azt a részét veszi, a mely a rag leválasztása után megmarad.

Anyag tekintetében a legszükségesebbre szorítkozott, de a kisbetűs

szakaszokban kissé tovább is terjeszkedett, minthogy a könyv egyszersmind arra a czélra is készült, hogy egyetemi előadásai alapjául szolgáljon.

SETÁLA ezzel a könyvével, mint előbb már a mondatánával, ismét megmutatta, hogy nemcsak éleselméjű és nagytudományú nyelvbúvár, a ki a tudományt biztos és nagy lépésekkel viszi előbbre, s a kit szigorú és következetes módszeres eljárása megóv minden elhamarkodott egybevetéstől és következtetéstől, hanem kitűnő didaktikai érzékkel és tehetséggel megáldott nyelvtanító is, a ki rendkívül világosan és szabatosan tudja elmondani azt, a mit tanítani akar. Például csak a hangtani részt emelem ki, a melynél teljesebb és jobb nincsen egyetlen-egy finn nyelvtanban sem.

A könyv főképen iskolai kézikönyvek készült ugyan, de a szak tudósok is haszonnal forgathatják, nekik is van belőle mit tanulniuk. A finn nyelven megjelent valamennyi finn nyelvtan fölött magasan áll, és egyik-másik része BUDENZ nyelvtanához képest is haladást mutat.

Sz. J.

Hajdú. A hajdúságról mint eredeti magyar gyalogságról szelvényben hosszában szólnak mind a magyar, mind a külföldi hadi és történeti művek. Félelmes katonák voltak, a kiktől rettegett a polgár meg a föld népe. A bányavárosok követői még Bocskay korában is az ördög apostolainak nevezik őket. Így állván a dolog, nagyon is rájuk illett a török *hajdud* (rabló) szó, vagy a délszláv *hejduk*. S nyelvészeink innét származtatják a *hajdú* szót. Azonban mind a *hajdú* szónak származtatása, mind a hajdúság intézményének, illetve eredetének eddig ismert és elfogadott ismertetése nagyon is távol áll az igazságtól. Már az a körülmény, hogy a hajdúság a legmagyarabb vidéket lakta, s hogy foglalkozása egyenest a magyar alföldhöz kötötte, ellene mond annak a föltevésnek, mely a hajdú szót idegenből kölcsönzöttnek mondja. A hajdúság ósrégi foglalkozás volt, s még mielőtt a török Európába költözött, már sok, igen sok embernek volt kenyérkeresete. Eredeti magyar volt a foglalkozás, s magyar volt a neve is. S csak az idegen befolyásnak köszönhetjük, hogy a régi *hajtó* szó *hajdúvá* változott.

A magyar marhakereskedés már a XIV. században az országnak egyik legfőbb jövedelmi forrása volt. A XV. században a kedvező viszonyok között meg oly erőssé fejlődött, hogy a külföldiek szinte hihetetlen dolgokat írtak Magyarország kiterjedt marhakereskedéséről és rengeteg marhaállományáról. Nagy erőre kapott marhakivitelünket még a XVI. század zavaros viszonyai sem bírták gyöngíteni vagy megrontani. Ez volt az ország első jövedelmi forrása akkor is, vagy a mint a magyar kamara mondta: éltető ere (nervus aerarii). Ma már szinte mese számba megy, ha azt állítjuk, hogy a XVI. században, mikor az ország javarésze a törököt uralta, egy-egy hetivásárra négy—ötezer magyar marhát hajtottak fel Bécsbe. Olyan kis határvároskák, mint Himberg, Laxenburg, Neustadt már a mohácsi veszedelem előtt azzal dicsekedtek, hogy vásárjukon egy-egy évben húsz-húszezer magyar marha elkel. Morva- és Csehországot is jórészt Magyarország látta el; ezért kellett Auspitzban (a magyar marha-

hajtók *Pusztapéc*snek mondták) magyar kamarai tisztviselőket tartani. Velence város és vidéke állandóan magyar marhát vágatott. Még akkor is, midőn a marhakereskedés appaldatorok kezén volt, legkevesebb húsz-ezer darabot hajtottak ki egy nyáron. Szóval, a magyar marhát (mint egy XVI. századi okirat mondja: «*magnos cornutos boves Hungaricos, qui sunt omnes coloris fejer szőjke*») szélteben ismerték és vásárolták.

Mondanunk sem kell, hogy a rengeteg marhát lábon hajtották ki. Míg Erdélyből, vagy Délmagyarországból Bécsbe értek, épen három hó telt el. De azért, a mint az idő enyhülni kezdett, megnépesedtek királyi utaink, s egész késő őszig ezer meg ezer bokor és folt marhát hajtottak külföldre. Minden bokornak, minden foltnak megvoltak a maguk *hajtói* és botos legényei. A hajtók dolga volt a marhák megvédelmezése. Az utak bizonytalanok voltak, főleg a hódoltság idején; nemcsak rablók, hanem urak és parasztok is lesték a vonuló marhacsordákat, s ha csak egy harapást tettek a vetésben, vagy ha az útról csak egy lépést letértek, már birságolták a gazdákat. Ilyenkor aztán nagyon is elkelték a jó markos *hajtók* vagy *hajdúk*, a mint őket később nevezték. Száz és száz okirat szól azokról a valóságos csatákról, a melyeket ezek a hajtók vívtak a támadóikkal, vagy azokról, a melyeket harcuzvágyból ők maguk idéztek elő. Fegyverök kezdetben rengeteg nagy, csomós husáng volt («*ingentibus fustibus nodosis, quales hajdones gestare solent*»). A XVI. században azonban már puskát és kardot is hordtak.

Természetes, hogy mikor háború vagy más ok miatt megakadt a marhakereskedés, a több ezer hajtó kenyér nélkül maradt. Ilyenkor összeverődvén, ott a Tisza hátán meglehetősen csatapatét csaptak. Így esett meg, hogy az 1514. évi 60. és 61. törvényezikk a fegyverviselést nekik megtiltotta. Bár e törvényt rendelet alakjában I. FERDINÁND is megújította, a hajtók azért mégis fegyveresen jártak. S mivel 1526 után a két király közt dúló háborúban nem akadt dolguk, beálltak SZAPOLYAI táborába gyalogosoknak. I. FERDINÁND a saját pártjára akarván csalogatni e rettenthetlen népet, 1530. június 30-án azt írja, hogy a hajdúkat («*oder Ochsentreiber*») könnyen meg lehetne nyerni, ha a marhahajtásnál előnyöket ígérnének nekik.

Ime maga I. FERDINÁND király is világosan *marhahajtó*knak mondja a hajdúkat. A bécsi közös pénzügyi levéltárban több száz olyan XVI. századi okirat van, a melyekben czéltudatosan «*Ochsentreiber*»-eknek, vagy latinul «*abactores boum*»-nak írják, illetve fordítják a magyar *hajtó* szót. Semmiesetre sem teheték volna ezt, ha a hajdú nem *hajtó*, hanem a törökből vagy délszlávból átvett *hajdud*, vagy *hejduk* lett volna. Érdeemes megemlítenünk, hogy már a XVI. században sok hajtó végleg abba-hagyta mesterségét s a katonáskodásból élt. Ezeket a *hajtókat* és a mesteriségük mellett megmaradtakat az okiratok olykor világosan megkülönböztetik egymástól. Így 1554. aug. 19-én SFORTIA PALLAVICINI azt írja a királynak, hogy az egyik dunántúli vásáron a hajtók (de nem olyanok, a kik zsoldba szegődtek) összeveszttek a törökökkel és 18-at közülök megölték. («*Pervenerant hajdones aliquot, non tamen illi, qui stipendio conducti sunt*» etc.)

A marhahajtók adták az anyagot a hajdúsághoz mint gyalog katonasághoz még a tizenhetedik században is. VOLKRA gróf pl. panaszkodik 1671-ben a király előtt, hogy a lipótvári őrségben sok a *hajdú* (egysze-

rűen *Ochsenknecht*nek írja), elég lesz ebből úgymond 80 darab. Inkább a konfiskált javakba fogadjanak egy csomót («ain gewisse Anzahl Ochsenknecht»).

Mondanunk sem kell, hogy a németek a *hajtókat* saját kiejtésük szerint *haituk*nak hívták és írták. A bécsi marhakereskedők és mészárosok maguk is tartottak egy csomó magyar *hajtót*, a kik a magyar vásárokon megvett marhákat föl*hajtották*. Sőt — a mi szinte hihetetlen — már a XVI. században olvassuk, hogy az összes bécsi marhakereskedők és mészárosok tudnak magyarul. A birodalmi városok kereskedői pedig magyar tolmácsokat tartottak, s azokkal jöttek a bécsi marhavásárra. A bécsi vásárok felügyelőjének (handgravius) és hivatalnokainak kinevezésénél meg föltétel volt a magyar nyelv tudása. Ime ilyen hatása volt nyelvi tekintetben a magyar marhahajtásnak.

Meg kell jegyeznünk, hogy a bécsiek, habár fizették a *hajdúkat*, azért meglehetősen félték e marczonea néptől. A XVI. század közepén már a városba sem bocsátották a magyar *haitukat*, hanem az úgynevezett magyar úton, a városon kívül két csárdát nyitottak számukra. S a *hajdúk* itt ittak, míg a *tőzsérek* — így nevezték magukat a magyar marhakereskedők — a városban az adás-vevéssel elkészültek. Ausztriában a törvény azt is tiltotta, hogy valaki a Bécsben vásárolt marhákat magyar *hajdúkkal* *hajtassa* tovább a birodalomba. A *hajdúk* Bécsből csak az el nem kelt marhát *hajthatták* vissza Magyarországra.

Megemlíjtük még, hogy a XVI. századi német oklevelek a *hajtó* (*hajdú*) szót vagy egyszerűen lefordítják (Ochsentreiber, Ochsenknecht), vagy pedig a magy. kiejtést utánozva *heyttuck*, *heyttucken*, *heidog*, *heydocken* stb. szóval írják. Latin nyelvű okirataink rendszeren «abactores boum»-nak mondják a *hajtókat*, vagy pedig *hajdo*, *hajdonez*nek (de sohasem *hajdu*, *hajdunes*) írják. Egyébként Mossóczy a Corpus Juris 1584-i kiadásában szintén megemlíti, hogy a *hajdú* szó a *hajtóból* lett.★)

TAKÁTS SÁNDOR.

A Festetich-kódex egy ismeretlen másolata. — Nagy Géza m. n. múzeumi tisztviselő a nyár folyamán meglátogatta kézdivásárhelyi Vásárhelyi Géza tinnyei földbirtokos régiséggyűjteményét, s ez alkalommal a tulajdonos egy papírra írt, negyedréttű, magyar nyelvű kódexet mutatott neki. A kéziratból kiírt néhány mondatból aztán megállapítottuk, hogy a szöveg a Festetich-kódex szövegével egyezik. Vásárhelyi a kéziratot 15 forintért egy szlavóniai magyar embertől vette, a ki előbb a kéziratot Strossmayer püspöknek ajánlotta volt fel megvételre. A püspök azonban a magyar emléket nem vásárolta meg.

A Festetich-kódex Kinizsi Pálné Magyar Benigna számára készült zsolozsmás könyv; jelen alakjában másolat s a legfényesebb középkori magyar nyelvemlék. Az eredetinek a korát 1494 tájára teszi, még pedig azon az alapon, hogy a 177. lapon «Paal wram betegseegerewl zerzet Imaadsaag» áll, a mely Kinizsi Pálra vonatkozik (+ 1494 máj. 3.) és hogy a 2. lapon a Kinizsi-Magyar czímer van. A Feste-

*) Az összes itt idézett okiratok a bécsi közös pénzügyi levéltárban vannak.

tich-kódexből mindössze egy levél hiányzik; a 218. lapon ugyanis ez áll: «Itt egy levél heával vagyon.»

A Vásárhelyi birtokában levő másolat, melyet a következő sorokban Vásárhelyi-másolatnak fogok nevezni, a XVI. század második felében, ennek is inkább a vége táján készülhetett. A másolat 4-rétű (magassága 18½, szélessége 14 cm.; a Fest.-k. 12-rétű) s összesen 119 lapja van. A papírra írt másolat igen gondos, álló és folyóírással van írva; minden lap gondosan meg van vonalozva (21 sor), a lap szövege pedig kettős vonalú keretbe foglalva. — A kéziratot egyszerű, arannyal vagy cinóberrel festett kezdőbetűk díszítik. Itt-ott a kezdőbetűknek csak a helye van meg, pl. a 78-ik lapon a *Jelenek*-ből csak a *-lenek* van meg, a *Jehelye* üres. — Általában a Vásárhelyi-másolatot a szebb és a leggondosabban kiállított kéziratok közé kell sorolni.

Hasonlóan gondos a Vásárhelyi-másolat kötése is; a kézirat egykorú fehér disznóbőr kötésben van, első fedéllapján Krisztus mellképével. A fedéllap belsején ez áll: *Hic Liber est meus | testis et Deus quis | illum quesit hoc nomen | erit Joannis natus |* (a név ki van vakarva) *vocatus*. Ez a beírás 1809-ből való, a mint ezt az odairt anno elárulja.

A Vásárhelyi-másolatnak az első lapján teljesen idegen kézzel ez van beírva: «1648 dik Esztendőben kinyomtatot.» — Mennyiben igaz ez az állítás, mindeddig nem tudtam eldönteni.

A Festetich-kódex és a Vásárhelyi-másolat szövegükben teljesen egyek; a részletes bibliografiai leírásnak a feladata megállapítani, hol teljesebb az egyik, s hol kisebb terjedelmű a másik. A két kézirat föltérése azonban a szövegek sorrendjében van. A Festetich-kódex 416 lapja a Vásárhelyi-másolatban így foglal helyet:

Fest.-k.	1—140. lap,	Vásárhelyi-másolat	1— 91. lap.
«	142—177. «	«	« 94—103. «
«	178—180. «	«	« 92— 93. «
«	365—416. «	«	« 104—119. «

Ez összeállításból az látszik, mintha a Festetich-kódex teljesebb volna a Vásárhelyi-másolatnál. Ez azonban csak látszat. A Festetich-kódex csak úgy hemzseg az ismétlésektől (vö. Nyelvelméltár XIII : XII. l.); a Vásárhelyi-másolatban nincs ismétlés; itt a másoló ismétlés helyett mindig odairja, hogy «nezzed elől a tizenegyedik foliumot», vagy «nezzed N° 31» stb.

A Vásárhelyi-másolat írója értelmes, tanult ember lehetett, a ki a kéziratot valósággal szerkesztette. A Festetich-kódexből tudvalevőleg hiányzik egy levél; ez a levél is főrészében, a mint a Vásárhelyi-másolat bizonyítja, ismétlés volt. A Vásárhelyi-másolat a Festetich-kódex hiányzó levelét így egészíti ki (vö. Fest.-k. 218. l. Nyelvelméltár XIII : 56.; Vásárhelyi-másolat 57. l.): (erewk) «kewl ewrewkkee Amen. Antiphona Alleluya Alleluya Alleluya. Dichösegh*) Attyanak etc. *Inuitatorium*.**) Uduő[z]legy Maria, malasztal | tellyes; Ur nagyon te ueled. Aldoth te asszony allatoknak | közötté. Uduőzlegy Maria etc.

*) Az ő, ü hangok fölül egy félköröcskével ~ vannak ellátva.

**) A kurzív vörös cinóberrel, a ritkított arannyal van kifestve.

Psalmus.

Jöietek örölylünk Istennek, uigadgyonk mi üdüösséges | Uronk-nak etc. nezzed az első fol. N° 2.»

A Vásárhelyi-másolat tehát bizonyítja, hogy a Festetich-kódex elveszett levelén ugyanaz volt, a mi a megmaradt 1., 2. és 3. lapján van.

A Vásárhelyi-másolat napfényre jövéseével egy egész csomó kérdés vár megoldásra; ilyen kérdés a két másolat egymáshoz való nyelvi és szövegbeli viszonya; részletes vizsgálatot kíván majd az is, hogy mind az a tanítás, a mit eddig a Festetich-kodexről terjesztettünk, teljesen megállja-e ma már a helyét.

E kérdések egyikére-másikára alkalomadtán még visszatérek. Ezuttal meglegszem azzal, hogy megállapítottam, hogy a Festetich-kódex teljes szövege meg van a gondos, XVI. század végéről származó Vásárhelyi-másolatban is.

MELICH JÁNOS.

Rába, Rábca. Hazánk helyneveinek a vizsgálata a kezdet legkezdetén áll; hiányzanak még a munkálatokhoz a megfelelő adat-gyűjtemények is, a milyenek volnának a történeti geográfiai szótárak vagy a jelenlegi helyneveket magukban foglaló, a tudomány részére is használható gyűjtemények. (Üdvös volna Pesty kézirati gyűjteményét szótárban feldolgoztatni.) Mert a helynevek eredete vizsgálatához történelmi ismereteken kívül kiváló nyelvészeti készség is kell. S a helynevekből kihüvelyezhető nyelvi sajátosságok, főleg ha a helynevek datált adatokkal ismereteseek előttünk, első rangúak mind a nyelvészet, mind pedig az illető terület története tekintetében. A helynevek helyes értelmezése pedig első sorban nyelvészeti feladat. E gondolataimat a *Rába*, *Rábca* is igazolhatja. A *Rábat* a rómaiak *Arrabo*-nak hívták; semmi kétség, hogy ez az állítólag kelta szó és a magyar *Rába* egy és ugyanaz. Csak az a kérdés, miképen. A szláv nyelvekben az ósszláv szókezdő vokális + *r*, *l* + consonans csoport: úgynevezett *olt*-, *ort*-ből *lot(a)*, *rot(a)* lett a szláv nyelvekben. Az óbolg. *raka* sepulcrum, cs. *rakev* egy a latin *arca*-val, az *Elbe* folyó neve latinul *Albis*, csehül *Labe* (Cosmas Chron. van a legrégibb adat, v. ö. Förstem. Altd. nambuch), lauz. szorból *Zobjo* (Gebauer, Hist. ml. 36.). A milyen már most az *Albis*-, *Elbe*-, szláv *Labe*, ép olyan a latin *Arrabo*-, szláv *Raba*. A *Raba* szókezdő *r*-je tehát szláv közvetítésre utalja a kutatót, a ki feljegyzi azt is, hogy *Raba* alak már 790-ben előfordul (Umlauft, Geogr. Namenbuch, Oesterley-ből). A *Rába* mellékfolyója a *Rábca* (németül *Rabnitz*, Lipszky) s szláv kicsinyítő képzővel van ellátva, s annyit jelent, mint kis *Rába*. Hasonló esetet találunk a *Mura* mellékfolyójánál, a *Mürz*-nél, melynek régi alakjai *Muoriza*, *Muriza* (v. ö. Förstemann és Umlauft); azaz a mai *Mürz*=kis *Mura* (vö. hasonló elnevezésre *Don* és *Donyec*, Oroszorsz.). A *Rábca* egy szláv *Rabica* átvétele, s az, hogy a németek *Rabnitz*-nak, mi pedig *Rábca*-nak hívjuk, bizonyíték, hogy közvetlenül a szlávoktól kaptuk. Idővel arra a kérdésre is megkapjuk a feleletet, milyen szláv nyelvű néptől vettük.

MELICH JÁNOS.

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő

FOLYÓIRATOK:

Akadémiai Értesítő. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti *Szily Kálmán* főtítkár. Tizenegyedik kötet. 1900. évfolyam.

A M. Tud. Akadémia üléseiről a tárgyalásokat jegyzőkönyvi alakban, az üléseken fölolvastott emlékbeszédeket, jelentéseket, bírálatokat, valamint az értekezések kivonatait (ha ugyan a kivonatozásra alkalmasak) külön cikkek során közli. Ismerteti az osztályértekezletek és állandó bizottságok tárgyalásait, kiegészítve belőlük azokat, a melyek szélesebb köröket is érdekelhetnek. Az Akadémia kiadásában vagy az ő támogatásával megjelent munkák- és folyóiratokról tárgyas ismertetéseket közöl vagy az illető szerzők és szerkesztők, vagy más megbízható szakférfiak tollából. Megjelenik minden hó 15-én. Évi előfizetési ára 6 kor. Az «Akadémiai Értesítő»-t díjtalanul és bérmentve kapják: az Akadémia minden rendű beltágjai, alapítványtevői s a Könyvkiadó Vállalat pártoló tagjai. Az I—X. kötet még néhány példányban rendelkezésre áll. Egy-egy kötet ára 6 kor.; a Könyvkiadó Vállalat új aláíróinak 4 kor. 50 fill.

Archaeologiai Értesítő. Új folyam. XX. köt. A M. Tud. Akadémia arch. bizottságának és az orsz. régészeti s embertani társulatnak közlönye. Szerkeszti *Hampel József*.

Czélja a hazai és külföldi archaeologiai és műtörténelmi mozzanatokat a közönséggel megismertetni, és kisebb archaeologiai s műtörténelmi cikkeket közölni. Megjelenik évenként öt füzetben, mindenkor hat nagy ívnyi tartalommal és számos képpel, február, április, június, október és december hónapok 15-ik napján. Bolti ára 12 korona; egyes füzetek ára 2 kor. 40 fill.

Athenaeum. Philosophiai és államtudományi folyóirat. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti dr. *Pauer Imre* osztály-titkár. Kilenczedik évfolyam.

Az «Athenaeum» a philosophia és államtudományok szakszerű művelését és tudományos irodalmi fejlesztését tűzi feladatául. Megjelen az Akadémia kiadásában évnegyedenként, évi 30—35 ívnyi tartalommal. Előfizetési ára 10 kor.

Irodalomtörténeti Közlemények. Tizedik évfolyam. Szerkeszti *Szilády Áron*, a bizottság előadója.

E negyedévenként megjelenő folyóirat a M. Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából bocsátatik közre s irodalomtörténeti tanulmányokat és adatokat közöl. Előfizetési ára egész évre 10 kor., egyes füzet ára 3 kor.

Mathematikai és Természettudományi Értesítő.
XVIII. kötet. A M. Tud. Akadémia III. osztályának folyóirata. Szerkeszti *König Gyula* osztálytitkár.

A «Mathematikai és Természettudományi Értesítő» a M. Tud. Akadémia III. osztályának folyóirata, melyben az ülésein részletesen bemutatott vagy csak röviden bejelentett tudományos munkákat teszi közzé, föltéve, hogy a követelményeknek megfelelnek. Az Értesítőben csak oly közlemények foglalhatnak helyet, melyek az illető szaktudomány művelésében az elért eredmények vagy a használt módszerek tekintetében haladást jeleznek és irodalmi szempontból is kellő gonddal készültek. Terjedelem tekintetében az Akadémia rövid és szabatos fogalmazást kíván, melyben a dolgozat tudományos tartalmának megértésére szükséges részletek kellően kidomborodnak. Az Értesítő évi öt füzetben jelenik meg; a füzetek megjelenési határideje február, április, június, október és december hónapoknak mindenkor utolsó napja. Előfizetési ára egy-egy kötetnek 10 kor.

Nyelvtudományi Közlemények. Harminczadik kötet. A Magyar Tudományos Akadémia nyelvtudományi bizottságának megbízásából szerkeszti *Szimyei József*.

A tágabb értelemben vett magyar nyelvtudományt öleli fel, melynek feladatai a magyarral hason alkotású altáji nyelveket behatóan tanulmányozni s tudományosan feldolgozni, kiváló tekintettel arra, hogy a magyar nyelv tényeinek földterítésére vagyis tudományos megfejtésére szolgáljanak. Más, bár nem hason alkotású nyelveknek, a melyek a magyarral történelmileg érintkeztek, reá gyakorolt hatását feltüntetni. Megjelenik negyedévenként, még pedig márczius, június, szeptember és december elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s előfizetési ára 6 kor.

Történelmi Tár. Évnegyedes folyóirat. Új 1900. folyam. I. Kiadja a M. Tud. Akadémia történelmi bizottságának hozzájárulásával a Magyar Történelmi Társulat. Szerkeszti dr. *Komáromy András*

A folyóirat ez új folyama a M. Tud. Akadémia történettudományi bizottságának nemcsak anyagi, hanem jelentékeny szellemi támogatásával is, a mennyiben a bizottság sok nevezetes hazai s a legnevezetesebb külföldi levéltárakból évtizedek óta gyűjtött és másolt magyar vonatkozású forrásanyagát a *Történelmi Tár* rendelkezésére bocsátotta, s ezzel valódi kincsesházat nyitott meg a történetkutatók előtt, melynek kincsei eddig jóformán használatlanul heverték a bizottság kéziratárában.

Egy-egy füzet bolti ára 2 kor., az egész évfolyamé 8 kor.

Megrendelhetők

a M. Tud. Akadémia könyvkiadó-hivatalában

Budapesten, V. kerület, Akadémia-utca 2. szám.

XXX. kötet IV. füzete.

1900. deczember 1.

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSABÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ára 1 kor. 50 fill.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TULAJDONA.

1900.

TARTALOM.

MUNKÁCSI BERNÁT. A vogul nép ősi hitvilága. (VII.)	Lap 353
PATKANOV SZERAFIM. Irtisi-osztják szójegyzék. (I.)	407
GOLDZIHNER IGNÁCZ. Müller Miksa	458

Ismertetések és bírálatok.

<i>Indogermanische Forschungen.</i> (Szerk. Brugmann K. és Streitberg V. XI. kötet.) — Ism. PETZ GEDEON	469
<i>J. Stöcklein.</i> Bedeutungswandel der Wörter. Seine Entstehung und Entwicklung. — K. O. Erdmann. Die Bedeutung des Wortes. — Ism. BALASSA JÓZSEF	479

Kisebb közlések.

NAGYSZIGETHI KÁLMÁN. Elkövetkezik	457
SZILASI MÓRICZ. Írmaq	484
— — Férfi, férj	—
GOMBOCZ ZOLTÁN. Bakesó	487
— — Csardak	—
— — Kar	488
— — Koslat	—
Új könyvek, füzetek	406

Folyóiratunk negyedévenként jelenik meg, mégpedig márczius, június, szeptember és december elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz tóból áll s ára 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó-hivatalához címezendő.

Kérelem: Kérjük a nyelvészeti munkák s különösen program-értekezések szerzőit, szíveskedjenek ismertetés végett munkájuknak egy-egy példányát beküldeni a szerkesztőnek: Budapest, VIII. József-körút 17.

A vogul nép ősi hitvilága.

(Hetedik közlemény.)

F) A vogul hitrege főbb alakjai.

1. Az é g a t y a: *Numi-Tārēm*.

A vogul pogányság mythikus képzeleinek s vallási tiszteletének legfenségesebb alakja: *Numi-Tārēm*, a mennyekben trónoló, mindenható ősiszten, alkotója a világnak s mindannak a mi benne jó, élet és halál ura, ki kegyesen viseli gondját teremtményeinek, de nem hagy megtorlatlanul bünt s igazságtalanságot. Mindnyáján — ember, állat ép úgy, mint a szolgálatában álló isteni lények serege — az ő gyermekei vagyunk s ő a mi «kedves atyánk», «apuskánk» (*Numi-Tārēm āškēm žum*: «N. T. atyácskám férfi» III: 381; *āsikeu*: «atyuskánk» III: 469; *āplēm, āplū*: «apácskám, apuskánk» III: 59, 296; I: 68; KV. *Nuñ-Tōrēm jāin, jājan*: «atyád, atyátok» IV: 103, 193; *ōmē jājēm* «kedves atyám» III: 126; LV. *Nuñz-Tārēm jāum, āšēm* II: 414; *Tūrum-jig* «atya» PATK. II: 40.). Ő minden hatalom kútfeje, az igazi «isten»; midőn a *tārēm* nevet közelebbi meghatározás nélkül emlegetik, őt értik, minthogy e szó fogalmának egész tartalma egyedül őt illeti meg valójában. A hívők dicsőítése alkalmazza ugyan e legmagasabb fokú díszjelzőt az ő alatta álló s tőle függő jótekonny hatalmakra, a bálványistenségekre is; de ezek tulajdonkép csak «*Tārēm-szerü*» személyek, a mint magát a lopmúszai istenke nevezi «*Tārēm-szerü, Kworēs-szerü* szent fejedelemnek» (*Tārēm-siriñ, Kworēs-siriñ jel-piñ ātēr* II: 276.). A «hatalmasabb istenségek» (*ñañrā tārēm, vāriñ tārēm*) révén terjedt a *tārēm* szó használatának köre általában a «jó istenségekre», tehát a csekély erejűekre is (*ajēmkitēm tārēm*), sőt ezek nyomán «fürtös *tārēm*-bácsikámnak» nevezheti az egér a

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő

FOLYÓIRATOK:

Akadémiai Értesítő. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti *Szily Kálmán* főtítkár. Tizenegyedik kötet. 1900. évfolyam.

A M. Tud. Akadémia üléseiről a tárgyalásokat jegyzőkönyvi alakban, az üléseken fölolvastott emlékiratokat, jelentéseket, bírálatokat, valamint az értekezések kivonatait (ha ugyan a kivonatozásra alkalmasak) külön cikkek során közli. Ismerteti az osztályértekezletek és állandó bizottságok tárgyalásait, kiegészítve belőlük azokat, a melyek szélesebb köröket is érdekelhetnek. Az Akadémia kiadásában vagy az ő támogatásával megjelent munkák- és folyóiratokról tárgyas ismertetéseket közöl vagy az illető szerzők és szerkesztők, vagy más megbízható szakférfiak tollából. Megjelenik minden hó 15-én. Évi előfizetési ára 6 kor. Az «Akadémiai Értesítő»-t díjtalanul és bérmentve kapják: az Akadémia minden rendű beltagjai, alapítványtevői s a Könyvkiadó Vállalat pártoló tagjai. Az I—X. kötet még néhány példányban rendelkezésre áll. Egy-egy kötet ára 6 kor.; a Könyvkiadó Vállalat új aláíróinak 4 kor. 50 fill.

Archaeologiai Értesítő. Új folyam. XX. köt. A M. Tud. Akadémia arch. bizottságának és az orsz. régészeti s embertani társulatnak közlönye. Szerkeszti *Hampel József*.

Célja a hazai és külföldi archaeologiai és műtörténelmi mozzanatokat a közönséggel megismertetni, és kisebb archaeologiai s műtörténelmi cikkeket közölni. Megjelenik évenként öt füzetben, mindenkor hat nagy ívnyi tartalommal és számos képpel, február, április, június, október és december hónapok 15-ik napján. Bolti ára 12 korona; egyes füzetek ára 2 kor. 40 fill.

Athenaeum. Philosophiai és államtudományi folyóirat. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti dr. *Pauer Imre* osztály-títkár. Kilenczedik évfolyam.

Az «Athenaeum» a philosophia és államtudományok szakszerű művelését és tudományos irodalmi fejlesztését tűzi feladatául. Megjelen az Akadémia kiadásában évnegyedenként, évi 30—35 ívnyi tartalommal. Előfizetési ára 10 kor.

Irodalomtörténeti Közlemények. Tizedik évfolyam. Szerkeszti *Szilády Áron*, a bizottság előadója.

E negyedévenként megjelenő folyóirat a M. Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából bocsáttatik közre s irodalomtörténeti tanulmányokat és adatokat közöl. Előfizetési ára egész évre 10 kor., egyes füzet ára 3 kor.

halászmadarat is (*nār xallew xum sa'in tārēm akim-ās* IV : 318.): mert ez állat amannak szemében szintén rendkívüli hatalmasság : pusztíthatja, kimélheti, ép úgy mint valami «istenség». Mielőtt tárgyalásunk során tovább haladnánk, vegyük közelebbről szemügyre ez érdekes mythikus szónak a közbeszédben és költői nyelvben igazolható egyéb jelentéseit, annál is inkább, minthogy ezeknek vizsgálata világot derít a *Numi-Tārēm*-hoz fűződő képzeteknek is eredetére s fejlődésére.

A *tārēm* szónak, melynek déli vogul változatai: LV., PV., KV. *törēm*, TV. *tārēm* s mely az osztják testvérnelyvben is előfordul *törēm* (AHLQV. ; *törem*, *törum* CASTR., *tārom*, *torom* PÁPAI K.), IO., KO. *tūrēm* (*tūrum* PATK.) alakban, minden többinek alapjául vehető közkeletű értelme: az ég mint a földnek ellentéte. Mint ilyennek ékesítő jelzői: a «fényes» (*pašēn törēm* I : 170 ; II : 431.), míg vele szemben a föld: «fekete» (*sēmēl mō*), továbbá: «az abroncskarika módjára menő (v. forgó) kerek ég», melynek «hét tájéka», «hét ruhaszárnnya» van (*kis-lakw minēm lakwiñ tārēm sāt sām* II : 123 ; *kis-lakw jāñxēm lakwiñ tārēm sāt kēmpli* II : 372 ; *kis jāñxi sāt tārēm* II : 331.), holott a föld «ülő, egy helyt álló» (*ūnlēp jelpiñ mā* II : 430 ; *ti ūnlēp sāt mā-lqmt* II : 353 ; *ōmēsta mēy* PATK. II : 174.) Kettős számi összetételes szerkezettel *mā'i-tārmi* (I : 101 ; *mēy-tōrmi* IV : 316—7.) a földet és eget mint összetartozó két felet, mint párt jelzi, olyformán mint ezekben: *ēkwāi'-qjkāi* «egy asszony s egy ember», *šāiñārā-āsāyā* «anyja s atyja», *nēy'i'-xummi* «nő és férj» s érdekes találkozás, hogy itt is a nő gyanánt felfogott föld (*sēmēl mā āñkw* «fekete föld anyja») szava van elül az összetételben s utóbb a férfinak, atyának képzelt égé (*tārēm ās* ; l. erre nézve bővebben: Vog. Népk. Gyűjt. I : 176.). A tavdai nyelvben megkülönböztetve az «isten» jelentésű egyszerű *tārēm* szótól az «ég» neve: *tārēm-poñ*, melyben *poñ* = LV. *pāñk*, ÉV. *puñk* «fő» (v. ö. LV. *khuj-pāñk* «hajnal pír az égen»).

Az «ég» jelentés alapján fejlött további értelme a *tārēm* szónak: időjárás, levegő ég, természet. A közbeszédben is járják az efféle szólások: *tārēm xātlāli, ās ētimi* «az idő (v. ég) nappalodik és esteledik» (IV : 392.), TV. *toi-tārēm* «nyár» (= ÉV. *tūw*), PV. *törēm polux ints* «az időjárás fagyásra vált» (III : 521.), *törēm tākwēs-poqlāi pāts* «az idő őszt felé jutott» (u. o.), *lūl törēm* (PV.) «rossz idő», *rākwēñ törēm, vōtēñ törēm voarlēs* «esős idő,

szeles idő képződött» (KV. IV : 321.), *tārem vōt' ti pokaps, tārem tūjt' ti jāñžes* «az időjárás szelessé változott (széllé tört elő), hóra fordult» (IV : 305.). Egészen az idő fogalmát fedezi a *tārem* szó e kifejezésekben: KLV. *āñ törémt* «mostanság; jetzt», *pēs-is törémt* «hajdanta, a régi időben»; ÉV. *pēs tārémt id.* (IV : 321.) || *am pū-tēm ʒoti jisēñ ʒum jisēñ tārémt pajēlti ?!* «az én üstöm micsoda korabeli ember koros idejében fog felfőni»?! = «nem akar felfőni» (отнынѣ до вѣки не скипнѣть); SZOTYINOVA), *ēlēm-ʒalēs jisēñ tārem, naññ tārem sāñkēmti* «ember idejebeli, ember korabeli világot (= időt) terem» (I : 80.). V. ö. itt: *tārem sātrēñ ʒātēl kāsēl ti ʒūltis* «az ezredik napig (= mindörökre) elmaradt (IV : 127.), melyben azonban *tārem* mint mythikus személy is fölfogható (t. i. «T. ezredik napjáig»).

Az «idő» szavainak más nyelvekben is észlelhető átvitelével (l. BALASSA-SIMONYI: TMNy. 586.) használatos a *tārem* szó az állapot elvont fogalmának jelzésére is, mint pl. ez idézetekben: *jāram tārem sāt jārem ti jārmilēmū, muñsēm tārem ʒat muñsēm ti ʒājēsū* «inséges világ (= állapot) hét inségébe estünk, szükös világ hat szükségébe jutottunk» (II : 349, 15), *jārem tāremnē, mon-sēm ārtne ʒājilāimū* «inséges világba, szükös időbe jutottunk» (II : 425.), *marīñ tārem saka marilāsēt* «szorult világban nagyon megszorultak» (II : 402.); IO. *jermem tūrum, mōn'dem tūrum* «bedrängte welt, dürfelige welt» (ПАТК. II : 46.); *sawīñ tārem* «inséges világ» (IV : 95.) | *urīñ tārem sāt ur jāñžeu, ārtiñ tārem sāt ārt jāñžeu* «oldalas világ hét oldala, módos világ hét módja szerint (= mindenféleképpen) forgolódunk» (II : 415.). Az eredeti «ég» képzet együtt mutatkozik az állapotéval e példában: *pūs kāt, pūs lu'il posiñ tārem elāl ʒātlaucē* «egészséges kéz, egészséges láb fényes ege (= egészség boldog világa, víg állapota) tovább derül (nappalodik); II : 431.).

Másrészt az ég «hét tájékú» voltának (*tārem sāt sām*), illetőleg végtelen kiterjedésének előtérbe lépésével kifejezheti a *tārem* szó a világ (mundus), továbbá a táj, vidék fogalmait is, mint pl. ezekben: *tārmūw mōtālē ti sāšʒati* «világunk im elöntödvé másra változik» (I : 69.); IO. *ʒanda-jağēñ sāñka tūrum* «des ostjakischen volkes heller welt» (= «e napfényes, emberek lakta földi világ»; ПАТК. II : 88.) | *mōt ʒum ūnlēnē nājiñ tārem, qteriñ tārem* «másféle ember lakta úrasszonyos, uras égtáj» (= «idegen vidék, ország»;

I: 45.), *qasä tārēm qasäi' minestä, väti tārēm vätiäi' minestä* «hosszu világtáját (vidéket) hosszan járt, rövid világtáját röviden járt» (I: 52.). Az utóbbi példákban a *tārēm* már valósággal nem az ég, hanem a föld vidékeit, tájait jelzi s így érthető az az ellentmondásnak tetsző jelentésfejlődés is, mely szerint a költői nyelvben magának a *földnek* is előfordul *joli tārēm* nevezete (III: 111, 116.), mely mint «alsó világ» (nem: «alsó ég»; v. ö. *joli mā χumiñ tārēm* «alsó földet lakó emberes világ» II: 101.) szemben áll a *numi tārēm*-nak nevezett «felső világgal», az éggel. Hasonlóképen vonatkozik a *mā* «föld» szó is az égre e kifejezésben: *tārēm-mān tēlem jāni' āwtēs* «égbe (tkp égi földbe) nyúló (termett) nagy kő» I: 59.). — A «rendkívüli nagyság» fogalomrészlete emelkedik ki a *tārēm* szó következő alkalmazásában: *tārēm jāni' ēsēr-mān ta patmēm* «igen nagy szégyenbe estem» (IV: 4.), mely szólásnak változata: *paul jāni', ūs jāni' ēsēr-mān pati* «falu nagyságú, város nagyságú szégyenbe esik» (III: 500.).

Vizsgálataink szempontjából különösen figyelemreméltók az ég s időjárás jelenségeinek ama kifejezései, melyekben *tārēm* cselekvő alanyként szerepel, mint «*tārēm* nappalodik, esteledik, fagyni kezd, szellé tör elő, hóra változik» stb. Ezek t. i., mint az énekek és regék világosabb előadásából kitetszik, voltaképp elhomályosult mythikus kifejezések, melyekben eredetileg *tārēm* alatt nem magát, a földünk fölött elterülő s szemmel látható *égboltot* értették, hanem ama hatalmas isteni személyt, melynek székhelyét és műveleteit az ősi néphit az égbolton s fölötte képzelte. Az égbolt neve: ÉV. *tārēm-zar* «égterület» (úgy mint: *mā-zar* «föld színe, felülete»), az *Numi-Tārēm* égatyának lakó területe, ő ott úgy jár, kél, munkálkodik, mint mi itt a földön s ama változások, melyeket az égen s levegőben látunk, az ő ténykedésének tünetei. «*Numi-Tārēm* atyuskánk» az, ki «nappali világosságban földerül s elsötétedik», ki a napot borússá, meleggé és hideggé «alkotja», «nyárrá, téllé változik», az évszakokat «megnyitja», a hőséget és fagyot «rendeli»; ő hull eső s hó alakjában a földre, ő bocsátja a szeleket, az ő hangja dörög a zivatarban, ő sujt nyílával s mennykövével a villám tüzeiben. Imhol az e felfogást igazoló adatok:

a) *Numi-Tārēm atya* «nappalodik», «világosodik», a nappalt «alkotja», «nyitja»: *χolit Numi-Tārēm āsēm ti χātālēs* «reggelre N. T. atyám im kinappalodott» (III: 64.) | *ülēm-samēl at majwāsēm,*

Numi-Tārēm jā'ikēm postilēmā samēl ūrāslēm «egy szemnyi álmod nem adtak (= nem hagytak aludni), N. T. atyuskám virradását (kivilágosodását) szemmel (= ébren) vártam (IV : 4.) || *Tārēm vārne saw χātēl vor-uj ali* «T. alkotta sok napon át öl erdei vadat» (II : 294.), *Numi-Tārēm āšékēm sārni sa'ipā sa'īn χātēl akw' χātēl vārēs: āwiñ kwol āwim lap tumēntawē*; *Numi-Tārēm āšēmnē vārēm sārni sa'ipā sa'īn χātēl kitit χātēl āwiñ kwol āwim pali pūnsawē* «N. T. atyuskám arany sugarú sugaras (hajfonatos) napot, egy napot alkotott: ajtós házam ajtaját lelakatolja; a N. T. atyámtól alkotott arany sugarú sugaras nap második napján ajtós házam ajtaját kinyitja» (III : 1, 2.), *Numi-Tārēm āšékēm χum takwsi-pāl wāti χātēl vārīlālī* «N. T. atyuskám, férfi ősztáji rövid napot alkotgat» (III : 381, 31.) | *Numi-Tārēm āšēm sorñi sařip jāmēs χātēl ti pūnsēm, sorñi vēšip jelpiñ jāmēs χātēl ti pūnsēm* «N. T. atyám arany sugaras szép napot nyitott (derített föl, hozott elő), arany szépségű (arczú) igen szép napot nyitott» (II : 274—5.), *Numi-Tārēm āšēm vārne sorñi sa'ipā saw χātēl vārñātā mañtiñ, sorñi vēšpā saw χātēl pūsnātā mañtiñ kwol-kiwrēmte kāsīñ jol ūnlilēm* «N. T. atyám alkotta arany sugaras sok napját mialatt ő alkotja, arany szépségű sok napját mialatt ő megnyitja, házam belsejében a vigasságos helyet üldögélem» (III : 34—5.)

b) *Numi-Tārēm atya* «kitavaszkodik», «tavaszszá, nyárrá, ősszé válik»; az évszakokat «alkotja», «nyitja»: *Numi-Tārēm χum āšēm χūntē tūjimēm* «N. T. férfi, atyám valahogyan kitavaszkodott» (III : 296—7.), *Numi-Tārēm āšēm tūjimālēs, tūw-kwoťlāi' ti jēmtes* «N. T. atyám kitavaszkodott, im nyárközéppé lett» (III : 79.) | *Numi-Tārēm āšā lāwi: . . . am tujji' jēmte'im* «N. T. atya szól: én nyárrá válok» (I : 151.), *Numi-Tārēm āšēn, Numi-Tārēm jāřēn tūjāi' ti jēmts* «N. T. atyjuk, N. T. apjuk im tavaszszá vált» (I : 54.), *Numi-Tārēm āšikeu χār-la'il, uj-la'il χarēs takwsi' ti jēmtilālēm* «N. T. atyuskánk szarvasbika, vad lábnyoma látható vékonyhavú ősszé változott im el» (III : 469.), *Tārēm-ōni āšikēm takwsi-pālī' ti jēmtilālēm, χqmās sampā samīñ tūjtā ti patilālī* «Nagyságos T. atyuskám im őszi félre (őszi tájra) változott el, zsombéknyi szemű szemes hava im hulladozik» (III : 138.), *Numi-Sorñi āšikēm takwsi-pālī' jēmtilālēm, qsiñ sampā samīñ tūjtā ti patilālī* «Fentvaló Aranyos (= N. T.) atyuskám őszi félre változott el, vastag szemű szemes hava im hulladozik» (III : 241.).

Az Égatyá nevének említése nélkül, de kétségtelen odaértésével: *tujji' jēmti* «nyárrá lesz» (t. i.: N. T.), *tēliji' jēmti* «télle lesz» (I: 153.) | *ñoys sāt lēsiñ, uj sāt lēsiñ xum āšekēm lāwi*: *am takwsi-pāl ārtēmnē patsēm, pālā punēm, pālā lōptām xālilēm* «nyusztfogó, vadfogó hét vadászshurkos férfi (= N. T.) az én atyácskám szól: én őszi táj időmbe estem; fele füvem, fele levelem elhervadt» (III: 11.) || *xulax-nol soliñ tāl, sakwālek-nol soliñ tāl Tārēm vāri* «holló orra, szarka orra zuzmarás telet alkot Tārēm (IV: 129.), Numi-Tārēm āškēm vōrēn tēlēm vōr-pil nusā tūw vārs «N. T. atyuskám erdőben termő erdei bogyóban szűkös nyarat alkotott» (III: 26.), Numi-Tārēm āšikēm vārīlālēm sāñk qsmāñ, muñim qsmāñ xqsā tūw jāmīlēm «a N. T. atyuskám alkotta forró vánkösű, izzadságos vánkösű hosszú nyarat járdogalom» (III: 150.), Numi-Sorñi āškēm vārīlālēm sāñk qsmēñ, muñēm qsmāñ kāsīñ tū «a Fentvaló Aranyos (= N. T.) atyuskám alkotta forró vánkösű, izzadságos vánkösű kedves nyár» (III: 238.) | *am vārnē jāñkiñ ālpā xqsā tāl pūnsilēm* «a magam alkotta jéggel való, hóval való hosszú telet megnyitom» («előhozom», mondja N. T. III: 54.), Numi-Tārēm āšēm ponsēm jāñkiñ tāl, tūjtiñ tāl ti xālēs «a N. T. atyám megnyitotta (előhozta) jeges tél, havas tél ím elmúlt» (III: 90.), sāñk qsmāñ kāsīñ tū Tārēm-ōn āsū ti ponsīlālēm, muñēm qsmāñ kāsīñ tū, vātēm pil kāsīñ tū Numi-Tārēm āšikeu ponsīlālēm «forró vánkösű kedves nyarat nyitott meg Nagyságos Tārēm atyánk, izzadságos vánkösű kedves nyarat, szednivaló bogyóval kedves nyarat nyitott meg N. T. atyuskánk» (III: 464.).

c) Numi-Tārēm atya «alkotja», «rendeli», a meleget, borút és hideget: Numi-Tārēm āšēm, Numi-Tārēm āplēm āserēm nōlp noliñ xātēl vārs «N. T. atyám, N. T. apuskám hideg orrú orros napot csinált» (III: 82.) | *tūjē-poglt vušmēñ khq-tēl Tōrēm jalti* (PV.) «tavasztájt borús napot rendel Tōrēm» (IV: 104.). A kondai bálványhősnek vállalkozása sikeréhez egyszer hosszú hőségre volt szüksége, erre ő «Nom-Tōrēm atyjához hét hetes hőségért kiáltott föl» (Nom-Tōrēm jāřētān soāt soātēñ rei' qjřēs II: 224.) s ő hőséget csinált (*rei' voqrēm* u. o.). Hasonló esetről szól PATKANOV-nak egyik irtisi osztják regeközlése: *Tūrum jigeden, Tūrum ankeden tēreñ vāgeñen; tēreña juvōt* «ihren himmlischen vater und ihre himmlische mutter baten sie um hitze; es wurde heiss» (II: 166.).

d) *Numi-Tārēm* atya «havazik», «esőzik», «szelet fú», illetőleg «havat hullat», «szelet nyit, tesz», «jeget fagyaszt»: *Numi-Tārēm āsēm xūn tūjilem, asiñ sampā samiñ tūjtā xūn patilem, xum-nol pēltal, āmp-nol pēltal pal mā kis-mejāsem* «N. T. atyám midőn lehavazott, vastag szemű szemes hava midőn lehullott, férfi orrának, eb orrának áthatolhatatlan sűrű vidéket kerestem» (III : 310.) | *Numi-Tārēm āsā lāwi : . . . xgnal aserēm nolp noliñ vōt pinejēm-pēl, pāñxwiñ samp samiñ tūjt pate'im* «N. T. atyja szól : . . . midőn egykor hideg orrú orros szelet fogok tenni (= támasztani), széles szemű szemes hókép esem le» (I : 144.), *Numi-Tārēm āsēm xum māñ sampā samiñ tūjt patitā, pāxwiñ sampā samiñ tūjt minitā* «N. T. atyám, férfi kis szemű szemes havát hullatja, széles szemű szemes havát meneszti» (III : 506.), *Numi-Tārēm āsēm vāri pañwiñ sampā samiñ tūjt pattitā, māñ sampā samiñ tūjt pattitā* «N. T. atyám, melyet alkotni szokott, széles szemű szemes havát hullatja, kis szemű szemes havát hullatja» (III : 256.), *Numi-Tārēm āsāñl asit tūjt ti pattēs* «N. T. atyjuk im vastag hórétet hullatott» (IV : 308.), *Numi-Tārēm jājēmñē numēl patēm sāt tārēs tūjtēm* «N. T. apámtól, felülről aláhulott hét arasnyi havam» (IV : 302.). Az Égatyá nevének említése nélkül: *tūjt-porxejiñ, vōt-porxejiñ xātēl vārēm* «hóviharos, szélviharos napot alkotott» (t. i. : N. T.; IV : 304.). Ugyane mythikus képzet találós mesére alkalmazva: *Jāñi' tārēm joli-pālt māñ tārēm tūji : ālēk* «nagy tārēm (isten ég) alatt kis tārēm havazik : szita» (IV : 388.) | *KLv. Nuñ-Torēm jāñ numēl pātēm pēñkhvēñ šāmpā tūjt-nāl, rāxw-nāl* «N. T. atyától felülről hullott széles szemű hódara, jégeső-szem» («hó-nyil, hó-srét», «eső srét»; IV : 103.); v. ö. *PV. oxtwēš-nāl* «jégeső» (tkp «kő-nyil»). A kondai vogul közbeszédben a jégesőt így fejezik ki: *tōrēm-šiskwē oxtwēsēl rākwēs* «isten ke kövelesett», || *Numi-Tārēm āsā rakw-ke rakwi, nāwlā rakw-rēñil sūsti* «N. T. atyja, ha esőként esőzik, húsa az eső által gyarapodik» (II : 104.) || *Numi-Tārēm jāñ vōt-ke vōti, luwā vōt-rēñil lūti* «N. T. apja, ha szélként fú, csontja a szél által erősödik» (u. o.) | *Numi-Tārēm āsā ali vōtā-ke vāri* «ha N. T. atyja felvidéki szelét alkotja» (II : 103.), *Numi-Tārēm āsēñ mōt vōt vāri* «N. T. atyjuk más szelet csinál» (I : 135—6.), *vōt-māriñ jamēs xātēl Tārēm vāri* «csendes szellőjű szép napot alkot T.» (IV : 129.) | *Numi-Tārēm āsēñ lui turp turiñ vōt pini* «N. T. atyjuk altorkú torkos (= alvidéki) szelet tesz» (= «támaszt»;

I : 135.), *mōt vōt pini* «más szelet tesz» (I : 136.) | *Numi-Tārēm āšēm vāri āšērēm ŋolpā ŋoliñ vōt pūnsitā, sajik ŋolpā ŋoliñ vōt vāritā* «N. T. atyám, melyet alkotni szokott, fagyos orrú orros (= csípős) szelét megnyitja (= előhossa), hideg orrú orros szelét alkotja (III : 256.). A találós mese a szél zúgását a *Tārēm*-fiak hárfázásának tulajdonítja: *Tārēm-pīt sāñkwēltē'it, limés-limés jēkwi: vōt vōti, porsēt vōtχēslawēt* «a *Tārēm*-fiak hárfáznak, ringy-rongy tánczol: a szél fű, a szemetet fölkapja» (IV : 389, 393.) || *Numi-Tārēm āšēm vāri tāl pōlēm alāñ jāñk, χūriñ jāñk pōlitā* «N. T. melyet alkotni szokott, a télen fagyó födeles jeget, peremes jeget megfagyasztja» (III : 256, 506.) | *Numi-Tārēm χum āplēm tūjtā, jāñkā χūntē tolamēt* «N. T. férfi apuskám hava, jege valahogyan fölolvadt» (III : 296.).

e) *Numi-Tārēm* atya jár az égen a mennydörgés zajával; az ő «nyila», «éke» és hajító «köve» a mennykő: *'Noχs sāt lēsiñ, ūj sāt lēsiñ χum āšēkēm ŋañrā saχl, vaχēñ saχl miriñ sujil jissētēñāt sujti* «nyusztfogó hét, vadfogó hét vadászhurkos férfinak, az én atyuskámnak (N. T.-nak) erős mennydörgés, hatalmas mennydörgés csattogó zajával hallik megjöve tele» (III : 8.), *Numi-Tārēm āšēkēm... ŋoχs sāt, ūj sāt, saw lēsāñ ŋañrā saχl, vaχēñ saχl miriñ sujil ta mini* «N.-T. atyuskám [felöltözködik s] nyusztfogó hét, vadfogó hét, sok vadászhurokjához erős mennydörgés, hatalmas mennydörgés csattogó zajával távozik» (III : 4.), *Numi-Tārēm āšēm ultē va'ilawēm, ŋañrā saχl miriñ turēl, vaχēñ saχl miriñ sujil va'ilawēm* «N. T. atyám felől száll valaki (a Világügyelő férfi, N. T. fia) le hozzám, erős mennydörgés csattogó hangjával, hatalmas mennydörgés csattogó zajával száll le hozzám» (III : 153, 157.). A tavdai vogul találós mese szerint: *cōlēñ āñsux mēréχtēχtel: tārēm ilkāñt* «ősz öreg ordit: mennydörög» (IV : 404.), melyben az «ősz öreg» az «ősz fejű» (*šul puñkpā* II : 329, 325.) Égatyá képze. Hasonlóan van alkalmazva a mythikus képzet a villám találós meséjében: *pāñ khūm tāñt khōškhñt: cāχl sailāñt* «fekete ember tüzet csihol: a viharfelhő villámlik» (u. o.); a közbeszédben is mondják: *tārēm khōškhant* «villámlik» (tkp. «*tārēm* tüzet csihol»). Az «Égen-függő-hét fiú» íj-idege rezgésétől keletkezik mennydörgés a következő hely szerint: *Tārēm-χannē sāt pī, tan lēχēt: japāk jāñteuw rāmeñ suj atēr tārēm-χarāñelnē ūñtēñ qsiñ tul-saplä, ness ūñti;*

Sqwiñ Mā-āñkwānelnē ſaſxl jorñē, ness tampi «az, Égen-függő-hét fiú, ők lőnek: a selyem idegnek zengő hangja derült égboltjukra ülő vastag felhőoszlopként ül oda; Kérges Föld-anyjukhoz' erős mennydörgés gyanánt verődik oda» (IV: 209.). — A lecsapó villámnak nevei: ÉV. *tārēm-nāl*, TV. *tārēm-nēl* «isten v. menny nyila» («громовая стрѣла»; *tārēm-nāl pats* «isten nyila esett», *tārēm-nēl il-ālus* «громовая стрѣла его ударила, megölte az isten nyila», *ti jiw tārēm-nēlnē il-khaškhus* «гр. стр. лисину разщепала, az isten nyila széthasította ezt a fát»), melyhez hasonló kifejezés: PV. *tērēñ nāl*, TV. *tērēm-nēl* «meteor». Az éjszaki osztjákban is «nyil» a «mennykő», mint AHLQVIST következő adatából kitetszik: «*pai-nol* (gewitter-pfeil), donnerkeil (*pai* «wolke, gewitter»); szintígy a zürjénben: *gim-nöl*, *čard-nöl* «blitzstrahl, donnerkeil» (*gim*, *čard* «donner», *nöl* «pfeil»; WIED.) s a permiben: *gom-níl* id. (GENETZ). A találós mese szerint is: *turuj-tqul lēsiñ nāl sāt tal mām jolā sālti*: *tārēm-sañkw* «turuj-sastollal szárnyazott nyíl hét ölnyre halad a föld alá: mennykő» (IV: 389.) | ÉV. *tārēm-sañkw*, PV. *tōrēm-sañkw* «isten v. menny éke» (pl. *tārēm-sañkw pats* «isten éke esett» = «lecsapott a villám»; *ti jū tōrēm-sāxwnē vajlēwēs* «ezt a fát megfogta a mennykő»; *tū-ke joxtimēn*, *man tārēm-sañkwēn patawēmēn* «ha oda érkezünk [a marók városába] mi isten nyila érhet bennünket?!» = «semmi bajunk sem lehet» II: 62.); REGULY szótári adatai közt: «*tull-saugh* mennykő» (*tul* «felhő», *sañkw* «ék; keil»); v. ö. ném. *donnerkeil* | KLV. *tōrēm-soñkhw-oxwtēs*, ALV. *tōrēm-soñkh oxwtēs* «isten v. menny ékének köve»; KLV. *Tōrēm soñkhw-oxwtēsēl juniti* «becsap a mennykő» (tkp. «*Tōrēm* ék-kövel üt») | KV. *tōrēm-oxwtēs* «isten v. menny köve» (pl. *tōrēm-oxwtēsne jiw pqli khaltaus* «a villám széthasította a fát»); v. ö. magy. *menny-kő*, votják *in-kolī* id. (*in* «himmel», *kolī* «kleiner stein»), zürjén *gim-iz* id. (*gim* «donner», *iz* «stein»; WIED.). Egy irti-i osztják hőséneken, az Égatyához emelkedett hősök «*kő-nyilakat*» lövöldöznek alá (*keu-riotat estemen*) ellenségeikre, még pedig PATKANOV magyarázata szerint (II: 39.) *villám* képében.

f) De nemcsak változásainak működésében, hanem nyugal-mában is ott látja a vogul néphit *Numi-Tārēm* atyát az égen; ő az, kire a földi fölnez, midőn a mennybe tekint; ő hozzá megy az égbe törekvő hang, vagy füst; ő

hozzá emelkedik a magasba nyúló hegyorom. Egy kondai vogul mesebekezdés: *Jäni törém tokhwé űlnät-mqs, tokhwé khwojnät-mqs kiskê-âkiñs űla* «a nagy törém (= széles e világ) a mint úgy él (= megvan), a mint úgy fekszik (= áll), él egy macska a bácsijával» (IV : 371.). Szatiga kondai fejedelem mondja énekében: *kwon kwäle'im, sêmél sosi' kitzäyemtél Numi-Tq̄rém járänné nq̄ñx-sunse'im, kâseuw-sam jänit tul-raw q̄lmä at va'em* «kimegyek, fekete ribiszke kettőmmel (= két szememmel) N. T. atyámhoz (= az égbe) fölnezek, egy konczérhal szeme nagyságú felhőmorzsának sem látom létezését» (IV : 123.). Szintígy szól a medvének: *môt-päl sqw-pälén Numi-Tq̄rém járänné nq̄ñxäl sunsi, Surmiñ Kworés äsén xotäl q̄lnä sät sqwä pusén lowintiän, pusén šän-riän* «egyik oldali fél csillagod' (= szemed, t. i. a medvéé) N. T. atyádhoz (= az égbe) néz föl, tetőnyilásos (= tetőnyíláson át szemlélhető) Kworés atyád (= N. T.) mindenfelé levő hét csillagát mind megszámlálod, mind végig tekinted» (III : 198.). — A vorjából fejedelemhősök játékbábra lönek s *jänteuw patné suj Numi-Tq̄rém járänné nq̄ñx-xasili* «az ij-ideg visszapattanásának zaja N. T. atyjukhoz nyúlik (= az égbe hangzik) föl» (II : 205.). Használó adat: *jäpex jöñgtilén' rammiñ rammiñ suj Num-Törém jätän nuñk-khqrri* «a selyem [-ideg] pördülésének zengő, zengő zaja N. T. atyjához (= az égbe) fölzug» (IV : 105.). — Midőn a tengerben úszó *Kul-qter-t* a víz hullámai igen magasra emelik: *Numi-Tq̄rém äsä-pält nq̄ñx älä joxti* «csaknem N. T. atyjához (= az égbe) jut föl» (II : 291.). A kondai fejedelmek hősénekében egy várnak legfelsőbb gerendái *Nqm-Törém nq̄ñkhwé khojém* «fölerik az Ég-atyát» (II : 223.). Hogy a felsőlozvai szent bérczpár igen magas, istenkéinek himnusa ekkép adja elő: *Numi-Tq̄rém járänné lāñxēñ pupi'-lāñxän pājä lūlitél at joxtxats, lāñxēñ tq̄rém lāñxän tq̄rēs lūlitél at joxtxats* «N. T. apátokig (= az égig) hogy beszédes bálvány beszédetek [föl nem ér]: ahhoz csak egy hüvelyknyi magasság hiányzik; hogy beszédes isten beszédetek [föl nem ér]: ahhoz csak egy arasznyi magasság hiányzik» (II : 399.); más szóval ha a bérczek kevéssel magasabbak volnának, az égbe nyúlnának. — A füstől szóló idevágó adat: *čaximet Tūrum jgeda juxtöt* «der rauch stieg zu seinem himmlischen vater empor» (PATK. II : 102.).

Világosan kitetszik mindezekből, hogy az a mindenható s ethikai tekintetben is igen magas színvonalú istenség, melyet a

vogul néphit a természetfölötti lények rangsorozatának legfelső fokára helyez, a világ javai végokának s minden erő kútfejének tekint: az eredetében, illetőleg fejlődése alapfokán nem más, mint az ég személyítése, az emberi élet és működés tényeinek, képzeleteinek és nyelvi kifejezéseinek alkalmazása a levegő s természet jelenségeire. *Numi-Tārēm* (KV. *Ngm-Tōrēm* II : 223, 230 ; KLV. *Nuñ-Tōrēm* IV : 103, 193 ; ALV. *Nuñg-Tōrēm* II : 414.) mithikai alakjának ily eredetéről tanúskodik több mellékneve és jelzője is, minők:

a) *Numi-Voikēn* «Felső-Fehér»: *Numi-Tārēm žum āšémné, Numi-Voikēn žum āplēmne pojksē'im* «N. T. férfi atyámhoz, N. V. férfi apuskámhoz imádkozom» (III : 312.) | *Numi-Voikēn āšūw, Numi-Voikēn āpluw* (= N. T. ; III : 67, 81.) | *Voikēn-Tārēm āplēm, V. T. āšēm* (III : 72, 75, 80.) | [a két név egyesítésével:] *pūñkēm Numi-Voikēn-Tārēm jāřēmne, Numi-Voikēn-Tārēm āplēmne nāñž rāñžawē* «fejemet N. V. T. atyámhoz fölkiáltják» (fölajánlják ; III : 104.) | *Numi-Posžen jā'in, Numi-Voikēn jā'in* «Felső-Kedveskéd, apád ; N. V. apád» (III : 197 ; ÉV. *posžen* «kedveském», tkp. «vérem», *kēlp-posēž* «vércsepp»). Megfelelő kondai vogul kifejezés: *Sairiñ-Tōrēm ötēr-jāim* «Fehér-Tōrēm, fejedelem-atyám» (II : 376.). *Voikēn-Tārēm*-ot (воикань торумь), mint *Numi-Tārēm*-nak (нуми торумь) másik nevét ismeri GONDATTI is (17. l.). — Az égnek természetes jelzője a «fehér», szemben a «fekete» földdel (*sēmēl mā*).

b) *Numi-Sorñi* «Felső-Aranyos»: *Numi-Tārēm āšikēmne tū pojkilālān, Numi-Sorñi āplikēmne tū lūñšilālān!* «N. T. atyácskámhoz, hozzá könyörögjete; N. S. apácskámhoz, hozzá siránkozzatok!» (II : 426.), *Numi-Sorñi āšémné, Numi-Tārēm jāřēmne tē' ti sātsawāsēm* «N. S. atyám, N. T. apám ím ide igézett engem» (II : 258.), *Numi-Tārēm āšūne, Numi-Sorñi jāřūne rāñž-sijū nāñž oss žōlawē!* «N. T. atyánk, N. S. apánk kiáltásunk hangját hadd hallja meg!» (II : 18.) | *Numi-Sorñi āšūwnē ētā-ke sāt, žātēl sāt pojksēu* «N. S. atyánkhoz hét éjjel, hét nap imádkozunk» (II : 161.), *āñtiñ ujin Numi-Sorñi āšānnē tū alān!* «szarvas állatokat N. S. atyátoknak oda [szánva] öljétek le!» (II : 282.), *Numi-Sorñi āškēm vārīlālēm sāñk qsmāñ kāsīñ tū* «N. S. atyácskám alkotta forró vánkösű vigasságos nyár» (III : 238.), *Numi-Sorñi āšikēm takwsi-pālī' jēmtilālēm* «N. S. atyuskám őszi tájra változott» (III :

241.) | *Numi-Sorñi òn āšémné Ajäs-tārém ājkā tī' sātawäsém* «N. S. fölséges (nagy) atyám, Ajász-isten öreget, ide igézett engem» (II : 1.), *Numi-Sorñi òn āšüné tī' sātawésü, Numi-Sorñi òn jārüné tī' joltäsawésü* «N. S. fölséges atyánk ide igézett, ide rendelt bennünket» (II : 415.) | *Sorñi òn āšikém, Sorñi òn jārém!* = N. S. (II : 356.); *Tārém òn Sorñi āšémné, Tārém òn Sorñi jārémné tī' ti sātawäsém* (II : 256.), *Sorñi-āškén* (II : 424.) | *Sorñi, Pos āšém* «Arany-Fény atyám» = N. T. (III : 61.), *Sorñi-Pos jārénné ārin lili, pīrén lili ūruñkwé sātawäsén* «Arany-Fény apád, hogy leányod lelkét, fiad lelkét megőrizd, azért igézett téged» (II : 364.). A közbeszédben is mondják: *Sqrñi-Pos tī' sējémälén!* = *Tārém tī' voss jojtnün!* «Istenem, bár ide szállnál!» Közön-ségesebb felkiáltó szólás: *Sorñikwé!* «Aranyos-ka!» (= N. S.) (I : 51.), melyet csodálkozás, vagy hirtelen ijedség alkalmával alkalmaznak olyformán, mint mi ezt: «Uram isten!» — A *sorñi* «arany» általában jelzője az égi istenségeknek (*Sorñi-äter, Sorñi-Kaltés, Sorñi-'Sis*) s vonatkozik ezek égi fényességére (v. ö. ÉV. *sqrñi xān* «cár», tkp. «arany-khán»). Ellentéte e jelzésnek a «piszkos (szemetes) hátú föld» (*pāñkiñ sispā mā*). Az irtisi osztják énekekben is szerepelnek az Égatya következő nevei: *Sorñi-Sanka jig* «Arany-Világosság atya» (PATK. II : 38, 64.), *Num-Sanka* «Felső-Világosság», *Jem-Sanka* «Jó-Világosság» (*sanka* «klar, licht; himmel; gott» PATK. I : 99.). Az éjszaki osztjakra vonatkozólag egyelőre POLJAKOV adatát idézhetjük: *Сорне-Тыромъ* (58. l.).

c) *Numi-Kworés*. Ez utóbbi szó a közbeszédben ismeretlen, de a költői nyelvben használatos e kifejezés: *kit tārém, kit kworés*, melyen a két *tārém*-et, jelesen a «felsőt» (*numi tārém*) és «alsót» (*jorñi tārém*), vagyis az eget és földet értik. Így: *kit tārém, kit kworés xalén nañx ta laplawésš'*: [a Világügyelő férfi és testvére táltos lovukon! «az ég és föld közé emelkednek» (I : 45; *nāñx ta lapsi* 'fölemelkedtek' I : 64.), *kit tārém-xalén, kit kworés-xalén nāñxä lapén!* («emelkedjék föl!» II : 317.); *kit tārém-xalén, kit kworés xalén jolü tārätawäst* «az ég és föld közé alábocsátódtak (az égből»; II : 98.), *kit t., kit kw. xalén tū pūuwés* «az ég és föld közé oda fogta» (= «nem bocsátotta le egészen az égből a földre»; II : 103.), *kit tārmi', kit kwors'i' xalné tū ti pojeltawäsém* «az ég és föld közé, oda visszatartattam» (mondja a levegőben bölcsőjében csüngő medve; III : 116, 117.); *kit tārém-, kit kworés-xal pasél*

q̄tēr ti jinātā nānki «ég és föld köze távolnyiról látszik egy úrnak jövetele» (II : 62.), *kit tārēm xal, kit kworēs-xal num-pālne minnē lān̄xēn pūsne jāni' tārēm, mān tārēm sujil voss sujtawē!* «a föld és ég közötti fölfelé menő útnak megnyílása nagy isten, kis isten hangjával (= ezüst tárgyainak csilingelésével) hangozzék» (mondják a medvének végső útjára való kikísérése alkalmával; III : 193.). Ezenkívül a *kworēs* szónak köznévi alkalmazására csak egy példát idézhetek népköltési gyűjtéseimből, ezt t. i.: *āyirisen tārēm ālnē q̄ti jurti', kworēs ālnē q̄ti jurti' ti totilēnūlēm* «leánykádát világot (= életkort) élő kedves társúl vinném el» = «feleségül venném» (II : 286, kétszer). Már ezen adatokból kitetszik, hogy *kworēs* = *tārēm*; de még inkább mutatkozik ez a *Numi-Kworēs* mithikai névnek, illetőleg jelzős változatainak használatából, a mennyiben ez igen gyakran *Numi-Tārēm* s a vele egyértékű nevek párhuzamos ismétlése gyanánt szerepel, másrészt pedig többször önállóan használva ép úgy szolgál az ég s természeti jelenségek személyesítő kifejezésére, mint *Numi-Tārēm*. Ime néhány idevágó példa:

Páros névjelzések: *Numi-Tārēm āsēm, Numi-Kworēs jāyēm, nañ lāw ēlēm xqlāsēn tēls* «N. T. atyám, N. Kw. apám, a te tőled rendelt ember megszületett» (I : 148; itt tanulságos a *nañ* egyes számi volta: «te» s nem «ti», a mint kellene, ha N. T. és N. Kw. külön mythikus személyek volnának); *ēlāl ālnē nq̄mtiñ lātxēl Numi-Tārēm āsēm voss lāwawēn, ēlāl ālnē nq̄mtiñ lātxēl Numi-Kworēs āsēm voss xānštawēn!* «további életre való okos szóval hadd értesítsen téged N. T. atya, hadd tanítson téged N. Kw. atya» (I : 138.); *jārēl-ke lāuwāsēn: Numi-Tārēm āsēm lāuwāsēn; va'il-ke sātūwāsēn: Numi-Kworēs jāyēm sātūwāsēn* «ha van részedre erő rendelve: N. T. atya rendelte; ha meg vagy igézve tehetséggel: N. Kw. apa igézett meg» (I : 141.); *am ūnlēnē Numi-Tārēm āsēm sātēm, Numi-Kworēs āsēm sātēm mā-lāmtēmēn ti joxtmēmēn* «a magam lakó N. T. atyám, N. Kw. atyám előigézte földrészemre érkezünk meg» (II : 272.) || *Numi-Tārēm āsēm, Sq̄rni-Kworēs jāyēm sq̄rni vānsiñ jāmēs mā q̄n̄si* «N. T. atyámnak, Arany-Kworēs apámnak arany gyepes szép földje van» (III : 5—6.); *Numi-Tārēm āplēm, Sorni-Kworēs jāyēm sorni sirpā siriñ kēr-kwolā* «N. T. apuskám, Arany-Kworēs apám arany tetőrúdú tetőrudas vasháza» (III : 59, 61.) | *Sorni-Kworēs āsēm, Voikēn-Tārēm āplēm lq̄u puñkpā puñkiñ sūpā pali pōnsi, lāwi* «Arany-Kworēs atyám,

Fehér-*Tārēm* apuskám tíz fogú fogas száját szétnyitja s [így] szól» (III : 75; itt *pōnsi*, *lāwi* szintén egyes számúak jeléül annak, hogy a két névvel jelzett alany egy mithikai személy) | *Sorni-Kworēs āšennē*, *Sorni-Pos jārennē ārin lili*, *pīrēn lili ūruñkwē sātwāsēn* (II : 364; l. fentebb) || *Tārēm-ōni āšennē*, *Kworēs-ōni āšennē ās ti pojksē'im* «fölséges T. atyámhoz, fölséges Kw. atyámhoz ím ismét imádkozom» (III : 139.) | [minden jelző nélkül:] *ti Tārēm joltēm*, *ti Kworēs joltēm sari mutēm jelpiñ mānnē ti pināslēm* «ezen T. rendelte, Kw. rendelte igaz igézetem szent földemre helyeztem» (II : 417.); *Tārēm-siriñ jelpiñ uji'*, *Kworēs-siriñ jelpiñ uji' ēlā ta jāmāsēm* «*Tārēm*-szerű szent állattá, *Kworesz*-szerű szent állattá [válva] lépdeltem én [medve] most tova» (III : 479.), *Tārēm-siriñ jelpiñ ātēr*, *Kworēs-siriñ jelpiñ ātēr Tārēm-pi' ājkāi' lāwāsawēm* «*Tārēm*-szerű szent fejedelem, *Kworesz*-szerű szent fejedelem, *Tārēm*-fi öregnek neveznek engem» (II : 276.).

Kworēs, mint a természeti jelenségek intézője: *Sorni-Kworēs jā'ikēm*, *taw tēltālēm ur-lōptatā*, *vōr-lōptatā tīl kwoss xāntilmiñ patēm*: *Sorni-Kworēs āšēm lākw samp samiñ tūjtā ti pats* «Arany-Kworēs apácskám, az ő teremtetten hegyi levelére, erdei levelére a mint figyelmessé lettem: Arany-Kworēs atyám sürü szemű szemes hava esett ím le» (III : 270.) | '*Sorni-Kworēs jā'ikātā lāwi* : ... *am tūjā-pāl xāsā-xātēl vārnēm xātēl* «Arany-Kworēs apuskája szól: ... midőn tavasztáji hosszú napot alkotok» (I : 89.). — *Kworēs* az eget személyesíti: *Sorni-Kworēs jā'ikwē*, *Sorni-Kworēs āšukwē āln taẏtēp-kēr jāniti' ti sāñkēmlēs* «Arany-Kworesz apuska (= az ég) ezüst orsókarika nagyságában alkotódott» (I : 77.) | *Kworēs-Sqarni āškeuw jolī-pālt*, ... *sāt juns-uj tūlit Tārēm āškeuw kistēm kis-lakw jāñxēm lakwiñ mā sāt lantūw num-pālt* «Kworesz-Arany (= ég) atyuskánk alatt ... hét feketesas [röptényi] magasságbeli *Tārēm* atyuskánk hajlította abroncskerék módjára forgó kerek földünk hét tája felett» (II : 311.) | *mōt pāl sqw-pālēn Numi-Tārēm jārennē nāñxāl sunsi*, *Surmiñ-Kworēs āšēn xotāl ālnē sāt sawā pusēn lowīntiān* «másik oldali fél, csillagod' (= ,szemed', a medvéről mondva) N. T. atyádhhoz (= az égre) fölfelé néz vala, tetőnyíláson át látszó Kworesz atyád (= az ég) mindenfelé levő hét csillagát mind megszámláltad» (III : 198.) | *xūr-mit ēt Sorni-Kworēs jāren ūnlēnē jiwā xarā xarā mān nēilē'in* «harmad éjjel az Arany-Kworesz atyád lakta fája ritka, ritka földre

fogszerűen» (= «fölszállsz az égbe», III : 215; v. ö. III : 252, hol a medve égbemenetele bővebben van előadva).

Ezek szerint *Numi-Kworés* — vagy, mint nevének változatait a fent elősorolt idézetekben találjuk: *Sorni-Kworés*, *Kworés-Sq̄rni*, *Surmiñ-Kworés*, *Kworés òni ās* (GONDATTI szerint: *копе топымъ*, 45. l.) — azonos mythikus személy *Numi-Tq̄rém*-mal, minek bizonyosságát láthatjuk abban is, hogy személyük külső alakjának leírása, sőt a rájuk vonatkozó történeti mithosok is jobbadán egyezők (l. e pontokat alább). Ha mindezek mellett olyan felfogást is találunk az élő szóbeli hagyományokban, hogy *Sorni-Kworés* és *Numi-Tq̄rém* különálló, egymással származati kapcsolatban levő istenségek (amaz emennek atyja), könnyen megérthetjük ezt, mint újabb fogalmi fejlődést abból, hogy a *kworés* szó a közbeszédben ismeretlen s értelmének azonossága a *tq̄rém* szóéval a nyelvtudatban elhomályosult. Ennek következtében t. i. a régi időkből átörökölt szövegek egymás mellett említett *Numi-Tq̄rém* és *Numi-Kworés* mythikus neveinek azonossága is kétségesse vált s így fölmerült az a gondolat, hogy ezek külön személyek lehetnek, mit látszólag támogatott az a körülmény, hogy midőn a hagyományos szövegeket kevésbé tökéletesen adták elő, a párhuzamos ismétlések mellőzésével az egyik előadó *Numi-Tq̄rém*, a másik *Numi-Kworés* nevet emlegetett s innen aztán a hagyomány helyenként pusztán egy névvel, evvel vagy amavval, öröklődött tovább, esetleg ketté választva az eredetileg egy személyhez fűzött mythosokat is. Megjegyzendő, hogy az eddigelé följegyzett verses (tehát szövegükben kevésbé változott) énekek a szóban forgó két név külön személyjelzéséről mit sem tudnak.

d) ÉO. *Num-Jēlēm*: REGULY éjszaki osztják énekeiben gyakran előforduló párja a *Num-Torom* istennévnek, így: *Num-Torom ažem mullmal*, *Num-Jēlēm jigem mullmal* «N. T. atyám igézte, N. J. apám igézte» (*Nātiñ ar*); *Sq̄rni sēm xonmañ nāj Num-Tōrēm ašēn pušl*, *sq̄rni sēm piltāñ nāj Num-Jēlēm jirēn verl* «aranyos szemét hűnyő napot N. T. atyánk nyit, aranyos szemét fátyolozó napot N. J. apám szerez» (*Pūliñ āwēt ār*; PÁPAY JÓZSEF átírásában). || *Torom ulom jeming keu*, *Jēlēm mulom pasing keu* «Tōrém-től való szentséges Uralbércz, Jēlēm-től igézett fényességes Uralbércz» (*Nātiñ ār*) | *Tōrēm partēm ont-juž*, *Jēlēm mulēm vur-juž* «T. adta erdei fa, J. igézte erdei fa» (*Polēm-*

tōrēm ar; PÁPAY J. közlése). Ugyane párhuzamossággal találkozunk a pelimi istenke vogul énekében (II: 254.): *tārēm ālnē āti jurtkēm, jēlēm-aul āti jurtkēm* «világot (= életkort) élő kedves társacsakám, idők-végeig [való] kedves társacsakám» (= «feleségem»), mely kifejezésnek fentebb idézett változatában a *jēlēm* szó helyett *kworēs-t* találunk jeléül annak, hogy e két szó értelmében egymáshoz közel áll, vagy egészen azonos. Nem más e szó, mint AHLQVIST *jilem-tut* «nordlicht» = vog. *tārēm-nāj* id. (tkp. «égi tűz») adatának elő-része. A közbeszédbeli éjszaki vogul alak: *ēlēm* = KLV. *ilēm*, ALV. *jelēm* «idő, időjárás; levegő» (pl. ÉV. *ašerēm ēlēm vārēs* погода холодна стала; az időjárás hideg lett»; KLV. *lu' ilēm* «rossz idő», *kišnē ilēm* «vadászatra alkalmas idő», *pon voarnē ilēm* «szénagyűjtés ideje», *tajnē ilēm* «hótalpon járáshoz való idő»; ALV. *jāmēs jelem* «хорошая погода, jó idő»); az énekben szereplő ÉV. *jēlēm* alak ennél fogva osztják jövevényszónak tekintendő. Ugyane szóval találkozunk az «ember» ÉV. *ēlēm-χālēs*, KV. *ēlēm-kholēs*, KLV. *ilēm-khālēs* nevében, mely talán legalkalmasabban a «levegő ég emberének» fogható föl szorosabb meghatározással a LV. *khālēs*, TV. *khālēs* «ember» (tkp. «haló, halandó») kifejezéshez képest s ellentétben a *menny-égben* (*tārēm*) és *föld alatt* lakó lényekkel.

e) Végül az ég istenének igazolja *Numi-Tārēm* személyét több ékesítő jelzője is, mint: *sāt jūs-uj tūlit Tārēm āškeuw* «hét feketesas [röptényi] magasságú T. atyuskánk» (= «magas ég» II: 311, 316.), *sāt jūs-voj tūlit Numi-Sorñi ās* (II: 354.) | *χāt jūs-vōj tūlit Sorñi-āškēnnēl, nē'ilenē χātēl sorñi-sam, ūntnē χātēl saññ χān sāt jūs-voj tūlit jā'ikēnnēl nañ voss lūñšila-mēn!* «hat feketesas [röptényi] magasságban [lakó] Aranyos atyácskádhoz, a kelő nap aranyos szemével, nyugvó nap fűrtjeivel (= sugaraival tündöklő) királyhoz, hét feketesas [röptényi] magasságban [lakó] apácskádhoz siránkoznál te (Paszēt-bálvány) érettünk» (II: 424.) | *atēr tārēm sāt χaltē sātīt tārēm mol Tārēm jā'ikwē!* «derült eget hét közében hetedik égbeli gazdag *Tārēm* apuska» (II: 335.), *sāt tārēm patit tārēm sūl puñk, jāññkwē!* «hét ég hegyiben levő ég ősz fejű öregecskéje» (II: 325.).

Az «ég» és «isten» fogalmainak azonos szóval való kifejezése, a mint ezt itt a vogul-osztjában a *tārēm*, *kworēs* és *jēlēm* szavaknál

tapasztaltuk, el van terjedve az ural-altaji nyelvcsalád több ágában. Így igazolható a rokon nyelvek közül a votjákban, hol *inmar* (Kaz. *iŋmar*) 1. «himmel; luft» (pl. *inmar juġit luä* «es tagt», *inmar zorä* «es regnet», *učied čěrdoz iŋmarěn* «deine nachtigall singt in der luft»); 2. «gott» (pl. *žel šizim ju-puñ kildiš-vordiš Inmarä!* «hét gabonafőt teremtő és fentartó Inmarom!»); szintígy az *in* (Kaz. *iŋ*) alapszó (tő: *inm-*, *iŋm-*) közönségesen «himmel; luft» jelentésű, de ezen mythikus névben: *Kildiš-in* (Sar. *Kilčín*, Mal. *Kilčín*) «schaffender gott» (*kild-* «erscheinen, hervorkommen; zu stande bringen, ausführen, schaffen», *kildiš* nom. agentis). Az utóbbinak megfelelő zürjén *jen* (tő: *jenm-*) «gott; heiligenbild», de mellette: *jen-ež*, *jen-velt*, *jen-ku*, *jen-ib* «himmel» (*ež* «rasen, wiese», *ež-vil* «oberfläche»; *velt* «decke, dach»; *ku* «haut, fell», *ib* «feld»; v. ö. vogul *tārēm-žar* «himmelgewölbe», tkp. «himmelsfläche»; WIED.); a permi nyelvjárásban: *jen* «gott», *jen-völt* «himmel» (GENETZ). A törökség területén: *jakut taŋara* «himmel; gott» (*taŋara tabata* «gottes rentier, wildes rentier»), ujjur *tāŋri* «himmel; gott», čagataj *taŋri*, *tāŋri*, *tingri*, *tenger* (BUDAGOV I: 370.), volgai tatár *tängre*, *tängere* (VOSZKRESZENSZKIJ) id., kirgiz *tāŋri* (OSTROUMOV), ozm. *taŋri* (SAMY-BEY), csuvas *tūrē* (*tóra* ZOLOTN.) «gott», altaji *tāŋärä*, kojbal *tiger*, *tęger* (CASTR.), *tegēr* (KATANOFF), karagasz *tēre* (CASTR.) «himmel». A mongolban: *teŋri* «die gotttheit; die geister des erd- und himmelraumes» (SCHMIDT 241.). burjät *teŋere*, *teŋer* «himmel» (CASTR.). A képzet, mely ezen messze elterjedt nyelvi közösségekben kifejezésre jut, t. i. az égnek istenítése, természetes fejleménye a lélekhitnek s ősök tiszteletének; hiszen «ős» és «atya» az ég is, sőt e minőségben jelentősége összehasonlíthatatlanul nagyobb, mint amaz atyáké, kiknek emlékét a bálványoszlopok örökitik. A lélekhit bevezette az embert a láthatatlan világ titkaiba s fölszerelte őt dúsan képzetekkel, melyek az élet s tudatos működés színében varázsoltak szemei elé minden jelenséget, mely csak figyelmét nagyobb fokban fölkelte. Szellemet látott és tudott a kezdetleges gondolkozás egy különös alakú kőben, egy görbe növesű fában, egy erősebb állatban s a tűznek sziporkáiban; hogy is kerülhetne volna el tehát az ősemlék személyesítő felfogását a hatalmas természet, különösen annak legcsodásabb színtere az *ég*, mely folytonos változásaival, derűjével és borújával, hevével és fagyával, dörgésével és villámával a legélén-

kebb hatást gyakorolta egész lényére: lelkének hangulatára úgy mint testének egészségére?! «Az egek beszélnek Isten dicsőségét s az Ő keze munkáját hirdeti a mennybolt» — mondja elragadtatásában a zsoltárköltő; de vajmi jól átértette s átérezte ezt a pogányság primitív műveltségű embere is. Őt, a természet fiát, még inkább lebilineselhette, mint a művelt társadalom emberét a világosság és napsugár bűvös ereje, a kéklő égnek bája s az esőnek termékenyítő áldása s mi sem látszhatott előtte nyilvánvalóbbnak, mint hogy az a láthatatlan személy, mely őt s minden élő ily jótéteményekkel elárasztja, csak egy jószágos atya lehet, minden élőnek atyja: *āsikeu* «atyuskánk», *somē jārem* «kedves apám» (III: 469; II: 237.), *oakēlmēn törēmšiskēm* «kegyelmes istenecském» (II: 376.), *Numi-Poszēn* «Fent levő kedveskéd» (III: 197.); l. még: GONDATTI: 7. és PATKANOV: 100. l.

S minő hatalmas és boldogságos atya ez?! Nincs az emberi szemnek nagyobb nagyság az égénél, mely fölöttünk végtelen magasságban emelkedik s egyszerre egész óriási területében áttekinthető. Nincs erősebb hang a dörgésnél s vakítóbb fény a vilámnál. Az Égatyia uralma az egész világra kiterjedő, hatalma mindenké fölötte való: ő *Jāni-Tārem āškēm* «Nagy-Tārem atyuskám» (II: 242; GONDATTI 6, 7, 8. ll.), *Jāni-Tōrem pojres jāum* «Nagy-Tōrem úr atyám» (II: 379.), *Jāni-Tārem ašūz* (II: 414.) | *Tārem ōni āšikēm* (ōni, ōn «felséges, nagy» = ÉO. ūn «gross»), *Tārem ōn āšū* (III: 464.), *Tārem ōn jāikēm* (III: 148.), *Tārem ōn Sorūi āšēm* (II: 256.) | *Num-Najēr vontēn khom* «Fent trónoló királyi férfiú» (II: 237.); l. még PATKANOV I: 99. — Az ég mindenütt látható: tehát az Égatyia figyelmét, látását és hallását semmi el nem kerülheti. Ő *tēpēn soqt šogr mūlēt khom*, *molēn soqt šogr mūlēt khom* «táplálékos hét világot, jószágos hét világot körüljáró férfiú» (II: 376.), kinek a költői nyelv képes beszéde szerint «szeme olyan nagy mint az Ob, mint egy tó», «füle mint a tavi tünderrózsa levele» s oly érzékeny, mint a «jó hallású fekete kacsáé» (l. e jelzők magyarázatát fentebb): *Oqs sāmp Jāni Tōrem jāum, tūr sāmp Jāni-Tōrem toqtēm* «Ob szemű Nagy-Tōrem apám, tó szemű Nagy-Tōrem apuskám» (II: 379.); *Sāt tārem patit tārem . . . Ās sāmpā žum āsēn, Ās jāni' samēn jol-vāltālān!* «hét ég hegyiben levő ég (. . . Ob-szemű férfi vagy, Ob nagyságú szemed ragyogtasd lefelé!»

II : 325.) | *mol Tārēm jāikwē, sujiñ sãñki sujiñ palpā xum, . . . tūr-lāpānt jānit palpā xum . . . tūr jānit sampā xum . . . nãñkilēñ sampā xum ūsēñ* «gazdag Tārēm atyácska, jó hallású fekete kacsáéhoz hasonlóan jó hallású füles férfi, tavi tündérrózsa-levél nagyságú füles férfi, tó nagyságú szemes férfi, éleslátó szemű férfi vagy» (II : 335.), *tūr-lāpānt palpā xum, Ās-lāpānt palpā xum, xuri sãñki palpā xum, xuri sãñki sujiñ palēñ jol-vqxtãln!* «tavi-tündérrózsa-levél, obi tündérrózsa-levél füles férfi, félénk fekete kacsáéhoz hasonlóan jó hallású füledet konyítsd lefelé!» (II : 325.), mondják az Égatyához intézett himnuszok. Ugyancsak a mindent látás kifejezése, midőn a «felkelő nap aranyos szemét» (*nē'ilēñ xātēl sorni sam* II : 424.) emlegetik az Égatyának ezzel jelezvén, hogy valamint a nap sugara mindenüvé elhatol, úgy az ő tekintete is. — A mindenség fölött való uralomnak természetes járuléka a végtelen tehetőség, a g a z d a g s á g : az Égatyá *poj khom, poj toātē* «gazdag férfiú, gazdag atyus» (II : 374, 376.), ki «a reggeli fölkelésben szerencsétlenül járt embernek reggeli fölkelő szerencsét ad; ha jó öltözékre, jó táplálékra van óhajtsa, jó öltözékkel, jó táplálékkal áldja meg; ha jó lóra, jó tehénre van óhajtsa, jó lóra telepíti föl, jó tehénnel ajándékozza meg; azért imádják őt, azért emlékeznek meg róla» (II : 378.). Más változatok szerint ő : *khwql-tal tēpēñ khom, khwqltal molēñ khom, khwqltal oxšēñ khom, tēp ōltmētēñ khom, mol ōltmētēñ khom, pōj ōtēr, pōj pōjrēs* «táplálékban, jószágban, pénzben ki nem fogyó férfiú; táplálékot, jószágot gyarapító gazdag férfiú, gazdag uralkodó, gazdag úr» (II : 379.), *khqnnē vārēm šuñiñ Tōrēm, pōjēr khum* «valakitől alkotott (= ismeretlen eredetű) boldogságos Tōrēm, gazdag ember» (IV : 105.), *mol Tārēm jāikwē* «vagyonos T. apuska» (II : 335.). — A mindent látás és hallás járuléka a kiváló o k o s s á g : *khqnnē vārēm qš-poñk Tōrēm, pōjēr khum* «valakitől alkotott okos fejű T., gazdag ember» (u. o.). A theologiai műszavakban fogyatékos népnyelv minde fejletlen kifejezései ugyanazt az eszmét tartalmazzák, melyet a művelt vallási gondolkozás ekkép jelez : a mennyei atya mindenható, mindentudó (I. GONDATTI : 7; FINSCH : 558. l.).

S van még egy fontos vallási eszme, melyre az égnei mint Égatyának való fölfogása már a pogányság alapján ráviszi a lét okait ellenállhatatlan vágygyal fürkésző s magának mindent megmagyarázni törekvő kezdetleges műveltségű embert. Az égben

honoló mythikus személy minden élőknek *atyja*; de sem mi, sem atyáink, sem ösatyáink nem származtunk egyenesen az ő ágyékából. Ég és föld nélkül a világ el sem képzelhető, ezeknek meg kellett lenni minden nemzedék s minden alkotás előtt: ők — az Égatyá és Földanya — a mindenség kezdetei. Egy lépéssel tovább menve kifejlik a gondolat, hogy az Égatyá nemzette, igézte, hozta létre mindazt a mi a világon jó: az embert gondozó bálvány-szellemeket, az embert, a világot s hasznos teremtményeit; egy-szóval: az Égatyá minden jónak teremtmője, a mint erről a regék és énekek bőségesen szólnak (l. még: PATKANOV I: 99.). A mi rossz van a világon, azt egy ősi ellenséges szellem alkotta, melynek székhelye ellentétben a jóságos fényes éggel, a mélységes sötét alvilágban, a föld alatt van.

Így emelkedett az égnek mythikus képze, mint vallási tisztelet tárgya ama magas ethikai színvonalra, melyen a vizsgáló előtt *Numi-Tārēm*, *Inmar* s az ural-altaji népek pogányságának más ezekkel egyenlő rangú s eredetű istenségei jelentkeznek. E fejlődés mindenesetre fokozatos volt, talán külső befolyás is elősegítette, különösen az árjaság részéről, mely népcsaláddal a finn-magyarország, úgy mint a törökség ősrégi idők óta szoros érintkezésben állott. Arra nézve, hogy a fentebb kiemelt ethikai vonásokra mily súlyt helyezett már a pogányság is, jellemző, hogy a cseremisiz *jumo* s finn *jumala* (= lapp *jubmel*, *ibmel*) «isten» szókban éppen a «jó» a fogalmat meghatározó s megnevező jelző (v. ö. vogul *james*, osztják *jem*, magy. jó, tő: *jova-*, *java-* «bonus») az eredetileg bizonyára mellettük volt «atya» vagy «ég» szók elhagyásával.*) Árjaságból eredt hasonló tanulságú szó a mordvin *pavas*, *paz* «isten», mely PAASONEN szerint a szkr. *bhāgas* «segenspender (gott)» mása. Egészen parszi ültetvény a magy. *isten* = pahl. *yaztān* «gott».

Az égnek és égistenségnek fentebb kimutatott három neve — *jëlēm*, *kworēs* és *tārēm* — közül mint mythikus név úgy látszik leg-régibb keletű a *jëlēm*; mert ennek megfelelői a zürjénben (*jen*, tő: *jenm-*) és votjákban (*in*, tő: *inm-* és ebből alakítva: *inmar*) is «isten» jelentésűek (l. fentebb) s a Kalevalában is kiváló mythikus

*) A finn *juma-la* végképzőjével így fogható föl: «*Juma* (= cser. *Jumo*) laka», vagyis: «ég». E szerint ez az istennév is meg-örizte volna az eredeti alapképzet nyomát.

alak *Ilmarinen*, az őskovács, kinek mesterségét *Numi-Tarém* is gyakorolja; v. ö. e névhez: finn *ilma* «luft; himmel; das offenbare, sichtbare», észt *ilm* «wetter; welt», *ilmale tōma* «zur welt bringen»; lapp *alme, albme, ilbme* «himmel»; (l. BUDENZ MUGSz. 785.). — A vogul *kworés* szót a votják *kwaž, kwaž* szóval vélem azonosíthatónak, melynek köznévi értelme: «wetter; luft; himmel» (pl. *kwaž jugit* «das wetter ist heiter», *kw. pelmit* «es ist finster», *kw. žardä* «es tagt», *kw. gudırja* «es donnert», *kw. zorä* «es regnet» stb.) s használatos mythikus felfogásban is, mint: *Kwažä, än kušti!* «Oh Kwaž, ne hagyj el!» (könyörgésforma, ha az idő kedvezőtlen), *óstä Inmarä, Kildišinä, Kwažä, Voršudä!* (az istenségek elősorolásában a PERVUCHINTÓL kiadott s WICHMANNTÓL átírt glazovi imádságokban). A végzet egyezése tekintetében számbajöhető adatok: votják *kwaži* «wachtelkönig» = cserem. *kärše, kärš* (csuvas *kárš*), mord. *kērši*, vogul: LV. *khors-uj*, PV. *khors-khors*, ÉV. *χars-χars*, magy. *hars, haris* id. | votják, zürjén *už* «hengst», cseremis *oža, ožo* id. = finn *orhi, orihi, orii, oris*, lapp *orries* id. = összet-tagauri *urs*, déli *wurz* id. = kaukázusi: akuša, ehürkilin *urci*, kaitach *urci, irci* stb. (l. Nyr. 29 : 151.) | votják *biž*, zürjén *böž* «schwanz, schweif» = finn *persee-* (nomin. *perse'*) «natis, podex» (l. BUDENZ: MUGSz. 498.) | votják *piž-* «backen, braten», zürjén *pöžal-* id. = pahl. *briš-*, ujper. *biriš-* id. (l. Árja és kauk. elemek I : 281.) || votják *kíž-pu, kíž-pi, kič-pe* «birke»: v. ö. magy. *hárs-fa* «linde» | votják *pič, pič, pēš*, zürjén *pič, pič* «floh» = vachvidéki-osztják *počce, pqče* id. (PÁPAI KÁR.) = csuvas *porža*, volgai tatár *börcä*, kirgiz *büršö* id. | votják *kič, kiš* «dünne haut, schale» = zürjén *kirš*, permi *kirč* «rinde» és *kiš* (WIED.), *koš* (GENETZ) «rinde, schale, haut». Magában a votjákban váltakoznak: *peš-ataj* (Jel.) = *pereš ataj* «grossvater», *peš-aj* (Jel.) «grossmutter» = *pereš-aj* (Sar.) «grossvater»; *voššud* (Mal. Kaz.) «schutzgeist» = *voršud* id.

Homályos a vogul *tārém, törém* = osztják *törém, türém* szó eredete. Igen valószínűtlen BUDENZnek ama nézete (MUGSz. 753.), mely szerint a magy. *árnyék*-kal függne össze, egyrészt mivel, mint láttuk, az «árnyék» értelemkapcsolataival ellenkező *voikén* «fehér», *sorñi* «arany-(fényű)», *sanka* «világos» jelzői vannak; másrészt mivel nem tudunk rá esetet, hogy midőn valamely szó a vogulban és osztjákban közösen *t* mássalhangzóval kezdődik (tehát *s*, vagy

l-vel nem váltakozik), ennek a magyarban magánhangzós szókezdet volna megfelelése. Szemben e magyarázattal kevesebb nehézségbe ütközik az a fölvétel, melyet már régebben ANDERSON fejtegetett (Wandl. 158—9.) s ujabban magam is bizonyítani törekedtem (Ethnographia 6 : 363.), mely szerint t. i. a rokon nyelvekben elő nem található vogul-osztják *törēm, türēm* a török-mongol *tañri*, csuvas *törē, türē* «ég», illetőleg «isten» szó 1. személyű birtokosraggal szerkesztett (*tañrim*, csuv. *törēm*) megmerevedett alakja volna, úgy mint pl. a votják *dusim* «szerető» szó (birtokosragokkal: *dusim-ä, dusim-ed, dusim-ez*) a perzsa-tatár *dus* «barát» 1. szem. birtokosragos *dusēm* «barátom» alakjának átvétele. Tekintetbe jövő körülmények e pontnál:

1. Hogy a vogul *Numi-Türēm* és osztják *Num-Törēm* mythikus kifejezésnek jelzőstül együtt híven egyező értelmi párja az ég istenének s világ teremtőjének csuvas *Süldi-Türē* nevezete (ZOLOTNYICZKI 145—6, 149.), mely szó szerint: «Felső-ég (v. -isten)», előreszében a *süldē* «fönt» határozóból képzett melléknévvel. Ez a találkozás különösen annál fogva figyelemre méltó, minthogy a votják *badžin Inmarä!* és cseremis *kuŋo Jumo!* isten-megszólításokban a közvetetlen jelző «nagy» (nem: «felső»), úgy mint a vogul *Jäni'-Türēm, Türēm-öni* kifejezésekben (*jäni', öni* «nagy»), bár mint esetleges, távolabbi jelző a votjában is előfordul: *östä, viliš muso badžin Inmarä, viliš jugit tođijä* «uram, felső (v. fenti) kedves nagy Inmarom, felső fényes fehérém» (Votják Népk. Hagy. im. 26.).

2. Hogy a medvének, mint isteni származású (*numēl va'ilēm*) szent állatnak s istenkének (*pupakwē*) felsőlozvai *täreuw (tārauw, töröw)*, középlözvai *törwē* = TV. *täreñ, täreñ* neve*) igen alkalmasan kapcsolható össze a *türēm* (KLV. *törēm*, TV. *tärēm*) szóval, olyképp hogy azt a csuvas *türē*, régiebb **törē* (virjali *törē*), **tāri* = *tañri* «isten» s az altaji, teleut, koibal, kirgiz, szagaj, szojot, tobolszki tatár, baskir, uigur, mongol *añ, añg* «wild; jagdtier» szavak összetételének fogjuk föl, vagyis: TV. *täreñ* < **tār' + añ* ér-

*) V. ö. e hangmegfelelésre nézve: TV. *kāseñ* «leuciscus» = LV. *kāseuw, kaseuw* id.; TV. *šiseñ* «hase» = KLV. *šošwä, KV. šišwē* id.; PV. *jāntēñ* «bogensehne» = ÉV. *jāntew, jantew* id.; ÉO. *luñ*, SO. *tuñ* «sommer» = ÉV. *tūw* id. stb.

telme szerint ugyanaz volna, mint *tārēm-uj* «isteni állat» (=medve). Ha e magyarázat helyes, a *tār-ēñ*, *tār-ew* «medve» szó előrészében volna fölismerhető a vogulban a török *tañrî* szónak ragtalan mása, míg a vogul *tārēm*, *tārēm* «isten» szóban föltevésünk szerint ugyane török szó a -m első személyű birtokosraggal jelentkezik.

3. Hogy török eredetű a vogul-osztják vallási műszavak közül az Égatyának kondai vogul *paĵrēxš*, *poĵrēš* jelzése is (pl. *Ŋom-Tōrēm paĵrēxš* II : 230; *Jāni Tōrēm poĵrēš jāum* II : 379.), melynek mása az irtisi osztjakok nyelvében a Világügyelő férfinak *Pairāxta* neve (PATK.). Ez t. i. a tatár *boĵroķčē* «anordner, befehler, herrscher» (ettől: *boĵorok* «befehl, anordnung»), mely a képző honosított változatával a cseremisz *pūrūķš* «schöpfer», *pūrūķša* «der verleihher (gottes beiname)» szóban is mutatkozik (NyK. 30 : 176—7.); v. ö. cser. *pūr*-, *pūjr*-, *pujr*-, *puĵor*- «bestimmen, erschaffen» = tat. *boĵor*- «befehlen». — Szintígy török eredetűnek látszik a véráldozatnak vogul-osztják *ĵir* neve, melyvel szorosán egyezik a cser. *ĵör* «opfer» (= *čoklomo* Svjašč. Istor. 1891 : 165. l.), ez azonban alig választható külön a csuvas *ĵéréĵ* (dial. *ĵirēx*) szótól, mely a kór-szellemnek áldozatul ajánlott s a hambárban külön kosárba helyezett, galyakkal, ezüstpénzekkel s csillogó holmikkal diszített báránfőnek, illetőleg másnemű csontoknak, továbbá az istenségnek szentelt érczlapoknak s ágesomóknak, végül magának az e fetistárgyakban tisztelt szellemnek a neve (ZOLOTNYICZKIJ : 150. l.), a mint pedig egyéb török nyelvjárások megfelelőiből*) következik, tulajdonkép «áldozatot, istennek szentelt tárgyat» jelent. A végzetek viszonyát a vogul-osztják *ĵir*, cserem. *ĵör* és csuvas *ĵéréĵ* közt az efféle kapcsolatok magyarázzák, mint: csuv. *purēš* «dachs» (magy. *borz*) és köztörök *bors-uk* (altaji *purs-uk*), csuvas *us*, *vus*, *iwēs* «espe» és tatár *us-ak* id., csuvas *var* «mitte; herz, mark eines baumes» és tatár *qz-äk* (altaji *özök*) id. (v. ö. ezekhez: magyar

*) Ezek: altaji, teleut, lebed, kara-kirgiz *ĵik* «zum opfer auserwählt, bestimmt, geweiht, auf ein opfer bezüglich» (*ĵik mal* «ein für das opfer geweihtes tier», *ĵik tū* «heiliger, geweihter berg») = koibal, sagai, kacsincz *izik* «gott geweiht, zum opfer geweiht» (*izik at* «ein zum opfer geweihtes pferd»); «opfer» (*izik tąg* «opferberg»; RADLOFF : TürkWb. I : 1360, 1397.) = jakut *iik* «geachtet, verehrt, heilig». A szibériai őtörök feliratokon is előfordul: *idĵ* «opfer» (RADLOFF : 296.).

bögöly és kirgiz *bünäl-äk*, *bünül-äk* «asilus crabroniformus»), melyek szerint t. i. föltehető, hogy ama régi csuvasos hangalkatú törökségben, melynek nyelvi hatása a volga-urali finn-magyar nyelvekben mutatkozik,*) volt a *jér-éj*-nek is az előbbi esetekhez hasonló képzőtlen mellékalakja s ez lehetett az idézett *jir*, *jör* átvételek előképe.

Egybehangzó az utóbbi adat tanúsága avval, hogy a vogul *törém*, osztják *türém* alakokat legalkalmasabban éppen a csuvas *töré-m*, *türé-m* («istenem») fölveendő régi **töré-m* (= török *tañri-m*) hangzása alapján magyarázhatjuk. Egyéb nyomok is vannak, melyek valamely csuvasféle nyelvű törökség hatását igazolhatják a vogul-osztjákban, ilyenek: ÉV. *suri* «rädchen (karika)», *tuä-suri* «finger-ring» = csuvas *šörö* (= magy. *gyűrű*, köztör. *jüzük*) «ring» a csuvaszt jellemző hangzóközi *z* > *r* és szókezdő *j* > *š* (= vog. *s*) változásokkal, továbbá a szóvégi *-k* enyészetével | KV. *käyr*, *kayr*, ÉV. *kakër*, *kayër*, KLV. *kuxr*, TV. *kıyr* «busen, bauch, brust» = csuvas *koxor*, virjal *kokkor* «brust» (= tat. *köküz*) a csuvas *z* > *r* változással | LV. *šortä*, KV. *šärtë* (šoarta AHLQU.), TV. *čartq* «kien-span; kerze» = csuvas *šurdä* (cser. *sorta*, *sarta*, magy. *gyortya*, *gyertya*) «kerze» = altaji-tatár *jarta* «fackel (beim fischfang)»: csuv. szókezdő *j* > *š* változással | LV. *šäkwän*, KV. *sojwënt* «equisetum» = votj. *šakan* «binse, matte; binsendecke», mely szókezdőjénél és hangzóinál fogva csuvasos alak a csagat. *jeken*, *jiken* «binse, matte» (= magy. *gyékény*) szóéhoz képest (az utóbbinak külön átvétele: ÉV. *jakän* «binsendecke», *jakän-pum* «binse» = IO. *jegan* «schilfmatte») | ÉV. *sqwër*, *squr* «hase» = csuvas *sěwër* «murmeltier» (цypopъ; ZOL.-nál: «цycлиpъ» = «ziesel»); v. ő. altaji *süzel*, *süzelek* «ziesel» | ÉV. *šürä*, LV. *surä* «dicht» (pl. *šürä lām* «dichte suppe») = csuvas *šorä* «dicht, dick» (v. ő. magy. *sűrű*). Az osztják *jaχ* «volk, leute» szónak (pl. *As-jaχ* «obi nép», *Joxën-jaχ* «jugani nép», *Vax-jaχ* «vachvidéki nép») mása a többi

*) Hogy e nyelvben a mai csuvasétól eltérő alakokat is fölvegyünk, arra egyebek közt utalnak az efféle török-magyar szók is, mint *tenger*, *kóró*, *túró*, *szán*, melyek a mai csuvas *tünés* «meer», *kürék* «gras», *turéz* «sauere milch», *šonä* «schlitten» (= tat. *čana*, altaji *čanak* id.) alakok ellenében éppen sajátos csuvas hangváltásokat tükröznek, tehát csuvasféle nyelvből valók, ez azonban a maitól valamennyire különbözött.

törökségből egyelőre nem igazolható csuvas *jëž* «volk, nation» (NyK. 21 : 39.). Mint különös kifejezésbeli egyezést említjük itt meg a «hajnal» déli vogul *khuj-pāñk* és csuvas *šurēm-buš* egyforma nevezeteit, melyeknek előrésze magában is jelzi már a «hajnalt» (v. ö. ÉV. *χuj* «hajnal», altaji *jar* «világítani, fényleni»), utórésze pedig «fő» jelentésű. Minde körülmények egybefoglalva alapot nyújtanak oly nézethez, hogy a vogulok és osztjákok vallási eszméinek alakulására jelentékeny hatással volt bizonyos török nép is, melynek nyelvéből az e fogalomkörbe tartozó két legfontosabb műszót az «istenét» (illetőleg «égét»), továbbá az «áldozatét» vette. Tekintve e mellett, hogy e két szó hangalkata csuvas jellegű, e népet körülbelül amaz *ugur*-okkal vehetjük azonosnak, kiknek egykori történeti kapcsolatát a vogulokkal, osztjákokkal és magyarokkal emezek közös *ugur* (*un-ugur*), illetőleg *jugur* (= ÉV. *juzér*) külföldi neve tanúsítja s kiknek csuvasféle nyelvű török nemzeti-ségét másutt bizonyítottam (l. «Az ugor népnevezet eredete» cz. értekezésemet: Ethnogr. 6 : 349—387. ll.).

Az égi vonások vázlatos keretében földi színek alakítják teljessé s élénkebbé *Numi-Tārēm* égatyának mythikus rajzát. Mintául a képzelet magát az embert: egyéniségének testi és lelki szerkezetét, környezetét s életfoglalkozását alkalmazza; tehát bibliai kifejezéssel élve: «istent az ember saját képmására s hasonlatosságára teremti.» Legföltünőbb külső sajátság a vogul-osztják főistenség képzetében az ő öregsége, a mint ez nem is lehet másképp egy oly lénynél, ki minden élőknek *atyja*, a világnak teremtője s így *mindenek kezdetétől fogva él*. Az Égaty: *sāt tārēm patit tārēm šul puñk, jāniñkwé* «a hét ég hegyiben levő ég ősz fejű öregecskéje» (II : 325, 329.), *χqus puñkpä jāniñkwé* «hamvas fejű öregecske» (II : 341.), ki *kērēñ suj-jiw talēχné tātsaxti* «vasas bot fejére támaszkodik» (II : 329.) s midőn ül, *sāt ātpä saññ puñkū tārätimē sūpielmtal ūnli* «hét hajú hajfonatos fejét leeresztve némán ül» (III : 70; I : 138.). Plasztikus képben mutatja be a gondolataiban elmerült, öreg Égatyát az egyik kosmogoniai ének (I : 79.), mely szerint «Arany-Kworész apuska aranyszélű hét asztal mellett aranylábú szent trónon ül; aranyvégű szent botja jobb oldali arczához van oda-szorítva; [midőn pedig a belépő a padlós ház közepére jut] aranyvégű szent botját arcza mellől fölemeli, ő felé tekint s kérdi...

A *Kaltés*-leány nászregéjében az öt nevelő öreg párnak leírása: «A vendégekeszben egy öreg asszony s egy öreg ember ülnek. Az öreg asszony feje megöszülve mint nyúl bőr, oly fehérre lett; a feje pedig sasfészekkel van megrakva. Örege megöszülve sárgává lett; a feje búbja turuszas fészekkel van megrakva» (II : 299, 306, 308.). Minthogy a regék szerint *Kaltés* az Égatyának leánya, másrészt ezt nejevel a himnus *šul puñkpä kiti* «ősz fejű kettőnek» (t. i. párnak) mondja (II : 329, 341.): valószínű, hogy ez a kép is az öreg Égatyát ábrázolja feleségével. Az egyik tűzözön-rege (I : 75.) Arany-Kworész atyuskát oly öregnek tudja, hogy járni sem tud már magában; hanem midőn a fürdőházba kell mennie, egy emberével emelteti magát. Talán szintén *Numi-Tarém* öregségére céloz a rege, midőn száját «tíz fogú fogas szájnak» (*lqu puñkpä puñkiñ šupä* III : 2, 10, 171.) nevezi, bár a kifejezés ismétlése már «hús fogú fogas száját» emleget (III : 2, 35.). Tisztes aggastyán alakjában fogják föl PATKANOV szerint (I : 99.) az irtisi osztjások is *Tūrum* személyét; de e kép előttük oly határozatlan, hogy emberi kézzel való utánzására a kutatók tudomásával kísérlet nem történt. Hogy az Égatyát bálványoszlopban nem ábrázolják, kiemelik SAVROV és ERMAN is (l. fent); de ennek oka még sem az lehet, mit PATKANOV vél, hanem hogy — mint fentebb kifejtettük — a bálványoszlopok voltaképp elhunyt földi ősök emlékjelei, míg az Égatyát semmilyen nemzedék sem tudta olyan ősenek, mely meghalt s bálványképben való megörökítésre szorult volna. Különben, mint az előbbi idézetekből is látjuk, a bálványalakítás hiánya nem akadályozza meg a népképzeletet abban, hogy *Numi-Tarém* emberi alakját maga elé biztos képben ne jelenítse. Egy medveének leírja ruházatát is; e szerint: «*Numi-Tarém* atyuska mesteri [ügyességű] nő varrta aranyos fejbőrű két bocskort ölt fel; fekete állat (= hód), vörös állat (= nyuszt) bőrdarabjaiból [varrt] ruháját nyusztos válla, vadas válla fölébe ölti; fekete állat, vörös állat bőrdarabjaiból [varrt] övét felövezi» (III : 4.); alább pedig szó van az istenségnak «fáját mesteri [ügyességű] ember készítette aranyos fejbőrű két hótalpáról» (III : 9.). GONDATTI szerint (17. l.): «*Numi-Torum* alakjára nézve emberhez hasonló, gazdag ruházatától egész külsejében aranyként ragyogó». Hogy «aranyos szeme a kelő nap s fűrtje a nyugvó nap sugara», már egyik fentebbi idézetből (II : 424.) tudjuk, mihez itt megjegyzendő, hogy midőn a himnus *Numi-*

Tārēm szemének nagyságát az Obéhoz, vagy egy tóéhoz méri s szintígy fülét a tavi tünderrózsa leveléhez, ez nem vehető szó szerint való értelmében, hanem csak a fent adott magyarázattal annak kifejezése gyanánt, hogy az Égatyá mindent lát s mindent hall.

Bővebben találunk közléseket a följegyzésre került hitregékben s népköltési hagyományokban *Numi-Tārēm* lakó földjére, házára s háznépére vonatkozólag. Már SAVROV írja, hogy az osztjákok «az eget tartják *Törēm* állandó tartózkodása helyének» (I. fent). POLJAKOV szerint (58. l.) az irtisi osztjákok közelebről meghatározva a nap felkelő helyén vélik az Égatyá lakát, míg az éjszakiak a hetedik ég fölött. Emígy tudják a dolgot a vogul himnuszok is: *atēr tārēm sat xaltē sātīt tārēm, mol Tārēm jā'ikwe!* «derült eget hét közében hetedik égbeli gazdag *Tārēm* apuska!» (II : 335.); *sāt tārēm patit tārēm sul puñk jāññkwē* «hét ég hegyiben levő ég ősz fejű öregeskéje» (II : 325.). A hetedik eget jelenti talán ez a fentebb idézett jelzés is: «*hét feketesas [röptényi] magasságú Tārēm atyuskánk*» (III : 311, 316, 354.). Általánosabb meghatározása az Égatyá lakóterületének: *Ŋm tōrēm vontēñ khom, šomē jārēm* «felső eget lakó férfi, kedves apám» (III : 126.), melynek értelme a közönséges *Numi-Tārēm*, *Nuñ-Tōrēm*, *Ŋm-Nājēr* («Felső-Király»), osztj. *Num-Tōrēm* nevezetekben is ki van fejezve. A szigvai szent rege szerint nem öröktől fogva volt az ég N. T. lakóhelye, hanem kezdetben a «Tundrahalmi vár» (*Tunrā-šaxl ūs* I : 1, 20, 21.); itt született fia, a későbbi «Világügyelő-férfi», ki visszatérván hősi vállalataiból anyjától a következő szavakkal nyeri el küldetését: «Te fiúcska, most itt maradsz az alsó *tārēm*-on (*joli tārēmt* = a földön), a felső *tārēm*-ra (*numi tārēmne*) mi megyünk. Ezután az ember korabeli világ áll be, az ember idejebeli világ áll be; az alsó *tārēm*-on légy te Világ-ügyelő férfitvé, atyád a felső *tārēm*-on *Numi-Tārēm* lesz, én *Kaltēs* leszek» (I : 32). E regének felső-szoszvai változata tud ugyan szintén az ősi «földhalom»-ról (*mā-šaxl*), melyből a föld alakult; de *Numi-Tārēm* atyát égben lakónak ismeri. A felső-szoszvai tűzőzön-ének szerint az Arany-*Kworēs* égatyától s Arany-*Sis* éganyától lakott «magától termett moszathalmi, tundrahalmi vár» (*ness tēlēm tañkw-šaxl ūs, ness tēlēm tunrā-šaxl ūs* I : 38.), hol a későbbi Világügyelő férfi született, az égen van s az égi szülők

innen fijukat «aranyabroncsú bölesőben hét rojtos ezüstlánczon bocsátották erre az alant levő földre» (I : 67.). Nem tudnak N. T. földi lakáról a többi regék és énekek sem, úgy hogy a szigvai szent rege előadását bizonyos népies mithosz-kritika következményének tarthatjuk, mely abból támadhatott, hogy a hagyomány a «tundrahalmi várat» mondja N. T. őslakának; de másrészt a tárgya fölött elmélkedő regemondó nem tud már a maga tisztább felfogásával *tundrahalmot* az égen elképzelni, miért is okszerűnek látja, hogy a földre helyezze a tundrahalommal együtt N. T. legősibb tartózkodásának helyét is. Tény az, hogy az ősi naiv felfogás N. T. lakóterületét az égen ép olyannak látja, mint az emberét a földön: «N. T. atyának, Arany-Kworész apának aranygyepes szép földje van», melyen ménesek, csordák legelnek s ép úgy vannak hegyek, erdők és vizek, mint itt alant; N. T. atya az ő «vadfogó erdei hét, hegyi hét vadászhurokját» s «vízbeli halászszerzőjét» (I. alább) ezekben állítja föl. Nincs tehát képtelenség abban, hogy a mythos tundrahalmot tud az égen; sőt megérthetjük annak is az okát, hogy miért helyezi egy ilyenre *Numi-Tārem* őslakát. Kicsinyke földhalomból támad ugyanis folytonos növekedés útján *Joli-Tārem* Földanyának lakóterülete, a föld (I. e. regét alább): jól gondolható ennél fogva, hogy *Numi-Tārem* Égatyának lakóterülete, a földet fedő ég is egy efféle halmocskából fejlődve terjed szét. Lényegében ugyanezt mondják a teremtetési ének következő szavai: «*Xul-ātēr* legkisebb fia nyíl szárny-ragasztásra való ezüst *enyvüstjének* nagyságára teremődik *Numi-Tārem* atyánk; *Xul-ātēr* legkisebb leánya, az ő fonó ezüstorsója *Kerikájának* nagyságára teremődik *Kérges-Föld anyánk*» (I: 101.); közönségesen beszélve: «Ég és föld kicsinyke területről növekedve nyerték nagyságukat».

Gyakran emlegetik a regék és énekek az Égatyának a r a n y t ü n d ö k l é s ű, e z ű s t t ü n d ö k l é s ű h á z á t s annak alkotó részeit, a mint Gondatti is hallott *Numi-Tārem* és *Kworész-Tārem* égi aranyházairól (17 : 1.): *Numi-Sorñi āsēn qsnē sorñi pasāñ jelpiñ kwol-kiwrēn, sorñi vit qumāñ jelpiñ kwol-kiwrēn jū voss šātsēn mōnt!* «a Felső-Aranyos atyád birtokát tevő arany fényességű szent ház belsejébe, aranyvízzel folyó (= aranytól ragyogó) szent ház belsejébe, bár oda belépnél!» (II : 355.), mondja az imádság a Világügyelőnek; másutt pedig *liliñ ālāt žasmiñ kwol* «eleven színekkel ékesített ház» (III : 319.) és *Numi-Tārem āplem, Sorni-*

Kworés jājēm sorni sirpā siriñ kēr-kwolä, aḡutēs-kwolü «N. T. apuskám, Arany-Kworesz atyám arany tetörúdú tetörudas vasháza, kóháza» (III : 59.) az Égatya lakának jelzése. Különösen föltűnnek e háznak arany- s ezüst tetörúdjai, valamint keresztgerendái, melyekről az utóbbi idézetben kívül a következő helyek is szólnak: *Numi-Tārēm āplēm, Sorni-Kworés jājēm sorni sirp siriñ kwolä* (III : 61.), *Numi-Tārēm āsü űnlénē āln sirp siriñ kwol, āln pērp pēriñ kwol* «N. T. atyja lakó ezüst tetörúdú tetörudas, ezüst keresztgerendájú keresztgerendás ház» (I : 138; III : 34, 68.), *Numi-Sqrñi āsēn āsnē āln pērp pēriñ kwol* (II : 409.), *Sorni-Kworés āsü āln sirpā siriñ kwolä* (I : 74.). Az ezüst tetőnyílás említése: *āln surmēp surmiñ kwol* «ezüst tetőnyílású, tetőnyílásos ház» (III : 68; *surmiñ kwol* III : 38, 109.), melyből azt látjuk, hogy N. T. laka az éjszaki vogulok képzetében minden fényessége mellett is csak olyan építkezés, mint egy egyszerű jurta, vagyis tetején nyílással van ellátva a füst kibocsátására s a világosság számára. Másképp fogja föl az Égatya házat a kondavidéki nép, melynek házaiban különösen a folyam mentén a tetőnyílás helyét már mindenütt hólyagos vagy üvegablak pótolja. Ezeknél *Nuñ-Tōrēm* háza is ablakos: «Felső eget lakó férfi, kedves atyám!» — mondja a medveének (III : 126.) — «midőn te hétszeresen levő üvegablakodon keresztül (*soāt-pēs ōlpē kēsi-kōšnēsēn toqrē*) alátekintesz, bogyóját termő bogyós ligeted sok terül el». GRIGOROVSKIJ szerint (60. l.) a vaszjugáni osztjakok hitében az «angyalok» az égen aranyházakban laknak, melyeknek ablakain át figyelgetik, hogy mi történik a földön; ez ablakok pedig nekünk, embereknek, csillagokkép látszanak.

Az Égatya háza hét rekeszes, hétszobás: *Numi-Voikēn āsūw, Numi-Voikēn āplūw sāt-pis āln-kwol patittē, sāt-pis sorni-kwol patittē jānmāltēm pīj-ā* «Felső-Fehér atyuskánk hét rekeszes ezüstháza, aranyháza zugában nevelt fia» (III : 67.). A hétszobának hét ajtaja van: *Numi-Tārēm āplēm, Sorni-Kworés jājēm sorni sirp siriñ kwolä sorni širkippā sāt āwitā* «N. T. apuskám, Arany-Kworesz atyám arany tetörudas házának arany sarkú hét ajtaja» (III : 61.); *sāt jūns-uj lūlit Tārēm jāyēn űnlénē liliñ ālāt ḡasmiñ kwol sāt āwi* «hét feketesas [röptényi] magasságú Tārēm atyád lakta eleven színekkel ékesített ház hét ajtaja» (II : 319.). Midőn «Fönn-járó, szárnyas Kalm» az isteni követ «az

Arany-Kworesz atyuskája lakta *ezüst sarkú hét ajtós ház* külfeléhez érkezett (*qln širkip sāt āwīn kwol*), az ezüstsarkú hat ajtót hattá nyitotta ki (*χati' pūnsēstā*), az ezüstsarkú hetedik ajtót hétté nyitotta ki (*sāti' pūnsēstā*), az ajtós háznak belsejébe» úgy ment be (I : 83.). Más változat szerint *Tārem* atyánál *sālet-pqal jāniñ āwi lāwēltawē* «aranyból való nagy ajtót emlegetnek», melynek «küszöbén ősz fejű párt emlegetnek», a mint t. i. emberek módjára ott künn üldögélnek. — Az ajtónak arany kilincse van: *Numi-Sorūi* háza *sorūi-mozlāñ jelpiñ kwol* «aranykilincses szent ház» (II : 355.). Midőn az Égatya hazúlról távozik (pl. vadászatra, vagy világszemlére) hétszeres vas lakat s hatszoros retesz akadályozza meg, hogy a bent levők ki ne jöhessenek; innen házá-
nak e jelzései: *sat-pis kēr tumanēñ kwol* «hétszeres vaslakatos ház» (II : 289.), *sāt-pis tumanīñ kwol*, *χāt-pis poštaniñ kwol* «hétszeres lakatú, hatszoros reteszű ház» (III : 38.); *sāt-pis qlnē* (v. *qlniñ*) *tumaniñ kwol* (III : 4, 1.). Minde záró készülékek nem voltak elég erősek arra, hogy *Tārem* leánya, a medve s *Xul-ātēr* az alvilág fejedelme azokat összerongálva egyszer ki ne osonhassanak őket gyöngéden nevelő N. T. atyjuk házából (II : 289; III : 9, 38, 61.), mi sok romlásnak volt szülő oka.

További alkatrészei az Égatya házának az ő deszkás padlója (*pārtiñ kwol-kan* III : 2, 10, 37.), mely «aranyszélű hét szőnyeggel» (*sorni χūrēp sāt vārtāk* III : 62.) van leterítve; a házi gazda fáradalmaiból megtérve ezeken talál kényelmes ülőhelyet (u. o.). A «téres ház» (*kaniñ kwol* I : 83.) terén «arany-szélű hét asztal» (*sorni χūrpā sāt pasān ūnē'it* u. o.), más közlés szerint egy «naphimes szent asztal» (*χātēl χansūñ jelpiñ pasūn* I : 138.) áll. Méltóságának gyakorlása közben (pl. midőn az eleje érkezőket fogadja) «Arany-Kworesz atyuska aranylábú szent trónon, illetőleg széken ül (*sorūi la'ilēp jelpiñ ulās-tarmēl ūnli* I : 83.) elmaradhatatlan «aranyvégű szent botjával» (*sorni aulēp jelpiñ sū-jiwā* u. o.), mint támasztó esz-
közzel s egyszersmind jogarral kezében. Egyébként pedig az Égatya háza, mint egy gazdag vogul emberé, tele van mindenféle becses prémekkel: *sēmēl-uj*, *vīr-uj* *miš kwol* «fekete állat (hód), vörös állat (nyuszt) halmos ház» (III : 9.). Ott van még különösen az életvize (*lilīñ vit*), melynek jelentőségéről fentebb szót-
tunk, továbbá a «vendégülő szobarekeszben az írárok v. könyvek

(*něpäkét*), melyekben a teremtmények sorsa van megírva (I : 75.), végül a regéknek mindenféle bűvszerei (*aranyfokos*, *aranyostor* stb.; l. u. o.), melyekkel *Numi-Tārēm* az inségük idején hozzá fohászzkodó kegyelteket megajándékozza. Az egyik tűzőzön-rege szerint Arany-Kworesz házát «*meleg fürdőszoba*» (*rēriñ pūlēnē kwol*) egészíti ki, melyben három üst áll (I : 75.).

Háza előtt áll az Égatyának állatkötő oszlopa, mely a himnus szavai szerint: *pēs ʒansāñ jelpiñ uj nē'intēnē tārēm-pasūñ kēr-ānkwēl* «tarka csipőjű szent állat (= áldozati rēn) oda kötésére való ég-fényességű (v. szentségű) vasoszlop» (II : 355.), illetőleg: *sāt nākpā šali āln jelpiñ ānkwēl*, «hét lépcsőjű tiszta ezüst szent oszlop» (II : 409.). Az imádságokban többször arra kéri a közbenjáró szellemet, hogy az áldozatúl följánlott rénszarvast, vagy lovat vezesse ez az Égatyá elé (II : 339.) s kösse oda az ajtaja előtt levő oszlophoz (II : 355, 409.), a mint ez képletesen itt lenn, az áldozati tér oszlopánál történik (l. fent).— Az égi u d v a r jelzései: *atēr tārēm sāt ʒalpā Tārēm kanā* «derült ég hét köze lakó Tārēm tere» (II : 337, 327.), *kaniñ paul kanā, kaniñ ūs kanā* «téres falu, téres város tere» (III : 38.). «*Numi-Tārēm* atyának, Arany-Kworesz apának aranygyepes szép földje, aranygyepes szent földje» (*sqrni vānsiñ jāmēs mā, sqrni vānsiñ jelpiñ mā* III : 6.), vagy más közlés szerint: «leánynak vigasságos jeles játékot játszani való aranygyepes, sárga gyepes kedves helye» (*sorui vānsiñ, kasu vānsiñ jātēl mā*) van, melyen «teli város, teli falu gyermekének játéka hallik» (III : 61, 66.). Oly gyöngye ez égi föld rétege, hogy midőn a fogságából kiszabadult Tārēm-leány (a medve) s *Xul-qīr* rajta ugrándozva szaladgálnak, egyszer lábuk alatt a föld kiszakadt s akkora rés támadt, hogy azon át kényelmesen meg lehetett vizsgálniok az alatt elterülő földet (III : 6, 40, 68, 110; II : 289.). Ezen az égi pázsiton jár a «*Numi-Tārēm* atya birtokát tevő hét lovú, hat lovú lovas ménes» (*N. T. āsēm āsnē sāt lūwpā luwiñ jītēr* III : 40.), melyben a kondai nép képzelete szerint «a felső eget lakó férfiú atyának» van «fekete lova» (*noṃ tōrēm vōntēñ khom . . . jāṛā vārenkē lotā* III : 130.), «sárga lova» (*rēskē lotā* III : 131.) és «szürke lova» (*šīpkē lotā* u. o.). Van aztán ott még tehéncsorda (*mis-jūtēr*), mely «ordítva, bögve rohan» (III : 67.), rénfalka (*uj-jūtēr* III : 68.), benne egy «három éves réntulok» (*ʒūrēm tāl surti ʒār* III : 110.), sőt legel ott «három éves

j á v o r» is (*žūrēm tāl jānʹ uʹ* III: 113.). A PATKANOVtól följegyzett *Pairāžta*-himnus is tud az Égatyának «aranyszörű lovairól» (II: 184.) s szintígy GONDATTI, ki szerint *Numi-Tārēm* világsszemléjére *fehér lovon* szokott lebocsátkozni az égből (17. l.). — L ó i s t á l l ó r ó l beszéla szent rege (I: 6.) s a tűzőzön-ének (I: 42.), mely utóbbi szerint *Kaltés*-asszony ekkép szól táltoslóra szoruló öcscsének: «Hajdan, midőn anyánk s atyánk (Arany-*'Sis* s Arany-*Kworēs*) éltek, ő nekik *naphímes hét lóval volt istállójuk, hófehér hét lóval volt istállójuk*» (*žatēl žansāp sāt luwīn kwol āssiʹ, tārēm-tūjt sāt luwīn kwol āssiʹ*); menj édesem, amaz istállók omladékához; egykor midőn a lovak éltek, egy csikó ellődött, azt a csikót társai letaposták a föld alá, miután egy rőf mélységre ástad a földet, [azt a csikót] megtalálod». Ez a ló lett a Világügyelő férfinak énekekben s regékben ünnevelt híres paripája: «Olyan állat volt, egyik fél orralikából tüzes szikra tódul, másik fél orralikából füst tódul; kezének két felén ott vannak szárnyai; válla tarka, csípője tarka szárnyas ló a mint áll, a merre fordul, napvilágította széles e földön fülecskéje mindent hall; ha két fűszál, két vesszőág összeér, mind az ő fülébe hat» (I: 44.). — Távolsabb a lakóháztól terülnek el az Égatyá erdősségei, hegyei és vizei, melyekben ő földi ember módjára kedvelt magánfoglalkozásait, a *vadászatot* s *halászatot* űzi. Itt van felállítva az ő «nyusztfogó hét, vadfogó hét sok vadászhurokja» (*ñožs sāt, uʹ sāt, saw lēsā* III: 4.), illetőleg «hegyi hét, erdei hét vadászhurokja» (*ur sāt lēsā, vōr sāt lēsā* III: 59, 65.), valamint «vizi hét halászszerszáma» (*vit sāt alkā* III: 64, 65, 109, 111.), melyekre utalva a medve őt énekeiben *ur sāt lēsīn žum āsēm, vōr sāt lēsīn žum āplēm* «hegyi hét vadászhurkos férfi atyám, erdei hét vadászhurkos férfi apuskám» (III: 59.) s *uʹ sāt lēsīn žum āsēm, vit sāt alkān žum āplēm* «vadfogó hét vadászhurkos férfi atyám, vizi hét szerszámos férfi apuskám» (III: 64, 70.) jelzésekkel emlegeti.

Igen természetes, hogy a hatalmas viláгурalkodó mennyei birodalmában nem él remetekép egyedül; hanem — mint eddig is többször történt reá hivatkozás — család s különböző rangú és rendeltetési szolgák egész serege veszi körül. Hogy ő maga kitől származik, vagy honnan veszi eredetét, avval a kosmogoniai népköltés különösen nem foglalkozik; a szigvai szent rege pl. mindjárt azon kezdi a teremtés történetét, hogy: *Tunrā-saxl*

ëkwäi' äjkäi' qlei' «a tundrabalmai öreg asszony s öreg ember» (vagyis a később égbe költözött *Numi-Tārēm* s neje) «élnek» (I: 1.) s a többi regék és énekek is mindannyian a föld keletkezése előtt már élönek s általában az égben levönek tudják az Égatyát. Csupán a *REGULTÓL* följegyzett teremtesi ének kezdi ab ovo *Ledæ* annak megjegyzésével, hogy *māi' tūrmi', tēn pēntēmlei', tēn sän-kēmlei'* «a föld és ég, ök megalakúlnak, ök megteremtődnek», jelesül «*Numi-Tārēm* atyánk egy ezüst enyvüst» nagyságára», «Kérges-Föld anyánk pedig egy ezüstorsó karikájának nagyságára *teremtődik*» (*sänkemi* I: 101.). Ugyanez ének tölem jegyzett változata némi kis eltéréssel közli a dolgot, a mennyiben csupán «*Arany-Kworēs* atyuskáról» mondja, hogy magától «*megteremtődött*» (*sänkēmlēs*), ellenben határozottan kiemeli, hogy '*Sopēr-nāj, Kami-nāj; āñkw taw tārätēstü* «Sopēr-asszony, Kami-asszony anyát», vagyis a Földanyát «ő bocsátotta alá» s hogy szintígy *Xul-qtēr-āri taw sänkēmētstü* «az Alvilág-fejedelem-leányt is ő teremtette» (I: 77.). Világos kifejezése e hagyomány annak a felfogásnak, hogy az Ég-*atya* az idők kezdetén végső lény, ki előtt senki sem volt s kisenkitől sem származott; hanem magátóllett, a *sänkēmi* alapértelmét véve: «egyszerre kívülágosodott» (DO. *sanki, sanga* «klar, heiter»).

Homlokegyenest ellenkezik ezzel a tétellel egy felső-szoszvai közlés, mely szerint *Numi-Tārēm*-nak mégis van előzménye: atyja, anyja s ezek mellett nem tőle származó égi lények: még két öccse és húga. *Numi-Kworēs jāriänēlnē* — így hangzik az illető hely (II: 98.) — *χūrēm χum, űilentäi' jāri-āriänl kit tārēm-χalēn, kit kworēs-χalēn jolä tārätawäst; jāni' χumiänl: Numi-Tārēm, kwoll-χumiänl: Saxl-Tārēm, māñ χumiänl: Tapēl-āñs (Tapēl-äjkä), jāri-āriänl: Kaltēs-ëkwä* «*Numi-Kworēs* atyjuktól három férfi s negyedikül leánytestvérük a két ég, két menny közé alábocsátódott; az idősbik férfi közülük: *Numi-Tārēm*, a középső férfi: *Vihar-Isten*, az ifjabb férfi: *Tapēl-örög (= Polēm-Tārēm)*». Ezek szerint *Numi-Tārēm* atyja: *Numi-Kworēs*, mely mythikus személynév pedig eddigi összes vizsgálataink szerint nem vonatkozhatik másra, mint *Numi-Tārēm*-re, kinek voltaképp csak egyik mellékneve. Ugyane felső-szoszvai közlönék (Nomin) egy másik, még pedig kosmogoniai regéjéből szintén az tűnik ki, hogy *Numi-Tārēm* és

Numi-Kworés különálló mythikus személyek s hogy az előbbinek *húga* van, ki azonban itt nem *Kaltés*-asszonynak, hanem *Joli-Tārém sánūw* «Alsó-Tārém anyánk» (= Földanya) néven van nevezve. E szerint ugyanis midőn N. T. embereinek vázát megalkotta, nem tud lelket adni beléjük, hanem e célra hugához, a Földanyához fordul; mert, szavai szerint: *Kworés āsēn nañ-pāltēn lili lāuwēs*, '*Sis sānin nañ-pāltēn nqt lāuwēs* «Kworesz atya részedre (nálad levőnek) rendelte a lelket (= lélekadás tehetségét), '*Sis*-anya részedre rendelte az életkort» (I : 129, 131.). Tehát *Numi-Tārém* atyja: *Kworés*, anyja: '*Sis*, nyilván a *Sarni-Kworés*-nek megfelelő *Sarni-'Sis*, melyet az ugyancsak ezen felső-szoszvai közlőtől származó tűzőzönének említ (I : 38.), még pedig — nem *Numi-Tārém*, hanem a Világügyelő-férfi (*Sarni-āter*) atyjának, kit azonban az első helyen idézett közlés folytatása (II : 99.) egyezően a többi regékkel *Numi-Tārém* fiának tud. Látnivaló, hogy itt zavar van, különböző genealogiai képzetek egybevegyülése.

Számba véve, hogy a *Numi-Kworés* mythikus különállásáról s prioritásáról való nézet oly élesen ellenkezik mindazzal, a mit e név fogalmi érvényéről eddigelé megállapíthattunk, azt bihetuők, hogy az pusztán egyéni felfogása, vagy okoskodása a felsőszoszvai közlőnek s nem valóságos néphit, melyet más emberek is vallanak. Ámde, hogy itt mégis tényleges néphittel van dolgunk, kétségtelenné teszi az, hogy GONDATTI a Szigvamelléken ugyanígy hallotta az égi istenek genealogiáját. «A vogulok hite szerint» — írja ő könyvében (17. l.) — «az égen három istenség él, kik közül kettőnek aranyos háza van a felhők fölött s kiket emberhez hasonló, de a földön soha nem volt lények szolgálnak. A főisten, mind a többieknek őse: *коре торумъ*, kinek alakja teljesen ismeretlen, mivel hogy az emberek közt őt soha senkisé is látta s létezéséről is csak más közvető istenségek révén van a földieknek tudomása. Ő maga a földre sohasem jár, hanem multhatatlan szükség esetén leküldi maga helyett *нуми торумъ*, vagy máskép *яныхъ торумъ* és *войканъ торумъ* néven ismert fiát, hogy nézze meg az emberek dolgait s hozzon hírt számára». A harmadik égen lakó istenség szerint a fekete felhőkben székélő *сяхылъ торумъ*, az utóbbinak öccse. *Tapel*-öreget, vagy *Polēm-Tārēm*-ot GONDATTI több följegyzett regével egyezőleg *Numi-Tārém* legidősebb fiának

tartja (19. l.), а калтысь торумъ, vagy сянъ торумъ névvel jelölt istennőt pedig N. T. feleségének (26. l.).

Van ezeknél fogva két genealogiai fölfogás a vogul égi istenségek férfi sorában: az egyik — s ez az általánosabban elterjedt — *Numi-Tārēm* személyében látja az ősisetséget, melynek *Numi-Kworēs* csak mellékeve, névváltozata; a másik *Numi-Kworēs*-t tartja ősisetségnek, *Numi-Tārēm*-ot azonban már második nemzedéknek, az előbbi fiának. Fentebb rámutattunk az utóbbi nézet keletkeztének valószínű okára abban, hogy a *kworēs* szónak, mint köznévnék értelmetlen volta miatt elhomályosult a nyelvtudatban a *Numi-Kworēs* mythikus tulajdonnévnek is értelmi azonossága a *Numi-Tārēm* névvel, a miből folyólag beállott aztán annak szüksége, hogy a különállónak gondolt *Numi-Kworēs* nevű mythikus személyt valahol az istenek genealogiájában elhelyezzék. Ez az elhelyezés pedig nem történhetett lefelé, mint N. T. utóda; mert *Kworēs*-nek nincs semminemű kultusza s ha ő *Tārēm*-fi, előállott volna a kérdés, hogy hol van hát az ő szent helye és bálványa, mint N. T. egyéb fiainak? Másrészt a *Numi-Kworēs jājēm* szólás, vagyis «atyának» való említése, továbbá a hagyományos szövegek folytonos társítása N. T. nevével, mint az egyenlő rangúság jele, csak ajánlhatták a fölfelé való helyezést s így válhatott *Numi-Kworēs* atyjává *Numi-Tārēm*-nak, nem pedig megfordítva. Hogy azonban *Kworēs*, mint különálló mythikus személy újabb alakulat az Égatya mythosában, döntőleg bizonyítja az a fent említett körülmény, hogy nincs semminemű külön kultusza; ugyancsak erre mutat az is, hogy jóformán nincsen egyéb külön mythosa, mint éppen az, hogy N. T. atyja; mert még az előbb idézett felső-szoszvai közlő regéje szerint is (I : 128—9.) «az ember korabeli világot» ő teremti meg, nem pedig *Kworēs*. Igaz, hogy több mythikus szövegben csakis a *Kworēs* név fordul elő, mi tehát azt a látszatot költi, hogy ezek az ő külön személyére vonatkozó regék; ámde ugyane regék változataiban más közlők vagy együtt említik a *Tārēm* és *Kworēs* neveket (pl. I : 36. és 78. szerint *Sorni-Kworēs* az, ki övével a mozgó földet megállapítja; I : 143. szerint ez *Numi-Tārēm*, ki ugyanott *Numi-Kworēs* névvel is említődik), vagy csak az elsőt használják (pl. az Ural teremtésére nézve I : 129.), vagy egyéb vonatkozásokból derül ki, hogy a *Kworēs*

névvel említett mythikus személy alatt *Numi-Tārēm* értendő (a minő pl. a tűzőzön-énekekben az, hogy *Kworēs*-nek fia a Világügyelő férfi, ki pedig a köztudat szerint N. T. legifjabb fia I : 38.). Végül igen fontos bizonyíték a szóban forgó mythikus név személyi azonossága mellett az is, hogy a vogul nyelven följegyzett szövegekben *Numi-Tārēm*-nek *Kworēs*-szel, vagy megfordítva sehol semmi ténykedése. Azt a mit e pontra vonatkozólag GONDATTI ír, hogy t. i. *Kworēs* koronként leküldi *Numi-Tārēm* fiát a földre helyettese gyanánt, a vogul szövegű regék és énekek szerint *Numi-Tārēm* végezteti az ő fiával, a Világügyelő férfúval (l. alább).

Amennyire ellenkezik az Égatyának, mint a világ teremtetőjének képzetével, hogy előde, atya és anyja legyen: oly természetes az a fölfogás, hogy felesége van, bár ennek inkább anyai szerepe érdekli a hitregét. Párjával ismeri a szigvai szent regé a későbbi Égatyát már tundrahalmi ősfészekében, hol *ēkwāi' ajkāi' āle'i* «egy öreg asszony s egy öreg ember élnek» (I : 1.) s a himnus szerint *sul puñkpā kiti' lāwēltawe'i* «ősz fejű kettőt (férfit és nőt) emlegetnek» az égi aranyházban is (II : 329, 341.). Az Égatyának megfelelő női alak neve: *Sqrni-'Sis*, vagy *'Sis-Sqrni* «Arany-Kedves», mely a költői beszédben a *Sqrni-Kworēs*, vagy *Kworēs-Sqrni* nevekkel társul (I : 38, 41 ; II : 311.). Ő a *Sāt-tārēm-jisi nāj šāneuw* «Hét-istent-[szült]-ősasszony-anyánk» (II : 315, 316.) kitől a hét *Tārēm-fi* s ezek közt a regében és imádságban dicsőített Világügyelő-férfi (*Sqrni-ātēr, Mir-susné xum*), mint legifjabb fiú származik (II : 313 ; I : 38.). Ezt az utóbbi körülményt itt azért szükséges külön kiemelnünk, mivelhogy ez teszi bizonyossá, hogy *Sqrni-'Sis* nem anyja *Numi-Tārēm*-nak, mint a felső-szoszvai közlő, a *Kworēs* névvel való társítás következtében véli (I : 129.), hanem tényleg neje, lévén minden egyéb közlés szerint a Világügyelő-férfi *Numi-Tārēm*-nak fia (l. alább). Erről a «Hét-istent-[szült]-ősasszony anyánkról» mondja a himnus, hogy ő «bukttatta elő a naptól körülforgott szentséges földet» (*Sāt-tārēm jisi nāj šāneuw xulitēm xutēl jāñxēm jelpiñ mā* II : 311.), mi egybehangzó avval, hogy *Joli-Tārēm = Sēmēl Mā-āñkūw* «Fekete Földanyánk-nak» is van *Sāt tārēm šāni* «Hét-Isten anyja» jelzése (I : 132.). Mindez adatokat egybefoglalva megállapíthatjuk, hogy *Numi-Tārēm* Égatyának női párja voltakép a Földanya, *Joli-Tārēm*, mely mythikus kép annak a szemléletnek kifejezése,

hogy az ég megtermékenyítvén (világosságával és esőjével) a földet, ez új életet hoz elő. Ezért szerepelnek a teremtségi énekekben is együtt, mint párok az «enyvüst nagyságára teremtdő *Numi-Tārēm atya*» s az «orsókarika nagyságára teremtdő *Kérges-Föld anya*» (I : 101.). A mythos fejlődésével elhomályosulván az Égatyá nejének, az istenek anyjának földi szerepe, ez férje, gyermekeinek atyja mellé kerül s ezért találjuk regékben és énekekben N. T. nejét az *égben*, mint egyikét az «ősz fejű kettőnek», mint *Sorni-Kworēs* női társát. S ha már N. T. neje az égben van, egészen elveszhet földi eredetének tudata s lesz a párból: *Turum-jig, Turum-ank* «T. atya, T. anya» (PATK. II : 40.), sőt az «égi anya» az «égi atyával» együtt említve az «ég» értelmét veheti föl, mint e szólásban: *Tūrum jigem, Tūrum-ankema čaximet tox menaň* «T. atyámhoz, T. anyámhoz (=az égbe) hadd menjen föl a füstje!» (PATK. II : 102.). — Némely vidék hite szerint, úgy látszik, *Numi-Tārēm* neje a zonos *Kaltēs*-asszony nyal; ez következik ugyanis a szigvai szent rege ama megjegyzéséből, mely szerint a tundrahalmi öregasszony, *Numi-Tārēm* neje, fiának felavatása után *Kaltēs*-sé változott (I : 32.), továbbá a Világügyelő-férfi felsőszoszvai himnusának bekezdéséből, mely a *Sorni-Kaltēs* és *Sorni-Kworēs* neveket társítja (II : 320.), végül GONDATTI ama hallomásból (26. l.), hogy *Numi-Tārēm* neje s a hét *Tārēm-fi* anyja, сянъ торумъ (= 'Sān-Tārēm «Any-T.») más nevén: калтысь торумъ. Sokkal elterjedtebb az a fölfogás, hogy *Kaltēs* a Világügyelő férfinak néneje (*ākwā ēkwā*) s egyszersmind nevelő anyja (l. erről bővebben alább) s nyilván ez az utóbbi szerepe térítette a mythos alakulását oly irányban, hogy őt, ki a tűzőzön-ének szerint is *Sorni-Kworēs* (= *Numi-Tārēm*) leánya (I : 38.), az Égatyának feleségévé tegye.

Gyakran említi a vallásos tartalmú népköltés a *Tārēm-fiakat* (*Tārēm-pī-ēt*). Fentebb láttuk, hogy az Égatyá udvarának aranyos pázsitján «*teli város, teli falu gyermeke*» játszadozik (III : 61 : 67.). Egy találós mese szerint, midőn «a *Tārēm-fiak hárfáznak : a szél fú*» (*Tārēm-pīt sāñkwēlte'it : vōt vōti* IV : 389; *Tōrēm-pū sāñkwēlti : vuot* IV : 393.). Egy színjáték is említi «*az égen függő hét fiú*» (*tārēm xannē sāt pī* IV : 207.) mulatozását. Nem effélék az őskorbeli *Tārēm-fiak*, kikről REGULYNak következő jegyzete szól (IV : 410.): «Kezdetben vidékenként a hős nemzedéket

bocsátotta alá *Tārēm* a mindenfelé levő vidékekre . . . A *Tārēm*-től alábocsátott nemzedék mindannyia *Tārēm*-fi vala (*Tārēmnel tārālim māxēm akw'-mūs Tārēm-pījēt qle'it*). A hadakozó korban (*χāntlīm jist*) ez a hős nemzedék hadakozik vala: így mondják a hősi énekekben (*tērniñ ērjettē*). A melyik ember hős (*jār*) vala: kővé alakult (omlott) át, a melyik ember hősisége gyöngé volt: azt megölték és elrothadt. A melyik afféle hős ember volt: annak a helyes szentté vált; férfi nem illeti, nő nem illeti szentségtelenül; bálványok, istenterek, áldozóterek és hatalmasok (t. i. szellemek) vannak im ottan (*χoti-ut tamlē jār-χum qlēs: ti mā jelpiñ' jēmts; χum at rāwi, nē at rāwi; pupjēt, tārēm-kanēt, pūrlaxtnē kanēt, q's nāñrāt tot-ta qle'it*). Az ő erejük egyforma volt; egyiküknek sem volt alább való az ereje. Azért könyörögtek ők *Tārēm*-hoz [ekképpen]: „Hogyan rendeled te, hogy mi éljünk; vajjon együtt élnünk, vagy pedig szanaszét rendeled-e? Mi nem bírunk együtt élni”. Ekkor *Tārēm* őket vidékenként szanaszét rendelte (*laxwā ti lāuwāst*). Így ment egy a Kazym-folyó, más az Ob, más a Szoszva s más a Szigva felé. S ekkor ott népség keletkezett: manysi manysi mivolta szerint, orosz orosz mivolta szerint; a hányféle népség csak van, mindannyia akkor keletkezett a föld egész szelvében». Látnivaló ezen alaposan tájékoztató közlésből, hogy voltakép mindama régebben ismert s bálványok képében szent helyeken tisztelt istenségek, melyekről a regék és énekek szólnak s melyek — mint fentebb kimutattuk — tulajdonkép kiváló hősök szellemeinek istenített alakjai, a néphit szerint *Tārēm*-fiak, a mint rendesen ott is van a bálványistenségek hősi énekeinek bevezetésében a hivatkozás arra, hogy őket *Numi-Tārēm* atyjuk «igézte» (*sātweš*), vagy «rendelte» (*joltweš*) szent földjükre (II : 1, 130, 205, 242, 256, 276.). Ha tehát a *Tārēm*-fiak anyjának *Sāt-tārēm-jisi nāj sāñeuw* nevében s magának *Numi-Tārēm*-nak is *sāt tārēm urtēm χān* «hét istent szétosztott király» (II : 354, 424.) jelzésében egy meghatározott számmal, a «héttel» találkozunk, ez nem érthető másképpen, mint midőn az Égatya «hét hajú fürtös fejről» (*sāt ātpā sa-ñ pūñkū* I : 138.), az égnek és földnek «hét tájékról» (*sāt sām* II : 351.), vagy a világ «hét Obfolyamáról, hét tengeréről» (*sāt Ās, sāt sāriš* I : 40.) szól a költői nyelv, — vagyis a «legnagyobb» számnak.

Amde a mythos fejlődése nem nyugszik s minthogy szó van a *Tārēm-fiak* «hetes» számáról (*Numi-Tārēm jāγūw sāt xum ānši* II : 116.), ragaszkodik a szóhoz s tudni véli, hogy melyik hét bálványistenség az, kiket a «*Tārēm-fi*» nevezet joggal megillet. Egyik alsó-szigvai (*Mēsi-paul-beli*) énekközlőm a *Numi-Tārēm*-ra vonatkozó fentebb idézett *sāt tārēm urtēm xān* (II : 424.) jelzőhöz a következő magyarázatot fűzi: *Numi-Tārēm āšūw sāt pīγā : Polēm-tārēm, Tēk ājkā, Lūsēm-vit jelpiñ atēr, Ta'it-kwołl ājkā, Ajās-tārēm, Lopmūs-ājkā, Atēr* «N. T. atyánknak hét fia: 1. a Pelim-isten; 2. a Tēkfalvi-öreg (az Obvidéken); 3. a «Lozvavíz szent fejedelme»; 4. a Szoszvaközép örege; 5. a Kisob-isten; 6. a Lopmuszfalvi-öreg (a Szigvatónél); 7. a «Fejedelem» (= *Mīr-susnē xum* «Világügyelő-férfi»). GONDATTI ugyancsak a Szigva vidékén a következőkép értesült a *Tārēm-fiak* névsoráról (19—22. ll.): 1. *полумъ торумъ* (= *Polēm-tārēm*); 2. *асъ толахъ торумъ* (= *As-talēx tārēm* «Obfői isten»), vagy: *асъ яхъ торумъ* (= *As-jax tārēm* «Obi nép istene», mely az Ob forrását tevő tengerben lakik); 3. *норъ ойка* (= '*Nār-ājkā* «Uralbércz örege», a *Jelpiñ nār* istensége), vagy: *норъ торумъ* (= '*Nār-tārēm*); 4. *аутъя одыръ* (= *Aut-jā atēr*, «Aut-folyóbeli fejedelem» az Ob torkolatánál); 5. *аясъ торумъ* (= *Ajās-tārēm*); 6. *тахытъ котль торумъ* (= *Ta'it-kwołl tārēm*); 7. *міръ еуенә хумъ* = мастера = эгва пырьсъ (= *Ēkwā-pīriš* «Asszony-fiacskája» = «Világügyelő-férfi»). A *Tārēm*-fiakról való harmadik értesüléskép közölhetem itt a REGULY-ét, kinek jegyzeteiben csak négyük van felemlítve, jelesen: 1. *Palm-tarom*; 2. *Lopmus-tarom*; 3. *Suomatarom* (= *Sōma-tārēm* nyilván *Sōma-paul* vidékén, REG. szerint a közel folyó *Pal-jā* mellett; l. IV : 437. l. 41. sz.); 4. *Sarnu-ater* (= *Sārni-atēr*, ki: «*Numi-Tarom väsi pi*: legkisebb fia» = *Lunt-ater* «Lúd-fejedelem»); l. HUNFALVY: Vogul föld és nép: 137. l. Egyezik mind a három értesülésben *Numi-Tārēm* legidősebb és legifjabb fiának a neve, mi e részben a hagyomány régiségére s megállapodottságára*) vall s egybehangzó avval a körülménnyel,

*) Midőn az alsólozvai imádság ezeket mondja: *sañremlēm Tārēm āsēn, jāni Tārēm-ānšux āsēn, Palm-tārēm ānšux āsēn, sāt tārēm vosi pū āsēn* «Teremtő Tārēm, nagy Tārēm-öreg, Pelim-isten öreg vagy, hét isten közül legkisebb fiú vagy» (II : 414.), nyilván-

hogy csaknem az egész déli vogulság (a Lozva, Pelim, Taps-jā és Felső-Konda vidéke) a *pelimi* istenséget tiszteli ugyanazon rangban, melyben az éjszaki vogulság s az egész osztják, valamint szamojéd nép az Irtis torkolata közelében (a fehérhegyi fokon) székelő obi «*Arany-Fejedelelem*» (*Sarni ātēr*, vagy: *Ātēr*) nevű istenséget. Igen érdekes, hogy az éjszaki vogul hitrege a világügyelői hivatásért való versenyben éppen e két *Tārēm*-fiút szerepelteti (az előbbi *Tapēl-ājkā* néven, II : 116.), természetesen a közlő vallási nézetének megfelelőleg az utóbbinak juttatván a pálmát. A felsőszooszvai közlő fentebb idézett isten-genealogiája szerint Tapēl-öreg Numi-*Tārēm* kisebbik *öcsce* volna (II : 98.): ez mint változat igen közel áll az előbbihez, mely szerint *Polēm-tārēm* (= *Tapēl-ājkā*) N. T. *legidősebb fia*. A többi *Tārēm*-fiakat illetőleg itt kiemelendő az, hogy a lopmúsi isten κατ' ἐξοχήν viseli a *Tārēm-pī* nevet, mint énekében mondja: *Tārēm siriñ jelpiñ ātēr*, *Kworēs-siriñ jelpiñ ātēr* *Tārēm-pī ājkāi lāwāsawēm* «*Tārēm-szerű szent fejedelem, Kworēs-szerű szent fejedelem, Tārēm-fi öregnek' neveznek engem*» (II : 276.).

Sarni-Kworēs leányának egyszersmind a Világügyelő-férfitestvérének tudja a tűzözön-ének *Sarni-Kaltēs*-t, kit — mint fentebb említettük — helyenként N. T. feleségének is tartanak. *Pai-raytā* (= Világügyelő-férfitestvéréről megemlékszik az ő kondai osztják himnusa is, kit «negyven ölnyi hajfonatos úrasszony, testvérem»-nek (*ñeda-joñ tet sēvep nai, jiankem* PATK. II : 184.) nevez, mely jelzés a vogul regebeli *Kaltēs*-leány rendkívül hosszú hajfonatának leírására emlékeztet (ennek t. i. egyik ágán «eleven nyuszt kúszik fölfelé, másikán eleven hód száll lefelé» II : 301.). Ama felfogás, mely szerint *Kaltēs* az Égatyá felesége volna, úgy látszik csak keresztény eszmék hatása alatt keletkezett újabb mithosz-alakulat; a Krisztussal azonosított Világügyelő-férfit s a Máriával azonosított *Kaltēs*-asszony olyan genealogiai összekap-

való, hogy nem a *pelimi* istenségre vonatkozik a «legkisebb fiú» jelzés (ép úgy mint nem a «teremtő *Tārēm*» jelzés); hanem hogy itt az imádság bevezetése elősorolja az összes ismert istenneveket és jelzéseket (úgy a mint ez a cseremiszi és votják imádságokban történik) mintegy a következőket mondva: «Teremtő isten, nagy isten, Pelim-isten stb. a ki vagy, hallgasd meg kérésem!»

csolása, a minőben Krisztus és Mária vannak. Annál könnyebb volt a származási viszony illetén képzetének fejlődése, minthogy *Kaltés*-t már a pogány mythos a Világügylő-férfi *nevelő anyjának* tudta, tehát csak kevés kellett ahhoz, hogy a keresztény tanítással egyezőleg *valóságos anyjának* s következésképp az Égatyá nejének ismerje el.

Az itt elősoroltakon kívül még egy kiváló személye van, a felső-szoszvai közlés szerint, *Numi-Tārēm* családjának s ez: '*Saɣl-Tārēm* «Vihar-Isten», az ő idősbik *öcsöce* (II : 98.). E névnek a följegyzett népköltési gyűjtésekben még csak egy említésére akadunk, hol a «Vihar-isten hét fiának» ('*Saɣl-tārēm sāt pī*') az Ob felvidéke táján «vasláncz végén függő váráról» van szó, melyben őrtoronykép egy «földet nező hegy» (*mā sussnē ur*) is van (II : 65—66.). Többet mondhat e mythikus személyről GONDATTI (17. l.), ki szerint «midőn az emberek *eső, hó, hideg és meleg idő* dolgában fordulnak kéréseikkel *Numi-Tārēm*-hoz, ez a kérés teljesítésére *сяхылъ торымъ* *öccsét* utasítja, ki *állandóan a fekete felhőkben lakozik* s ezeket soha el nem hagyja. A *viharfelhőkön ülve* láthatják is őt a sámánok: emberi ábrázatja van s *vízet hordozgatva* mammutszarvú rénekkel utazik ide s tova a felhőkön. Ha a rének renyhén haladnak, ő rájuk üt a gyepelével, még pedig oly erősen, hogy ez által fény támad: a *villám cikázása*. Az ily ütésre a rének elkezdenek rohanni s ekközben *kiöntik a vizes hordóknak tartalmát*». INFANTJEV-nek ide vonatkozó közlése szerint (IV : 261.): «*Torm* után, mint legkiválóbb, de nála alacsonyabb rangú istenségek következnek: Чехоль-вонзи (nyilván: '*Saɣl-āns*'), Водъ (nyilván: *Vōt* «Szél») és Оцѣтръ (= *us ōtēr* «kis fejedelem», t. i. a «kondai»), vagy Випъ-отръ (= *viš ōtēr* id.). Az első kettő *a felhőkön él s a mennydörgés fölött rendelkezik*. Róluk még *Torm*-nak a fia sem tud semmit, ki a mennydörgés hallatára kérdi atyjától, hogy ki dörög; de ez nem felel neki. Mindkettőjüknek van neje; áldozati állatúl mindenek fölött a rént és tehenet kedvelik.» — Látnivaló e leírásokból, hogy '*Saɣl-tārēm* meteorologiai istenség, melynek szerepköre részben fedezi a *Numi-Tārēm*-ét, valamint egyezik a róluk való képzet azon közös pontban is, hogy mindkettejüknek hét fia van. Számbavéve ezekhez, hogy a fentebbiek szerint *Kworés*-nek különállása s prioritása az Égatyá mythosának eredeti tartalmában föl nem vehető s hogy ennél fogva alapját veszti a *Numi-Tārēm* és '*Saɣl-tārēm* közt

levő testvéri viszonynak is képze: önként kínálkozik 'Saxl-tārem mythikus lényének értelmezésére ugyanaz a magyarázat, melyet a Numi-Tārem és Numi-Kworés mythikus különállásának nézeténél alkalmaztunk, vagyis hogy neve eredetileg ép olyan melléknév volt Numi-Tārem Égatyának, mint Kworés; de — talán a név ritkább használata folytán s mivel 'Saxl-tārem mint melléknév N. T. működésének csak kis részére volt alkalmazható (tehát a két mythikus fogalom tartalma nem volt azonos) — idővel a két külön név azt a képzetet keltette, hogy a velük jelzett mythikus személy is két külön, bár egymással kapcsolatos lény lehet. Ez a másodlag fejlett mythikus személy sem volt a lefelé ágazó genealogiai vonalba elhelyezhető; mert mint az égből soha nem távozó lénynak nincs a földön sem szent helye, sem bálványképe. Ellenben ott, hol már Kworés-t megtették N. T. atyjának, minden akadály nélkül tehettek ez utóbbi mellé 'Saxl-tārem-ot öcsnek (nem bátyának: az inferioritás jelzésére), sőt hogy kerek hármas számban legyenek Kworés fiai, odavették még harmadikúl a genealogiában legközelebb álló személyt, N. T. legidősebb fiát, a Tapel-öreget (= Polém-tārem) is. Ez az utóbbi nyilvánvaló változtatás mutatja, hogy a vele összefüggő egész genealogiai felfogás másodlagos fejlődés, mondhatni újítás a régi egyszerű s természetes hagyományhoz képest, mely sem elődét, sem testvérét nem ismeri Numi-Tārem Égatyának s az őt kiegészítő női személynek, a Földanyának csupán leszármazóiról tud.

Az Égatyá udvartartása s hivatásszerű ténykedése nagy számú cselédséget kíván (I. GONDATTI 17. l.). A fontosabb feladatok végzésében a Tārem-fiak működnek közre. kiknek egyik jelzésük ezért: *Tārem sāt pī' ajāñ xum-pī'* «Hét Tārem-fi, apródlégény» (II : 63.), vagy *Numi-Tārem sāt xumitā* «N. T. hét embere» (II : 117.), illetőleg *voikēn ta'ilīñ sāt xum* «fehér ruhás hét férfi» (I : 76.). Az ő dolguk különösen az emberek ügyeinek tüzetesebb gondozása, mely végből — mint fentebb láttuk — egyes vidékekre vannak szétosztva, a legifjabb Tārem-fiú pedig az egész világ fölötti főügyeletet gyakorolja. Az alsóbbrendű munkákhoz külön szakemberek vannak beosztva, így pl. szó van a medvénekben *Numi-Tārem-nak* «vasat készítő hét kovácsáról» (*kēr vārne sāt kušnēsū* III : 13.), kik kijavítják az ő életlen fejszéit, tompa törővasait, háromszáz ölnyi vaslánczot s ezüstbölcset készítenek

(u. o.). GONDATTI is hallott égi kovácsokról s egyszersmind égi ácsokról (56. l.). *Pairaxtā* égi atyja ácsának (*tēt-verda xoi-pagat**) ПАТК. II : 184.) lehulló forgácsából negyven húrú hárfát készít. N. T. «aranyos felsőjű két hótalpának fáját mesterember készítette» (*jiwä mäs̄tēr xum vārem sgrniñ alāp kit josä* III : 4.). — Különösen fontos a földiekkel való gyors közlekedés czéljából a hírszolgalat, melynek hivatalos eszközlője: *Numēl-minnē tqwlñ Kalm* «Fönn-járó-szárnyas Kalm» (I : 77.), a *lāñziñ uj* «üzenetes állat» (ki a *lāñziñ uj lax totitā* «az üzenetes-állat-üzene-tet hordja» I : 79.), vagy más nevei szerint: *La'ilēñ-paal la'ilēñ Kalm* «Lábbal-alkotott lábas Kalm» (I : 101.), *Tqwlēñ-paal tqwlēñ xajtā* «Szárnynyal-alkotott szárnyas követ» (I : 106.), *Tqul-qtēr* (ТОУЛЬ ОДЫРЪ) «Szárnyas fejedelem» (GONDATTI 32. l.). Egyébként az Égatyához való hírvitelt minden bálványszellelem (*pupi*) tartozik végezni, ha az emberek idéző igéikkel s imádságokkal erre szorítják; ezért nevezi az imádság a Pelim-istent *sāt tqrem khaitā khum*-nak, «hét isten hírvivő férfiának» (II : 414.) s mondja a Pászēt-istenke is közbenjárását könyörgő híveinek: *pikwēt, pikwēt! nanān lāwnē manā lāñziñ uj lāñz āñsē'im, manā kēlāñ uj kēl āñsē'im!* «fiúcskák, fiúcskák, nektek mondandó minő üzenetes állat üzenete, minő beszédes állat beszéde van nekem!» (II : 420.). Mind az itt elősorolt s az Égatyá környezetéhez tartozó mithikai lények-ről alábbi tárgyalásainkban lesz tüzetesebben szó.

A mi magának az Égatyának hivatásszerű foglal-kozását illeti, ez két irányú. Az egyik, az ő *természeti működése*, melylyel az ég, levegő s időjárás jelenségeit alkotja, úgy a mint ezt már fentebb láttuk. A másik az ő *világuralma* s *atyai gondoskodása* teremtményei fölött. E végből ő nem éri be megbizottjainak, a bálványszellemeknek működésével és jelentéseivel; hanem mint jó gazda, maga is *nagy körutakat* tesz világában mindent megvizsgálva s az *igazság és jog* követelményei szerint elintézve. *Numi-Tārem āsēm māt-sām sāt sām jāñzi, vitēt xat sām jāñzi* «N. T. atyám földvidékek hét vidékét járja körül, vizeknek hat vidékét járja körül» (II : 289.), mondja az Égatyá házában nevelkedő *Kul-qtēr*-gyermek s ugyane cselekedete után dicsőíti a kondai imádság *Torēm* atyát

* Itt *xoi-pagat* = vog. *xum-piṛä* «legénye». ПАТКАНОВ a *pagat* szót «fölösnek» találja s nem fordítja.

tēpēñ soqt soqr mūlēt khom, molēñ soqt soqr mūlēt khom «táplálékos, jószágos hét világot körüljáró férfiú» (II : 376.), *oqtēm ōlnē soqt soqr mūlēt khom* «ember lakta hét világot körüljáró férfiú» (II : 377.), *Nqm-Tōrēm soāt soqr khom toatām* «N. T. hét világbeli férfi atyuskám» (II : 230.) jelzésekkel. A jevravidékiek szerint *Tōrēm mindig az ember körül van*, mint valami őrangyal; *ő ālnē jālēm āl-Tōrēm toqtēm, šišin jālēm šis-Tōrēm toqtēm* «előttem járó Elő-Tōrēm apuskám, mögöttem járó Mög-Tōrēm apuskám» (II : 380.). Különösen megjelenik a kegyes Égatya az áldozattal könyörgő hívek előtt: «Szarvas állat áldozatos tereden» — mondja az imádság — «gyönyörködő szárnyas hátú hátas istent nem látunk. Hajdan, midőn az ének korabeli férfi, a mi atyánkfia, a rege korabeli férfi, a mi őszünk fia élt, szarvas hét állat áldozatos terén állta napján, ama férfi viselte hőbot karikája alakjában forgó *kerék föld felett Numi-Tārēm, a mi atyánk megjelent*» (*zulitálás*, tkp. «előbukkant» II : 312.). Ilyen leszállása alkalmával — melynek rendes kifejezése: *Tārēm jol-va'iles* (II : 66.) — GONDATTI szerint (17. l.) az Égatya fehér lovon járva föl szokta jegyezni tapasztalatait s aztán naplóját elintézés végett átadja a Világügyelő-férfinak. Im egy kis szemléltető kép gyanánt e tárgyhoz a kakuk legendája (*kukuk-ēri* IV : 321.):

«Hajdan *Numi-Tārēm* alatt levő földjét megnézendő a földre jött (*joli mātā sunsilim mā-tārmēl jālāsēs*). A mint *lőháton jár*, lova belesülyedt a sárba. A közelben egy ház mellett nő ül; énekelve szabdal, varrogat. „Micsoda nő vagy te, gyere ide, segíts fölemelni lovam!” — hívja őt *Tārēm*. „Én nem érek rá, varrogatok” — mondja. „No ha nem érsz rá, ne is érj rá soha; éjjeli kakukkép énekelj, nappali kakukkép énekelj, éjjel ne legyen, nappal ne legyen nyugalmad!” *Tārēm* megátkozta s kakukkép röpült tova. Szabdalódeszkáját fark gyanánt, varrógyűszűjét orr gyanánt illesztette rá. Leányai, fiai árván maradtak, anyjuk nélkül kínlódtak, halálra jutottak, egy lúczfenyő tövébe temették el őket. Ő miattuk énekli a kakuk: „Két kis magzatom, két kis porontyom maradt el; két magzat, két poronty; evező-darab (= karjaik), ladik-darab (= hasuk), lúczfenyő-töve, czölöp-töve!”» (*kit šis, kit maḡ, tūp-sup, ḡāp-sup, ḡat-tit, sūp-tit*: a kakuk hangját utánzó szók).

De nemcsak földi jártában, hanem égi tartózkodása alatt is folyton ügyel az Égatya mennyei lakából teremtményeire, még

pedig a kondai nép felfogása szerint olykép, hogy *háza ablakaiból kinéz*, mint a következő hivatkozásból kitetszik: «Felső eget lakó férfi, kedves atyám, midőn te *hétsszeresen levő üvegablakodon keresztül alátéktintesz* (*näi soät-pés ölpé kəsi kösnesén togré jalé sošnén-söut*) bogyóját termő bogyós ligeted, zelniczéjét termő zelniczés fővenypartod sok terül el» (III : 126.). Az égnek «*lefelé néző nyúlásáról*» (*jolāl susnē as* II : 98, 99.) szó van a Világügyelő születésének regéjében is, melyen át N. T. ledobja a földre bűnös nejét, Kaltēs-asszony pedig ugyanott lepillantva észreveszi az éppen világra jött «*arany kezü-lábú gyermeket*».

Hogy minők legfőképp az Égatyá gondoskodásának tárgyai, arról bőségesen tájékoztatnak az imádságok, melyekből azt látjuk, hogy az emberek hozzá közvetlenül, vagy a bálványistenségek közbenjárásával *egészségért, boldog életért s anyagi javakért* folyamodnak. Az ő kezében minden lénynek a sorsa s ezért nevezik *oatēm ölnē soat vor tatilēp khom-nak*, «*az emberélet hétféle szerencsáját hordó férfinak*», ki t. i. mindenhatóságában mindent megadhat, a mi földi teremtetést boldogíthat s tőle függ e javaknak megvonása is. A szerencsés ember *Tārēm-nē vojwēs* «*T.-tól fölvetetett*», azaz «*az ő kegyeibe fogadtatott*». Közöséges bucsúszólások: *Tārēm-jot minān!* (II : 283.), *Tārēm-jot minēkän!* (II : 8.): «*Istennel menjetek, kedveseim!*», *Tārēm jot kit pašā, xūrēm pašā minān!* «*Istennel való két üdvözetemmel, három üdvözetemmel menjetek!*» (II : 18.). Mint PATKANOV írja (I : 99.), annak nyilvántartására, hogy kinek meddig tartson élete, *nagy könyve van* s egy vogul rege is tud arról (I : 74—75.), hogy «*Arany-Kworēs*z atyáknak vendégülő szobarekeszében *írások* (v. *könyvek*: *nēpäkēt*) hevernek», melyekből a tanakodó *Tārēm-fiak* előtt az előidézett írásértő, *Jeli-ūs ajkā* «*bácsijuk*» (*ākiānl*) bebizonyíthatja, hogy a szóban forgó tűzőzönnek, illetőleg a világ pusztulásának még nem érkezett el a kiszabott ideje. Említettük már fent GONDATTINAK azt a szigvavidéki értesülését, hogy az *Égatyá aranyból való támasztó botja állandóan az élet vizében* (*lilīñ vit*) van s ennek hullámoztatása a bűnösnek, kinek szánva van, rögtönös eszméletlen állapotát okozza. De ő nem kívánja teremtményeinek halálát, sőt ellenkezőleg «*szánalmába veszi*» (*Numi-Tārēm āšānēlnē sālī' višsēnt wēt* II : 408.) a kór s egyéb szerencsétlenség üldözöttjeit. Az ő *segedelmét* keresik a *hős harcosok* is *végső szorultságukban*, így az ifjabb kondai fejedelem,

ki czélja elérésére «*Nqm-Törém atyjához hét hétig tartó hőségért kiáltott föl*» (N. T. *jāyētān soāt soātēñ reī qjres* II : 224.) s elnyerte e kérelem teljesültét, mint később bátyja, ki ellenfelének legyőzése N. T. «kedves ura atyjától» (*šomē pājreš jāyēm* II : 230.) *aranyostort, aranyfokost s életvízzel való tömlőt (lēlēñ vit khūri)* könnyörgött s meg is kapott. GONDATTI írja (23, 24. l.), hogy midőn a «Szoszvaközép-örege» az ellene háborúval jövő hatalmas *mēñkw-et* meglátta, nagy félelmében N. T. atyjához fordult segítségért, ki őt győzelemhez juttatta avval a figyelmeztetéssel, hogy a *mēñkw-nek* mellében a nyaka alatt egy darabka «emberi hús» van s ez rajta az egyedül megsebezhető testrész. PATKANOV egyik hősénekében (II : 64.) csak úgy érheti utól a hős menekülő ellenfelét, hogy emennek útja elé erdős dombok, majd egy vérrel folyó patak alábocsátását kéri «Arany-Fény» mennyei atyjától, mit ez teljesít is.

Az itt felsorolt hivatásszerű munkásságon kívül van *Numi-Tārēm* atyának magánfoglalkozása is, a minő különösen a vadászat és halászat, melynek eszközeiről fentebb szólottunk. Teljes felszereléssel jár ő ki erdeibe: «a fáját mesterember készített aranyos felsőjű két hótalpát előveszi, őt ujju ujjas lábára fölcsatolja s nyusztfogó hét, vadfogó hét sok vadászhurokjához erős mennydörgés, hatalmas mennydörgés csattogó zajával távozik» (III : 4.). Halászatának egy alkalmát a Kaltës-leány nászregéje írja le (II : 299.); e szerint: «Háza egész nagyságában szél hullámozta vízhabbal egyre forog. A nép közül a ház padlóján a hálóvarsával halászó ember a hálóvarsával halászik, a keczező ember keczézik, a gyalmot vető ember gyalmot vet, a halászó sövénynyel halászó ember halászó sövénynyel halászik, tokhalat, nyelmalazacot fognak. A vendégrekeszben egy öreg asszony s egy öreg ember ülnek», a Kaltës leányukat (a rege szerint: testvérüket) férjhez adó égi atya párjával. Az elromlott vadászszerszámokat, mint fentebb láttuk, rendszeren *kovácsaihoz* adja javításra; de maga is szeret foglalkozni e mesterséggel. «*Numi-Tārēm atyám hegye törött sok törővasat, éle törött sok tompa szerszámot sokat gyűjt össze; vaslánczos jeles házat, ezüstlánczos jeles házat üt föl* (= kovácsmunkákhoz fog: *kēr-sērīñ jamēs kwol ūntitā, ālñsērīñ jamēs kwol ūntitā*), húsos (= húseleiségben tartó) hét folyamán, csontos hét folyamán így foglalkozott» — mondja az egyik medvének (III : 44.).

Ezek ama mythikus képzetek, melyekkel a vogul-osztják em-

ber az Égatya személyét, alaki vonásait és szellemi tulajdonságait, uralmának székhelyét és környezetét, hivatásos s egyéni munkálkodását felfogja. Hozzájuk külön csoportként csatlakoznak az Égatyára vonatkozó *történeti mythosok*, melyek az ő *multjának* eseményeit tárgyzazzák, különösen arra — az embert minden tájon s minden időben rendkívül érdeklő — kérdésre igyekezvén részletes fölvilágosítást nyújtani, hogy miként létesült, vagy *teremtődött általa a világ* egészében s egyes alkotó elemeiben s hogy miként támadt ebben a jelenleg uralkodó *törvényszerű világrend*, az *emberi társadalom s kultúrája* (főbb életfoglalkozások, mesterségek, jog- és vallásszokások stb.). Mielőtt ily tárgyú mithoszok bemutatására áttérnénk, lássuk elsöben minő műszavakat és kifejezéseket ismer a vogul költői nyelv a «teremtésre».

Legérzékibb ezek közt a *jolä täräti*, vagy *täräti* «alábocsát», t. i. az égből a földre, mely kifejezésnél ismerjük tényleg a *mennyből való alábocsátás* regéjét is ezeknél: *Sorni-Kworés äšuw mā täräti* «Arany-Kworész atyánk a földet bocsátja alá», azaz: «teremti» (I : 35, 36, 76, 134, 135.), *jelpiñ šakw täräts* «alábocsátotta a szent tűzőzönt» (I : 68.), *Xul-ätär tärätöstä* (I : 158.), *Sopér-nāj, Kami-nāj āñkw tärätöstä* (I : 76.), *Paräp-nāj āñkw täräte'im* «Paräp-asszony anyát (ily nevű hegyet) bocsátok» (I : 80.), vagy midőn a medvéről mondja az ének, hogy *jäle tärätqus* (KV. III : 128.), *tärätawēm* (III : 18.); de már nincs határozottan megmondva, hogy ugyancsak az égből, vagy máshonnan «teremtéssel», avagy szóbeli «rendeléssel, igézettel» történik-e a «bocsátás» pl. az állatokról szóló következő helyeken: *Numi-Tärēm äšuw kwoss-kēpəl vit-žul voss tärätäsēn, vör uj voss tärätäsēn!* «N. T. atyánk teremts (= bocsáss) legalább vizi halat, erdei vadat!» (I : 73.), *Sorni-Kworés äšukwē sät tōmil, sät pawəl lawēs tärätañkwē* «Arany-Kworész atyuska hét jávorüszöt, hét jávortulkot, mondta, hogy bocsát» (I : 91.), vagy a jávor mondásában: *Numi-Tärēm järeñnē tärätawäsēm* (IV : 301.); v. ö. *Tūrum estem saiteñ puñdape kart jewēr* «Istentől bocsátott deres oldalú vASFARKAS» (PATK. II : 88.). Világosan csak isteni «rendelésről» lehet szó ebben: *Tärēmñē nēl tärätawäsēn, añ nēn tūlmentawēs* «T. nőt rendelt (bocsátott) számmodra, de azt a nőt ellopták» (I : 7; *Tärēm tawän tärätälim nāj-äri* I : 10.); a következőben pedig éppen földi lényektől ered az alkotás: *tērēntal mā tērñel tärätēsñen, žultal mā žulēl tärätēsñen*

«a kórtalan földre kórt bocsátottatok, a betegségtelen földre betegséget bocsátottatok» (I : 113.).

Többször részletesen kifejti a rege, hogy miként történik a teremtetést eszközölő «alábocsátás». Ennek ugyanis két módja van, az egyik: *a hágsón való alábocsátás*, a mint a Földanyának az Égatyához küldött üzenetében találjuk: «Íját fogott hét férfidat megteremteni im megteremtettem; de most megenni való vesszőbimbójuk, fűbimbójuk mi lesz? *Te ezüsthágsót bocsáss alá (nān āln-γāñγältép tārātēn jolā)*, megenni való vesszőbimbójuk, fűbimbójuk *ama hágsó hosszában*, onnan hadd szálljon alá (*ta γāñγältép γasit tül voss va'ili*)!» Kérdi erre az Égatyá: «*Az ezüsthágsó hosszában micsodámat bocsássam alá?*» Felel az üzenethozó követ: «Lúdbukdácsoló, rézebukdácsoló hét folyócskádnak hét halsereges vizéből kis hátszárryú hátszárnas halat hozz elő (*kwāl-tēn*), mögös várunk mögébe *hét jávorú jávoros mohlegelöt bocsáss alá!*» (*sāt ujpā ujin suw voss tārātēn!* I : 132—3.). Egy másik esetét annak, hogy a földi javak az égből hágsó mentén kerülnek alá, a szigvai szent rege adja elő, mely szerint a Napasszony-leány s a Holdvilág-leány, miután a Világügyelő-férfi nejeivé lettek. hozományukkal, t. i. «lófalkájukkal s tehénfalkájukkal [az égből a földre vivő] hágsó tövéhez jutnak s onnan előre haladnak» (I : 31.). Ha már van ily eget, földet összekötő hágsó, egész természetes képzet, hogy midőn az egyik teremtetési rege ősembere az Égatyától a föld előbuktatását, megszilárdítását, az állatok megteremtését stb. óhajtja, mindezek elérésére nem éri be avval, hogy ebbeli kérelmeit itt e földön könyörgés alakjában előadja, hanem e végből amaz égbe vezető «*hét fokú ezüsthágsón (sāt nakpū āln γāñγältép)*» fogas evet, karmos evet alakjában» személyesen hág föl s ily módon bár «karmos állat karma ereje elfogyott, miután fogas állat foga ereje elfogyott, a *Numi-Tgrēm* atyja lakó ezüstrudú rudas házhoz elérkezik» (I : 138.). Hágsón jár föl az égbe a szigvai szent regében a Világügyelő-férfi is (I : 23.), továbbá PATKANOVNAK egyik hősenek-közleményében a *holtnak szelleme*, mely utóbbi helyen (II : 32.) «háromszáz fokos hágsóról» (*γūdem-söt cūndep cūmdiñ γōñdēp*) van szó.

Kevésbé nehézkes módja az égből való alábocsátásnak, mely *kötél, láncz*, illetőleg ezek *végén csüngő bölcső* segedelmével történik. Ily úton *előkelőbb mythikus lények* jutnak a földre, így *Arany-*

Kaltés és a Világügyelő Arany-fejedelem, kiket «Arany-'Sis' anyjuk s Arany-Kworés atyjuk aranyabroncsú két bölcsőbe fektettek, hét rojtos ezüst lánczot csatoltak hozzájuk s így bocsátottak alá ezen alant levő földre (*sarni kispä kit-äpän xujiptawéssi', sät rüsip āln-kwaljél āltj-éléssi' ti joli män ti tärätawéssi'* I : 67.), vagy a mint a Világügyelőről egy másik ének mondja: «Atyja esüsthajlatú hajlatos bölcsőbe ültette, az alant levő föld férfinus világába bocsátotta alá (*āln sitpä sitiñ äpän ünttéstä, joli mā xumiñ tärémné tärätéstä*) Sas-pelyhü ember bátyjának háza tetejére hatalmas mennydörgés hangjával esett le» (II : 101.); l. még PATKANOV I : 101. — Hasonló a Földanya alászállásának története: «Joli-Tärém anyánk a két tärém, két kworés (= ég és föld) között hétszeres vasláncz végén függő várában ül (*sät-pis kër-kwäli' taléxt xanné üsät ünli*)». Hoszsú ideig, vagy rövid ideig ül, egyszer csak eljött a föld megteremtésének kora. Numi-Tärém bátyja szól: 'Te testvér, most szállj le az alant levő földre, az ember korabeli világot kell megteremteni!' A hétszeres vasláncz, melyen a vár függött, most levágódott s Joli-Tärém anyánk alászállott» (*jolä va'ileš* I : 128.). — A teremtési rege ősember-párját is «ezüsthajlatú hajlatos bölcsővel bocsátotta felülről alá Tärém-atya (*āln sitpä sitiñ äpäl tärätawéssi'*); vasláncz végén jöttek alá» (I : 135.). — Bőven beszélnek el a medvénekek ez isteni állatnak mennyből való leszállását (*numël va'ilem eri'*): N. T. atyja «háromszáz ölnyi vaslánczot készítget, ezüst hajlatú hajlatos bölcsőt készítget; amaz erőszakos kezű, réti állat, leányához oda viszi őket; amaz ezüst hajlatú hajlatos bölcsőbe ültet im ő engem, a háromszáz ölnyi vaslánczczal kötöz meg im engem, az alvilági nép lakó sárga színnel, vörös színnel borított, kis lúd, kis récze pipegő földcskére bocsát alá im engem» (III : 13—14, 45—46, 118.), «hétszeres ezüstitlánczon, hétszeres aranylánczon bocsátott alá engem» (III : 77—78, 127.). Egy kondai osztják medvénekekben (PATK. II : 192.) is szó van arról, hogy ez állatot «atyja vaslánczok drága végén bocsátotta alá» (*jigem-iva kart-sēgeret tinēj tei estemem*).

Az ilyen égből való alá bocsátás nem mindenkor történik az Égatya részéről a célszerűség biztos tudatával, hanem inkább a lekívánczozónak tartós unszolására. Ily esetekben a habozó Égatya az aláeresztett bölcsőt az ég és föld között lebegve visszatartja, mint ezt az ének a Világügyelő-férfi leszállása alkalmával előadja:

«Férfi nagyságúvá még nem vált s ím minden áron az alatt levő földre vágyakozik. Éjjel vágyakozik, nappal vágyakozik: *Numi-Tq̄rēm* atyja nem bocsátja alá. Csontja még erőtlen, húsa még erőtlen: N. T. atyja azért akadályozza. Hosszú ideig, vagy rövid ideig növekedett, egyszer csak szól: 'Óh atyám, az alatt levő föld férfiús világába bocsáss alá engem!' Im *šop̄r-ezüst*, *kami-ezüst bölcsőbe ülteté* N. T. atyja s alá bocsátotta. A két *tārēm*, a két *kworēs* (= ég és föld) közé oda fogta. N. T. atyja ha felvidéki szelet támaszt: *ezüst hajlatú hajlatos bölcsőjében az alvidéki tengerhez emelődik*; ha alvidéki szelet támaszt: *ezüst hajlatú hajlatos bölcsőjében a felvidéki tengerhez emelődik*. N. T. atyja, ha esőként esőzik: húsa az eső által gyarapodik; N. T. atyja ha szélképpen fú: csontja a szél által erősödik. Hét nyáron, hét télen fújta a szél, akkor szállotta meg az erő. N. T. atyja azután ím lebocsátotta» (II : 103—4.). Így járt a *medve* is, mint énekében panaszolja: «(N. T. atyám) *egy száz ölnyire bocsát alá engem s ott visszatart*. Ha felvidéki szél támadoz: az Ural alvidéki vége felé hord el engem; ha alvidéki szél támadoz: az Ural felvidéki vége felé emelget engem. Ezután igaz igézet jeles fajával igéz meg N. T. atyám». Majd «*kétszáz ölnyire bocsát alá s ott ismét visszatart . . .* Énekbe illő, regébe illő nagy inséget szenvedtem át ekkép. Ezután igaz igézet jeles fajával igézget ismét N. T. atyám». Végül «*csipkerózsafa hét bozótjába, zelniczefa sűrű bozótjába bocsát engem (tārātawēm), amaz ezüst hajlatú hajlatos bölcsőmet pedig fölemelgeti*» (III : 14—18, 46—48, 116—119.). A REGULY-féle teremtségi rege szerint az ősember-pár sem került el e sorsot avval a különbséggel csupán, hogy ők nem a magasban, hanem minden föld híján itt alant *himbálóztak az ősvízen*: «N. T. atyjuk alvilági zúgó szelet támaszt, a felső tenger végére viszi őket; fölvidéki zúgó szelet támaszt: az alsó tenger végére emeli őket. Az öreg egy napon N. T. atyjához könyörög: 'N. T. apám, nekem egy házterületnyi szent földdarabot bocsáss alá!' Miután egy napig éltek, két napot eltöltöttek, N. T. atyjuk egy ház nagyságú szent földdarabot bocsátott neki alá» (I : 135.). A teremtségi ének szerint az emberiség ősanja Kami-asszony «egy méhbeli hét magzatot szül» s «évet számítva hét éven át, esztendőjét számítva három esztendőn át himbálja az ifjakat a szél» (*p̄rēt xollitawēt* I : 103.). — *Égen függőnek* ismeri a felső szoszvai közlés *Numi-Kworēs* három fiát (N. T., 'Saxl-

tārēm és *Tapēl-ājkā*) úgyszintén *Kaltēs* testvérüket (*Numi-Kworēs jāřānēlnē kit tārēm řalēn, kit kworēs řalēn jolā tārātāvāst* II : 98.), más közlések pedig a *hét Tārēm-fiúról* mondják ugyanezt (*Tārēm řānnē sāt pī* IV : 207.) s emlegetik «*Tārēmtől alábocsátott vasláncz végén csüngő várukat*» (*Tārēm tārātēm kēr-kwālī' talēřt řānnē ūs* II : 65.). A déli osztják regékben is találunk égen függő házakat; az egyik: «alsó aranyával lefelé ragyogó (folyó), felső aranyával fölfelé ragyogó ház vaslánczok drága végén» (*it sorńet it oumañ řōt, nūm sorńet noř oumañ řot kart-sēgeret tinēñ teina* PATK. II : 140.), a másik: «Istentől alábocsátott vasház» (*Tūrūm estem karda-řōt* u. o. 172.).

Ezek a regék magyarázzák meg, hogy minő képzetek fűződnek abhoz a «bocsátáshoz», melyet a teremtésnek *tārāti* műszava jelez. Egyértelmű ezzel a *tārēmti* képzésváltozat (pl. *ēlēm-řālēs ūnlēnē mā tārātuñkwē ti tārēmtāslēn* «az ember lakó földjét alábocsátani im alábocsátottad» I : 36; *As-vit jelpiñ nqmtēn Asēn oss tārēmtāslēn mōnt!* «Ob-víz [vágó] szent elmédet óh bár az Obba bocsátanád! II : 351; *ājkā tusā Ās-sintē Ās-pāñřwitēl tārēmtāmtē* «az öreg szakálát az Ob medrében az Ob szélességében bocsátotta szét» I : 133.), melylyel azonosnak vehető a «creare, gignere» sajátos régi magyar műszava a *teremt-*, a trans. «gigno, profero» és intrans. «cresco, nascor» értelemben egyaránt használatos *magy. terem-* causativuma (v. ö. ez utóbbihoz: *nañ sātēm ēlēm-řālēsēn mā jāñiti'* *tārāmlēs, nañ lāum vōr-ujin mā jāñitēl tēls* «a tőled ígezett embered a föld egész nagyságában *terjedt el*, a tőled rendelt erdei vadad a föld egész nagysága szerint *támadott*» I : 150., hol *tārāmlēs = tēls* «létre jött, támadt, született»; *mā akw' pālā vōr-ujin tārēmlawēs* «a föld egyik fele erdei vadtól lett *elárasztva*» = «erdei vad termett rajta» I : 147.).

Egy másik jelzése a teremtésnek: *sāñkēmti*, pl. *ēlēm-řālēs jisiñ tārēm sāñkēmtañkwē ēri* «az ember korabeli világot kell megteremteni» (I : 128, 36, 84.); *ēlēm-řālēs ālnē jisiñ tārēm ēl-sāñkēmtilēm* «az ember korabeli világot hosszabbá teremtem» (II : 291.); *Xul-ātēr āři taw sāñkēmtētā* «a *Xul-ātēr*-leányt ő (t. i. *Sorni-Kworēs*) teremtetete» (I : 77.); '*Sopér-nāj āñkw ti tārātētā, Kami-nāj āñkw ti sāñkēmtētā* (I : 77.), hol tehát *tārātētā = sāñkēmtētā*. A megfelelő intrans. képzés: *sāñkēmlī*, pl. *māi' tārmi', tēn sāñkēmlēi'* «az ég és föld, ők megteremtődnek» v. «előtámadnak»

(I : 101.), *Sorni-Kworés já'ikwé aln taxtép-kér jüniti' ti sänkémles* «Arany-Kworész apuska ezüst orsókarika nagyságában alkotódott» (I : 77.), *au kakér sät pī' tül voss sänkémle'it* «az egy méhbeli hét fiú onnan támadjon», v. «jőjjön elő» (I : 84.), *am matnāi' tit ti sänkémlesēm* «én itt im öreg korra termettem», v. «jutottam» (II : 125.). A szó alapja, mint már fentebb érintve volt, a déli osztják *sañki, sankā* «klar, heiter», KO. *sañk*, SO. *señk* «világosság, világ» (СВѢТЪ) PÁPAI KÁR.); melynek mása fölismerhető az ÉV. *sänk* «verőfény; hőség» = LV. *sax* id., továbbá az ÉV. *sänkeli*, LV. *sqñxemli* «fölserkenni, fölébredni» (= *kēsēmli*), tkp. «világosságra érni, jutni» medve-műszóban (III : 204, 207.). A «teremtés» fogalmának *sänkēmti* szava tehát voltakép: «világra, világosságra hozni»; *sänkēmti* «teremtődik» = «világra jutni» (mint: *sannē pati* «születik», tkp. «szembe esik» = «látható lesz»).

A REGULTÓL jegyzett teremtetési éneken a *sänkēmti*-nek párhuzamos kifejezése: *pēntēmti*: *māi' tarmi' tēn pēntēmtēi', tēn sänkēmtēi'* (I : 101.). Itt a közlőtől eredő «они родятся» fordítás is világosan mutatja a teremtdődik-féle értelmet s jól érthető evvel a szó előfordulásának másik helye is, melyben a Földanya ezt üzeni az Égatyának: *pēntēmtlanē ti pēntēmtlēmēn ām tēpēl tēpēl ātēmtal ūnluñkwē vāyēm at joxti* «megalakúlni im mi ketten megalakultunk; de én étellel táplálkozó ember nélkül megélni (ülni) nem bírok» (I : 101—2.). A tőlem följegyzett szövegek ezt a déli vogul s úgy látszik elavult kifejezést nem ismerik.

Szintén a művelet szemmel látható mozzanatát, t. i. az ismeretlenségből az ismert állapotba való jutást emelik ki a teremtetésnek ezen kifejezései: *tēlti* és *xuliti*, pl. *ēlēm-xālēš ūnlēnē jelpiñ mā tēltēn, ēlēm-xālēš ūnlēnē sqwiñ mā xulitēn!* «az ember lakó szent földet hozd elő, az ember lakó kerges földet buktasd elő!» (I : 139.); *Sorni-Kworés já'ikēm, taw tēltālēm ur-lōptatā* «Arany-Kworész apuskám, az ő teremtetette hegyi levele» (III : 270.); *xātēl ti xātēltāslēn, ēt-pos ti xulitāslēn* «a napot im földerítetted, a holdvilágot im előhozta(d) (előbuktatta(d)) I : 129.); *xoxtil xuliti, aum vāri* «kórt támaszt, betegséget csinál» (I : 158.). A *tēl*-alapszónak értelme: «támad, lesz, válik, keletkezik, születik», pl. *la'ilā xumlē tēli, kātā xumlē tēls, tox vāres* «lába a mint támad, keze a mint támadt, úgy készítette» (I : 146); *mā tēlēm mōjt* «a föld keletkezésének regéje» (I : 1.); *am tit tēlsēm* «én itt születtem»; *tēlpā jāñxēp* «ujuló», v.

«születő hold» (III : 337.). A *χuliti* ige jelentése: «valahonnan (különösen a vízből) előbuktat, fölemel, felszínre hoz» s midőn a föld teremtéséről mondja a rege, hogy *mā χuliti*, tudjuk is, hogy e kifejezés igazán a földnek az ősvízből való előbuktatására ezélez; a megfelelő intransitivum: *χulili* «fölbuzog, fölemelkedik (különösen a vízből), pl. *χuliléné tür-vit* «fölbuzgó tóvíz», *mqrāt sālīnkān khūlilatjēt* «lehelletének bugyborékai szállnak föl (a vízből; II : 232.). Midőn a hold fölkelteről mondják, hogy *χulili*, a kifejezés eredete talán szintén az, hogy előbukkanását a tengerből képzelték.

Figyelemre méltó kifejezése a «teremtés»-nek: *ta'ilti* «teljessé tesz» a himnus következő szavaiban: *Sorni-Kworēs jāyēn ta'iltēm šopér-āln, kami-āln lūsīn χamsī at tulāp tulān kātēl pūrāln!* «Az Arany-Kworēs atyád alkotta (létrehozta, teremttette) soper-ezüst, kami-ezüst rojtos ostort öt ujjú ujjas kézzel fogd meg»! (II : 323.); a közlő fordítása szerint: «Господь творилъ тебѣ плеть, ты понимаи!» A *ta'il* «teljes, egész, ép» alapszó értelméhez viszonyítva e kifejezés jelentésfejlődése ép olyan, mint a magy. *ép* szóból képzett *épít* = «alkot, létrehoz» igében.

De a «teremtés»-nek ezen szemléletes kifejezésein kívül vannak a vogulban olyanok is, melyek a teremtőnek pusztán *kimondott akarátát* jelzik, tehát a teremtés tényét ép úgy adják elő, mint midőn a biblia így szól: «S monda az Úr: legyen világosság! S lőn világosság». Ilyen kifejezések: *sāti* «igéz; igéjével teremt, létrehoz» és *lāwi* «mond, szól, rendel» a következő példákban: *Numi-Tqrem āšēm, nañ sātēm ēlēm-χalāsēn āyi āñšūñkwē, pī' āñšūñkwē pats* «N. T. atyám, a te igézetteddel teremttett emberednek leánya, fia kezdett lenni» (I : 157, 150.); *nañ sātēm vit-χulēn, vōr-ujin* «a te igézetteddel teremttett (v. termett) vízi halad, erdei vadad» (I : 150.); *am sātēm vōr-jiwēm* «az én igézetemre termett erdei fám» (I : 151.) | *kēr-tāχ jelpiñ ta'ilēm jāyēm sātēm jelpiñ űgwēm num-pālēn, jāyēm lāwēm jelpiñ lūwēm num-pālēn nāñχ ti masilēm* «vas mellű szent ruhámat atyám igézte (v. teremttette) szent húsom fölé, atyám rendelte (v. mondására létrejött) szent csontom fölé im felöltöm» (II : 149.); *nañ lāum jelpiñ mān tēltāsēm, nañ sātēm sqwiñ mān χulitās-lēm* «a szavadra létrejött szent földedet előhoztam, igézetedre létrejött kerges földedet előbuktattam» (I : 143.); *Numi-Tqrem jāyēmne χasā la'ilpā la'iliñ uj tārūtawāsēm, tēpēl tēpēl ātēmān sim-talēχ*

nqsiñ pūli' lāuwäsēm «N. T. atyám hosszú lábú lábas állatnak *bo-csátott alá* (= teremtet) engem, táplálékkal élő emberének szívcsúcsabeli ízletes falatjául *rendelt* engem» (IV : 301.). A *sāti* szó értelmének fejtegetésével alább foglalkozunk a sámánműveletek tárgyalásánál.

MUNKÁCSI BERNÁT.

Új könyvek, füzetek.

BUDENZ JÓZSEF. Finn nyelvtan. (Hang- és szótan.) Átdolgozta SZINNYEI JÓZSEF. Ötödik, javított kiadás. (Finn-ugor kézikönyvek. I.) Budapest.

DÉZSI LAJOS. Szent Ágoston reguláinak magyar fordítása Coelius (Bánffy) Gergelytől (1537). Budapest.

HACKER KÁLMÁN. A szóképzés és szóösszetétel Faludinál. Budapest.

KALLÓS ZSIGMOND. A tagadás nyelvünkben. Első, általános rész. (Különnyomat a M. Nyelvörből.) Budapest.

KELETI SZEMLE 2. és 3. füz. (BACHER W. Osttürkisches aus einem hebräisch-persischen Wörterbuche. — WINKLER H. Die ural-altaischen Sprachen. — KUNOS I. Šejx Sulejman Efendi's čagataj-osmanisches Wörterbuch. — FOY K. Das Aidinisch-türkische).

MOLECZ BÉLA. A magyar szórend történeti fejlődése. Budapest.

SCHUCHARDT, HUGO. Über die Klassifikation der romanischen Mundarten. Graz.

TOLNAI VILMOS. Magyarító szótár a szükségtelen idegen szavak elkerülésére. Budapest.

Irtisi-osztják szójegyzék.

(Első közlemény.)

Az osztják nép és nyelv tanulmányára az 1886—88. évek folyamán nyílt alkalmam, a midőn hivatalos megbízásból minden irányban át kellett utazgatnom a tobolszki kormányzóságnak ugyanily nevű kerületét. Befejezván napi munkámat, örömet szenteltem szabad időmet a vidék néprajzi sajátosságainak vizsgálatára, melynek során különös érdeklődéssel kötötte le figyelmemet az osztjákoknak sajátos s több szempontból igen tanulságos népköltészete, valamint nyelve. Ide vágó kutatásaim főbb eredményeit a szentpétervári császári tud. akadémia kiadásában megjelent «*Die Irtysch-Ostjaken und ihre Volkspoesie*» (1897—1900.) című munkám tartalmazza, melynek első kötete nyolcz fejezetben a tájék topografiai és természetrajzi leírását, a lakosság anthropologiai jellegét, ruházatát, építkezését, gazdasági állapotát, foglalkozását, életmódját, műveltségi és jogi viszonyait, statisztikáját, továbbá az ősi néphitét s az ezzel kapcsolatos népszokásokat tárgyalja, második kötete pedig az osztják népköltészet általános jellemzésének bevezetésével a tölem följegyzett hősénekeket, mondákat, meséket, mythologiai s egyéb fajú dalokat, meg találós meséket nyújtja, mindannyit német és orosz fordítással. Ezekhez kiegészítésül következik imitt szótári gyűjtéseimnek közlése, melyeknek anyagát főkép a Konda és Demjanka folyók mellékén szereztem, ezenkívül kis részben még az Irtis torkolatvidékén s az Ob mellett, a honnan CASTRÉN szógyűjtése jobbadán származik.

Mint az eddig ismeretes nyelvanyagokból kivehető, az osztják nyelv egész területén három fő nyelvjárás csoportot lehet megkülönböztetni, jelesen az *éjszakit* (az alsó Ob és mellékfolyóinak vidékén), a *keletit* (az Irtis torkolatánál feljebb eső Obvidéken, különösen a Szalim, Vach, Jugan és Vasz-Jugan folyók mellékén)

s a *délit*. Az utóbbi három, némileg különálló al-nyelvjárásra oszt-ható, melyek: 1. a *Demjanka* folyó vidékének nyelvjárása (rövidített jegye: *Dem.*), mely átmenetet alkot az irtisvidékitől a szalimvidékihez; — 2. az *Irtis* mellékének nyelve (röv. jegye: *I.*), mely oly közel áll az *Irtis* torkolatához közel eső *Obvidék* nyelvéhez (*O.*), hogy CASTRÉN e kettőt külön jelzéssel meg sem különbözteti; — 3. a *Konda* vidékének nyelvjárása, melynek területén különválasztható az *alsó-kondai* (*AK.*), a *közép-kondaitól* (*KK.*), mely utóbbit a sumilovi, jeszauli s más közelfekvő jurtákban beszélik. Olyan szavak, melyeknek nyelvjárását a jelen szójegyzék közelebből meg nem határozza, több nyelvjárásban egyezően hangzanak.

Szövegeimben általában CASTRÉN hangjelzését követtem, csupán két olyan betű alkalmazását találtam föltétlenül szükségesnek, mely nála elő nem fordul. Az egyik az *é* (szövegeimben: *î*), mely egy igen röviden ejtett orosz и-féle hangnak jegye s az ujjabb vogul-osztják nyelvi kiadványokban mindenütt előfordul, helyette azonban CASTRÉN valamely más rövid magánhangzót (*a, e, i, o, u*) ír. A másik a *ž* (szövegeimben: *ẓ̌*) = orosz ж, mely a *Demjanka* és *Konda* vidékén többször más nyelvjárások *č, š* és *š* hangjainak a változata. Az itt adott szójegyzékben CASTRÉN sajátos betűit, eltérőleg szövegeim kiadásától, a magyar nyelvtudományi irodalomban használt átírással jelzem (tehát pl. a jésítést nem a betűt áthúzó ~ jeggyel, hanem így: *î, ị̂, ḍ* stb.). — Az értelem világosabb föltüntetésére, vagy sajátos kifejezések igazolására gyakran mellékelek adataimhoz idézeteket szövegeimből; ezeknél a zárójelben kitett szám a kiadás (Irt. Ostj. II.) lapjára vonatkozik. A zárójelben, vagy a nélkül alkalmazott *C.* betű azt jelenti, hogy az illető adat, vagy változat CASTRÉNTól való, kitől mind a szurgutvidéki (*S.*) közlések is származnak, míg az éjszakiak (*ÉO.*) AHLQVISTTől. Nagy sajnálatomra nem használhattam föl szójegyzékemben PÁPAI KÁROLYNAK, a tudomány kárára korán elhunyt ifjú tudósNAK, többnyire keleti osztják adatokat tartalmazó szógyűjtését, melyet MUNKÁCSI B. adott ki «*Déli-osztják szójegyzék*» czímen (1896.). Munkám már jóval az utóbbinak megjelenése előtt teljesen be volt fejezve s az utólagos kiegészítés több akadályozó körülménnyel fogva nem állott módomban.

Végül kötelességemnek tartom hálás köszönetemet kifejezni

e helyütt is ANDERSON N. és MUNKÁCSI B. uraknak azért a szíves s fáradságot nem kímélő közreműködésért, melylyel nekem, mint nem szakszerű nyelvésznek, lehetővé tették, hogy e művel, ha szerény mértékben is, a tudomány szolgálatjára lehetek. Az első a szentpétervári csász. tud. akadémia megbízásából gondosan átvizsgálta munkámát s annak értékét számos helyreigazítással, pótlással s egyébnemű becses észrevétellel emelte; az utóbbi szíves volt magára vállalni az egész anyagnak etimologikus alapon való átszerkesztését, magyar fordítását s általában a mű kiadásának gondozását.

Sz.-Pétervár, 1900. november hava.

PATKANOV SZERAFIM.

A, Ä.

a ej! | *ei*! (interject.) C.

a-a igen, úgy! | *ja*! (interject.) C.

aba, *apa* néne; (atyai részről való) nagynéne | *ältère* schwester; tante (schwester des vaters). — *opa*, *oba*, *aba*, AS. *opi* *ältère* schwester. — EO. *ōpi* *ältère* schwester; tante (schwester des vaters). — Cf. zürj. *ob*, votj. *apaj*, szamojéd: jen. *óba*, osztják-sz. *apá*, *oppe*, tavgy. *afu* = čuv. *apá*, tatár., kirg. *apa* etc. *ältère* schwester.

ābēt öl; ölnyi térfogat | arm; armvoll; umarmung, umfang. *žūdem ābēt juž* (II : 20.) baumstamm, den (nur) drei männer mit den armen umfassen können. — EO. *ābēl*.

ābēttem (fut. *ābēttedem*) átölelni, átkarolni | umarmen, umfassen. — RO. *ābēllem* (inch.).

ābēstām (AK.), Dem. *ābēstāmp*, KK. *ābēstīm* édes, ízletes | süss, schmackhaft.

ada (I. O., AK., Dem.), KK. *ata* vagy | oder. — *ada-ada* (*at*), *ata-ata* vagy-vagy | entweder-oder. — *ada(at)metta* (II : 52.) mintha; valami | als ob; irgend ein, *ada(ata)metta žoi* irgend ein mann. — *ada-* (KK. *ata-*) *žotan* valahol | irgendwo.

ada (KK.), *ata* (II : 34.) ez | dieser.

adāk szél, vihar | wind, sturm.

adām ember | mensch. — *Adām-iga* bálvány neve (tkp. ember-öreg) | götze in der gestalt eines pfahles in einigen dörfern am Irtysch, z. b. in den Semeikinschen, Zingalinschen u. and. jurten (Nar. Wol.). — Cf. tat.-arab. *adam* mensch.

adaŋ (conjunct.) ha | wenn(russ.: бы): *man adaŋ nīnat sēmēŋa vērdeŋ-na* (II : 127.) wenn ich euch beide sehen machen würde.

adaša, *odoša* csődör | hengst C. — Cf. tat. *alaša* wallach.

ādēm roszsz, gonosz | schlecht, böse; *ādēm-tūrum-vōt* (schlecht-wetter-wind) westwind C. — SO. *ātem* C.; ÉO. *ādēm*.

ādem (fut. *āttam*), *ōtem* feküdni, alunni | liegen, schlafen; *ādīdem* (fut. *ādīttam*) frequ. — SO. *ālam*, *ōlam*, *ōlem*; ÉO. *ōllem*, *ōlēlalem*.

ādet (plur.) emberek | leute: *jūxtum ādet(?) vit vāgeden* (II : 164.) die angekommenen leute riefen sie (zu sich) landwärts; *tāīday ādet* (= *χajadet*) *ūtēt* (II : 162.) reiche leute leben (da).

ādimem (f. *ādimdem*) venni, fogni, emelni, elvenni | nehmen, fassen, ergreifen, wegnehmen, heben. — Cf. *ātmem*.

ādēmpēja (postp.; lat.) mögé | hinter; *ādēmpēna* (loc.) mögött | hinten; *ādēmpīvet* (abl.) mögül | von hinten.

ādēy reggeli idő; reggel | morgen; morgens; *ādēyna* (loc.) des morgens — S. *ālay*, *āley*; ÉO. *ālēy* (loc. *ālēyna*). — *ādēy-tēdai ebéd* | (morgen-essen) mittagsessen.

ādēt egyedülálló | aus einem bestehend, einzeln, allein; *ādēt-pūgot* aus einem hause bestehendes dorf; *ādēt-sağa* (II : 14.), *-sağāt* egyedül | allein; *ādēt-tūpēy* (II : 140.) (einziger u. letzter) nur ein einziger. — ÉO. *ādel*, *ātel*.

āgan, *āgañ* báb | puppe. — ÉO. *akañ*, zürj. *akañ*.

āgerna, *āgerne* pirosszárnýú ponty | plötze (cyprinus rutilus; язь). — ÉO. *avēr-nē* cyprinus idus. — *āgerna-tujay* kánya | (plötze-schwanz) weihe (falco milvus) C.

āztem (f. *āgattam*) okádni | sich erbrechen. — S. *ūgōlem*, ÉO. *ōgātlem*.

ai! (interj.) ej! | ei!

ai szerencse | glück. — ÉO. *oi*.

ai szó, beszéd, hír | wort, rede, nachricht; *mi ai, mi ket tāīdan?* (II : 92.) was für ein wort, was für ein rede hast du? *ai tūvem* (II : 52.) űzenetet hozni | (wort bringen) eine nachricht übergeben. — ÉO. *ai*.

āi, *ai* kicsiny, fiatal | klein, jung. — *āi-anya* (-anka) hajadon, leányzó, ifjabb leány, v. női rokon | jungfrau, jüngere tochter (poet.); jüngere muhme od. base C. — *āi-ēva* kis leány, a legifjabb leány | kleines mädchen, jüngste tochter (*χūdem ēva āi-ēva* von drei töchtern die jüngste). — *āi-χui* (KK. *āi-χoi*) fiú, az ifjabb férfi | knabe, der jüngere od. jüngste mann. — *Āi-jega* nom. pr. (kis-folyó) | (kleiner fluss) nebenfluss von Kaltscha von der linken seite (Ob., Dem.) — *āi-mōχ* kis gyermek, fiú | kleines kind, kleiner knabe. — *āi-nai* kisasszony | jungfrau, vornehmes mädchen. — *āi-nēy* (poet.) id. — *āi-pajār* alsóbb rendőrtisztviselő | (kleiner herr) landpolizeioffizier (земский участковый застдатель; ÉO. *ai-pojar*). — *āi-perita* apró morzsa; csecsemő | kleiner brocken, krümchen; wiegenkind (schmeichelwort II : 160.). — *āi-poχ* kis fiú, ifjabb fiú | kleiner knabe, jüngster sohn; *āi-*

poŕpe pogęn pūgot (II : 204.) dorf, wo es viele kleine knaben giebt). — *Āi-Sōdom* n. pr. Kis-Szalım | Kleiner Salym (fluss im östlichen teile des Tobolskischen kreises); *Āi-Sōdom-pūgot* n. pr. Kl. Salym dorf, ostjakischer name der Baimankow'schen jurten in der Narım'schen (früher Tarchan'schen) wolost (Tob. kr.). — *āi-tau* csikó | (junges pferd) füllen. — *āi tēt čenč-tılıš* «kis-tél-hát hava» | (des kleinen winters rücken [d. h. höhepunkt?] monat) name des 11-ten monat's. — *Āi-toxtęn teu* n. pr. «Kis-búvármadár tó» | «Kleiner-tauch-er-see» in der gegend des oberen laufes des fl. Kaltscha, des nebenflusses der Demjanka. — *Āi-ürt* n. pr. a kondai «Kis fejedelem» | (kleiner herr) name eines ehemaligen ostjakischen helden aus der gegend der Nachratschin'schen jurten, dessen geist jetzt für heilig gehalten wird. Sein wogulischer name ist: *Viš-otęr*; *Āi-ürt-anka* n. pr. mutter des *Āi-ürt*, früherer weiblicher götze aus derselben gegend. — *āipa*, *āipe* (II : 172.) kicsiny, fiatal | klein, jung (cf. *āi*); *āipe-ęva* = *āi-ęva*; *āipe-čui* = *āi-čui*.

aidadem ūzni, űldőzni | antreiben, jagen.

aidem, *ajedem* (f. *aittam*) találni | finden; *aidemem* (mom.) — S. *ojolem*, *ĒO. uitlem*, *vitlem*.

aijaŋ (C.) = *ajaŋ*.

āiojŋtep (C.) vid. *ājojŋtep*.

ai-ket szó, beszéd, hír, űzenet, elbeszélés | wort, rede, nachricht, erzählung; *jis ai-ket* régi hagyomány, rege | alte sage, kosmogonische erzählung, heldensage. — *ĒO. aikel*, *aikol*.

ajmaŋ : vid. *ajem*.

āiojŋtep (C.) = *ājojŋtep*.

āit, *āita* adv. kevésse, lassan, csendesen | wenig, sachte, leise; langsam; *āitita* (II : 120.) igen kevésse, igen lassan | ganz wenig, ganz leise. — *ĒO. āilta*.

ait haskötő szij a nyergen | bauchgürtel, sattelriemen; *itp-ait* (= *itpa-ait*) der vordere bauchgürtel; *pir-ait* der hintere bauchgürtel. — Cf. tat. *ail* id.

aitęk = *eitęk*.

aitęas (K.) zár | schloss (II : 120.).

āižęk (C.) kiseded, kicsinyke | etwas klein; cf. *ai*.

ajaŋ, *ajęŋ*, *ajij* szerencsés, boldog | glücklich.

ajat, *ajet* (poet.) = *āi*.

ajedem = *aidem*.

ājeli (C.) kicsinyke | etwas klein.

ājem halhólyagból készült enyv | fischleim; *sōž-ājem* stór-leim. — *āimaŋ* enyves | aus fischleim; *āimaŋ jōgot* (II : 182.) bogen, der mit hülfe von fischleim verfertigt worden ist). — *ājemdem* enyvezni | leimen. — *ĒO. aijim*, *SO. ējem*, *eijem*; *ĒO. aijimtleŋ*, *aijimtalem*; *AS. ējemdem*, *eijemdem*, *FS. ējemtim*, *eijemtim*.

ājoztep (C.) adv. dim. = *āi*.

ajēy = *ajay*.

ajēy beszédes, szavas | zur rede gehörig, gesprächig; vid. *ai-ket*.

ālman, *ālman-de* (Dem.; poet.) becses érczből, aranyból való (?) | aus wertvollem metalle, golden (?): *sorūda*, *ālman jem-dēt* goldiges, wertvolles (?) gewand (panzerhemd); *sorūn*, *ālmande tāyr* (*tūp*) panzer (runder) aus gold u. wertvollem metalle (II : 18, 20.). — Cf. pers., tat. *almas* diamant, glänzender gegenstand; (kirg.) bestes stahl.

āmbōgot (= *āmp-ōgot*) ebtől vont szánkó | (hund-schlitten) kleiner schlitten, vor den man hunde anspannt.

āndem örülni; sich freuen; *āndīdem* frequ. — ÉO. *āmlem*, *āmatlem*.

amlēp lék (a jégben) | wuhne, loch im eise. — ÉO. *omlēp*.

āmmōx (= *āmp-mōx*) ebkölyök | (hund-junges) welp, junger hund.

āmp eb, kutya | hund. — *āmp-ōgot* = *āmbōgot*. — *āmp-vōt* kukojca. medveszőlő | (hund-beere) sandbeere, bärentraube (arbutus uva ursi), толокняка. — ÉO. *āmp*.

an vajjon nem ? | ob nicht? : *an sevrannteu* ? sollen wir uns nicht (mit den schwerten) schlagen ? (II : 2.).

ān, *āné*, *āna* csésze, tál, agyagedény | schale, schüssel, lehmgeschirr; *Ānet ōtēy āttada xui* n. pr. (den rand der schale tragender mann) name eines, sclaven (II : 46.); *Ān ōtēy pōtētai ajay xoi* n. pr. (schale rand frieren glücklicher mann) name eines sclaven (II : 94.). — *āna-sōyen* edény | (schale-trog) geschirr. — ÉO. *ān*, *ān-sun*.

āna vastag | dick; *āna-pāy* hüvelyk | (dick-finger) daumen (C.); *āna-sābet* reczefaj | (dick-hals) ente von schwarzblauer farbe mit dickem halse (C.)

ānatta (AK.), KK. *āneitta* vastagnyi | von der dicke : *vať čaxim sūgom ānatta mūladet* (II : 114.) dünner rauch von der dicke eines zwirnfadens steigt empor.

aneitem morogni | brummen, knurren.

anka = *aya*.

ankermem (f. -*medem*) tekinteni | ansehen, hinblicken, schauen : *noy tam ankermet*, *tum ankermet*, *ent ankermet* (II : 132.) er blickte hierher u. blickte dahin u. konnte nicht sehen (eig. u. schaute nicht). — ÉO. *ankermālem* (inch.)

ānket, *āyet* sb. oszlop; levágott fatörzs | pfosten, balken; abgehauener baumstamm. — S. *ānkel*, ÉO. *āngēl*, *ānkel*.

ānkta borda | rippe. — ÉO. *ānte*, *oḡti-lū*.

anža csipkerózsa és bogyója | hagebutte (rosa canina); hagebuttenbeere; *anža-juz* hagebuttenstrauch. — *anžey* (adj.) hage-

butten-; *anžej ur* mit hagebutten bewachsener länglicher, flacher hügel). — *anže* C., S. *anžex*, ÉO. *anži*.

anžok (K.) vogul | wogule.

ānaga, *ānaya* idősebb ány, az unokaöcsnek nagybátyja neje | so wird die frau des älteren bruders von dessen jüngerem bruder od. die frau des oheims von dessen neffen genannt; (C) stiefmutter. — AS. *ajanki*, FS. *aiakai*, ÉO. *anggi*, *ānəra*. — Cf. tat. *ānägā* mutter, stiefmutter.

ānges (C.) = *ānes*.

āya, *anka* *anya*, *anyóka* | mutter; in der poesie überhaupt eine person weiblichen geschlechtes, also: frau, mädchen (so in den ausdrücken: *āi-āya*, *jig-āya* etc.); *āya-mōx* (poet.) fitestvér | (der mutter-knabe) bruder; *āya-tājem* *anya*-szülte állapotú, ártatlan | so wie von der mutter geboren, unverändert, unschuldig; *āya-tata* *anyai* *nagybátya* | oheim (so wird vom sohne der ältere bruder der mutter genannt); *āi-āya*, *ēn-āya*, *jig-āya*, *nai-āya*: vid. *āi*, *ēne*, *jig*, *nai*. — S. *anki*, ÉO. *anka*, *anggi*. — Cf. tobolszki-orosz *анька* «ostjakin, ostjakenfrau».

āyāya (C.), *āya-āya* *anyai* *nagyanya* | (der mutter mutter) grossmutter. — S. *ankanki*, ÉO. *āy-anggi*.

āyase (C.) *lehúzni* (a lábbelit) | die schuhe ausziehen. — S. *ūnacem*.

āye (C.) = *āya*.

āyeda, *ānkeda* (II : 72.) *anyátlan*, *árva* | ohne mutter, waise.

āyen áll; a szán előrésze; *zabola* | kinn, kiefer; vorderteil des schlittens; *zaum*; *pontij tau pir-peta sōxtet āynedīva* (II : 14.) das beflügelte ross zog er am zaume zurück; *āynēy* (adj.): *āynēy* *ōgot* mit einem vorderteile versehener schlitten. — ÉO. *āyēn*, *āyēn*. — Cf. zürj. *an*, votj. *ay*, szamojéd-kam. *oyai*, jenis. *īānyu*, jurák *īānyui*, čagat. *āyäk*, tar., bar. *īyäk* kinn, kiefer.

āyet = *ānket*.

āyēs borsó | erbse. — *ānges* C., S. *āńkic*, ÉO. *āńkaš*, *aykaš*, ÉV. *āńkas* = zürj. *āńkič*.

āplök (poet.; KK. II : 90.) *laza* (?) | weich, locker (?).

āpou! (interj. II : 190.) wehe, wohlan!

āptejem ölelkezni | sich umarmen; *tābet ābet āptejet* (II : 56.) sie umarmten sich mit 7 umarmungen; cf. *ābettem*.

ār, KK. *ār* sok, számos | viel, zahlreich; *ūgem-sōx xondeptem ārna ār pīl veimen* (II : 64.) ich bewahrte meine kopfhaut, indem ich alle möglichen kunstgriffe zur hilfe nahm; *ār-γajat* (AK.), KK. *ār-χojet* zahlreiche menschen, männer; *ār-χoi* (KK.), I. AK. *ār-χui* zahlreiche männer; *ār-iga* zahlreiche männer, zahlreiche greise; *ār-īma* zahlreiche frauen, zahlr. alte frauen; *ār-nēy* zahlreiche frauen; *ār-nērpe*, -*nirpe* vielstangig, aus vielen stangen, balken, bestehend; *ār-nērpe nērēy kattēy* (II : 68.) die vielstangige, aus

stangen bestehende, landungsbrücke); *ār-nātmap*, *-nātmape* vielzünftig; *ār-nātmape Tāren tūt* (*tūt*) (II : 82, 102.) «vielzünftiges Tāren-feuer» od. «vielzünftiger mund der Tāren», epitheton des Feuers. — *Ār-mēg-χoi* (*χui*), v. *ār-mēget-χoi* n. pr. «Sok föld embere» (a világügyelő istenség jelző neve) | «mann vieler länder» d. h. «vieltgereister mann» (epitheton des *Pairāχtā*): *Ār-mēg-χoi* (*χui*), *kalē-χoi* (*χui*) n. pr. (II : 82, 102.) «viel gereister mann» (volles epitheton des *Pairāχtā*); *Ār-mēg-χoi tūt őttetai seu tārem-pōtpe tēt* des vieltgereisten mannes (d. h. des *Pairāχtā*) leben bewahrendes gewand mit einem starken rande (das wort *seu*, dessen sinn hier unklar ist, blieb unübersetzt); epitheton eines panzerhemdes; *Ār mēg tāgat petman tēt tātte jor*, n. pr. ein furchterregendes (eig. furchtsames) gewand aus dem tuche vieler länder tragender held; beiname eines ostjakenfürsten (II : 42.).

ār-joy kilencz | neun; *ār-joymet* kilenczedik | der neunte. — *ār-sot* kilenczven; kilenczsász | neunzig; neunhundert; *ār-sotmet* kilenczvenedik; 900-adik | der neunzigste; der neunhundertste.

āra adv. sokat, nagyon | viel, stark; *āra-jirem* (II : 176.) einen mit ausgespreizten armen u. beinen (eig. stark) anbinden; *āra-mānejem* sich gleich einem reif (eig. stark) biegen, sich vor jemandem stark verbeugen; *āra-sejem* (II : 174.) kreuzigen.

Ār-jax n. pr. az Obvidék őslakóinak neve az osztjákoknál | (Ar-volk) so werden die ehemaligen bewohner der Ob-gestade von den Ostjaken im nördlichen teile des Tobolskischen u. im angrenzenden teile des Beresow'schen bezirks genannt (russisch : чудь); *Ār-jax-nēp* (friedhof des Ar-volkes) name eines ehemal. begräbnisplatzes in der Temlj. wol.

āra ének, dal | lied, gesang. — S. *āreχ*, ÉO. *ār*. — Cf. türk. *ir*, *er*; alt. *ēr*.

ārat sokaság, tömeg | menge, masse; *vayte-vōjet ārat uimet* (II : 128.) eine menge schlangen waren herausgekrochen. — ÉO. *ārat*.

ārem = *ārgem*.

ārent (C.) adósság | schuld; *ārenden*, *āruden* (C.) schuldig.

āret (poet.) = *ār* : *mēg-χot tvetta āret pai āret jāxtāi* (II : 38.) zahlreiche haufen von der grösse einer erdhütte wurden von ihm geschöpft. [stange.

āreš (C.) kalapács (?) | fimmelfäustel. — Cf. tat. *ariš* femer-*ārgem*, *ārkem* (I., Dem.), K. *ārgem* (fut. *ārdam*), *ārem*-énekelni | singen; pass. *ārgājem*, *āryājem* besungen werden. — S. *ārgem*; ÉO. *ārilem*.

arēs, *aroš* rozs | roggen. — *oroš* C. — Cf. alt. *ariš*.

ārkem (I., Dem.) = *ārgem*.

armaden (f. *armattam*) érteni; megkísérteni | verstehen, versuchen; *armadesem* v. augm. (II : 12.). — ÉO. *armatlem*.

ārgem (K.) = *ārgem*.

ārt: *panetna űeda-jon pan ei pana sōrt ārtā űoxtutem-ne* (II: 184.) als ich die 40 saiten alle bis auf eine mit einer hechtkiefer (?) in bewegung setzte.

ārtetem brummen(?): *īxeyen, jivreyen ārteteyen* (II: 150.) der bār u. der wolf brummten(?). — *ĒO. oritillem*.

ās nagy folyó | grosser fluss, strom; *Ās* n. pr. az Ob folyó neve | der fluss Ob; *Ās-χoi* (*χui*) n. pr. (Ob-mann) Ob'scher ostjake; *Ās-χon* «Ob-király» | «Ob-könig» (= *Ās-iga*); *Ās-iga* n. pr. «Obi öreg» (vizi szellem) | «Ob-alter» (ein in dem Ob hausender wassergeist; bei den wogulen: *Ās-āncēχ*); *Ās-jay* n. pr. obi nép, obi osztják | (Ob volk) an den gestaden des Ob lebende ostjaken (*avas Ās-jay* alvidéki osztják | untere ostjaken, d. h. Beresow'sche; *nūm Ās-jay* felvidéki osztják | obere ostjaken d. h. Surgut'sche C.); *Ās-pai* (C.) nyárfa | (Ob-espe) pappel; *Ās-unt* n. pr. obi hegy, az Ob magas partja | (Ob-berg) hohe ufer, zwischen welchen das Ob-tal liegt, hauptsächlich das südliche ufer; *Turt-ās* n. pr. (wurzelfluss?) Turtas (nebenfluss des Irtysch); *Vāndēr-ās*^{*} n. pr. (otterfluss) Wanderas (nebenfluss des Salym).

asa! (interj.) nosza! | nun! wohlan!

āsād (C.) szabad, nőtlen | frei, ledig. — Cf. pers. *azād*, tat. *azat*.

āsēm vānkos | kissen. — *ĒO. osēm*.

Astānāi n. pr. női szellem neve | name eines auf dem hügel *Vož*(*Voč*)-*unt* (unweit der Zingalin'schen jurten) hausenden weiblichen geistes (am genannten orte, gleich hinter dem zweiten graben der alten erdfestung *Vož-oyta*, befindet sich nach der meinung der tataren das grab der tochter des achuns Allogul, welche jungfrau der sage nach an der verbreitung des islama teilgenommen hätte und darum von den muselmännern für heilig gehalten wird; ihr grab wird mit dem namen *āstānā* [= pers. *āstanā*] bezeichnet. Aus diesem worte entstand bei den ostjaken mittels der volketymologie: *Astunai* [vgl. *nai* «frau»]. Ein anderer name dieses geistes ist: *Vož-unt-īma* «*Vož-unt-alte*»).

aš mész | kalk C. — S. *ač*.

ašma (II: 16.) igen, nagyon | sehr. — Cf. *весьма* C.

at: vid. *ada*; *at-at*: vid. *adu-ada*; *at-metta*: vid. *ada-metta*.

at (I., AK.), KK., Dem. *ot ne*! | nicht (negative partikel vor dem imperativ u. dem futurum im sinne des imperativs). — *ĒO. al*.

^{*}) V. ö. ezekhez a következő folyóneveket, melyek az *ās* szóval összetéve osztják eredetűeknek látszanak, noha ma oroszok, tatárok és szamojédok lakják az illető vidékeket: *Bīās* a Tara mellékvize, *Urēs*, *Izēs* a Tartas mellékvizei, *Kaās*, *Tugulās* a Tym mellékvizei, *Tartās* az Omj mellékfolyója, *Tentas* az Isim mellékvize.

āt (II : 16.) *ātna éjjel* | bei nacht; nachts; *āt-küttép éjjél* | (nacht-mitte) mitternacht. — ÉO. *āt*, *āt-küttép*.

at- (poet. *ata*, *atta*) : igekötő «magát» értelemben a cselekvés *át* nem ható voltának jelzésére | praeposition oft mit der bedeutung «sich», welche vor ein transitives verbum gesetzt, diesem einen in-transitiven od. reflexiven charakter verleiht, z. b. *jogadem* ‚verlieren‘: *at-jogadem* ‚sich verlieren, verschwinden, sterben‘; *ninžem* ‚in die länge ziehen‘: *at-ninžem* ‚sich in die länge ziehen, sich strecken‘. — *at-žoťemdem* ‚enyészni‘ | verschwinden, umkommen; *at-žućem* = *žućem*; *at-jěvdem*, *at-jěvedidem* auf einander schiessen; *at-jogadem* ‚elpusztulni, meghalni‘ | verschwinden, sterben; *at-kalem* ‚mozogni; egy helyt forogni‘ | sich bewegen, sich auf einer stelle drehen; *at-kuladidem* ‚telve lenni; duzzadni‘ | voll sein, strotzen; *at-ninžem* ‚nyújtózni‘ | sich in die länge ziehen, sich strecken; *at-ńoźćajem* ‚emelkedni‘ | sich erheben; *at-ńólem* ‚kéreggel bevonva lenni‘ | mit einer kruste, mit schorf bedeckt sein; *at-ōmdem*, *at-ōmdidem* (fr.) ‚leülni‘ | sich setzen (cf. *ōmdem*, *ōmdidem*); *at-pāžlejem* ‚sich in eine feste masse verwandeln, eine feste masse bilden‘; *at-požtandem* ‚taszigálózni‘ | sich gegenseitig stossen; *at-rāxnem* ‚rogyni, omlani‘ | fallen, stürzen (von grossen u. leblosen gegenständen u. von flüssigkeiten); *at-ramšoźindem* ‚erőtlenedni‘ | von kräften kommen; *at-saňajem* (KK.), I., AK. *at-seňajem* ‚verődni‘ | geschlagen, gehauen werden; *at-sevrandem* ‚karddal vagdalkozni‘ | sich mit schwertern hauen; *at-tagandem*, *at-tagandidem* (fr.) ‚küzdni‘ | ringen; *at-temājem* ‚szétszóródni‘ | sich zerstreuen; *at-temedem* (pass. *temedājem*) ‚kifolyni‘ | herausfliessen; *ńotetivēt vēr at-temedāi* (II : 108.) aus seiner nase floss blut heraus; *at-tōtmājem* (pass.) von jemandem überrascht, od. ertappt werden (II : 62.); *at-ūdem*, *at-ūsem* ‚lenni‘ | sein; *īma at ninžōt*, *at ūsōt* (II : 128.) sie streckte sich aus, wie sie war.

āt éj | nacht; *āt žōdem* die nacht verbringen; *āt vērōt es* wurde nacht; epitheta: *ajēŋ āt*, *kēdēŋ āt* (II : 24.); *sarēŋ āt*, *mārēŋ*.

ata, *atam* (KK.) pr. ez | dieser (e, es) : vid. *ada*.

ata (KK.) conj. : vid. *ada*.

[*ał* dach.

ate, *ate* (KK.), I. *ede*, AK. *ōte* ‚fedél‘ | deckel. — S. *alē*, ÉO.

ātmem (f. *ādēmdem*; ger. *ādēmmen*) ‚emelni, vinni‘ | heben, tragen; pass. *ātmājem* (f. *ādēmdājem*) ‚fortgetragen werden‘; *kart jěvrena ādēmdājeu* (II : 88.) von einem eisernen wolfe werden wir in flucht gejagt werden; *tavetna ādēmda te-pidāi* (II : 110.) das pferd begann ihn fortzutragen. — *ātmedem* (f. *ātmettem*) ‚iterat. ; nūm-vōt vērť, *raveten auvsait ātmettāi* (II : 80.) entsteht süd-wind, so wird ihre asche gen norden (fort)getragen. — *ātmīdem*, *ātmīdīdem* frequ. — S. *īlmem*, ÉO. *ālēmlem* (pass. *ālēmłājem*).

atpega (KK.) ‚előre‘ | voraus, vorwärts, nach vorne: *vōjēŋen atpega vordēmdēŋen* (II : 28.) die tiere sprangen vorwärts (cf. *itpega*).

atta, ata (poet.) = *at* praepons. : *atta* *hojajem* találva lenni | getroffen werden (II : 28.); *atta* *severajem* átvágódni | durchschnitten werden. — Cf. *at*.

ätta(e)-kêže kard (hordó-kés) | (tragen-messer) schwert. — ÉO. *alta-keši*.

ättem (f. *ättedem, ättadem*) vinni, hordani | tragen; *chi ättem, nëj ättem* von männern u. weibern getragen; *tomitna ättedäi* (II : 160.) von jenen wird es getragen. — *ättamem, ättemem* mom. — *ättesem* (f. *ättestem*) augm. — S. *üllem*, ÉO. *allem*.

ata atya | vater C. — ÉO. *asi*, vog. *ás*.

ate (KK.) : vid. *ate*.

au, ou (I., AK.) nyílás; torkolat; ajtó | öffnung, mündung, tür; *žat-au* (I., AK.) házajtó | (hausöffnung) tür; *avëj* nyílásos, ajtós | zur öffnung, mündung gehörig, mit einer tür versehen. — ÉO. *ou, ov, ovi*.

au interj. ha! a! C.

aus : vid. *avas*; *auvsa* (II : 80, 128.), *auvsait* : vid. *avasa*.

auvsanem imádkozni, könyörögni | anflehen, beten (mit dat.); *sorñi* *sanka jigeda tu auvsanöt* (II : 88.) seinen vater, das goldene licht, flehte er an.

avas, aus a folyó alvidéke, éjszak | der untere lauf eines flusses, der norden, das nördliche (da in Sibirien die grössten flüsse zum norden fliessen); *avasa, auvsa* (dat.), *auvsait* a folyó alvidéke felé, éjszak felé | nach dem unteren laufe des flusses zu, gegen norden (in Sibirien); *avasta* (abl.) vom unteren laufe des flusses, vom norden her C.; *avas-pēlek, avas-pēlka* alvidéktáj, észak | die nördliche gegend, der norden; *avas(aus)-pēla* éjszak felé | zum norden hin; *avas(aus)-pēlivet* éjszak felől | vom norden her; *avas(aus)-vöt* éjszaki szél | nordwind. — ÉO. *ous, ous-vöt*.

avdem : id. *eudem*; *avdīdem* vid. *eudīdem*.

avem szaglani, büzleni | sich verbreiten (vom geruche), riechen; *avemem* mom.; *avemīdem* frequ. — Obd. *aulem* riechen.

avetem felfordítani | umdrehen, umkippen; *avetīdem* frequ.

ävēt kerület; város | bezirk; stadt; *Elīj-ävēt-voš* n. pr. name einer alten ostjakischen erdfestung unweit den Bogdanov'schen jurten (Kl. Konda'sche wol.); *Kun-ävēt* (*Kon-ävēt*) n. pr. name einer landschaft, eines flusses u. einer alten erdfestung im Beresow'schen kreise, am rechten ufer des Ob, unweit dem 65° nördl. br.; *Kun-ävēt-pōgor* n. pr. *Kun-ävēt* insel, name einer insel im Ob, in der gegend der genannten landschaft; *Nānk-žuš-ävēt* n. pr.: vid. *Nānk*; *Soj-žuš-ävēt* n. pr.: vid. *Soj*. — ÉO. *ävēt*.

äna : vid. *eña*.

är KK. = *är*.

ärda, erda kedves, szeretett | lieb, geschätzt; *ärda-nëj, mosta-nëj* (II : 36.) Lieblingsfrau. — Cf. alt. *arda* liebes kind.

B.

-ba, -pa ind. part.: vid. -pa.

balay (II : 200.) mozgó, járó | sich bewegend, gehend. — O. *balagam* (II : 216.), K. *balayem* mozgogni, járni, futni | sich bewegen, gehen, laufen.

Basian-pūgot n. pr. Basian'sche jurten, 22 werst südlich von Samarowo (Teml. wol.).

bašmak czipő | schuh (= башмакъ).

ber, bér : vid. *per, pér*.

beste (II : 69.) mindenütt | überall (= везде).

bér : vid. *pér*.

bésény : vid. *pésény*.

Boìbet-pūgot n. pr. Baibalin'sche jurten (Kl. Konda'schen wolost, Tob. distr.); *Nīm-Boìbet-pūgot* n. pr. u.; *Vit-Boìbet-pūgot* n. pr. namen einzelner teile dieses dorfes.

D.

davai nosza, rajta! | nun, lasst uns! (= давай!).

dēt (II : 18.): vid. *tēt*.

E.

ēbet, ēpēt szag | geruch; vid. *ēpsendem* — S. *āpel*, ÉO. *ēbel*. — Cf. syr. *is*; szam.-jur. *ābta, ābt, abta*; tavgy. *ōbta*; jen. *ōbto*; ost-s. *āpt, apta*.

Ebētta-jega n. pr. linker nebenfluss der Konda, welche ihn unweit der Winter-Puschtin'schen jurten aufnimmt.

Ebētta-tōr n. pr. kleiner binnensee, durch welchen der oben-erwähnte fluss strömt.

ede I. (C.): *ate, ate*.

ēdem, eidem elhagyni | verlassen C. — ÉO. *etlem, etlalem* fortgehen; *etlalem* entlassen.

ēdem (f. *ēttem*) emelkedni, felnőni, virúlni; megtörténni | aufsteigen, sich erheben, aufwachsen, gedeihen, geschehen; *anža ēdōt* (II : 204.) die hagebutten gediehen (gut), *χunt ēdōt* die morgenröte gieng auf. — *ēdemem* mom.; *ēdemādem* frequ.; *ēdesem* augm.; *ēdūlem* frequ. — ÉO. *etlem, etlalem*.

edem I., KK. *ēdem, etem, AK. ūdem* (f. *ettam, ettam, üttam*) égetni, gyújtani | brennen (tr.), heizen; anzünden; *nai* (acc.) *edem*, feuer anzünden, *najat edem* mit feuer verbrennen; pass. *edājem, edājem, ūdājem* (f. *ettājem, ettājem, üttājem*) verbrannt werden. — ÉO. *allem*, FS. *ūlim*. — Cf. zürj. *ōzj*- brennen (tr.), sich entzünden; votj. *äst*-

ēdep, edep, ēdēp osztják verszt (= 5—6 or. verszt) | werst; ein ostjakisches längemass (meile), das sich an der Demjanka erhalten hat u. etwa 5—6 russischen wersten gleich kommt. Von den russen wird es «ostjakische werst» genannt. Eine analoge meile von 5 wersten besitzen auch die syrjänén (*čom-kös*). — S. *ettep*.

ēder, eder világos, derült | klar, hell. — ÉO. *ēder* schönes wetter; S. *ater, atter*, KV. *adēr* klarer himmel. — *ēder oxtep* etwas klar C.

ēdēmdājem (Dem.), *jēdēmdājem* szégyenkezni | sich schämen; *jiapedīva ēdēmdāi* er schämte sich vor seiner schwester. — ÉO.

ēdēp: vid. *ēdēp*.

[*jēlemlājem*.

edēp (KK.) ? faggyú, zsír | talg, fett.

edēpta (K.), I. K. -*etta* (postpos.) át keresztül | über; *voš-edēpta* über (den wall) der stadt.

ega együvé, össze | zusammen, neben; *ega ömētken* (II : 16.) (Dem.) sie setzten sich nebeneinander; *ega panem* zusammenlegen. — ÉO. *jega, ĩga*.

ēxtem (f. *ēgattam*, ger. *ēgatmen*) fölakasztani, függeszteni | hängen (tr.), aufhängen; *notoda vāres ēgattai* (II : 148.) hängt man an seine nase ein pferdehaar auf, (so) . . . ; *ēxte nuḡat tunka!* hänge dich an einen nagel auf! — ÉO. *ēxtisālem, ĩgitlem*.

ei! (interj.) ej! | ei! nun!

ei, ĩ egy | ein; *ei-ei* egykőp, úgy . . . mint | sowohl . . . als, auch; *tēg-pa ankermedet-na, ei usa, toḡ-pa ankermedet-na, ei usa* (II : 114.) blickt er hierher, wird ihm schwindelig, blickt er dahin — ebenso; *ei-ent* egy is . . . nem | kein; *us ei ḡajata ent evēttem* (II : 146.) mehr werde ich keinem (menschen) glauben schenken; *ĩ ḡui ēndam* (II : 208.) es giebt keinen mann; *ei-ges, ei-kes, ĩges, ĩkes* (Dem., K.) egyszer | einmal; (dat.) *eikesa* egyszerre | mit einem male; *ei-hes vērōt* (II : 28.) und er verschwand (tkp. er machte einmal); *ei-met tātna* zu der od. der zeit, einmal (in erzählungen). — *ei piš, ĩ piš* (I., AK.) egyszer | einmal; *ei pa* FS. — *ei pēdatta* (*pēdatta* KK.) egy magasságú | von einem wuchse, von einer höhe. — *ei-pünpe* egyszörű, egyszínű | von einer farbe der haare (tkp. von einem haar). — *ei-tvatta* (*tvetta* KK.) (II : 90.) egy nagyságú | von einer grösse. — *ei-tu, ei-tuv* (II : 120.) egyazon | (ein dieser) derselbe; *ei-tu-ba* (-*pa*) (II : 128.) ép egyazon | eben derselbe; in der tat, wahrlich; *ei-tu-sir* ugyanolyan | (derselben art) eben solch' einer; *ei-tu-sirat, ei-ti-sirat* ép ugyanolyan, ép ugyanilyen | dasselbe, eben solches; *ei-tu-tampa* ugyanolyan, hasonló | ebenso ein, ähnlich. — *ei-ūgop* egyfejű | einköpfig. — *ei vërem ēndam*: vid. *vërem*. — *ei-vetpe* egy arcú | mit einem gesichte; *ei-vetpe kūt Tāran* (II : 82.) doppelgestaltige (eig. zweifache) Tärn mit einem gesichte (epitheton der Tärn).

ei még, inkább | noch, mehr; *ei-teŕ* még erősebb | noch mehr, stärker, fester; *ei-teŕ vërem* (II : 146.) erősebbé teszem | verstärken, noch fester machen; *ei tarëma* még erősebb | noch stärker; *ei tarëma juvem* (II : 146.) még erősebbé leszek | noch fester, stärker werden.

eidem (C.): vid. *ëdem*.

eikïdem I. (C.): vid. *ëttïdem*.

eissig, ëssig I. (C.): vid. *esjig*.

eit (C.): vid. *ët*.

etitk, eitëk, etik, etëk hideg | kalt; *taka eitëk (ütt)* es ist sehr kalt; *eitëkna pëgmäi* (II : 166.) er ist stark erfroren.

eittïdem (C.): vid. *ëttïdem*.

eja, eja! (interj.) ej! | ei! höre mal!

ëkindem, ëkëndem fölakasztani (?) | aufhängen (?), *lëp ëkindem* ganz verhängen, verhüllen: *türmem tox lëp ëkindöt* (II : 32.) mein licht verdunkelte (eig. verhüllte) sich (= ich fiel in ohnmacht). — Cf. *ektem*.

ëkmem (mom.) egybegyűlni | sich versammeln; *ëkmïdem* frequ.

ëktem, öktem, ëktem gyűjteni | sammeln; *mant ëktem* ich habe mich zusammengesammelt; *ëkte noŕ nyugat!* (II : 144.) sammle dich zusammen! — ÉO. *ekmaslem, ekatlem, akëtlem*. — Cf. *zürj. okitit-, ökti-*.

ele, elle I. (C.) fanedü | splint, baumsaft; *sümet-ele, unŕ-ele* birkensaft, kiefern-splint. — S. *ül*; ÉO. *alla*.

Elëkou-pügöt n. pr. name eines ostjakendorfes im gebiete des Salym-flusses (Nar. wol.).

Elip-ävét-voš: vid. *ävét*.

ëmder (I., S.) tó | see; *pëtlim ëmder* az alvilág sötét tava | (der finstere see) see in der unteren welt; hölle. — *Ëmder* n. pr. name eines Tör's, eines seitenarmes des Ob u. eines flusses (s. *Ëmder-jega*) im süden des Beresow'schen kreises. — *Ëmder-ŕoi* n. pr. *Emder-fërfi* | *Emder* mann, bewohner des *Emder*-dorfes od. der *Emder*-stadt; *Emder-held*; *Ëmder-jega* n. pr. E. folyó | *Emder*-fluss; *Ëmder-tör* n. pr. E. tó | *Emder*-see; vid. *Ëmder*; *Ëmder-voš* n. pr. E. város | name einer alten ostjakischen erdfestung an dem *Emder*-flusse (Ber. kr.); unweit davon liegt das ostjakendorf Ендырскія юрты, vielleicht v. d. nachkommen der einwohner der *Emder-voš* besiedelt.

emem szopni | saugen C. — Cf. samojed-jur. *ameadm*; alt. *em-*.

emerdem (I.) merni, meríteni | schöpfen (mit grösserem gefässe) C. — S. *emregdem*, ÉO. *amërlem*.

en, ent (ën, ènt) tagadó szócska | negative partikel (z. b. *en mendam* ich werde nicht gehen).

ën: vid. *ëne*.

endam, endam nincs | ist nicht; vid. *endam*.

endem ? utólrni | einholen, überholen.

ēndep, ēndēp öv | gürtel, gurt; *nur-ēndēp* övszj | (riemen-gürtel) gürtelriemen. — ÉO. *āntēp*. — Cf. samojed-jur. *jin'ea, jinea*; tavgy. *niēja*; jeniss. *niējo*.

ēne, ēn, ūna, ūn nagy, idősb, előkelő | gross, älterer, vornehm; *ēneja* (dat.): *ēneja jūvem* gross werden, aufwachsen; *ēneja punžum-dem* (die tür) breit aufreissen. — *ēn-aya* (C.) idősb nagynéne | ältere muhme od. base; — *ēne-ēva* az idősb leány | das ältere, älteste mädchen, die ä. tochter; — *ēne-χui* (-χoi) az idősb férfi | der ältere mann; — *Ēne-jega-pūgot* n. pr. (gross-fluss- [d. h. Konda-] dorf) Boltscharow'sche jurten an der Konda (Kl. Kond. wol.); — *ēne-jixpoz* idősb fitestvér | der ältere, älteste bruder; — *ēne-kēša* bujakór | (grosse krankheit) syphilis. — *Ēne-kui* n. pr. grosser sumpf, name eines sumpfes in der Ober-Demjan'schen wol. (Tob. kr.) — *ēne-pajār* magasabb tisztviselő | (grosser herr) kreis-hauptmann u. andere höher stehende beamte; *ēne-tēt-ēnē-tiliš* «Nagy-ősz-mög hó» a tizedik holdhónap neve | (des grossen winters rücken monat) name des 10-ten monats. — *Ēne-toxtēy-teu* n. pr. «Nagy búvárkacsató» | grosser taucher-see, name eines Binnensee's in dem oberen laufe des fl. Kaltscha, des nebenflusses der Demjanka; — *Ēne-tör* n. pr. «Nagy-tó» | grosser see, name eines binnensee's südlich von den Njurkojew'schen jurten (Kl. Kond. w.). — *Ēne-ūrt* «Nagy-fejede lem» | grosser herr, gr. held; name eines ehemaligen hochgeschätzten fürsten der Nachratschin'schen jurten (Kond. w.). — *ēne vōje jávor* («nagy állat») | (grosses tier) elen tier; cf. *nož*. — *ēnepa, ēnepe* nagy, idősebb | gross, älterer. — *ēnatta* nagyságú | von der grösse; *tej ēnatta iūt* so grosser schwur (II: 76.). — *ēnemem* (fut. *ēnemdam*) nagygyá lenni, nőni, gyarapodni | gross werden, wachsen, zunehmen; *ēnmettem* (f. *ēnmettedem*) nagygyá növelni, növesztetni, nevelni | wachsen lassen, gross ziehen, auferziehen, ernähren. — S. *enl*; KV. *jāni* gross; S. *ānemem*, ÉO. *ēnēmlem* wachsen, *ēnemltem* wachsen lassen. — Cf. samojed-tavgy. *ani'e* gross.

enxem, enxem (f. *enxtem*) oldani, leoldani, lekapcsolni; (a medve bőrét) lehúzni | lösen, losbinden, losknöpfen, abnehmen, die haut abziehen (vom bären, von dem man nicht sagen darf: *zorem*); *rōž vēs kēnen enxem* (II: 62.) den gürtel einer jungfrau lösen; *kēlem enxem* den pelz abnehmen; *munžol enxem* (II: 110.) einen knoten lösen; *enxesem, enxesem* (f. *enxestem*) augm.; *enxesmem, enxesmem* mom. — ÉO. *engilem, inalem*.

enkrēsem (f. *enkrēstem*) morogni, szidni, átkozni | brummen, schimpfen, verwünschen. — ÉO. *enkrislem*.

ent = *en*; *ent-li* vajjon nem | ob nicht; *īn naurimet nož ent li* *ēnmettetājēt* (II: 158.) ob diese kinder nicht auferzogen werden.

ēntep (C.) = *ēndep*.

eña, äña más, idegen | anderer, fremder, — *eña-eña* egyik-másik | einer-anderer. — *eña-még* (II : 74.) idegen föld | fremdland; *eña-még-çoi* idegen | (fremd-land-mann) fremdländer. — ÉO. *janas*. — Cf. zürj. *jan, janas* geteiltheit, verschiedenheit; szamojéd-jur. *~āñi, ~āni*; jeniss. *ēñau*.

enyēdīdem nyeríttni | wiehern C. — ÉO. *enyēlem*.

ēyisem: vid. *īyisem*; *ēyisīdem*: vid. *īyisīdem*.

ēpēt: vid. *ēbet*.

ēpsendem (I.) szagolni, szagot érezni | riechen, geruch empfinden C. — S. *āpsindem*, ÉO. *epsanlem*.

erda: vid. *ārda*.

erek, erç (I.) fölös; vlmín túl, felül | überflüssig, darüber hinaus; ausser C. — AG. *ürük* (*ürç*). — Cf. *err*.

ergiy, erkiy égi | himmlisch (?); *Erkiy çoi* (II : 134, 192, 202.) n. pr. der himmlische (?) mann, beiname des *Türēm* (vid. *tābet*).

esaptēm (f. *esaptēdem*) kísérleti | versuchen; *esaptēdem* (iterat.), *esaptīdem* (frequ.) — Cf. tat. *isāblā-*.

esēm (pl. *ēsmet*) emlő | mutterbrust, busen. — *kēt-ēsēm* szaru-szopó | (hand-brust) saughorn. — *mēget-ēsēm* mellemlő | (brust-busen) mutterbrust. — *ēsēm-jīnk* tej | (brust-wasser) milch. — *ēsēm-tei* emlőbimbó | (busen-spitze) brustwarze; *ēsēm-tejēy* mit e. brustwarze, mit entblösster brust (?). — *ēsēmēp* (adj.) *kēt-ēsēmēp çui* (II : 72.) mann, der mittelst eines saughornes auferzogen worden ist. — *ēsēmdēm* szopni | saugen C. — ÉO. *ēsēm, ēsem-jīnk, ēsem-tai*.

ēs-jīg öreg, agg, nagyatya | greis, grossvater. — *ēssig, ēsīç, eissig* C.

estēm (f. *estedēm* ger. *estamen*) eresztēni, hagyni, lebocsátani, el-, megbocsátani | lassen, zulassen, gestatten; her)ablassen; hereinlassen; loslassen, vergeben; furzen; *ñot estēm* einen pfeil abschnellen: *mant* (acc.) *esta* lasse mich los; *Sanka jīgetna pai menem nūrumat estāi* (II : 64.) von seinem vater Sanka wurde ihm ein bewaldeter hügel heruntergelassen. — *estamēm, estēmēm* (reflex.) le-bocsátkozni | sich herablassen; — *estēmdēm* lebocsátani, (nyilat) kieresztēni | ablassen, herunterlassen; losschnellen (*ñot estēmdēm* (II : 70.) [den] einen pfeil losschnellen); sich her(unter)ablassen; *estēmdīdem* (imp. *estēmdīda*) frequ. — *estīdem* (frequ.) — *esta* partic.negat. (?): *esta çamde* (M.) die peitsche, die nicht geduldet wird; *esta jemēy nūt* (II : 118.) unverbrüchlicher, heiliger eid (cf. *çatta, jūgutta* etc.). ÉO. *esttem, esellem, eslīlīlem*, FS. *aslem*, AS. *eslīm*.

ēs (K.) öcs, unokaöcs | jüngerer bruder, neffe, jüngerer vetter.

ēt test, tárgy | körper, gegenstand; — *eit* C. — *ētpē* testű, testes | mit einem körper versehen, *tāçray-ētpē* (II : 84.) adj. c. — mit einem bepanzerten körper. — ÉO. *el*.

et (I.) egyszerű | einfach C. — *et-vāx* egyszerű ércz, vas | einfaches metall, eisen C. — ÉO. *al*: *al-γo*, *al-lant* etc.

etem, *etidem*: vid. *edem*, *edidem*.

etik, *etek*: vid. *eiték*.

etmaj termő, létre hozó | zeugend, erzeugend, s. erhebend; *tör vanča etmaj mēg* (II: 170.) wiesengras erzeugende fläche. — Cf. *etmem*.

etmem: vid. *edem*.

-etta (K., I.), *-edēpta* (K.) postpos. át, keresztül | über, hinüber; *pēt juχ-etta* über den hohen wald.

etta (partic.: *ēdem*) fölemelkedő | emporsteigend, sich erhebend; *etta juχt torēyna* (II: 144.) zur zeit der aufsteigenden morgenröthe, cf. *ēdem*.

etta majdnem | beinahe, kaum; *etta man ent* (od. *ent-ēik*) *jōχtem* (II: 128.) es fehlte wenig, dass ich (zur zeit) gekommen wäre.

ettem nézni, tekinteni | schauen, blicken, sehen; *jigden sēm manattem ettesen* die augen eurer väter, schauet meinen augen (eig. mir) ab; *etidem*, *eikidem*, *eittidem* (f. *ettittam*) frequ., *ettitagem* (KK.) nézni | schauen; *etteptem* (caus.) mutatni | weisen, zeigen C. — ÉO. *aillēm* zeigen, *elttitalem* sich zeigen. — Cl. szamojed-jur. *adimdeu* zeigen, ost-s. *atelžam* zeigen.

ēu: vid. *ēva*; *ēupe* leányos | mit mädchen versehen; *āi-ēupe* mit kleinen mädchen versehen; *āi-ēupe ēvēy pūgot* (II: 204.) dorf, wo es (viele) kleine mädchen giebt.

eudem, *evedem* (f. *evettem*), *evetem* vágni, nyírni, beretválni, csapni | schneiden, scheren, rasiren, hauen; *kur-evedem* vadat űzni | jagen, das wild verfolgen; *kur-evetta-χui* (poet. II: 146.) vadász | jäger; *ēuba evedem* darabokra vágni | in stücke zerschneiden; *ūgot eudem* feje nyírott | mit einem geschorenen kopfe; *eudidem*, *evdīdem*, *evedīdem* frequ. — S. *agdem*, ÉO. *evētleṃ*, *evētleṃ*; *evtīleṃ*, *evētlīleṃ* fr.

euma ? kellemes | angenehm: *nugen euma*, *jūma most* (II: 112.) es wird dir angenehm(?) u. nützlich(?) sein; es wird dir freude bereiten. — Cf. ÉO. *eumaj*, *eumēy* süß, angenehm.

ēva, *ēvē* (*ēu*, *ēv*) leány | mädchen, jungfrau, tochter. — *ēva-ka!* leányka! (a megszólításban) | (in der anrede) töchterchen! mädchen! *ēva-paχ* (-poχ) gyermekek | (tochter-sohn) kinder. — *ēva-tin*: vid. *tin*; *ēvi-da* leánytalan | ohne tochter; *ēvi-da-paχ-ta* gyermektelen | (ohne tochter ohne sohn) ohne kinder, kinderlos; *ēvēy* leányos | mädchen-, jungfrauen-; *ēvēy undēp nēy* (II: 74.) frau, die in ihrem inneren mädchen trägt. — S. *ēvi*; ÉO. *evi*, *eu*; *evi-poχ*.

evdem, *evdīdem*: vid. *eudem*, *eudīdem*.

evedem, *evedīdem*: vid. *eudem*, *eudīdem*.

ēvdēp mérföldes (?) | *meilig* (?): *ei-ēvdēp kāt χatt* zwei tage, während welcher man zu je einer meile (zurückgelegt hat); *ei-ēvdēp kāt χor* zwei flusskrümmungen zu je einer meile (vid. «Irtysch-Ostjaken» II : 50.).

evem (f. *evemtem*) ölelni, csókolni | lieblosen, küssen; *evem tapāl vejem* öllekezni, csókolózni | sich umarmen, küssen; *evemtem* (f. *evemtedem*) lieblosen, küssen; *evemtīdem* (f. *-mtīttam*) frequ. — ÉO. *evamlālem*.

evidem, evēdem, evētem (f. *evittem, evēttem*), *evitem* hinni | glauben; *us ei χajata ent evēttem* (II : 146.). — ÉO. *evēlem, evēllem*.

X.

χabeimem (KK.) kiforgatni, ledönteni | herausdrehen, umstürzen. — Cf. *χavēimem*.

χadān (I.): vid. *χatān*.

χadāk kalács, fehér kenyér | weisbrod, weizenbrod, semmel. — ÉO. *kālaš*. — Cf. *калачъ*.

χadoχ nép, emberek | volk, volkshaufen, leute; *ēttide, metsir χadoχ ūttet!* (II : 152.) schau, was für leute leben dort! (*ūttem* plur.)

χadem, χatem (f. *χattem*) halni, meghalni (a szibériai folyók «elhalására» is alkalmazva) | sterben, absterben (auch von den sibirischen flüssen; cf. «Irt. Ostj.» I : 15.). — S. *kālem*, ÉO. *χallēm*; wog. *kālem, kuolem*.

χaga K. játékszer; botoeska, melylyel a gyermekek játsznak | spielzeug, stöckchen, womit die kinder spielen.

χāχrāi, χāχrāi-nēy keresztorrú (madár) | einheimischer vogel mit einem roten kopfe u. einem roten hinteren, nährt sich von fruchten der nadelbäumen: kreuzschnabel (?), eichelheher (*nucifraga cariocatactes*); *χāχrajen nēy* (poet. II : 22.) = *χāχrāi-nēy*. — ÉO. *χonχra picus*.

χāχrem (f. *χāgardem*) kaparni | kratzen, schaben. — ÉO. *χagartlem*.

χaidēm, χeidēm, χaiğēm, χeiğēm (f. *χaittem, χeitttem*) maradni, visszamaradni | zurückbleiben, übrigbleiben; *mane vožem ūgot-ta at χaidayot* damit meine stadt nicht ohne haupt bleibt; *χaideptem* hagyni | nachlassen C. — ÉO. *χaislem, χaslem*.

χaimak (I.) reszelő | feile C. — Cf. tat. *kaimak*.

χaimem kiáltani | schreien.

χainem āsni | graben C. — S. *kinem*.

χaint, χānt; (poet.) *χainet nyírhéjkosár* | korb aus birkenrinde (кузовъ); *χaint-on* a nyírhéjkosár szádja | öffnung, mündung eines korbes aus birkenrinde.

χaiža (I.) olló | scheere C. — Cf. tat. *kajči*, čuv. *χaiža*.

zajamataz (K.) gyám (szülő v. gyermek) | pflege- (altern o. kind): *zajamataz-anka* gyámánya | pflegemutter; *z-ēva* gyámleány | pflegetochter; *z-jig* gyámatya | pflegevater; *z-poz* gyámfiú | pflegesohn.

zajāt (I., AK.), KK. *zōjet* ember, férfi; emberek; valaki | mensch, mann; jemand; leute (als collectivum); *tāidan, vātān* *zajadet* (plur.) űttet reiche, wohlhabende leute leben (da). — *zui-zajāt* férfi | mann, (collect.) männer, *nēn-zajāt* nő, nők | frau, frauenzimmer; (collect.) frauen; *muŋ nēn-zajāt sōt muŋzōl, tārās muŋzōl* (tāideu) (II : 112.) wir frauen haben hundert bündel, tausend bündel. — ÉO. *zōjat* jemand; *ar zōjadet* (plur.) im masse (Hunf.).

zajem hagyni, meghagyni | zurücklassen; *zajājem* (pass.) zurückgelassen, verlassen werden. — ÉO. *zaiēm*. — Cf. szamojéd-jurák *hājeu, haijeu*, ost-s. *kalak*.

zaleu halászmadár | seeschwalbe C.; möve (larus). — *zaleuz*, adj. möven-. — ÉO. *zaleu* sterna caspia, auch larus. — S. *kallek*. — Cf. zürj. *ka'la*, szamojéd-jurák *haleu* (larus canus); ostjak. *kalak, ka'len*, knd., k. *kailak*.

zaiim adv. (?) : vid. *plim*.

zama (I.) hólyag | blase C. — S. *komlan* K.; ÉO. *zomla*.

zamatxai (K.) ? vízi bogár | wasserkäfer.

zamdā, zomdā arczczal lefelé | mit dem gesichte zur erde; umgestürzt; *zamd-ādem, zomd-ōtem* mit dem gesichte zur erde liegend; *zamd-ādem āna* (II : 116.) mit der öffnung nach unten liegende tasse; *zamdā zompēlmem* (II : 116.) sich mit dem gesichte (von der tasse, — mit der öffnung) zum boden kehren; *zamdā it-vaidem* (II : 16.) sich mit dem gesichte zur erde legen. — ÉO. *zomla*.

zamdē, zomdē ostor | peitsche. — *zamdē-vai* ostornyél | peitschenstiel. — S. *kamdi*. ÉO. *zomsa, zomsi*. — Cf. szamojéd-kam. *kamdu*; minuss. tat. *kamdē*, tat. *kamči*.

zamyā selyemszövet | (seide) seidenzeug. — ÉO. *kamka*. — Cf. *камка*; zürj. *kamka* = tat. *kamka*.

zampēlžem : vid. *zompēlžem*.

zample-zoi (K.) kőszá, kőbor férfi | ein mann der sich herum-dreht, herumbummelt; *zoi zōt* (*zoi*) *zample-zoi* (II : 206.) mann der in fremden häusern herumschländert.

zampletem, zamlitem : vid. *zompletēm*.

zanasem (f. *zanastem*), *zanatem* (KK.) fölfosztani | auftrennen; *zanasidem* frequ. — ÉO. *zanaslem*.

zanatem (KK.) : vid. *zanasem*.

Xanda n. pr. : vid. *Xunda*.

zanda, zandē osztják | ostjake, ostjakisch. — *zanda-zanē* osztják himzés | ostjakisches muster (im ausnähen), eine art ausnaht

(cf. «Irt.-Ostj. II, 2. taf. fig. 1—3.). — *χanda-χui* (χοι KK.) osztják ember | der ostjake. — *χanda-jaz* osztják nép | das ostjakische volk, die ostjaken; *χanda-jagén* zum ostjakischen volke gehörig; *χanda jagén sanká türum* (II: 88.) az osztják nép világos világa | die lichte welt des ostjakischen volkes (so wird die obere, sichtbare welt, das irdische leben, im vergleiche mit der dunkeln unterwelt, *it-türum*, *pëtlim-ëmdér* genannt). — *χanda-nëη* osztják nő | ostjakin. — *χanda-pūdén* csalán | (ostjakischer hanf) brennnessel (*urtica dioica*), aus deren fasern leinwand verfertigt wird (vid. Grigorowsky: «Тоб. рыб. вѣд.», 1883. Nr. 13. és «Irt.-Ostj.» I: 44.). — ÉO. *χanda*, *χandé*, *χonda*; S. *kanda*; ÉO. *χanda-polén* nessel.

χandél: *χandél*, *mandél moi udanya* (II: 56.) wenn er die hochzeitsangelegenheiten (?) weiss.

χanem érinteni, bántani | anrühren, berühren; *χanumdem* hozzáérni | anstossen, berühren; *vit χanumdem* ans land stossen, landen. — ÉO. *χanēmlem* kleben, berühren.

χanēm asszony, feleség; *kérő* (férfi v. nő) | frau, gemahlin; freierwerber (für andere), brautwerberin; *ärda χanēm*, *mosta χanēm* = *ärda nëη*, *mosta nëη*. — *χanēm-χoi* (χοι) *kérő*, *vőfély* (freierwerbermann) freierwerber. — ÉO. *χanēm*. — Cf. tat. *χanēm* herrin.

χanχtatem rágszálni | nagen; *χanχtën* (II: 198.) rágszáló | nagend.

χanč, *χanš* rajz, minta | zeichen, muster; *tīliš-χanč* (at), *γatt χančat* (Dem. II: 18. *χanžat*) mit der abbildung des mondes u. der sonne. — *Xanč-jega* n. pr. «Tarka folyó» | bunter fluss, name eines flusses in dem gebiet der Jesaul'schen jurten (Kl. Kond. wol.). — *χančpe*, *χanšpe* ékes, rajzokkal, hímzéssel diszített | geziert, gemustert, mit mustern versehen; *χοι χūr χančpe* mit männergestalten; *γatt-χanšpe* mit der abbildung der sonne verziert.

χanžem (f. *χantčem*) rajzolni, irni, tarkítani | bunt machen, zeichnen, schreiben (cf. *χašem*). — *χanžen*, *χančën* tarka; ékitett | bunt, geziert: *Xanžen-jega* n. pr. «Tarka folyó» | «Bunter Fluss», name des nebenflusses des fl. Jarkina (Kl. Kond. wol.); *χanžen-luk fajdtyúk* | (bunt-auerhuhn) auerhenne; *χanžen-tāgat tarka szőnyeg* | (bunt-tuch) bunter teppich (aus grober leinwand); *χanžen čunža* (K.) tarka gyapjuzsinór, melyet a menyasszony a vendégeknek szétoszt | bunte schnur aus wolles, den die braut nach der hochzeit den gästen verteilt (cf. *čirt*, «Irt.-Ostj.» I: 141.). — *χanžep* ékitett, hímzett | geziert, gemustert; *téget-vője χanžep röt* (II: 196.) mit vogelgestalten verziertes boot.

χanš: vid. *χanč*.

χanhadem (f. *χanhattem*) elbújni | sich verstecken. — ÉO. *χanhattem* verstecken, verwahren. — Cf. zürj. *kanjal* sich einschleichen.

χāηdep, *χāηdep*, *χōηdep* lépcső, hágsó | treppe, leiter. — *rēp-*

čaydēp partlépcső | (steiles ufer-treppe) stufen, welche das empor-klimmen eines steilen ufers erleichtern. — S. *kandep*; ÉO. *čoyčtēp*; vog. *kanēllep*.

čayšà pipa | tabakspfeife; *čayšà tādēm* pipát szívni | die pfeife rauchen. — S. *kansa*, ÉO. *čoyša*. — Cf. *szamojéd-osztj. kanžá*; koibal *kanža*; tat. *kaŋsa*.

čapimem (f. *čapimedem*) törni, letörni, ketté törni | brechen, abbrechen, in zwei brechen; cf. *čabēimem*.

čar tér, síkság; erdő | platz, raum, ebene; wald. — *čāt-čar*, *čōt-čar* házpadló | (haus-raum) fusboden. — *jākta-čar*, *jōkta-čar* tánczhely | (tanzen-platz) tanzplatz. — *jāntta-čar* játszó hely | (spielen-, ringen-platz) spielplatz, ringplatz («ТОРЬ» in russ. märchen). — *pūm-čar* rét, gyepes tér | (gras-ebene) wiese C. — *tant-čar* szántóföld, gabonamező | (korn-ebene) ackerfeld C. — *vat-čar* pad, lóca, fekvő hely | (eng-raum) unbewegliche bank, bettgestell. — *čar-taš* prémes, bundás állatok, becses bőrök | (wald-pelzwerk) pelztiere, pelzwerk. — *čareŋ* téres; sik | mit einem freien platze, mit einer fläche; *čareŋ-voš* mit einem platze versehene stadt (steter beiname einer ostjakischen festung). — S. *kara*, ÉO. *čār*, *čāra*; *jēntta-čār*.

Xārda-voš n. pr. Xarda-stadt, name einer ehemaligen ostjakischen erdfestung am ufer des flusses Jevra, welcher in den oberen (od. Satyschin'schen) Tumàn see fällt (in dem östlichen teile des Turin'schen kreises [Tob. gouv.]).

čardagān (K.) ölyv | habicht. — Cf. alt. tat. *kartaga*.

čarña, *čarni* (KK.)? cserzett bőr | gegorbene haut; *čarña sāu sōgoda* gleich einer gegorbenen elsternhaut.

čartēmdēm szidni, megszegyeníteni | schelten, beschämen; *mañemna te-čartēmdājem* (II: 98.) von meinem jüngeren bruder wurde ich beschämt.

čaržagan C.: vid. *čardagān*.

časar-juč (K.) kormányvezető | steuerruder.

čašem (f. *čaštem*) tarkítani, rajzolni, írni | bunt machen, zeichnen, schreiben; *čašta-čui* (čoi) író ember | schreiber. — Cf. *čanžēm*. — ÉO. *čašlem*.

čāšēm: vid. *čōžēm*.

čašŋai hangya | ameise; *Xašŋai-teu* n. pr. «hangyató» (ameisen-see) kleiner see westlich von den Zingalin'schen jurten. — ÉO. *čašŋa*.

čačēm penész | schimmel; *čačēmaŋ*, *čačmaŋ*, *čašmaŋ* penészes | schimmelig, verschimmelt; *čačēmaŋ-saxape* mit einem verschimmelten gewande (v. leichnamen). — ÉO. *čēšām*.

čat (az egyes és tízes számnevek kapcsoló szócskája) | (partikel, durch welche die einer u. zehner der zahlwörter mit einander verbunden werden; z. b. *kāt-čat-joŋ* zwölf; *tābet-čat-joŋ* siebzehn.

zat (I.) készlet | vorrath C.

zat, *zatt* (I., AK.), O. *zatl* nap (idő és égitest) | tag, sonne. — *zat-ät* éj és nap | (tag-nacht) die zeit von 24 stunden; *zudem zat*, *zudem-ät* drei tage u. drei nächte, dreimal 24 stunden. — *zat-zon* napkirály | (sonne-könig) sonnenkönig (in märchen); *zat-zon-ëva* napkirály-leány | (sonne-könig-tochter) tochter des sonnenkönigs. — *zat-jänzai-sa* naptáj, naptáj felé | sonnengangseite, nach der sonnengangseite (gegensatz zu *jit-peren-sa*). — *zat-küttép* dél | (tag-mitte) mittag; *zat-küttép-jüraz* (-jöröz KK., Dem.) (II : 140.) déltáj | (mittag-egend) süden; *zat-küttép-tāt* (II : 108.) déli idő | (mittag-zwischenzeit) mittagszeit. — *zat päznöt* die sonne gieng auf; *pä-ganta zat ozteja* (II : 144.) als die aufgehende sonne (am himmel) war; *zat-päganta-vöt* keleti szél | (sonne-aufgehend-wind) ostwind. — *zat-vöt* déli szél | (sonne-wind) südwind. — S. *kal*; ÉO. *zatl*, *zotl*; KV. *zotl*; ÉO. *zatl-küttép*.

zät (AK., I.), KK., Dem. *zöt* ház, sátor, földkunyhó | haus, zelt, erdhütte. — *zät au* ajtó | (haus-öffnung) tür (cf. *zötön* KK., Dem.); *zät-au-lok* (I., AK.) ajtókilincs | türning, türklinge; *zät-äv-ödén* (*ötén*) ajtószél; ajtóoldali fal | (tür-ende) türrend; hintere wand des hauses, wo sich die tür befindet (gegensatz zu *müt*); *zät-au-vés* ajtónyílás | türöffnung. — *zät-zar* házpadló | (haus-fläche) fussboden, diele. — ÉO. *zot*, *zat*.

zata, *zatai* halott | todt, verstorben. — ÉO. *zala*.

zatän, *zadän* tatár | tatar, tatarisch. — *zatän-zui* (*zoi* Dem., KK.) tatár ember | (tatar-mann) tatar. — *zatän-jaz* tatár nép | die tataren, das tatarenvolk. — *zatän-oxčam* háromszögletű «tatár kendő»; egy három csillagból álló csillagkép | (tatar-tuch) dreieckiges tuch (татарская косынка); ein aus drei sternchen bestehendes sternbild. — S. *katai ku*; ÉO. *zatai-zo*.

zatasem mozogni, előre menni | sich bewegen, vorwärtsgehen; *tavet ei kurēm itpeja čoken zataset* (II : 116.) das pferd bewegte sich kaum schrittweise vorwärts. — ÉO. *zatlem*.

zatem: vid. *zadem*; *zatem* halott | todt, gestorben (von menschen u. fischen, z. b. *it-zatem sört* ein tochter hecht). — *zatén* haló | sterbend, todt; *zatén zatt*, *zatén türum* halál napja, ideje | der tag des todes; *zatén-es* KK., O. temető | begräbnissplatz, friedhof; *Urda-zatén es* n. pr. (helden-friedhof) name eines punktes 3 werst von den Trenkinschen jurten (Teml. wol., Tob. distr.), wo man metallene gegenstände aus alter zeit gefunden hat. — Cf. ÉO. *zalem*; *zal-as*, *zal-is*.

zatze (KK.)? száraz | trocken: *juz zatze jim néva tox éztäinen* (II : 196.) an den schönen trockenen (?) zweig des baumes, (dahin) wurde es aufgehängt.

Zatx-oy-pügot n. pr. ostjakischer name der Krasnojarschen jurten (kl. Kond. wol.).

zateŋ zat (poet. *zateŋet zat*) reggel | morgen; vid. *zotēŋ*.

zatēm: vid. *zatem*.

zatēŋ, zattēŋ napos | sonnig; *zatēŋ zat* sonniger tag; vid. *zat*.

zatl, zotl (KK., O.) nap | sonne, tag; vid. *zat*.

zatl-sui (AK. O.; poet. *zattēm-sui*) napoldal | (sonneseite) süden. — ÉO. *zatl-sui*.

zatpēŋ ? herélt | verschnitten(?); *zatpēŋ vōje* (II : 48.) rén-ökör | verschnittenes rentier. — ÉO. *zapti, zoŋt*. — Cf. jur. *hābta, hābte* rentierochse.

zatt nap | sonne, tag; vid. *zat, zatl*. — *zattivet* (abl.) nappal | bei tage C.

zatta (adj. negat.) haláltalan | unsterblich; *zatta jink* (II : 128.) élet vize | lebendes wasser (in märchen); *zatta ŋerem* (ibid.) élet vesszeje | lebens-gerte (in märchen; cf. *esta*).

zattēm mozgatni, elhelyezni, máshova tenni | bewegen, versetzen, anderswohin stellen. — ÉO. *zadtālem*. — Cf. *zatasem*.

zattēŋ: vid. *zatēŋ*.

zavējem (fut. *zavēitam*; KK.) (II : 194.) előbukkanni, a víz fölszínére emelkedni | an die oberfläche kommen, emportauchen; *zavēimem* mom.; *zavēptem* előbuktatni, a víz fölszínére előhozni | auf die oberfläche bringen, hervorbringen. — Cf. *zabēimem*.

zeide unoka | enkel; *zeidega, zeidege* dim. enkelchen. — ÉO. *zēl*.

zeidēm, zeitem, zeigēm (imper. *zeiga*): vid. *zaidēm, zaiigēm*.

zein, zeina (K.) n. pr. a kórterjesztő szellemek sergeinek vezére | böser geist, führer der heerscharen der bösen, welche die menschen mit krieg (d. h. mit seuchen) überziehen; *Xeinena ēne tatna tum jūytai* da kam der engel des todes mit einer grossen heerschar (auf uns) gezogen («Irt.-Ostj.» I : 103; II : 86, 228.). — ÉO. *žen* seuche, pest: *žen-nē* gespenst. — Cf. minuss. tat. *Aina*, alt. *aina* böser geist, teufel.

zeintēm (KK.; poet.) hátrahagyni | zurücklassen (vid. *zeidēm, zeigēm*): *juz zatze jim nēvna totta zeintēŋen* (auch *zeitenēŋen* II : 198.) auf dem schönen trockenen(?) zweige des baumes, da liessen sie (ihn).

zeiredēm, zeredēm (f. *zeirettēm, zeretttēm*) bosszankodni, haragudni | sich ärgern, zürnen, *nēŋet pēta zeirett* (II : 122.) er zürnet auf seine frau; *pai zeirett* (die gewitterwolke zürnet) es donnert.

zer, zera: vid. *zēr, zēra*.

zeredēm: vid. *zeiredēm*.

zerem (f. *zertēm*) ásni | graben. — ÉO. *zērlem*.

Xeš-unt n. pr. name eines erhöhten ortes 15—20 werst nördlich v. Selijarsk (Tob. kr.), wo in früheren zeiten helden gekämpft haben sollen.

zer, zera zsák | sack. — *söz-zer* börzsák | ledersack, beutel. — *matúz-zer* puskatok | flintenfuttermal. — *zer-váz (vőz)* csomó pénz | (sack geld) eine masse geld. — ÉO. *zer, zera*; *zer-soz*.

zobodem (Dem.) felfordítani, ledönteni, kifordítani | umstossen, umstürzen, herausdrehen; *zoboğem* letörni, lehasítani | abbrechen, abspalten.

zoda mi? hogyan? | was? wie? *zoda, zodai, zodaít* hova? wohin? *zodàn* hol? | wo? vid. *zota, zotai, zotàn*.

zodai-zunt: vid. *zudai-zunt*.

zōdamet (Dem.) hatodik | der sechste: vid. *zūdamet*.

zōdan (C.): vid. *zōdēp*.

zōdap (C.): vid. *zōdēp*.

zōdem, zōtem (fut. *zottem*) a) kifogyni, véget érni, elhasználódni | verbraucht werden, endigen; ausgehen; *man vegem zōtöt*: ich bin müde geworden, ich bin von kräften gekommen (eig. meine kraft wurde aus); *kačem zōtöt*: vid. *kač*; *kouliq sūmet nēgna ēttidemen ent zōttat* (II: 162.) der schellende birkenbaum wird, so viel ihr auch hinschaut, nicht zu existieren aufhören; b) az éjt eltölteni, meghálalni | die nacht verbringen; *āt zodem id.*; *ēvēy āt zōtteukenne* (II: 52.) wenn wir die nebelige nacht verbracht haben. — ÉO. (*āt*) *zōllem*; S. *kūlem*; KV. *kuolem, kōlem* die nacht zu bringen.

zōdēy, zōtēy hattyú | schwan. — *zōdan, zōtēy* C.; ÉO. *zotan, zōtēy*; S. *kōtēy*.

zōdēp háló | netz, zugnetz. — *zōdēp-ponz* a háló szélessége | breite des netzes (сѣнья невода). — *zōdap* C.; ÉO. *zōlēp*; vog. *kulop, zulp*.

zōdozta (C.): vid. *zōt-ozta*.

zōgosta (II: 142.) sár, por, pizok (a csizmán, lábon) | kot, schmutz, welcher an den stiefeln haften bleibt; *kur-zōgosta* láb-pizok | fussschmutz.

zōgotmem (mom.): vid. *zōztem*.

zōztem (fut. *zōgottam*, ger. *zōgotmen*) futni, nyargalni, folyni | laufen; im trabe laufen; rinnen; *tav zōgott* das pferd läuft im trabe; *zōgotta vōje* futó állat (ellentétben a szárnyassal) | laufendes tier (vierfüssler, im gegensatze zu *tēgetta-vōje* «fliegendes tier» vogel); *zōztidem* frequ.; *zōgotmem* (mom.), *-mīdem* (frequ.). — S. *kogolem*, ÉO. *zōzōllem*; *zūgolmalem* etwas laufen, zu laufen anfangen.

zoi (pron.): vid. *zoje*.

zoi (Dem., KK.) férfi, hím | mann; männchen (dual. *zoiyen, zojenen*; plur. *zoi, zojet*) vid. *zui*. — *zoi-zojet* (Dem., KK.) férfi (mann-mensch) mann. — *zoi-nēy* (Dem., KK.) férfi-nő, emberek (mann-weib) menschen. — *zoi-sos* hölgymenyét himje | hermelinmännchen. — *zoi-čavēr* hím nyúl | hasenmännchen. — *zoi-vānder*

hím vidra | ottermännchen. — *χοjen* (KK.) adj.; *χοjen nēn* férjezett asszony | verheiratete frau. — *χοjep* (AK.): *sot-χοjep moi* od. *tat* aus 100 männern bestehender hochzeitszug od. kriegshaufen (cf. *χui*p.). — *χοjet* (Dem., KK.; poet.) ember, férfi | mensch, mann; *ār-χοjet* zahlreiche männer (= *ār χοi*). — ÉO. *χο, χοi, χui*.

χοidem (f. *χοittem*): vid. *χοjedem*.

χοimem (II: 90.) apadni (vízről) | sich vermindern, fallen (v. wasser). — ÉO. *χοjimlem*.

χοipesem (KK.; poet.) ? fortziehen; *Morda-még-χοi χοipesöt jim jina* (II: 30, 180.) zu den schönen gewässern des südländers zog (?) er (sie) hin.

χοje, χοi (pron.) ki? a ki, bárki | wer? (relat.) wer, wer auch, irgendein.

χοjem (fut. *χοitem*) érinteni, találni; jutni | anstossen, anhängen; treffen; zukommen; *nugen χοita tagen* (II: 54.) der platz, der dir zukommt; *tineden χοita viš* (II: 54.) bis (zum platze), der ihnen beiden zukommt; *juga χοjet* er stieß an den baum an; *tu namasa, keda χοjöt* er überlegte (tkp. bewegte den sinn u. das wort). — pass. *χοjājem* getroffen werden; *vōtna χοjājem* vom winde ergriffen werden; *χοjūdem* frequ.; *χοitem, χοjittem* (f. *χοjittedem*) látni (czélozva): érinteni | treffen (tr.), anhängen (tr.), anrühren (tr.); *kēdet χοita χui čuba tūdāi* (II: 54.) wurde der mann in den arm getroffen, bringt man ihn in stücken weg; *čtīde sarge, χoda χοjittedeu* (II: 10.) sieh mal wohin wir treffen werden. — *χοitem, χοtem* treffen, anhängen, anrühren. — *χοimem* mom.; *χοimedem: eiték vōt sor jaudēmna χοimedet sagāt* als sie vom raschen hauche des kalten windes berührt wurden. — *χοjedem. χοidem* (f. *χοjettem*) mozgatni, megérinteni | bewegen, anrühren, *ou tārēm sor vegna χοidem tunket* (II: 38.) da ich von der schnellen kraft der starken strömung getroffen werde. — *χοjedājem* (pass.): *tuna kunžat χοjetā* sie berührte sie (die krampe) mit den nägeln.

χοjem hamu | asche. — *χοjem-jink lūg* | lauge. — ÉO. *χοjem, KV. χulem*.

χοlox (K.) ? gyér, nem sűrű | undicht(?): *χοlox jōt te-χanatāi* (II: 30.) der undichte saum trennt sich auf.

χοm kivájt fatörzs, koporsó | ausgehöhlter baum, sarg (in Sibirien bestehen die sarge aus zwei hälften eines ausgehöhlten baumes). — *χοm-juχ koporsó* | sarg. — ÉO. *χοm* grab, *χοm-juχ* sarg, KV. *χοmel* grab; szamojéd-kamass. *kom* grab; minuss. tat. *kom, komde* grab.

χοmdā adv.: vid. *χοmdā*.

χοmd-ōtem: vid. *χοmdādem*.

χοmdē (C.): vid. *χοmdē*.

χοmēs, χūmēs koboz | tatarisches saiteninstrument. welches früher bei den tataren u. süd-ostjaken im gebrauch war; violine. —

zomas C. — cf. min. tat., kam. *kōmes*, tat. قوبر, kirg. قوبز eine art dudelsack od. pfeife; jedes musikalische instrument.

zompélem, *zumpélem* felfordúlni, fölborúlni | sich umdrehen, umkippen (intr.); *tég rōtna ūdem mégdat-jaytat jīya zompélet* (II : 76.) die einfachen leute, die in dem boote waren, kippten ins wasser um. — *zompélmem*, *zumpélmem* (mom.). — *zompélžem*, *zumpélžem*, *žampélžem* felborítani, felfordítani | umdrehen, umkippen (tr.), umwerfen (gewöhnl. einen gegenstand: ein boot, eine tasse etc.). — *zompletem* (KK.), *žampletem*, *žamplitem* felborítani (ladikot, vedret), összedönteni (tárgyakat), a fejen keresztül fölvenni valamely ruhadarabot (pl. a maliczasubát, pánczélinget stb.) | umdrehen, umkippen (ein boot, einen eimer), umwerfen, umstürzen (viele gegenstände); anziehen (von einem kleidungsstücke, das über den kopf angezogen wird, wie eine malitza, panzerhemd (II : 96.) u. s. w.); *zompletīdem* frequ. — EO. *zombéltlem* umwerfen.

zon, *zan* fejedelem, király, czár, khán | könig, kaiser, chan. — *nouva-zon* czár («fehér khán») | (der weisse kaiser) beiname des russischen kaisers. — *zon-ēva* fejedelemleány | königstochter. — *zon-paž* (pož) fejedelemfi | königssohn. — *zon-tét* (hivatalosan bélyegzett) ölmérték | (könig-faden) ein offizieller gestempelter faden (= 3 arshinen). — *zon-voš* királyi székváros | (könig-stadt) hauptstadt, — S. *kan*; EO. *žān*, *zon*. — Cf. tat. *zan*.

zon test, gyomor, has | leib, magen, bauch. — *zonai* magen C. — *zonop*, *zonpe* testes, gyomros, hasas | mit einem leibe, magen, bauch versehen; *nur-zonop* (II : 88.) kopasz hasú | mit einem kahlen bauche; *tundēž-zonpe* (II : 198.) mit einem magen aus borke; *notēž-zonpe žota vāndēr* (II : 60.) gleich einer otter mit einem sich verjüngenden (eig. nasigen) leibe. — *zonēž* hasas, gyomros, terhes | mit einem grossen magen, trüchtig, schwanger. — EO. *zon*.

zonaza (I.) ünő | junge kuh C.

zondak komló | hopfen; atragene alpina, deren weibliche blüten mit zweigen auch in der bierbrauerei der ostjaken verwendet werden (vid. «Irt.-Ostj.» I:111.). — Cf. tat. *kumlak*, alt. *kumdak*.

zondem, *zundem* (fut. *zonttem*, *žunttem*) menekülni, elfutni | entfliehen, die flucht ergreifen; *zonttem* (f. *zonttedem*) id. C. — *zondemem* (mom.). — *zondéptem* (caus.) elrejteni, megőrizni | verstecken, verwahren. — S. *kondem*; EO. *zontlem*, *zondelem*. — Cf. szamojéd-osztj. *kūnak*, *kūnaž*; jenis. *huneo*, *kunebo*.

žonžam, *žonženedem*, *žonžmem*: vid. *žōham*.

žonēž part, folyó széle | rand, ufer, strand. — *sārat-žonēž* tengerpart | meerstrand. — *žot-žonēž-vēs* a háztetőn levő füstnyílás | (haus-rand-öffnung) öffnung im oberen teile des hauses (der

erdhütte, des zeltés) für den ausgang des rauches, rauchfang. — ÉO. *χōt-χunvēs*.

χōnēna postp. (lat.) mellé | nebenhin; *χōnēnna* (loc.) mellett | nebenan, neben. — ÉO. *χōnēy*, loc. *χōnēya*.

χōnēy-pete hónalj | achselhöhle. — ÉO. *χunēy pat*.

χōnt forró láz; betegség | hitziges fieber, krankheit. — *χōntēm* (f. *χōntēm*) betegnek lenni; láztól gyöttrődni | im fieber sein, krank sein; *χōntle-χoi* beteg, láztól gyötört ember | mann der im fieber liegt, kranker mann. — ÉO. *χōnslem* krank sein.

χōiēm hunyorogni | blinzeln (mit den augen). — *χōiēmдем*. ÉO. *χaīntēm*; *χunēmtalem*, vog. *kuantem*.

χōyam, *χōnyam* (f. *χōnytam*) mászni, fölhágni; a folyón föl-felé haladni | klettern, emporklimmen, eine treppe ersteigen; den fluss hinauffahren od. schwimmen; *χōnyta kera* (II : 210.) (den fluss) hinaufsteigender Sterljäd. — *χōnydep* (KK.): vid. *χānydep*. — *χōnyenedem*, *χōnyenedem* (inchoat.) hinaufzusteigen anfangen. — S. *kūnydem*; ÉO. *χonyalem*.

χōp ladik, csolnak | kahn, boot. — *χōp-juχ* ladikfa | (kahn-baum) starker zum bootzimmern tauglicher baumstamm, espe. — *χōp-vērda-χui* (*χoi*) (II : 192.) ladikkészítő ember | (boot-machen-mann) bootzimmerer. — ÉO. *χōp*, *χūp*; *χōp-jūχ*.

χor (II : 48.) kiáltás | schrei.

χor kéreg, héj | rinde; vid. *χorey*, *χort*.

χor folyóvonal, a folyónak két forduló közt levő egyenes szakasza | sichtbare fläche eines flusses zwischen zwei krümmungen (иπέco). — ÉO. *χor*.

χor rénökör | rentierochs. — *χōr-jaran* rénes szamojéd | (rentier-samojede) beiname der samojeden; *χōr-jaran-īma*, -nai, -nēy szamojéd-asszony | samojedenfrau, samojedin. — *χōr-tant* rénmoha | (rentier-korn) rentiermoos (cf. *vata-tant*). — *χōr-vōt* mocsári áfonya | (rentier-beere), moosbeere, sumpfbeere (*vaccinium oxycoccus*; КИЮКБА). — *χōrum-kurpē* (poet.) (II : 24.) rénökörlábú | mit rentier-beinen, schnellfüssig. — S. *kār* ochse; ÉO. *χor* männchen; rentierochs; hengst. — Cf. zürj. *kōr*; szamojéd-jur. *hōra*, osztj.-szam. *kor-hyr* stier, hengst.

χōr, *χūr* alak, kép | bild, gestalt, form, *χōrāt* (instr.) in der gestalt: *pai χōrāt* (II : 38.) in der gestalt einer gewitterwolke; *sōrt χōrāt* (II : 38.) in der gestalt eines hechtes; *tuvu-χoi ündēy χōr* (II : 90.) der mann selbst in seiner eigenen gestalt; *χoi-χūr-χanspe*: vid. *χanēpe*.

χōrape alakú, képű | von der form, von der gestalt; *man-vedem-χōrape vedīy nai* (II : 24.) eine schöne jungfrau von solcher gestalt, die ich (zur frau) nehmen würde. — ÉO. *χōr*, *χōrpi*.

χōramēy ékes, díszes, szép | schön, schmuck, geputzt. — ÉO. *χōrāmēy*.

zorànt: vid. *még-zorànt*.

zoràs alak, kép | bild, gestalt, form; *zoràs*at (instr.) in der gestalt: *ai-tunt zoràs*at (II: 140.) in der gestalt einer jungen gans: *tuva-zui zoràs*at *totumdöt* in seiner eigenen gestalt wuchs der mann selbst vor ihm auf. — ÉO. *zoràs*.

Xordagöl n. pr. egy szellem neve | schutzgeist der Lymkojew'schen jurten an der Demjanka.

zordem hámozni, nyúzni | schälen, schinden; *nürëm sāv sūgota te-zorājem* (II: 90.) wie bei einer hainelster wurde mir das fell abgestreift. — Cf. *korolem*.

zordem ugatni | bellen; *zordādem* (frequ.). — Cf. *zoredem*.

zoredem, *zorodem*, *zordem* kiáltani, ugatni | schreien, bellen. — ÉO. *zorētem*, *zorotlem*.

zorem (f. *zordem*) hámozni, nyúzni, verni | schälen, schinden, prügeln. — *zoridem* (frequ.): *zorimem* (mom.), *zorimādem* (frequ.). — Cf. *zordem*, *zursadem*. — ÉO. *zorolem*. — Cf. *zürj. kirs-*; *szamoj. kerap*; *kam. khirlim*, *ost-s. kerap*.

zoren ? kérges | rindig: *zoren rit* (II: 90.) fedett ladik | gedecktes boot, boot mit einem dache aus borke.

zort, *zor* héj, kéreg | haut, rinde: *sau-nēy zorda tüköt* (II: sie kroch in die elsterhaut; *zordat nānk* (II: 24.) rindiger lärchenbaum.

zört uteza, falu | strasse; dorf. — *pūgot-zört* dorfstrasse. — ÉO. *kört*, *kürt* ostjakische ansiedelung. — Cf. *zürj. gort*; *voj. gurt* haus, dorf.

zos (egy növény neve) | ein einheimisches gewächs (II: 190.).

zōs (I.) egy kacsafaj | entenart C.

zos húgy | harn. — *zos-jink* (harn-wasser) harn. — *zosem* (f. *zostem*) hugyozni | harnen. — ÉO. *zos-jink*; *zošlem*.

zosar (= *zos-ār*?) bölesö-moha | moos in der wiege, das den harn einsaugt; *zosare-pai* (II: 158.) mooshaufen in der wiege.

zočəz éléskamra | speicher, kammer.

zočem (f. *zotčam*) érteni, tudni | verstehen, können; *namset ent zotčet* sein sinn versteht es nicht (d. h. seinem sinne ist es zuwider); *tég rut zotčet* sie können russisch (sprechen). — ÉO. *zošlem*.

zočem, *zučem* (f. *zotčam*, *zutčam*) kószálni, kóborogni | herum-bummeln; *zoi zōt* (*zoi*) *zotča zoi* (II: 206.) mann, der in fremden häusern sich herumtreibt, bummeler; *zočimem* (mom.).

zōžəm, *zōžəm*, *zočem*, *zōšəm* forró | heiss (cf. *zāšəm*); *zōžəm-jink* forró lé, leves | (heiss-wasser) brühe, suppe. — *zōšmettem* forralni, melegíteni, főzni | heiss machen, wärmen, kochen; *zōš-mettādem* (frequ.). — ÉO. *zōšəm*, *zāšəm*, *zōšim-jink*; *zošmēltālem* *zāsmētlem*.

zot nap | sonne, tag: vid. *zat*.

zōt (KK., Dem.), I., AK. *zāt* ház, sátor, földi kunyhó | haus,

erdhütte, zelt. — *még-χōt* földház | (erde-haus) erdhütte. — *sanya-χōt* (sand-haus) erdhütte. — *Tonχ-χōt* n. pr. (geist-haus) name der Tschilikan'schen u. Jermakow'schen jurten (Kl. Kond. wol.). — *tūrum-χōt* egyház, templom | (gott-haus) kirche. — *šam-χōt* gyertya-tartó | (licht-haus) leuchter. — *χōt-χōnēn-vēs*: vid. *χōnēn*. — *χōt-jīnet χoi*? (II: 86.) — *χōton* (Dem.), KK. *χōtōn* (= *χōt-on*, *χōt-ōn*) ajtó | (haus-öffnung) tür (cf. AK. *χātau*): *voš-χōton* városkapu | stadtpforte; *χōton-kera* (-tēra Dem., KK.) ajtósarok | türhaken, türangel; *χōton-lok*: vid. *χātau-lok*; *χōton-ōdēn*: vid. *χātav-ōdēn*. — *χōt-oyta*, *χōdoχta* háztető | (haus-oberes) dach. — *χōt-sun* házszöglet | hausercke. — *χōt-taηet* háztető | hausdach. — *χōt-tunda* házfedéshez használt nyírhéj-darabok | (hausborke) zusammengenähte borkenstücke, welche zum decken der zelte gebraucht werden. — *χōt-ūχ* házi úr | (haus-haupt) hausherr, familienhaupt. — *χōt vēr kurdem* házi munkát végző | im hause arbeitend, hausarbeiten verrichtend; *χōt-vēr kurdem* (v. *vērantem*) *ort nēn-īma* (II: 46.) n. pr. hausarbeiten verrichtende sclavenmagd (ein beiname der sclavinnen). — *χōtēn*, *χōtaη* (KK.) házbeli | zum hause gehörig, haus-. — S. *kāt*; ÉO. *χōt*, *χāt*; *χōt-langēl*.

χōt (Dem.) hat sechs: vid. *χūt*.

χōt, *χōta* (pron.) mi? | was? *χōta*, *χōda*, *χōt* (adv.) hogyan? | was? wie? wie so? *nēnema χōta vērдем*? (II: 158.) was mache ich mit meiner frau? *tēj ānen χōta nērnet*? (II: 116.) was wollte diese tasse sagen? — *χōt-at*, *χōd-at* valami | etwas; *χōu χōtat jānχittan* (II: 126.) du bist etwas lange ausgewesen; *man χōt-at jāχtam* (II: 104.) ich gehe auf etliche zeit weg; *χōt-sagat* (C.) adv. interrog. et relat. hogyan, a hogyan | wie. — *χōta*, *χōtai*, *χōtaiit*, *χōda*, *χōdai*, *χōdait* hová? | wohin? *χōdait-pa* (II: 110.) ugyan hova? | wohin denn? — *χōtān*, *χōdān* hol? | wo? — *χōte* (*χōt*) honnan? | von wo? — S. *kott*, *kotti*, ÉO. *χōda* wo?; S. *kolnam*, ÉO. *χōl* wohin? *χōdē*, *χōti-sagat*; S. *kot*, ÉO. *χōtša* woher.

χōtem: vid. *χōdem*.

χōteη (C.): vid. *χōdēn*.

χōteη χat (poet. *χōteηet χat*) holnap | morgen. — ÉO. *χōleut χatl*.

χōtēmēm (f. *χōtēmдем*) megszerezni, elérni, elnyerni | erlangen, erwerben, in erfüllung bringen, können; *jim nemet χōt χōtēmōt*? (II: 12.) wodurch (eig. von wo) gewann er seinen schönen namen? *omat χōtēmēm* birni, módjában lenni | die möglichkeit haben, im stande sein: *omat en χōtēmēm* keine möglichkeit haben, nicht im stande sein; *jaran menda omat ent χōtēmдет* (II: 64.) der samojede hat keine möglichkeit zu gehen (cf. *omat tājem*). — *χōtēmдем* (f. *χōtēmтtem*) megszerezni, előkeríteni | erlangen, erwerben, erbeuten; *χōi χōtēmdot*, *vegeη χōi* (II: 8.) einen kräftigen mann hat sie sich erworben; *at-χōtēmдем*: vid. *at*. — ÉO. *χōlēmтtem*.

χōtēy : vid. *χōtay*.

χōtērmaz vad | wild.

χōtojānyat (= *χōt-jānyat*) holnap | morgen.

χōton vid. *χōt-on*.

χōttem (f. *χōttedem*, *χōttadem*) elfogyasztani, kiadni | verbräuchen, ausgeben; *χōttidem* (frequ.); cf. *χōdem*. — *ĒO. χōlteptalem*.

χōtem : vid. *χōitem*.

χou, *χū* hosszú, tartós | lang, langwierig; *χou-van* hosszú, avagy rövid | lang oder kurz; *χou ūdāi*, *van ūdāi* id. — *χov-oxtēp* hosszacska, hosszas | etwas lang C. — *χova* (lat.) messze, soká | lange, weithin; *jīt*, *nūbot χova χantēa*, *vana χantēa χōta menōt* (II : 144.) er ging in das haus. wo langes od. kurzes zeitalter (der menschen) geschrieben stand. — *χovān*, *χouvēn*, *χōun*, *χovēn* (loc.) messze, régtől fogva | fern, längst, weit. — *χovat* (instr.) hosszan, tartósan | lang, gedehnt; *χovat tovottem* langsam rudern. — *χovatta* messziről | von weit her; *χovatta* (v. *χovēt*) *jūvem χui* (II : 52.) von weit her gekommener mann. — *χovatta* hosszúságú | von der länge. — *χōun*, *χounpe* hosszú | lang; *tālsippe ār tābet χounpe ār tābet jānget* (II : 108.) wie viel zahlreiche wochen der monat nicht zählt, tranken sie (eig. monatliche viele wochen, lange viele wochen tranken sie). — S. *kouχ*, *ĒO. χū*, *χuv* lang; S. *kokko*, *ĒO. χuva* weithin; S. *kovan*, *ĒO. χuvna* fern; S. *kovat* weit, lange, *ĒO. χuvat* längs; S. *kavatta*, *ĒO. χuvēta*, *χuvēta* von weit her; *ĒO. χuvāt* länge.

χoun, *χouvēn* ? csengő (hang) | schellend; *sēley sei*, *χoun sei jānyat* (II : 164.) ein klingender, schellender laut ist hörbar (eig. geht).

χoutem, *χouvētem*, *χovotem* magától eltaszítani, a parttól eltaszítani; usztatni | von sich stossen, wegstossen, vom ufer abstossen; flößen; cf. *χobodem* (Dem.). — *nēk-χoutem* (*χovētem*) a parttól eltaszítani | vom ufer abstossen; *noχ-χoutem* (*χovotem*) fölbuktatni (a vízből) | auf die oberfläche bringen. — *χovēmēm* a víztől vitetni, úszni | vom wasser getragen werden; *nēk-χovēmēm* a parttól magát eltaszítani | sich vom ufer stossen; *noχ-χovēmēm* fölbukkanni, fölmerülni | an die oberfläche kommen; cf. *χavēmēm*. — *ĒO. χullem*, *χuvēlēm* flößen.

χouva : vid. *χou*. — *χouvas* : vid. *χovas*. — *χouvēn* : vid. *χovān*. — *χouvēy* : vid. *χoun*. — *χouvētem* : vid. *χoutem*. — *χova*, *χovān* : vid. *χou*.

χovarot (K.) ? sárga | gelb(?).

χovas, *χouvas* (II : 62.) ősz, őszhajú | weisshaarig(?). — *χovas-ūgop* mit einem weisshaarigen (?) haupte.

χovat, *χovatta* : vid. *χou*.

χovēn, *χovēt* : vid. *χou*.

χovētem : vid. *χoutem*.

χū : vid. *χou*. *Xu sasētem tav tančem jūtman ūrt n. pr.* (II : 22.)

lange getrocknetes pferdebein brechender held, name eines helden der Emderstadt.

zudai-χunt = *χodai-χunt* (C.) reghajnal | morgenröthe.

zūdamet, *χōdamet* D. hatodik | der sechste; vid. *χut*.

zūdandem (C.): vid. *zūdēndem*.

Xuday-pēlek-pūgot n. pr. ostjakischer name der Belogorski-schen jurten (Berez. distr.).

zūdat hatonként | je sechs C.: vid. *χūt*.

zūdem három | drei. — *zūdem kes* háromszor | dreimal. —

Xūdem-χui-jianka n. pr. (II : 144.) drei-brüder-schwester, name einer märchenheldin. — *Xūdem-pēlek-tāgetta iga* n. pr. (drei-gegenden-bewachender-greis) name eines geistes, der als patron der drei Zingalin'schen jurten angesehen wird. — *Xūdem sagem videt vot āttentivem* (II : 86.) n. pr. name des sohnes des helden *Soη-χuš-χoi*. — *Xūdem-sōt ōt tetūdem luley-mōχ, tōχtēη mōχ kēneη ūrt-iga* (II : 26.) n. pr. (dreihundert-jahre-faulender, junges von einem kleinen taucher, junges von einem grossen taucher, verfaulter helden-greis) name des fürsten der *Karē-pōs* stadt; *zūdmēt*, *χūtmet* harmadik | der dritte. — S. *kōlem*, *kūlem*, ÉO. *χūlēm*.

zūdem (f. *zūttem*) hallani; egy idegen nyelvet érteni; érezni | hören; eine fremde sprache verstehen; fühlen; *zanēmdam*, *zanēma zūdeden* (II : 72.) meine freier(s leute), höret an den freier!

zūdēndem (f. *zūdēnttem*) (AK., Dem.), *zūdandem* (C.) figyelni | horchen; *zūdēndādem* (frequ.); KK. *zūdēntagem* (II : 24.) id. — S. *kūlem*, ÉO. *zūllem*, *zūlemālem*; S. *kōlendem*, ÉO. *zūlētlem* hören, gehorchen.

zūdmēt: vid. *χūtmet*.

zuday: vid. *zūdiη*.

zūdem szemöldök | augenbraue. *χūtmet nai*: vid. *χūtmaη nai*. ÉO. *zūlēm*.

zūdiη, (K.) *χuday* halas, halban dūs | fisch-, fischreich; *zūdiη tür* fischreiche quelle; *Xuday Tayāt nouva jink* des fischreichen Irtysch weisse (trübe) gewässer (epitheton des Irtysch); vid. *χut*.

χui (I., O., AK.), Dem., KK. *χoi férfi*; him | mann; männchen; *χuja menem* (II : 1. O.) férjhez menni | heirathen (von frauen), an den mann kommen. — *χui-χajat*: vid. *χoi-χojet*. — *χui-ñaurem*: vid. *ñaurem*. — *χui-pūm* lolium perenne (пырей), überhaupt die loliumart. — *χui-sos*, *χui-čavēr*: vid. *χoi-sos*, *χoi-čavēr*. — *χuiπ* (AK., I.), KK. *χojep*, AK. *χuipe férfi*s | männer-. — *zūdem sōt-χuiπ tat* (II : 72.) kriegsschaar aus 300 mann. — *χujay*, *χujēη*, *χujīη* férfiui | männlich, männer-; *nūm tūrum χujay jink* (II : 130.) männer gewässer der oberen welt (d. h. die gewässer der oberen welt, wo es leute giebt): vid. *χoi*.

zūjem ívni, ikrát vetni | laichen. — *zūjem*- v. *χui-tīliš* laichmonat, april (der erste monat).

zul hasadék, nyílás; választék | spalt, loch; scheitel; *zulat* űz gescheitelter kopf. — *zulén* adj.; *sēmet zulēna xattet* (II : 116.) er bewegte seine augen bis zu einer spalte; *zulén űz* scheiteliger kopf. — *zulpe* adj.: *tābet-zulpe* siebenlöcherig, siebenspaltig, siebenschlündig; *Tābet-zulpe erkēn xoi* (II : 192.) n. pr. der sieben-schlündige himmelsmann (?); d. h. mann des 7-schlündigen him-mels[?]; beiname des *Tūrem*. — ÉO. *zul, zuli*.

zul ügy, dolog | sache, geschäft, angelegenheit; *tē zulen uimem-na* (II : 130.) würde ich diese sache wissen; *ńuda tükum, zuleden ent ujeten* (II : 120.) sie kamen zusammen, als wüssten sie nicht, was sie taten.

zula, zülé korom; piszok | russ, schmutz; *nēn zül ātem, zui zül ātem pēget-xōta, toxta tāve* in die frauen u. männer schmutz-tragende badstube dahin führe sie hin. — *zūlatem, zūlatem* feke-titeni, piszkolni | schwärzen, beschmutzen. — *zūlén* kormos, pisz-kos, fekete | russig, schmutzig; schwarz; *zūlén sūgom* russiger (d. h. schwarzer) faden. — ÉO. *zolé, züle; zolētlem*.

zūlaχ (C.): vid. *zūloχ*.

zūloχ holló | rabe — *zūlaχ* C., FS. *kōlak*, AS. *kōlank*, ÉO. *zolēχ, zuleχ, KV. zūloχ*. — Cf. *szamojéd-tavgy. kula*; jeniss. *kūluke*; ostj.-s. *kulē, külā*; *kamas. khūli*.

zūmet, zūmēt (K.) széles, terjedt | breit, weitflächig (von land- u. wasserflächen). — S. *komat*.

zūmēs: vid. *zōmēs*.

zump hullám, hab | welle. — S. *kump*, ÉO. *zump*. — Cf. *szamojéd-tavgy. konfu*; ost.-s. *kōmb*; jur. *hāmba*; jen. *kāba*.

zumpēlmem: vid. *zompēlmem*; *zumpēlžem, zumpulžem*: vid. *zompēlžem*.

zun ha, mikor | wenn, wann; *zun mettat najivet ent uimen togūi vankmōt* (II : 128.) wenn irgendetwas davon aus dem feuer ungesehen fortgekrochen ist. — *zun-unda, -unta* (I., AK.) meddig? | bis wann? — *zuna-vanda, -vanta* (KK.): vid. *zun-unda*. — S. *zunti*. — Cf. *szam.-jen. kun*.

zūndem, zūntem (f. *zūnttem*) hallani | hören; *kakēn-ūgop mertna zūntāi* vom krätzköpfigen kobolde ward es gehört; *zūntedem* (iter.) hören; *sēmet saŋena aidājet, pētet saŋna zūntedājet* (II : 50.) von den scharfäugigen wurden sie erblickt, von den feinhörigen gehört. — Cf. *zūdem*.

Xūnda, Xānda n. pr. *Konda* (folyó) | *Kondā* (fluss), linker nebenfluss des Irtysch. — *Xūnda oy, Xunt-oy* a *Konda torkolata* | *konda-mündung*; *Xunt-oy-iga, -īma* (II : 80.) n. pr. *Konda torko-lati öreg és asszony* (vízi szellemek) | *Konda-mündung greis, -grei-sin* (wassergeister). — *Xūnda-pēlek-vōt nyugati szél* | (*Konda-gegeud-wind*) westwind (am Irtysch). — ÉO. *Xontay, KV. Kondēn*.

zūndem, zūntem (f. *zūnttem*): vid. *zōndem*.

χundemem, χuntemem : vid. *χundemem*.

χunt hajnal | morgenröte, röte am himmel; *χunt edöt* die morgenröte hat sich gezeigt; *etta χunt torëŋna* (II:144.) v. *tanëŋna* zur zeit der aufgehenden morgenröte. — *χudai-χunt* reghajnal | morgenröte. — *idai-χunt* esthajnal | abendröte C. — S. *kunl'*, *ÉO. χondel, χuntél*.

χunt (K.) az íj külső feléhez való nyírfa | birkenholz (aus dem die obere hälfte des bogens verfertigt wird); *χuntŋ* (adj.) aus birkenholz. — Cf. zürj. *kíž* birke.

χunč (adv.) háton | auf dem rücken: *χunč ādem* auf dem rücken liegend. — *χunža* (adv.) hátra | auf den rücken (gegensatz von *χamdā*): *χunža kernem* (II:128.) auf den rücken fallen, rückwärts fallen; *χunža tūkom* rücklings zurückspringen (понятиться II:120.) — *ÉO. χonža*. — Cf. zürj. *gats̄, gats̄on* auf dem (den) rücken, rücklings hin.

χur alacsony, posványos hely az erdőben | niedrige, moorige stelle im walde (льва). — *χur-jiba, jënk-jiba* mooreule. — *χurëŋ* (adj.) zu einer niederung gehörig; *χurëŋ-jëga* n. pr. (moorfluss) name eines flusses in dem gebiete der Jesaul'schen jurten (Kl. Kond. w.).

χūr : vid. *χōr*.

χuraidem óvakodni | sich hüten. — *ÉO. χurilem* sich fürchten, *χuràn* istálló, ól | stall. [s. hüten.]

χurmem haragudni, bosszankodva nem enni s nem inni | zürnen, aus ärger nichts essen u. trinken. — *χurmëpsa* harag, bosszúság | groll, ärger.

χurpès (KK.) hír | gerücht; *jim χurpès man χūtem* (II:26.) ein gutes gerücht ist mir zu ohren gekommen.

χursadem nyüzni, a bőrt lehúzni | schinden, die haut abstreifen; cf. *χorem*.

χurudem, χurutem (f. *χuruttem*) kioltani | auslöschen. — *ÉO. χortlem, χurtlem*.

χūrup, χūrëp vasdarab; sróf | eisenstück, krampe, schraube, *vāχ-χūrup* id. — Cf. sibir. russ. *мыпыръ* schraube.

χūrupedem ? nem szorosan rajta lenni, elállani | nicht fest anliegen, abstehen; *vāχ-χūrup noχ χūrupetöt* (II:170.) eine eiserne krampe stand (von der wand) ab (?).

χūs húsz | zwanzig; *χūs-penk-ēdem oydc̄ŋ tut* (II:28.) von 20 zähnen bewachsener hohler mund (epitheton des mundes). — *χūsmet* huszadik | der zwanzigste. — S. *kōs*.

χūs csillag | stern. — S. *kōs*; *ÉO. χōs, χūs*.

χuš-jux vén fa, régi fákból álló erdő | alter baum, wald aus alten geraden bäumen.

χuš ein wort, welches in vielen ostjakischen eigennamen vorkommt, z. b. *Nānk-χuš-χoi, Soy-χuš-χoi, Këver-χuš-χoi* u. s. w. (vgl. «Irt.-Ostj.» II:225, Anm. 14.)

žučem; *žućedem iter. járni, járkálni* | gehen, herumgehen; *čutča pēnt at žučedet* (II : 56.) er wird dem wege, den er zu gehen hat, unaufhaltsam folgen; vid, *žučem*.

žuža tegez | köcher. — *hot-žuža nyíltegez* | (pfeil-köcher) köcher.

žūt köhögés | husten C. — S. *köl*; ÉO. *žul*. — Cf. szamojéd-tavgy., jeniss. *ku'*; ostj. *kot*; jurak. *hō'*; kamas. *ku'd, ku'n*.

žut (poet.) hajnal | morgenröthe (cf. *žunt'*); *žut-vōje* (poet.) (morgenröte-tier); *žut-vōje sāgattai* (II : 90.) wenn die morgentiere ihren gang beginnen.

žut ? szerenese | gazdagság | glück, reichthum; *tu tunet, tu žutedat in-pa ūttet, taya-pa ūttet* in diesem wohlstande u. glücke (?) leben sie jetzt u. werden nachher leben.

žūt fenyő | tanne (*pinus abies*); fichte C. — *žūt-kār fenyő-kéreg* | fichtenrinde. — *žūtē-vōje, nānkē-vōje* (poet.) erdei állat (tannen-tier, lärchenbaum-tier) walddiere. — S. *köl*, ÉO. *žol, žul*. — Cf. zürj. *koz*; votj. *kiz*; szamojéd-jurák *hādi*; ostj. *kāde, kūt*; tavgy. *ku'a*; kamas. *ko'd, ko'n*; kar. *kade*.

žūt (I, K.), *žot* Dem. hat | sechs. — *žūt-joŋ* hatvan | sechszig. — *žūt-ūgop* hatfejű | sechsköpfig. — *žūt-tēte*: vid. *tēte*. — S. *kūt*.

Xūt-voš n. pr. name einer ehemaligen ostjakischen erdfestung, deren überreste neben den früheren Kolpuchow'schen und gegenüber den jetzigen Sawodin'schen jurten (Nar. wol.) zu sehen sind; *Xūt-voš-iga n. pr.* name eines fürsten dieser stadt.

žūtmet, žudmet harmadik | der dritte; *žūtmeta* (dat.) harmad-szorra | zum dritten male. — S. *kūlmet, kūlmet ža*: vid. *žūdem*.

žuttem (f. *žuttedem*) nappalodik, világosodik, fénylik | tagen, leuchten, hell werden; *venča žuttet* (II : 120.) seine stirn wird beleuchtet (eig. leuchtet), *tūrum žuttōt* es wurde tag; *kīmet žatt tūrum žuttōt* (II : 108.) es graute der nächste tag; *us tūrmem žuttetāi tuget* (II : 24.) noch wenn der tag kaum graut. — *žutiīdem* (frequ.). — *žuttēŋ* nappalodó | dämmernd; *žuteŋ žat žuttēŋ pa* wenn der morgende tag graut. — ÉO. *žotlas* (præs. *žotlāl*).

žūttem: vid. *žōttem*.

žut hal | fisch. — *žut kenžem* halászni | (fisch-suchen) fische fangen; *žut-kešta-žoi* halász | fischer. — *žut-ui* halzsír | fischtran; vid. *žudēŋ*. — S. *kul*; ÉO. *žul*.

žutmaŋ szemöldökös | mit augenbrauen versehen, mit grossen augenbrauen; *žutmaŋ nai* jungfrau mit grossen augenbrauen.

žuvatta: vid. *žovatta*.

I.

i (= or. *u*) és, is | auch, und.

i egy | ein; vid. *ei*. — *i-ges*, *i-kes* (KK., Dem.) egyszer | einmal; vid. *ei-ges*. — *i-met*, *i-metta*: vid. *ei-met*, *ei-metta*. — *i-piš* (AK.), *i-pis* (C.) egyszer | einmal; vid. *ei-piš*.

-ida hasonlatos, egynemű | gleich, gleichwie; *sorú'-ida* gold-ähnlich (*sorú* gold); *kunžep-penk-ida* gleich einem kammzahne (*kunžep-penk*), *tu-ida* so (*tu* dieser). — *iti* C.

idaga (KK.) még | noch; vid. *idaja*.

idai este | abend. — *idaina*, Dem. *iden*, *idn* (loc.) esti időben | abends; spät. — *Iden jūguttai* (*it moje simet tubai*) *kēžen nār-pundep tonz* (II : 26.) n. pr. (spät kommender held mit einem säbel an der seite), name eines sohnes des fürsten der *Karé-pos pat* stadt (die in klammern gesetzten worte blieben unübersetzt, weil ihr sinn dunkel ist). — *iden tērem* abendbrod zu sich nehmen. — Cf. ÉO. *ila-levēpsa* abendbrod.

idaja (AK.) még | noch; vid. *idaga*.

ideba (= *itpa*?) alul levő, levert | der sich unten befindende, der zu boden geschlagene; *ideba-žui* (II : 150.) mann, der sich unten befindet, der zu boden geschlagen, besiegt ist; *idebajiy lenn* fekvő, legyőzött | am boden liegend, besiegt; *idebaja pāgdājem* zu boden geschleudert werden, besiegt werden; vid.: *ida*, *it*.

idem gyalázatos | schimpflich C. — S. *ilem*.

idem, *item* ? késedelmezni | ?säumen, zögern: *man itmen*, *jartmen tette jāxtam* (II : 112.) ich gehe so für mich hin (eig. säumend u. mich vergessend). — ÉO. *ilamtlem id*.

idn (I.) alant | unten C. — *idet* alá | nach unten; vid. *it*, *ideba*.

idat, *édát*, *état* ellen, szemben, felé | entgegen, gegenwieder; *jit-vōt idat keredet* (II : 24.) er wandte sich gegen norden; *kāt žoi man idatem tōganen* (II : 32.) zwei männer kamen auf mich zu; *idat-jūvem* (f. *jitem*) szemben jönni | entgegen kommen; *idat ōmsem vlminek útjában állani* | (entgegen-sitzen) am wege jemandes (liegen) sich befinden, z. b. *idat ōmēsta žōtenen*, *tabasegena jūxtōt* (II : 110.) er kam zu einem am wege stehenden hause u. einem speicher. — S. *jila*, ÉO. *jētatt*, *jīsat*.

iga, *ika* (*igē*, *ikē*) férfi, férj, öreg | mann, gemahl, greis. — S. *iki*, ÉO. *igi*, *iki*. — Cf. vog. *ājkā*, zürj. *aika*.

iz medve | bär; vid. *jig*.

īma, *īmē* asszony, öreg nő; nőstény | weib, alte; weibchen; *sāram-īma*, *ciki-īma*: vid. *sāram*, *ciki*. — *čāvr-īma*, v. *nēy-čāvr* nőstény nyúl | hasenweibchen, häsin. — *īma-tunt* (poet.) nőstény lúd | gänseweibchen, gans. — *īma-vāsa* nőstény récze | enten-

weibchen, ente. — *īmili* (dim.) anyóka | mütterchen C. — S. *imi*, ÉO. *ima*, *imi*. — Cf. osztják-szam. *ema*, *ima*, tat. *emä* alte.

īmel csik (hal) | schlammpeizger (cobitis fossilis) C.

īn (AK.) ez | dieser; most | jetzt; *īn* *χūvet tūt-kevenen*, *tūt vāgegen nērīmet* er nahm von diesem manne das feuerzeug weg. — Cf. zürj. *ōnī* jetzt; votj. *ini* schon; szamojéd-jeniss. *inō* dieser da.

īnga, *īnge* (Dem.) most | jetzt; vid. *īn*.

īnār nyereg | sattel. — Cf. zürj. *ōnīr*; votj. *ener*.

īndep (C.): vid. *jīndep*.

īnta, *īntam* most, mindjárt | jetzt, gleich, jetzt eben (II: 112.) (*īnta* auch: in der tat); cf. *īn*.

īntēg: vid. *jīntēg*.

īn-us-perta (KK.) (II: 82.) jetzt nun immer, gegenwärtig (?).

īyisem (f. *īyistam*), *ēyisem* kérdezni | fragen; *jiget pēta īyiset* er frug seinen vater; *ēn ēvenenna īyistāi* (II: 152.) von den beiden älteren schwestern wird sie gefragt; *nēyet īyistet* (II: 122.) er fragt seine frau. — *īyisīdem*, *ēyisīdem* (frequ.). — ÉO. *īnžislem*, *īnsislem*.

īs, *ēs* árnyék, szellem. járó lélek | schatten (eines der lebens-elemente nach der meinung der ostjaken); geist, seele («Irt.-Ostj.» I: 145.). — *īs-χōr*, *ēs-χōr* halott árnyéka, szellem | (schatten, geist-bild) schattenbild, trugbild; *vōr īs-χōr*, *vōr-īs-χōr iya* csaló ember | betrüger (als schimpfwort); *vōr īs-χōr-īma* csaló asszony | betrügerin. — ÉO. *īs-χōr*.

īsar ostoba | dumm; *īsar-χoi* (pl. *īsar-jaχ*) dummkopf. — Cf. tat. *esār* dumm, leichtsinnig.

īsem, *īsendem* őrlőni | mahlen C.

īsem malom, kézi őrlő | mühle, handmühle C. — Cf. zürj., votj. *iz-* mahlen, zürj. *izan* mühle.

īšen (I., AK.) ablak | fenster. — ÉO. *isni*, *išni*. — Cf. zürj. *ōšin*.

īžem (I.) mozdítani, a helyéből eltávolítani | rücken, von der stelle rühren C.

it (I., Dem.) egy | eins; vid. *i*, *ei*.

it, *jīt* alsó, alantlevő | untere, das untere. — *idn* (loc.) alant | unten; *it*, *idet* alá | nach unten, nieder; *itta* alól | von unten; *it-pēta* alá | (in der richtung) nach unten; *it-pētīvet* alól | (in der richtung) von unten. — *it-tēt* ruhabéllés | Futter (am kleide). — *it-tūrum* alsó világ | unterwelt. — *it-kurēp* rövid lábú | mit kurzen beinen. — *itpa* alsó, alja valaminek | untere, das untere C. — S. *il*; *iln*; *ilta*; ÉO. *il*, *jil*-, vid. *jīt*; *ilpa*, *ilpi* das untere. — Cf. szamojéd-jurák *yl* unter, boden; *gly* das untere; tavgy. *īlea* das untere; ostj. *yl* boden, *ylgal* unterer; *ille* nach unten. — Igekötői használatban: *it-estem* lebocsátani | herunterlassen. — *it-žatēm* halott | todt. — *it-kerņem* leesni | niederfallen. — *it-kidem* lekül-

deni | herunterschicken. — *it-kémpem, it-kémentem* (pass. *it-kémp-tājem, it-kémtājem*) überwältigen, oberhand bekommen; *īma tuna it-kémp-tāi* (II : 126.) er überwältigte die alte; *ei metta tarna ent it-kémp-tāi* (II : 106.) kein pferd konnte (seiner hand) widerstehen. — *it-menem* lemenni, leszállani | hinuntergehen, niedersteigen. — *it-mudem* flehen, dass jemand herunterkommt. — *it-ōmdem* letenni, leülni | niederlegen, sich niedersetzen; *it-at-ōmdēdem, it-ōmdēdem* leülni | sich setzen. — *it-ouem* lefelé folyni | nach unten fließen. — *it-pāgdem* leverni, legyőzni | niederwerfen, zu boden werfen, überwältigen, tödten. — *it-pētlōt* elsötétült | es wurde dunkel; *it-pētlimen ūt* (II : 120.) er (sie) ist heftig erzürnt. — *it-pōgotmem, it-pōxtem* letaszitni | niederstossen. — *it-pōsxyēntem, -posemdem* elönteni | vergiessen; *it ent posēnttem* ich werde nicht vergiessen. — *it-tagamem* leverni | zu boden werfen; *tuvat il tagamōt* er warf sich zu boden. — *it-tūkom* alálmártózni | sich niederdrücken. — *it-vāxtem* (AK.), KK. *it-vēxtem* lejonni, leszállani; a folyó partja felé menni | herunterkommen, niedersteigen, vom lande zum flusse hinabgehen. — *it-voidem* lefeküdni | sich niederlegen. — *it-vērem* eltemetni | (niedermachen) beerdigen.

item: vid. *idem*.

itij (KK.) ? tarka | bunt: *itij lank* (II : 28.) eine bunte decke.

-iti (C.): vid. *-ida*.

itpa, itpe elől levő, vlminek eleje | vordere, das vordere. —

itpait (= *itpa-ait*): vid. *ait*. — *Voč-itpa* n. pr. (stadtvordere) name der Zingalin'schen jurten, welche am fusse des hügels liegen, auf welchem die überreste einer alten erdfestung zu sehen sind. Sie heissen deshalb *Voč-oxta* n. pr. (stadt-obere), anders auch *Tāpar-voš*. — *itpeja* (AK., I.), KK. *itpega* (*itpea* C.) (lat., adv. postp.) előre | vornhin, vor; *nārpaj-voš itpega* vor die landungsbrücke; *man itpegma* zu mir. — *itpena, itpen* (loc. adv. u. postp.) elől | vorne; *itpena tāram kāt jaran āttegen* (II : 750.) vorne liegen zwei rüstige samojeden. — *itpegiva* KK.; AK., I. *itpivet* (abl.) előlről | von vorne; *nārpaj voš itpegiva tōra vātta sorūij sūgom vātta tādāi* (II : 28.) vor der landungsbrücke war quer über den «Tor» ein goldener draht gezogen. — *itpe peta* előre | vornhin; *itpe petivet* előlről | von vorne. — S. *ilpija, ilpina ilpiuz, ilpiji*; EO. *jelpa, jelpi* das vordere, vorder.

itta alulról | von unten; vid. *it*.

itta, itle: *itte* kur, *paide* kur ? (II : 114.) mit alles niederwerfendem, glättendem fusse; cf. *item*.

ivday: vid. *ivdēj*.

ivdimem megvizsgálni, vlminek hiját érezni (?) | sich prüfen, etwas plötzlich vermissen (indem man darnach sucht); *xūdēm xui tēgat ivdimet* (II : 166.) die drei männer besannen sich. — *ivdēj, ivday, ivdēppe* megszámlolt | gezählt, berechnet; *ivdēppe ei tābet*

kuš ādōt (II : 86.) obschon (als) er eine ganze woche gelegen hatte.

-ivet (I., AK.), Dem., KK. *-īva*, *-ēva -tōl*; mialatt, míg | 1. ablativendung; 2. conj. postp. während: *tidet*, *kīndet* *pīdertet-ivet* (II : 110.) während er die ärmel u. die schösse (seiner kleider) zusammenraffte; *man jāxtam-ivet* (II : 146.) während ich gehen werde (d. h. aus sein werde).

E.

ēdem, *ētem* : vid. *edem*.

ēdat, *ētat* : vid. *īdat*.

ēktem : vid. *ēktem*.

ēktem žanč himzēs neme | eine art ausnaht, muster beim brodiren.

ēn, *ēnt* (neg. part.) : vid. *en*, *ent*. — *ēnda nem* | nein, nicht; manchesmal wird es statt *en*, *ent* gebraucht: *pūm ŋoten ēnda* (= *ent*) *ujem* (II : 70.) deinen grasshalm Pfeil habe ich nicht gefühlt. — *ēndam nines* | ist nicht; dual. 3. *ēndamegen* (II : 130.); plur. 3. *ēndamet* (II : 30.); partic. *ēndam*; *ūgot ēndam ūxta moi ji* (II : 50.) es kommt der kopflose brautwerberzug (*ūgot ēndam ūxta* ohne kopf, kopflos).

ēr, *ūr* (K.) *fölös*, *túlhaladó* | überflüssig, ausser.

ēr, *ūr* (lat.) *kivül*, *még* | ausser, mehr; *tam žui manattem ūrra ēndam* (II : 112.) dieser mann ist mir nicht überlegen. — AS. *ūrūk*, *ūr* vid. *erek*, *erz*, — Cf. *szamojéd-ostj. urúk. uruy, ūrūk*.

ēs, *ēs* (O.) *anya* | mutter. — *ēs-ta(-p)* *anyátlan*, *árva* | ohne mutter, waise; *jiğ-tap ēs-ta(p)* : vid. *jiğ*.

ēs : vid. *īs*.

J.

ja (C.) *egy* | eins; vid. *ei*, *i*. — *ja-žat-joy* *tizenegy* | eilf C.

ja! (interj.) *nosza!* | *ja*, *ei!* nun! wohlan!

-ja partikel, die in der poesie an einsylbige wörter wohllauts halber angehängt wird, z. b. man gebraucht: *man-ja* (II : 24.) statt *man* ich; *sīr-ja* statt *sīra* früher; *tēg-ja tāvet* (II : 30.) statt *tēg tāvet* sie brachten u. s. w.

jādam, *jēdam* *gyalom* | zugnetz; *jādam tādem* *gyalmot húzni* | das zugnetz ziehen. — Cf. *tat. jālīm*.

jādan, *jādana*, *jatan*, *jatana*, *jutan* *honn*, *otthonn* | zu hause. — S. *jadan*.

jādem *foltozni* | flicken C.

jadožindem (Dem.) *megijedni* | erschrecken (intr.). — Cf. *jatžeptem*.

Jag n. pr. (II : 24.) eigenname bei den früheren ostjaken.

jagh bokacsont | knöchel (колѣнная бабка).

jāgadem, *jāgatem* (f. *jāgattam*) tolazkodni, vkinek nyakán lenni | einem auf dem halse liegen, zudringlich sein; *tuet toχ jāgattet* (II : 106.) er liegt ihm auf dem halse.

jāgai a fej hátsó része, tarkója | hinterteil des kopfes C.

jāgal 1. lépés; 2. ág | 1. schritt; 2. ast C.

jāgam, *jāgem* fővényes terület, puszta, fenyőerdő | trockene, sandige erdfläche, heide, kiefernwald an sandigen stellen (боръ). — *jāgam-pai* mocsár szigetén levő fenyves | kiefernwaldinsel (im sumpfe). — *jāgam-pélek* (heide-gegend od. seite) landstrecken am linken ufer der grossen flüsse (in Sibirien), welche aus mooren, wiesen u. mit kiefern bedeckten sandflächen bestehen (gegensatz zu *unt-pélek*). — ÉO. *jōrem*. — Cf. *zürj.*, *votj. jag*.

jāgarsa, *jāgersa*, *jāzrsa* ág; szarv-ág | zweig; geweihende. — *jāgarsey*, *jāgarseype* villaalakú, ágas | gabelartig, gegabelt, in zwei teile geteilt; *jāgarsey röt*, *jāgarsey-puip röt* (II : 20.) grosses boot mit einem gegabelten hintersteven (alte boote der ostjaken u. samojuden).

jāgart ág; favilla | ast, holzgabel. — S. *jāgart* ast, schritt; ÉO. *jogart*. — Cf. *jāgarsa*.

jāgatem : vid. *jāgadem*.

jāgem (f. *jāktem*) tánczolni | tanzen. — *jākta-χar* táncztér tanzplatz. — S. *jikum*; ÉO. *jāzlem*, *jāzylem*.

jagét-nërem (Dem.) ? mondani | sagen, fragen (II : 16.).

jagëj népbeli | volks-; vid. *jaz*.

jaz emberek, nép | leute, menschen, volk; *tuvu jāxtat patā āgerna tagamet* (II : 36.) seinen leuten warf er eine plötze hin. — *As-jaz* obi nép, obvidéki osztjákság | (Ob-volk) Ob'sche ostjaken. — *χanda-jaz* osztják nép | ostjakisches volk, ostjaken. — *χatān-jaz* tatár nép | tataren. — *jaran-jaz* szamojéd nép | samojuden. — *Sōdom-jaz* szalimi osztjákság | (Salym-volk) Salym'sche ostjaken. — *Tanāt-jaz* irtisi osztjákság | (Irtysch-volk) Irtysch-ostjaken (bei den Obostjaken). — *tať-jaz* : vid. *tať*. — *jagëj* népbeli, néphez tartozó | volks-, zum volke gehörig. — ÉO. *jaz*.

jāzley ágas | ästig C.

jāzletem, *jāzlep* : vid. *jāzlam*.

jāxtem merni, meríteni; árút kirakni | schöpfen (II : 36.), wasser schöpfen (mit einem kleinen gefässe C.); waaren ausladen C. — *jāxtadem* (f. *jāxtattem*) meríteni | schöpfen. — ÉO. *jākatlem*, *jōgotlem*.

jai : vid. *jaja*.

jaide-ōgot orosz teherszán | russischer lastschlitten.

jāja, *jai* nagybátya; bátya | onkel, älterer bruder. — *jāja-iga* älterer oheim, älterer bruder (*jajem-iga*, *jaim-iga* mein alter oheim; *jajid-iga*, *jaid-iga* sein a. o.; *jajev-iga*, *jaiv-iga* unser a. o. u. s. w.). —

jāisajen (dual.) két fitestvér, két unokatestvér | zwei brüder, zwei vettern; *jāisat* (II: 30.) (pl.) több fitestvér, v. unokatestvér | mehrere brüder od. vettern.

jāk (C.) falusi jegyző | schreiber (= ДЬЯКЪ).

jākta-çar: vid. *jōkta-çar*.

jalimem dörzsölni | reiben, streichen.

Jam-voš n. pr. name einer alten ostjakischen erdfestung, 2 werst nördlich von den Winter-Puschta jurten, am rechten ufer des *Ebëtta* flusses.

jāndem, jāngem (f. *jāntlem*) inni | trinken; tranken(?), mit trank bewirteten(?); *toz menet, tāptājet, jāngājet* sie kamen dahin, man bewirtete sie mit speise u. trank. — *jāngedem* (f. *jāngettem*) itatni, itallal vendégelni | mit trank bewirteten, tranken; *tābet tājenen, jāngedāijen* sie wurden mit speise u. trank bewirtet; *jāngīdem* (frequ.). — *jēndem* (C.) id. — S. *jīndem*, *ĖO. jāislem, jašlem, jāisīlem* trinken; *jāntisīl m. jašlīalem* trinken lassen, tranken.

jānyam, jānyam (f. *jāytam*; partic. præt. *jānyem*, ger. *jāyzen*) *jārni, menni* | gehen; *tonz jānyem jemēy juz* vom geiste besuchtes heiliges holz; *jānyīdem, jānyīdem* (frequ.); *tav jīna jānyīdem tāidan?* (II: 104.) hast du ein längst zugerittenes pferd? *jānyīdājem, jānyīdājem* (pass.) besuch erhalten: *man mettēna jānyīdājem* (II: 146.) ich werde von jemandem besucht. — *jāyletem lépni* | schreiten, treten C. — *jāzlēp* schreitend; *ēne-jāzlēp* (II: 208.) mit grossen schritten gehend. — *jāzymem* (mom.). — *jāyta* (part. præs.) gehend; (pass.) worauf man geht; *jāyta-luk* (Dem.), *jāyta-pēnt* (I., K.) gebahnter weg. — *jāytadem* (f. *jāytattam*) lépni, vkīvel foglalkozni | schreiten, mit jemandem sich abgeben; *ada tīdēy tonz, tīdēy mēnk kutna jāytattet* ob er sich mit dem lebendigen guten od. bösen geiste abgiebt. — *jānyantem jānyantem, jārātni; vezetni; kisérni* | gehen, schreiten, ziehen lassen; führen; begleiten; *jānyantīdem, jānyantīdem* (frequ.): *ār tunt jem pendāva jānyantīdōt* (II: 186.) zahlreiche gänse hat sie längs dem schönen wege fortgeführt. — *ĖO. jāzlem, jānylem*. — Cf. szamojéd-jurák *jādam, jādādm* gehen, *jieya* schritt.

jānk (*jānok*) szög; kőspenge | nagel; messerklinge. — *kēze-jānk* (*jānok*) messerklinge.

jantēy adj. spielend, spiel (cf. *jantzem*).

jantzem, jantkem (C.), *jantem* (f. *janttam*) *jātszani; suhintani* spielen; schwingen; *ātte-kēzeat jantta vetōt* (II: 122.) er fing an den säbel zu schwingen; *naurimet kāmēn jantmen jāytet* die kinder gehen draussen spielend umher; *ūntem-vōje jemēy jantēy tēg tam jantet* (II: 202.) das heilige spiel des bären spielten sie dann; *jantta-çar* (spielendplatz) spiel-platz, turnplatz. — *jaynem* (KK.)? *jātszani* | spielen; *jānyīdem* (frequ.) (II: 36.). — *ĖO. jentlem, jontlem, juntlem; jentta-çar*.

jāncēm (f. *jāntcēm*) inni | trinken; vid. *jāndem*.

- jaŋ* tiz | zehn : vid. *joŋ*.
jāŋaidem (C.) frequ. : vid. *jāŋam*.
jāŋaisa, *jāŋχaisa* : vid. *χat-jāŋaisa*.
jāŋam, *jāŋantem*, *jāŋantidem*, *jāŋidem* : vid. *jāŋzam*, *jāŋzan-*
tem, *jāŋzantidem*.
jaŋmet tizedik | zehnter : vid. *joŋmet*.
jara más | anderer; *jara-jara* egyik-másik | der eine-der
 andere.
jaradem, *jardem* (I., C.), Dem. *jorodem*, KK. *juritem* felejtteni |
 vergessen. — S. *joroŋem*; ÉO. *joremalem*, *joremilem*. — Cf. *jur*.
jurau, *jurauŋ*.
jaran, *jarén* (I., K.), Dem. *jargén* szamojéd | samojede. —
χōr-jaran : vid. *χōr*. — *keu-jaran* : vid. *keu*. — *jaran-χoi* (*χui*)
 szamojéd ember | ein samojede. — *jaran-nai* szamojéd asszony |
 samojedin. — *jaran-pélek* szamojéd vidék | gebiet der samojeden ;
 vid. *jorék*, ÉO. *jorrén*, S. *jargan*.
jardem : vid. *jaradem*.
jargén (Dem.) : vid. *jaran*.
jarma darakása | graupe, gerstengraupe. — Cf. ostjak-szam.
ārmā gerste; alt. *jarba*, *jarma*; tatar. *arpa*; mong. *arbai*.
jāsaz szegény, nyomorúlt | arm. *elend* C.
jāseŋ beszéd, szó | wort, rede. — ÉO. *jāsēŋ*.
jāstem (f. *jāstedem*, imp. *jāsta*) mondani, szólni | sagen; *nē-*
yeda *jāstōt* v. *nēŋet* *pēta* *jāstōt* er sagte seiner frau. — *jāstādem*
 (frequ.); *jāstedem* (iter.). — ÉO. *jastalem*.
jat, *jatt*, *jattaŋ* rest, lusta; (?) gyáva | faul, träge C. —
 ? feige. — Cf. szamojéd-jeniss. *jadu'a*.
jatan, *jatana* : vid. *jadan*.
jatχéptem (Dem.) ijeszteni | erschrecken (trans.). — Cf. *jado-*
χindem.
jattay (*jattayai*) sark | ferse. — *kur-jattay* láb sarka | (fuss-
 ferse) ferse. — ÉO. *jot-lay*, *jot-langél*.
jāudēm, *jāvdēm* himbálás; szélfuvalom | schwung, wind-
 hauch.
jāudem, *jāvedem* (f. *jāvettem*) csapni, ütni, löni | schwingen,
 schlagen, schiessen; *jāvdīdem* (frequ.). — *jāvetmem* (mom.) egyet
 csapni, hajítani, ütni | (einmal) schwingen, schleudern, schlagen;
jāvetmīdem (frequ.); *jāvetmedem* (iter.). — *Jāvetta-kēŋpe-χui* n. pr.
 mann, mit der im schwingen (od. schiessen) geübten hand, name
 eines helden, des fürsten der 'Taparstadt, welche deshalb auch
Jāvetta-kēŋpe-χui 'Tāpar voš genannt wird (s. *Voš-oŋtu*, 'Tāpar-voš);
Jāvetta-kēŋpe-χui 'Tāpar nēŋ kāt pagenen n. pr. des mannes mit der
 im schwingen geübten hand u. der 'Tāpar frau zwei söhne, name
 zweier ostjakenfürsten der stadt 'Tāpar-voš (II : 40.). — ÉO. *javél-*
lem, *joullem*; *javalmalem*, *joulmalem*. — Cf. jurak-szamoj. *jutau*.

jeaga (C.): vid. *jega*.

jěběl: vid. *jěpěl*.

jědam: vid. *jādam*.

jedernai fajd | auerhahn. — *zui-jedernai* auerhahn (tetrao-
urogallus). — AS. *jeterŋi*, FS. *jeterki*.

jědēmdājem: vid. *ědēmdājem*.

jědēp, *jādēp* új, friss | neu, frisch. — *jědēp* C. — ÉO. *jālěp*,
jělěp, *jīlěp*; S. *jīlěp*.

jega kis folyó | kleiner fluss, bach, nebenfluss. — *jega-łōz*
folyóöböl | (fluss-bucht); *Jega-łōz pūgot* n. pr. (fluss-bucht-dorf)
ostjakischer name der Bogdanow'schen jurten (Kl. Kond. wol.). —
jega-tai (-tei, -tēi) folyófő, forrás | (fluss-spitze) quelle eines flus-
ses; *Jegatai-igeyen* n. pr. (fluss-quelle-alten) zwei heldengreise,
welche jetzt von den ostjaken angebetet werden. Die seele eines
von ihnen — *Pětpou-iga* — soll unweit der Njurkojew'schen
jurten (*Pětpoupūgot*) hausen. Der andere soll in der alten erd-
festung *Voš jegavoš*, bei den Schumilow'schen jurten seinen sitz
haben. — *jeaga* C. — Cf. szamojed-jurak *jaha*, jeniss. *jóha*.

jegan I. (C.), *jogan* gyékénykaka | schilfmatte. — ÉO. *jikan*,
FS. *jeki* = alt. *jeken*. Bei den Atschirischen tataren (Tob. kr.),
welche ugrischen ursprungs sind: *jegan*.

jelin, *jilin* hidegség, hideg | kälte, kalt; *jeliy-oněp* mit einer
kalten öffnung (von der tür).

jem, *jemm* mag | saame C.

jem (I.), K. *jim* jó, szép, egészséges | gut, schön, gesund; *jem*
küttébivet pitmen (II: 70.) als(er) gerade in die mitte getroffen wurde;
jemnat: *jemnat*, *soinat* (II: 130.) gut u. wohlergehend; *jima juvem*:
vid. *juvem*. — *jem jink* a madárjáró déli táj vizei | (gutes wasser)
gewässer der südlichen gegenden, auch *morda-még-(zoi)* *jem-jink*
(s. *morda-még*). — *Jem-pūgot* n. pr. (gutes-dorf) name der Tischi-
kow'schen jurten am Salym. — *jem-ōdēm*, *jem-ūdēm* jó életet!
(üdvözlés távozáskor) | (gutes sein) lebe wohl! (ÉO. *jim-ūlēm*);
jem-ōdēm űc búcsú | abschied; *jem-ōdēm* (ūdēm) űc vėrem (II:
130.) búcsút venni | abschied nehmen. — *jemsai* = *jim-sai*
jobb oldal | (gute seite) rechte seite, recht; *jemsai kēt* rechte
hand, *jemsai kur* rechter fuss (S. *jemse*); *jemsai pělka* rechte
seite. — *Jem-sanka* n. pr. «Jó-Világosság» (=Ēgisten) | (gutes-licht)
gott. — *jem-sei* szép ének | schöne melodie. — *jem-tēt* drága őltő-
zék; jeles étel | theueres gewand; vorzügliche kost; *jem-tētpē*
tědēy āna (II: 40.) eine volle schaal mit vorzüglicher kost. — *jem-
vāy* (I., AK.), Dem., KK *jem-vōy* ezüst | (gutes-metall) silber. — *jem-
vōje* (AK.), KK. *jim-vōje* medve; paripa | (gutes-tier) bär (besonders
am unteren laufe der Konda); in der poesie manchmal auch:
ross, z. b. *tōyťēy-kurpē jim-vōje* (II: 30.) schönes tier mit beflügelten
beinen. — *jemat* bőven, jócskán | reichlich, im überfluss; *kām-vāga*

pāzlēta jemāt tētte (II: 46.) lege silberklumpen im überfluss hin. — *jemde* (poet.) = *jem*: *pōtpēy-oype jemde xaunt kētna menāi* einen schönen borkenkorb mit einer öffnung, die einen reifen hatte, trugen sie in der hand. — *jemēy szent* | heilig; *jemēy-χat, χatl ünnepe* | (heiliger-tag) feiertag; *jemēy-jink özönviz* | (heiliges-wasser) sünflut; *jemēy, pēsēy taga szent*, dicsőséges hely | heiliger, ehrvoller ort (so werden einzelne plätze im walde genannt, welche als wohnsitze der geister betrachtet u. deshalb für heilig gehalten werden = vog. *jelpiy ma*); *jemēy sōrt szent csuka* | heiliger hecht (so werden alte grosse hechte genannt, welche in tiefen seen leben u. für heilig gelten; *Jemēy tör* n. pr. heiliger see, name eines kl. see's östlich von den Krasnojarskischen jurten (Kl. Kond. w.); *jemēy-vōje medve* | (heiliges tier) bär (= vog. *jelpiy ūi*) *jemēy vōina sāptem togoi manimāsa* möge das heilige tier mir den hals abreissen! d. h. falls ich den eid breche (ostjakischer schwur bei der eidablegung); *jemēy-vōje sēmat* mit dem bärenauge! (ostjakischer schwur). — ÉO. *jam, jem, jīm*; *jemēy*.

jemettem szégyenkezni | sich schämen (von der braut, wenn sie ihr gesicht aus schamhaftigkeit verbirgt) C.

jemēs adv.: vid. *jimes*.

jēndem I. (C.): vid. *jāndem*.

jenk posványos mélyedés az erdőben | niederung im walde, wo sich das wasser lange hält (лыба); vid. *zur*. — *jenk-jiba*: vid. *zur-jiba*.

jenk jég | eis. — *jenēy, jenkin jeges* | eisig. — ÉO. *jenk, jōyk*; S. *jenk*.

jēntlem (I.) itatni, inni adni | tränken, zu trinken geben C.

jēndem I. fonni | spinnen C. — *jēnet orsó* | spindel, spinnrocken. — AS. *jāndem*, ÉO. *jēngētlem*; S. *jeuget*, ÉO. *jēngēt*.

jēnet (C.): vid. *jīnet*.

jēnešem czivakodni, veszekedni | zanken, streiten. — Cf. alt. *jenis, jenišü* streit, wettstreit.

jēpél, jēbél, jīpél árnyék, árnykép | schattenbild, schatten. — ÉO. *jīpel*, S. *jīpel*.

jerāñ csűr, istálló | scheune, stall. — szamojéd-osztj. *arán*; tat. *aran*.

jerdey esős | regnerisch C.; vid. *jert*.

jerdešem makacsodni, csökönyössé lenni | halsstarrig, störrisch sein, nicht vom platze weichen.

jerem, jirem (f. *jerdem, jirdem*) kötni, megkötni, csatolni | binden, anbinden, knüpfen; *sēgerat jirta* mittelst einer kette anbinden. — *jeresem* (aug.); *jerīdem* (frequ.); *pontiñ tau téga* (dat.) *jeridāi* an den schwanz eines beflügelten rosses wurde er abgebunden (II: 4.); *munzjol jerem* einen bündel zusammenbinden (II: 110.); *lēp jerem*: vid. *lēp*. — ÉO. *jerlem*.

jermàk, jirmàk selyem | seide. — *jermàk oxčàm selyemkendò* | seidenes tuch (mit welchem die ostjakenhelden ihre augen zubanden, wenn ihnen gefahr bevorstand) = zürj. *jermòg*.

jermem szük, szükös, inséges | eng, bedrängt; *jermem türum suy* (II : 46.) die beengte weltecke (d. h. die not im fremden lande). — Cf. ÉO. *jermat*; *jeremlem* gezwungen werden, in not geraten.

jernes : vid. *jirnas*.

jert esò | regen. — *jert-sèm esòcsepp* | regentropfen. — *jerden esös* | regnerisch C. — ÉO. *jert*.

jesli (conj.) ha | wenn = or. если.

jesnà sógor, nòtestvérem férje | schwager (mann der schwester). — Cf. tat. *جينة, جينة* ält. schwager (mann d. ält. schwester).

jes sírás, siralmi ének | das weinen, klagelied; *jes panem* (klagelied zusammensetzen) weinen, heulen : *xüdem-toxpe toxén jes, panda pidòt* (II : 88.) ein dreigelenkiges (d. h. mit drei abschnitten) klagelied fing sie an zusammenzusetzen. — S. *jisem* weinen.

jetem (KK.) : vid. *jitem, jidem*.

ješeli (conj.) ha | wann = or. ежели.

ješo (adv.) még | noch = or. еще.

ječem (f. *jetčem*) elérni; elkészülni (a fővessel), megfőni; megérni | erreichen; fertig werden (z. b. vom essen), reifen : *put ječòt* der kessel wurde fertig; *put kàvèrmen ječòt* der kessel wurde im sieden fertig. — ÉO. *ješàlem, jetsàlem, jetsàlem*.

ječek tisztelt | geehrt.

jeu, jeve sügér | barsch; *jevén* (adj.) sügères | barsch-; *Jevén-jega* n. pr. barsch-fluss, westlich von den Zingalin'schen jurten. — ÉO. *jeu*; S. *jeuz*.

jeura, jèvra, jèvèr farkas | wolf. — *Jèvèr-ürt* n. pr. (wolf-held) name des fürsten der Xārda-stadt, welche am flusse Jevra lag (Tur.-Dist. : vgl. «Irt.-Ostj.» II, S. 224, Aum. 35.). — *Jèvra-jega* n. pr. (wolf-fluss) name eines flusses im östlichen teile des Turin'schen kreises, welcher in den oberen (od. Satyschin'schen) tumàn (see) einfällt. — S. *jeurez*; ÉO. *jèvèr*.

jèv-dem, jèvedem (f. *jèvettem*) löni | schiessen (mit einer flinte od. einem bogen); *jògodat* (instr.) *jèv-dem* mit dem bogen schiessen; *mattagat jèv-dem* aus der flinte schiessen; *pàs jèv-dem* (*jèvedem*) (II : 10.) ins ziel schiessen. — *jèvdén lövò* | schiessend; *jèvdén xoi* schütze. — *jèvðidem, jèvedidem, jèvetidem* (fut. -ðittam, -tittam; frequ.); — *jèvetàjem, jèvetàjem* (pass.) vom pfeile od. kugel getroffen werden, durchschossen werden; *tàyr sèmdat moxta jèvetàjet* (II : 20.) die ringe (seines) panzerhemdes wurden durchschossen. — vid. *jàv-dem, jàvedem*. — ÉO. *joullem, joutlilem*. — Cf. szamojéd-jur. *jadau*; tavgy. *jeda'ama*, jeniss. *edabo, lédabo*.

jevén : vid. *jeu*.

jēver, jēvera : vid. *jeura*.

ji : vid. *jig*; *ji-anka, jiana* : vid. *jigana*. — *ji-box, jibox* (Dem.) : vid. *jizpoz*.

jiba, jibé füles bagoly | uhu (*strix bubo*), eule. — *zur-jiba, jenk-jiba* : vid. *zur, jenk*. — *sant-(seant-)jiba* (?) (II : 24, 206.), — *jiba-sōz* bagolybőr | uhuhaut. — AS. *jipez*; FS. *jivez*, ÉO. *jibel* (C.) : vid. *jépél*. [*jipi, ipi*.

jibox (Dem.) : vid. *jig-pox*.

jidem, jitem (futur.) : vid. *juvem*.

jidem-sui (poet.) : vid. *jit-sui*.

jidey alsó | der untere C.

jīdēp : vid. *jēdēp*; cf. *jītpa*. — S. *jīlep*.

jīdēp izzel való, ízelt | mit gelenken, abteilungen; *tābet-jīdēp* mit 7 gelenken, abteilungen; cf. *jit*.

jig, jiz, jiv öreg. atya; medve | greis, vater; bär. — *jig-ana, jiana, jiv-ana* nő-testvér | (vater-tochter) schwester. — *jig-paz, jig-pox, jiz-pox, jibox, jiv-pox* fi-testvér | (vater-sohn) bruder; *jig-pozsanyen, jiz-pozsanyen, jix-pazsanyen* (dual.) zwei brüder (*tīn jigpoz-sanyen tēvenen* die beiden brüder assen); *jigpozsat, jizpozsat, jix-pazsat* (plur.) mehrere brüder (*γūdem jigpozsat* (II : 36.) die drei geschwister). — *jizsanyen* (dual.) két fitestvér v. közeli rokon | zwei brüder od. nahe verwandte; *jizsat* (plur.) mehrere brüder od. nahe verwandte; *jig-sēmape* medveszívú, bátor | mit einem bärenherzen, tapfer. — *jig-sōz* medvebőr | bärenfell; *jig-sōzta* aus bärenfell; *jig-(ix-)sōzta, hóz-sōzta-kēlep tonz* (II : 82.) in einer malitza aus bären- u. elentierfelle gekleidete gott, name eines hausgottes. — *jig-ta*; (vocalisok előtt:) *jig-tap*, v. *jig-tab* atyátlan, árva | ohne vater, waise; *jigta(p)-ēsta(p)* atya-anya nélkül való; árva; ismeretlen eredetű (gyalázó szó) | (ohne vater-ohne mutter) elternlos, waise; von unbekannter herkunft (als schimpfwort); *vōr jigtap-ēstap ēva ūsten!* (II : 6.) ein mädchen unbekannter herkunft bist du! (ÉO. *jigla-asla*). — *jigta-ankeda* árva | (ohne vater-ohne mutter) elternlos, waise; *jigta-nēy, ankeda nēy* (II : 72.) ein waises mädchen. — ÉO. *jiv, jig, jē, jī*; *jiv-anggi, jiv-pox*.

jigden mostoha atya | stiefvater (= ÉO. *jivlengi*).

jigem kifogni (lovat) | anspannen; *kāt ōgota jigānyen* (II : 174.) sie wurden vor zwei schlitten gespannt; *jigemtem* id. — Cf. *tat. jik-* einspannen.

jiz-pox, jiz-pozsanyen : vid. *jig-pox*.

jim, jimde : vid. *jem*.

jimem (II : 128.) gyógyulni, fölépülni | gesund werden, genesen; *pāyet tox-jimöt* sein finger wurde heil.

jimes, nimes KK. (II : 90.; poet.) = *jim, jem*; *jimes* *χorem nūrem sāv sūgota* (II : 94.) gleich der gut abgezogenen haut einer hainelster. — Cf. ÉO. *jemas*, KV. *jemēs*.

jimsai : vid. *jemsai*.

jinda ideg, zsinór | schnur, strick, bogensehne. — *jādam-jinda* hálóideg | netzschur C. — *jōgot-jinda* íjjideg | bogensehne; *jōgot-jinda-sei* geräusch den eine bogensehne verursacht. — *not-jinda* (pfeil-sehne) bogensehne C. — *jindēy* ideges, zsinóros | mit sehne versehen; *jindēy jōgot* mit einer sehne versehener bogen. — S. *jündex*; ÉO. *jendē, jinta*. — Cf. szamojéd : jurák *jien*, tavgy. *jenti*; jen. *jeddi*.

jīndep, īndep tū | nadel; *jīnpet (jīntpet)* katterem tui tei vēr-maj nai (II : 82.) nadelhaltende u. mit den fingerspitzen arbeitende jungfrau. — ÉO. *jintēp, jontēp*.

jink, jīy víz | wasser. — *χatta-jink, χojem-jink, jem-jink, jemēy-jink, mag-jink, pēgde-jink, sar-jink, sēm-jink, ūrdaj-(ūrdēy-) jink, uš-jink, vegēy-jink, čenk-jink* : vid. *χatta, χojem, jem, jemēy, mag, pēgde, sar, sēm, ūrdaj (ūrdēy), uš, vegēy, čenk*. — *Jink-χon* (n. pr.) : vid. *Ās-χon*. — *jink-χut* (poet.) vizihal | (wasser-fisch) fisch. — *jink-oy* (poet. *jinket-oy*) öffnung, schlund des wassers, — das wasser besitzt nach der meinung der ostjaken, wie auch der himmel u. die erde, 7 enden (*tei, suy*) u. 7 schlünde od. abgründe (*tēg, oy*); *jink-tei (tēi) víz szine* | (wasser-spitze) oberfläche des wassers; *Jink-tēi-tūliš* n. pr. (wasser-gipfel-monat) name des 2 monats, wenn das wasser seinen höhepunkt erreicht hat. — *Jinka vēgettai jink-χut tāppen* ūrt n. pr. ins wasser steigender u. den (wasser-)fisch angelnder (od. stechender) held, name eines der fürsten der *Karē-pospat* stadt (II : 30.). — *jink-vōje hód* | (wasser-tier) biber C. (= ÉO. *jīyk-voi*). — *jinka-čigēp* vid. *čigēp*. — *jink-širiš*; vid. *širiš*. — *Jinket menem jega tei iga* (II : 18.) der greis von der quelle des flusses, von wo das wasser strömt; name zweier ostjakenhelden. — *jīyet-puīpe vizes farū* | mit einem wässerigen hinteren: *jīyet-puīpe ūāgat rōt* tiefsitzendes boot mit einem wässerigen hinterstegen (epitheton des bootes). — *jinkēp, jinkpe, jīppe vizes, vizū* | mit — wasser; *verde-* (poet. *vērdem-*) *jinkpe* (II : 26.) mit rotem wasser. — *jīney, jīnēy vizes, vizi* | wässerig, wasser-; *man-pa mane jīnēy χui* (II : 134.) ich bin meiner gewässer herr. — ÉO. *jīyk*. — Cf. jurák *jī*.

jīntep elásott kincsnek a helye; elásott kincs | stelle, wo man verborgene schätze vermutet (C.); schatz. — ÉO. *jēyklap, jīntēp*.

jīnt pengéje a késnek | klinge, schneide. — *jīntape* : *pestē-jīntape* scharfschneidend, mit einer scharfen klinge. — *jīntēy, īntēy pengēs* | zu klinge gehörig, mit einer klinge versehen; scharf. — ÉO. *jīnt, jentēl, jont*.

jīy : vid. *jink*.

jīyes lé, leves | brühe, suppe.

īnyet kerek nyírhékosár | runder korb, korb aus birkenrinde

(für beeren u. flüssigkeiten). — *jēyet* C. — S. *jīyet*, ÉO. *jīygel*, *jēygel*.

jir véráldozat; ára, értéke vminek | blutiges opfer, opfer, gabe; preis od. wert einer sache; *sōt ort jīret vāgōt* (II: 28.) er frug den preis von 100 slaven; *jir vērem* áldozni | opfern, ein opfer machen. — *jīriy*, *jīrēy* véráldozatbeli | zum (blutigen) opfer gehörig; *jir-porē* véres és vértelen áldozat | blutiges u. unblutiges opfer (opfer u. gabe). — ÉO. *jir*; *jir-pori*.

jir oldal, szél | seite, rand, kante, facett. — *kēt-jir* handrand. — *jīriy*, *jīrēy* széllal való, mit einem rande, mit einer kante. — ÉO. *jir*.

jīrem: vid. *jerem*.

jīremdem kötni, rákötni | binden, anbinden.

jīrmak: vid. *jermak*.

jīrnas, *jērnas* ing | hemd. — ÉO. *jernas*, *jērnās*, S. *jernes* = zürj. *jernös*.

jīrta; *jīrca* (C.) sógor, feleségem öccse | schwager (so wird der jüngere bruder der frau von deren manne genannt) = tob. tat.

جرجر.

jis régi, öreg | alt; *jisna* (loc.) előbb, régen, egykor | früher, ehemals; *jis-aiket* régi mesebeszéd, rege, monda | alte sage (hauptsächlich mythologischen kosmogonischen od. epischen charakters).

jīžem vágni, karczolni | schneiden, ritzen C. — *jīžep* bevágás, karczolat | einschnitt, ritze C.

jīt életkor, idő | zeitalter, lebenszeit. — *jīt-nūbōt* életidő (zeitalter-zeitalter) zeitalter, lebenszeit.

jīt izület; elkülönített rész, hely, szoba | gelenk: abteilung, zimmer; *jīdēp* mit — gelenken, abteilungen. — *jītan*, *jīttan*, *jīten* izületes; elkülönített részekre osztott | gelenkig; mit abteilungen versehen. — ÉO. *jīt*, *jīl*.

jīt alanti rész; alvidék, éjszak | das untere; der norden. — *jīt-χōt* pinczekamra | kammer unter dem erdgeschoss eines hauses C. — *jīt-kan* vitorla | segel C. — *jīt-perey-sa* éjszak felől | (nordumgehend-seite) von der nördlichen seite (gegenteil zu *χat-jānχai-sa*). — *jīt-pēlek* éjszak | (nord-gegend, seite) die nördliche gegend, der norden. — *jīt-sui* (poet. *jīdem-sui*, II: 24.) éjszak | nördliche seite, norden. — *jīt-vōt* éjszaki szél | nordwind; *jīt-vōt-pēlek* (*pēlka*) éjszaki széltáj | nordseite, nördliche gegenden, norden.

jītem: vid. *jīdem*.

jītpa újból, ismét | von neuem, wiederum: vid. *jīdēp*. — ÉO. *jīlpa*.

jīv, *jīv-ana*, *jīv-poy*: vid. *jīg*.

jīvem (fut. *jīdem*) jönni; lenni | kommen, werden; vid. *jūvem*. — AS. *jīgem*; ÉO. *jīlem*.

jogadem elveszni, meghalni | verlieren (intr.); sterben; *zatt-xon-eva jogadöt* (II : 144.) die sonnenkönigstochter ist gestorben.

jogan : vid. *jegan*.

jögot *íjj* | bogen (waffe). — *jögot-jinda*, *pai-jögot* : vid. *jinda*, *pai*. — *jöxtén*, *jöxtép* *íjjas*, *íjjhoz tartozó* | bogen habend, zum bogen gehörig; *jöxtén kédép zui*, *jöxtén kétpe zui* mann mit einer zum bogen halten gewöhnter hand. — *jögot-çar* (?) : *pagem çör tantén jögot-çar te-kidem* (II : 94.) meinen burschen schickte ich auf den mit rentiermoos bedeckten platz. — *jögot-zatt* (?) : *çotenet çat çüttedai*, *jögot-çätna tađın* kur *pöñemden* (II : 96.) wenn der morgende tag dämmern wird, werden wir uns (in dem bogenhause?) auf kriegsfuss stellen. — AS. *jaugol*, FS. *jögol*; EO. *joçol*, *juçol*.

jögotmem (f. *jögotmedem*), *jügotmem*, *jügutmem* (mom.) : vid. *jöxtem*.

joç, *juç*; *jogöt*, *jugöt*, *jugüt* *haza*, *vissza* | nach hause, zurück. *joç-jānam* *haza menni* | nach hause gehen, schreiten. — *joç-jöxtem* (*jüxtem*) *haza- v. visszajönni* | nach hause kommen, zurückkommen. — *joç-menem* *hazamenni* | nach hause gehen. — *joç tanam* *a házba lépni* | ins haus treten. — *joç-tävem* : vid. *joç-tüvem*. — *joç-tüköm* *a házba berontani* | in sein haus hereinstürzen. — *joç-tüvem*, *joç-tävem* *haza hozni* | nach hause bringen, führen, — *joç-tontumden* nach hause bringen (eig. stellen, setzen). — EO. *jogo*, *joga*, *jogoš*; S. *jok*.

joç, *juç* : *joç panem*, *juç panem* etw. über den kopf anziehen, z. b. einen zaum : *šermat juç ügodi panidet* (II : 12.) er legte ihm den zaum über den kopf. — *joç-tëvem* *megenni* | verzehren, aufessen; *juç-töçrsem bezárni* | einsperren; *Jëvër ürtna voça juç töçrsäi* (II : 34.) vom *Jëvër*-helden wurde die stadt eingesperrt.

joçta *kevés* | mangelhaft, wenig: *tam zui manatten ürre endam*, *joçta endam* (II : 112.) dieser mann ist weder mir überlegen, noch schwächer als ich.

jöxtem I., O. *jüxtem* K. (f. *jögottam*, *jügottam*, *jüguttam*) *jönni* | kommen; (pass.) *jöxtäjem*, *jüxtäjem* (f. *jögottäjem*, *jügottäjem*) besuch erhalten; *ödénét*, *pedet jügutta voš* (II : 104.) eine end- u. bodenlos grosse stadt (eig. zu deren ende u. boden man nicht gelangen kann); *vöje jügutta çou mägü* (II : 142.) in ein so entferntes land, wohin nicht mal ein tier zu gelangen im stande ist; *sëm jügutta lădek tör* (II : 50.) eine so breite wasserfläche, dass sie das auge nicht umfasst. — *jöxtidem* (frequ.) oft kommen, besuchen; zukommen; *tinden jöxtidem jüganeten kätna ördeden* (II : 80.) den teil, der ihnen beiden zugekommen war, teilten sie in zwei; *jöxtidäjem* (pass.) oft besuch erhalten. — *joçtéptem*, *juçtéptem*, *juçtuptem* (f. *joçtéptedem*, *juçtéptedem*) *elöhozni*, *elövezetni* | herbeibringen, herbeiführen; *joçtéptidem* (frequ.). — EO. *jogotlem*, *joçtelilem*, *joçtéptalem*; AS. *jogodem*; FS. *jügozem*.

jök (Dem., K.) táncz | tanz. — *jökem* (f. *jöktem*; imp. *jöka*; Dem., K.) tánczolni | tanzen (cf. *jāgem*); pass. *jökājem*: *nuy ankeuna jökeājem* (= *jökājem*) (II : 198.) deine mutter tanzte mir zu ehren. — Cf. zürj., votj. *jökt-*; *jöktan*.

jökta-çar tánczhely | tanzplatz; vid. *jākta-çar*. — ÉO. *jak, jaç*.

jokta: *teu jokta, tör-jokta* (II : 170.) so gross wie ein see, wie ein Tor.

jon erős | stark; *jona* (adv.): *kéža jona* (II : 120.) sehr stark, heftig. — Cf. zürj. *jon* (adv. *jona*), votj. *jun* stark, stärke.

jöndem (f. *jönttem*) *varni* | nähén. — *jöndidem* (frequ.); *jöndesem* (augm.) C. — FS. *jündem*. AS. *jüntim*, ÉO. *jontlem*; *jontaslem*.

joy, Dem. *jay* tíz | zehn; *χüdem-joy, náda-joy, vêt-joy, χüt-joy, tábet-joy, nída-joy* 13—18. — *joymet* tizedik | der zehnte. — AS. *jeuy*; *jeuymet*. — Cf. szamojéd-jurák *ju*.

jör (II : 40.) fejedelem, úr, hős | fürst, herr, held. — ÉO. *jor*.

jorén, jorrén (O.) samojede, samojedisch; vid. *jaran*. — *Jorén-pūgot* n. pr. (samojeden-dorf) Aprinische jurten in der Teml. wol. (Tob. kr.), neben welchen sich samojeden aufhalten.

jorodem (Dem.): vid. *jaradem*.

jörögén (Dem., KK.) adj.: vid. *jöroç*; *jörögéna menžem, -manimem* in (zwei) stücke zerreißen.

jöroç (Dem., KK.) oldal, táj | seite, gegend; vid. *jūraç*.

jöt varrat, szegély | naht, saum; *jöndem jöt* (genähter saum) saum, naht (II : 40.). — ÉO. *jol, jontém-jol*.

joura, jourai (I., O.) ferde | schief C. — S. *jagraç, jograç*; ÉO. *joura*. — Cf. szamojéd-jurák *jar'o*.

jourem forgatni, fűrni | drehen, bohren C.

jouradem, jovordem forgatni, göngyölni, begöngyölni | drehen, wickeln, einwickeln; *mant jouradem* ich wickelte mich ein, *tuvat jouradöt* er wickelte sich ein. — *jouraxindem, jovorçendem, jovorçumdem; jouraxamdem* (C.) geschwind drehen, wickeln; *sāptema jovorçumde* (II : 126.) wickele es um meinen hals; *vérede čenk-jīna jouraxindöt* (II : 128.) bis zum blutigen schweisse bemühte er sich. — *pira, piraget jovorçendem* (II : 28.) sich umdrehen (geschwind). — *jouréntem* verwickeln, drehen. — ÉO. *jourtlem, jovértlem* wenden, wickeln.

jovordem: vid. *jouradem*.

jüdem (I., C.); KK. *jütem* dörgölmi; bört kidolgozni | reiben; gerben. — S. *julem*.

jugàn (O.) kis folyó | kleiner fluss; vid. *jega*. — ÉO. *jogan, jujan*.

jugàn, jukàn rész, osztályrész | teil, anteil (наñ). — ÉO. *jugan, iukan*. — Cf. zürj. *juk, jukas*; votj. *juk*.

jugén, jugop (adj.): vid. *juž*.

jūgodem, jūgutem: vid. *jōžtem*.

jūgotmem, jūgutmem (mom.): vid. *jōgotmem*.

jugòt, jugùt (adv.): vid. *jogòt*.

juž (K., Dem.), I., O. *jož* haza; vissza | nach hause; zurück
vid. *jož*.

juž: *juž-panem, juž-tëvem, juž-tožrsem*: vid. *jož*.

juž fa, erdő | baum, holz, wald. — *anža-juž, χuš-juž, jūm-juž, ħarsa-juž, poi-juž, rēp-juž, suť juž, tege-juž, teger-juž, tunk-juž, čok-juž*. — *juž-sem* fabel | (baum-herz) mark (der bäume). — *juž-tejan-vòt* (K.) málna | (baum-gipfelig-beere) himbeere; *jugén fáí, fás* | zum baume gehörig; hölzern. — *jugop fáí, fás* | hoiz-, bäumig; *ñur-jugop* kahlbäumig; *ñur-jugop-tīliš* KK. monat der kahlen baume (d. 7-te monat); *pētlīm-jugop, pētlīm-južpe* dunkellaubig (eig. -bäumig). — ÉO. *juž*.

jūžtem (f. *jūgottam, jūguttam* K., Dem.): *jūžtādem* (frequ.); *južtēptem, južtuptem* (f. *južtēptedem, južtuptedem* caus.): vid. *jōžtem*.

južàn (C.): vid. *južàn*.

jūm zelnice | faulbeere, traubenkirsche (*prunus padus*). — *jūm-juž* faulbeerbaum. — *jūm-keu* kern einer faulbeere. — *jūm-sēm* zelnice-szem | eine faulbeere. — *jūmēy* (adj.): *jūmēy ur* zelniczs hegylát | mit traubenkirschbäumen bewachsener niedriger (länglicher) landrücken. — S. *jōm*, ÉO. *jum, lum*. — Cf. zürj., votj. *lom*.

juma ? kellemes | angenehm; *euma, juma*: vid. *euma*.

jur vízi állatka neve | ein kleines rundliches wassertierchen von schwarzer od. rötlicher farbe, welches 6 füsse u. hörner (?) besitzen soll, wahrscheinlich ein wasserkäfer aus der *dytiscus* art. Dieses tierchen wird gewissermassen für heilig gehalten (cf. «Irt.-Ostj.» I: 133.) = KV. *jur*. — *jur-sört* alte hechte, welche einen grossen kopf besitzen u. in tiefen see'n leben. Sie werden auch für heilig angesehen; vid. *jemēy-sört*.

jūraz, jūroz (AK., I.), Dem., KK. *jōroz* oldal, táj, szél; dolog, ügy | seite, gegend, rand; sache, angelegenheit: *nēyna ankīvet tīvda jūrgat udeden-na, ent udeden?* kennet ihr den umstand dass ihr von einer mutter geboren seid.

juritem (KK.) feledni; magáról megfeledkezni, elalunni (?) | vergessen, sich vergessen; einschlafen (?); *saven var tābet lōž tum juritem* (II: 96.) wie fest eine aus lehm erbaute wehre mit 7 ecken (den fisch hält), so fest bin ich eingeschlafen; vid. *jaradem*.

juš út, ösvény, nyom | weg, steg, spur. — *jāyta-juš járó út* | weg, auf dem man geht u. fährt. — *kurat-juš* gyalogút, ösvény | steg. — ÉO. *jos, juš* = zürj. *juž*.

jutan (KK.): vid. *judan*.

jütem (KK.) nyomni; dagasztani; szétmorzsolni | drücken,

kneten, zerbröckeln (mit den händen); vid. *judem*. — *jütetem* (iter.) kneten, zerdrücken, zerbrecken, zerbröchen (mit der hand). — *jütmem* (mom.); *jütmanj* (II : 22.) zerdrückend, zerbröckelnd zerbrechend.

juvem (f. *jidem*, *judem*, *jitem*, KK. *jetem*) jönni; lenni, válni; készülni, akarni (vmit tenni) | kommen; werden, sich bereiten (etw. zu tun), wollen; *man mettēna te-jidājem* (II : 146.) ich werde von jemandem besuch erhalten. — *ēneja juvem* gross werden, *esjiga juvem* alt werden; *jima juvem* gesund werden; *man nūrēm-vōje*, *unt-vōje kur ēvetta žui tēda juvem* (II : 146.) ich will den elentier u. rentierjäger auffressen. — *juvidem* (frequ.); *juvmem* (mom.); *kāt lōneja juvmemīva* (II : 202.) als ich auf die beiden hunde loskam. — FS. *jugam* ÉO. *jilem* (part. præt. *juvēm*, *jūm*); cf. *jivem*

Elkövetkezik, *abitum paro, valedico, veniam abeundi peto*, MA. — A *követ* igét CzF. (MNYSz. III. 1139.) a *kel*, *köl* factitivumából származtatta, az *l* és *v* mássalhangzók cseréjével (vö. *kilül*, *kivül*; *belül*, *bévül* stb.) — BUDENZ (NYK. 6 : 393) előbb a lp. *čuvo-*, *čuvete-* «követni, sequi» igével vetette egybe, később azonban (MUSz. 14.) ő is csatlakozott CzF. felfogásához; magát a *követ* (legatus, nuncius) főnevet is a **kölet* kopott végű igenévből származtatván.

Az analógián s a jelentésbeli egyeztetetőségen kívül egyéb bizonyítékra, jelesül nyelvtörténeti adataira egyikök sem hivatkozott. Egyikök sem vette észre a KRESZNERICS-nél (1 : 310) följegyzett s minden bizonynyal a Veszprém-Vas határszéli nép ajkáról vett adatot, mely szerint *elkeletkezik* a. m. *elkövetkezik* (abit).

Érdekes lenne tudnunk, vajjon az *elkeletkezik* él-e még most is ott vagy egyebütt a nép ajakán.

NAGYSZIGETHI KÁLMÁN.

Müller Miksa.

(1823—1900.)

I.

Müller Miksa, a XIX. század tudományos íróinak azon kiválasztott csoportjába tartozik, kik leghathatósabban járultak hozzá, hogy azon nagy tudományos eredmények, melyek a nyelvészetet a szellemi tudományok előkelő rangjára emelték, a század művelt közszellemének tényezőjévé, elengedhetetlen alkotó részévé váljanak.

Ezzel nem csak azt akarjuk mondani, hogy neki sikerült legjobban, a tőle és másoktól talált tudományos igazságokat előadói tehetségének fölülmúlhatatlan tökéletessége, beszédjének varázshatása által a hivatásos tudósok körén túl a műveltség közérdekévé tenni; hanem különösen még azt is, hogy csak kevés embernek sikerült úgy mint ő neki, a legaprólékosabbnak látszó tudományos kérdések nagy vonatkozásait felismerni, reá mutatni azon pontokra, a hol a nyelvészet részletes kutatásai az emberi szellem történetének nagy kérdéseivel érintkeznek, mintegy őskori okmányait szolgáltatják az emberi szellem mibenlétének, nyilatkozása kezdeteinek, fejlődése törvényeinek felismeréséhez.

A nyelvtudomány kérdései az ő elméjében és az ő tolla alatt a filozófiai és erkölcsi tudományok legmagasabb kérdéseivel kerültek kapcsolatba; nyelvtudományi kutatásaiból sugároznak ki azon nagyszabású vallástudományi és metafizikai tanulmányok is, melyeket nagy előszere-ttel folytatott és melyeknek végső eredményeit aggkorának munkáiban vonta le: a híressé vált GIFFORD-előadások három kötetében, úgymint önálló filozófiai munkáiban. Mindezen munkáival mintegy önkéntelen bizonyítékait szolgáltatja annak, hogyan teszi ő a nyelvtudományt és a filológiát a legmagasabb rendű kutatások eszközévé, mennyi rejtett problémának megoldására tartja ő alkalmasnak sőt okvetlen tényezőnek a nyelvtudomány módszerét. Ama kedvelt bölcséleti tétele kifejtésével fog-

lalkozik p. o., hogy a «végtelenség érzete» (sense of infinite) az emberi szellem legősiőbb tulajdonát teszi, melyből a vallásra és a művészetre vezető ösztön pattant ki. Nem csupa metafizikai eszközökkel és föltevésekkel megy neki e finom kérdés elemzésének, hanem kérdőre vonja a nyelveket, belemerül ezek legősiőbb tanuságtételeibe, reá nyit az emberiség legnaivabb irodalmi emlékeire és mintegy pozitív feleletre szólaltatja meg őket azokban a dolgokban, melyek a metafizikust csupa spekulatív elmélyedés útvesztőjébe csábítják. A nyelvészetből kiindult kutatásai ekként mindinkább ki is szélesedtek és az emberiség szellemi lényegének a nyelvésztől vajmi távolosó pontjaira is kiterjedtek. Korunk nagy nyelvészeti gondolkodóinak egyike, MICHEL BRÉAL, azt írhatja róla, hogy «a tudomány egy világító pontja volt, a mely felé a művelt világ gondolkodói szívesen irányozzák tekintetüket». («un point lumineux, vers lequel dans le monde entier, les hommes de pensée aimaient à tourner leur regard».)

S mégis minő szeszélyes jelensége az ellentétekben és paradoxonokban gyönyörködni látszó irodalmi fátumnak! Ennek a filozof-n y e l v é s z n e k a neve vált a XIX. század hatvanas és hetvenes éveiben mintegy jelszavává azoknak, kik abban a meglehetősen jelentőség nélküli szóharczban, hogy vajjon a nyelvtudományt szellemi vagy természeti tudománynak kell-e tekintenünk, az utóbbi véleménynek voltak szószólói. A vita leginkább azon fordult meg, hogy a nyelvtudományi kutatásokban a nyelv tenyésztését mint afféle *természeti* productumot, a természettudomány módszerével, vagy pedig mint az emberi szellem nyilatkozásának és fejlődésének tényét filozófiai és históriai eszközökkel vizsgáljuk-e?

Azokban a világraszóló *Felolvasásokban a nyelvtudományról*, melyeket MÜLLER 1861-ben és 1863-ban a Royal Institutionban tartott és melyeket 1875—76-ban SIMONYI ZSIGMOND ültetett át irodalmunkba*), e kérdésre nézve is színt kelle vallania. Nem túloz, a ki azt állítja, hogy e fölolvasások, melyek mindjárt megjelenések után kiadást kiadás után érve az összes művelt népek nyelvein megtették a világ körüli útjokat, alkották meg legelőször a kapcsolatot a nyelvtudomány kérdései és a közműveltség között, legelőször törtek utat ezen régebben a tudósok

*) MÜLLER MIKSA Felolvasásainak legelső nyoma irodalmunkban HUNFALVY PÁLnak az Akadémia I. osztályában 1863 márczius 2-án tartott előadása «A nyelvtudományról». Ez előadás, mely a Nyelvtudományi Közlemények II. köt. 69—95. lapjain látott napvilágot, kizárólag MÜLLER MIKSA munkája ismertetésével és méltatásával, úgymint az ural-altaji nyelvészet szempontjából való kiegészítésével foglalkozik.

kalamárisára szorított elmélkedéseknek az általános műveltségi tudatban. Ebben áll a Felolvasások legnagyobb és legmaradandóbb érdeme.

Előadásait az imént említett vitás kérdés fejtegetésén kellett kezdenie, mintegy kijelölve azon helyet, melyet a nyelvészet a tudományok összességében a maga számára igényel és mintegy kitűzve azon szempontot is, melyek alatt a hozzá tartozó problémákat szemlélni kell.

A nyelvtudomány előzményei leginkább a filozófiai szemléletnek kedveztek. Hiszen tudjuk, hogy a század elején és közepén a tudományos gondolat a német filozofia spekulatív irányában mozgott. SCHELLINGgel még a természet jelenségeinek megértésére sem kerülték ki a filozófiai módszert. Nem csuda, hogy a szemlélet e módja a nyelvtudományba is sok a priori-ságot vitt bele és hogy e tudomány még legexactabb képviselőinek kezében is leginkább a pszichologia tőszomszédságába került. BERNHARDI A. F. szerint, kinek «Anfangsgründe der Sprachwissenschaft» című munkájáról POTT azt az ítéletet hozza, hogy a «legjelentősebb, legmélyebb és legszellemesebb, a mit az általános nyelvtan terén alkottak», a nyelv «az észnek allegóriája, mely általa természetének megfelelő módon tárja fel magát». A nyelvészeti gondolkodás legfényesebb magaslatát e korszakban HUMOLDT VILMOS képviseli «Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues» című könyvével, melynek iránya és eredményei évtizedeken át uralkodnak az általános nyelvtudomány kutatásaiban. A nyelvben «az ember szellemi erejének legfőbb működését» látja, «egy meghatározott célra irányuló szellemi munkát», «egyikét azon oldalnak, melyek felől az ember általános szellemi ereje tartós tevékenységet fejt ki». «Mindinkább abstrahálnunk kell attól, a mit a nyelv mint a tárgyak megjelölésének és mint a kölcsönös megértésnek eszköze művel és inkább a belső szellemi tevékenységgel szorosan összekapcsolt eredetére és kölcsönös egymásra hatásukra kell visszamennünk».*) Bár mindezek kétségtelen igazságok, mégsem kerülheti ki a figyelmet, hogy a nyelv tenyésztésében érvényesülő természeti mozzanatokat figyelmen kívül hagyják.

A nyelvfilozofia egyoldalúsága ellen lépett sorompóba MÜLLER, midőn a nyelvtudományt a természettudományok számára reklamálja és nyelv tenyésztésének megfigyelésére a természettudomány módszerét jelöli ki. A regibb iskola a nyelvben csupán csak az emberi szellem hatását látván, a nyelv fejlődésében mint történelmi alakulásban, sok hatalmat engedett az emberi szellem szabadságának. Ily befolyást

*) WILHELM VON HUMOLDT, Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechtes (Berlin, Calvary, 1876) 24., 25., 54. lapjain.

a természeti szemlélet legelejétől fogva visszautasít. «Fontoljuk meg először is azt, hogy ámbár folyton változik a nyelv, e változást ember sem elő nem idézheti, sem el nem háríthatja. Épen úgy gondolhatnánk arra, hogy megváltoztatjuk a vérkeringés törvényeit, vagy hogy testünk magasságát megtoldjuk egy hüvelykkel, mint arra, hogy változtatunk a beszéd törvényein, vagy hogy feltalálunk új szavakat a magunk tetszése szerint. Az ember csak úgy uralkodhatik a természetén, ha ismeri törvényeit és hódol nekik: a költő, a bölcész, is csak úgy uralkodhatik a nyelven, ha ismeri törvényeit és ügyel rájuk»¹⁾. «Azon okok fölött, melyek a nyelvek növést eszközlik, vagy mások szerint történetét alkotják, embernek semmi hatalma nincs. A nyelvnek hangbeli romlása nem a véletlen eredménye: határozott törvények uralkodnak fölötté. Ezeket a törvényeket nem emberek szabják; sőt ellenkezőleg az embernek engedelmeskedni kell nekik, ha nem is tud felőlük semmit».²⁾

E szemlélet szerint a nyelv ki van véve a történelemben nyilvánuló szellemi szabadság köréből; tisztán a természeti tünemények szoros törvényszerűségének körébe van helyezve, mint a természet szerves productuma. S mai nap már alig tudunk számot adni azon lelkesítő hatásról, melyet e nagy határozottsággal formulázott tan nemcsak az általános nyelvtudományi szemléletre tett, hanem gyakorlati irányban, az élő nyelvvel való elbánásra is. A nyelv természeti szerves productum. Ahhoz nem nyulhat az emberi önkény. «Mert ámbár költő alkothat akarva és szándékosan új szót, de elfogadása oly körülményektől függ, melyek egyéni befolyást nem engednek».³⁾

Talán nem csalódunk, ha e természeti szempontok befolyása alá helyezzük azt az élénk nyelvtudományi mozgalmat is, mely nálunk az egyéni szabadság, az eleve feltett szándékos nyelvfejlesztés kiküszöbölését tűzte ki és a nyelv természetes tenyésztését ismerte el a nyelvtörténet egyedül jogosult nyilvánulásának. Argumentumait e mozgalom mindenesetre sikerrel erősíthette azon gondolatokból, melyeket MÜLLER MIKSA Felolvasásai ez elmélet javára közkézre adtak.

Így tehát nemzedékünk szemében MÜLLER MIKSA, a filozof nyelvész, lett a természettudományi nyelv szemlélet apostolává, bár maga is hivatkozhatott elődökre, kik ugyanazon úton jártak és bár váltig hangoztatja későbbi vitáiban, hogy elméletével az individualizmus önkénye elé óhajtott csak gátat vetni, nem pedig újabb egyoldalúságba merülni. Határozottan tiltakozik azon föltevés ellen, melyet heves pole-

¹⁾ Felolvasások a nyelvtudományról, ford. SIMONYI ZSIGMUND I, 35. l.

²⁾ U. o. 61. l.

³⁾ U. o. 62. l.

mistái, különösen az amerikai WHITNEY, tulajdonítanak neki, hogy szerinte a nyelv olyan természeti productum mint «akár a tehén vagy a krumpli».¹⁾ Midőn a filozófiai álláspont egyoldalúsága ellen lépett síkra, nem tagadta ki a nyelv jelenségeiből a szellemi élet tényezőit sem; a mérleg másik serpenyőjébe rakta a nyelvalakulás pszichológiai tényeit. A régi iskola mindkét serpenyőt ezekkel rakta tele és figyelmen kívül hagyta a MÜLLER-től rehabilitált természeti tenyészetet.

Munkái több helyén nyilatkozik álláspontjának ily jelentőségéről. A «Nyelvtudomány eredményeiről» tartott előadásában, melylyel 1872-ben az újonnan keletkezett strassburgi német egyetemen tartott cursusát bevezette, így nyilatkozik: «A nyelv egyik lábával a természet körében áll, a másikkal a szellem kerületében. Ha évekket ezelőtt az volt szándékom, hogy a nyelv természeti elemét egész világosan hozzam érvényre, és ezért nagy nyomatókkal mutattam reá, mily értelemben kell a nyelvtudományt a természettudományok legutolsójának és legmagasabbikának tekintenünk, nem kell mondanom, hogy azért nem tévesztettem szem elől szellemi és történelmi oldalát sem. Az a meggyőződés, hogy csupán csak a nyelvtudomány révén fogunk abba a helyzetbe jutni, hogy a darvinisták fejlődéstanának terjedését megakaszszuk, és hogy élesen megvonjuk a határvonalat, mely a szellemet az anyagtól, az embert az állattól elválasztja.»²⁾ Az egész definitio-vitát, melyet ellenfelei földézték, a lényegét nem érintő szóharcolnak nyilvánítja. A kérdés eldöntése attól függ, hogy az ember tágasnak vagy szűknek készíti a természettudományok vagy a historiai tudományok «szekrényét».³⁾ «A nyelvtudomány a természettudományok közé sorolandó, ha a t e r m é s z e t szó jelentését olyannyira kitágítjuk, hogy az emberi természet működésének némely sphaeráit is magában foglalhatja, jelesül azokat, a melyekben az ember nem teljes szabadsággal cselekszik, hanem az összesség szükségképpen közreműködésétől függ. Ellenben a nyelvtudomány meg egy historiai, egy — mint WHITNEY úr akarná — erkölcsi tudomány, ha a historia fogalmát oly tágra szabjuk, hogy oly cselekedeteket is belé foglalunk, melyeket az egyén szándék nélkül és mintegy öntudatlanul végez, és melyek ennél fogva kivüle esnek az erkölcsi ítéletnek.»⁴⁾

¹⁾ Essays IV. köt. 268. l.

²⁾ U. o. 124. l.

³⁾ Meine Antwort an Herrn DARWIN. Essays IV. 214. l.

⁴⁾ U. o. 217. l.

II.

MÜLLER MIKSA tudományos tevékenységének hátgerince a szanszkrit filológia volt. Ebből indult ki fiatal korában és ennek szolgálatát számos munkái közül a legmonumentálisabb.

A szanszkrit filológiának a mult század második felében két legnagyobb alkotása: a pétervári nagyszótár és a *Rigvéda* teljes szövegének a *Szájana* kommentarjától kísért kiadása. Ez utóbbi MÜLLER MIKSA nevéhez van kapcsolva.

E munkára az első serkentést Párisban nyerte nagy mesterétől, a Collège de France örökhíru professzorától EUGÈNE BURNOUF-tól, ki nek iskolájából indult világgá, önálló tudományos cselekvésre ő is, mint e korszak számos más jelese.¹⁾ Bajosan tudott volna azonban valaki abban az időben ily évtizedeket igénylő munkára vállalkozni azon biztos előrelátás nélkül, hogy fáradtságának gyümölcse tényleg napvilágot is láthat és hogy teljes otiummal élhet ezen az ember teljes szellemi erejét évtizedeken át igénylő feladatnak. Itt csakhamar fenkölt szellemű barátja és pártfogója, a kinek eddig is tudományos munkatársa volt,²⁾ a diplomata-tudós BUNSEN JÓSIÁS volt segítségére. E barátságnak állandó emléket állított MÜLLER azon elbájoló 82 levél kiadásával, melyeket 1848—1859 a nagy tudós és államférfiú ő hozzá intézett.³⁾ Az ő állandó érdeklődése ütötte csakhamar nyélbe a Rigvéda ügyét is. BUNSEN e vállalatnak megszerezte a Keletindiai Társaság igazgatóinak pártfogását, kik a kiadás teljes költségeit magukra vállalták.

MÜLLER MIKSA most bátran és gondtalanul nekiindulhatott tudományos terve végrehajtásának, mely a szanszkrit filológia akkori állása szempontjából a legidőszzerűbb feladat volt. E vállalkozás egyúttal Angolországot jelölte ki MÜLLER állandó tartózkodó helyéül, mert csak itt rendelkezhetett azokkal a kéziratokkal és segédeszközökkel, melyeket nagy munkája igényelt. Életrajzából, melyet ismételve előtárnom semmi szükség, mindenki tudja, hogy második hazájában mily gyorsan sikerült a tudós férfinak a tudományos társadalomban fokról fokra emelkednie, és hogy sohasem volt oka megbánni BUNSEN tanácsát, ki őt első sikerei-

¹⁾ BURNOUF tudományos hatásának jellemzéséről. I. RENAN mint orientalista (Budapest, 1894) 15—19. l.

²⁾ A BUNSEN nagy világtörténelmi munkájához (Outlines of the Philosophy of Universal History I. köt. London. 1854) írt terjedelmes függelékében «On the Classification of the Turanian Languages» lép fel legelőször a «turáni» csoport, mint nyelvosztályozási fogalom.

³⁾ Essays III. köt. 383—513. l. (Briefe von Bunsen an Max Müller aus den Jahren 1848—1859).

nek tapasztaltára a szigetországban marasztalta ismételve és ismételve e mondással: *Spartam quam nactus es orna.*¹⁾ Midőn 1854-ben az oxfordi Taylorian Professorshipre kinevezték, így üdvözlí: «Most biztos alapja van földi existenciájának és szép hatáskör tárul fel Ön előtt az istenáldotta, biztos és szabad szigeten, még pedig oly pillanatban, midőn nehezen mondhatnók, vajjon a fejedelmek trónjai vannak-e nagyobb veszélyben, vagy a népek szabadságai.»²⁾

Ily biztos helyzetben huszonöt éven át dolgozott MÜLLER a Rigvédán és Szájanán, a század szanszkrit filológiája nagy monumentumán, mely végre 1875-ben hat nagy negyedréti kötetben teljesen állott a tudományos világ előtt, és mely nemcsak Európában, a melynek tudósaihoz szólt, hanem különösen a hinduk között is oly annyira elterjedt, hogy 1893-ban már második kiadást adhatott át a tudományos világnak e munkából, melylyel élete tulajdonképeni célját vélte teljesíteni.³⁾

Ez óriási munkával MÜLLER a szakembereknek legelőször adta kezébe az eszközt arra, hogy a régi ind nép eszmekörébe hiteles és biztos alapon behatoljanak, hogy az ind vallás mythoszi hagyományát legrégibb alakjában megismerhessék.

Az igaz, valamint a nyelvészet sok részletében, úgy a véda-ismeretben is időközben elhagyta a tudomány azt az álláspontot, melyből maga MÜLLER nézte a régi világ e bűbajos vallásos dalait, és nem hiába vetették szemére, hogy második kiadásában a kritikai tudomány e rajta túlmenő vívmányait mintegy semmibe sem vette.

Midőn a negyvenes évek végén e tanulmányának nekifeküdt, az árja emberiség szellemi gyermekkorának megszólalását látták a Védákban, szózatot az emberi szellem legelső hajnalpírkadásának ősi korszakából, midőn még nem volt szervezett kultusz, nem volt megrögzött papi törvény és szertartás, midőn a gyermek-ember közvetlen vágyakodással emelte fel tekintetét a végtelen természet isteni erőihez dalban és fohászbán. Azóta nagyot fordult e himnuszok chronológiája. Nagy részokról lehullott a naiv közvetlenség zománca. Ahhoz értő tudósok az úgynevezett hindu korszakba helyezik keletkezésük idejét; a kifejlett papi szertartásra szánt énekekre ismertek fel bennük. Szétoszlott azok álma, kik az árja vallás derengésének tükrözését szemlélték a védákban.

¹⁾ E mondás sokszor ismétlődik a levelezésben, az 1853. május 30-áról kelt 29. sz. levélből kezdve.

²⁾ 52. sz. 1854. febr. 8.

³⁾ A második kiadásnak, melyből M. egy példányt akadémiánknak is ajándékba küldött, bemutatása alkalmával a munkát igen szépen jellemezte FRÓK KÁROLY: Müller Miksa és a Rigvéda cz. dolgozatban (Budapesti Szemle 1894. LXXIX. köt. 161—169. l.)

Az öregek persze nem tágitottak és közéjük tartozott azon férfú is, kinek legfőbb érdeme, hogy a régi kor ez emléket filologiai tekintetben tökéletes formában, a megértésére szolgáló eredeti segédeszközökkel együtt adta át a tudományos világnak keleten és nyugaton.

III.

Mikor BUNSEN a Carlton House Terrace könyvtárszobájában — így beszéli MÜLLER MIKSA — «sugárzó szemmel» adta tudtára a fiatal tudósnak, hogy a Rigvéda kiadása immár biztosítva van, egyúttal a következő intelmet intézte hozzá: «Most nagyon szép életfeladat van Önre bízva és sokéves munkába fog kerülni, míg e hatalmas tuskót megdolgozza. De ne feledje el, hogy időről időre néhány szálkát is várunk műhelyéből».

E tanács megfogadásának köszöni az irodalom azt a négy kötetes gyűjteményt, mely MÜLLER változatos értekezéseit és essay-it egybefoglalva e címen *Chips from a German Workshop* (Szálkák egy német műhelyből) látott napvilágot¹⁾. E gyűjtemény felolvasásokat és revue-cikkeket tartalmaz a legkülönbébb tárgyakról: összehasonlító nyelvtudományról, a vallások történetéről, összehasonlító mythológiáról, a népmesékről és vándorlásukról, a kultúrtörténet különféle kérdéseiről, modern francia, német és angol irodalomtörténetről, sőt még actualis társadalmi kérdésekről is.

Ez essaykben nyilatkozik meg leginkább MÜLLER szellemi érdekeinek sokoldalúsága, lelki erejének határtalan kihatása, előadási képességének mesteri fejlettsége és egyéni határozottsága. A legelvontabb tárgyakat, a nagy közönségtől eddig félreesett kérdéseket a műveltség szellemi közérdekévé varázsolja át. «To write as for Ladies» — úgy látszik — BUNSEN e tanácsát²⁾ nem tévesztette szem elől. De a népszerű értelemre való törekvés egy hajszálnyira sem téríti el a tudomány lelkiismeretes követelményeitől. «A ki azt hiszi — úgymond — hogy népszerű előadásban oly dolgokat mondhat, melyeket tudós szaktársai előtt nem igen szeretne elmondani, annak nincsen se tudományos, se erkölcsi becsülete.»³⁾

Legjelentősebb részei e változatos tartalmú essay-knek és felolvasásoknak azon értekezések, melyek a kidolgozásuk alatt folyó Rigvéda-

¹⁾ Egyidejű német fordításban «Essays» cím alatt, I—IV. kötet Lipse (Engelmann) 1868—1876.

²⁾ 1850. decz. 11-én kelt levelében.

³⁾ Essays IV. köt. 216. l.

kiadással állanak szoros kapcsolatban, vele párhuzamosan indulnak és mintegy általános érdekű számadást nyújtanak azon eredményekről, melyeket az ind vallás e régi emlékének mindinkább elmélyedő tanulmányozásából levont.

MÜLLER ez essayk némelyikében alapította meg a *Hasonlító mythologia* azon módszerét, mely ugyan igazság szerint KUHN ADALBERT-ben ismeri első megteremtőjét, de a melynek szélesebb alapköveit mégis csak ő rakta le, a kinek nevére keresztelték is a szaktudósok az új módszert. Legelőször a Nyelvtudományi Felolvasásokban szólott róla;¹⁾ teljesen azonban a Chips II. kötetében foglalt értekezésekben fejtette ki.

Az ind és görög istenek és mythosi alakok neveinek és a hozzájuk kapcsolt hagyományoknak azonossága védai tanulmányai során mindinkább kétségtelennek tűnt fel neki. A görög és szanszkrit mythosokban ugyanazon személyekről beszélnek és róluk ugyanazon történeteket regélik; a személynevek nyelvi alakjai pedig azon hangtani viszonyban állanak egymáshoz, melyet a két nyelv hangtörvényei e nyelvek egész vonalán felmutatnak. Továbbá: a görög mythosokban előforduló tulajdonnevek a szanszkritban sokszor még mint a természeti tüneményeknek megfelelő istennevek tulajdonságnevei, jelzői szerepelnek. A mythosi tulajdonnevek tehát eredetileg appellatív értelemmel bírtak és csakis a nyelvfejlődés során vesztett ki eredeti jelentésük az emberek tudatából; eredeti értelmük elmállása után mint tulajdonnevek jegyezsedtek meg. A szanszkrit nyelv megőrizte a görög mythosi nevek etymonját; ezeknek világossága mellett kiderült, hogy mindezen mythosokban a régi ember a természet mindennapi jelenségeiről és változásairól, a tünemények egymás elleni harcáról szólt. A szóanyag elmállása okozta a mythosi alakok egyénítést.²⁾ A mythos eredeti jelentésének, a benne szereplő alakok régi értelmének kulcsát egyedül az összehasonlító nyelvtudomány módszere nyújtja. MÜLLER összehasonlító mythológiáját ennél fogva «nyelvtudományi mythológiának» nevezték. Minthogy magyarázataiban egyfolytán a Nappal és a Hajnallal lehetett találkozni, ellenfelei e módszert némi gúnnyal kiváltképen «Mr. MAX MÜLLER'S Solar Mythology»-nek szerették elnevezni.

Mythologiai felfogásával csakhamar iskolát alapított. A mi igaz van magyarázó módszerében, az árja mythológián túl a sémi (STEINTHAL) és az egyiptomi valláshagyományokon (LE PAGE RENOUF) is igaznak bizonyult. Követőinek túlzásai (Cox és mások), kik tuskön-bokron át

¹⁾ Második sorozat; IX—XII. felolvasások.

²⁾ Lásd «Az összehasonlító mythologia fejlődése», a Budapesti Szemlében 1881; XXVIII. köt. 1—35. l.

akár minden dajkamesében Solar Mythology-t szimatoltak, nagyon megártottak az új módszer tekintélyének, melyet higgadt követői (BRÉAL, DARMESTER) nem szüntek meg részletes kutatásaikkal igazolni. A túlzásokat a különösen ANDREW LANG irataiban érvényre jutó anthropologiai módszer ellensúlyozza. Ez azonban ismét csak túlzó módon utasítja vissza a nyelvtudományi módszer minden igazát. A józan mythos-kutatásnak szemben a két iskolának nem csekély elkeseredéssel vívott harcával, abba kell belenyugodnia, hogy mindegyik módszer túlhajtása tévedésekre és csalódásokra vezet és hogy oly bonyolódott jelentéggnek magyarázatában és megértésében, minő a mythos alakulása és fejlődése, jogos része van mindazon világító eszközöknek, melyek az emberi szellem és társadalom őskorának homályosságára fényt deríthetnek.

MÜLLER azonban végig kitartott elméletének orthodox formulázása mellett. Nem akart tudni arról, hogy az ő indjeinek és görögjeinek megértésére barbar emberfalók szokásainak felhordására szoruljunk. Mindvégig a szatira nyílaival lövöldöztek egymásra a MÜLLER és a LANG iratai. Mindkét vezért tekintélyes táborkar szolgálta. A LANG-ét az utolsó évtizedekben egyre erősödő anthropologiai és ethnographiai tudomány gyarapította. De még ők sem tagadhatták, hogy az összehasonlító mythologia gondolatát, problémáinak kitűzését, abban a terjedelemben, a minőben most érvényesül, MÜLLER MIKSÁNAK köszöni a tudomány.

Mythologiai kutatásai MÜLLERT e téren még távolabbra is vitték. Az emberiség vallásos képzeeteinek őskora körül bűvárkodván megfogamzott benne az összehasonlító vallástudomány gondolata, mely a mythologia fokán túl a vallásos élet jelenségeinek tudományos vizsgálódását tűzte ki feladatul: laikus theologia, mint RÉVILLE ALBERT nevezte, mely minden theologiai és dogmatikai feltételezések nélkül a vallást, mint az emberi szellem általános jelenségét teszi a tudományos vizsgálat tárgyává.¹⁾ Ez új független tudomány kifejtése körül MÜLLER nagy irodalmi tevékenységgel járt elül.²⁾

Az ő hatása alatt csakhamar az új tudomány feladatairól felvilágosító nagyszabású előadási cyclusokat szerveztek Angliában és Amerikában. Elavult felekezeti alapítványokat e cél szolgálatába helyeztek; értelmes hazafiak buzgósága bő eszközöket teremtett az új tudomány terjesztésére. Így keletkezett a Hibbert-Lectures, a Gifford-Lectures, a Burnett-

¹⁾ Lásd: «Az összehasonlító vallástudomány jelen állásáról» a Budapesti Szemlében (1881) XXVII. köt. 203—225. l.

²⁾ Introduction to the Science of Religion (Előadások a Royal Institution-ban) London 1873.

Lectures szervezete. Mindegyik kötetszámba terjedő előadások sorozatára adott alkalmat a tudományos értelemben felfogott vallástudomány kifejtésére és módszerének részletes alkalmazására. MÜLLER maga nyitotta meg a Hibbert-előadásokat a régi India vallásainak a vallástudomány módszere szerint történő megvilágításával;*) a glasgowi Gifford-előadásoknak egymaga 1890—94-ig három cyclust nyújtott e címeken: «Physical Religion», «Anthropological Religion», «Ethical Religion», mindegyik előadási sorozatot egy terjedelmes kötetben adván át a tágasabb olvasóközönségnek. E mozgalom hatásának köszönhető, hogy 1878 óta a vallástudomány országos törvénnyel nyert polgárjogot a hollandi egyetemeken, és hogy 1880 óta a Collège de France mellé is felállítottak egy vallástörténeti tanszéket, melyet csakhamar az École des Hautes-Études vallástudományi sectiójának alapítása követett.

Hogy a régi vallások okiratait hiteles fordításokban az érdeklődő szakembereknek és a nagy művelt közönségnek hozzáférhetővé tegye, megindította a *Sacred Books of the East* (a Kelet szent könyvei) vállalatot, melylyel a vallástörténeti kutatásnak mintegy okirattárát alapította meg. Ezen most már a 30 kötetet is meghaladó gyűjtemény számára a legilletékesebb emberek fordítják és magyarázzák filológiai hűséggel az emberiség szent irodalmát a legelső források alapján. E gyűjtemény egyik hathatós segédeszközzé vált a vallástörténeti tanulmányoknak, melyek körében mind serényebben folyik a gyűjtő és feldolgozó munka az egész művelt világban.

E tudománynak most már magas színvonalon mozgó folyóiratok is szolgálnak Németországban, Franciaországban és Amerikában. 1900 őszén már Vallástörténeti congressus, az első kísérlet e téren, hozta össze Párisban e tudomány különféle irányú művelőit.

A congressus elnökének, az agg RÉVILLE ALBERT párisi professzornak első szava a hódolat szózata volt a vallástudomány atyja, a távollevő MÜLLER MIKSA iránt, ki már csak nagy betegen halálos ágyán fogadhatta megválasztását a congressus tiszteletbeli elnökévé.

GOLDZIHÉ IGNÁCZ.

*) Lecture on the Origin and growth of Religion as illustrated by the Religions of India. (London 1878.)

Ismertetések és bírálatok.

Indogermán nyelvészeti folyóirat.

Indogermanische Forschungen. Zeitschrift für indogerm. Sprach- und Altertumskunde, herausg. von KARL BRUGMANN und WILHELM STREITBERG. XI. Band, Strassburg, Trübner, 1900. 344 l.

E kötet cikkei közül általános indogermán nyelvészeti kérdéseket tárgyal H. M. CHADWICK értekezése: *Ablaut Problems in the Idg. Verb.* E dolgozat 1. fejezete az *ē*-tövekkel (pl. lat. *videre*, ószl. *vidēti*, gót *witan*) foglalkozik. Ez ige-tövekre vonatkozólag az előző (X.) kötet ismertetése alkalmával említettük HIRT véleményét (NyKözl. XXX, 232): ő ezeket *ēi*-re végződő kétszótagú tövekből vagy akár „gyökök”-ből származtatta és szerinte az *ē* nem suffixum, hanem a gyökérnek lényeges alkotórésze. CHADWICK nem fogadja el HIRT-nek, illetőleg BARTHOLOMAE-nek ezt az elméletét, szerinte az *ēi* diphthongus ez esetben valami képzős elemet tartalmaz. Ő más magyarázatot kísérel meg. Figyelmeztet BRUGMANN föltevésére, hogy ez ige-tövek *ē*-je a conjunctivus *ē*-képzőjével azonos. Szerzőnk szerint az indicativus- és conjunctivus-tövek különbsége bizonyos hangsúlyozásbeli különbségeken alapszik. Pl. a szkr. *áyati*, *áyat* (idg. **ēieti*, **ēiet*) alakok **ēietai*, **ēieto* ősalakokból keletkeztek, a melyek erősebb hangsúlyozás esetén voltak használatosak (ekkor még a második szótagon is mellékhangsúly volt), míg a szkr. *éti* (idg. **ēiti*) alak a kevésbé hangsúlyos **ēietai* alakból magyarázódik (ekkor az első szótagnak csak mellékhangsúlya volt, a második meg épen redukálódott). A conjunctivus mindig az erősebb hangsúlyozású alakokat mutatja, míg az indicativus esetében nem általános a gyöngült alakok használata. Az idg. ige-tövek e szempontok alapján következőleg csoportosíthatók: I. Oly tövek, a melyek a gyökérszótagon voltak hangsúlyozva: indicativusi alakjuk gyöngébb hangsúlyozással jár, pl. **ēiti*, a conj. alak erősebb hangsúlyozással **ēiet(i)*. II. Eredetileg ezekkel azonos tövek, a melyeknél azonban az erős hangsúlyozású helyzet volt a rendes: **bhéreti*; ezeknek a formának itt természetesen conjunctivus-értéke is volt. III. A *tő* végén hang-

súlyozott igetövek, a melyek a mondatban rendszerint gyöngébb hangsúlyozású helyzetben fordultak elő, **uideti*, **uidet*; erősebb hangsúlyozással: **uidēti*, *uidēt*. IV. A *tō* végén hangsúlyozott igetövek, a melyek rendszerint erősebb hangsúlyozású helyzetben fordultak elő: másodrendű raggal **mlġēt*, elsőrendű raggal **mlġēti*. (Látni való, hogy szerzőnk ez esetekben a hosszú *ē* keletkezését a „Dehnstufe” ismeretes elmélete alapján magyarázza, **uidēt* egy régibb **uidēto* alakból való.) Az űgyn. *ē*-tövek már most *e* IV. osztálybeli *igék secundar alakjainak felelnek meg*. — E dolgozat 2. fejezete az idg. *ā*-tövekkel foglalkozik. Ezeknek az *ā*-ja nem nyújtás alapján keletkezett, hanem eredettől fogva hosszú, mint a velük közelebb vonatkozásban levő *ā* végű nőnemű névszótöveknél (lat. *fugāre*: gör. *φύγῃ*, ófn. *forscōn*: szkr. *prchā*). Ez igetövek az idg. ősnyelvben, úgy látszik, nemcsak másodrendű, hanem elsőrendű ragokkal is fordultak elő. — Az értekezés 3. fejezete az idg. *ē*-töveknek a germán-ságban való történetét vizsgálja. Az ófn. *habēm* és gót *haba*, *habais* stb. alakokat illetőleg elveti BRUGMANN és HIRT magyarázatait s a maga részéről az ófn. *stān* — *stēn*, *gān* — *gēn* alakokkal veti őket egybe. Az ófn. *gē*, *gēn* stb. alakok szerinte a *ghē*-gyökér régi idg. optativus-formái: **ghaiēm*, **ghaimē* (épügy a *stā*-gyökekből **staiēm*, **staimē* stb.), az optativus vocalismusa pedig behatolt az indicativusba. Hogy egyes igetöveknek kezdetben mind indicativusi, mind conj. értéke volt, arról már az 1. fejezetben szó volt; a conj. és opt. pedig nagy mértékben összezavarodott a germán-ságban. Így a gót 2. sz. *habais*, 3. sz. *habaiþ* alakok is voltaképp optativus-formák, melyek kiszorították az eredeti *-ēz*, *-ē(þ)* végzetű alakokat, előbb conj., később indic. jelentéssel is; az 1. személyben ellenben az eredeti conj. alak győzedelmeskedett. — A dolgozat 4. fejezete a gót *nēmun*, *gēbun* alakok magyarázatát igyekszik adni. MICHELS-nek (az *Idg. F.* 4. kötetében) és STREITBERG-nek (*Idg. F.* 6. köt.) kifejtett elméletével szemben CHADWICK a **ghēbh*-alakot egy régibb **ghebha*-, a **bhēr*-alakot **bhera*-, a **klēp*-alakot **klepa*-ból származtatja a „dehnung” útján: ezek az alakok pedig eredetileg nem a perfectum-, hanem a præsens (vagy az aoristos-) rendszerbe tartoztak; ez említett tőalakok véghangzója pedig egyenesen a „thematikus” tövek *-elo*-ja lehetett. Bizonyos helyzetekben ily alakok középső szótagjának synkopéja állhatott be s evvel a tőszótag hangzójának meghosszabbodása; az *ē* augmentummal kapcsolatban pl. egy **ē gēbhome* alakból **e gēbhme* lett. Azon hangtörvény szerint, hogy *i*, *u*, *m* stb. hosszú szótagok után sonantikusokká váltak, a **ghēbhme* alakból később **ghēbhme* lett s az ebből keletkezett germ. **zēbume* alak a perfectumnak akkor már czélszerűtlenné vált formáit helyettesítette s különböző analogikus hatások kiegészítették a paradigmát. — CHADWICK értekezésének utolsó (5.) fejezete a germán

gyöngye præteritum kérdésére vonatkozó egyes nehézségeket igyekszik eloszlatni. Az újabb kutatások valószínűvé tették, hogy ez alak eredetileg összetétel, melynek második tagját a *dhē*-ige egyes formái szolgáltatták. Szerzőnk a *nasida*-féle alakra vonatkozólag elfogadja LOEWE elméletét, mely szerint az szótag-dissimilatio következtében keletkezett (germ. **naziđ* egy eredetibb **nazidiđ* alakból). A többes g. -*dēdun*, ófn. *tātun* alak szerinte ugyanoly képzés mint pl. *gābun*. Szól azután az egyes germán nyelvekben ez alakra vonatkozólag feltűnő discrepantiákról s végül a *dhē*-ige eredeti ablaut-viszonyairól.

LOUIS H. GRAY *Zur indogermanischen Syntax von *nāman* című czikkében kifejti, hogy az idg. **nāman*, a mikor jelentése 'mit Namen, namens', eredetileg a nomen propriummal appositíóképen használt szó volt; nem szükséges tehát a **nāman* szót mindig accusativusúl (a 'vonatkozás accusativusá'-úl) felfogni, lehet az néha nominativus is. Pl. a Rig Védában: *havir asmi nāma* a. m. 'Havi bin ich, mein Name'; a görögben: *ἐγὼ δ' ὄνομα κλυτὸς Αἰθῶν, ὀπλοτερος γενεῆ* (τ 183. 184), azaz: 'ich, der berühmte Aithon mein Name, in Geschlecht mehr angesehen'; vagy: *Σπάρτην ὄνομα καλεῖμεν αὐτήν* (Aristophanes, Aves 814), azaz: 'werden wir sie Sparta, ihren Namen, nennen?'. A latinban: *iuuén-tus nomen indidit Scortó mihi* (Plaut. Capt. 69) 'die Junker gaben mir, Scortum, den Namen'. A **nāman* szónak a tulajdonnév genitívusával való összekapcsolása (*nomen insaniae*) alig tekinthető idg. ósnnyelvi sajátásgnak.

Az árja nyelvágra vonatkozik BARTHOLOMAE *Arica* című czikk-sorozatának XIII. fejezete.

Görög és latin nyelvészeti kérdésekkel e kötetnek több cikke foglalkozik. BRUGMANN *Griechische und italische Miscellen* című czikkében a gör. *εἶσαν, λᾶας, πείσμα, πάσμα, πέσμα, τηῖσιος*, s a latin *slitibus, cossim, gemipōmus, auscultare* (ennek első része *aus-*, a mint már Bopp kimutatta, a 'fül' jelentésű szó, második része azonban nem a *klu*-gyökérből, hanem a *klei-* 'anleihen, anlegen, hinneigen' gyökérből származtatandó; az *auscultare* második része eredetileg **clitäre* lehetett, az egésznek jelentése 'aurem inclinare') és az oszk *deketasiui* alakokat magyarázza. — Ugyancsak BRUGMANN *Zur griechischen und italienischen Etymologie und Stammbildungslehre* a következő szóalakokat fejtegeti: 1. A homerosi *οὔλος*, verderblich, perniciosus', a mely — mint *οὐλό-μενος* is — az *ὀλέσθαι* gyökeréből van képezve, eredetileg elvont főnévképzés lehetett, a hagyományban azonban már csak 'Unglücksstifter, unglückstiftend' jelentésben fordul elő (*οὔλος ἀνὴρ*, mintegy: 'der Unglücksmensch'). BRUGMANN megbeszéli az egyes helyeket, a melyeken a szó előfordul s mellékesen megemlíti a tőle különböző eredetű *οὔλος*

,kraus, wollig' (v. ö. lat. *lāna* **vlānā*-ból), *οἶλος* ,ganz' (régibb **σολφος*, v. ö. ói. *sárvas*), *οὖλε* ,salve' (eredetileg vocat., később imperat.) alakokat is. — 2. lat. *abdōmen*, a mely szerinte **dovēmen*-ből keletkezett s etymologiai kapcsolatban van a gör. *νη-δύς* ,Bauch' szó második részével, a gyökér a *δύομαι* ,ich gehe ein, tauche ein, dringe ein, verberge mich in etwas' igében is megvan. (A *νη-* egy ,unten, nach unten, nieder' jelentésű adverbium.) — 3. A *νήδυμος*, mely Homerosnál az álom mellékneveképen fordul elő, szintén az előbb említett *νη-δύς* szóval rokon, e szerint az álom ,etwas, in das man untertaucht und versenkt wird, wobei es als Hülle einen umschliesst'. — 4. A gör. *δάκτυλος*, melyet hangtani okokból nem lehet a lat. *digitus* vagy az ófn. *zēha* alakokkal egybevetni (a latin és germ. szó tőszótagjának eredeti *i*-vocalismusa van), BRUGMANN már régebben (*Griech. Gramm.*² 74. l.) **δακτυλος*-ból származtatta (v. ö. *τι-τω*: *τίκτω*) s a kfn. *zint* és ófn. *zinko*, *zinna*, *Zinne*, *Zacke* szókkal egyeztetette, a melyek valószínűleg az ói. *dānt*- gör. *δοδούς* stb. szókkal tartoznak együvé; a *δάκτυλος* jelentésfejlődése tehát ez lett volna: ,Zahn—Zacke—Finger'. Ez etymológiát támogatja egy nemrég felfedezett tanagrai feliratnak *δακχίλιος* alakja, ennek *xx*-ja a bœotiai nyelvjárásban nem keletkezhett *xt*-ből, hanem legegyszerűbben *tx*-ből magyarázható. Megjegyzendő, hogy a ném. *Zinke* szó is egy ősgerm. **tint-kō*-ból magyarázható s ugyanazt a *q*-féle képzőt mutatja, mint a gör. szó (a gör. **δακτυλος* idg. tőalakja **dnt-qu-lo*-, az ófn. *zinko* idg. ősalakja **dent-qo*-lehetett). — 5. A homerosi *ζαχρηῖς*, heftig andrängend, ungestüm melléknév az *ἐχραον*, ,ich fiel an' aoristos-alakkal tartozik együvé s egy *ghrēu*-gyökérből származtatható; ide tartozik a lat. *ingruo*, litv. *griāuju* is. — 6. A *ὕπερχύδας* (melynek helyes értelmezése ,ciner, der übermässig Ruhmens macht, prahlt'), *ἄναξ*, *ἑμᾶς* (tulajdonkép ,der Fessler, Anbinde', azután ,Riemen'), és *ἀνδριᾶς* (,Menschenbild, Standbild', eredetileg ,Darsteller menschlicher Wesenheit') szók eredetileg nom. agentis féle képzések s a bennük rejlő *-τ*-képző közel viszonyban van az ismeretes *-τᾱ*-képzővel (*κλέπτης*, *χρητής*) s a kettő váltakozik is (*Μέλας*: *Μελάντης*).

HÜBSCHMANN a gör. *ροικός* ,krumm, gebogen' és *ρινός* ,gebogen, gekrümmt' alakokat már 1881-ben egy idg. *vrik*¹ (a ma szokásos átírás szerint *urik*), ,sich drehen, wenden' gyökérből származtatta s most PRELLWITZ-czel (a ki ez alakokat a *ρίσχος* ,Kiste' szóval veti egybe) és másokkal szemben ismét erősítgeti ama magyarázatát. A *ροικός*, valamint a zend *urvaesō* ,Drehung', a németalf. *wreeg* alakok egy idg. *vroik*¹os [**vroik*¹os], a gör. *ρινός* germ. *wrikka* alakok egy idg. *vrik*¹nó- [**urik*¹no-] alakból származtatandó.

HATZIDAKIS *Zur Ethnologie der alten Makedonier* című dolgozatában kifejti, hogy a macedonok nyelve az úgyn. *centum*-nyelvekhez (a

melyekben t. i. az idg. palatalis-hangoknak *k-*, *g*-féle hangok felelnek meg) s nem a *satem*-nyelvekhez (a melyekben a palatalisoknak *s*, *z*-féle hangok felelnek meg) tartozik. Ama nyelv tehát nem az illyr, thrák, phryg nyelveknek, hanem a görögnek (a mely a Balkán-félsziget egyetlen *centum*-nyelve) közelebb rokona. Ez kitetszik nemcsak a palatalis-sor hangjainak megfeleléseiből (pl. magában a *Μακεδόνες* szóban is ilyen *k* van), hanem a velarisok, továbbá a *s*, *j*, *f* spiransok, a szótagképző *r* és a *tj* hangcsoport fejlődéséből is. Minthogy pedig e nyelvet nem lehet egész különálló nyelvnek tekintenünk, egyszerűen a görög nyelv egyik dialektusának mondhatjuk.

A latin nyelvnek egy fontos kérdését fejtegeti SOMMER F. terjedelmes értekezése *Die Komparationssuffixe im Lateinischen*. A dolgozat első része a középfok képzőit tárgyalja. Ezek közt elsőnek említi a *io-* képzőt, mely valószínűleg úgy keletkezett, hogy *-i* végzetű régi locativusokat az egyszerű *-o* képzővel továbbképeztek. Így pl. az 1. szemnévmás úgyn. 'birtokos genitivus' alakját **mei*, **moi* melléknévvé változtatták: **meios*, **moios* (egy idg. ősnyelvi **ekuos mei* kifejezésből **ekuos meios* alakult). Az idg. **deksios* (gör. (δεξιός) egy **deksi-* basisból van képezve, ez pedig voltaképp egy **dekos*-tőnek (lat. *decus*) locativusa lehetett. Az **alios* alakban is egy **ali* (vagy **ali*) 'ott' jelentésű loc. lappanghat, **alios* jelentésfejlődése e szerint ez lehetett: 'der dort befindliche, — der andere'. (Talán ugyanez az **ali* loc. rejlik az *ali-quis*, eredetileg 'dort wer', *alicubi*, 'dort wo' stb. kifejezésekben is.) Ez a *io-* képző csupán az illető szavak gyökérbeli jelentése alapján öltött magára bizonyos 'comparativusi' árnyéklatot, de maga ez a functiója is csak az összehasonlító szembeállításra ('vergleichende Gegenüberstellung') szorítkozott s a *io-* igazán termékeny képzővé nem vált.

Terményebbekké váltak az *-r*-es képzők: *-ero-* és *-tero-*. Ezek valószínűleg *-er* és *-ter* végű localis vagy temporalis adverbiumoknak az *-o*-képzővel való továbbképzése útján keletkeztek (*aliter* adverbiumból **aliteros*, **alteros*, *alter*). A latinban vannak mindenekelőtt egyszerű *-ero*-képzésű szók, pl. *superus*, *inferus* (idg. **ndheros*, őssital. **entheros*, **enperos*; v. ö. gót *undar*, ném. *unter*), *posterus*. A *-tero-* képző már az ősnyelvben is szélesebb értelemben 'comparativusi' functiójú volt, a görög és árja nyelvekben azután a középfok rendes képzőjévé vált. Legrégibb képzéseknek itt is azok tekinthetők, a melyeknek névmástó vagy praepositio szolgált alapjául, efféle tövek a latinban: *ci-tero-*, *extero-* (a hangtörvények szerint **estero-* volna a szabályos alak), *in-tero-*, *ultero-* stb.; ide sorolandók *dexter* (**dexiteros*), *noster* és *vester* is. SOMMER ezzel a képzővel kapcsolja össze a *-ster* végzetű, helyet jelölő melléneveket is (*paluster*, *equester*, *campester*), a melyeknek képzőjében mások az idg.

stā- 'állni' gyökérnek a *-ter-*, *-tor-* képzővel képezett nomen agentis-ét (*-st-tor-*) látták. A *-ster-*rel való képzés szerinte oly esetekből indult ki, a melyekben az *s*-nek hangtani jogosultsága volt, pl. a **sequos-* 'Seite' tőből *sequester* eredetileg 'zur Seite, daneben befindlich'; *equestris* eredetibb **equet-tris*, *palustris* **palud-tris* alakokból. Később azután az *equestris*-t az *equus* származékának kezdték érezni s így egy *-ester-*, *-estris* képző vált termékenynyé. Hogy az így képzett melléktnevek később jórészt a 'harmadik' declinatióba csaptak át, az az *-(e)stis* végűek (*agrestis* stb.) hatásának tulajdonítható.

Combinált képző az *-is-tero-*, melynek első része kétségkívül a *-ies-* comparativusi képző gyöngült alakja ('Tiefstufe'); ide tartozik *sinister*, melynek gyökere, BRUGMANN szerint, *sen* 'ein erstrebtes Ziel erreichen'. BRUGMANN (legutóbb *Grundr.* II, 179. l.) arra is figyelmeztetett, hogy több idg. nyelv a 'bal' fogalmát egy 'jó' féle jelentésű gyökből ép amaz *-is-tero-* kombinált képzővel képezett alakkal fejezi ki, pl. gör. *ἀριστερός* az *ἀριςτος* 'legjobb' mellett, ófn. *winis-tar* a *winī* 'kedves' szóból stb. (A jelentésfejlődésre vonatkozólag BRUGMANN a gör. *εὐώνυμος* 'link' analogiájára figyelmeztet; érdekes, hogy a magyarban viszont a *jobb* mutat efféle jelentésváltozást.) Ezek alapján SOMMER is arra a következtetésre jut, hogy a 'bal' kifejezésére már az idg. ősnyelv is az *-istero-* kombinált képzővel élt, hogy azonban az egyes nyelvi alakok közül melyik felel meg az ősnyelvinek, azt már nem lehet kimutatni (a többi azután ennek a hatása alatt keletkezhett). — Ugyanez a képző mutatkozik a *magister* és *minister* szókban is (mindkettő legalább is ósitaliai eredetű), SOMMER a kettő közül régiebbnek a *magister*-t tartja, ez befolyással lehetett a *minister* alakulására (ennekt. i. voltakép **minuster*-nek kellene hangoznia) SOMMER ezután még az *-astro-* deterioratív-képző-ről (a melyben ugyan csak a *-tero-* képzővel való kapcsolatot igyekszik kimutatni) szól s bizonyos hangtani és ragozástani jelenségeket fejteget, a melyek az *-ero-* és *-tero-* képzőknél mutatkoznak. Hosszabb kitérésben szól a latin synkope törvényeiről (**vesperos*, **vespers*, **vesper*, ellenben **agros*, **agrs*, **agr*, *ager*), de maga is megvallja, hogy e fejtegetései egyelőre 'allzu unsichere Kombinationen'.

A latin nyelvnek rendes középfok-képzője *-ior* egy idg. *-ios*-nak felel meg, a mely eredetileg primær-képző volt, tehát egyenesen a gyökhöz járult (pl. a latinban még *maior* = **mag-ios*, a *mag-nus* 'positivus'-szal szemben *sen-ior* ellenben : *senex* stb.), de még az őskorban secundær-képzővé lett, mivel a középfok alakjait a meglevő positivusok mellett úgy fogták fel, mintha ezekből volnának képezve (l. BRUGMANN, *Grundr.* II, 102. l.). E képző keletkezésének eddigelé nincsen kielégítő magyarázata: BRUGMANN szerint az 'eine Erweiterung des komparativisch fungierenden

-*io-* durch *s-* Suffix», de SOMMER evvel szemben helyesen megjegyzi, hogy nincsen biztos példánk arra, hogy a -*io-* és -*ios-* egyazon szóban egymás mellett meglettek volna. Az azonban bizonyos, hogy a -*ios-* képző már az idg. ősnyelvben comparativusi jelentésű volt. Sok vita folyt arról, vajjon e képző alakja -*ions-* vagy -*ios-* volt-e. Ma általában a nasalis nélküli alakot tartják eredetinek (a gör. -*ων* magyarázatára vonatkozólag l. THURNEISEN, *Zeitschr. f. vergl. Sprachforschung* 33. k. 551. l.), a képző különböző ablaut-formái: -*ies-*, -*ios*, nyujtással -*ies-*, -*iös-*, gyöngüléssel -*is-*. A mi a latint illeti, a régi grammatikusok *s-*-es alakokat is említenek (VARRO: *meliosem, meliorem*); a neutr. -*ius* régiebb -*ios-*-nak felel meg (a régiebb latinságban erre is kiterjedt a kiegyenlítésre való törekvés: *prior bellum, foedus prior*), később itt megint eltűnt az -*r*, talán *plus* hatása alatt? A középfok nőnemű alakjának végzete eredetileg -*iesi* volt, utolsó nyoma talán a *mulier* szóban maradt meg, melyet már régen comparativusnak magyaráztak: ISIDORUS szerint *mulier* = *mollior* és most SOMMER is a *mel* 'weich machen' gyökérből képezett **ml-*-*iesi* alakot lát benne, a melynek eredeti jelentése 'die weichere, weniger widerstandsfähige, die schwächere' lehetett. Az ide tartozó -*is* végű adverbiumok (*magis*) az ősnyelvi neutr. sing. nom. és acc. alakjának felelhetnek meg, ép így *plus* is eredetileg **plō-is*, **plois*. SOMMER ezután az -*ior* képzőnél mutatkozó anomaliákat beszéli meg. A *minor*, *minus* alakok szerinte nem igazi comparativusok: e jelentésük már az alapul szolgáló *mei-* 'kisebbiteni' gyökérben rejtett, e gyökérnek *mi-* alakjából a -*nu-* képzővel egy *minu-* tö (v. ö. *minu-ere*, gör. *μνό-θω*, gót *minniza* **minu-iza*-ból) s ebből képződött a rendes -*es-*, -*os-* neutr. képzővel egy **minuos* főnév 'kisebbség', a mely **minos*, *minus*-szá vált. Azután — mint azt már BRUGMANN föltételezte, *Grundr.* II, 406 — a főnév melléknévvé vált (v. ö. *vetus*), ellentétbe került *maius*-szal s a *maior* mintájára keletkezett a *minor*. — A *primores* alak SOMMER szerint a *prior*- és *primo*-tövek contaminatiójából magyarázódik. — A *frugalior*, *frugalissimus* alakok egy régi **frugalis* positívusnak felelnek meg, a melyet később *frugi* szorított ki, ez tudvalevőleg a *frux* sing. dat.-a, a mely efféle kifejezésekben: *frugi est*, adverbiummá, azután pedig ragozhatatlan melléknévvé (*servus frugi*) lett. Ép így a *nequior* és *nequissimus* alakok egy **nequo-* töből képezvők, a megfelelő positívust a *nequam* adv. szorította ki. A -*dicentior*, -*ficientior*, -*volentior* alakok is eredetibb -*dicens* stb. 'positívus'-oknak feleltek meg, ezeket a positívusokat azonban kiszorították a -*dicus*, -*ficus*, -*volus*-féle alakok. A *maior* alak SOMMER szerint, régiebb **magiös*-ből való stb. Végül a két-képzős comparativusokról szól szerzőnk, a latin nyelvnek efféle alakjai részben az idg. ősnyelv korából valók (-*is-tero*-), későbbi keletkezések a *superior*, *dexterior*-félék; a kései latin-

ság termékei egyrészt *plurior*, másrészt *extremior*, *infimior*, *novissimior* stb.

SOMMER dolgozatának második része a felsőfok képzőiről szól. Az idg. ősnyelvben ilyes képzőkül egyrészt *-(n)mo-*, *-tymo-*, másrészt *-isto-* szerepelnek. Emez kétségtől a comparativusi *-ies-* képző gyöngült alakjának *(-is-)* a *-to-* képzővel való bővülése, az *-m-* alakok képzése ellenben a rendszámnevekből indult ki (idg. **dekṃmó-*, 'a tizedik' voltakép a **dekṃ*, 'tíz' számnévből az egyszerű *-o-* képzővel képződött, ebből azután egy *-(n)mo-*féle egységes képző válhatott le).

A latinban van egy pár *-mo-*, illetőleg *-ūmo-*, *-īmo-* képzős alak, a melyekben amaz ősnyelvi *-mo-*, *-ymo-* képviselőit láthatjuk: *summus*, *infimus*, *inus* (ennek az eredete még homályos, talán **idh-s-mos*, a mely a gör. *ιδύς*-szel tartozhatnék együvé), *dēnum*, *postumus*, *minimus* (**mīnū-mos*), *ferme* (**ferimē*), *brūma* (**breuī-mā*, azaz 'brevissimus dies'). A lat. *-tūmo-*, *-tīmo-*féle képzésmód az ősnyelvi *-tymo-* (ói. *-tama-*, gót *-duma-*, *-tuma-*) képzésnek felel meg, pl.: *citimo*, *intimo*, *ultimo*; ide tartoznak *finitimus*, *legitimus*, *maritimus* és *optumus* is (SOMMER szerint az *ops*, *opes*-ből: **opi-tymos*, in engster Beziehung zur Hülfe stehend = am geeignetsten zur Hülfe', 'der beste').

Az idg. *-isto-* superlativusképző (ói. *svādīṣṭhas*, gör. *ῥῑδιστος*, gót *sutists*, ófn. *suozisto*) a latinban egészen kihalt, egyetlen nyoma talán a *iuxta* adv. illetőleg *præpositio* (**iugistā*, 'am engsten verbunden'). Az *-isto-*féle képzésmód helyébe új alakulatok léptek. Ilyenek mindenekelőtt *plurimus* (= **plō-is-ymo-s*) és *primus* (= **pri-is-mo-s*); ez az *-is-ymo-* képző a kelta nyelvben rendes superlativus-képzővé lett. Ezt a képzőt láthatni az *-er* végű melléknevek *-errimus*-féle superl. végzetében is (*pigerrimus* ebből: **pigr-is-ymo-s*, **pigrēmos*, **pigerremos*). A *facilis*-féle melléknevek *facillimus* felsőfoka is **faci-isymos*-ból magyarázódik. Néhány *-sīmus* képzésű superlativusban (*maximus*, *proximus* stb.) azonban szerzőnk nem ezt az *-is-ymo-* képzőt látja, hanem csupán *-s-ymo-t*, ez a képzésmód pedig — a mint azt már BRUGMANN is magyarázta — régi *s-* tövekből indult ki; a *maximus*-ra vonatkozólag l. pl. ói. *mahás*-nagy', ama superlativus töve tehát eredetileg **maḡ-s-ymo-* lehetett.

A latin nyelv rendes superlativusképzőjének, az *-issimus*-nak keletkezése eddigelé nincsen még teljesen megmagyarázva: nehézséget okoz a kettős *s*, némelyek *-sth*-ből (ói. *-iṣṭha-*), mások *-ts*-ből származtatták; BRUGMANN a *vicissimus*-féle rendszámnevek hatásából magyarázta, ehhez járulhatott a *pessimus* hatása is. SOMMER is ezeknek a tényezőknek hajlandó az *-isymos*, *-isemos* végzetnek *-isemos*-szá való átalakulását tulajdonítani. — Az *extrēmus*, *postrēmus*, *suprēmus* alakokat

úgy magyarázza, hogy ezekben az *extero*-féle tő a superl. képzővel **extremos*-szá bővült.

A dolgozat függelékében SOMMER a fokozó képzők *funciójának fejlődéséről* szól. Magát a comparatiót — BRUGMANN alapján — így határozza meg: «Komparation ist im wesentlichen der *formelle Ausdruck* für den Begriff der vergleichenden Gegenüberstellung und der nur relativ Gültigkeit dessen, was ein Adjectiv besagt». A két szó között levő comparativusi *viszonyt* különfélekép fejezheti ki a nyelv, pl. ha két fáról (*A* és *B*) van szó, *jelentésre* nézve mindegy vajjon a német ember azt mondja, hogy «*A* übertrifft *B* an Höhe», vagy: «*A* ist hoch im Verhältnis zu *B*», vagy: «*B* ist nicht so hoch als *A*», vagy pedig: «*A* ist höher als *B*», — a *comparatiós alak*» (Komparationsform) névre azonban csak az utolsó kifejezés mód tarthat számot. Az idg. nyelv már most emez 'összehasonlító szembeállítás' külső kifejezésének eszközéül az illető melléknemeknek bizonyos képzőkkel való ellátását választotta: ezek a képzők egész véletlenül kínálkoztak, még pedig oly szókon, a melyek már alapjelentésüknél fogva ('ihrem etymologischen Werte nach') valami comparativusi viszonyt fejeztek ki, ez a jelentés azután a képzőre is rászállt s ez aztán mint 'comparativus-képző' tova terjeszkedett. SOMMER azután ily szempontból tekinti át az előbb tárgyalt latin képzőket. Az **uper* adverbiumból képződött pl. egy **uper-os* melléknév 'a fent lévő', ez, mivel egy 'alant lévő' jelentésű melléknév (**ndheros*) állott vele szemben, már magában véve is 'comparativusi' viszonyt, bizonyos térbeli összehasonlítást fejezett ki s ez a jelentés azután magához az *-ero* képzőhöz fűződhetett. Az összehasonlító szembeállítás azután nemcsak az abszolút ellentétben levő melléknemekre (pl. 'új' : 'rég') terjedt ki, hanem oly esetekre is, a mikor csak bizonyos korlátolt ellentét forog fenn ('új' valamivel szemben, a mi nem annyira új) s így fejlődött az *összehasonlításból* a *fokozás* jelentése (comparatio — gradatio). Egyes idg. nyelvekben ezekből még egyéb jelentések is fejlődhettek, a hasonlóság vagy azonosság jelentése (pl. az ír nyelv *aequalis* nevű alakja). A superlativus-képzőknek a rendszámnevek képzőiből való keletkezése jelentéstanilag is érthető: itt egy fogalomnak különböző másokkal szemben való kiemelése forog fenn. A superlativusi jelentésnek bizonyos esetekben való elhalványodása is könnyen megmagyarázható: *maritimus* tulajdonkép 'in nächster Nähe des Meeres' azután 'am Meere befindlich'. A tulajdonosság normalis mértékét jelentő 'gradus positivus'-nak alakulása oly melléknemeknél, a melyekhez már gyökérbeli jelentésüknél fogva valami *összehasonlító* értelem fűződött, természetesen aránylag késő időbe esik. Ezért van az, hogy az ilyeneknek positivusa gyakran egész más gyökérből való (*multus*, — *plus*, *plurimus*), vagy hogy nem a pusztá gyökeret tünteti

fel, hanem annak valami továbbképzését (*magnos*, — **mag-iōs*, **mag-semos*).

A latin nyelv egyes hangtani kérdéseit tárgyalja ugyancsak SOMMER FERDINÁND-nak *Lateinischer Vocalumlaut in haupttonigen Silben* című értekezése. Azokat az eseteket foglalja össze, a melyekben hangsúlyos vocalisokra bizonyos assimiláló hatással vannak szomszéd szótagok vocalisai. Megkülönbözteti az utóbbi vocalisoknak conserváló és átalakító hatását. Az első esetnek, a vocalis színezete megóvásának példája a *nūrus* szó (régibb **snusus*): a tőszótag *ū*-jának egy *s*-ből keletkezett *r* előtt *ō*-vá kellett volna válnia (v. ö. **fu-se*: *fōre*), de a másik szótag *u*-jának hatása megakadályozta e hangváltozást. A másik esetre vonatkozó szabályt ekkép fogalmazza SOMMER: Nyílt szótagban levő *ē* egy rákövetkező *i* hatása alatt *ī*-vé, *o* hatása alatt *ō*-vá válik, ha a két magánhangzó között zöngés mássalhangzó vagy a *h* hehezet van. Példák: I. *ē* > *ī*: **ptēlia* (gör. *πτειλία*): *tīlia*; **scēliqua*: *sīliqua*; **sēmilis*: *sīmilis*; **uēgil*: *vīgīl* (a *ueg*-gyökekből, v. ö. ném. *wachen*, *wecken*); **tēbei*: *tībī*, **sebei*: *sībī*; **mēhei*: *mīhī*; **nēhīl(om)*: *nīhīl*. Az assimilatiót megakadályozta intervocalikus *v* (*brēvis*, *lēvis*), *s*-ből keletkezett *r* (*hēri*), a *melior*, *venio*, *medius* stb. esetekben pedig az a körülmény, hogy az *i* gyors ejtéskor *ī*-nek hangozhatott: *mel-ior* [ekkor az *e* voltaképzé zárt szótagba is került]. — II. *ē* > *ō*: **rēlō*: *rolō*; **duēnōs*: *bonos*, *bonus*; **hēmō* (v. ö. **nēhēmō*, *nēmō*): *homo*. Ez az *o*-umlaut *r* előtt abbamaradt: *fērus*, *mērus*. Számos esetben analogikus hatások keresztettkék a hangtörvényt, pl. *peritus* (**piritus* helyett) vagy a régi **perior* praes. hatása alatt, vagy mivel a *per*-praepositíót látták benne; *cedo* (**codo* helyett, mivel régebben érezték még benne a *ce* partikulát, azonkívül a többes *cette* alakban az *e*-nek a hangtörvények szerint úgyis meg kellett maradnia. Ez a latin nyelvbeli 'umlaut' tehát csupán az *ē* hangot illette s csakis az említett helyzetekben, a többi vocalisra és az egyéb helyzetben levő *e*-re vonatkozólag nem lehet ily hatást kimutatni.

A latin *mille* szóra vonatkozó újabb magyarázatokról már volt szó e folyóiratban, l. NyK. 23,418 és 30,235. Most FAY E. W. *Latin mille again* című cikkében ellenvetéseket tesz SOMMER magyarázatára, őslatin vagy itáliai formának ismét a **sm-(h)īlia* alakot mondja, idg. alapformának pedig egy **sm ghes-lyo*-féle képzést. Erre megint SOMMER válaszol s arra utal, hogy FAY emez idg. formájából a latin hangtörvények szerint csakis **singēlium* válhatott volna, — a mi ugyan kevésbé hasonlít a meglevő *mille* alakhoz!

GRIENBERGER *Zur Duenosinschrift* című kis cikkében e felíratnak egy pár alakjához fűz magyarázatokat, *iouesat* szerinte = *iūrat*, *iouesat deiuos* 'iurat deos', azaz 'iurat per deos', az alany a következő

mondatban rejlik: *goi med mitat*, tehát: 'es schwört bei den Göttern, der mich sendet' stb. — Az itáliai nyelvészet körébe tartozik végül EHRLICH HUGO cikke: *Über die sekundäre Aktivendung der 3. Person Pluralis im Oskisch-Umbrischen*.

Germán nyelvészeti kérdésekkel ezúttal csak egy dolgozat foglalkozik: JELLINEK M. H. *Die Endung der 2. Person Plur. Praes. im Althochdeutschen* című cikke, mely BERNEKER E. ugyane tárgyú cikke (*IdgF.* 9, 355) ellen irányul. BERNEKER a szóban levő ófn. alakok (-et, -at, -it) közül az -it végzetet tartotta eredetinek, a többiit analogikus képzésnek magyarázta; JELLINEK szerint a hangtörvényeknek megfelelő alak az -et, míg az -it analogikus képzés, melynek mintája az egyes 3. szem. végzete volt; okul az szolgált, hogy a II. és III. ragozású gyöngre igéknél is egyforma volt a két alak (*salbôt, habêt*); hasonló eset az, ha pl. ma Ausztriában *ihr fährt*-féle alakokat lehet hallani a műveltebbek beszédében, a közbeszédben *wirdts, gibts, nimts*-féle alakok is hallhatók.

A szláv nyelvészet körébe tartozik BRUGMANN K. *Aksl. župa, 'Bezirk'* című kis cikke. A szó szerinte az ói. *gōpā* 'Hüter, Wächter', *gōpāyā-ti* 'er behütet, bewahrt' stb. alakokkal tartozik együvé, jelentése eredetileg 'die Hut', azután 'das, was in Hut und Pflege genommen ist', a helyre való vonatkozással is. Összláv alakja **geupā* lehetett, itt is érvényesült az a hangtörvény, hogy idg. *eu* az összlávban *ū*-vá vált az előző mássalhangzó lágyulásával (l. *NyK.* 30, 238). A szónak továbbképzése a közös szláv *županъ* 'Vorsteher einer župa'. — SOMMER F. *Das slavische Iterativsuffix -vati* című cikke e képző keletkezését ekkép magyarázza: -ū- végű gyökökhez az egyszerű -ati képző járult abban az időben, mikor az *ū > y* hangváltozás még nem ment végbe, pl. **mū-ati*; e helyzetben azután egy *u*-féle átmeneti hang fejlődött: **mū-u-ati*, ez utóbbit az egyszerű **mūti* mellett **mū + uati*-nak elemezték és a -*uati* (= *vati*)-t képzőnek érezték. Ez a képzésmód azután (főleg *byvati* hatása alatt) termékenynyé vált. Ép így magyarázódik a -*jati* képző keletkezése *i*- végű igéknél (*liti: prě-li-j-ati*) s így az -*ati*, -*vati* és -*jati* típusok voltaképp egyazon -*ati* iterativképzőnek különböző hangtani módosulásai.

PETZ GEDEON.

A szavak jelentése.

JOH. STÖCKLEIN. *Bedeutungswandel der Wörter. Seine Entstehung und Entwicklung*. München. J. Lindauersche Buchhandlung. 1898.

K. O. ERDMANN. *Die Bedeutung des Wortes*. Leipzig. Avenarius. 1900.

A nyelvtudománynak egyik legérdekesebb s eddigelé még ki nem aknázott része az, a mely a szavak jelentésével, a jelentések változásával

foglalkozik. Ha fogalom és szó mindig födné egymást, mennyi haszontalan szóvita, irodalmi tollharcz lett volna fölöslegessé, s mennyi időt nyerne ma is a tudomány komoly és hasznos munkára. Csakhogy a szó gyenge és tökéletlen mása a gondolatnak; tartalma határozatlan, ingadozó, és szükségünk van sok egyéb segítő eszközre, ha azt akarjuk, hogy beszédünket világosan megértsék. A ki idegen nyelvek tanításával, fordítással foglalkozik, vagy ha abba a helyzetbe került, hogy egy-egy szó jelentését kellett megmagyaráznia, tudja, mily nehéz dolog egy-egy szó tartalmát, jelentését világossá tenni mások előtt.

A szavak jelentésének e határozatlanságával s a jelentésváltozások okainak kutatásával foglalkozik e két könyv, s mind a kettőnek olvasása érdekes és igen sok tekintetben tanulságos.

STÖCKLEIN könyve céljául ezt a kérdést tűzi ki: Mi az oka, hogy a szavak jelentése változik? S mielőtt e kérdésre a feleletet keresné, előbb utal arra, hogy az egyes szónak nincs állandó, határozott jelentése, hanem folytonos ingadozásban van, s határozott jelentéshez csakis a mondatban jut. Valósággal egyjelentésű szó alig van a nyelvben, mindegyiknek van több jelentése, s beszéd közben a jelentésárnyalatok, a finomságok még szaporodnak. Igen helyes ERDMANNnak az a megjegyzése, hogy rendszeren a két vagy többértelmű szót tartják kivételnek, pedig a nyelvben az igazán egyértelmű szó a ritka kivétel; ilyenek pl. a számnevek, egyes tudományos műszók, a kémiában az elemek nevei. míg a közhasználatú szavaknak mindig igen sokféle az értelmük. (i. m. 17. l.) Erre a megfigyelésre alapítja STÖCKLEIN is az ő további fejtegetéseit. A jelentésváltozás szerinte három fokon megy át: 1. A szót olyan összefüggésben, kapcsolatban használjuk, a melyben valami új jelentésárnyalat fűződik hozzá. 2. Többször ismételjük a szót ez újabb összefüggésben, mi által a jelentés új árnyalata megerősödik és kiemelkedik. 3. Idővel az új jelentés kerekedik fölül, s így a jelentésváltozás megtörtént. Például említi a német *Tisch* szó jelentésének változását. Ez eredetileg csak az asztalt, mint bútort jelent; de már az ilyen kifejezésekben: *einen zu Tisch laden, bei Tisch sein, zu Tisch kommen*, hozzá csatlakozik az étkezés mellékértelme is, s az ilyen kifejezések útján jutott e szó idővel az eredetitől egészen eltérő jelentéshez ezekben a kifejezésekben: *die Familie hat einen guten Tisch; der arme genießt einen Freitisch*. Minden szónak van a főjelentése mellett több mellékjelentése is, s ez mind okúl vagy alkalmúl szolgálhat újabb jelentések fejlesztésére.

A jelentésváltozás leggyakoribb okát STÖCKLEIN a *d a e q u a t i o*-nak nevezi, midőn a szó jelentése alkalmazkodik egy-egy különös használathoz. Így pl. az *anziehen* igének egész más a jelentése, ha cipőről vagy ha ruháról használjuk; ismét más az ilyen összefüggésben: *die*

Sehne des Bogens anziehen, der Magnet zieht etwas an, stb. Ha az ily kifejezéseket más nyelvre fordítjuk, mindjárt kitűnik, mily nagy különbség van ugyanazon egy szónak különböző használata között.

A jelentés alkalmazkodásának (így nevezhetjük magyarul az *adaptation*-t) egyik gyakori oka az, hogy a szó gyakran nem fűdi a fogalmat, a melyet meg kell jelölnie. Ilyenek pl. a *szabó* és *varrónő* elnevezések; a *szabó* nemcsak *szab*, s a *varrónő* nem csak *varr*; ilyen kifejezések még az *asztalos*, *lakatos*, a *szülők* (gyakran még az atyát is *szülőknek* nevezzük); németben: *der Zwicker, der Schnitter, der Jünger* (a. m. tanítvány), *die Jungfrau, der Junggeselle* stb. A jelentésváltozásnak másik, szintén elég gyakori oka, hogy a tárgy vagy a fogalom változik, a név pedig megmarad. Ennek legvilágosabb példája a *toll*, mely eredetileg csak a madár tollát jelentette, a melylyel írtak is; s most a mikor aczélszerszámmal írunk, ezt is tollnak nevezzük. Ilyen változott jelentésű szók a németben: *König, Marschall, Herzog, Minister*; továbbá ilyen szók a *tragédia* és *komédia*, s gyakori az ilyen jelentésváltozás a pénzek nevében is. A legvilágosabb példa erre a mi *hatosunk*, melynek értéke hat krajczár volt; később a tízkrajczáros lett a *hatos*, s most már a húszfillérest kezdjük *hatosnak* nevezni.

A jelentésváltozásra alkalmúl szolgál az is, ha a dolgot nem akarjuk a maga nevéen nevezni, s egy más, illendőbb szót használunk helyette (euphemismus). Ilyenkor aztán ez az új szó sülyed mintegy értékben, s obscoen értelművé válik egészen ártatlanul. Ilyen a német *Glied*, latin *penis*, továbbá a németben *abseits gehen* (magyarban: *hátra megy*) s ilyen az emberi dolgokra vonatkozó többi kifejezés is mind. A német *stinken* s a magyar *bűz, bűzlik* szók jelentése eredetileg csak az, hogy valaminek valamilyen, akár jó, akár rossz szaga van, s csak utóbb sülyedt rossz jelentésűvé. — A szavak jelentését mintegy elkoptatja s ez által aztán át is alakítja a túlzás, mely a beszédben gyakran megfigyelhető. Egész közönséges eseményekre mondjuk, hogy *borzasztó, rettenetes, rémítő*, s ilyen a legújabbban fölkapott *rém* szó (*remnaggy, rémsokan* stb.); mily könnyen mondjuk, hogy valamit *ezerszer* mondtunk, *százszor* megparancsoltunk. Így keletkezett az a kifejezés is, hogy valami *több mint bizonyos*.

A jelentésváltozásnak ez a módja már a képes beszédhez vezet, s a nyelvnek ez a költői ereje a leggazdagabb forrása új szavak és új jelentések keletkezésének. Nem kísérhetjük végig STÖCKLEINT a jelentésváltozások összes tárgyalt esetein, csak be akartam mutatni a főbb szempontokat, a melyek szerint ő a szavak jelentésváltozásait tárgyalni óhajta.

ERDMANN könyve nem rendszeres tárgyalása a szavak jelentésének, hanem inkább az a célja, hogy könnyen érthető és élvezhető for-

mában foglalkozzék a jelentésváltozások érdekesebb eseteivel s keresse a változások okait. A könyv egyes fejezetei külön is megjelentek egy-egy szaklapban.

A jelentésváltozások okát ő is abban látja, hogy majdnem minden szónak sokféle jelentése van, s mi beszéd közben majd az egyik, majd a másik jelentést használjuk; így pl. ez az elnevezés *német* (*der Deutsche*) jelentheti 1. a német birodalom kötelékébe tartozó polgárt; 2. minden német származású egyént; 3. minden német anyanyelvű egyént. Beszélhetünk tehát olyanokról, a kikre mind a három szempontból ráillik az elnevezés, másokra csak két szempont illik, míg igen sokan lehetnek, a kiket csak egy-egy szempontból nevezhetünk németeknek. Van tehát a szó jelentésének egy bizonyos magva, s ezt körülveszi egy nagy elmosódó terület, mely a jelentések sokféleségének ad helyet. S mivel a szavak jelentése ennyire ingadozó, természetes, hogy bő alkalom nyílik a félreértésre s a szavak jelentésének sokféle magyarázatára. S ép a közszájon forgó szavak azok, melyeket a legkülönbözőbb módon értelmeznek. Helyesen hivatkozik rá E., hogy egy népgyűlésen a szónokok legkülönbözőbb tartalommal fogják fel a *demokratia*, *socialismus*, *evolutio* stb. hangzatos szavakat, s nálunk is hányféle különböző tartalommal ruházták fel az *egységes középiskola* elnevezést barátai épúgy, mint az ellenségei.

De ha a szó jelentése ily sokféle, hogy lehetséges mégis a kölcsönös megértés? kérdi ERDMANN. Hogy tudja a hallgató, hogy a szónak számtalan jelentése közül ép melyikre gondol a beszélő? Legtöbb esetben a beszéd tartalma, összefüggése adja meg a fölvilágosítást, továbbá a környezet s a tárgy, a melyről szó van, szintén útbaigazításul szolgál. Mindamellet megesis, hogy a vitatkozók nem értik meg egymást, mert mindegyik más tartalommal ruházza föl a szóban forgó kifejezéseket.

ERDMANN a többértelmű szavaknak három fokát, illetőleg fajtáját különbözteti meg. Az első csoportban suppositió-ról beszél, vagyis azt mutatja ki, hogy a beszéd közben használt szó alkalmi jelentését mindig a mondatból alkotjuk meg. Vessük pl. össze a következő mondatokat: „A pápa latin eredetű szó.” „A pápa küldte szt. Istvánnak a koronát.” „A pápa ma fogadta a zarándokokat.” „A pápa a katholicizmus feje.” E mondatokban a közös *pápa* szó mindig mást meg mást jelent. — A szavaknak ez a sokféle elágazó jelentése gyakran szükségessé teszi a szavak magyarázatát, a fogalmak meghatározását, a mi a legtöbb esetben igen nehéz dolog. Néhány találó példával világítja ezt meg E. könyve 3. szakaszában. (Wortanalyse und Wortbegrenzung.) A második csoportba a „relatív” jelentésű szavak tartoznak, vagyis azok, a melyeknek igaz értelmét csakis az összefüggésből ismerhetjük meg. Így pl. ha *új levélbélyegről* beszélünk, ez lehet még el nem használt bélyeg, vagy egy újon-

nan készült, új rajzzal bíró, vagy pedig a gyűjteménybe legutóbb szerzett bélyeg. Végre a harmadik csoportba tartoznak az igazán többértelmű szók, mint pl. a németben *Schloss* vagy *Strauss*, a magyarban *ár*, *sír* stb.

A szavak jelentésének megértésére igen fontos, a mit ERDMANN a 4. szakaszban tárgyal (*Nebensinn und Gefühlswerth der Worte*). Minden szónak van a maga fogalmi tartalmán kívül egy vagy több mellékértelme s gyakran némi érzelmi tartalma is, vagyis az a tulajdonsága, hogy az emberben bizonyos érzelmet, hangulatot kelt. Így pl. a *kikelet* és *tavas*, másrészt *harcos* és *katon*a egyet jelentenek ugyan, de más-más mellékértellemmel. Viszont más meg más érzelmi tartalmuk van e szavaknak: *Weib*, *Frau*, *Gattin*, *Gemahlin*, *Ehefrau*; vagy a magyarban: *asszony*, *nő*, *hölgy*, *fehércseléd*. A szavak jelentésének ezen a sajátosságán alapszik a prózai és költői stílus különbözősége s az is, a mit gyakran tapasztalhatunk, hogy költeményeket nem lehet ugyanazokkal a szavakkal áttenni prózába.

S a midőn a szerző így megvilágította a szavak különböző értelmét, áttér arra a kérdésre, hogy vannak-e egyjelentésű szavak is. Természetes, hogy csak a legritkább esetben mondhatjuk, hogy egy nyelvnek két vagy több szava teljesen födi egymást; a synonymák is csak részben egyező jelentésűek. A fogalom tartalma lehet közös, de a mellékértelme vagy pedig az érzelmi tartalom már különböző. S ugyan az áll az idegen szavakra is, a melyeket csak ritkán lehet teljesen ugyanolyan értelmű eredeti szóval helyettesíteni, s a szerző különbséget is tesz föltétlenül és föltételesen nélkülözhető idegen szavak közt. A következő szakasz a szavak megértésével foglalkozik s részletesen tárgyalja azt a kérdést, vajjon vannak-e a dolgokról elvont, általános fogalmaink; végül utal arra, hogy a szavak, melyeket hallunk, igen különböző s egymástól erejükre, minőségükre nézve nagyon eltérő lelki hatásokat keltenek bennünk, melyeknek elemzése rendkívül nehéz. Külön szakaszban tárgyalja a nyelv szemléletességét, különösen a költői előadásban.

Az utolsó szakaszban (*Gedankenloser Wortgebrauch und sein Nutzen*) igen érdekes példákkal világítja meg ERDMANN, hogy beszéd közben mennyire nem gondolunk a szavak eredeti jelentésére, hanem mindig csak az az értelem lebeg előttünk, a melyhez a szó használat közben jutott. A nyelvek története számtalan példával bizonyítja, hogy a szó eredeti jelentése lassanként elvész, mihelyt új értelemárnyalat fűződik hozzá; s ép ez az alapja és magyarázata a nyelvek folytonos fejlődésének, gazdagodásának.

BALASSA JÓZSEF.

Kisebb közlések.

Szómagyarázatok.

I.

Ír-mag. Ezen összetétel előtagját, az *ír* szót SZILY KÁLMÁN tudvalevőleg gyökérnek magyarázta (Adal. 429.). Azonban a szó török származású és eredeti jelentése ugyancsak mag, továbbá család, nemzetség. Az adatok a következők: *ur-luk* 'same'; kaz. t. *orlok*. RADL.; *or-lok* 'magszem, vetőmag' BAL.; kaz. t. *or-luk* *сѣмя, зерно* BUD. Más képzővel: alt. *üren* 'mag, nemzetség'; koib-kar. *ürän, üren* 'same' CASTR. — csag. *uruk* 'familie, kern, samen, mandel (einer Frucht)'; — Cod. Cum. *uru* 'semen', *uruh* 'proles'; kaz. t. *oru* 'geschlecht, stamm, familie'; oszm. *irk* 'race, génération'. Végre csuv. *wur, wurlox* 'mag, сѣмя, mely átment a cseremiszbé: *woja* 'nemzetség, származás'; *wurlok, worlok* 'mag'. Ezen adatokból világosan kiválik egy *ur, ür, or, or, ír* tölszó, melynek a mi *ír* szavunk felel meg. Sőt tán nem csalódom, ha ide vonom a következő szokat: vogK. L. *oqr* 'anyai részről való rokon; finn *oras* (töve *oraha-* s analogiával *orakse-*, v. ö. *orainen*) 'vetőmag, saatkeim'.

Így tehát *ír-mag* magyarázó összetétel volna, a minő *áspis-kigyó, bú-bánat*. De miként értsük a *likasír* szót, a melyről SZILY, mint látszik, biztosan kimutatta, hogy h é z a g g y ö k é r a jelentése? Azt gondolom, hogy eredetileg *likas-ér* volt, a mint a NSz.-ban is olvasható, s ezt bizonyítja még talán az *ér-fű* is (Nyr. XIII. 287.), állítólag a. m. 'pimpinella', tehát másfajta növény, mint az *aristolochia*. Magában véve ez nem volna nyomatékos ellenbizonyíték, különösen miután *érfű* jelentése sincs nagyon biztosítva; s végre *ér* 'vena' esetleg gyökeret is jelenthet vagy jelenthetett. Sőt még az is lehetséges, hogy *likasír* nem is a *hohl-wurzel* szószerinti fordítása. Különben így vagy úgy, a bizonytalan *likasír* aligha változtat az *ír* szónak szinte kétségtelen származtatásán és jelentésén.

Fér-fl, férj. Ezt a szót a MUSz. tudvalevőleg a cser. *pörgö, püerge* szóval azonosítja, s helyesen; azonban sok s talán fontos kérdést hagy

függőben. A cser. szónak is most pontosabban ismerjük a változatait. Ezek: *pör, pörge, püerge, püerga, püergé, püerga, pörgén*, továbbá *pör-jin, pörge jin, pör-jen, pör-jön, pörjen jen* (megjegyzendő, hogy a legjobban megbízható, t. i. a GENETZ s PORKKA-féle szövegek útmutatása szerint olvassuk *g*-nak a *g*-t a főttebbi szavakban, v. ö. *erge* Gn. 2.). A cser. (s a magyar) szóösszetétel s előtagja legteljesebb alakjában *pü* ∞ m. *fi*, a melynek azonban a magánhangzója a *pör* szóban már összeolvadt az utótag kezdő hangzójával, v. ö. *pörge* ∞ *pü-erge*. A teljesebb alakú szónak különben ismeretes az utótagja is, t. i. *erge* *fin*, s ebből következik, hogy a *pör* utótagja is, mely csak *er* lehetett, szintén ilyen jelentésű. Mégpedig önálló szó volt, mert az lehetetlen, hogy *pör* a *pörge* alakból rövidült volna. Bizonyossá is válik ez a föltevés, mivel az *er* szót az ural-altaji nyelvek nagy csoportjában megtalálhatjuk. A tatár nyelvjárásokban *är*, mann, ehemann, gatte, held; *er* id. s. felnőtt ember; *ir* id. RADL., BUD.; csag. *er*, *ir*, férfi, hős; *ir bala*, *fin* BUD.; khiv. t. *er*, kaz. t. *ir*, férj; kún *er*, mas, masculus, masculinus, maritus; alt. *er*, jak. *är*; kojb.-kar. *ir*, *er*, *êr*, *ier*, mann CASTR.; oszm. *er*, homme, mann; csuv. *ar*, férfi, *ara* мужество ZOL. — Végre mong. *ere*, mann, männlich, mannhaft SCHM.

Ha már így bebizonyult az *er* szó ural-altaji rokonsága, nagyon valószínűnek látszik, hogy az *erge* szó is ebbe a családba tartozik. S csakugyan megtaláljuk az idézett nyelvekben a neki megfelelő kicsinyítő képzős szót is. A tatárban *är-käk*, kaz. *ir-käk*, férfi, hím; kirk. *er-käk bala*, knabe, solange er auf dem arime getragen wird RADL.; tat., oszm. *irkek*, hím, férj BUD.; alt. *erkek*, hím; kojb.-kar. *irgäk, êrgäk, ergäk*, männchen CASTR.; oszm. *erkek*, mâle, homme; kún *erka*, férfi, férj, hím; — mong. *erekein*, das männchen beim federvieh und den vögeln überhaupt. (Egyéb származékok: tat. *erlik, irlik* мужество, kirk. *erese*, 14 éves fiú BUD.; csag. *erket* VÁMB.; oszm. *ergen, erken*, junggesell). Az említett szókban tehát világos a *-käk* kicsinyítő képző, a mely viszont nem lehet más mint összetétel *-kä + k*, a mint a kún *er-ka* még föl is tünteti az egyszerű kicsinyítő képzőt s valamint oszm. *erken*, csag. *erket* szóból is csak **erke* következtethető. Ezen *erka* (< **erkä*) megfelelője pedig a cser. *erge, erga*.

Így aztán a magyar kettős alak is megvilágosodik, úgyhogy *fér* ∞ cser. *pör*; *férj(e)* cser. *pörge*, mert hogy *fér, férj* valamikép egymásból keletkeztek, arra, azt hiszem, nem igen lehet gondolni. Különben egy ilyen *ge, ga, ge, ga* (*g* ∞ *g* váltakozás a szomszéd megelőző hangtól függ) kicsinyítő képző, a mely az *erge* szón mutatkozik, még találkozik a csere-miszben, de minden jel arra mutat, hogy egyebütt is csuv.-tatár eredetű, pl. cser. *kopšange* < csuv. *kopšanga*, bogár; cser. *karžanga, korsange* < csuv. *koržanga, korzanak*, lapu; cser. *olange* < csuv. *olanga*, sügér;

cser. *parenge* < csuv. *paranga*, tat. *bāränge* 'krumpli' stb., a melyek mind állat- s növényneveken fordulnak elő. Világosan látható még a képző cser. *čarlan*, *čarlango* ∼ csuv. *čarlan* 'golya'; cser. *orlänge*, 'vakkondok', *arlán*, 'patkány' ∼ csuv. *arlan*, tat. *ärlän*, alt. *erlen*; cser. *joškar* ∼ *joškarge* 'vörös'; cser. *kašar* ∼ *kasarge* 'hegyes'; cser. *kustelek* 'könnyűség' ∼ *kuštelgo* 'könnyű'; cser. *šerenge* ∼ csuv. *šüren* 'barna'; cser. *šibä*, *šobaga* ∼ csuv. *šoba*, tat. *šibaga* 'sors', cser. *luwurga* ∼ csuv. *lugur* 'iszap' szavakban. Sőt még a tat. *-ka* kicsinyítő képző megfelelője is találkozik: cser. *lap*, *lapka* ∼ csuv. *lap* 'alacsony'; cser. *laksa* ∼ *lak-saka*, 'mélyedés, üreg'; cser. *kopa* ∼ *kopka* 'tenyér'; cser. *kütkä*, 'buta' ∼ tat. *kötü* 'schlecht'. Ha végre tekintetbe veszünk még ilyen világosan kicsinyített madárnevet: cser. *sogorčok*, *šongorčok* ∼ csuv. *šongors*, tat. *šigirčik*, 'seregély', a fentebbiekkel összevetve valószínűleg kicsinyítő képzőt tételezhetünk föl ezekben is: cser. *nerge* 'borz', *pütürange* 'denevér', *šädängä* 'búza', *šaleje* 'harkály'; sőt úgy sejttem, hogy *-že* is kicsinyítő képző a *preže* ∼ csuv. *pru* 'borjú' szóban, melyet a Cser. Szótárban még összetételnek gondoltam (csuv. *pru* + tat. *bizau*, *bzau*); továbbá *-čo*, *-čo* képző ebben *puldorčo*, *puldurčo* 'fürj', v. ö. vogk. *poltä* AL. *pol'ta* 'fajd', v. ö. még cser. *šargenže* ∼ *šargenčo* ∼ *šargene* 'sörte'.

Térjünk most ismét vissza a *pörge* s *erge* szavakra. Az eddigiekből, úgy hiszem, eléggé bebizonyult, hogy a *-ge* itt kicsinyítő képző, meg valószínűvé vált az is, hogy nem cseremisz eredetű képző, hanem hogy az *erge* mindenestül a tat. **erke* megfelelője. Erre a következtetésre utal bennünket még a következő megfontolás is. Látjuk, hogy a *férj* egészen megfelel a cser. *pörge* szónak; ha most már a kicsinyítő képző eredeti cseremisz volna, a magyarban is eredeti képzőt kellene elvárunk, mert azt nem lehet föltételezni, hogy a magyar szó kölcsönvétel a cseremiszből. Akkor pedig a magyarban *-ke* volna okvetetlenül a képző, annyival is inkább, mivel, ha eredeti, a cseremisz *-ge*, *-ge* < *-ke*ből származik akár hangzóközi helyzetben, akár a megelőző sonans illet. *l*, *r* miatt (v. ö. tat. *ka* ∼ *ga*), míg a magyarban ez a változás ismeretlen. A magyar *férj*-ben a *j*, ha nem eredeti, csakis egy *g*-féle hangból keletkezhett, de *k* hangból még közvetve sem. Nincs tehát más mód a megfejtésre, mint az, hogy már valamelyik tat. dialektusban **erge* volt a szó alakja (v. ö. kojbo. *irgäk*) s így kapta a cseremisz is meg a magyar is. Ezt könnyen el lehet fogadni s ez a legvalószínűbb is, de akkor meg egy újabb s még nehezebb, előttem még megfejtetlen kérdés merül fel. Ugyanis azt bátran elhihetjük, hogy *er*, *erge* a cseremiszből s a magyarban is jövevényszó, melyet mind a két nyelv akár együtt, akár külön vett át a tatárból. Lehet, hogy megvolt az utóbbi mint jövevényszó az egész finn-ugorságban, ha igaz, hogy a finn *yrkä*, lp. *irke* 'völegény' is ide

tartoznak, mint a MUSz. állítja. De nincs tudomásunk róla, hogy a cseremiszek s a magyarok valaha többi rokonaiktól elválva együtt laktak volna; hogyan történt tehát, hogy a *fér-fi*, *férj* szóra ugyanazon összetételt, sőt változataiban is egyformán alkalmazták. Lehet ez véletlen találkozás, vagy mi egyéb? Azt már kevésbbé, sőt épen nem tartom figyelemre méltónak, hogy valamint a magyarban a *fér-fi* tulajdonkép tautologia, ugyanez mutatkozik a cser. *pör jin*, sőt még jobban túlozva *pörjen jen* kifejezésekben.

Ehhez hasonló még a cser.-ben *ergo-aza* 'knabe', tkp. 'hím gyermek', mint a kirk. *erkäk bala*; sőt még előfordul *aza-püerge* is szintén 'knabe' értelemmel, a mi azt bizonyítja, hogy a szók itt is kétféle jelentésűek ('hím, férfi'), valamint a tat. nyelvekben.

Vége van még egy ide tartozó összetétel a cseremiszen: *erbeze* 'gyermek, fiatal', *irweze* id.; *orweze* 'kicsi, fiatal'; *erweze* 'gyermek', *erwezö* id.; *urweze*, *urbeze*, *rweze*, *rweza*, *rweze* ugyanazon jelentéssel, mint az előbbiek. A különböző alakok külön nyelvjárásokból valók, a mint a CserSzt.-ból kiki meggyőződhetik. Mindezek pedig a fönnt említett *ergo-aza* mintájára alakult összetételek, de megemlítendő, hogy *aza* még *ajza*, *ajzä*, *äzä* változatokban is használatos. Mikor aztán az összetétel tagjai annyira összeforrtak, hogy önállóságát mindegyik elvesztette, megtörtént legvégül a *g. ∞ w* változás (v. ö. *sügö* ∞ *šüwö*; csuv. *lugur* ∞ cser. *lu-ururga*) s ezzel beállt a teljes szakítás az új szó s alkotó tagjai között.

SZILASI MÓRICZ.

II.

Bakcsó: 'gémfajta vizimadár, vakvarjú', (*ardea nycticorax*) MTsz. — Csak hozzávetéskép állítom vele szembe a šori (*kara-*) *pakči* 'der staar' alakot (RADL. Wb. II. 135.).

Csardak: 'hajón levő házikó' (Szeged): *csördak*: 'pitvar' (Moldvai csáng.) MTsz. — Mind a kettő oszmanli eredetű szó, de az előbbit szerb, az utóbbit oláh közvetítéssel kaptuk. V. ö. 1. oszm. چارطاق vagy چارداق (*čardag*; *čartak*), à quatre colonnes; petite chambre carrée ouverte de tous côtés, placée sur la terrasse et servant communément à sécher le linge ou à prendre le frais. Pavillon, belvédère, loge sur le devant d'une maison'. (Perzsa eredetű szó; v. ö. چار (*čâr*) négy; ZENK. I. 339. c. tkp. négy oszlopos). 2 szerb. чардак: 'die warte, eine wachthütte auf pfählen an der grenze; behältniss für die kukuruzkolben' (KARADŽ. 819.).

A *csardak* szó, úgylátszik, szerb hajósok révén került Szegedre. A moldvai *csördák* oláh eredetije *cerdac*: 'dans les maisons paysannes à la montagne petit pavillon en saillie audessus auquel se trouve l'entrée

de la cave.' (DAMÉ, I.) A *csárda* alak mindenesetre régebbi átvétel, de megjegyzendő, hogy a nép nyelvében még mindig él az oszm. *čardak*-nak pontosan megfelelő jelentéssel: 1. az álló bárka farán levő elzárt hely, a melyben szerszámot tartanak; 2. vándor halászok gyékénysátra (MTsz.).

Kar: BUDENZ (VÁMBÉRY-vel szemben) finn-ugor szónak tartja (MUSz. 5.); szerinte (NyK. X. 85.) ebben az esetben nem átvétellel, hanem ősrökonsággal van dolgunk. Adatai, a melyekre támaszkodik: votj. *gír, gír-puj* 'ellenbogen, elle' (MUNK. Votj. Sz.-ban: *gír-pum* (Sar.) *gěr-puj* (Kaz.) 'könyök, rőf; elle': *gír-pujki* (Sar.) 'könyökleni' | zürj. *gírža* id. | lpF. *garńel* 'könyök'; lp. *kardńel* id. A lapp alakok szerinte így tagolódnak: *gar-ńel, kar-dńel* (*dń* : *ń* úgy mint *bm* : *m*; nyomatékos ejtéssel.) A *ńel* szó értéke nyilván az, a mi a votj. *puj*-é: 'vég, kiálló vég.'

Ezzel szemben a következő alakilag és jelentésileg is közelebb álló török alakokat idézhetjük: kirg. *kar* 'der oberarm' (RADL. Wb. II. 132.) | ujjg. *kari* 'der arm' | bar., tel., alt. *kari* 'der oberarm'; *koş kari* 'der unterarm' | kún. *kar* 'brachium' (Cod. Cum. 262.) | (RADL. Wb. II. 167.) | csag. قارى (*kari*) قراع (*karar*) قارو (*karu*) 'arm, ellenbogen' (RADL. Wb. II. 167., 150., 187.) | oszm. قراچه (*karaža*) 'der oberarm' (ungebr.) فاروجه (*karuža*) (veralt.) id. (RADL. Wb. II. 162., 189.) | jak. *chari* 'die gegend oberhalb des handgelenkes. (BÖHTL. 81.) || mong. *ghar* 'die hand, der ganze arm' (SCHMIDT. 193 a.)

Kar török eredete mellett szól: 1. az a körülmény, hogy a BUDENZ felhozta zürj. *gírža* alak képzőstül a törökségből került s nem eredeti zürjén szó (v. ö. az idézett oszm. *karuža, karaža* alakokat.); 2. HALÁSZ déli lapp szótárának adatai BUDENZ feltevését a lapp alakok tagolódását illetőleg kétségesse teszik: *karäggera, karägger* F. *kareńäre* U. *kardńel, karrdńel* 'könyök, ellenbogen' (Ug. Füz. X. 35.).

Csak mint feltevést említem, hogy talán a MTsz. idézte *karjos, karjus* (= *karos*), *karvas* 'az aratók karvédő ujjai', *karó-tő* (tréf. ?) 'kartő' egy régebben megvolt *karj* alak maradványai. A török alakok nem mondanának ellen e feltevésnek.

Koslat: 1. 'párosodik'; 2. (átvitt értelemben) 'ide-oda jár, jön-megy, lőt-fut, kóborol, esatangol' (MTsz.) — V. ö. oszm. قوچالاق (*kočla-mak*) 1. 'mit den Hörnern stossen, mit den Köpfen aneinander rennen (auch von Menschen)', 2. 'die Schafe bespringen (vom Widder)' (RADL. II. 617.).

GOMBOCZ ZOLTÁN.

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő

FOLYÓIRATOK:

Akadémiai Értesítő. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti *Szily Kálmán* főtítkár. Tizenegyedik kötet. 1900. évfolyam.

A M. Tud. Akadémia üléseiről a tárgyalásokat jegyzőkönyvi alakban, az üléseken fölolvastott emlékiratokat, jelentéseket, bírálatokat, valamint az értekezések kivonatait (ha ugyan a kivonatozásra alkalmasak) külön cikkek során közli. Ismerteti az osztályértekezletek és állandó bizottságok tárgyalásait, kiegészítve belőlük azokat, a melyek szélesebb köröket is érdekelhetnek. Az Akadémia kiadásában vagy az ő támogatásával megjelent munkák- és folyóiratokról tárgyas ismertetéseket közöl vagy az illető szerzők és szerkesztők, vagy más megbízható szakférfiak tollából. Megjelenik minden hó 15-én. Évi előfizetési ára 6 kor. Az «Akadémiai Értesítő»-t díjtalanul és bérmentve kapják: az Akadémia minden rendű beltagjai, alapítványtevői s a Könyvkiadó Vállalat pártoló tagjai. Az I—X. kötet még néhány példányban rendelkezésre áll. Egy-egy kötet ára 6 kor.; a Könyvkiadó Vállalat új aláíróinak 4 kor. 50 fill.

Archaeologiai Értesítő. Új folyam. XX. köt. A M. Tud. Akadémia arch. bizottságának és az orsz. régészeti s embertani társulatnak közlönye. Szerkeszti *Hampel József*.

Célja a hazai és külföldi archaeologiai és műtörténelmi mozzanatokat a közönséggel megismertetni, és kisebb archaeologiai s műtörténelmi cikkeket közölni. Megjelenik évenként öt füzetben, mindenkor hat nagy ívnyi tartalommal és számos képpel, február, április, június, október és december hónapok 15-ik napján. Bolti ára 12 korona; egyes füzetek ára 2 kor. 40 fill.

Athenaeum. Philosophiai és államtudományi folyóirat. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti dr. *Pauer Imre* osztály-títkár. Kilenczedik évfolyam.

Az «Athenaeum» a philosophia és államtudományok szakszerű művelését és tudományos irodalmi fejlesztését tűzi feladatául. Megjelen az Akadémia kiadásában évnegyedenként, évi 30—35 ívnyi tartalommal. Előfizetési ára 10 kor.

Irodalomtörténeti Közlemények. Tizedik évfolyam. Szerkeszti *Szilády Áron*, a bizottság előadója.

E negyedévenként megjelenő folyóirat a M. Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából bocsáttatik közre s irodalomtörténeti tanulmányokat és adatokat közöl. Előfizetési ára egész évre 10 kor., egyes füzet ára 3 kor.

Mathematikai és Természettudományi Értesítő.

XVIII. kötet. A M. Tud. Akadémia III. osztályának folyóirata. Szerkeszti *König Gyula* osztálytitkár.

A «Mathematikai és Természettudományi Értesítő» a M. Tud. Akadémia III. osztályának folyóirata, melyben az ülésein részletesen bemutatott vagy csak röviden bejelentett tudományos munkálatokat teszi közzé, föltéve, hogy a követelményeknek megfelelnek. Az Értesítőben csak oly közlemények foglalhatnak helyet, melyek az illető szaktudomány művelésében az elért eredmények vagy a használt módszerek tekintetében haladást jeleznek és irodalmi szempontból is kellő gonddal készültek. Terjedelem tekintetében az Akadémia rövid és szabatos fogalmazást kíván, melyben a dolgozat tudományos tartalmának megértésére szükséges részletek kellően kidomborodnak. Az Értesítő évi öt füzetben jelenik meg; a füzetek megjelenési határideje február, április, június, október és december hónapoknak mindenkor utolsó napja. Előfizetési ára egy-egy kötetnek 10 kor.

Nyelvtudományi Közlemények. Harminczadik kötet. A Magyar Tudományos Akadémia nyelvtudományi bizottságának megbízásából szerkeszti *Szinyei József*.

A tágabb értelemben vett magyar nyelvtudományt öleli fel, melynek adatai a magyarral hason alkotású altáji nyelveket behatóan tanulmányozni s tudományosan feldolgozni, kiváló tekintettel arra, hogy a magyar nyelv ténylegnek földterítésére vagyis tudományos megfejtésére szolgáljanak. Más, bár nem hason alkotású nyelveknek, a melyek a magyarral történelmileg érintkeztek, reá gyakorolt hatását feltüntetni. Megjelenik negyedévenként, még pedig márczius, június, szeptember és december elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s előfizetési ára 6 kor.

Történelmi Tár. Évnegyedes folyóirat. Új 1900. folyam. I. Kiadja a M. Tud. Akadémia történelmi bizottságának hozzájárulásával a Magyar Történelmi Társulat. Szerkeszti dr. *Komáromy András*

A folyóirat ez új folyama a M. Tud. Akadémia történettudományi bizottságának nemcsak anyagi, hanem jelentékeny szellemi támogatásával is, a mennyiben a bizottság sok nevezetes hazai s a legnevezetesebb külföldi levéltárakból évtizedek óta gyűjtött és másolt magyar vonatkozású forrásanyagát a *Történelmi Tár* rendelkezésére bocsátotta, s ezzel valódi kincsesházat nyitott meg a történetkutatók előtt, melynek kincsei eddig jóformán használatlanul heverték a bizottság kéziratárában.

Egy-egy füzet bolti ára 2 kor., az egész évfolyamé 8 kor.

Megrendelhetők

a M. Tud. Akadémia könyvkiadó-hivatalában

Budapesten, V. kerület, Akadémia-utca 2. szám.